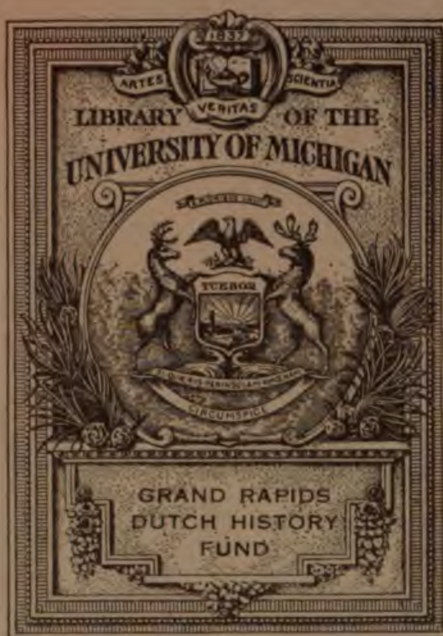

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE
GRAND RAPIDS
DUTCH HISTORY
FUND

BIJDRAGEN EN MEDEDEELINGEN.

DEEL V.

GELRE.

VEREENIGING TOT BEOEFENING VAN
GELDERSCHE GESCHIEDENIS, OUDHEIDKUNDE EN RECHT.

BIJDRAGEN
EN
MEDEDEELINGEN.

DEEL V.

ARNHEM,
P. GOUDA QUINT.
1902.

Boek-, Courant- en Steendrukkerij G. J. THIEME, te Arnhem.

NAAMLIJST DER LEDEN

VAN DE

VEREENIGING „GELRE".

Bestuur.

Mr. J. J. S. Baron Sloet, te Oosterbeek, *Eerste Voorzitter.*
F. A. Hoefer, te Hattem, *Tweede Voorzitter.*
Dr. J. S. van Veen, te Arnhem, *Secretaris.*
J. Gimberg, te Zutphen, *Penningmeester.*
H. D. J. van Schevichaven, te Nijmegen.
J. A. Heuff Az., te Tiel.
F. M. A. J. Baron van Wijnbergen, te Loenen (Veluwe).

Leden.

Mr. J. Acquoy, te Deventer.
H. J. Allard, te Maastricht.
Jhr. Mr. D. W. van Andringa de Kempenaer, te Zutphen.
Jac. Anspach, te Bergeyk.
W. M. J. Arendts, te Opheusden.
Mr. W. E. J. Baron van Balveren, te Arnhem.
Jhr. A. D. Bas Backer, te Apeldoorn.
Jhr. W. Bas Backer, te Apeldoorn.
Jhr. G. L. C. H. Baud, te Wiesbaden.
A. A. Beekman, te Schiedam.
H. J. Berends, te Arnhem.
Mr. J. L. Berns, te Leeuwarden.
De Bibliotheek der gemeente Haarlem.
De Bibliotheek der Universiteit te Leipzig.
De Bibliotheek der Onderwijzers in het arrondissement Wageningen.
W. A. J. Blaisse, te Etten (bij Terborg).
Dr. P. J. Blok, te Leiden.
W. J. S. J. Blom, te Arnhem.
P. A. M. Boele van Hensbroek, te 's Gravenhage.

A. van den Bogert, te Barneveld.
Mr. A. C. Bondam, te 's Hertogenbosch.
C. Bormeester, te Nijmegen.
V. G. A. Bosch, te Arnhem.
Mr. A. Brants, te Arnhem.
G. J. Brenkman, te Lienden.
Mr. B. F. W. von Brucken Fock, te Middelburg.
Dr. D. Bruins, te Zutphen.
Mr. J. F. Bijleveld, te Arnhem.
F. C. Colenbrander Jr., te Brummen.
H. J. Cordes, te Arnhem.
J. Craandijk, te Haarlem.
Mr. W. C. I. J. Cremers, te Arnhem.
B. Cuperus, te Zutphen.
R. Dinger, te Lunteren.
J. L. H. Dobbelman, te Arnhem.
D. C. J. van Doorninck, te Zutphen.
P. N. van Doorninck, te Bennebroek.
Matthias Duijs, te Amsterdam.
J. P. Elemans, te Zaltbommel.
Mr. J. W. A. van Embden, te Arnhem.
C. F. H. Engelen, te 's Gravenhage.
Dr. E. Epkema, te Zaltbommel.
H. H. Erdbrink, te Arnhem.
P. Evekink, te Arnhem.
T. J. W. van Everdingen, te Tiel.
Mr. H. H. Everts, te Twello.
L. C. Baron van der Feltz, te Arnhem.
J. Fillekes, te Enschede.
Mr. S. J. Fockema Andreae, te Leiden.
J. W. Frowein, te Arnhem.
Mr. R. Fruin, te Middelburg.
Dr. J. H. Gallée, te Utrecht.
C. M. Gardenier, te Apeldoorn.
Mr. A. van der Goes, te Nijmegen.
P. C. Görlitz, te Nijmegen.
P. Gouda Quint, te Arnhem.
H. J. H. Groneman, te Velp.
W. de Haas, te IJzendoorn.
J. A. W. Harbers, te de Bilt (Utrecht).
J. H. van Hardeveld, te Ochten.
L. J. van Hasselt, te Zutphen.
Mr. R. E. Hattink, te Almelo.
W. C. M. R. Baron van Heeckeren van de Heest, te Zutphen.
Mr. W. Baron van Heeckeren van Kell, te Angerlo.
H. J. Hegeman, te Vollenhove.
D. J. C. Heldring, te Nijbroek.
Chr. M. Henny, te Zutphen.
Leopold Henrichs, te Dornick (bij Emmerik).

W. F. Hesselink, te Arnhem.
Mr. H. F. Hesselink van Suchtelen, te Wageningen.
J. S. F. van Hoogstraten, te Arnhem.
R. J. J. ter Horst, te Mechelen (gem. Gendringen).
C. A. L. Baron van Hugenpoth tot Aerdt, te 's Heerenberg.
J. N. Baron van Hugenpoth tot Aerdt, te 's Heerenberg.
A. R. Jolles, te Arnhem.
Mr. J. G. C. Joosting, te Assen.
Mr. E. H. Karsten, te Arnhem.
J. R. Baron van Keppel, te Breda.
Mr. G. Kolff, te Zaltbommel.
J. de Koning, te Hilversum.
A. J. C. Kremer, te Arnhem.
Mr. A. J. Kronenberg, te Arnhem.
Mr. L. C. Kronenberg, te Haarlem.
Friedrich Lancelle, te Emmerik.
Willem van Leer, te Nijmegen.
J. H. van Lexau Frieswijk, te Doesburg.
Mr. D. B. R. Baron van Lynden, te Arnhem.
F. Baron van Lynden van Hemmen, te Hemmen.
Dr. K. Lijndrajer, te Assen.
Mr. N. S. T. A. van Meurs, te Arnhem.
Mr. P. A. N. S. van Meurs, te 's Gravenhage.
G. A. Meijer, te Zwolle.
Mr. K. M. G. de Meijier, te Arnhem.
Jhr. A. H. P. J. Mollerus, te Arnhem.
Mr. D. J. Mom Visch, te Arnhem.
Mr. S. Muller Fz., te Utrecht.
W. P. J. Muller, te Arnhem.
Mr. D. A. van Munster van Heuven, te Nijmegen.
Mr. G. Murman, te Schiedam.
Jhr. Mr. G. A. Nahuys, te Arnhem.
H. S. Nederburgh, te Nijmegen.
Mr. J. F. Neeb, te Harderwijk.
Mr. J. P. R. M. de Nerée van Babberich, te 's Gravenhage.
W. C. A. H. Nieuwenhuizen, te Nijmegen.
Jhr. Mr. F. X. G. M. van Nispen tot Sevenaer, te Nijmegen.
Jhr. G. A. van Nispen, te Opheusden.
Jhr. L. W. van Nispen, te Arnhem.
Wouter Nijhoff, te 's Gravenhage.
J. van Oordt tot Bunschoten, te Velp.
J. M. van Oppenraay, te Velp.
P. H. den Ouden, te Waardenburg.
Jhr. C. C. G. de Pesters, te Nijmegen.
Dr. W. Pleyte, te Leiden.
Mr. W. van de Poll, te Nijmegen.
H. Portheine Jr., te Arnhem.
De Vereeniging «Prodesse Conamur», te Arnhem.
Mr. A. Pijnacker Hordijk, te Tiel.

M. L. Quack, te Elst (Betuwe).
N. S. Rambonnet, te Doornspijk.
Mr. A. G. A. Ridder van Rappard, te Oosterbeek.
Mr. J. G. Ridder van Rappard, te Laren (Gelderland).
Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk, te 's Gravenhage.
Mr. P. Rink, te Tiel.
J. B. Roelvink, te Winterswijk.
Ed. Rosenkrantz, te Wiesbaden.
A. A. J. van Rossum, te Benschop.
Mr. C. P. L. Rutgers, te Zwolle.
J. H. Rutgers, te Düsseldorf.
P. G. Sager, te Beekbergen.
Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van Ysselt, te 's Hertogenbosch.
Aug. Sassen, te Helmond.
J. H. L. van der Schaaff, te 's Gravenhage.
Mr. E. G. C. Scheidius, te Arnhem.
C. Schillemans, te Zutphen.
Jhr. Mr. F. J. C. Schimmelpenninck, te Renkum.
H. F. Schoemaker, te Arnhem.
Dr. R. Scholten, te Kleef.
Jhr. A. L. van Schuylenburch van Bommenede, te de Bilt (Utrecht).
A. H. Servatius, te Terwolde.
Mr. C. J. Sickesz, te Lochem.
M. A. Sipman, te Arnhem.
Jhr. J. W. Six, te 's Graveland.
E. W. Baron Sloet, te Velp.
L. H. C. van der Sluys Lehr, te Hees (bij Nijmegen).
B. L. Snelting, te Schalkwijk.
A. C. Baron Snouckaert van Schauburg, te 's Gravenhage.
Mr. C. J. A. Spiering, te Arnhem.
A. Staring, te Lochem.
G. A. Starink, te Arnhem.
J. W. Steens Zijnen, te Nijmegen.
Mr. W. C. Thomas, te Arnhem.
Jhr. Mr. J. B. D. Tulleken, te Nijmegen.
H. P. J. Tutein Nolthenius, te Apeldoorn.
R. P. J. Tutein Nolthenius, te Haarlem.
Mr. M. Tydeman Jr., te Breda.
Mr. P. H. A. Tydeman, te Tiel.
Mr. W. J. L. Umbgrove, te Zutphen.
J. P. D. van Veen, te Ede.
Mr. R. Veldwijk, te Arnhem.
B. P. Velthuysen, te Hertme (bij Borne).
J. P. Vemer, te Goenlo.
G. J. Verburgt, te Oosterbeek.
H. J. C. Vieweg, te Nijmegen.
Mr. A. N. Baron de Vos van Steenwijk, te Arnhem.
H. A. P. C. van der Waarden, te Arnhem.
J. D. Wagner, te Gorinchem.

H. M. Werner, te Brummen.
Mr. A. van Wessem, te Tiel.
H. J. van Wessem, te Tiel.
B. F. W. Baron van Westerholt van Hackfort, te Vorden.
Mr. H. P. de Wilde, te Arnhem.
J. J. Wildschut, te Arnhem.
C. Willink Ketjen, te Doetinchem.
Mr. G. Wttewaall, te Arnhem.
J. H. Wijers, te Borculo.

F. H. Ampt, te Arnhem.
Jhr. Mr. L. H. J. M. van Asch van Wijck, te Veenendaal.
F. W. J. Baron van Aylva van Pallandt, te Putten.
Mr. W. C. Baert, te Wylre (Limburg).
F. de Bas, te 's Gravenhage.
Mr. C. H. Beels, te Arnhem.
G. Beernink, te Nijkerk.
Jhr. E. T. T. H. van Benthem van den Bergh, te Bandong (Java).
Jhr. J. P. van Benthem van den Bergh, te Malang (Java).
Jhr. Th. van Benthem van den Bergh, te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. L. van den Berch van Heemstede, te 's Gravenhage.
Dr. J. P. S. Berends, te Nijmegen.
W. van den Berg, te Hattem.
Mr. W. J. J. Besier, te Tiel.
De Bibliotheek der Universiteit te Amsterdam.
De Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage.
De Bibliotheek der Onderwijzers in het arrondissement Arnhem.
De Bibliotheek der Onderwijzers in het arrondissement Harderwijk.
De Bibliotheek der gemeente Nijmegen.
De Bibliotheek der gemeente Zutphen.
Mr. A. J. Blom, te Tiel.
L. W. Baron van Boetzelaer, te Arnhem.
Bern. J. M. de Bont, te Amsterdam.
W. F. E. Baron van der Borch, te Vorden.
W. L. Bouwmeester, te Doetinchem.
J. Th. te Braake, te Arnhem.
C. M. Baron Brantsen, te Rhedersteeg.
Jhr. Mr. L. van Bronkhorst Sandberg, te Zutphen.
Mr. C. G. J. Bijleveld, te Nijmegen.
R. H. O. Baron van der Capellen, te Zutphen.
A. M. Cornelissen, te Arnhem.
Mr. J. C. Baron Creutz, te Geldermalsen.
Mr. S. Baron Creutz, te Gorinchem.
J. G. Cromhout, te Brummen.
G. C. Crommelin, te Brummen.
Mr. H. Crommelin, te Twello.

Mejuffrouw G. J. Damen, te Cothen.
Mr. A. Baron van Dedem, te Staphorst.
Z. F. C. Diemont, te Putten.
P. W. van Doorninck, te Colmschate.
T. Z. J. P. Baron van Dorth tot Medler, te Vorden.
Th. H. J. M. Baron van Dorth tot Medler, te Maastricht.
Z. T. J. F. Baron van Dorth tot Medler, te Duiven.
Jhr. C. J. H. van der Dussen, te Drumpt.
C. P. van Eeghen Jr., te Amsterdam.
J. van Egeren, te Gent (België).
Dr. L. van Elfrinkhof, te Gorinchem.
Mejuffrouw L. Engelberts, te Maastricht.
D. G. van Epen, te Scheveningen.
Th. J. G. van Everdingen, te Arnhem.
J. Fabius, te Baarn.
Mr. A. C. Baron van der Feltz, te Deventer.
G. W. A. W. Baron van der Feltz, te Elst (Betuwe).
Mr. J. Baron van der Feltz, te Twello.
E. H. Gerretsen, te Nijmegen.
Dr. W. F. Gombault, te Amsterdam.
Mejuffrouw J. H. P. Guyot, te Nijmegen.
Jhr. Mr. Dr. N. C. de Gijselaar, te Gorinchem.
B. ter Haar Bz., te Nijmegen.
C. W. A. Baron van Haersolte van den Doorn, te Arnhem.
J. C. Baron van Haersolte, te Zwolle.
A. K. F. R. van Hasselt, te Amsterdam.
E. W. Baron van Heeckeren van Molecaten, te Arnhem.
Mr. A. J. A. A. Baron van Heemstra, te Velp.
A. Hendriks, te Didam.
Mr. W. F. Hiddingh, te Arnhem.
C. A. Hiebendaal, te Horssen.
Mr. H. A. Hoefhamer, te Elburg.
O. Baron van Hövell, te Kleef.
Mr. E. H. Hijmans, te Tiel.
A. M. K. W. Baron van Ittersum, te Nijmegen.
L. A. Baron van Ittersum, te Ede.
R. J. A. Janssen, te Utrecht.
Jhr. Mr. B. de Jonge, te Zutphen.
J. J. de Jongh, te 's Gravenhage.
J. L. Keetelaar Jz., te Amsterdam.
G. J. J. Kerstens, te Huissen.
B. H. Klönne, te Amsterdam.
J. C. Knuttel, te Terborg.
Dr. W. C. G. Th. Koch, te Tiel.
H. Th. Kramer, te Arnhem.
N. Th. Ladenius, te Arnhem.
Dr. G. J. Landweer Az., te Arnhem.
P. Leendertz, te Velp.
De Goudsche Librye te Gouda.

B. te Lintelo, te Hoogland (bij Amersfoort).
Dr. C. te Lintum, te Rotterdam.
Mr. H. van Loghem de Josselin de Jong, te Zutphen.
G. S. van Lohuizen, te Epe.
J. Th. Luyckx, te Huissen.
Mr. Æ. Baron Mackay, te 's Gravenhage.
Mr. D. J. Baron Mackay van Ophemert (Lord Reay), te Londen.
Mejuffrouw M. W. Maclaine Pont, te Zetten.
J. C. F. van der Meer van Kuffeler, te Nijmegen.
E. D. de Meester, te Heteren.
Gom. Mes, te Wijchen.
C. O. Meinsma, te Zutphen.
Mr. J. van Meurs, te Rijssen.
Th. H. van Meurs, te Arnhem.
M. A. Meyjes, te Hengelo (Gelderland).
Mr. J. H. M. Baron Mollerus van Westkerke, te Arnhem.
D. G. Montenberg, te Groesbeek.
F. D. J. Moorrees, te Buurmalsen.
Mr. W. R. P. von Motz van Enghuizen, te Zevenaar.
Jhr. W. F. R. van Naerssen, te Gorinchem.
M. A. A. J. van Neck, te Arnhem.
Jhr. Mr. O. F. A. M. van Nispen tot Sevenaer, te Nijmegen.
L. J. Nyenhuis, te Rotterdam.
W. G. van Oyen, te 's Gravenhage.
F. J. W. Baron van Pallandt, te Rozendaal.
Mr. J. Baron van Pallandt, te Waardenburg.
J. W. Baron van Pallandt van Oud-Beijerland, te Arnhem.
Mr. W. C. Baron van Pallandt van Waardenburg en Neerijnen, te Neerijnen.
J. L. Pierson, te Hengelo (Gelderland).
Mr. H. A. van de Poel, te Nijmegen.
Dr. J. Prinsen J. Lz., te Nijmegen.
A. B. A. Quack, te Nijmegen.
Jean Real, te Geldern.
C. van Riemsdijk, te IJzendoorn.
T. S. Roes, te Utrecht.
Dr. IJ. H. Rogge, te Amsterdam.
C. M. de Roos, te Arnhem.
Mr. A. Royaards van Scherpenzeel, te Scherpenzeel.
Mr. J. S. Royaards, te Arnhem.
N. J. Rupp, te Arnhem.
Jhr. D. Rutgers van Rozenburg, te 's Gravenhage.
Jhr. R. J. Rutgers van Rozenburg, te Utrecht.
Het Algemeene Rijksarchief te 's Gravenhage.
F. M. A. van Schaeck Mathon, te Nijmegen.
J. V. Schattenkerk, te Dieren.
J. W. F. Scheffer, te Oosterbeek.
H. E. Scheidius, te Oosterbeek.
C. L. F. van Schelven, te Wageningen.

A. Baron Schimmelpenninck van der Oye van de Poll en Nijenbeek, te Utrecht.
Jhr. J. K. W. Schimmelpenninck, te Wageningen.
Jonkvrouw H. Singendonck, te 's Gravenhage.
Dr. G. M. Slothouwer, te Wageningen.
A. B. Souman, te Arnhem.
J. H. A. Spin, te Ede.
M. L. C. Staring, te Dordrecht.
C. Storm Buysing, te Zutphen.
Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers, te 's Gravenhage.
E. C. Baron Sweerts de Landas Wyborgh, te Arnhem.
H. W. J. C. van der Sijp, te Wamel.
Mr. H. A. Sypkens, te Arnhem.
Mr. M. P. D. Baron van Sytzama, te Groenlo.
C. Z. Tadema, te Culemborg.
Mr. J. J. Tavenraat, te Rotterdam.
Mevrouw Wed. N. Terwindt, geb. van Heukelum, te Doornenburg.
J. W. des Tombe, te de Bilt (Utrecht).
H. W. J. Baron van Tuyll van Serooskerken, te Arnhem.
Mr. M. Tydeman, te Tiel.
Dr. C. T. van Valkenburg, te Dieren.
Historischer Verein für Geldern und Umgegend, te Geldern.
G. F. Vergouwe, te Arnhem.
J. G. Vermaten Koster, te Arnhem.
W. F. K. Baron van Verschuer, te Arnhem.
Chr. A. Vieweg, te Nijmegen.
H. Visser J. Wz., te Leiden.
L. F. J. M. Baron van Voorst tot Voorst, te Terborg.
W. Baron van Voorst tot Voorst, te Elden.
A. H. C. M. Vos de Wael, te Westervoort.
Mr. J. A. G. Baron de Vos van Steenwijk, te Arnhem.
Mr. J. A. G. Baron de Vos van Steenwijk, te Harderwijk.
S. de Vries, te Arnhem.
H. W. A. van der Waarden, te Hilversum.
P. M. van Walchren, te Heelsum.
J. W. Walther, te Zutphen.
Mr. O. J. E. Baron van Wassenaer van Catwijck, te 's Gravenhage.
J. C. A. Weerts, te Santpoort.
F. T. Weitjens, te Oud-Zevenaar.
W. F. Weitjens, te Joure.
P. H. J. R. Wellenberg, te Oosterbeek.
G. S. H. Wendelaar, te Berg-en-Dal.
C. F. Baron van Westerholt, te Warnsveld.
J. J. Wiegerink, te Eemnes-Binnen.
Edm. van Wintershoven, te Emael (België).
Mr. J. G. Wurfbain, te Rheden.
H. M. van der Zandt, te Velp.

HANDELINGEN

DER

VIERDE ALGEMEENE VERGADERING

VAN DE

VEREENIGING „GELRE",

GEHOUDEN

OP 22 MEI 1901 TE TIEL.

De vergadering werd volgens de presentielijst bijgewoond door de heeren H. D. J. van Schevichaven, H. Portheine Jr., F. A. Hoefer, Mr. W. J. L. Umbgrove, Mr. H. H. Everts, P. Gouda Quint, E. W. Baron Sloet, Mr. H. A. van de Poel, H. J. H. Groneman, J. Gimberg, J. van Hardeveld, Jhr. G. A. van Nispen, J. J. Wildschut, J. G. Cromhout, H. M. Werner, Jhr. A. L. van Schuylenburch, J. D. Wagner, Mr. W. E. J. Baron van Balveren, F. M. A. J. Baron van Wijnbergen, Dr. W. C. G. Th. Koch, F. C. Colenbrander Jr., G. A. Starink, W. de Haas, A. van den Bogert, H. S. Nederburgh, J. A. Heuff Azn., Dr. J. S. van Veen, Mr. J. J. S. Baron Sloet, Mr. E. H. Hijmans, P. N. van Doorninck, Jhr. C. J. H. van der Dussen, Mr. J. C. Baron Creutz, Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van Ysselt en J. R. Baron van Keppel, terwijl na de pauze Mr. P. A. N. S. van Meurs nog ter vergadering kwam.

De voorzitter opende de vergadering, sprak zijn ingenomenheid uit over het feit, dat de algemeene vergadering plaats had in de zeer oude stad Tiel met haar merkwaardig historisch verleden en zeide zich te verheugen over de talrijke opkomst, waarna hij het woord gaf aan den secretaris voor het uitbrengen van het jaarverslag over 1900. Dit luidt als volgt:

„Weder is een jaar verloopen, sedert wij in Mei 1900 te Arnhem

bijeen waren en mijn plicht als secretaris brengt mede U, mijne Heeren, in onze vierde algemeene vergadering, die ons naar de historische volgorde in het kwartier van Nijmegen, en wel in de tweede stad van dat kwartier, heeft bijeengebracht, in kennis te stellen van de fata onzer vereeniging over het jaar 1900.

Waar geen opzienwekkende feiten, als onverwachte voor- of achteruitgang of dergelijke, te vermelden vallen, zijn jaarverslagen in den regel min of meer eentonige kost, maar waar eene vereeniging, gelijk de onze doet, zonder horten of stooten op de meest gelijkmatige wijze vooruitgaat, door haar ieder jaar stijgend ledental toont zich meer en meer een waardige plaats onder hare zusteren te veroveren, en waar dit alles op de meest natuurlijke wijze, zonder reclame of overdreven propaganda in zijn werk gaat, daar hebben wij reden om ons te verheugen en betreuren het eentonige, het onbelangrijke van het jaarverslag niet, omdat dit het beste en betrouwbaarste bewijs van een duurzamen vooruitgang is.

Laat mij U allereerst iets mededeelen aangaande de werkzaamheden van Gelre in het afgeloopen jaar en daartoe beginnen met ons hoofdwerk, de uitgaven. Deel III van onze Bijdragen en Mededeelingen, de trouwe voorlooper der algemeene vergadering, verscheen in 1900 evenals zijn beide voorgangers op zijn tijd. Tot onzen spijt kunnen wij niet hetzelfde verklaren van het tweede werk, waarop onze leden volgens de statuten recht hebben. Wij hebben dit eerst in het begin van 1901 kunnen verzenden, een vertraging, die haar oorzaak vond in verschillende omstandigheden.

In het laatst van 1899 zond de heer Hoefer zijn zeer lijvig handschrift in en tevens aan onzen uitgever een groote verzameling van daarbij behoorende teekeningen enz., ten einde hem in staat te stellen een raming van de kosten van reproductie op te maken. Kort daarop begaf de heer Hoefer zich naar het buitenland, vanwaar hij eerst in April terugkeerde. Middelerwijl had het handschrift de ronde gedaan bij de leden van het bestuur en was de uitgever in staat geweest een globale raming van de kosten van uitgaaf te maken, zoo van het boek als van de platen, welke raming van dien aard was, dat het bedrag de krachten van onze vereeniging verre te boven ging. Dit in verband met verschillende opmerkingen, door de leden van het bestuur bij de lezing gemaakt, gaf ons aanleiding den heer Hoefer na zijn terugkeer in het vaderland tot een bespreking van deze punten uit te noodigen. Hem werd te kennen gegeven, dat van uitgaaf van zijn handschrift, zooals het daar lag, geen sprake kon zijn èn om redenen van financieelen aard èn omdat men hier

en daar bekorting wenschte. De heer Hoefer antwoordde hierop, dat tegen het laatste zijnerzijds overwegende bezwaren bestonden en dat hij liever van het uitgeven van zijn werk zou afzien dan het bekorten, waardoor z. i. de door het geheele werk loopende draad zou worden verbroken, terwijl hij de gegrondheid der geldelijke bezwaren erkende. Het einde van deze overleggingen was een voorstel van den heer Hoefer, dat hierop neerkwam, dat het bestuur een som zou bepalen, die het voor de uitgaaf van de kerk van Hattem beschikbaar wenschte te stellen, dat de schrijver het ontbrekende zou betalen, terwijl dan het handschrift in zijn geheel zou worden afgedrukt. Tegen dit alleszins vrijgevige voorstel bestond bij het bestuur geen bezwaar en zoo werd het lijvige werk half Mei ter perse gelegd. Oponthoud van verschillenden aard, waaronder vooral het teekenen en reproduceeren van een der titelplaten behoort genoemd te worden, zijn oorzaak geweest, dat den leden dit kostbare, rijk geillustreerde werk in plaats van in het najaar van 1900 eerst in Februari 1901 kon worden toegezonden.

Wij hadden in het afgeloopen jaar tot twee malen toe gelegenheid om te toonen, dat wij geen boekenwormen wenschen te zijn en dat ons hart even warm klopt voor de in steen als voor de op perkament en papier geschreven historie.

Te Nijmegen dreigden twee historische monumenten ten prooi te vallen aan de mokerslagen der sloopers en wel de Marienburgkerk en de ruïne van de Boddelpoort. Onze vereeniging paarde haar stem aan het koor van hen, die den raad van Nijmegen met krachtigen aandrang smeekten trouw te blijven aan zijn vroeger bij herhaling betoonde piëteit voor historische monumenten en ook deze beide gedenkstukken te sparen. Met voldoening kunnen wij er op wijzen, dat èn kerk èn poort, voorloopig althans, behouden zijn gebleven, waarvoor een openlijk woord van hulde aan den gemeenteraad van Nijmegen toekomt, die daardoor getoond heeft niet bij uitsluiting een oog te hebben voor de eischen van het hedendaagsche leven, dat maar al te dikwijls niet vrij van koud en nuchter proza is, maar tevens te beseffen, dat ook de gedenkstukken van het verleden, al werpen zij geen vruchten af, die in dubbeltjes en centen omgezet kunnen worden, recht van bestaan en daardoor recht op bescherming hebben.

Ziedaar, mijne heeren, wat wij U van onze werkzaamheden te berichten hebben. Alvorens over te gaan tot den toestand onzer vereeniging wil ik nog vermelden, dat door de algemeene vergadering in 1900 de heer J. H. Hofman, die aan de beurt van aftreding

was, met algemeene stemmen als lid van het bestuur werd herkozen.

De heer Hofman antwoordde op de kennisgeving hiervan, dat hij de zaak in beraad wenschte te houden, en zond na vier weken het bericht, dat bij hem bezwaren tegen het aannemen van zijn benoeming bestonden.

Sedert is er in ons bestuur dus een ledige plaats geweest, die straks, gelijk de beschrijvingsbrief u reeds heeft medegedeeld, zal moeten worden aangevuld.

Het ledental, dat op 1 Jan. 1900 307 bedroeg, was op 1 Jan. 1901 gestegen tot 329, een vooruitgang derhalve van 22 leden. Sedert onze vorige opgave ontvielen ons door den dood de leden Mr. L. van Hasselt, W. M. M. Vermaten Koster, S. J. L. Baron Creutz en C. A. A. van de Garde, waarbij met ingenomenheid vermeld dient te worden, dat de zonen van twee hunner het lidmaatschap van wijlen hun vader hebben aangehouden. Minder aangenaam dan dit laatste klinkt zeker de mededeeling, dat in 1900 zeven leden hun lidmaatschap nedergelegd hebben, maar dit is een schadepost, waarmede iedere vereeniging en dus ook Gelre rekening heeft te houden.

Wanneer ik nog medegedeeld heb, dat ons ruilverkeer in het afgeloopen jaar onveranderd bleef en dat de geldelijke toestand van Gelre bepaald gunstig genoemd mag worden, waarvan de rekening van onzen penningmeester straks het bewijs zal leveren, en dat wij ook in 1900 verblijd werden door de aanbieding van verschillende geschenken (zie hiervoor bijlage I), dan geloof ik alles gezegd te hebben, wat er te zeggen was. Alleen wensch ik nog in herinnering te brengen, dat in 1900 te Deventer is opgericht een vereeniging, die zich ten doel stelt het opsporen en bewaren van alles, wat betrekking heeft op het gebied van taal, zeden en gewoonten in het oosten van Nederland. Wij begroeten het optreden dier vereeniging met groote ingenomenheid, daar wij haar werkkring als nauw met den onzen verwant beschouwen. Wij bevelen ons in haar vriendschap aan en wenschen haar een lang en voorspoedig leven en, waar het bij haar in hoofdzaak op aankomt, een zeer groot aantal leden-medewerkers toe, die als de fijne haarwortels in ieder hoekje doordringen om de voedende sappen van taal en overlevering aan het orgaan der vereeniging toe te voeren."

De heeren F. C. Colenbrander Jr. en Mr. H. H. Everts werden door den voorzitter uitgenoodigd het stembureau te vormen. Het resultaat der stemming voor twee leden van het bestuur was, dat

Dr. J. S. van Veen met 33 stemmen (1 stem in blanco) herkozen werd, terwijl in de plaats van den heer J. H. Hofman benoemd werd de heer F. M. A. J. Baron van Wijnbergen, die 32 stemmen op zich vereenigde, terwijl de heeren P. N. van Doorninck en H. Portheine Jr. ieder 1 stem verkregen. De heer van Wijnbergen, ter vergadering aanwezig, antwoordde op de vraag van den voorzitter, of hij genegen was de benoeming aan te nemen, dat hij dit gaarne deed, omdat hij warme sympathie gevoelt voor Gelre, al ontveinsde hij zich niet, dat het niet gemakkelijk is opvolger te zijn van den heer Hofman.

Vervolgens werden met algemeene stemmen als leden der vereeniging aangenomen de heeren:

Dr. L. van Elfrinkhof, leeraar a/d H. B. S., te Gorinchem.

Jhr. W. F. R. van Naerssen, te Gorinchem, voorgesteld door Mr. S. Baron Creutz.

Mr. Æ. Baron Mackay, Minister van Staat, te 's Gravenhage.

F. de Bas, gep. kolonel der cavalerie, directeur van het krijgsgeschiedkundig archief van den generalen staf, te 's Gravenhage.

C. M. E. van Löben Sels, luit.-kolonel bij het 4de regiment vestingartillerie, te 's Gravenhage.

C. Storm Buysing, burgemeester der gemeente Zutphen, te Zutphen.

R. H. O. Baron van der Capellen, majoor der cavalerie, te Zutphen.

M. L. C. Staring, gep. majoor der artillerie, te Dordrecht.

Mr. A. J. Baron van Nagell, burgemeester der gemeente Laren, te Lochem, allen voorgesteld door den heer H. M. Werner.

Jhr. E. T. T. H. van Benthem van den Bergh, resident der Preanger regentschappen, te Bandong (Java).

Jhr. J. P. van Benthem van den Bergh, te Malang (Java), voorgesteld door Jhr. Th. van Benthem van den Bergh.

Mej. L. Engelberts, te Maastricht.

C. L. F. van Schelven, predikant, te Wageningen, voorgesteld door Dr. J. S. van Veen.

C. Z. Tadema, burgemeester, te Culemborg, voorgesteld door Jhr. G. A. van Nispen.

Mr. H. van Loghem de Josselin de Jong, substituut-officier van justitie, te Zutphen, voorgesteld door Mr. W. J. L. Umbgrove.

J. W. des Tombe, te de Bilt, voorgesteld door Jhr. A. L. van Schuylenburch van Bommenede.

Als plaats voor de vergadering in 1902 werd Doesburg aangewezen.

Tot leden der commissie voor het nazien van de rekening werden door den voorzitter benoemd de heeren Mr. W. J. L. Umbgrove en J. J. Wildschut, waarna de vergadering voor een half uur werd geschorst.

Nadat de vergadering heropend was, werd door de commissie, benoemd tot het nazien der rekening over 1900, bij monde van den heer Wildschut, verslag van hare bevindingen gedaan. Daar de rekening in orde bleek te zijn, stelde de commissie voor den penningmeester met dankbetuiging voor het nauwkeurige beheer decharge te verleenen. (Zie bijlage II.)

De voorzitter gaf daarna het woord aan den heer Gimberg. Deze hield eene voordracht 1) over de vraag: Hoe zorgt Gelderland voor zijne bouwkundige monumenten en voorwerpen van oude kunst en kunstnijverheid?

Spreker begon met er op te wijzen, dat in een tijd, toen men in Nederland zich niets aan onze schoone bouwkundige monumenten liet gelegen liggen, de Prov. Staten van Gelderland reeds een reglement vaststelden tot verzekering eener goede bewaring van gedenkstukken van geschiedenis of kunst. Dit deden zij in hunne vergadering van 8 Juli 1845. Bij Kon. Besluit van 4 Nov. 1845, No. 69, werd het reglement goedgekeurd.

De heer Gimberg toonde aan, dat door dit reglement ook thans nog het behoud en eene goede bewaring onzer Geldersche kunstschatten uitstekend verzekerd zouden zijn, indien het slechts werd nageleefd, hetgeen evenwel niet het geval is. Vreemd mag het echter heeten, dat het niet is ingetrokken en men er nochtans nimmer de hand aan heeft gehouden. Art. 2 van dit reglement schrijft b.v. voor, dat één of twee leden van het gemeentebestuur of ook één of twee bijzondere personen, door dit bestuur benoemd, eene commissie zullen vormen, aan wie de zorg voor de bouwkundige monumenten en voorwerpen van oude kunst en kunstnijverheid is toevertrouwd en die van hunne werkzaamheden binnen drie maanden na hunne benoeming en voorts jaarlijks in den loop van Januari aan den raad verslag zullen doen.

Welnu, eene zoodanige commissie bestaat in geene enkele gemeente in Gelderland. Vervolgens haalde spreker verschillende prov. bladen aan, na de vaststelling van het genoemde reglement verschenen,

1) Deze voordracht is afgedrukt in het Bulletin van den Nederl. Oudheidkundigen Bond, jaarg. II, blz. 254—259.

welke betrekking op zijn onderwerp hebben. Deze prov. bladen brengen echter ter kennis, wat van regeeringswege verzocht of bevolen wordt, zoodat hier van een zelfstandig optreden van het prov. bestuur geen sprake is.

De heer Gimberg eindigde met de hoop uit te spreken, dat het reglement van 1845 met eene enkele wijziging gehandhaafd zou worden, dan zouden zeer zeker het behoud en eene goede verzorging der monumenten van oude kunst en kunstnijverheid beter gewaarborgd zijn dan thans het geval is, nu jaar in jaar uit in de lijvige jaarverslagen onzer provincie, zonder dat daartegen eene enkele maal protest is aangeteekend, slechts hoogstens een paar bladzijden aan onze Geldersche monumenten en voorwerpen van oude kunst en kunstnijverheid worden ingeruimd.

Vervolgens erlangde de heer Hoefer het woord voor eenige mededeelingen betreffende den ouden waterstaatstoestand van Hattem en omstreken 1).

Door den heer Heuff werden ten slotte uit geschied- en aardrijkskundig oogpunt eenige mededeelingen gedaan omtrent den na de vergadering te houden, door hem ontworpen rijtoer. Eerst vertelde spreker een en ander over het zéér oude Tiel en liet eenige zeldzame Keizerlijke, aan de Gemeente toebehoorende Tielsche munten zien uit de elfde eeuw. Dat men in Tiel zoo weinig ouds vindt, is te wijten aan de branden die er hebben plaats gehad. Zoo verbrandde in 1420 de geheele stad, op tien huizen, twee kerken en het Tolhuis na. En juist in de vroege middeleeuwen valt de bloei van deze handels- en Hanze stad, die later door meer vooruitgeschoven zeehavens overvleugeld werd. In de 14de en 15de eeuw, toen de groote Sint-Maartenskerk gebouwd werd, waarvan nu nog slechts het schip bestaat, moet Tiel ook nog een tijdperk van bloei gekend hebben, maar in den renaissance-tijd is het achteruit gegaan en stond het achter bij de naburige steden Bommel en Kuilenburg, waarvan de gebouwen nog heden getuigenis afleggen. In de 19de eeuw heeft Tiel deze beide plaatsen echter weer overvleugeld en sedert gaat het bestendig vooruit. Spreker doet ook eenige mededeelingen omtrent de vroegere verbinding met Brabant, nog merkbaar aan de taal, en wijst op de breede natuurlijke grens door de Waal gevormd, en die in kleederdracht en godsdienst vooral zich doet gelden.

Buiten de stad gekomen, kan spreker reeds dadelijk wijzen op het Patriotsche kerkhof — het tweede in ons land, waarop in de

1) Van deze mededeelingen wordt hier geen overzicht gegeven, daar zij uitgewerkt en met oorspronkelijke stukken hierachter (blz. 169) worden uitgegeven.

open lucht begraven werd (zie Geld. Volksalmanak van 1902) — en op de nóg zichtbare bedding van de rivier, die eenmaal de Waal bij Tiel met den Rijn bij Zoelmond vereenigde. Vervolgens brengt hij ons over de Linge in het dorp Avezaath (waar zijn geslacht volgens de Kuilenburgsche Leenboeken reeds in 1462 met grondbezit voorkomt), wijst op den ouden kerktoren aldaar (zie Bijdragen en Mededeelingen „Gelre" 1901) en geeft omtrent het huis Teisterbant en andere plaatsnamen eenige bijzonderheden, die men vermeld vindt in den Geld. Volksalmanak van 1890.

Over Erichem gaat het naar Buren, de hoofdplaats van het aloude graafschap, waar op sprekers aanstichting uit overblijfselen van het voormalig kasteel en terzelfder plaatse het monument werd opgericht, waarvan onze Bijdragen van 1900 een afbeelding en beschrijving gaven. De heer Heuff doet nog een korte mededeeling over het gedenkteeken op het graf van Maria van Nassau, douairière van Hohenlohe, in Burens kerk, dat den vorigen dag ingewijd is en door de zorg van het kerkbestuur gesticht. De vorstelijke grafkelder der graven van Buren zal bij deze gelegenheid geopend en voor belangstellende leden van „Gelre" te zien zijn. Omtrent het Weeshuis verwijst hij naar het door hem daarover geschreven boekje. Ten slotte spreekt hij nog over Zoelen en zijn kasteel, in de 16de en 17de eeuw vooral bekend als woning van het geslacht Vijgh, dat aan de Neder-Betuwe eenige ambtlieden schonk, om dan weder over de Linge te gaan en over Drumpt naar Tiel terug te keeren.

Nadat de Sint-Maartenskerk te Tiel, die op kosten van eenige ingezetenen pas doelmatig en onbekrompen gerestaureerd werd, bezocht was, waarbij het marmeren praalgraf van Steven van Welderen mede de aandacht trok, had de ontworpen rijtoer plaats door Tielerwaard, Neder-Betuwe en Graafschap Buren, en werd in het schilderachtige Buren getoefd, evenals in Zoelen, waar men eenige oogenblikken verbleef op den binnenhof van het fraai gelegen kasteel, dat met zijn bosschen aan deze welvarende streek zooveel luister bijzet, en waar men ten slotte nog een blik in de dorpskerk kon slaan, om den leerzamen dag verder in Tiel gezellig te gaan besluiten.

De gemeenschappelijke maaltijd, die door bijna al de deelnemers aan den rijtoer werd bijgewoond, kenmerkte zich als gewoonlijk door een aangenamen en ongedwongen toon en vormde zoo een waardig slot dezer belangrijke vergadering.

BIJLAGE I.

LIJST DER IN DE JAREN 1900 EN 1901 DOOR SCHENKING EN RUILING ONTVANGEN WERKEN.

A. Ten geschenke werden ontvangen:

A. J. Andreae, Nalezing op de nieuwe naamlijst van grietmannen van Jhr. Mr. H. Baerdt van Sminia (van den heer D. J. C. van Doorninck).

J. F. D. Blöte, De Brabantsche en andere kronieken van Willem van Berchen (van den heer A. J. C. Kremer).

W. Bösken, Alpen in der Franzosenzeit (van den Historischen Verein für Geldern und Umgegend).

B. F. W. von Brucken Fock, Canisiana (van den schrijver).

J. Craandijk, In 't land van Geldern (van den schrijver).

—— Hetzelfde werkje (van den Historischen Verein für Geldern und Umgegend).

Driemaandelijksche bladen, uitgegeven door de vereeniging tot onderzoek van taal en volksleven in het oosten van Nederland (van Mr. J. J. S. Baron Sloet en Dr. J. S. van Veen).

F. A. Ebbinge Wubben, Stukken uit het archief der stad Hasselt.

—— Naamlijst van predikanten van Staphorst, Rouveen en IJhorst (beide van den heer D. J. C. van Doorninck).

J. H. Edelman, Gids voor Nijenbeek (van den schrijver).

Extracten uit het Raadssignaat der stad Nijmegen, uit de Geldersche Landdagsrecessen en uit de Resolutiën der Staten-Generaal (van den heer A. A. J. van Rossum).

Friesche Volksalmanak voor het jaar 1893.

Geldersche Volksalmanak voor de jaren 1835 en 1876 (beide van den heer D. J. C. van Doorninck).

J. Gimberg, Hoe zorgt Gelderland voor zijne bouwkundige monumenten en voorwerpen van oude kunst en kunstnijverheid? (van den schrijver).

P. Gouda Quint, Catalogus der werken van Alexander Ver Huell (van den schrijver).

S. P. Haak, Paullus Merula, 1558—1607 (van den schrijver).

Jaarboekje, Haagsch, voor 1894 (van den heer D. J. C. van Doorninck).

Jaarverslag over de nasporingen en studiën op het gebied der Nederlandsche krijgsgeschiedenis (van den heer A. H. P. Blaauw).

C. te Lintum, Geldersche verdraagzaamheid in de 18de eeuw (van den schrijver).

Marnix, Protestantsche stemmen II, 1 (van den heer H. J. Schouten).

K. O. Meinsma, De St. Walburgskerk te Zutphen.

—— Geschiedenis van een kazuifel, vervaardigd door Mr. Peter Joosten, borduurwerker te Amsterdam, voor de St. Walburgskerk te Zutphen (beide van den schrijver).

J. Nanninga Uitterdijk, Merkwaardigheden van Kampen (van den heer D. J. C. van Doorninck).

I. A. Nijhoff, Wandelingen in de omstreken van Arnhem (van den heer D. J. C. van Doorninck).

J. Real, Darstellungen Wachtendonks aus der Festungszeit.

—— Das ehemalige Herzogthum Geldern, seine Entstehung und seine Grenzen.

—— Aus Straelens Festungszeit (alle drie van den schrijver).

IJ. H. Rogge, De academie te Nijmegen (van den schrijver).

A. F. O. van Sasse van Ysselt, Beschrijving der heerlijkheid Aerdt (van den schrijver).

H. D. J. van Schevichaven, De St. Stephenskerk te Nijmegen (van den schrijver).

—— Hetzelfde werk (van Burgemeester en Wethouders der gemeente Nijmegen).

—— Tweede vervolg der kroniek van Nijmegen tot en met den jare 1900 (van den heer E. Gerretsen).

—— Epigraphie der Bataafsche krijgslieden in de Romeinsche legers (van den schrijver).

—— Penschetsen uit Nijmegen's verleden. Tweede bundel (van den schrijver).

H. J. Schouten, Uit het kerkarchief van Ommeren (van den schrijver).

Silvestre, Universal paleography or facsimiles of writings of all nations and periods (van den heer P. N. van Doorninck).

J. W. Staats Evers, Bijdragen tot de geschiedenis der regtspleging in Gelderland, bijzonder te Arnhem (van den heer P. Gouda Quint).

J. Steenmeyer, Leerrede bij de eerste prediking in de herbouwde St. Eusebiuskerk te Arnhem op 14 Dec. 1851 (van den heer D. J. C. van Doorninck).

Verleende borgerschappen der stad Tiel van 1458 tot 1542 (van Dr. J. S. van Veen).

Verslag over 's Rijks Museum van oudheden te Leiden over de jaren 1897—1900 (van Dr. W. Pleyte).

Verslag van de Commissie ter verzekering eener goede bewaring van gedenkstukken van geschiedenis en kunst te Nijmegen over de jaren 1899 en 1900 (van genoemde commissie).

Verslag der handelingen van het Friesch genootschap over de jaren 1864—1868, 1870 en 1871 (van den heer S. Gouda Quint).

Vrije Fries, De, dl. XVI, XVIII en XIX benevens eenige losse afleveringen van andere deelen (van den heer S. Gouda Quint).

Aem. W. Wybrands, Gesta abbatum Orti Sancte Marie (van den heer S. Gouda Quint).

Platen en kaarten.

Photographische reproducties van **4 oorkonden betreffende Diepenhelm** (van Jhr. Mr. F. J. C. Schimmelpenninck).
Vier photographische afbeeldingen van **het kasteel Nijenbeek.**
Dito van **de kerk te Rheden** (beide van den heer E. W. Baron Sloet).
Historisch-statistische schetskaarten van het koninkrijk der Nederlanden, uitgegeven van wege het Historisch Genootschap te Utrecht (van Mr. J. F. Bijleveld).

B. Door ruiling werden verkregen:

R. H. Hattink, Stadregt van Almelo.
J. de Hullu, Bescheiden betreffende de hervorming in Overijssel. I.
Verslagen en mededeelingen, uitgegeven door de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis, stuk 21.
—— van de handelingen der 84ste, 85ste, 86ste en 87ste vergadering van genoemde vereeniging.
A. Steffens, Geschiedenis der aloude heerlijkheid en der heeren van ter Horst in het land van Kessel.
Limburg's Jaarboek, deel V, deel VI afl. 4 en deel VII.
A. F. O. van Sasse van Ysselt, Nieuwe catalogus der oorkonden en handschriften, berustende in de boekerij van het Provinciaal genootschap van kunsten en wetenschappen.
De Maasgouw, jaargangen 1900 en 1901.
Handelingen en mededeelingen van de maatschappij der Nederlandsche letterkunde over de jaren 1899—1901.
Levensberichten van de afgestorven medeleden der maatschappij der Nederlandsche letterkunde, 1900, 1901.
72ste Verslag van de handelingen en den toestand van het Friesch genootschap voor geschied-, oudheid- en taalkunde.

BIJLAGE II.

OVERZICHT VAN DEN STAND DER KAS VAN DE VEREENIGING OP 1 JANUARI 1901.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Saldo 1899	*f* 1874.49	Drukkosten	*f* 1458.23
Contributie van 336 leden	„ 1680.00	Administratiekosten	„ 27.66
33 verkochte exemplaren statuten	„ 8.25	Totaal	*f* 1485.89
Verkochte werken	„ 104.14		
Rente 1900	„ 56.10		
Totaal	*f* 3722.98		

Ontvangsten	*f* 3722.98
Uitgaven	„ 1485.89
Saldo 1900	„ 2237.09

ORGANISATIE EN BESTUUR VAN HET RIJK VAN NIJMEGEN.

DOOR

H. D. J. VAN SCHEVICHAVEN.

In het derde deel der „Bijdragen en Mededeelingen" van „Gelre" heb ik getracht het ontstaan en de samenstelling van het oude Rijk van Nijmegen vast te stellen. Thans wil ik een poging aanwenden om de instellingen en het bestuur van dat gebied toe te lichten en uiteen te zetten.

I. HET RIJK VAN NIJMEGEN EN DES FURSTENDOMS BURCHT.

In een staat van inkomsten en uitgaven van het algemeen rentmeesterschap des hertogdoms Gelre uit het jaar 1340 vindt men een hoofd: Rijk van Nijmegen met het Rijkswald en den Duffel. Te zamen brachten deze destijds op 4527 pond, 10 st. 59 d., terwijl alle andere districten onder 3000 bleven. De hertog trok deze inkomsten uit heerlijke hoven (curtes) met hun aanhoorigheden en uit andere grondeigendommen, erftynsen, landpachten, enz., zoowel in geld als in granen, hoenders, kapoenen, varkens en andere voortbrengselen, uit de opbrengst van bosschen en wildernissen, visscherijen, land- en markttollen, weggelden, veren, uiterwaarden, tienden, recht van wind of gemaal, gruit en brouwketel, herfst- en Meibeden, keuren, schattingen der hofhoorigen, hun nalatenschappen, enz. De uitgaven voor het Rijk, het Rijkswald en den Duffel beliepen 1553 pond,

6 st. 6 d., waarvan 73 pond 10 st. 8 d. voor het onderhoud van den burcht kwamen 1).

De evenredige verhouding van het Rijk van Nijmegen tot het kwartier, ten jare 1501, blijkt uit „die taxaty der jaerlickscher pennyngen van achtduysent gulden, sijnre gnaden tot onderhaldynge sijns staets, den tijt van sess jaer lanck durende, avergegeven ind toegelaten." Daarvan zou het kwartier van Nijmegen opbrengen 2225 enkel gld. benevens nog jaarlijks 50 goudgl. en voor loon der dienaren, die de penningen inden en „vrijgelt" leveren zouden, 200 gl., dus totaal 2475 enkel gld., die aldus verdeeld werden:

„Over- en Nederbetuwe	925 gl.	benevens	40 gl.	voor het loon
Het Rijk van Nijmegen	100	„	10	„ „ „
Maas en Waal	400	„	35	„ „ „
Tieler- en Bommelerwaard	1050	„	75	„ „ „
	2475 gl.		160 gl.	

Blijft voor mijn Heer 2275 gl. en voor de ontvangers der penningen 200 gl." 2).

Een raadsbesluit van 17 October 1610 verwijst naar een „Verdeeling en subdivisie van het Rijk van Nijmegen, gemaakt bij resolutie van 1547." Ongelukkig zijn beide raadssignaten verloren gegaan, en in de verschillende extracten, die wij bezitten, komt eenparig niet meer dan bovenstaande volzin voor. Maar de kern van het besluit van 1547 is toch bewaard gebleven. Arkstee, die in 1732 een berijmde beschrijving van Nijmegen in het licht zond, voorzien van historische aanteekeningen, moet dat raadsbesluit nog gezien hebben, althans hij geeft ons, zonder zijn bron te melden, de volgende verdeeling van 1364 gl., die in het jaar 1547 in het Rijk geheven werden:

Niftrik	90 — „ — „
Winsen	131 — „ — „
Beuningen	176 — „ — „
Ewijk	167 — „ — „
Wichen	216 — „ — „
Weurt	67 — „ — „

1) Nijhoff, Gedenkw. I, bl. CXXVIII.
2) Nijhoff, Gedenkw. VI, 1, bl. LXVII.

Ooi-Rijks	38 — „ — „
Ooi Heerlijkheid	50 — „ — „
Ooi	135 — „ — „
Persingen	74 — „ — „
Ubbergen	20 — „ — „
Groesbeek, Heumen, Malden, Beek	200 — „ — „
	f 1364 — „ — „ 1)

In de vierjarige schatting van 1548 droeg het kwartier van Nijmegen f 24.301 bij. Deze som werd op de volgende wijze uitgezet:

Nijmegen, stad en schependom	1559 gl.
Het Rijk van Nijmegen	1364
Maas en Waal	3846
Overbetuwe	3896
Nederbetuwe	4383
Tielerwaard	5844
Bommelerwaard	3409
	24.301 gl.

Met behulp van deze gegevens kunnen wij ons eenig, zij het dan ook slechts zeer oppervlakkig, denkbeeld vormen omtrent den finantieelen toestand van het Rijk van Nijmegen in verhouding tot de overige ambten onder en kort na het uitsterven van het Geldersche vorstenhuis.

De uitzettingen der lasten, die telken jare omgeslagen werden, geschiedden op den burcht door den burggraaf met zijn verschreven ambtsjonkers. Daartoe verzocht hij den magistraat bij brief gecommitteerden te willen zenden, „om te helpen perfecteren de settingen van de lasten." Zij waren niet prospectief, zooals onze begrootingen, doch retrospectief, om de gelden te vinden tot dekking der in het afgeloopen jaar gemaakte kosten. Tot die uitzetting werden de voornaamste geërfden verschreven of wel bij publicatie ontboden 2). Ook de richters der verschillende heerlijkheden waren tegenwoordig, ten einde de quota pars van elke heerlijkheid te bepalen en tevens zorg te dragen, dat geene zaken het Rijk aangaande behandeld werden dan ten overstaan van henzelven en de geërfden 3). Waren er slechts

1) Arkstee, Nijmegen, Oude Hoofdst. der Batav. 1732, bl. 176.
2) Raadsbesluit van 23 Jan. 1612.
3) Id. van 8 Sept. 1657.

enkele dorpen bij betrokken, dan kon de vergadering ook elders plaats hebben. Den 15en Juli 1612 b.v. werd afgekondigd, dat de geërfden van Beuningen, Ewijk en Winssen in het reventer van het Broerenklooster zouden samenkomen ter zake eener conferentie betreffende het Puyflijksche schutlaken.

Uit een raadsbesluit van 20 Dec. 1631 ziet men, dat de burggraaf met eenige jonkeren zijns ambts zich veroorloofd had, zonder resolutie van de Landschap of het Kwartier en buiten weten van den raad, een nieuwe belasting en schatting van schoorsteengeld in het Rijk in te voeren. Daardoor werd „niet alleen des Lands hooch- ende gerechtigheit, maer ook deser stadts recht und gesach int Rijck merkelicken geprejudicieert ende vercort." De burggraaf werd derhalve voor den raad ontboden, ten einde hem het onbehoorlijke dezer handelwijze onder het oog te brengen en hem te vermanen daarop terug te komen, of men zou zulke maatregelen nemen, „een eerb. raedt tott conservatie van haer recht und gesach achten soude te behooren." De burggraaf verklaarde, dat hij voornemens was het gecollecteerde schoorsteengeld bij den ontvanger in te betalen „tott verval van de swaere oorlochslasten," en dat hij de uitschrijving gedaan had krachtens een voorstel bij de ridderschap en de stedengezanten op den laatsten kwartiersdag gedaan, „volgende daerinne het exempel van de stadt Nijmeghen, die insgelijcken gedaen hadde." Waarop geantwoord werd, dat het schoorsteengeld wel voorgesteld, maar niet aangenomen was, zoodat dit niet voor een kwartiersresolutie kon gehouden worden; dat de magistraat het recht en privilegie bezat om zulke imposten te stellen, als hem goed en noodig dacht, „hetwelcke geene officieren ten platten lande competeert." Daar de burggraaf zwarigheden maakte om zijn brieven in te trekken, werd besloten bij publicatie van den luive allen burgers en ingezetenen dezer stad te verbieden iets daaraan te betalen. Hetzelfde bevel werd gegeven aan alle pachters en huislieden, met belofte, dat de raad zou „afdraghen," al wat hun dientengevolge zou kunnen overkomen. De burggraaf verzocht copie van deze publicatie, doch dit werd hem geweigerd, op grond dat een publicatie geen acte is eenige partijen aangaande. Men gaf hem echter verlof haar te lezen 1).

Dus stelde de raad zijn gezag boven dat van den burg-

1) Raadsbesluit 14 Jan. 1632.

graaf en dit blijkt ook uit andere zaken. De burggraven eischten immuniteit voor het territoir van den burcht. Door den raad werd dit niet erkend. Zoo in 1564, toen de magistraat een ambachtsgezel verbood op den burcht het draaiershandwerk uit te oefenen, omdat hij niet tot het timmermansgild behoorde. De burggraaf verzocht, dat dit bevel ingetrokken zou worden, maar ontving ten antwoord, dat men dit niet kon doen, aangezien er oneenigheden onder de ambten en gilden uit zouden kunnen voortvloeien 1). Het was ook tengevolge dezer twijfelachtige immuniteit, dat er in den raad, 22 Sept. 1629, een geschil verrees, of men den portier van den burcht wegens zeker misdrijf kon arresteeren of wel moest citeeren.

Het Valkhof, d. w. z. het plein vóór het Hof, lag gedeeltelijk in de jurisdictie van den Burcht, gedeeltelijk in die van de stad. In 1598 was er sprake van dit terrein te doen reinigen en met boomen beplanten. Bij die gelegenheid richtte de burggraaf een schrijven aan de Rekenkamer, waarin hij verzocht, „soe dieselve plaetse eensdeels onder die jurisdictie van 't Hoff ende andersdeels onder des stadts gerichticheyt is gelegen," de helft van die jonge boomen, tot een paar honderd toe, te mogen betalen uit de domeinen. Hij kreeg verlof honderd boomen te koopen en te doen planten, doch „wel toe te sien, dat id Hoff int paeten der boomen in sijne jurisdictie, limiten ende hoicheyt nyet vercort en worde" 2).

Het al dan niet betalen van accijnzen was voortdurend een punt van geschil tusschen de burggraven en den magistraat. Deze immuniteit behoorde tot de vorstelijke prerogatieven door het gansche land, maar de raad was niet altijd geneigd haar toe te staan aan des vorsten plaatsvervanger, den burggraaf. Ten jare 1569 werd den stadsrentmeester gelast de raadsteekenen van den burggraaf in te houden, totdat deze zijn oortjes van den wijnaccijns betaald zou hebben 3). Toch erkende de raad, dat de burcht eenmaal dien vrijdom bezeten had. Immers toen in 1591 kolonel Dorp, commandant van het garnizoen, vrijheid van accijnzen verlangde, werd hem geantwoord, dat niemand tegenwoordig die exemptie meer genoot dan de

1) Raadsbesluit 4a. post Severini (25 October) 1564.

2) Afschrift in het Nijm. archief, dd. 17 Febr. 1598.

3) Raadsbesluit 5a. altera Petri et Pauli 1559. Raadsteekens waren looden plaatjes, betaald voor zekere diensten, die den ontvanger recht gaven op een zekere hoeveelheid wijn of de waarde daarvan in geld.

stadhouder of heer van den lande „op het Hof logerende, welcke plaetse dese immuniteit ende vrijicheit van accijse mitbrenght, ende anders niet" 1). In 1592 werd geen zwarigheid gemaakt om aldaar exemptie van accijnzen te verleenen, doch de vrijheid van den impost der generale middelen, verklaarde men, konden alleen de Staten schenken 2). Op een dergelijke aanvraag in 1598 luidde het antwoord, dat niemand meer exemptie kon genieten, „om geen weg te aepenen tot quade consequentie" 3). Toen de burggraaf Rudolf van Ewijck in het volgende jaar vrijheid van dien impost verlangde, omdat hij op het Hof woonde, „bewerende, dat hetzelve die vrijheit van oldts zou gehadt hebben," werd zij hem afgeslagen „om die consequentie." Doch den pachter der generale middelen werd aangezegd discretie te gebruiken ten aanzien van het huisgezin van den burggraaf bij het vorderen van den impost, de overige bewoners van den burcht echter te behandelen als alle andere burgers en ingezetenen. In 1618 werd den burggraaf en zijn huisgezin vrijdom vergund van de accijnzen en van de generale middelen, de andere bewoners van den burcht evenwel hadden te betalen als andere stedelingen 4). Bij de belasting op de haardsteden in 1629 werd de burcht aangesproken voor 52 haardsteden, waarvan de rentmeester der domeinen de penningen aan de stad moest betalen 5).

De opbrengsten van het Rijk bestonden, ook nog in latere tijden, uit:

Hooge en crimineele breuken }
Kleine en civiele breuken } waarvan $\frac{2}{3}$ aan den burggraaf toekwamen.

Dijkbreuken, waarvan de helft voor den burggraaf.

Vonden en onbeheerde goederen (behalve in het Neder-Rijkswald).

Voordeel-beuringen.

Erfenissen van bastaarden en „uuytheymschen goederen" (droit d'aubaine).

Deze opbrengsten kwamen ten bate van den vorst en schijnen door hem somtijds verpacht te zijn, blijkens de volgende aanvraag aan de regentes gericht in 1547:

„Un bourguemestre à Nymegen, Ot van Mekeren, tient par

1) Raadsbesl. 2 Nov. 1591.

2) Raadsbesl. 25 Febr. 1592; vgl. Raadsbesl. 22 Maart 1599.

3) Raadsbl. 31 Maart 1578. 4) Raadsbesl. 14 Oct. 1618.

5) Raadsbesl. 20 Nov. 1629.

engaigement tous les rentes et revenus de li Empereur aux pays dict le Rijck de Nymegen et de Maes et Wael, et pour aulcuns regards luy movents demanderoit fort bien d'avoir ses lettres renouvellés, en sorte comme si l'Empereur les luy eust mesmes engaigé, et désireroit que à celle fin l'on voloist le dict engaigement rachepter, et pour les mesmes deniers le remettre en ses mains par nouvelles lettres de sa Majesté. Il est homme de réputation et de service. A sçavoir s'il ne plaisoit à la Royne de l'accorder? Geapostilleerd: Ceci ne se peult faire, si n'est qu'il se face par consentement de la femme du suppliant, et qu'il en apparera souffisament" 1).

Vermoedelijk bleef burgemeester van Mekeren toen nog de baten van het Rijk genieten; later evenwel werden zij geïnd door de Rekenkamer.

De meeste der bovenstaande bronnen van inkomsten eischen geen verklaring. Zij waren de gewone rechten van den heer. Toch verdienen de volgende aanteekeningen uit de burggrafelijke rekening van 1475 hier een plaats te vinden. „Ontfanck", leest men daar, „van cyvylen boeten in den Rijck ende stadt van Nijmmegen, die huer hooftvonnisse halen tot Aken 2), in welcken Rijck den hoichsten cyvylen bruecke is van 3 pont, 't pondt gerekent 4 sc. 2 d. van 40 groot 't pont, ende en zijn in denselven Rijck negeen andere neerder noch hooger boeten, onder lijf ende goet. Ende daerboven heeft mijn genadige heer in 't selve Rijck 't recht van voerdeel, dats te weten: soe wat manpersoen aldair sterft zonder erfgenamen van der zwertzijden, dairof verschijnt mijnen genadigen here al dat totten lijve van den doden behoirt, als harnasch, perde, cleederen ende diergelijcken, alsoe hij plach te dienen. Ende van bastairden goeden, aldair niemant bastaert en is van der moeder zijde, behoirt mijnen genadigen heer alle 't ghoet blijvende na denselven bastaert, indien hij sterft sonder wittige geboerte" 3).

1) Mémoires d'aulcuns poincts à remontrer à la régente, touchant les pays de Gueldres et de Zutphen, etc., faict au bureau des Finances, le 4ième jour de Janvier 1547. Afschrift in het archief te Nijmegen.

2) Zie dienaangaande lager onder Rechtspleging.

3) Rekening in het Rijksarchief te Arnhem. De beteekenis van Voordeelgoederen wordt eenigszins nader omschreven in een extract uit het verloren raadssignaat van 21 Januari 1608: „Voordeelgoederen sijn ende sullen gehouden werden alleen 't geen eens mans- of vrouwspersoon tot haeren lijve, so op fest- ende vierdagen als door den dag, is gebruyckende." Op de Veluwe vererfde de nalatenschap

Dit recht van voordeel-beuringen gold ook in de stad Nijmegen, waar de vorst in bovengenoemd jaar erfde van iemand, die zonder erfgenamen stierf, twee kleine zilveren ringetjes, verkocht voor 25 st.; twee zilveren signetten (zegelringen of cachetten) à 52 st.; een tabbard à 54 st.; twee oude wambuizen, het stuk 8 st., totaal 9 pont, 2 st. Na het uitsterven van het Geldersche huis maakte de stad aanspraak op deze rechten binnen haar muren: „Also de goederen van degenen, die hier zonder erfgenamen sterven, mitsgaders de vond en alle bona jacentia de stad toebehooren, en dat de rentmeesters daervan tot nog toe geen behoorlijke aanteekening hebben gehouden, wordt hun gelast daarvan een apart kapittel in het rekenboek te maken" 1). Van wege de Rekenkamer schijnt deze pretentie nooit betwist te zijn.

Ook „'s heeren geld of boete" eischte de stad als haar recht, nadat het Geldersche huis was uitgestorven. In 1597 verloor de oud-schepen Gijsbert Spruyt het leven door een val uit het venster van zijn huis. De burggraaf wilde beslag leggen op het „reet goet" van den overledene, doch dit werd hem door de stad ontzegd. Daarop wilde hij beslag leggen op de nagelatene goederen in het Rijk; ook daartegen verzette zich de stad. De burggraaf van Gent bracht de zaak toen vóór het Hof, dat hem gelastte beslag te leggen op Spruyts bezittingen in het Rijk, niettegenstaande de burggraaf vreesde, dat men „nyet tot nijen toeslach [zou] commen sonder groot rumoer der stadt ende der burgerie." Den 27 Febr. 1600 schreef hij aan het Hof, dat de magistraat een commissie tot hem gezonden had met verzoek dat beslag in te trekken, daar „het wair teghens haer privilegiën, ende dat die sulx waren, dat confiscatie in haer stat ende schependom geen plaets hadde, soo weynich oick int Rijck (plaetze mijnes bevels ratione officii), daerover sij waren overrichters." Die privilegiën, beweerden de heeren, waren op de landdagen altijd geëerbiedigd. „Sij sachten, dat sij over haer privilegiën van mijn heeren van den rade off niemants anders begerden interpretacy of gewijs." De burggraaf had niettemin voorbeelden bijgebracht, volgens welke zulk beslag in de stad meermalen was gelegd, doch de Nijmeegsche

van bastaarden, uitgezonderd het beste pand van het gereede, op hun wettige erfgenamen bij vergunning van 1227.

1) Raadsbesl. 6 Maart 1644.

heeren verwierpen deze, als zijnde geschied in den wetteloozen Spaanschen tijd, en verzochten, dat het Hof „in vruntschappen sonder 't recht te willen disputeren" van zijn eisch zou afzien 1). Een leemte in de rekeningen maakt, dat het einde van dit geschil ons onbekend blijft.

De bewoners van het Rijk betaalden stadsaccijnzen. Den 26 Jan. 1597 ontvingen „die in het Rijck verlichtonge van de stadtaccise"; voortaan zouden zij slechts derdenhalven stuiver op elke kan bier betalen, aangezien zij reeds aangeslagen waren in den impost ten platten lande. Ook de heeren op de burchten moesten betalen. In 1597 werd van elke ton juxstart (bier), bij de tappers getapt, 10 st. geheven; „bij de burgheeren off huisluden," 4 st. Van den mol betaalden de tappers 20 st. per ton, de burgheeren en huislieden 10 st. In 1623 werd de burggraaf van Welderen, bij gelegenheid dat hij geweigerd had „verpachtung van den impost van vercoopingh ende mengelungh van peerden, mitsgaeders van schaep ende verken, vermaent ende versocht tot conservancie ende bewarnisse van stadtrecht ende gerechticheit, vermoege sijn plicht ende der stadt geleisten eedt, waermede men acht die proceduеren, nu eenige Landt- ende Quartiersdagen geplecht, niet te corresponderen."

De uitbreiding der stad in de tweede helft der 15de eeuw had haar terugslag op den burcht. Vóór dien tijd lag deze buiten de stad, niet in het Schependom, maar in het Rijk. Door het vooruitbrengen van den ringmuur kwam hij daarbinnen te liggen. Desondanks bleven de burggraven vasthouden aan de fictie, dat de burcht nog altijd in het Rijk lag. Aan deze onjuiste opvatting werd een einde gemaakt in 1641. Bij raadsbesluit van 10 November werden alle personen in het Rijk wonende aangeslagen in den 1000sten penning. Men voorzag, dat de burggraaf zich daaronder zou rangschikken en verzocht daarom het raadslid Goris, van stadswege gecommitteerd tot het taxeeren der personen aangeslagen in deze belasting, op te letten, „off de burggraef het Hoff binnen deze stadt oock in 't cohier van 't Rijck gestelt mocht hebben." Toen dit bleek geschied te zijn, besloten de heeren, die deze zienswijze qualificeerden als „een impertinent ende ongefundeerd ondernemen," den burggraaf het ongegronde van dit beweren te bewijzen door den burcht en allen, die daarop woonden, in het stads-

1) Burggraf. rekening van 1595—1600, Rijksarchief Arnhem.

cohier te stellen, te doen taxeeren en betalen evenals elk ander ingezeten, „en zal men verder resolviren wat tegen den burggraef dient gedaen te worden."

De magistraat had overigens reeds bij een besluit van 2 April 1619 feitelijk getoond, dat hij van oordeel was, dat de burcht onder de stad behoorde. Eenige officieren van het Engelsche garnizoen hadden zich toen veroorloofd op een avond een tooneelstuk op het Hof op te voeren, „een ergerlijcke saecke ende binnen deeser stat niet toegelaten sijnde," weshalve de raad goedvond den burggraaf en den rentmeester der domeinen aan te doen zeggen, „daer voor te sien ende te weren, dat sulcx niet meer geschied." Een eeuw vroeger wist men ook wel, dat de burcht niet meer in het Rijk, maar in de stad lag. In verband met het verblijf van Karel V op den burcht in Februari 1545/6 meldt de burggrafelijke rekening het volgende: „Soe die vur-borchgreven die Keyserlijcke burcht (daervan sij alleen hoer denominatien hebben) to besitten plegen, ind die borggreve itzonder die versteickt (= verstoken) is, ind hij binnen Nijmegen sijn ampts halven vuyr ende roick halden moet, rekent die nije borchgreve vur huyshuyr 20 Phil. gl. = 15 Keys. gl." 1).

Bovengenoemd keizerlijk bezoek levert ons ook het bewijs, dat de bewoners van het Rijk toen nog heerendiensten verschuldigd waren. In dezelfde burggrafelijke rekening leest men: „Den 10 Februarij Ao. 1545/6, als Keysr. Mat. van Nijmegen vertrecken woldt, alle die scholtissen int Rijck van Nijmegen tkommen verschreven, omb sijner Mats. baggadij te vueren." Wel te verstaan, de schouten met de huislieden onder hun gebied.

Er was een tijd, dat alle Nijmeegsche burgers het recht deelachtig waren om in het geheele Rijk en zelfs in het Rijk van Aken te jagen en te visschen 2). Den 2en Oct. 1611 werd Godert van Ewijck (waldgraaf) door den raad gelast iemand zijn roer terug te geven, dat hij zich veroorloofd had hem „op vrijer straten" af te nemen. „Ende," voegt het raadsbesluit er bij, „dat men billijcx wel vrembdt vindt, dat hij

1) Rekening in het Rijksarchief te Arnhem.

2) Vgl. het recht der burgers van Utrecht: „dat allen geboren borgheren mogen jagen, vliegen ende vangen hazen, velthoenderen, conijnen, vossen, wachtelen ende diergelijcke, sonder eenigh grof wilt te mogen vangen." (Utrechtsch stadrecht van Karel V, bij Matthaei, de Nobilitate, etc. ad lectorem.)

onderstaet onsen borger te beletten met rohrs ende honden alomme int Rijck sonder imandts offentie te gaen, staen ende converseren." Smetius spreekt nog in 1645 van dit jachtrecht als bestaande: jus habent singuli cives piscandi et venandi omnium ferarum toto Noviomagensium Imperio" 1), doch nog geen halve eeuw later werd het niet meer erkend. Op klachten, dat de jacht in het Rijk van Nijmegen „gansch verdorven ende vernielt wierde," maakten de Staten van het Furstendom den 6 Nov. 1657 een plakkaat en ordonnantie, vervat in 31 artikelen, waarvan de volgende opmerkelijk zijn: „Sullen mede die burgeren van Nijmegen niet mogen jaegen als met speciael acte van consent van de magistraet van die stadt, die zij gehouden sijn bij haer te hebben ende aen de aenhalers te vertoonen." Niemand sal op één dag meer dan drie hazen mogen „vangen," doch op de sneeuw slechts twee. Wie zijn geschoten of gevangen wild verkocht, werd beboet en hem vier jaren het jachtrecht ontzegd. „Om alle wolven beter te vernielen" zou men zekere premiën uitbetalen, „mits dat geloofweerdigh blijcke, dat die in 't Rijck van Nijmegen gevangen zijn." Boeren, die bij het hooien of koornsnijden een haas vingen, werden met 10 ggl. beboet. In gesloten jachttijd moesten alle honden in het Rijk met een slependen knuppel loopen. Uitheemsche jonkeren, in de provincie wonende en daar huizen of havezaten hebbende, mochten daar jagen, ritmeesters en kapiteins eveneens, mits zij daartoe verlof van den burggraaf verkregen 2).

Het zou te ver voeren en ligt ook niet in mijn bestek om de wetten, die in het Rijk van kracht waren, hier nader te beschouwen. Daar zij echter ten volle de aandacht verdienen, zijn eenige der meest merkwaardige als bijlagen sub A. opgenomen. Men zie verder het hoofdstuk „Rechtspleging". Hier kan ik volstaan met een korte aanteekening, door den burggraaf Cornelis van Gent den 16 Febr. 1600 ingevolge een vraag om inlichting gegeven aan de heeren van de Rekenkamer:

„Dat alle saicken civil sijnde ter irster instancie gewesen warden bij ritterschappen ende geërffden des Rijckx und crimineele saicken bij den 12 scepenen. Item van alle civile saecken, int Rijck als voerss. gewesen, mach men appelliren aen den burchgreeff ende die 12 scepenen vurss., sonder dat

1) Smetius, Opp. Batav. p. 104.
2) Groot Gelders Placaet Boeck II, col. 373.

yemant meer uuyt den Rijck bij hair mach kommen sessie to nemen off stemme to geven. Ende die scepenen kommen alsdan op verschrijvoingh van den borchgreeff voir tuysschen beyde dye poorten opt Hoff ende wijsen alss appellationrichteren, sonder dat van hunluyden vorder mach geappellijrt werden. Ende die buyrchgreeff hefft geen stemme, dan spaint dye bainck, ende is alleen een vrager ende bestait het ordell ende neyt meer" 1).

Ik wil hier nog bijvoegen, dat de stad geen jurisdictie bezat in het Rijk. Deze kwam uitsluitend den burggraaf toe. Bij raadsbesluit van 22 Oct. 1670 werd een man, gevangen genomen „op Rijcx" en in de gevangenis gezet op den burcht, alleen overgeleverd aan den raad onder acte de non prejudicando.

2. HET SCHEPENDOM.

Zie Bijdr. en Meded. van Gelre, D. III, bl. 54. Vroeg in de 15de eeuw bezat de stad veel grond in haar onmiddellijke omgeving, zooals blijkt uit de stedelijke rekenboeken van 1420—29. De ontvangsten beginnen daar jaarlijks met „thynsen van der heyden, aengaende op de Groesbeecxsche straet, daer die morgen af gelt 12 st." Daar waren 137 morgen; de naslag 8 morgen 20 hont, à 9 st.; „bezijden den Nyenbusch 8 morgen; heyden tot Hezewart" 16 morgen. Na 1429 is er een leemte in de rekenboeken, en wanneer deze met 1511 weder aanvangen, is er van dat land geen sprake meer. Mogelijk was het verkocht om de kosten te helpen dekken van den uitleg der stad en het verplaatsen van den ringmuur in de tweede helft der 15de eeuw.

Maar verderop bleef er nog altijd veel land, heideland, over, en daarvan hadden de bewoners van stad en schependom het gebruik; daar mochten zij vrij maaien, plaggen steken en schapen weiden. Toen dan ook de raad reeds eenige perceelen heiland had weggegeven tegen den wil der gemeenslieden, meende hij dezen te paaien met een voorstel (16 Febr. 1631) om aan raadsleden en gemeenslieden de voorkeur te geven bij den verkoop van heilanden, die men bereid was af te staan tegen 12 gl. en een overtins van een schild (15 st.) den morgen. Maar de gemeenslieden verwierpen dat voorstel en eischten

1) Burggraf. Rekeningen, Rijksarchief Arnhem.

openbare verkooping bij blokken, zonder begunstiging. In dien geest handelden de gemeenslieden nogmaals eenige jaren later op klachten van die van Hatert en Neerbosch, dat men hun door het verkoopen van heide de schapendrift en het plaggen halen ontnam. De raad besloot voortaan geen heide meer te verkoopen. Men ging verder: de verkoop van heiden aan magistraatspersonen, onlangs geschied, werd in surchéance gehouden, totdat men de bezwaren der geërfden zou overwogen hebben 1). Den 2 Jan. 1652 beproefde burgemeester Verbolt nogmaals den koop van 30 morgen heiland te St. Anna, dien hij 16 April 1649 met den raad had aangegaan, te doen wettigen. Wederom werd een commissie benoemd om de geërfden te hooren, en het gevolg was, dat het verzoek werd afgeslagen, „als zijnde zeer nadeelig" voor de inwoonderen van het schependom, weshalve met het afsteken van dat heiland niet verder zou worden voortgegaan 2). In het volgende jaar (16 Febr. 1653) stonden de gemeenslieden Verbolt op zijn verzoek toch nog 20 morgen heiland toe, mits deze door een landmeter ten minsten nadeel van de geërfden zouden worden afgemeten, waarbij de resolutie om geen heiland meer te verkoopen in haar volle kracht bleef.

Oudere keuren gebruiken het woord schependom in zijn meer uitgebreide beteekenis en begrijpen daaronder ook de stad. Een bepaling van 1442 brengt mede, dat alle personen „in het schependom ende gebiedt van Nijmegen woenaftigh, die starck ende rijck genoch weren," verkiesbaar waren tot het ambt van raadslid en schepen. Doch „wie van onsen raedt mit wijff, kynderen und gesinde binnen onsen schependomb und kerspel niet en woont," kon die betrekkingen niet vervullen. Gansch Nijmegen vormde toen nog één enkel kerspel, dat ook omvatte wat wij thans het schependom noemen. Nog een voorbeeld. Een keur van 1422 bepaalt, dat ieder, die burger wordt en de tolvrijheid aan het burgerschap verbonden wil genieten, binnen het jaar een pand „in den schependom van Nijmegen" zal koopen ter waarde van één oud schild 's jaars en „weert zake, dat die burger uter onsen scependom van ons voer wonen" zonder kennelijke noodzaak, dan zou dat pand erfelijk aan de stad vervallen 3).

1) Raadsbesl. 26 Oct.; 14 Nov.; 15 Dec. 1649. 2) 11 en 18 Febr. 1652.

3) Stadrechten van Nijmegen. Uitgave der oude Vaderl. Rechtsbronnen, blz. 88.

Omtrent de grenzen van het schependom heerschte meermalen geschil met de bezitters der belendende heerlijkheden en met de provincie. Talrijk zijn de raadsbesluiten, waarbij een onderzoek naar en een vaststelling der limieten werd bepaald. Bij zulk een gelegenheid in 1564 werd „goedgevonden oick alsdan den heeren van Hoemen, Gruysbeeck, in 't Rijck, Maess ende Waell daervan te verwittigen ende alsdan die grenzen ende palyngen mit Nhamenschen steinen aff toe teickenen, daermit men erkennen kan, waer die grenzen ende paylingen scheiden." Bij het afbakenen der grenzen ging de magistraat somtijds tamelijk eigenmachtig en aanmatigend te werk. Toen de Rekenkamer in 1619 klaagde, dat de stad bij de laatste opname van de eigenlijke limieten van het schependom de kleinigheid van 1000 morgen van het Nederrijkswald bij het schependom getrokken had, en dit na vergelijking met kaarten en andere bescheiden de waarheid bleek te zijn, beloofde de magistraat de grenspalen weder te zullen doen slaan, waar zij vóór de laatste verplaatsing gestaan hadden. Mochten de heeren van de Rekenkamer daar geen genoegen mede nemen en de zaak in rechten willen brengen, werd er bijgevoegd, „dat men dan ten aensien van deeser stadt privilegien swaricheit soude maecken te compareren, daervan men sich soude willen betuycht hebben, als naerder bij tschrievens aen 't Hoff te sien" 1). De vervaardiging van een „pertinente kaart van het geheele schependom, in verscheidene blokken verdeelt," werd den stadslandmeter opgedragen bij besluit van 12 Mei 1669 en nogmaals „met expressie van alle straten en wegen" den 14 Jan. 1767. Beide kaarten zijn verloren gegaan.

Bij besluit van 25 Nov. 1612 verstond de raad, dat „om te voorcommen allerhande excessen, soe vermoedelijck bij die inwoonderen int schependom alhier gecommitteert werden, sij bij aepenbaere publicatie verbaeden, dat niemant sich int schependom mitterwoon begeven ende neerslaen sal sonder consent van een eerbaer raedt. Dat oock degeene, die inwendich sess jaer aldaer mit der woon gecommen sijn, op naestcommenden Donderdach in persoen voor den raedt sullen verschijnen met bescheidt, waer sij voorhens gewoont ende hoe sij daer gescheiden sijn." Dergelijke publicaties hadden ook plaats 9 Aug. 1615, 26 Oct. 1653, enz.

1) Raadsbesl. 8 April 1618, 10 Mei 1619, 4 Nov. 1620.

Het spreekt van zelf, dat de bewoners van het schependom niet het volle burgerschap konden genieten. Daartoe droegen zij te weinig bij voor het algemeene welzijn, deelden zij te weinig in de lasten, die het burgerschap medebracht. Zij betrokken geen wachten en deden geen krijgsdienst, zij verleenden geen hulp bij brand en hielden geen „vuur en rook" in de stad. Wat men omtrent hun burgerschap vindt opgeteekend, is meer van negatieven dan van positieven aard. Zij behoorden tot de zoogenaamde buitenburgers, waaronder die personen geteld werden, die buiten den ouden (in 1467 vervallen) ringmuur woonden. In sommige gevallen werden deze gelijkgesteld met vreemden: „Of ennich buytenburger of gast" (vreemdeling) twist kreeg met een burger, dan moest hij borg stellen om op een bepaalden dag voor het gerecht te zullen komen. Wilde hij zich daartoe niet laten vinden, dan mocht de burgemeester hem gevangen houden, tot hij aan dien eisch voldeed of wel tot de eerstkomende zitting van het gerecht 1). Bij de bepalingen „van den wijntepperen" wordt de buitenburger beschouwd, alsof hij geen burger was: „buytenburgers ende deghene, die onse burger nyet en sijn," worden daar over éénen kam geschoren. Een buitenburger, die schulden had in de stad, moest daarvoor borg stellen „off sijns guets in den scependom van Nijmegen soe voel bewijsen," dat daarmede de schuld gedekt was. Werd hij veroordeeld in een hoogere som dan zijn goed waard was, „dairvoir mach men oen besetten gelick enen vremden man, die geen burger en were," alsmede „hem antasten metten rechten, gelick of he geen borger en were" 2). Dat zij niet gelijk stonden met de stadsburgers, blijkt ten overvloede uit een bepaling van 1568: „Voert weeren eenige van onsen buytenburgeren off burgerschenn, die hier binnen onser stadt ende schependom geërft ende geguedt weeren off niet, daermede sij oere schult betalen muchten, die sij onsen ingesethen borgerenn off burgerschen schuldich weren, ende sich verdedingen wolden als onse borgerenn off burgerschenn, dat men sij voer sulcke schulden durch onser stadt gesworen bode gedagen ende niet arrestieren soll, soe iss men daerop overdragen, dat men dieselve buytenborger off borgersche affter desen daghe niet meer gedaghen, dan dieselve ende oere guedt mit recht

1) Stadrechten, bl. 14. 2) Ibidem, bl. 150, 160, 183.

als frembde ende buitenluyden besetten sall" 1). Kwam de buitenburger in de stad wonen en wilde hij daar het burgerschap genieten, dan moest hij dit koopen. Zoo werd iemand uit het schependom bij raadsbesluit van 18 Nov. 1619 „uuyt gratie" het burgerschap vergund voor zes daalders, en daar zijn meer voorbeelden van te vinden. Onder anderen verzocht iemand, „wonende opten tycheloven tott Lenth int schependom," den 19 Mei 1630 met het burgerschap „gebeneficeert" te worden. De raad meende dit verzoek niet te kunnen toestaan, ten ware hij zich metterwoon binnen de stad begeven had. Een dergelijk besluit werd 2 Juni 1658 genomen. En toen bij besluit van 22 Nov. 1677 een bewoner van het schependom werd toegelaten in het Oud Burger Gasthuis, geschiedde dit slechts „uit zonderlinge consideratien en zonder consequentie."

Natuurlijk waren de wetten en bepalingen der ambten en gilden evenzeer van toepassing in het schependom als in de stad 2), en daarbij kwamen nog speciale beperkingen. „Die buytenburger en soelen geenen wijn tappen noch doen tappen bynnen der stad noch bynnen den kyrspel van Nijmegen, bij 10 pont" 3). Aan de Nijmeegsche burgeren was het eveneens verboden wijn te tappen in het schependom: „wellic van onsen burgeren wijn tapt buyten der stat bynnen onsen kyrspell van Nijmegen, die weers up 10 pont" 4). Vermoedelijk bestond er, toen deze keur gemaakt werd, vroeg in de 15de eeuw, nog geen wijnaccijns in het schependom en vreesde men, dat de pachters van het accijns in de stad benadeeld zouden worden, indien er in het schependom goedkoopere wijn te krijgen was dan binnen de muren. Van iets lateren tijd zijn de volgende bepalingen: „Item en sal nymant, daer wij gebot over hebben, bynnen eenre halver milen na onser stat gheen wijn tappen, daer hij bate off schaden aff wachtende is, hij en sall dien wijn verassijzen. Item off ymant ennigerhande wijne tappten bynnen eenre halver milen na onse stat, so wie daer wijn haelde off dede halen, daer wij gebot over hebben, die verloer bij koeren" 5) enz.

In latere tijden mochten geen handwerkers zich in het sche-

1) Stadrechten, bl. 184, overdracht van 1 Jan. 1528, vernieuwd in 1568.

2) Raadsbesl. 13 Mrt. 1739, 15 Febr. 1742, 15 Juli 1744, 23 Febr. 1746, 3 Jan. 1753, 31 Juli 1761.

3) Stadrechten, bl. 51, § 250. 4) Ibidem, bl. 53, § 256.

5) Oude ordonnantiën in Bundel W, Archief te Nijmegen.

pendom vestigen zonder verlof van den magistraat 1), hetwelk hun alleen werd verleend, nadat zij het ambt of gild in de stad gewonnen hadden. Dan nog werd die vergunning slechts gegeven, op voorwaarde dat zij uitsluitend voor de ingezetenen van het schependom en van het Rijk, niet voor de bewoners der stad zouden arbeiden. Zoo ontving 30 Dec. 1778 een bakker verlof zich aan de zoogenaamde Glasblazerij, even buiten de Hezelpoort, te mogen vestigen, doch onder verband van solemneelen eed aan handen van den magistraat, dat hij geen ander brood zou verkoopen, dan dat door hem zelven gebakken was, of wel door een bakker in het schependom geadmitteerd of in de stad werkzaam zijnde. Hetzelfde werd ook geeischt van zijn opvolger 2). Zelfs nog bij besluit van 29 Juli 1801, toen de ambten en gilden reeds jaren lang waren afgeschaft, werd bepaald, dat geen vreemde handwerkers zich in het schependom mochten nederzetten zonder verlof van den magistraat. In 1572 werd een bevel uitgevaardigd, dat knollen, wortelen en koren, in het schependom gewassen, op geen andere markten dan te Nijmegen mochten verkocht worden. Deze bepaling wordt niet aangetroffen in de oudere keuren; misschien was zij overgenomen van Groningen, waar de Ommelanden alleen in de stad hun producten ter markt mochten brengen. Waren zij daar niet gewenscht, eerst dan mochten zij elders worden heengevoerd 3). Vleesch te Hees geslacht mocht niet aan inwoners der stad verkocht worden, op arbitrale straf 4).

De bewoners van het schependom waren belast met het onderhoud der dijken aldaar. In 1552 besloot de raad, dat Hees, Neerbosch en Hatert gehouden waren drie blokken van den Teersdijk te repareeren; bleven zij in gebreke, dan zou men het op den weerpenning laten doen 5). Hoewel het schependom niet gehouden was de hand te leenen bij dijkbreuken in het Rijk, werden toch die van Hees en Neerbosch in 1563 gezet om aan den Ooidijk te arbeiden. In 1633 werden zij opgeroepen om hulp te verleenen bij een doorbraak onder Beuningen, waar zij, aangezien dit dorp tot het Rijk, niet tot het schependom behoorde, onder een formeele acte de non

1) Raadsbesl. 25 Febr., 9 Aug. 1615, 26 Oct. 1653, enz.

2) Raadsbesl. 30 Dec. 1778, 7 Aug. 1782, 5 Maart 1783.

3) Fruin, Staatsinstellingen, bl. 98. 4) Raadsbesl. 29 Aug. 1627.

5) Raadsbesl. 5a altera Exalt. Cruc. 1552. Zie ook 16 Apr. 1608, 16 Mei 1610, 14 Sept. 1611, enz.

praejudicando et ablatione reciproca, $\frac{1}{6}$ gedeelte van de schade herstelden 1). Onder dezelfde restrictie arbeidden zij in 1682 een paar dagen aan den dijk te Over- en Neder-Asselt 2). Ook aan de door den burggraaf uitgeschreven wolvenjachten namen zij slechts deel onder een acte de non praejudicando, daar deze vaak buiten het schependom leidden. Bij watersnood werden alle jonkers, in het schependom gevestigd, gesommeerd hun karren en paarden naar de bedreigde punten te zenden 3).

Op de bewoners van het schependom rustte evenzeer de verplichting om voor de stad „gemeene werken of diensten" te verrichten. Een keur van Guedesdach nae den Sondach Exaudi 1568 bepaalt dienaangaande: „Die naburen onsers schependoms, in der stat dienst komende, sullen sommers, van Paeschen tot Victoris (10 October), smorgens tot ses uren, ende van Victoris tot Paeschen smorgens tot acht uhren opt werck erschienen, na alder gewoinheit. Ende wie gebodet is ende dairenboven uythbleve, die sal broicken thien pont sdachs. Hiernae weet sich eyn ieder tho richten."

„Henrick van Aifferden, roydreger, is bevalen alle namen van den naburen, int schependom wonende, bij geschrifft ordentlick to stellen in eyn cedell, die der stat plichtich ende die to leveren in den rait. Ende die personen, so gebaet werden des volgende dachz to dienen, sall Aifferden zavens den werckmeister bij name ende toename schriftlick overleveren, om des volgenden daichz dairop to wachten, dat sij komen tot den dienst; ende die ongehorsame an to bringen an den borgermeisteren, om die broicken in to forderen, ende dienende sullen ontfangen oir bier ende broit [twee kannen bier en één plesken 4)] nae alder gewoinheit." Arbeidden zij aan stadswerken, zooals straten, wallen, poorten en diergelijke, dan kregen zij de gewone hoeveelheid bier en pleskens, doch niet, wanneer zij werkzaamheden verrichtten

1) Raadsbesl. 2, 4, 6 Maart 1633. 2) Raadsbesl. 15 Febr. 1682.

3) Raadsbesl. 23 Maart 1608 en passim.

4) Raadsbesl. 3 Mei 1643. Plesken: diminutief van plasse, dat niet in Nijmegen, doch wel in Groningen voorkwam als een brood van minstens twee pond (Gron. Volksalm. 1902, bl. 237). Dit brood was misschien zoo genoemd om zijn (ronde?) gedaante. In de Nijm. rekenboeken van de 16de eeuw komen voortdurend plassen voor; dit waren kussens, die te Keulen gekocht werden ten behoeve der raadsheeren. In het Duitsch heeft Platz nog de beteekenis van een platten ronden koek of brood.

aan dijken, wegen en andere werken, die de stad niet in het bijzonder raakten 1). In de 17de eeuw plachten de huislieden bij klokslag opgeroepen te worden. Wie te laat kwam of te vroeg wegging, werd beboet in een kintje bier (omtr. 39 liters); wie weg bleef, moest een half vat geven, dat na het werk werd leeggedronken. Een kar met twee paarden telde voor een heelen dienst, met één paard voor een halven. Huislieden, die in tijd van hoog water en ijsgang verzuimden op den dijk te komen waken, wanneer zij daartoe opgeroepen waren, verbeurden 3 ggl. voor elken dag.

De werken, op die wijze verricht, waren van verschillenden aard; zij bestonden in het opmaken der Waalkaden, het maken en onderhouden van wegen, het uitdiepen van de haven, het graven aan de stadsgracht, het opwerpen van verschansingen en dergelijke. In 1572 werd het schependom opgeroepen om geschut op de wallen te plaatsen en karren te leveren voor het vervoer van steenkolen uit Mook. Een andermaal verstond de raad, dat „de respectieve dorperen int schependom alhier te last soll geleedt worden te brengen elck binnen de stad 3 fimmen werdtholts off rijss," ten einde daarvan, in geval van nood, schanskorven te maken 2). In 1652 werd hun gelast de St. Jans (Koren) markt af te graven; de aarde daarvan komende moesten zij brengen aan den weg naar St. Anna 3). Het is ook voorgekomen, dat het schependom werd opgeroepen met kar en paard, om de stadsstraten te komen reinigen 4). Van de verplichting om aan dergelijke diensten te voldoen heette het, dat niemand uitgesloten was. Ook niet de buitenplaatsen in het schependom; doch daaronder waren er, die vrijheid bezaten van heerendiensten en inkwartiering, als de Dukenburg en de buitens van de heeren van Stockem, Hardenbergh, Buissonet, burgemeester ten Hove en anderen.

De wegen en dijken in het schependom moesten de geërfden zelve onderhouden; niemand genoot daarvan exemtie. Ook de bezitters van tienden moesten daaraan bijdragen 5). „Den

1) Landdagsreces 19 Febr. 1612. 2) Raadsbesl. 21 Maart 1599.

3) Raadsbesl. 19 Mei 1652.

4) Raadsbesl. 26 Oct. 1701. Daarin stond Nijmegen niet alleen: „Die Bauern des Pfahldorfs Ölper, welche dem Rate zu Braunschweig „burgvesten" mussten, sollen nur schimpfend in die Stadt eingezogen sein, wo sie die Altstadtmarkt von Schmutz zu reinigen hatten." Andree, Braunschw. Volkskunde S. 206.

5) Raadsbesl. 21 April, 7 Sept. 1608. Ook bij het maken van den dijk te Beuningen, „doch sonder consequentie", 27 December 1610.

naeburen van Heess ende Neerbosch geordonneert, [dat zij] tottet maecken van de gemeyne straten holt, sooveel noedichvol, sullen coepen, tot last van de lenderijen dergeenen, die de straten sullen gebruycken" 1). Later kwam hierin eenige verandering: de gezamenlijke geërfden van Hees, Neerbosch en Hatert kwamen in 1685 overeen, dat zij elkander de behulpzame hand zouden bieden bij het maken van wegen, maar de kosten daarvan werden gedragen door de stad, die de wegen daarenboven in de eerste helft der 18de eeuw „tot meerder embellissement van de stad" met boomen deed beplanten, zoover het stedelijk territoir reikte.

De commissie, waarbij in 1496 het burggravenambt aan de gebroeders Vijgh werd opgedragen, hield in, dat zij ook het dijkgravenambt in het schependom getrouw moesten waarnemen. Daarvoor zou men hun veroorloven jaarlijks uit de boeten en opkomsten 68 enk. Overl. Rh. gl. uit te trekken. Dit bleef ook later het geval. De schouw over de Waaldijken in het schependom ging samen met de schouw in het Rijk, en deze schouwen, alsmede die tusschen Maas en Waal, gingen respectievelijk over van het ééne ambt in het andere 2). Waarschijnlijk was dit een oude overeenkomst met den magistraat, daar deze toch twee heemraden uit zijn midden in den dijkstoel benoemde. Tenzij men wil aannemen, dat de dijk en dijkschouwen ouder zijn dan het schependom, zou zich deze bijzonderheid ook daaruit laten verklaren, dat het niet de moeite waard was een afzonderlijke schouw te houden over dit kleine eindje dijk, dat niet veel meer dan een kilometer of vier, vijf lang is, waartoe de magistraat anders op zijn eigen grondgebied ontegenzeggelijk recht gehad zou hebben. De schouw had plaats driemalen 's jaars, want het schependom ressorteerde niet onder de vier schouwen des Kwartiers van Nijmegen, waarvoor het nieuwe dijkrecht gemaakt was 3). De dagen daartoe bepaald waren: de eerste Dinsdag na half Mei, Dinsdag na St. Jan en Dinsdag na St. Jacob (25 Juli). In 1615 werd bepaald, dat de jongste van de regeerende burgemeesters „als van aldts" de schouw in het schependom met de heemraden in het Rijk zou voeren, mits de cierong geschiedde in den Raad. Men besliste, dat de schouw over de dijken, ringgraven en kadedammen

1) Raadsbesl. 20 Febr. 1611, 24 Juli 1673.
2) Landdagsreces 27 Apr. 1678. 3) Raadsbesl. 18 Aug. 1641.

den burggraaf en heemraden des Rijks en van deze stad aanging, alsmede dat de burggraaf hen, die onwillig waren te betalen, voor de heemraden in recht zou beroepen. Doch wat betrof de schouw van lei- en tochtgraven, weidammen en wateringen in het schependom, alsmede die van „stegen en straten" (wegen en paden), dat die zou zijn en blijven ter beschikking der burgemeesters dezer stad, bijgestaan door twee heemraden gekozen uit den raad 1). Deze laatste schouw had slechts eenmaal 's jaars plaats 2). Lent behoorde niet onder de schouw van het ambt Overbetuwe, doch onder die van het schependom 3). De kosten van de schouw der straten en wegen kwamen ten laste van de inwoners der kerspelen, doch 23 Jan. 1612 werd den heemraden verboden hun verteringen op die wijze te laten betalen; zij moesten komen ten laste van den dijkgraaf van wege het geheele ambt. Niettegenstaande het schependom begrepen was in de schouw van het Rijk, werden de rekeningen toch afzonderlijk gehouden. Dientengevolge vroeg de burggraaf, 30 Maart 1659, aan de stad restitutie van f 800 „voor soodane materialen, soo voor het Rijck wel gecocht, maer op de dijcken van 't schependom verarbeyt sijn." De gecommitteerden uit den raad, die de schouw voerden, plachten daarvoor een rijkelijken maaltijd te genieten, die bij resolutie van 6 Juni 1708 vervangen werd door 6 gulden daags per persoon.

Het schependom betaalde dezelfde lasten als de stad. In 1585, toen Nijmegen teruggekeerd was tot de Spaansche zijde en de Spanjaarden niettemin voortgingen de dorpen te brandschatten, zond de raad een deputatie aan Parma met verzoek, dat de bewoners van het schependom van dien overlast bevrijd mochten blijven, „aengesien die bij ons borgher in contributiën ende andere statslasten gesatt ende geachtet worden" 4). De accijnzen werden en bloc over het geheele schependom verpacht. De bieraccijns b.v. werd in 1555 verpacht van „Hees, Neerbosch, Hatert met Mariënboomken, Bruedersdijck ende die Cuylen, ende die daeromtrent byer omme gelt tappen ende verkoopen; doch die tyecheler ende die over id water int schependom geseten, hierin uytgescheyden" 5). Laatstgenoemden moeten de bewoners van Lent-schependom geweest zijn; de tichelkuilen lagen even buiten de Hoenderpoort, ongeveer waar

1) Raadsbesl. 3 Mei 1643. 2) Raadsbesl. 13 Juni 1660.
3) Raadsbesl. 16 Febr., 12 Mei, 26 Juli 1615.
4) Raadsbesl. 5 Juni 1585. 5) Pachtconditiën in het Nijm. archief.

thans de stoomwasscherij staat. Maar terwijl het schependom „in contributien ende andere statslasten" gelijk op betaalde met de stad, contribueerde deze niet aan de lasten voor weteringen, sluizen enz., behalve een subsidie tot onderhoud van kribben bij Lennepekamer en Winseling 1) en een pro rata voor vier jaren met de geërfden voor het onderhoud dier kribben in 1636.

De vergaderingen, waarin de belangen van het schependom besproken werden, hadden plaats te Nijmegen. Ingevolge raadsbesluit van 31 Juli 1616 werden de geërfden van Hees, Neerbosch en Hatert bij publicatie opgeroepen om den eerstvolgenden Zondag, des namiddags, bijeen te komen, ten einde te beraadslagen over onderscheiden zaken, „daeraen den schependom gelegen is." In de vergadering van 7 Augustus daaraanvolgend werd rapport gedaan in den raad van hetgeen verhandeld was. Daaruit blijkt, dat de samenkomst had plaats gehad in het voormalige reventer van het Broerenklooster, een der grootste lokalen van de stad. De besluiten daar genomen werden goedgekeurd; tevens was er de orde op de uitzetting der lasten beraamd. Ook daarmede nam de raad genoegen, die daarop den gecommitteerden der geërfden de twee heemraden in het Rijk en den stadsrentmeester toevoegde.

Elk dorp in het schependom droeg zijn lasten afzonderlijk 2). Deze werden morgentaalswijze, naar rato van de waarde en qualiteit der landerijen, over de drie dorpen, somtijds ook met inbegrip van Ooi en Lent 3) uitgezet en omgeslagen naar verhouding van elks schulden en bezwaren; dit geschiedde ten overstaan van burgemeesters op het raadhuis, met open deuren, na voorafgegane convocatie 4). Zij werden betaald aan den landschrijver.

De onderlinge verhouding der dorpen te dien opzichte, althans in latere tijden (en er bestaat geen reden om te vermoeden, dat daarin veel verschil met vroeger was), blijkt uit de repartitie van 26 Nov. 1690, bij den uitzet der „gemeene landen" van 1 Jan. 1686 tot 1 Jan. 1691. Daarbij werd Neerbosch belast wegens 722 morgen à 11 st. per morgen; Hees 647 morgen à 6 st. per morgen; Hatert 794 morgen à 15 st.per morgen.

1) Raadsbesl. 8 Oct. 1628. Deze beide streken lagen op den oever van de Waal, even beneden de stad.

2) Raadsbesl. 13 Nov. 1639, 4 Juli 1673.

3) Raadsbesl. 14 Aug. 1635, 7 Aug. 1743. 4) Raadsbesl. 21 Oct. 1640.

Ook de andere gedeelten van het schependom moesten tot die lasten bijdragen. Zoo werd in 1624 besloten „de onraetspenningen over 't schependom Ao. 1617—20 uuytgezet" te manen en te innen over die mergentaelen tot Lent in schependom, in der Oyen ende aen den Winseling 1). Desgelijks de tiendhouders. De Apostelheeren van Keulen, die het collatierecht der St. Stephenskerk uitoefenden 2), ontvingen groote sommen uit tienden te Hees. In 1588, dus toen de Roomsche partij hier nog aan het roer zat, werd bepaald, dat zij voor het genot hunner tienden in het schependom „in de tegenwoordige constitutie van zaken" f 600 's jaars zouden betalen in plaats van f 200, zooals tot dien tijd geschied was. „Tot vervall van de groote oorlochslasten ende reddinge van des stadts beswaerlicken staet und tachterheyt, eenige jaeren herwarts," vond men zich in 1639 „genootdringht" nieuwe defecten aan te slaan. Er werd toen besloten, dat de Apostelheeren over de jaren 1635—38 f 250 per jaar zouden betalen in plaats van de vroegere f 200, alsmede f 300 ten regarde van den tiendmaaltijd en andere defecten 3). Den 9 Juni 1652 werd bepaald, dat in plaats van deze f 300 betaald zou worden 6 % van de som, waarvoor de tienden verpacht waren, benevens f 23—6 st., waarvoor zij in de verponding aangeslagen waren. Dit laatste was ½ st. op den gulden, dien alle erven en goederen in het schependom op te brengen hadden. Van de vijf tonnen bier benevens een voor de portiers en stadsdienaren, die de Apostelheeren moesten geven, werden er 3 Juli 1705 twee afgetrokken, omdat de tienden bij het aanleggen der vestingwerken van Coehoorn aanmerkelijk „vercort en gedeterioreerd waren."

De uitzettingen werden verminderd met de kooppenningen van het verkochte hout in elk dorp. Geschillen omtrent aandeelen in de kosten van werken werden ter uitspraak gelaten aan vier onpartijdige rechtsgeleerden, die, wanneer zij het niet eens konden worden, een overman mochten aannemen 4).

1) Raadsbesl. 16 April 1624, 18 Jan. 1643.

2) Het heeft allen schijn, dat de kerk te Nijmegen een dochter was van de kerk der H. Apostelen te Keulen. Misschien had dat sticht de uitgebreide tienden te danken aan de vroomheid van Karel den Groote, die in 803 de tienden voor een goddelijke instelling verklaarde.

3) Raadsbesl. 26 Juli 1639; vgl. 1 Juli 1635.

4) Raadsbesl. 27 Sept. 1644.

De inmaning van den omslag der kwartiersmiddelen geschiedde door den schout onder genoegzame cautiën, tegen genot van 4 %, later door de buurmeesters. Dat het den dorpen vaak moeilijk viel de uitgezette sommen op te brengen, blijkt o. a. uit het feit, dat men 9 Dec. 1641 in den raad besloot de jaarlijksche defecten van af 1632 over het schependom te doen invorderen. Den „inmaener" werd gelast „dezelve met allen ernst en ijver te innen en te zuiveren." In 1797 betaalde de stad niet minder dan f 6684—16 st. achterstallige consumtie-middelen tot vermijding der executie van de dorpen Hees en Hatert, waarmede deze door den ontvanger der Gemeene Middelen waren bedreigd 1).

De magistraat zorgde voor het welvaren van het schependom. Ten einde den oogst en hen, die daaraan arbeidden, te beveiligen tegen krijgsgevaar en tevens de burgerij van het bezwaar der krijgslieden te ontlasten werd besloten in 1592, dat de ruiterij op het Hoogeveld de wacht zou houden. Elke morgen bezaaid en bebouwd land moest daartoe tot wachtgelden opbrengen één gulden „'t gansche schependom durch," te betalen half door de eigenaars, half door de pachters van het land 2). Maar den geërfden werd niet toegestaan met den vijand te onderhandelen zonder voorkennis van den raad 3). In 1600 gebeurde hetzelfde, „ten einde het vangen en spannen" der huislieden te voorkomen; ditmaal bedroeg de aanslag slechts ½ gulden per morgen, niemand uitgezonderd 4). In 1595 werd „wegens de gevaerlicke tijden" een gerichtsbode aangesteld in het schependom; vroeger was deze functie uitgeoefend door de roeidragers der stad, weshalve deze tijdens het Twaalfjarig Bestand verzochten „als oire voirsaten gemainteniert te werden den dienst van gerichtsbode te exerciren, zoowel in het schependom als in de stadt" 5). Dit werd toegestaan onder voorwaarde, dat zij al hetgene gedurende den oorlog door den schout als gerichtsdienaar gedaan was, gestand zouden doen. Met het hervatten der vijandelijkheden trad de schout weder op, in 1620 met een tractement van f 75 's jaars, waarvan de stad f 36 betaalde, en elk dorp ⅓ van het overige. Daarbij kwamen nog twee buurmeesters, verkozen door de geërfden ten

1) Raadsbesl. 20 Juli 1803. 2) Raadsbesl. 5 Juli 1592.
3) Landdagsreces 28 Nov. 1593. 4) Raadsbesl. 1 Apr. 1600.
5) Raadsbesl. 8 Dec. 1613.

overstaan van de burgemeesters 1). Later nomineerden de bewoners van het schependom een dubbel getal, waaruit de raad één keus deed, of wel zij mochten zelve kiezen, mits hun electie werd goedgekeurd door den raad. Vroeg in de 18de eeuw betaalden zij jaarlijks zekere som aan de stad voor het houden van een roode roede (gerichtsdienaar), totdat bij besluit van 6 Juni 1764 goedgevonden werd een derde roode roede aan te stellen, uitsluitend voor het schependom, wiens woonplaats zou zijn aan den Teersdijk in het voormalige „dienaarshuisje."

Toch was het met de veiligheid op het platte land in die tijden treurig gesteld. Het wemelde er van afgedankte soldaten, deserteurs, landloopers, gauwdieven en ander gevaarlijk gespuis. In Januari 1695 kwamen er over de driehonderd heidens, uit Holland verjaagd, naar Gelderland, gewapend met karabijnen en pistolen. Bij landdagsreces werd de hulp der gewapende macht tegen deze landplaag ingeroepen. In de 16de eeuw hadden de portiers aan de veldpoorten van Nijmegen last geen burgers door te laten om op hun akkers te gaan arbeiden, tenzij voorzien van behoorlijke wapens. Ook de bewoners van het schependom moesten de handen uit de mouw steken. In tijden van gevaar werden zij „opt geweer" gesteld en op den voet der gewapende burgerij georganiseerd „volgens d'ordre van den burggraef int Rijck beraemt" 2). Uit elk rot hadden zich daags drie personen te laten vinden op het dorpskerkhof; zij moesten wacht houden, de wegen patrouilleeren, bedelaars en landloopers verdrijven en dieven vangen 3). Verzuimden de huislieden aan die verplichting te voldoen, dan waren de rotmeesters geautoriseerd bij de ongehoorzamen panden te halen, die zij binnen drie dagen in de bank van leening moesten zetten, om daaruit de boeten te betalen, waarna zij de pandbriefjes aan de eigenaars der panden overhandigden 4). Een besluit van 10 Nov. 1658 bepaalt, dat, aangezien de bewoners van het schependom, wanneer zij 's nachts door vagebonden besprongen werden, „bij manquement van sufficient geweer, malckanderen naar vereysch niet connen assisteren," men in de kerken

1) Raadsbesl. 24 Mei 1598.

2) Raadsbesl. 12 en 16 Febr., 8 Mei, 25 Nov. 1640, 16 Febr. 1648, 25 Mei 1675.

3) Raadsbesl. 28 Oct. 1650. 4) Raadsbesl. 1 Oct. 1615.

zou laten afkondigen, dat allen zich met geweer zullen hebben te voorzien, op een boete van 10 ggl. Onder „geweer" is daar evenwel te verstaan ieder soort van wapen, niet uitsluitend schietgeweer. Bovenstaand bevel werd meermalen hernieuwd in den loop dier eeuw, en monsteringen hadden jaarlijks plaats aan den St. Anthonis molen, ten einde de zekerheid te erlangen, dat de huislieden behoorlijk gewapend waren.

Verder beschermde de stad het schependom tegen de knevelarijen der aldaar zoo vaak gecantonneerde troepen. Zoo meldt het stedelijk rekenboek van 1518, dat boden naar Neerbosch gezonden werden „umb den knechten voirtaen (terstond) te doen vertrecken," en dergelijke posten komen veelvuldig voor gedurende den Tachtigjarigen Oorlog. In 1604 kwamen er klachten, dat de gemutineerde soldaten van Roermond de bewoners van het schependom even hoog als die van het Rijk aansloegen. Uit vrees voor erger, „daer dit van den vijandt komt," besloot de stad te betalen, zonder dat dit in consequentie zou getrokken worden. Toen men in 1705 vernam, dat eenige regimenten Engelsche ruiterij in aantocht waren, die men voornemens was in het schependom in te kwartieren, verzocht de raad den generaal deze troepen in de stad te leggen, „opdat het platte landt van deze inquartieringe mochte verschoont blijven." Maar aan den anderen kant ontbreekt het ook niet aan voorbeelden, dat, ten einde de burgerij van deze bezoeking te ontheffen, troepen uit de stad naar het schependom geloosd werden tegen een kleine vergoeding aan de dorpelingen.

Niemand mocht in het schependom een duivenhuis zetten, tenzij hij daar tien morgen land bezat: duivenhuizen van eigenaars, die dit vereischte niet bezaten, moesten binnen een maand afgebroken worden. Evenmin mocht iemand, die minder dan zes morgen land bezat, uitvliegende duiven houden 1).

Waren de burgers van Nijmegen gerechtigd tot de jacht in het Rijk (zie boven bl. 10), à fortiori bezaten zij het jachtrecht in het schependom. „Item, dat die burgeren und ingesetenen int schependom van Nijmegen groff und alle wildt moegen vangen," luidt een bepaling in de oudste opsomming der stadrechten 2). Doch dit werd hun in de 17de eeuw ontzegd. Reeds in 1620 werd een burger, „wilt geschoten hebbende in het schependom, nae ernstige bestraffingh vermaent sich

1) Raadsbesl. 26 Maart 1650. 2) Gelre, Bijdragen, III, bl. 79.

des t' onthouden, bij exemplare straff," en een ander kort daarop beboet, omdat hij zonder consent van den burgemeester een wild zwijn in het schependom geschoten had 1). Het scheen daar ook vrij ongebonden toe te gaan, en de heeren grondbezitters, van wie men een meer „jagdgerechte" handelwijze zou verwacht hebben, gaven somtijds een slecht voorbeeld. Den 10 Mei 1654 werd den gerichtsbode in het schependom gelast ieder, die jaagde in gesloten tijd, zijn gereedschap af te nemen „ende in specie joncker Willem van Bronckhorst, heer van Hulsen, dien „men verstaet daegelicx sijn werck te maecken van 't jaegen, ende dieselve, indien het nodich is, te saisieren ende binnen deser stadt in verseeckeringhe te brengen, gebruyckende daertoe d' assistencie van de nabuyren ende inwoonderen des schependoms." Een raadsbesluit van 9 Dec. 1657 bepaalde, dat niemand in het schependom mocht jagen, ten ware hij aldaar in 1000 daalders beërfd ware. Die bepaling schijnt echter weinig gebaat te hebben, want 9 April 1662 werd in den raad geklaagd, dat het schependom „teenemaal met jagers en jachthonden geinfesteert" was. De schout kreeg last alle jagers aldaar „bij den kop te vatten, wie se wesen mochten," des noods met hulp van de boeren en „bij trecken van de klock." Den 6 Jan. 1669 werd vrije jacht in het schependom geschonken aan de zonen van raadslieden.

Nog strengere maatregelen waren noodig om het jachtveld te beschermen: in 1675 werd bekend gemaakt, dat niemand in het schependom mocht jagen of met roers gaan, dan bij speciale vergunning van den magistraat; uitzonderingen werden gemaakt ten behoeve van leden van den raad en van enkele begunstigden 2). Den 11 Maart 1694 werd allen burgers en ingezetenen van stad en schependom de jacht ten strengste verboden op pene van verlies van het burgerschap en boeten daarenboven. Alle inwoners van het schependom moesten binnen drie dagen na publicatie dezes hun schietgeweer op het raadhuis inleveren tot nader order. Slechts bij provisie en als een speciale gunst werd 21 Sept. 1687 aan Adriaan van Schuylenburgh, heer van den Dukenburg, vergund, en bij publicatie van den luive en in de kerken van het schependom bekend gemaakt, dat hij, hoewel noch burger noch ingezeten zijnde, zou mogen

1) Raadsbesl. 22 Nov., 15 Dec. 1620.

2) Raadsbesl. 1 Sept. 1675, vgl. 15 Nov. 1676, 15 Febr. 1682, 21 Febr. 1692, 25 Juli 1700, 3 Febr. 1763, 9 Sept. 1731, enz.

jagen op landen of in bosschen tot zijn eigen goederen behoorende.

In de raadszitting van 2 Febr. 1732 klaagden de gemeenslieden, dat hun rechten door bovenstaande besluiten werd te kort gedaan; zulke bepalingen konden niet zonder hun toestemming gemaakt worden, beweerden zij. Daarop antwoordde de raad, dat dergelijke resoluties behoorden tot een categorie van ordonnantiën en reglementen, die buiten concurrentie der gemeenslieden gearresteerd werden. Jagen in het schependom, meende de raad, mochten alleen de stedelijke rentmeester en die der geestelijke goederen, benevens de burgerhoplieden en die personen, welke een zeker aantal morgens in het schependom bezaten. „De vrijheyt van jagt in stads schependom," betoogden zij, „is gegeven, daer sulcx bij geene der voorige stadsreglementen ervintelijk is." Die vrijheid was dus niet beperkt, maar veeleer uitgebreid, en de raad vertrouwde daarom, dat de gemeenslieden zouden overwegen en bevroeden, dat hun college bij het arresteeren en promulgeeren van ordonnantiën op de jacht nooit was gekend. In het volgende jaar kwamen de gemeenslieden met een nieuw protest. „Wat ongerijmdheid zou het zijn," redeneerden zij, „dat de burgers van een keizerlijke, vrije rijksstad geen recht van jacht zouden genieten, terwijl alle burgers, niet alleen van de hoofdsteden, maar zelfs van de mindere en van kleine steden in Gelderland, het recht bezaten in hun schependom en aangrenzende ambten te jagen. Dat recht, hetwelk den burgeren van de natuur en van ouds toegekomen heeft, hebben zij in 1657 in geenen deele aan de Ed. en Achtb. overgegeven. Maar," gaat het protest voort, „willen UEAchtb. wel even in overweging nemen, hoe smakelijk het aan oude, brave en aanzienlijke burgers, die veel geld binnen de stad verteeren, schoon zij juist geen 20 morgen land in het schependom bezitten, moet voorkomen, dat hun belet en geweigerd wordt om enkele malen een ordentelijk gebruik en vermaak van de jacht te nemen; dat zij voor hun oogen moeten zien, dat eenige geringe en dikwijls vreemde inwoners, onder den naam van weimans van UEAchtb. dat vermaak mogen genieten van het wild op der burgeren land en koren en bij hun tuinen en houtgewassen als voor de voeten weg te schieten" 1).

De raad was niet te vermurwen en bleef bij zijn besluit om over jacht en visscherij naar goedvinden te beschikken.

1) Raadsbesl. 20 Febr. 1733.

Daarbij werden aangehaald Hugo de Groot, Pufendorf en tal van vermaarde rechtsgeleerden, terwijl het tevens niet ontbrak aan den noodigen spot over die „oude, brave, aanzienlijke burgers." Dat kon niet missen. Eindelijk, 22 Sept. 1750, verscheen een plakkaat, dat een einde maakte aan de willekeur der regenten. Daarbij werd allen burgers in Gelderland veroorloofd in het schependom hunner steden te jagen, mits zij hun namen opgaven aan den magistraat. Dit werd hier ter stede nogmaals afgekondigd 10 Sept. 1755 en bleef in zwang tot aan den Franschen tijd.

In de rekening van den rentmeester Hendrik van Lent „van den renten in het Rijck," 1408, leest men: die vischerie tot Nijmegen heeft Peter van Kuyck „in afslagen seines gelts." En in die van 1492: „Henrick Krab hefft die visscherije in den Wail tot Nijmegen voir 20 gl.; daeraen kort men 6 gl. voor een eynde visscherijen, die die heer van Oy besperret; sullen blijven 14 K. gl." Destijds behoorde de visscherij dus aan den hertog, zij wordt dan ook niet, zooals de jacht, genoemd onder de oudste rechten der Nijmegenaars. Hoe zij later in het bezit der stad is gekomen, wij weten het niet. Zij wordt in de 16de eeuw beschreven als gelegen in de Waal, van omtrent een kwartier uur gaans boven tot ongeveer een uur gaans naar beneden en werd jaarlijks verpacht. Wegens visscherij in deze verboden wateren werden 19 Mei 1725 twee mannen uit het thans nog om vischstroopen beruchte Werkendam voor eeuwig uit de stad en schependom verbannen en hun gereedschap verbeurd verklaard. Verder had de stad „haere particuliere waeyen," aldus genoemd in een raadsbesluit van 6 Maart 1644, doch niet nader omschreven; alleen kan men opmaken, dat de daar bedoelde waaien in de Ooi moeten gelegen hebben. Ook vindt men „de waai of kolk, schietende tegen een stuk lands, hoorende onder een bouwhof van de stad te Lenth." Tot de visscherij in het schependom behoorde eveneens een gedeelte van het Meer, voortdurend door de heeren van Ubbergen betwist. Een raadsbesluit van 1575 1) verklaart dienaangaande: „die possessie van to moghen vissen bij onse burgeren int schependom van onverdencklicken jaren gewest ende noch to sijn." En ten einde dit recht te handhaven werd „den borgeren bevolen die possessie int schependom to vissen to continuieren,

1) Raadsbesl. 5a altera Inv. Steph. mart. 1575, vgl. 4a post Vocem Verit. 1565.

ende gedenckt eyn erber rait dieselve dairom te verdedigen ende oir hoefft to wesen." De stadsvisscherij strekte zich aldaar uit van den mond van het Meer tot aan het Vrouwendaal 1).

Zooals de naam aanduidt, ressorteerde het schependom onder de Nijmeegsche schepenbank, en als een natuurlijk gevolg daarvan bracht verbanning uit de stad per se ook bannissement uit het schependom mede. In de 16de eeuw werd tijdelijke verbanning bepaald, „op ene halffmijle weeghs nha der statt dese tijt lanck nyet weder tkomen." Met kennisgeving aan den burggraaf kon de magistraat ook uit het Rijk verbannen.

Oudtijds was het gebruikelijk, wanneer een doodstraf in Nijmegen stond voltrokken te worden, den huislieden in het schependom te bevelen daarbij tegenwoordig te zijn. Zoo vindt men in het stedelijke rekenboek van 1558, dat de roedrager de weet ging doen te Hatert, Neerbosch en Hees, „doe men den scerprichter mr. Hans richten solde" en eveneens, „doe men Ott Lamey richten solde." 1576, 11 October „heeft de roeidrager kerckenspraeck gedaen op onse dorperen, doe mijn heeren justitie doen wollen aen sunt Annen capelle, dat de huysluyden myt oer gewheer daer commen solden." Uit dezelfde bron vernemen wij, dat, toen in 1551 een zekere executie niet doorging, de bode gezonden werd om de reeds toegestroomde huislieden daarvan te verwittigen: „Ffrederick Mentzinck, rijdende bade, hefft den huysluyden van Heze ende Nederbosch den weet gedaen, dat sij wederomme te huys gaen solden van den gerichte, soe men den dach geen justitie en dede om des quaets weders wille." Men bedenke daarbij, dat die executiën bijgewoond werden door den burggraaf, de burgemeesters en andere sommiteiten en dat regenschermen toen nog onbekend waren. Het is duidelijk, dat de buitenburgers niet als toeschouwers, maar tot bescherming van het gerecht tegen een ontzet van den veroordeelde werden opgeroepen. In die richting wijst ook een bepaling uit de 15de eeuw in den Ouden en Nieuwen Brief: „Als men ymant ontlijven sall bij den gerichte buyten der stad, daer en sal nyemant medegaen, hij en neme sijn gheweer mede, bij x sc." 2).

Binnen de stad Nijmegen waren drie plaatsen, waar oudtijds doodstraffen werden uitgevoerd: vóór de Kerkboog op de Markt;

1) Raadsbesl. 8 Maart 1610, 3 Maart 1613.
2) Stadrechten als bov. bl. 43 § 205.

vóór de poort van den burcht op het Valkhof, en voor de Burchtpoort aan het eind van de Burchtstraat. Ook in het schependom waren twee plaatsen: de Hoofdberg, thans emplacement van den spoorweg, en op het Hoogeveld, op het tegenwoordig nog daarnaar genoemde Galgenveld. Aan den St. Anthoniusmolen zijn zij ook wel geschied, als zijnde een punt, waar de wegen van Hees, Neerbosch en Hatert samenkomen. Voor een misdaad in Lent gepleegd had de executie aldaar plaats, althans in het stedelijk rekenboek van 1573 vindt men, dat de kliksteenen betaald werden, „dat sij die leder van die galgh tot Lenth gehaelt hadden." Op den platten grond van Nijmegen in Pontanus ziet men te Lent, buitendijks, rechts van de schans Knodsenburg, de galg en het rad op een kleine hoogte staan. Deze gravure werd vervaardigd naar een teekening van 1638. Denkelijk stonden die meubels daar hoofdzakelijk als een zinnebeeld van der stads recht van hooge justitie in dit in het ambt Overbetuwe gelegen gedeelte van het schependom, want executies kunnen in die bijna onbewoonde streep gronds slechts hoogst zelden zijn voorgekomen.

3. DE HEERLIJKHEDEN.

Sommige dezer bestonden van overoude tijden, lang voordat het Rijk in pandschap werd gegeven. Ooi was een vrije heerlijkheid in 1088, Wichen in 1134, Beuningen in 1145, ook Ubbergen schijnt reeds vóór de verpanding een heerlijkheid geweest te zijn 1). Van andere is het ontstaan niet bekend. Zij vormen als het ware enclaves in het Rijk van Nijmegen. Haar inwoners waren verstoken van de voorrechten, die de stad en het Rijk van Nijmegen genoten. Wanneer men dan ook nog in de 15de eeuw hoorigen te Nijmegen vermeld vindt in de burggrafelijke rekening van 1409 2), dan zullen deze wel vazallen van heerlijkheden geweest zijn. Als vazallen van andere heeren hadden de bewoners der heerlijkheden geen vrijdom van arrest onder de jurisdictie der ambten. Omgekeerd konden de ingezetenen der ambten wettiglijk bezet worden in de heerlijkheden 3). De magistraat der stad kon geen arrestatie uitvoeren op het gebied der heeren. In 1620

1) Zie Gelre, Bijdragen, III, bl. 59.

2) Ghijsbert Mielre sijnn knaep gesant tot Casteren, tot mijnen heren gereden mit enen brieve ruerende van den horighen lieden tot Nijmegen. Rijksarchief Arnhem.

3) Landbrief. Tit. III. art. 13.

veroorloofde Diemer Fock, richter tot Ubbergen, den burgemeester van Nijmegen iemand in de heerlijkheid te arresteeren. „Overmits hij als richter sich daertoe niet hadde connen stellen," werd hem door den raad acte verleend, dat deze vergunning nu noch namaals den heer van Ubbergen ooit tot prejuditie of nadeel zou strekken in zijn jurisdictie 1). Toen na den aanslag van de Oude Plooi op den raad, 7 Aug. 1705, sommigen der samenzweerders naar Beek gevlucht waren, moest men van den heer van Beek verlof vragen om de schuldigen aldaar gevangen te nemen, hetgeen slechts werd toegestaan onder een acte de non praejudicando 2).

De heerlijkheden waren aan de algemeene rechtspraak onttrokken en verkeerden in het genot van een eigen rechtbank met een richter en minstens zeven schepenen, een getal, dat reeds in een capitulare van Karel den Groote, Ao. 803, te Aken bepaald, nogmaals door Lodewijk de Vrome in 829 vastgesteld en opgenomen werd in den landbrief. In die heerlijkheden, welke de hooge gerechtigheid bezaten — en de heerlijkheden in het Rijk van Nijmegen verkeerden alle in dat geval, met het zoogenaamde recht van galg en put — werd de richter door den heer benoemd. Van alle was Nijmegen het overgericht. Volgens den landbrief moest in die heerlijkheden, die geen opgezette gerichtsdagen hadden, om de veertien dagen worden gericht, „off anders soo ende gelijck sulcks aldaer voor desen in gebruick geweest ende geobserveert is." Waren er veel zaken te behandelen, dan kon er op verzoek van partijen een extraordinaire gerichtsdag worden uitgeschreven. De kondschappen werden afgehoord ten overstaan van den richter der heerlijkheid en van twee schepenen. Was de zaak geinstrueerd, dan werden de processtukken verzegeld aan een der aanwezigen overhandigd, die dan oudtijds waarschijnlijk zijn mede-oordeelaren, later een of meer rechtsgeleerden raadpleegde en op de volgende zitting het oordeel medebracht. Zulk een persoon, wiens naam geheim bleef voor partijen, werd een „ordelwiser" of „ordeldrager" genoemd. De sententie ging op naam van het gericht of der schepenen, ter meeninge van den richter.

Reeds de landbrief van 1532 spreekt van plaatsen, „daer de richter jurisdictie heeft, ofte hem de aerde vergunt is." Er konden zich omstandigheden voordoen, waarbij het ver-

1) Raadsbesl. 19 Apr. 1620. 2) Raadsbesl. 22 Aug. 1705.

kieslijk was, dat de richters der heerlijkheden hun gerecht niet in hun eigen rechtsgebied deden plaats grijpen. In zulke gevallen vroegen zij verlof hun bank in Nijmegen te spannen. Die toestemming werd aardvergunning genoemd, en de localiteit, waar de zitting plaats greep, territoir. Een raadsresolutie van 20 Dec. 1644 geeft eenig inzicht omtrent het gebruik en het misbruik van deze instelling: „Alzoo mijn heeren in ervaringe komen," leest men daar, „dat die richters van verscheyde heerlijkheden, hier omtrent gelegen, hebbende voor ééne reis d' aerde van de heeren burgemeesteren in der tijt verkregen om binnen deze stad bank te mogen spannen of eenige andere gerichtelijke actens te mogen passeeren, dezelve vergunning interpreteren ende houden als voor altoos gekregen te hebben, en op zoodanig praetext allerlei volmachten, kondtschappen ende attestatiën ende andere actens op de name van den richter ende schepenen der voors. heerlijkheden schrieven ende uitgeven tegens deser stadts statuiten ende ordonnantiën, daerbij sulcks expresselijck verboden is," enz. Dit verbod wordt dan nogmaals bekrachtigd op een boete van 12 Joachimsdaalders, bij het Keurboek daarop staande. In de 18de eeuw evenwel werd men minder karig in het toestaan van aardgunning. Aan den richter van Groesbeek werd den 9 Nov. 1785 territoir vergund voor drie jaren; aan dien van Beek, 18 Maart 1793, zelfs voor zes achtereenvolgende jaren. Bij zulke gelegenheden werd ook het gebruik der stadsgevangenis veroorloofd tot bewaring der beschuldigden, doch de richters mochten geen arrestaties of aanhoudingen in de stad verrichten; evenmin mochten zij, aan wie aarde vergund was, gearresteerd worden. Aardgunning aan den ambtman van Overbetuwe komt voor in een raadsbesluit van 1 Juli 1651.

Nijmegen beweerde, dat alle heerlijkheden, die het Landrecht van het Rijk gebruikten, hun appèl hadden op den burcht, vóór den burggraaf en twaalf schepenen. Dit werd door de heeren niet toegegeven. Volgens een schrijven van het Hof had Ubbergen dan ook zijn appèl te Kuik, Beek en Malden te Kranenburg, Doddendaal en Heumen aan den berg te Haren of Bergharen, terwijl Persingen evenals sommige andere heerlijkheden recht sprak zonder beroep 1). Dientengevolge beweerde de heer van Persingen in 1583, dat van sententiën uitge-

1) Van Spaen, Inleiding tot de Historie van Gelderland, IV, bl. 37.

sproken in zijn heerlijkheid het appèl viel aan de brug te Ooi. Hij werd vóór den raad ontboden, waar men hem verklaarde, dat het appèl „ingevolge privilegiën" op den burcht viel, „'t welck sijn Ed. is gelast te halden," tenzij hij anders kon bewijzen, „sunst sijn mijn heeren resolvirt compulsoriales te gebruicken" 1). Persingen beklaagde zich bij het Hof Provinciaal; er werden brieven gewisseld, doch 6 Maart 1585 keerde de stad terug tot de Spaansche zijde, waardoor een einde schijnt gekomen te zijn aan deze kwestie.

Ook de heeren van Ooi weigerden het gericht op den burcht als hun oppergericht te erkennen. Den 2 Augustus 1592 klaagden eenige geërfden dier heerlijkheid, dat zij ten gevolge van „die beleydenigh (sic) ende controversie" over de plaats der hofvaart „omgedreven" werden en hun zaken niet konden afdoen. Zij verzochten daarom compulsoriale brieven. De raad adviseerde, dat zij van den ordelwieser verklaring moesten vorderen, „aen welke hoffaert hij de twistige partijen remitteerde," ten einde na zijn antwoord te doen wat behoorde. Men besloot den gerichtsschrijver te doen schrijven aan jonker Herman van Ooi, met verzoek de redenen te willen opgeven, waarom hij meende, dat het appèl „onder die brugge te Ooi" en niet vóór de twaalf schepenen van Nijmegen behoorde te geschieden 2). Het antwoord vernemen wij niet, doch den 2 November verschenen twee schepenen van Ooi vóór den raad, verzoekende den heeren „als heur geboirlicke hoefft- ende appellationsrichteren een voorordel, bij forme van consultatie," in zekere procedure, die de scholtis van Ooi tegen een ingezetene had geinstitueerd. Men ried hun, dat zij de zaak voorloopig zouden laten vonnissen in de Ooi, om daarna, zoo noodig, het appèl hier te vervolgen, als wanneer de heeren daarin uitspraak zouden doen naar behooren.

Op den landdag van 16 Mei 1620 klaagde de heer van Ooi, dat de magistraat van Nijmegen de appellen van zijn heerlijkheid aan zich zocht te trekken, en wenschte, dat beider aanspraken door onpartijdigen mochten onderzocht worden. Het

---

1) Raadsbesl. 27 Febr., 26 Maart, 7 Mei 1583.

2) Gerechten op bruggen waren zeer gewoon, onder de brug moeilijk, want daar liep de gracht, misschien is bedoeld onder een afdak, of onder de poort, vóór de brug. „Vóór die brugge" leest men ook een ordonnantie van 1312, (Mattheus ad Chron. Egmond. p. 220). Over kan een leesfout zijn van den kopiist, te meer daar men elders (zie bl. 35) leest „aan de brug."

Hof verstond, dat de heer van Ooi over zaken, in zijn heerlijkheid voorvallende, goed en spoedig recht moest spreken, waaromtrent op de schepenbank van Nijmegen mocht geappelleerd worden. Na verhoor van beider rechten zou dan het Hof beslissen over de devolutie van het appèl.

Geen van beide partijen was dus in het gelijk gesteld. Weder vernemen wij van een poging van den heer van Ooi, op 27 Oct. 1624. De syndicus deed toen rapport, hoe het stond met het appèl van de bank aldaar, dat de heer dier heerlijkheid „meende te trecken aen de brugge tot Oey." Hij bevond, alhoewel er geen brieven bestonden om te bewijzen, dat het behoorde aan den burggraaf en twaalf schepenen van Nijmegen, „dat demnoch bij sententie van gerichtsluyden partijen daer [nl. op het Hof] gewesen." En volgens het getuigenis van den gerichtschrijver Hendrik van Groll, oud in de tachtig jaren, werd bekondschapt, dat, zoover dezen oude van dagen heugde, het appèl der heerlijkheid nergens anders gevallen was dan voor den burggraaf en twaalf schepenen, „daerop men soude staen mogen."

Weder kwam de kwestie te berde in 1625 (14 Sept. en 19 Nov.) op instigatie van Dorothea van Loo, weduwe van Otto van Ooi. De raad verklaarde toen, dat, hoewel de stad door hare keizerlijke en landsvorstelijke privilegiën volkomen gerechtigd was om de competentie van het Hof niet te erkennen, hij nochtans, om zijn respect aan het Hof te toonen, bereid was de pretentiën der heeren van Ooi te doen onderzoeken door onpartijdigen. Men wenschte, dat dit zoo spoedig mogelijk zou geschieden, op voorwaarde dat het privilegie de non evocando onverkort bleef, verzoekende, dat dit door den griffier zou aangeteekend worden. En toen, na bijna 40 jaren harrewarren, werd de pretentie van Nijmegen door de uitspraak van het Hof gewettigd. Dit besloot, 20 Dec. 1628, dat de magistraat van Nijmegen gerechtigd was ,,te continueren het appellationsgericht te holden ende exercieren over sententiën bij de gerichten van Ooi gewezen, volgens speciali privilegio et consuetudine ab immemoriali tempore bezeten."

Appèlsententiën van Groesbeek werden uitgesproken door de schepenen van Nijmegen alleen, nu eens in de raadzaal, dan in de schepenkamer. De heerlijkheid Heumen, hoewel buiten het ambt van Maas en Waal gelegen, verkreeg op zijn verzoek in de 16de eeuw appèl te Bergharen. Er waren bovendien ook sommige plaatsen buiten het Rijk gelegen, die gewoon

waren hun hofvaart aan den schepenstoel van Nijmegen te halen; dusdanige waren de heerlijkheid Hernen, de schepenbank van Zaltbommel en de hooge banken van Tieler- en Bommelerwaarden 1).

Maar het waren niet alleen de appellen, die moeilijkheden veroorzaakten; er bestonden meer redenen van klachten, onder anderen de traagheid van het gerecht, veroorzaakt door vacature van het richterambt. Zoo werd den heer van Persingen in 1594 door de heeren van het Kwartier gelast een benoeming te doen, met bedreiging, indien hij daarin nalatig bleef, dat dan het Kwartier het overgericht, t. w. den burggraaf van Nijmegen met twaalf schepenen, daartoe zou autoriseeren 2). Desgelijks klaagden die van de heerlijkheid Ubbergen in 1709, dat zij geen richter hadden. Hun klacht werd gerenvoyeerd aan het Kwartier, dat daarop een dergelijk besluit nam als boven 3).

In Juni 1613 appelleerde iemand aan het gericht der stad Nijmegen, als appellationsrechters, over de excessieve kosten, welke die van het gericht in de heerlijkheid Persingen hem „boven stijl ende manieren van alle gerichten" afvorderden. Dit appèl kwam vóór het Kwartier, waar men den raad gaf te trachten den heer van Persingen „tot eene redelijcke behandeling te brengen." Zulke klachten worden meer vernomen over de heerlijke rechtbanken. Op de Kwartiersvergadering van 4 Juni 1619 werden „doleances" gehoord „over de extraordinaris ende excessive costen, die in de herlickheiden, soo int Rijck van Nijmmegen als andere, partiën, die rechte van doen hebbende," werden afgevorderd. Ten einde in dezen misstand te voorzien werd besloten om behalve de autorisatie door het Kwartier in 1615 op klachten van partijen bij het gericht van Persingen aan den magistraat van Nijmegen verleend, het Hof te verzoeken, wat betrof „die heerlijckheiden int Rijck, ten overstaen van die burchgreff ende gecommitteerden der stad Nijmmegen ende eenige uuyt die ridderschap, daerop te verschrijven, nae genaemene informatie van eenige uuyt den gerichten van de herlijckheiden, wat rechten ende landtbrieven dieselve herlijckheiden sijn gebruckende ende sunst, mit kennisse van saecken ordre te stellen, waernae die voorss. herlijckheiden aengaende die gerichtscosten haer sullen hebben te regulieren, om die Landtschap ten naesten landtdach vurgebracht, nae appro-

1) In de Betouw, Handvesten, bl. 278 noot 2 en 234 noot 3.

2) Kwartiersreces 18 Febr. 1594. 3) Ibidem 1 Juli 1709.

batie van deselve, hinvorder onderhalden ende achtervolght te werden." En nogmaals werd, 20 Mei 1643, het Hof door den Landdag geautoriseerd om een reglement te beramen op de gerichtskosten van het gericht van Heumen, Malden en Beek.

Voorbeelden van verzet tegen de autoriteit der stad zijn ook te vinden. Den 30 Jan. 1652 werd in den raad geklaagd, dat de heer van Ooi op zijn huis geen gerechtelijke weten van arresten of citatiën wilde ontvangen, en de boden met dreigementen van hen „qualick te sullen tractiren" dwong hun weten terug te nemen, met streng verbod daarmede voortaan aan te komen. Al wat de raad in dit geval kon doen, was den roedrager te bevelen de weet van het arrest, op de penningen van den heer van Ooi in de stad gedaan, van den luive te laten afkondigen.

Waren de heeren der heerlijkheden ongeneigd de suprematie der stad te erkennen, anders stond het met de bewoners, die in hun moeilijkheden meermalen om hulp kwamen aankloppen bij den magistraat. Den 11 April 1590 verzochten de „sementlicke" geërfden van de Ooi, dat voortaan de burgemeesters namens den raad „der Aeyen voorstanders ende der geërfden overhoofd mochten wesen," om hun in voorkomende gevallen met raad en daad bij te staan, waarvoor zij beloofden hen „in alles te sullen respectieren ende gehoirsamheit te leistenn." De raad beloofde, „datt tselve in der manieren als versocht werdt, van nu voirtaen geschieden" zou. Al aanstonds besloot men op hun verzoek, dat in den aanstaanden zomer, ten einde het vee te vrijwaren, de Ooi zou „verdingd worden, beheltelick dat diese verdingungh also geschiede, datt der vijandt in der Aeyen nyet en banquette offt aldaer gevuedt en werde."

Niet alleen de geërfden, ook de heer van Ooi zocht wel eens hulp en heil bij de stad. Den 16 Juni 1607 verscheen hij in den raad, klagende over „nieuwigheden," die de ambtman van Maas en Waal invoerde, naar men zeide, met goedvinden van den magistraat. Hij verzocht „om goede consideratiën," dat de heerlijkheden gemainteneert mochten worden „bij eer, geregtigheyt ende usancie." Het antwoord luidde, dat, ingeval de ambtman iets tegen de gerechtigheid der heerlijkheden ondernomen had, zulks door de stad geenszins zou worden toegelaten.

Ubbergen, dat met een smalle strook in het Nijmeegsch grondgebied geschoven lag, had meermalen reden zich over zijn

machtigen nabuur te beklagen. Het gebied dier heerlijkheid reikte eenmaal tot op het tegenwoordige Kelfkensbosch. Het werd teruggedrongen in de 15de eeuw, toen de stad haar vleugels uitsloeg en door het verplaatsen der ringmuren haar grootte verdubbelde. Op welke voorwaarden men toen dat stuk van Ubbergen annexeerde, is ten eenenmale onbekend. In 1608, toen bij het aanleggen der buitenwerken weder op Ubbergsch grondgebied werd ingegrepen, vroeg Karel Vijgh, heer van Zoelen en graaf van Ubbergen, in compensatie voor dat verlies „een goede partij hooiland." Dit verzoek werd geweigerd en evenals de Nijmeegsche grasburgers werd hij volgens quotisatie betaald voor het hem toebehoorende afgegraven land 1). Er was meer. De door de heeren van Ubbergen gepretendeerde rechten van visscherij en tollen op het Meer werden door de stad niet erkend. In den tachtigjarigen oorlog vond men noodig om strategische redenen de kasteelen van Ubbergen, Persingen en Winsen te verwoesten en het hout in de Ubbergsche en Beeksche bosschen te kappen. Klachten hielpen niet en, zoover mij bekend is, werd geen schadevergoeding verstrekt.

Duchtig handhaafde de „keizerlijke, vrije rijksstad" haar gezag tegenover de heeren in het Rijk. Dat ondervond Roeleman baron van Rheidt, heer van Ooi en Persingen, toen hij zich in 1644 verstoutte eenige Nijmeegsche burgers, in strijd met der stads privilegiën, vóór het Hof Provinciaal te dagvaarden. De raad besloot hem, zoodra hij in de stad zou komen, te doen gevangen nemen tot voldoening van de boeten, „bij Romeinsche koningen en keizers" op dit vergrijp gesteld, en verbood den burgeren op pene van 100 ggl. op zijn sommatie vóór het Hof te verschijnen 2). Tot in kleinigheden doet de oppermachtige magistraat voortdurend zijn autoriteit over de machtelooze heerlijkheden gelden. Eenmaal geschiedde het, dat een boekverkooper een verzoek aan de stad richtte om hier een auctie van boeken te mogen houden. Dit werd geweigerd, denkelijk om protectionistische redenen. Hij bedacht toen zijn verkooping in Ubbergen te houden en schijnt daartoe vergunning van den heer gekregen te hebben. Dat verhinderde niet, dat de raad, zonder den heer daarin te kennen, den boekhandelaar verbood zijn boeken aldaar te verkoopen 3). Vroeger had

1) Extract uit verloren raadssignaten, dd. 28 Oct. 1608 en 21 Febr. 1609.

2) Raadsbesl. 22 Sept. 1644. 3) Raadsbesl. 17 Febr. 1657.

men bij een dergelijk geval geen bezwaar gemaakt. In 1560 werd „opte overgegevene supplicacion bij meesteren van broederschappen, ampten ende gilden" besloten het houden van een „leentaefel alhier in die stad nyet toe gestaeden," doch met bijvoeging: „dan moegen die leenmeisteren die leentaefel uphalden, dair sij kunnen" 1). Een tijdlang geschiedde dit toen in Ubbergen.

De hooge heerlijkheden hadden hun eigen uitzettingen 2), maar ook tot de landslasten moesten zij bijdragen. Den 2 Dec. 1600 verstonden die van de Landschap, dat geen inwoners van eenig ambt, „tsij dat se in off buten herlijckheden gehooren," zich mochten onttrekken aan de gemeene ambts- en landszaken en lasten, ten ware iemand speciaal privilegie hadde ter contrarie. Nogmaals werd 18 Maart 1622 besloten, dat de heerlijkheden contribueeren moeten aan de provincie, waarin zij liggen, of wel aan de Generaliteit.

Bij de opkomst der territoriale hoogheid matigden zich de graven en vrije heeren den bloedban aan of werden daarmede beleend door den keizer, in welk laatste geval Groesbeek verkeerde. Zij schijnen evenwel geen eigen scherprechter gehad, doch dien van Nijmegen in voorkomende gevallen gebruikt te hebben. Deze beloofde bij zijn eed, dat, „so hem imantz van den heren buyten de statt ende schependomb begeerde," en zulks hem van de stad veroorloofd werd, hij hun dan niet meer zou afvorderen dan 3 ggl. om een doodvonnis uit te voeren, 1 gl. voor een pijniging, benevens 1 ggl. voor kost en tering voor hem zelven en 1 snaphaan voor zijn knecht, zoolang zij buiten de stad vertoefden 3).

De heerlijkheden in het Rijk hadden hun dwangmolens, doch de windmolen van Ubbergen moest aan de stad het zoogenaamde recht van den wind betalen, misschien wel omdat hij vlak op de grens der heerlijkheid stond en omdat de bewoners van stad en schependom er ook op mochten laten malen, mits betalende den accijns. Den 14 April 1361 gaf hertog Reinald den windmolen en het gemaal te Ewijk en te Winsen in erfpacht aan Dirk van Apeltern, heer van Ewijk. Daarbij werd geen rekening gehouden met de indeeling van Winsen; „beyde, in den Rike ende in der graescap", lagen onder denzelfden maal-

1) Raadsbesl. Zondag na Visit. Marie 1560. 2) Landdagsreces, April 1580.
3) Overdrachtsboek. Eed van den scherprechter, fol. 39.

dwang. De richter en de onderrichter moesten de boeten vorderen van hen, die elders lieten malen 1).

De politie in de heerlijkheden werd waargenomen door trawanten van den richter. Ubbergen, misschien ook andere heerlijkheden, bezaten een soort veldwachter, met den Nederduitschen titel van panneman (pander = peinder). Wij leeren dit uit een pachtcedul van 1654, betreffende de visscherij in het Meer, waarin men leest: „tot bij het pannehuis van den richter Halderen zaliger." Evenals daar, stond het pannehûs in Nederduitsche dorpen meestal op de grens der gemeente.

4. DE OOI.

Het dorp Ooi komt reeds voor in 1088 2), heeren daarvan ongeveer ter zelfder tijd 3). Stond daar toen reeds een dorp, dan kan men zeker zijn, dat de Ooipolder bereids was ingedijkt. Van die dijken getuigt de landbrief van Maas en Waal, gegeven door Reinald op Maandag na Dertiendag 1321, waarin gesproken wordt van het maken en verbeteren van weteringen, sluizen, bruggen, enz. en bevolen, dat „onse dijckgreve sal schouwen opten dijck."

Op Zondag na O. L. V. geboorte 1402 beloofde Gerard heer van Ooi vóór den burggraaf van Nijmegen, oorkond gerichtslieden, ten behoeve van geërfden in de Ooi, dat hij alle kosten, onderhoud van dijken, sluizen, stegen en straten, tot de Ooi behoorende, op zich nam. Bleef hij in gebreke, dan mocht de burggraaf, daartoe aangezocht door de burgemeesters van Nijmegen, het verschuldigde als verwonnen goed uitpeinden ten behoeve van geërfden 4). De Ooi was dus toen onder geërfden verdeeld; zij bezat stegen, straten, weteringen en sluizen. Dat zij algemeen dijkrecht genoot, bleek, toen in 1539 een geschil verrees tusschen Johan van Bronckhorst en de geërfden van de Ooi over zekere kribben, die Bronckhorst aan de Betuw-zijde had aangelegd, welke schadelijk waren voor den Ooischen oever. De kwestie werd gebracht vóór de twee rechtbanken van het Rijk en vóór die van het ambt Overbetuwe

1) Nijhoff, Gedenkw. II, No. 105.
2) v. d. Bergh, Middel-Nederl. Geogr. bl. 208.
3) Sloet, Oorkondenboek, register persoonsnamen.
4) In de Betouw, Handvesten, bl. 286.

benevens vier onpartijdigen uit de ridderschap van het Kwartier, en daar werd besloten, dat Bronckhorst de langste krib een eind moest intrekken.

De stad Nijmegen onderhield in de 16de eeuw den dijk tusschen de twee sluizen 1). De heer van Ooi had 300 roeden te zijnen laste, doch daar de Ooi in vier jurisdictiën lag (Rijk van Nijmegen, schependom, heerlijkheden Ooi en Persingen), gaf het onderhoud der dijken, weteringen, enz. voortdurend aanleiding tot „onverstand" en twisten. Daarom wendden de geërfden zich ten laatste tot den heer van Ooi, den heer van Persingen en den magistraat van Nijmegen met het voorstel, dat in plaats van particuliere gemeene dijken zouden gemaakt worden. Gesteund door den magistraat van Nijmegen verzochten zij, 13 Aug. 1580, het Hof van Gelderland om een bandijk te mogen hebben, waarover een schouw zou gaan volgens een schriftelijke ordonnantie, opgemaakt door acht personen, „binnen den circul der dicken" geërfd en gegoed, welke daarbij ter ratificatie aan het Hof werd voorgelegd.

Dit verzoek had het gewenschte gevolg. De dijkbrief werd verleend door koning Philips onder datum 15 Aug. 1580. Daarbij kreeg men vergunning een bandijk te mogen hebben, waarover een behoorlijke schouw zou gevoerd worden, waartoe een dijkgraaf, heemraden en buurmeesters zouden worden aangesteld door de geërfden met meerderheid van stemmen. De vier heemraden en vier buurmeesters moesten jaarlijks gekozen worden uit de vier respectieve jurisdicties: één uit de heerlijkheid Ooi, één uit het schependom, één uit de heerlijkheid Persingen en één uit het Rijk. Een vijfde mocht uit de heerlijkheden Ubbergen en Beek gekozen worden, indien deze evenveel wilden bijdragen als de geërfden in het cirkul.

De eed door den dijkgraaf gezworen luidde: „Ick love ende sweere, dat ick recht dijckgraef wesen sall; die geërfdens in der Oye oere gerechticheyt halden sall; parthijen naer uuytwijsen der heymraeden recht doen ende wederfaeren laeten sall volgens de ordonnantie Ao. 1580 opgerecht." Deze eed, alsmede die afgelegd door de heemraden, den dijkschrijver en den heemraadsbode, werd gezworen „op de Ooysche sluyse, onder den blauwen hemel." De dijkgraaf moest om de twee jaren aftreden.

1) Raadsbesl. ipso die Marie 1572. De dijk boven de sluis viel later tot last van het Cirkul (26 Maart 1634), een opvatting, welker juistheid door dijkgraaf en heemraden vruchteloos betwist werd.

Hij werd gekozen met de meeste stemmen door de geërfden, op Zondag Laetare, ter zelfder tijd als de heemraden en buurmeesters, waarvan men in Nijmegen met klokkenslag, in de heerlijkheden in de kerk acht dagen te voren kennis gaf. Op dienzelfden dag deden de buurmeesters ook rekening en verantwoording en moest de dijkgraaf met de heemraden een „cierong" beramen en in schrift vervatten van alle reparatiën en veranderingen, die aan den dijk noodig waren, alsmede van stegen, wegen, tochtgraven als anderszins, welke „cierong" den vier buurmeesters moest overgeleverd worden, om zich daarnaar te regelen. Bleven deze daarmede in gebreke, dan werden zij door de heemraden beboet. Jaarlijks traden de twee oudste buurmeesters af en werden er twee nieuwe uit dezelfde plaats als de afgaande gekozen.

De dijkbrief bevatte verder bepalingen over de plaats, waar de tot reparatiën noodige grond gehaald moest worden, over dijkbreuken, aanwassen, kribben, enz. De kosten zou men per morgentaal berekenen. Op de ciering der heemraden zou de „eertschouw", Woensdag na Pinksteren de „rouwschouw", daags na St. Victor de schouw van hoofden en kribben plaats hebben. Voor zijn moeite ontving de dijkgraaf de boeten, die door de heemraden opgelegd werden, benevens voor de twee schouwen twee vierdel wijn. Elke heemraad ontving een vierdel, elke buurmeester f 12. Mochten zij meer moeite gehad hebben dan te verwachten was, dan zouden zij naar bevind van zaken betaald worden. Weigerde iemand de op hem gevallen verkiezing aan te nemen, dan moest hij 50 goudgl. betalen, waarvan $\frac{1}{3}$ den landsheer, $\frac{1}{3}$ den dijkgraaf en den heemraden en $\frac{1}{3}$ aan de geërfden werd gegeven.

Op 27 Sept. 1650 werd bij Landdagsreces aan den dijkgraaf enz. van den circul van de Ooi toegestaan, dat zij, ongekrenkt hun landbrief, mochten genieten en in hun district toepassen het dijkrecht der vier stoelen des Kwartiers van Nijmegen. Ten gevolge van voortdurende wrijvingen en moeilijkheden met de heeren van Bylandt, als heeren van Ooi en Persingen, werd een ampliatie en verandering in sommige punten van den dijkbrief door compromis tot stand gebracht den 18 Mei 1664, dat door den Landdag 8 Mei 1669 werd goedgekeurd.

In 1646 werd door jonker Bernard van Welderen, burggraaf en dijkgraaf in het Rijk van Nijmegen, aan dijkgraaf en heemraden van de Ooi het recht betwist om jurisdictie en bank-

spanning in de Ooi uit te oefenen, voor zoo verre deze in het Rijk van Nijmegen gelegen was. Het Hof deed uitspraak in deze zaak op 19 Juli 1649 en besloot dijkgraaf en heemraden des circuls van de Ooi te mainteneeren, stijven en sterken bij de possessie van te exerceeren acten van jurisdictie op den dijk van het Circul van de Ooi, en in specie van de bankspanningen op dien dijk 1). Doch boven de bevoegdheid van het polderbestuur ging het gezag van den raad der stad Nijmegen. Immers toen jonker Albert Schaep tot Baerl en Paedefoirt den 24 Nov. 1645 de hulp van den raad inriep tegen dijkgraaf en heemraden van het Circul van de Ooi, die voornemens waren de „bollers" te doen afhouwen, staande vóór zijn uiterwaard te Lent, beval de raad op 9 April 1646, dat die „bollart" 2) zou blijven.

Hoewel, zooals boven bleek, het circul van de Ooi zijn eigen polderbestuur had, was dat bestuur niettemin onderworpen aan de autoriteit van den raad van Nijmegen. In Maart 1638, toen de dijk boven de toen nieuw gebouwde tweede sluis was doorgebroken, wilden dijkgraaf en heemraden van het circul dien met een bocht van omstreeks 150 roeden naar binnen om de kolk leggen. De raad was van oordeel, dat daardoor niet alleen de geërfden, maar ook de stad zeer benadeeld en „in groten schaede, swaricheyt ende onheyll gevoert soude worden." Na inzage van den landbrief werd dus besloten, dat de dijk door de kille of waey, omtrent 15 voeten lang, moest gelegd worden, en men deelde den dijkgraaf mede, dat de stad niet zou toestaan, dat het werk anders gedaan werd. Het polderbestuur protesteerde, doch de raad vond geen genoegzame reden om op zijn besluit terug te komen en voegde bij dit antwoord de waarschuwing, dat, in geval de supplianten mochten verzuimen het sluiten van den dijk te bewerkstelligen, zij het zich zelven te wijten zouden hebben, indien zij schade leden, en dat alle schade, die de stad mocht komen te lijden, op hen zou verhaald worden. Toen dijkgraaf en heemraden desniettegenstaande toch de kade om de gescheurde kolk heen deden leggen, besloot de raad dit niet alleen te verbieden, maar liet bovendien de opgeworpen aarde op kosten van den dijkgraaf cum

1) Civiele sententien van het Hof in dato.

2) Bolwerck, pro quo etiam bollaert, packwerck ofte bollaerts, Kilian ed. van Hasselt fol. 78.

suis slechten en in de naburige kleine kolk brengen en beraamde middelen om den dijk onmiddellijk te doen sluiten 1).

5. HET NEDERRIJKSCHE WALD EN DE WALDGRAVEN.

Zie „Gelre" Bijdragen, III, bl. 64. — Den 26 Mei 1040 schonk koning Hendrik III aan zijn waldgraaf (syndicus forestarius) een mansum in het dorp Groesbeek. De oorkonde, waarbij dit geschiedde, behelst niet meer dan dit ééne feit. Maar men mag aannemen, dat die ongenoemde waldgraaf was van het Rijkswald, althans van een gedeelte daarvan, en voorvader van het geslacht der heeren van Groesbeek. Uit latere bescheiden komen wij meer te weten. Zoo klaagt de waldgraaf in 1579 aan de Rekenkamer van Gelderland, dat hij „drij gantsche daghe mit die waltschepen ende vorsters angestelt" had om het recht na te gaan, dat de heeren van Groesbeek zouden hebben volgens oud gebruik om „tho weyden in 't drijjarige laet (lot, hout) als oick int gebranden holt 2); oick in 't geheile walt groeff wylt tho schieten ende sijnes gevallens solchs tho vangen" 3). Oude geschriften werden daarover nagezien, doch leidden tot geen resultaat. In 1630 was de quaestie nog niet uitgemaakt. In antwoord op een vraag van de Rekenkamer berichtte de waldgraaf, dat de heeren van Groesbeek inderdaad Mei- en herfstgelden betaalden als recognitie van de bovengenoemde voorrechten. Maar bij de rekening van 1634 zijn een aantal afschriften gevoegd van kondschappen uit de jaren 1329 en 1330 4), die ons welkome narichten geven betreffende het waldgraafschap, destijds reeds erfelijk in het geslacht van Groesbeek, alsmede omtrent de privilegiën, die deze heeren in het woud genoten. De bezittingen, die zij van den Roomsch Koning ontvangen hadden, lagen in het Kelwald, van welk woud zij waldgraven waren; dat dit hetzelfde was als het Nederrijksche wald, blijkt uit veler getuigenissen, in verband met een aanteekening van 1326 in de Leenacten: „Her Jan van Groesbeke helt van den greve dien vorst van dies Rijkeswalde" 5). De volgende kondschap geeft ons duidelijk bescheid omtrent de voorrechten:

1) Raadsbesl. 23 Juni 1638.

2) Een gedeelte van het woud, dat op Beloken Paschen 1569 afgebrand was.

3) Waldgraven rekening in het Rijksarchief te Arnhem.

4) Zie Bijlage B, I—IV.

5) Van Doorninck, Oudste Leenactenboek van Gelre, bl. 21.

„Ick Peter, kirckheer tot Groesbeeck, maecke kondt alle dengeenen, die desen brieff sullen sien off hoeren lesen, dat heer Jan van Groesbeeck in mijne tegenwordicheit, daerover waren heer Wilm, vicaris in der kercken van Groesbeeck, Rombolt Rijkaltssoen end Daem van Aeffhoerden, voirt Dideric van Beeck, daer hij op sijnen dootbedde lach, ghemonycht end geaelijtt 1), dat hij om Goeds end sijnre zielen wille woude seggen sijn condt, die hem kondich weer van den recht, dat die heeren van Groesbeeck van oudts gehadt hedde op Rijcks Waudt. Doe seide Didderic end naemt op Gott end op sijn ziele, dat hij alle weghe die heeren van Groesbeeck hebbe gesien end hooren noemen woudtgreven op Rijckswoudt; und wy dat vorster waerdt op Rijckswaudt, die moest den heer van Groesbeeck geven achtyen schillinge Coelsch end sweren te houden die rechte des waudts; end wat pande dat hij pende, te brengen in den hoff te Groesbeeck, daermede te doen overmetz den waudtgreff nae recht des waudtz; end de heer van Groesbeeck mocht eenen vorster tot hem setten, die alle recht des waudtz vorde, gelick den anderen vorsteren; voert heywen (hieuwen) die heeren van Groesbeeck haer behoeff tot timmeringe end tot berninge op Rijckswaudt sonder ennich wederseggen van iemandt; end hadden haeren eckelvall opten waude van alle swijnen, die sij voeden end selken 2) konde; daertoe dat hij sheeren auderen hadde sien beslaen 3) met dryehondert swijnen, behaelven haer hoeffrecht gelijck den anderen houweren 4) tot Groesbeeck, die elck weert 5) thien vercken end eenen beer, off sij selve niet beslaen en hedde.” Hier wordt de meening van het handschrift eenigszins onduidelijk, hetzij dat de afschrijver het, toen reeds over de driehonderd jaren oude, oorspronkelijke niet goed lezen kon, of wel dat hij woorden uitliet. De zin schijnt echter te zijn, dat de heeren van Groesbeek nog een hoeve bezaten, die 30 varkens en een beer in het woud

1) Monigen: die Communion geben oder geniessen, Lübben, Mittelniederdeutsches Handwörterbuch; geaelijt = geolied: olien = het laatste oliesel ontvangen.

2) Selken. In het Oberdeutsch is Selcher de naam voor dien winkelier, dien men in Frankrijk charcutier noemt, die allerlei spijzen uit varkensvleesch bereid verkoopt. Maar dat woord bestaat niet in het Nederduitsch, dus?

3) Beslaen: MND. beslan, eine Weide mit Vieh betreiben, ibidem.

4) Houweren: MND. hover = hovener, Hüfner, Hübner. Vorsteher der hoven, ibidem.

5) Weert: MND. Hausherr, Wirt, ibidem.

mocht drijven. Dan gaat het voort: „end dat heefft hij hem hoeren toewijsen in den vedde voor den burgreef van Nijmegen. End in getuchnis der dingen heb ick, Peter, kirckheer voornoemt, om bedde will Derick voerseyt desen brieff apen besegelt met mijn segell. Gegeven int jahr onss Heren eenduysent driehondert end dartich, des saterdaghs nae Ste. Walburghe dagh; et appensum erat sigillum in cera cum effigie Sti. Petri."

Van 1408 af zijn de jaarlijksche rekeningen van het beheer van het Rijkswald bewaard gebleven. Zij bevinden zich in het Rijksarchief te Arnhem en daaruit kan men het volgende nagaan. Het hout werd jaarlijks gekapt en naar de verschillende burchten gezonden. Te Nijmegen werd het bewaard op het Valkhof, het plein vóór den burcht. „Twee mijten holtz, die lange tijtt daer gestanden hadden, also dat dat holt baven wedich begost te werden, ende oick dat dat holt des nachts seer gestolen wart," werden in 1414 verkocht. „Mijnre genediger vrouwen brant" (de hertogin woonde toen op het kasteel te Grave) werd naar Mook en van daar per schip over de Maas naar Grave vervoerd. Bij de bezuinigingen, in 1544 door René van Oranje aangebracht, werd het verboden verder hout voor den burcht te Nijmegen te leveren.

Hertog Adolf bekende in 1465 een schuld van 2375 overl. Rh. gl. en andere gelden aan Seger van Redinchaven, die hij terug zou betalen in jaarlijksche termijnen van 400 Rh. gl. uit den houw van het Neder-Rijksche wald 1). Bedenkt men, dat hout in die tijden veel overvloediger, geld daarentegen veel schaarscher was dan tegenwoordig, zoo kan men nagaan, dat er elk jaar heel wat boomen vallen moesten om die som op te brengen. Het hout, dat men jaarlijks velde, werd te Nijmegen verkocht, nu eens op het Hof, dan weder op het stadhuis, later ook wel in herbergen. In 1562 kwam een commissaris van de Rekenkamer, „verkopende des conincks walt." De rekening der verkoopingen werd met zorg gehouden en nauwkeurig werd opgegeven, hoeveel er in elken slag was gevallen. Andere perceelen waren verpacht. Bij brief van 18 Oct. 1496 gaf hertog Karel aan Jacob van Riemsdijk, ambtman van Maas en Waal, tot zijn brand jaarlijks 10 vimmen rijs uit het Wald 2). Den

1) Waldgraven rek. Rijksarchief Arnhem.
2) Nyhoff, Gedenkw. VI, No. 195.

29 Oct. 1509 vergunde de hertog zijn voedermeester Johan Schoermouwe en zijn barbier Johan van Bourbon tot hun brand elk een morgen houtgewas in het Wald per jaar 1). De Dominikanen en de Observanten van Nijmegen hadden in 1544 elk acht hont bosch, voor 12 gl. 's jaars; Thomas van Triest, burgemeester en waard in den Wijngaard, op de Markt, 4 hont; Ott van Heteren, eveneens burgemeester, 8 hont. Dat er ook kolen gebrand werden in het woud, ziet men uit een post in het stedelijke rekenboek van 1427: „Gekoft tegen den waltgreve 100 malder kolen, die 11 malder voer enen Arnh. gulden."

Men ging zoo roekeloos te werk met het kappen en vellen, dat in 1543 de stadhouder René van Oranje, „soo dat walt vast verhouwen is," oordeelde, dat het noodig was een langen tijd daar „niet te bosschen oft te houden" (= houwen). Tot dien tijd toe was men gewoon geweest den beambten jaarlijks bij hun tractement zekere hoeveelheden hout toe te staan; dit gebruik werd afgeschaft door René, die hun in plaats daarvan 22 Kar. gld. 's jaars toekende.

Zooals wij zagen (Gelre, Bijdragen, III, bl. 64), was het privilegie van hout sprokkelen en kappen, dat de burgers van Nijmegen eenmaal genoten hadden, in de 15de eeuw reeds vervallen. Maar de herinnering aan deze keizerlijke gunst zat zoo vast geworteld bij de Nijmegenaars, dat steeds nieuwe verboden noodig waren om hun aan het verstand te brengen, dat de tijden veranderd waren. Bij raadsbesluit van 4a post Johannis Nativitatis 1548 werd verboden „int Nederrijckswald geen heysters af te houwen op St. Jansdach (wanneer de Nijmegenaars hun huizen groenmaakten en „onder de kroon" aten) of andere dagen." Het overdrachtsboek fol. 209 bevat een waarschuwing, gedagteekend Vridach post Concept. b. Marie 1556, „dat sich een ider burger off ingeseten wacht Koenickliker Majesteit, unses alregenedichsten heren, waltholt toe houwen, alzoe dat sij van den waltgreeff offte waldtforsters overkomen warden. Ende indien sulcx aen imantz gebuerden, denselffsten en willen burgermeisteren, schepen ende raeth nyet verantwairden noch beschermen." In dezen laatsten volzin ligt nog een nagalm van den goeden ouden tijd, toen de magistraat optrad voor die Nijmegenaars, die in moeilijkheden geraakten bij hun sprokkelen in het woud. Al die waarschuwingen hielpen niet, zoodat in

1) Nijhoff, Gedenkw. VI, No. 666.

1561 de waldgraaf Thomas van Apeltern zijn waldschrijver, den pastoor van de Ooi, naar Arnhem zond, ten einde het Hof aldaar te verzoeken, „dat sij aen den borgermeisteren van Nijmegen wolden scriven, dat sij ein gebot solden doen, dat hoer boerger geen meyen in Cor Matts walt solden halen; want sij daer so geweldich quamen, dat die waltgreeff mit die vorsteren hoer geen wederstand doen en konsten." Nogmaals luidt een raadsresolutie van 4 Mei 1588: „Niemandt zal zich des Konings walt ondernemen te gebruiken, dan soals van outs gebruikelijk is." Dit besluit is slechts bewaard gebleven in extract, en over dat van outs gebruikelijk wordt geen verder licht verspreid.

De bronnen van inkomsten uit het woud waren van verschillenden aard. Daartoe behoorde vooral het grazen van varkens in die tijden, toen men weinig rundvleesch, maar des te meer spek at. Tegen betaling van twee blanken of twee alde Vlemsch per „schayr" 1) mochten deze dieren grazen, tot zij „goed ende vette werden," waartoe hun in 1414 zes weken gegund waren, in 1417 van Lamberti (17 September) tot St. Jan (27 December), veertien weken in den tijd dat de eikels en beukenoten vallen. En ten einde controle te houden, dat er niet meer graasden dan waarvoor betaald was, werden de dieren gemerkt, „gebrant" 2). In 1408 gingen er 206 varkens; daarvan gingen verloren en werden door wolven opgegeten, „want men hoir stucken nyet geleveren en konde, 16 scaren". In 1416 gingen er 240 scharen en drie „veere" 3). De hertog zelf liet er 100 varkens grazen, de burggraaf van het Rijk mocht er 7, de waldgraaf zelf 6 à 10 laten gaan, de rijdende vorsters elk drie scharen, de landmeter twee. Deze kudden van varkens werden gehoed door een aantal „zwenen" 4). In 1419 waren er 13 swenen, waarvan vijf uit het land van Gulik. Zij werden besteed in de herbergen en nuttigden daar 160 maaltijden.

Ook „herdtscappen offte koebeesten" en schapen graasden

---

1) Schar: Weidegerechtigkeit für ein oder mehrere Stück Vieh. A. Lübben, Mittelniederdeutsches Handwörterbuch. In de waldgraafsrekening van 1408 leest men: „706 verken geschairt bij den vorsteren voer 83 scairen," en in 1414: „60 verken, die getaxiert werden op 50 schaeren."

2) „Roeloff die hoeffsmit gemaeckt 3 bernijseren, daer men die vercken mede teyckende op Rijxwalt, costen 34 bl"(anken). Waldgr. rek. van 1426.

3) Lübben, als boven, geeft ver = varre, ons woord vaars.

4) Swen, swene = Hirt, besonders Schweinehirt, Lübben als boven.

in het woud, en de hertogelijke familie schijnt de kaas dier dieren op prijs gesteld te hebben. In Mei 1414 liet de hertogin zich 14 „waltkesen" naar Grave zenden, de zes à 1 Rh. gl. „Item so hadde mijns heren gnaden doen coepen in Kranenburgerbroeck 40 waltkesen," leest men in de rekening van datzelfde jaar. Tevens blijkt uit de ontvangsten van 1567, dat Groesbeek, Mook en Cranenburg voor het recht van koeweiden in het wald elk twee Kranenburgsche kazen hadden te betalen. Ook hier ter stede werden die kazen als een délicatesse beschouwd. In 1532 zond de burgemeester er twee aan den „hoighscholt van Utrecht," waarvoor hij 3 gl. betaalde. Desgelijks in 1536, terwijl Lambert Nijborger, die in 1532 „niet langer int accijshuysken die paspairten wilde schrijven," door onze heeren daartoe gepaaid met een Cranenburger kaas ter waarde van 1 gl.—12 st.

Groote oppervlakten van het woud waren reeds vroeg gerooid en onder cultuur gebracht. Dit blijkt uit een clausule in de overeenkomst van 22 Juli 1331 tusschen den graaf van Kleef en den graaf van Gelre, waarbij eerstgenoemde zich voorbehoudt alle „untvange die gedaen sijn te busschewort, dair geen bussche en steet" 1). Bouwland in het Wald, verpacht aan personen te Nijmegen, Beek, Groesbeek, Mook, Wielderen, Cranenburg enz., wordt voortdurend in de oudste rekeningen genoemd.

Hoe vroeger de tijden, van zooveel te meer beteekenis was de jacht in het Rijkswald. Van Karel den Groote en zijn opvolgers wordt uitdrukkelijk in de kronieken vermeld, dat zij jaarlijks op den Nijmeegschen burcht vertoefden, ten einde het genoegen van de jacht in het Rijkswald te smaken. Willem van Gulik had jachthonden in Groesbeek liggen, zooals blijkt uit de rentmeestersrekening van 1398, waarin „7 malder haveren, item 1 malder roggen" voor die honden geboekt staan. In de 15de eeuw genoten daar nog beiden de landsheer en de landsvrouw het jachtvermaak. De jagers lagen twaalf weken lang te Groesbeek in 1408, „doe men dat heert yaechden". Er werden vandaar 20 herten naar Gelre gezonden, en voor elk hert 8 meeuwen vracht betaald, totaal 11 gl. 12 meeuwen. Onder de

1) Nijhoff, Gedenkw. I, No. 261, Busschewort verklaart Nijhoff door een plaats midden in een bosch, tot een bouw van granen en andere veldvruchten aangewend.

„knechten, die hielpen yaghen", drijvers, waren er, die twee paar schoenen, anderen, die een paar laarzen kregen, denkelijk omdat hun schoeisel in het kreupelhout vernield was. „Bucken (bokking), bairs ende ander vische" worden onder de uitgaven gevonden. De totale kosten beliepen voor die jachtpartij de gansch niet onbelangrijke som van f 338—5 meeuwen—3 groot. Omtrent midwinter had men ook op wilde zwijnen en wolven gejaagd. De hertogin zien wij aan het werk in 1414. „Item so was mijn genedige vrouwe tot Cranenborch tot den Heylgen Cruyce aldair 1); doen buten ende up den walde, daer sij doe yayghden, 7 quarten drancx ende malmesyen, peren, noeten, kese, kuecken," enz. Aldus in des waldgraafs rekening van 1414. In het volgende jaar verteerden „mijnre genediger vrouwen yaghers" te Groesbeek, van den Zondag na St. Michael (29 September) tot den Zondag na St. Pauls Bekeering (25 Januari) 425 maaltijden à 6 gr. elk, en „tusschen tiden" dronken zij 600 kannen bier. Een ander maal, van Decoll. Johannis (29 Augustus) tot 13 Mei toe, 404 maaltijden, en tusschen tijden 128 kannen bier. Uit een post in het stedelijke rekenboek van Nijmegen over 1648 mag men misschien opmaken, dat de stadhouder Willem II ook nog in het Rijkswald gejaagd heeft. 25 Augustus van dat jaar ontving iemand in of bij Nijmegen f 20 „voor 't logeren van 17 hasenwindthonden en 4 knechten van sijn Hoocheit," den 1 September een ander f 10 „voort logeren eeniger honden" en een derde voor hetzelfde f 8. Hazenwinden zijn minder geschikt voor de jacht in het Rijkswald, doch daar kunnen de andere honden gebruikt zijn.

Omtrent de uitgebreidheid van het woud, dat de waldgraaf in 1040 onder zijn beheer had, weten wij niets. In oorkonden van 1290, 1320, 1329 en 1360 2) wordt zijn gebied genoemd het woud Kellewalt, het waltgreveschafft Kelwalt, nemus imperiale dictum Kellewalt. Dat er andere personen waren, die ook rechten op het Rijkswald bezaten, blijkt uit oorkonden. In 1329 verkocht de Nijmeegsche burger Diederik Rudolfsz voor 24 pond kleine penningen aan graaf Reinald II „al het recht, dat hij had op het ambt van forster (houtvester, forestarius) van het Rijkswald" 3). Desgelijks deden, 4 Dec. 1330, Hendrik

1) Omtrent het H. Kruis te Cranenburg zie Dr. Scholten, Die Stadt Cleve, S. 362.

2) Zie Bijlage B. I—IV.

3) In de Betouw, Vervolg der Handvesten, bl. 133.

Boenart en zijn zoon gerechtelijk afstand ten behoeve des graven van Gelre van hun recht op het forsterambt in dat woud 1).

De waldgraaf werd aangesteld door den hertog 2). Uit de aanstelling van Hendrik van Galen, dd. 3 April 1497, en de daarbij gegeven instructiën worden wij bekend met verschillende bijzonderheden omtrent dit ambt. De waldgraaf was verplicht twee „reisichge" paarden (strijdrossen) te houden, benevens een goeden, ervaren knecht, die hem kon bijstaan in het bewaken van het woud. Hij moest de grenzen van het Wald handhaven, het met de waldforsters en zijn knecht behoorlijk behoeden en bewaken; geen hout noch rijs laten houwen, tenzij het „jarich ind houwber na waltrecht" was; de breuken en boeten invorderen. Zijn tractement zou bedragen 55 Rh. gl. 's jaars, benevens twee oude schilden van elke hoeve hout, die gehouwen en verkocht werd, doch uit die percenten moest hij de kosten betalen der drinkgelagen, die bij de verkooping plaats hadden. Voor zijn brandstoffen mocht hij nemen 40 vimmen rijs, voor zijn paarden 4 voeder hooi en 40 malder haver tegen 8 st. den malder. Hij mocht te zijnen bate aanwenden alle boeten, die op het woud vielen, „behalve die bruecken to lijve ind to guede dragende," die den vorst alleen toekwamen. Al die boeten zouden opgelegd worden door „onse vorsteren", die dus de vonniswijzers waren. Voorts zou de waldgraaf dezelfde kleedij ontvangen als de hofstaat („ons huysgesinde") of wel, hij mocht dezelve „naer onse divisien" doen maken (d. w. z. met 's vorsten kleuren, in dit geval rood en geel) en dan daarvoor vijf Rh. gl. in rekening brengen.

Evenals het burggraafschap en het richterambt werd ook het waldgraafschap door den vorst meermalen in pand gegeven, zoo den 9 Aug. 1426 aan Sweder van Sandwijck, losbaar met 1264 rh. gl.—36 bl. — 3 gr. 3). Het was niet alles genoegen, dat jonker Sweder van dit ambt genoot. In 1431 werd het Rijkswald, „hoighe ende leghe," verpand aan den hertog van Kleef. Dat gaf aanleiding tot eindeloos geknoei, geld opnemen tegen 25 %, den verkoop van meer dan 200 hoeven bosch in vier jaren, enz. Van Sandwijck moest zelf een paar malen in leisting gaan voor zijns meesters schulden en werd nog daarenboven erbarmelijk door hem uitgezogen en ge-

1) Nijhoff, Gedenkw. I, No. 243. 2) Zie Bijlage B. V en VI.
3) Nijhoff, Gedenkw. IV, No. 43.

plunderd. De aanteekeningen dienaangaande in zijn rekeningen leveren een zeldzamen blik in het leven van een vorst in de 15de eeuw 1).

Den 21 Juni 1458 werd het waldgravenambt verpand aan Seger van Redinchaven voor 600 rh. gl. 2); den 31 Mei 1478 stelde Katharina, dochter van Gelre, Gerrit Biesman aan tot waldgraaf, belovende, ook uit naam van hertog Karel, hem uit dat ambt niet te zullen ontzetten, voordat hem de 500 rh. gl., welke hij tijdens de gevangenschap van hertog Adolf aan de bewaring van het blokhuis te Heumen ten koste gelegd had, terugbetaald waren 3). Hendrik van Galen, zijn opvolger, betaalde 876 rh. gl.—7 st.—6½ gr. aan de erven van Biesman, waarvoor hij jaarlijks 6 °/₀ uit de inkomsten van het woud mocht trekken. Overleed een waldgraaf, voordat de door hem verstrekte pandsom afbetaald was, dan ontving zijn opvolger last de bepaalde rente dier som jaarlijks uit de opbrengsten van het woud aan de erfgenamen uit te keeren. Aan Johan van Bronckhorst tot Hulsen was hertog Karel schuldig 566 gl. 33 st. voor „soldijen, peertschaeden ende anders verlacht," benevens van verkochte of bedorven paarden, voorschotten, enz.; nog 236 gl. voor zijden laken, enz. Totaal 1002 gl. 33 st. Daarvoor werd hij aangesteld tot waldgraaf, met verlof in de eerste drie jaren 536 goudgl. uit de inkomsten van het woud te nemen om zich zelven te rembourseeren; de overige 536 goudgl. zouden op het waldgravenambt blijven staan. Bij zijn overlijden had Bronckhorst nog 436 enkele gl. van het ambt te vorderen tegen 6 °/₀. Zijn opvolger, Hendrik van Apeltern, werd gelast hem die uit de opbrengsten te betalen. Bracht het woud eenig jaar niet genoeg op na aftrek van brandstoffen, lonen, enz. om aan de bovenbeschreven verplichtingen te voldoen, dan mochten de waldgraven het ontbrekende aftrekken van de opbrengsten des volgenden jaars. De vorst beloofde steeds den waldgraaf niet te zullen afzetten, voordat de bepaalde sommen met de daarop verschenen rente en al wat hem aan loon, brandstoffen, kleederen, haver, enz. toekwam, behoorlijk betaald en te Nijmegen geleverd waren. Het recht tot lossing van het pand behield hij zich en zijn erven voor, mits hij daar-

1) Van Hasselt, Geld. Oudh. bl. 541 en bl. 79.

2) Nijhoff, Gedenkw. IV, No. 329.

3) Ibid. V, No. 97. Deze onkosten, bestonden in kost en soldij van het garnizoen, timmering, brand, pijlen, enz.

van drie maanden of meer van te voren kennis gaf 1).

De waldgrafelijke rekeningen geven ons ook een overzicht van het personeel aan het Rijkswald verbonden. Daar leest men in 1414: „Dyt is dye cledynge des waltgreven ende der vursteren, meteren (landmeters) ende der knechten, dye tot den Walde gehoren.” Het blijkt daar, dat de waldgraaf jaarlijks ontving 5 vyerdel gruens” voor een zomerkovel of kogel (mantelkap); vijf forsters en twee meters elk vijf vierdel groen gekrompen en geschoren laken, voor allen van denzelfden prijs, benevens voor tien blanken „wyt ende gruen, van de leveryen op dye kogelen.” Des waldgraven knecht, één knecht te vuete op den Walde, twe mijns heren houwer up den Walde, een kolenbrander en „Wullenhoeft tot Cleve”, wiens functiën niet worden opgegeven, ontvingen eveneens vijf vierdel groen; doch terwijl dat van de eerstgenoemde zes personen 33 blanken de el kostte, betaalde men voor dat van de zes laatstgenoemden slechts 15 blanken. Tot hun winterkleedij ontvingen de waldgraaf, zijn knecht, vijf forsters en twee meters elk zeven ellen grauw laken voor tabberden en kovels, benevens elk vijf ellen wit (voor voering?). Dit laken werd gekocht te Grave. Voor de livreien op deze kleeding diende $1\frac{1}{4}$ el zwart.

Bovengenoemde vijf forsters hadden „illich 1 perde, mede up den Walde te rijden ende the dyenen,” voor welks onderhoud zij 9 Rh. gl. 's jaars ontvingen. In de aanstelling van Hendrik van Galen, 1497, is slechts sprake van vier waldforsters, die de hertog zou aanstellen. Dit moesten zijn drie bereden forsters en één te voet. Twee van deze forsters werden onder hertog Karel van wege Kleef aangesteld. Deze werden afgeschaft in 1543. „Als van de waltfurster bij den heere van Cleve gestalt ende weder in zijnen dienst vertogen zijnde, dien sal die waltgrave verlaten ende nyet meer in des keysers dienst halden” 2). Tevens werd toen bepaald, dat de rijdende forsters van de verschillende buurschappen en hoven, Groesbeek, Mook en Cranenburg, een daalder 's jaars, de forsters te voet een rijdergulden zouden ontvangen.

Toen de stadhouder René van Châlons in 1543 een eind maakte aan het wanbeheer van het Nederrijkswald, bepaalde hij o. m., dat de betaling in natura van haver, hooi en hout,

1) Waldgrafel. reken. Rijksarchief te Arnhem.

2) Instructiën gegeven door René van Châlons, prins van Oranje, 1543.

die de beambten ontvingen, alsmede de kleedij en de percenten der verkoopingen zouden vervallen, en alles te zamen berekend zou worden op 36 Keizersgl. voor de rijdende forsters, voor de voetforsters naar advenant. De vier rijdende forsters zouden ontvangen voor hun kleedij 6 Kar. gl.; het voeder hooi te berekenen op 3 K. gl.; 12 vimmen hout, waarvoor zij onder hertog Karel mochten beschikken over een morgen hout, te schatten op 12 K. gl. Een kantteekening zegt, dat drie van de rijdende forsters in de stad woonden. De emolumenten der voetforsters werden berekend op 6 gl. voor het morgen woud; de waldschrijver zou ontvangen 12 goudgl. 12 st. Het tractement van den waldgraaf bleef op 55 goudgl. benevens „een kledynghe gelick den forsteren, 6 goudgl."

In des waldgraven instructie werd door René van Châlons weinig verandering aangebracht. Hij moest nog steeds twee „reizige" paarden houden en „een dienaer, maghtich sijnde daermede ende mytten fvorsteren dat bosch ende die wiltbaen te bewaren, vrijen ende beschermen naer behoren," het hout publiek verkoopen, de boeten invorderen „bij ordeelle ind erkentenisse der fvorsteren;" daarvan mocht hij de helft voor zijn aandeel behouden, uitgezonderd „die lijff ind guede betreffende." In 1546 klaagde de waldgraaf, dat hem zijn tractement door den commissaris „te kleyn gepasseerd" was, waarop bij keizerlijk besluit zijn tractement, met emolumenten van brand, haver, enz. gebracht werd op 120 pond van 40 gr. vl. per jaar. De eed 1) werd door hem afgelegd aan handen van den stadhouder in tegenwoordigheid van een commissaris; daarbij moest hij dan borgen stellen. Bij landdagsreces van 10 Mei 1620 werd hem toegestaan 3 % van de opbrengst der verkochte slagen, „mits dat hij zijn commissie naerkome ende 2 rijpaerden houde."

De boeten, waarvan de waldgraaf zijn deel ontving, brachten niet veel op: zij beliepen meestal geen tien pond in het jaar en werden hoofdzakelijk opgelegd voor het laten grazen op ongeoorloofde plaatsen en voor hout stelen. In het jaar 1577 schreef de waldgraaf: „Vermitz dese oprorige tijden sint die broecken niet gefordert." Deze zienswijze werd echter afgekeurd in de apostille. Van wilddieverij of ernstige vergrijpen is mij geen enkel voorbeeld voorgekomen. De forsters hadden dientengevolge geen aanleiding om zich te beroepen op een paragraaf in de

1) Zie de formule van den eed, Bijlage B. VII.

instructie van den waldgraaf, waarin gezegd wordt, indien hij of zijn knecht of de forsters of anderen, die hem hulp verleenden, bij het arresteeren iemand verwondden of doodden „puerlick omb ons waltz will," dat zij dan geen boeten beloopen zouden. Op Beloken Paschen 1569 ontstond er een uitgebreide brand in het woud; toen kort daarop een verdacht persoon werd opgepakt, vroeg de waldgraaf aan den raad en aan de schepenbank van Nijmegen, hoe hij met dien man zou handelen. Het humane antwoord luidde, dat men de pijnbank moest doen gereed maken in tegenwoordigheid van den verdachte en dezen aanraden zijn bekentenis goedwillig af te leggen, met de bedreiging van de pijnbank. Wilde hij zonder tortuur niet bekennen, dan moest de waldgraaf hem oervede doen zweren en laten loopen, totdat men meer omtrent de zaak zou vernomen hebben.

De eerste waldschepenen komen voor in de rekening van den waldgraaf Frederik van Voorst ten getale van drie: „Item Heynderick van Beynhem Walravenss, waltschepen, betaelt thien rijcxdaelder gaige, tijdens deser rekening verschenen, den 5 Januarij 1575." De beide anderen heetten toen Johan van Ewijck en Gerrit van Goch en genoten hetzelfde tractement.

De waldschrijver was in de 15de en 16de eeuw veelal de pastoor van de heerlijkheid van den waldgraaf. Hij hield boek voor zijn heer, schreef de rekening uit en bracht ze naar Arnhem aan de Rekenkamer, nadat daartoe veertien dagen van te voren oproeping was gedaan. Dit geschiedde in de 16de eeuw veelal om de drie of vier jaren. In de apostilles bij de verschillende posten ontving de waldgraaf zijn instructies, voor zoo verre deze gewijzigd werden of nadere verklaring vereischten. De waldschrijver hield ook toezicht op het poten van boomen, het verdeelen der slagen en het vervoer van het gekapte hout. Op zijn verzoek werden door den landschrijver in het Rijk in 1566 wagens tot het vervoeren van hout geboden uit Nijmegen, Wychen en Niftrik.

Het toezicht der waldgraven en van hun forsters liet veel te wenschen over. Reeds op den Landdag van 14 Mei 1616 werd een besluit genomen om de ordonnantiën, op naam des konings gemaakt, te redresseeren op naam van de Landschap en ter dienstige plaatse te doen afkondigen. Den 3 Juni 1619 werd er op den Landdag opnieuw geklaagd over „de menighvuldige gebreeken ende schaden, die geschiet ende gebeurt waeren

in 't wald, geheyten het Nederrijcks Waldt, gelegen buyten die stadt Nijmegen, een van de notabelste leden der domeinen des Furstendoms ende Graeffschaps." Er werden toen „seeckere poincten ende articulen" bekend gemaakt, die men verwachtte, „dat preciselijck souden naegekommen ende naegeleeft werden." Doch dat geschiedde niet: verre van daar. Het wald werd „meer ende meer vernielt door weghhouwen, affkappen ende verbrengen van 't holdt, oock dat opter houwen ende jonge laejen (boschpaden, -wegen) ontijdelick ter weyde gaen [van] allerhande beesten, als peerden, voelens, runderen, koeyen, kalveren ende schapen, die de jonge spruyten affeten." Om deze en andere redenen werd het in 1621 noodig geacht de bepalingen van 1619 te vernieuwen, te amplieeren en te dien einde een waldgericht op te richten. De „waldordnungh" werd opgesteld, doch kon niet in gebruik gesteld worden zonder de goedkeuring van Nijmegen. De raad zag daarin een aanslag op zijn privilegiën en maakte bedenking en zwarigheid haar op verzoek van den waldgraaf van Ewijck te laten publiceeren 1). Toch waren het de burgers van Nijmegen, die zich het meest aan het wald bezondigden. Dit ging zoover, dat de heeren van de Rekenkamer 11 Dec. 1622 den raad dier stad verzochten last te geven om alle hout, in het Rijkswald gehouwen en door particulieren ontvoerd, aan de poorten aan te houden, en dat den waldgraaf, mocht hij vernemen, dat eenige burgers hout „opt waldt" gekocht hadden, „corte ende prompte expeditie ende executie van rechten" zoude geschieden. De raad consenteerde het eerste, gaf het tweede toe, mits hij daartoe formeel en behoorlijk zou aangezocht worden, doch het verzoek, dat de ordonnantie, bij de Landschap gemaakt, zou worden afgekondigd, werd vooralsnog in beraad gehouden.

Niettegenstaande het tegenstribbelen van Nijmegen ging men eenige jaren later toch er toe over de gewenschte ordonnantie te vervaardigen. Den 17 Nov. 1654 werd zij te Arnhem uitgegeven en, vervat in 52 artikels, zag zij het volgende jaar het licht bij Jacob van Biesen, „ordin. drucker van den WelEd. Hove van Gelderland." Onder meer werd daarin bepaald, dat vier of ten minste driemaal 's jaars het waldgericht vergaderen moest op een geschikte plaats in het woud of wel op den burcht te Nijmegen, namelijk van den tweeden Dinsdag in Maart

1) Raadsbesl. 17 Oct. 1621.

af om de twee of drie maanden, naar goedvinden van den waldgraaf. Dit gericht, bestaande uit den burggraaf, den richter en gerichtslieden, zou oordeelen over alle zaken van gronden, personen en boeten onder het wald behoorende, zoo in het civiele als in het crimineele; ook in criminalibus extraordinariis zou het de bank spannen om onkosten te voorkomen. Niemand moest beboet worden, zonder dat men zeker was, dat hij de boeten kon betalen. Er zou een gezworen klerk of waldschrijver aangesteld worden, die een register moest houden, waarin hij alle vonnissen en uitspraken van het waldgericht alsmede de daarvoor betaalde boeten zou opteekenen. Een tarief werd opgegeven voor alle misdaden en vergrijpen in het woud geschied, misdrijven bedreven tegen personen of tegen het wild; dit laatste bestond in rood- (herten), zwart- (wilde zwijnen) en ander grof wild, hazen, konijnen en veldhoenders. Dertig daalders stonden op een eerste stroopen van grof wild, tien voor klein wild: deze boeten werden verdubbeld bij herhaling van het misdrijf met arbitrale straf voor de derde keer.

Wie jonge boomplantjes stal, eiken, beuken, haveresschen (lijsterbes, duitsch: Eberesche) of ander hard hout, verbeurde een daalder voor elke plant bij dag, twee daalder bij nacht. Op hout van minder waarde beliep de boete de helft. Hooge boeten werden gelegd op het houwen van hout buiten de slagen: 20 daalders per boom bij dag, 40 bij nacht, met verbeurte van paarden, karren en wagens, waarop het gestolen hout geladen werd. Recidivisten en zij, die geen boeten konden betalen, werden in het openbaar gegeeseld en voor 12 jaren uit het woud verbannen. Af- of omgewaaid (windvalligh) hout weg te voeren stond gelijk met stelen. Alleen zij mochten in het wald sprokkelen, die in Gelderland geboren waren en drie achtereenvolgende jaren in Nijmegen gewoond hadden, laatste overblijfselen der ruime privilegiën, eenmaal door de Nijmegenaars genoten. Zij mochten echter geen droog hout rapen, grooter dan talhout, geen stoven 1) uitgraven, geen andere werktuigen medebrengen dan een hakmes of hiep van voorgeschreven grootte en gewicht. „Meyen" of meiboomen snijden werd streng verboden, en juist daaraan maakten de Nijmegenaars zich veel schuldig, „doende tselve met soo grooten getalle ende menichten van persoonen,

1) stronken. Lübben, als boven: Stubbe, Baumstumpf. In Drenthe spreekt men nog van „stobben", in Gelderland van stoven.

sulcks dat die officieren niet machtigh zijn die aen te tasten off te vanghen." Daarop werden hooge boeten gesteld, of bij onvermogen „corporele correctien ende beternissen, soo van gheeselingen, bannissementen ende anderssins." Vonnissen voor houtstelen waren executabel in gansch Gelderland. Bij verzet verbeurden de delinquenten de rechterhand, te redimeeren met 60 daalders. Het snijden van brem, zoden, bezems, hei, gras en varens, het rapen van eikels, beukenoten en wilde appelen in grootere hoeveelheid dan een half schepel, alsmede het graven naar grind, waren streng verboden. En aangezien groote schade in het woud veroorzaakt werd door het weiden van beesten, „sodat, indien wij daerop niet en versaghen, 'tselve waldt in korten tijd geschapen ware gants ende geheel te niet te gaen," werden er strenge bepalingen op het weiden gemaakt. O. a. moest elk beest, paard of veulen, een groote, „redelijcke klinckende belle" aan den hals hebben, schapen een van de tien. Dag en nacht moesten twee van de wachters in het woud aanwezig zijn 1).

Natuurlijk waren onze heeren te Nijmegen niet goed te spreken over deze ordonnantie. Er ontstond groote commotie in den raad op het denkbeeld, dat drie schepenen zouden aangesteld worden om alle zaken het wald betreffende te behandelen. De heeren besloten „dit niet te gedoghen noch toe te staan, als zijnde eene nieuwicheit 2), voor desen noyt gepractiseert ende streckende tot infractie van deser stads rechten ende van den Rijcke van Nijmegen, metsgaders tot merckelicke schaede ende interesse van vele burgeren ende inwoonderen, alhier aen de heyde ende op 't hoghe[velt] int schependom geërft ende geseten wesende" 3). Er werden brieven aan de Rekenkamer gezonden met verzoek om „sodaene procedure te willen inhouden." Daarop verschenen hier twee rekenmeesteren en de momber dezer landschap, met verzoek om in conferentie te komen met onze heeren ten einde een waldgericht op te richten op den voet, waarop dit „voor oude tijden des conincks van Spaniën gepractiseert was," waaromtrent zij eenige oude documenten overlegden. Zij ontvingen ten antwoord, dat de heeren

1) Ordonn. op het Rijkswald. Groot Geld. Placaetboeck I, col. 348.

2) Niet zoo heel nieuw toch, immers worden zij reeds genoemd in 1575, zie boven bl. 55.

3) Raadsbesl. 6 Juni 1655.

„bij de eerste gelegenheyt" zouden onderzoeken en nazien de grieven der stad en van de ingezetenen van het schependom, bij zulk een gerecht betrokken, en dat men daarna in gesprek zou komen. Den 20 Augustus was men reeds zoo ver gevorderd, dat er een aanschrijving kwam van de Rekenkamer om binnen acht à tien dagen drie waldschepenen te benoemen. Daarop moesten eerst de retroacta worden nagezien, luidde het antwoord.

Bijna drie jaren schijnt de zaak dan te rusten; zij doet dit althans in de raadssignaten, totdat men 10 Juni 1659 besluit „den heer burggraef tegens de heeren van de Reeckening te helpen stijven ende maintenieren bij Sijn Ed. possessie ende jurisdicties, ende te weeren, dat niemant anders boven gebeur eenige crimineele jurisdictie int Rijck off Rijxwalt gegeven mach worden tot prejuditie van deser stadts jurisdictie," waartoe een commissie van drie raadsheeren werd benoemd. Nog werden den 13 Augustus van dat jaar twee raadsheeren gecommitteerd om de gedrukte ordonnantie op het Nederrijksche wald te examineeren, daarvan rapport te doen en dienaangaande een conferentie te houden met den burggraaf, ten einde diens opinie en consideratien te vernemen. De ordonnantie schijnt dus al dien tijd nog in den lessenaar gelegen te hebben.

Maar het mocht niet baten: Nijmegen moest toch eindelijk zwichten en was genoodzaakt den 2 Dec. 1663 met de heeren van de Rekenkamer in conferentie te komen over het aanstellen van een waldgericht. Vier heeren, de burgemeester en drie raadsheeren, werden gecommitteerd naar Arnhem met de instructien, te vinden in bijlage B. VIII en IX. Een modus vivendi werd daar tot stand gebracht.

Bij de stemming, waarin Nijmegen verkeerde omtrent het waldgericht, konden wrijvingen niet uitblijven. De schuldeischers van zekeren kapitein Beeckman klaagden in 1675, dat zij onlangs met den burggraaf en richter des Rijks van Nijmegen beslag hadden willen leggen op Beeckman's goederen „in het Nederrijcxsche uutgeroeide Walt 1), bestaande in bouwhoven, landerijen met de daarop staande huizen, houtgewas en schaapskooien, gelegen tot Water Meerwijck 2). Zij waren daarin verhinderd door den waldgraaf, die beweerde, dat dit beslag

1) Raadsbesl. 2 en 11 Juni 1675.

2) Signaet des Nederrijxsen walts, 7 Juli 1675.

door hem gelegd worden moest. De raad deelde de zienswijze van den burggraaf, „wien hij verzocht te willen continueren in de executie van allerhande acten van jurisdictie ten landrechte aent Nederrijcxse walt, als gehorende onder den Rijcke van Nijmegen." Mocht de waldgraaf zich verstouten hem daarin eenig „turbel, indracht, of verhindering" te doen, dan moest de burggraaf zich van de noodige middelen bedienen om een eind aan den tegenstand te maken, „waerin een eerbaer raedt voor d'interesse van de stadt sigh alsdan met sijn Ed. sal voegen." Daarop werd aan de Rekenkamer geschreven en deze schijnt den raad in het gelijk gesteld te hebben, althans de zaak wordt verder niet meer besproken.

Volgens Landdagsbesluit genomen in April 1678 werden er zekere wijzigingen aangebracht in het waldgericht. Dit zou voortaan bestaan uit drie personen, waarvan twee raden van Nijmegen. Bij afwezigheid van den waldgraaf moest de oudste waldschepen hem vervangen; de waldschrijver zou gekozen worden uit de secretarissen der stad. In crimineele zaken werden daarenboven vier schepenen uit de stad verschreven, buiten bezwaar van de Landschap. „Besatingen, peyndongen, verburtenissen off realisatiën" moesten alleen geschieden vóór het waldgericht, met dien verstande, dat vroegere acten, vóór den burggraaf gepasseerd, zouden standhouden. Het appèl van dit gericht viel aan de Nijmeegsche schepenbank; vonnissen, buiten vorm van proces uitgesproken, waren aan geen ap- of improbatie onderworpen.

6. DE BURGGRAAF.

Zie „Gelre" Bijdragen, III, bl. 40. — De verpanding van den burcht met zijn ap- en dependentiën bracht gewichtige veranderingen te weeg in de positie van den burggraaf. Hij was van toen af niet langer een keizerlijk ambtenaar, maar ontving zijn aanstelling van den graaf, later van den hertog van Gelre en diens opvolgers. Deze kozen daartoe in den regel leden van den hoogen Gelderschen adel. Toen de hertogen evenwel, ten gevolge der voortdurende oorlogen en der toenemende kostbaarheid van de regeeringsmachine, zich vaak in geldgebrek bevonden, gingen zij er toe over de aanzienlijkste ambten, en daaronder het burggraafschap, te verpanden, som-

tijds aan één, aan twee of meer heeren 1). Dat pandschap leidde echter niet meer er toe, dat het burggraafschap een erfelijk leen werd, zooals b.v. met het burggraafschap van Leiden aan de familie van Wassenaer geschied was; voor zulke overgangen was de tijd voorbij.

Hoewel hij benoemd werd door den landsheer en op diens bevelschrift, nochtans moest de burggraaf door den magistraat van Nijmegen erkend en aangenomen worden. „Bevelen hijromme mit gantzen ernst," schreef hertog Karel bij de aanstelling van Dirk van Mekeren in 1538, „allen onsen ritteren, knechten ind ondersaten in den Rijck, mit vlijt gesynnende op burgermeysteren, schepenen ind raedt onser stadt Nijmegen, dat zij .... vur eynen borchgreven aidair ontfanghen, kennen, halden ind wederfaeren laiten, as van altz gewoentlick ind recht" 2). Om door de stad erkend te worden moest de burggraaf voldoen aan een paar eischen: „'t Is te weten," schreef men in het Overdrachtsboek in 1410, „dat onse burgermeystere, scepenen ende raide genen borchgreve noch richter aennemen noch ontfangen en solen, hij en sal yrst onse burger wesen, eer hij sweerdt, ende dat willen wij stenteftich gehalden hebben, als sij dat allewege van gueder alder gewoenten heerbracht hebben." Hoe en wanneer de stad recht kreeg zich op deze wijze te doen gelden, is niet bekend. Was men tevreden met de benoeming, dan werd de hertog daarvan in kennis gesteld bij zegel en brief, „behaldelick den burgeren van Nijmegen alle hoire rechten ende hoere gewoente" 3).

Er bestaan enkele voorbeelden in de geschiedenis van Nijmegen, dat de stad bezwaar maakte een door den hertog aangestelden burggraaf als zoodanig te erkennen. Dit geschiedde in 1436 met Willem van Apeltern, omdat hij weigerde het verbond te beëedigen, dat in Maart van dat jaar door de steden en vele vertegenwoordigers der ridderschap tegen den hertog was gesloten 4). In de volgende eeuw deed zich weder een dergelijk geval voor. De hertog had tegen zijn belofte Hendrik

1) Zie voorbeelden hiervan bij van Doorninck, Acten betreffende Gelre en Zutphen Ao. 1376—92, bl. 123, 119, 31, 120; Id. Ao. 1377—97, bl. 124; Id. Ao. 1400—1404, bl. 128. Zie ook bijlage C. II.

2) Nijhoff, Gedenkw. VI, No. 1931.

3) Zie zulk een brief d.d. 12 Nov. 1371 bij van Doorninck, Acten betr. Gelre en Zutphen, bl. 125.

4) Zie bijlage C. I.

Vijgh van het burggravenambt ontzet en beval de stad den 26 Mei 1521 Joachim van Wijhe als burggraaf en richter des Rijks te erkennen. Nijmegen koos partij voor haar medeburger Vijgh, doch haar tegenstand baatte niet: in 1524 werd van Wijhe voorloopig, later voor goed aangesteld. Dit werd in de stad niet vergeten. Na eenige andere betrekkingen bekleed te hebben, werd van Wijhe in 1535 opnieuw tot burggraaf aangesteld. Kort daarop braken de onlusten uit en kreeg de stad het heft in handen, en toen Karel twee jaren later voor zijn weerbarstige onderdanen het hoofd moest buigen en de hem gestelde eischen toestaan, stond de verwijdering van van Wijhe boven aan de wenschlijst. De hertog moest toegeven en benoemde 4 Jan. 1538 Berend van Welderen in Wijhe's plaats.

De bepaling omtrent het burgerschap bleef van kracht, ook nadat het hertogelijke huis van Gelre was uitgestorven. Doch er bestaat geen voorbeeld, dat een burggraaf door de stad geweigerd werd, omdat hij geen burger was. Verkeerde hij in dat geval, dan schonk de raad hem desnoods het burgerschap. Dit geschiedde o. a. in 1560 met Jorriën van Lynden, die geen burger was, „doch is zijn L. die borgerschap geschoncken vorirst (vooraf)" 1). Nog in de raadszitting van 25 Sept. 1754 werd aan Frans Godard van Lynden de acte zijner aanstelling, enz. voorgelezen „na hem met deser stads borgerschap alvorens vereerd te hebben, 't welck... aangenomen sijnde, hebben HEd. en Achtb. hem daerop ouder gewoonte in den eed genomen."

Behalve het burgerschap werden in 1558 nog een paar eischen gesteld, die vóór en na dit jaar niet te berde komen. Evenals bij het tractaat van Venlo bepaald was, dat het hertogdom bestuurd zou worden door een stadhouder, „die de tale spreekt," zoo leest men in een raadsresolutie van 4a post Epiph. Dom. 1558: „Nhadem die borchgreve Frans van Galen alhier genoichsam geërft ende ons gewoentlick taele sprekende is, sall hi voir enen borchgreve vereedt ende aengenomen werden; ende hefft den eedt affgeleidt."

Na dan door de stad erkend te zijn moest de nieuwe burggraaf den eed afleggen in handen van den burgemeester. Deze luidde als volgt: „Ick sweere bij den almachtigen God, bij sijnen eenighen geboren soon Jesum Christum ende bij dat

1) Overdrachtsboek fol. 17 r°.

heilige Evangelium, daer ick mijn handt op legge, dat ick recht borchgreve wesen sall, die stat van Nijmegen ende oer burger ende ingesetenen in oeren rechten ende gewoenten halden sall, (ende den nijen lantbrieve der lantzschap verleent onderhalden zall) ende enen ygeliken recht ende vondenisse doen sall tusschen twyer manne taele, nae wisonge der scepenen; alsoe verre als ick mijn vijff synne hierin bewaeren kan. Dat mij God soe help ende sijne lieve Heiligen" 1). Op de woorden „nae wisonge der scepenen" laten sommige handschriften nog volgen: „oick alle vonnissen bij den overgericht gewesen sonder weigerong exequiren sall." Na eedsaflegging placht de burggraaf en de richter „umme oeres ambtz wille" van der stads wege een geschenk in wijn te ontvangen. Dit werd ten eeuwigen dage afgeschaft in 1410. Daarentegen waren zij gewoon in latere tijden na eedaflegging den raad „ten middach te bidden" in een of andere voorname taveerne.

Even als de beide burgemeesters, de rechter en de beide roeidragers ontving de burggraaf jaarlijks van de stad een kovel van half rood half zwart laken, de stadskleuren, en bedekt met zilveren plaatjes. De beteekenis van dat geschenk is medegedeeld in Bijdr. en Meded. van „Gelre" III, bl. 79. De kovel of kogel was een kap, die den schedel bedekte, het geheele achterhoofd tot aan de ooren nauw omsloot, tot op de schouders afhing en onder de kin met een paar zilveren haakjes gesloten werd. Dit was eenmaal een algemeen gedragen hoofddeksel, maar niettemin zeer onbevallig, en zoo schijnt men het later, toen de mode voorbij was, ook gevonden te hebben. Misschien was het daarom, dat er een raadsbesluit vereischt werd om te bepalen, bij welke gelegenheden de kovel gedragen moest worden: „Op hoichdaghen sal die borchgreve sijn solemnisation mytten kovel halden, als't behoirt" 2). Later 3) was voorgeschreven, dat de kovel moest gedragen worden op Paaschzondag, als wanneer de heeren, gevolgd door stadsbeambten en stadsbazen, eveneens met hun kovels en in de roode en zwarte stadskleedij, in plechtigen optocht naar de Groote Kerk togen om het nachtmaal bij te wonen. Zoo bleef het tot het einde der achttiende eeuw.

1) Klein Overdrachtsboek fol. 23. De volzin in parenthesi werd er later ingevoegd, na ontvangst van den landbrief van 1532. Voor een lateren vorm van den eed, zie bijlage C. V.

2) Raadsbesl. 4a post Anthon. abb. 1559. 3) Raadsbesl. 22 Dec. 1601.

Van vroegere tijden bestaan er slechts enkele commissiën aan burggraven gegeven 1). Ook de eerste na de reductie der stad in 1591 is tot ons gekomen 2). Uit de verschillende instructiën ziet men, dat de plichten van den burggraaf medebrachten 3):

1. Conservatie der rechten, hoogheid en heerlijkheid van den vorst: „Onse geleyde ind palinge to halden ind beschudden, stroomen ende straeten binnen zijn ampt te veyligen."

2. Rechtsoefening: „Een iegelijck, die dat gesynt, recht ind vondenisse te doen ind to laeten wederfaeren." Gerichtsdagen te houden.

3. Handhaving van orde en rust: „Van onsen wegen ind beveel riden; vangen off aintasten, dat hon van sijns amptz wegen geboirt."

4. Hoofd van de gewapende macht. Zie lager.

5. Administratie der inkomsten: invorderingen van boeten en heerlijke rechten; levering van geleiden; uitbetaling van tractementen; onderhoud en verbouwingen van den burcht.

6. Benoeming tot ambten: dat hij „alle richter dair [in het Rijk] ynsetten ende ontsetten sal ende mach." Ook alle schouten, behalve die der heerlijkheden, werden door hem aangesteld. In de commissie van Vige, 1496, wordt hem de keus van één der Nijmeegsche schepenen opgedragen.

7. Het onderhouden van dijken en wegen. Zie lager: Dijkgraaf. De diensten in het Rijk met kar en paard geschiedden op bevel van den burggraaf.

Posten in de rekeningen van het burggraafschap uit het begin der 15de eeuw toonen, dat de burggraaf toen op tijden, wanneer men een grooten toevloed van reizigers en pelgrims in de stad verwachtte, in persoon met een patrouille voor de veiligheid der wegen waakte. Zoo in die van 1409: „Des Zonnendachs nae Pinxsten (wanneer de groote processie te Nijmegen gehouden werd) doe reet Jan Puls (burggraaf) upt (Nederrijks) Walt myt 24 gewant 4), omme onser Vrouwen pelgrym the veiligen, dair hij tenselven mail verteerden mit sijnen gesellen the Nijmegen in den wijnhuyse 4 gl. br." 1410: „Jan Puls met 10 gewapenden gehalden upt Hoghewalt ende upt Nederwalt,

1) Zie een voorbeeld bijlage C. II. 2) Bijlage C. V.

3) Uit hoofde der vele punten van overeenkomst volg ik hier de indeeling der plichten van den Stadhouder volgens de instructie van 1559, als uiteengezet in Fruin's Geschiedenis der Staatsinstellingen in Nederland, uitgegeven door Dr. H. T. Colenbrander, bl. 57. 4) = volgelingen.

omme den Meymarct tot Nijmegen to vrijen." 1421: „Vrijdach nae O. L. V. Purificatio gereden opgheen Walt ende buten Nijmegen opter straten gehalden, dair ic onse stat om sprack mij bistendich te wesen, dair si mij op antwerden, dat si des nyet gewoenlicken en weren ende oic des nyet gedaen en hebben." Dergelijke posten komen jaarlijks voor: de patrouille was grooter of kleiner, naarmate de tijden meer of minder rustig waren, 13, 16, 17 tot 33 man toe. Ook voor de veiligheid der kooplieden werd zorg gedragen: met 16 paarden werd in 1425 door den burggraaf „gehalden opt Walt," ten einde „die couplude te veiligen van Cukermerckt" (die van de jaarmarkt van Kuik kwamen) en in hetzelfde jaar, „doe die coeplude geschindt (beroofd) wurden upter Moudixschen (Mooksche) straeten," werden de roovers met 18 paarden „naegheyaecht."

Evenals de latere stadhouders kapitein-generaal waren over het krijgsvolk in hun provincie, zoo stonden de burggraaf en de ambtlieden aan het hoofd der gewapende macht in hun ambt. Bij den landvrede tusschen Gelre en Kleef dd. 25 Jan. 1359 werden de verschillende verbondenen aangeslagen in een zeker aantal manschappen, o.a. de heer van Byland 5 man, de heer van Batenburg 6, Seger van Groesbeek 6, de ambtman van den Duffel met zijn ambt 10, de burggraaf met het Rijk en de stad 50 man 1). Dat de burggraaf en de ambtlieden ook gehouden waren buiten hun ambt, zelfs buiten de palen van Gelre te dienen, ziet men uit de commissie van Vijgh: „off onse borchgreve van onsen wegen verschreven wurde ergent buten sijnen ampt te rijden," enz. Verder blijkt dit uit een schrijven van Karel van Egmond dd. 27 Aug. 1521. Daarin beval hij den burggraaf van Nijmegen en vijf anderen ambtlieden zich op 30 Augustus eerstvolgend met hun onderhoorigen welgewapend bij hem te vervoegen om uit te trekken, waarheen het noodig mocht zijn 2). Het was bij zulk een

1) Nijhoff, Gedenkw. II, No. 89. Vijftig man voor het geheele Rijk, de stad en het schependom schijnt op het eerste gezicht een onbeduidend contingent te zijn. Maar men bedenke, dat de krijgers hun eigen paarden en wapenen brachten. Er bestaat een matrikel van 1431, waarin door den Rijksdag alle rijksleenen op een zeker getal manschappen gesteld werden tot een tocht tegen de Hussiten in Boheme. Welnu, daarin staat het geheele hertogdom Gelre slechts uitgetrokken voor 50 lansen, de bisschop van Utrecht voor evenveel, terwijl de heeren van Batenburg, Kuilenburg, Buren en van de Lek ieder op slechts zes man zijn gesteld. Henne, Hist. de Charles V en Belgique, VIII, p. 318.

2) Nijhoff, Gedenkw. VI, No. 1302.

expeditie buitenslands, dat de burggraaf Bertold van Ooi in 1347 met zeven leden van zijn geslacht sneuvelde in een treffen tusschen de Brabanders en de Luikenaars, toen hertog Reinald zijn schoonvader, hertog Jan van Brabant, met een leger was te hulp gekomen. Onder Karel van Egmond nam de burggraaf Joachim van Wijhe vaak deel aan diens krijgstochten als legerhoofd en aanvoerder van 's hertogen troepen.

Het tractement van den burggraaf verschilde naar gelang der tijden. Blijkens de burggrafelijke rekening van 1409 ontving hij in dat jaar 400 gulden, waaronder zijn helft van de civiele boeten (voor gewelddaden, vechtpartijen, dieverijen, kwaadspreken, stroopen, enz.); daarenboven 100 mauder (malder) haver voor zijn paarden, elke mauder berekend op 1 gl., en „te vollest sijne cost" 30 mauder rogge à 3 gl. de mauder. In 1437 1) ontving Willem van Apeltern, als burggraaf, richter en dijkgraaf, volgens overeenkomst met hertog Arnold 175 goede oude Fransche schilden, een os, 24 malder rogge, 100 malder haver, alsmede „noitdurft van brandt" uit het Rijkswald. De gelden en levensmiddelen mocht hij beuren uit de boeten in het Rijk gevallen. In de commissie van Vijgh, 1496, 2) bedroeg het tractement 168 enkele overl. Rhijnsche gl. 's jaars, te heffen uit de boeten, opkomsten en verval van het ambt. Mocht er een jaar voorkomen, waarin die som niet uit de gemelde bronnen kon gebeurd worden, dan werd hem veroorloofd het ontbrekende in het volgende jaar uit diezelfde bronnen aan te zuiveren. Verder werd hem toegekend 65 gl. „voor sijnre kost ind brant." Sneuvelde hij of een der zijnen bij een expeditie buiten zijn ambt of verloor hij daarbij paarden of harnas, dat zou hem of zijn erven vergoed worden. Hetzelfde geschiedde trouwens met alle leenmannen en ridders, die met den hertog uittrokken. Herman van Boenenburg genant Honstein werd door Willem van Gulick aangesteld op een tractement van 50 rijder gl., benevens 100 rijder gl. tot onderhoud zijner paarden. Zijn opvolger Reiner van Wijhe, heer van Hernen, door Karel V benoemd in 1545, kreeg 25 goudgl. Op den landdag, in 1598 gehouden, werd de gage van het burggravenambt gebracht op 110 pond, aanvang nemende met 27 Maart 1597. Tevens werd toen bepaald, dat de burggraaf 30 pond zou ontvangen voor elke doodstraf op zijn bevel uitgevoerd. Bij landdagsbesluit

1) Zie bijlage C, II. 2) Zie bijlage C. III.

van 16 Febr. 1629 werd het tractement verhoogd tot 200 gl.

Een bijslagje tot des burggraven tractement vormde zijn deel in de boeten, doch deze beliepen geen sommen van beteekenis en verdwijnen langzamerhand geheel. Zij werden oudtijds en tot in de 16de eeuw opgelegd, somtijds in geld alleen, somtijds in geld en haver, ook wel in haver alleen. In 1543 b.v. ontving burggraaf Boenenborgh 28 br. gl. 4 st., benevens 20 malder haver aan boeten. Deze waren betaald hoofdzakelijk wegens vechtpartijen, wegens te kleine maten en gewichten en dergelijke vergrijpen. In de rekeningen moesten zij evenals alle ontvangsten en uitgaven nauwkeurig gespecificeerd zijn. Die rekeningen werden jaarlijks ingediend en nauwkeurig gecontroleerd. Een niet onaardig bewijs daarvan levert de volgende opmerking op een briefje, gestoken door de rekening van bovengenoemden van Boenenburgh: „Den commissarys bij cancellier ind rait angegeven den 18en Aprilis 1546, dat die borchgreve van Nijmegen den lantluyden gecomposeert heeft onder ttexell dat hij den wolff ghejaicht soldt hebben myt voell luyden van eeren ende ter begertten van den ghemeynen erffghenamen; dat so nyet befonden wyrdt ende mehr schijnt eyn exactie ind concessie (concussie?) te sijn."

Uit hoofde hunner krijgs- en wat men zou kunnen noemen politiediensten waren de burggraven oudtijds verplicht een zeker aantal strijdrossen te houden. „Voirt want die vurschr. here [burggraaf] van Bronckhorst dit vurscr. ambt ende die borgh tot Nijmegen verwaeren muet ende cost ende arbeyd daeromme hebben ende lieden muet, so hebben wij hem gegeven ende gheven te hulpe sijnrer cost mit sess mannen und mit sess peerden ilx jaers 400 oude schilden, te heffen uit de breuken" 1). Mocht hij om zijn ambt en den burcht te beschermen, het platte land, de wegen en straten te beveiligen meer „wapentuiren" moeten huisvesten, dan zouden hem de kosten daarvan vergoed worden. Blijkens de commissie van 1469 kon de toenmalige burggraaf volstaan met vier paarden. Later, onder een nieuwe orde van zaken, vervielen de meeste dezer plichten van den burggraaf en verklaarden de heeren van den landdag, 27 Dec. 1593, „tevreden te zijn, dat de burggraaf van Nijmegen sal mogen bestaen met drij peerden, wiewaell sijn L. commissie spreeckt van vier peerden."

Zoolang Gelderland zijn eigen vorsten had en ook nog

1) Van Doorninck, Acten 1376—92, bl. 124, commissie van 11 Nov. 1371.

onder het Spaansche bewind werd de burggraaf door den vorst aangesteld. Na de reductie der stad benoemde Maurits jonker Cornelis van Gendt, heer van Meinerswijck, tot dit ambt. Den 30 Nov. 1591 vertoonde hij zijn commissie in den raad, „versoeckende gekent ende geaccepteert te worden." Daartoe waren echter onze Ed. Achtb. heeren niet zoo voetstoots bereid, „praesupponerende voorger. hoochwiese raden [het Hof] niet genouchsam geauthoriseert te zijn sulcke und dergelicke hooghe ambten ende offitiën te disponeren sonder voorgaende ordonnantie ende advies van den Gouverneur Generael oder die Heeren Generale Staten, daervan deselve commissie nyet en vermellt." Toen van Gendt, die in de kalkamer wachtte, dit bezwaar der heeren door den burgemeester werd medegedeeld, antwoordde hij, dat hij den heeren een missive van Z. Exc. aan het Hof zou toonen, over deze zaak geschreven. Daarmede waren onze heeren tevreden en bereid „de voorss. acceptatie aen te gaenn, sonder prejuditien nochtans van de rechten, privilegiën ende costumen deser stadtt." Het schrijven van Z. Exc. werd den 4 December in den raad vertoond, waarop de burggraaf werd aangenomen en den eed aflegde 1). Den 16 Mei 1614 besloot het Kwartier: „wat betreft de benoeming tot het borggravenambt, is men tevreden, dat de Kwartiersvergadering overga tot de voordracht van twee personen uit de ridderschap tot het ambt van burggraaf en van twee uit den magistraat van Nijmegen tot het richterambt 2). Bij de nieuwe regeling van het bestuur in 1675, waarbij de stadhouder bijna absolute macht verkreeg in de regeering van Gelderland, trok hij ook de benoeming van den burggraaf weder aan zich en bepaalde, „dat het burggraafambt des Rijks van Nijmegen, twelk te vooren niet door den stadhouder alleen begeven was, voortaan alleen en zonder voorafgaande benoeming door den erfstadhouder zou begeeven worden 3). Daarin kwam weder een verandering tijdens de stadhouderlooze regeering, toen de raad, 9 Jan. 1726, besloot, „sullende treeden tot de dispositie over deser stads stem tot de vacante plaetse van burggraeff, righter ende dijckgraeff des Rijcks ende richtersplaetse deser stadt," zich te zullen houden aan het reglement van 3 Dec. 1648.

De benoeming tot het ambt van burggraaf was somtijds

1) Raadsbesl. 30 Nov., 1 Dec. 1591. 2) Kwartiersreces 16 Mei 1614.
3) Wagenaar, Vaderl. Hist. XIV, bl. 350.

slechts voor één jaar, somtijds voor langer. Werd het ambt in pandschap gegeven, dan geschiedde dit òf voor een bepaald aantal jaren, in het geval van Apeltern voor zes jaren 1), òf voor een onbepaalden tijd, als het geval was met Vijgh 2). Bij eerstgenoemde bleef de stad borg, dat hij het burggraafschap behouden zou, totdat de schuld afbetaald was. In latere tijden werd het ambt dikwijls vele jaren lang door denzelfden persoon bekleed. Diederik van Welderen was burggraaf en richter van 1653—1677, Jacob van Randwijck burggraaf en richter van 1697—1725, Adriaan van Lynden burggraaf van 1726—1754. Erfelijk is het burggraafschap nooit geweest, maar door middel van survivance bleef het somtijds lang in dezelfde familie. De van Welderens geven daarvan een voorbeeld. Jonker Bernard werd burggraaf 3) in 1616; zijn zoon Diederik werd hem geadjungeerd in 1634 en volgde hem op in 1653. Dezen werd geadjungeerd zijn zoon Bernard in 1663, en bij jonker Diederiks dood in 1678 werd jonker Bernard zijn opvolger; hij bekleedde het ambt tot 1681.

De burggraaf kon geen lid van den stedelijken raad zijn. Op Vrijdag na Dertiendag 1414 werd overdragen, „dat die borchgreve, die richter of anders yemant, die gesworen rait weer onses genedigen heren van Gelre, onser stat rait niet wesen en sall, ende nyemant van onsen raide en sal rait mit dien halden noch bij hem in onsen raide sitten" 4). Maar men hielt zich niet altijd stiptelijk aan dat besluit. In 1449, toen Willem van Apeltern voor de helft met Johan van Groesbeek burggraaf en richter werd, stond men hem toe raadslid te blijven, mits hij, „wanneer men in den rait kallen sall van saicken, den borchgrevenampt aentreffende, uutgaen sall, soe duck als dat geschiet." Later verviel die bepaling. Een raadsbesluit van 1608, dat verloren gegaan is, doch waarvan een extract bestaat, deelt dienaangaande mede, dat dit gebod vroeger bestond, doch niet altijd opgevolgd werd, daar zij, die andere heeren dienden, wanneer dier heeren zaken besproken werden, de raadzaal plachten te verlaten. Nu was het echter een andere „gelegentheyt, daar men thans geen souverein meer had en zelf de souvereiniteit representeerde." Immers de Staten-

1) Bijlage C. I en van Doorninck, Acten 1376—92, bl. 125.
2) Bijlage C. III. 3) Landdagsreces 29 Nov. 1634.
4) Stadrechten bl. 140, 149, 155, 169.

Generaal waren het hoofd en werden uit de steden gekozen, en de steden, evenals alle particulieren, waren in den eed der Generaliteit.

Onder de Geldersche hertogen hadden op de land- en kwartiersdagen niet alleen de bannerheeren, maar ook de onderheeren steeds den voorrang boven den burggraaf en de ambtlieden. De reden daarvan was, dat die edelen daar verschenen in hun eigen recht, terwijl de hertogelijke ambtenaren tegenwoordig waren uit krachte van een opgedragen last. Maar met het toenemen der macht van den landsvorst kwam daarin verandering. In den Spaanschen tijd en onder het stadhouderschap werd de burggraaf erkend als de eerste persoon in het kwartier en dientengevolge in de provincie. Als zoodanig bekleedde hij den voorzitterstoel en bracht de eerste stem uit. Had de ridderschap eenig ambt te vergeven, dan kon de burggraaf alle riddermatigen verschrijven, ten einde een keus te doen van den persoon, die daarmede begunstigd zou worden.

In zijn afwezigheid of bij vacature van het ambt werd de burggraaf vervangen door een stadhouder. Walraet van Steenhuys, heer van Heumen, Malden en Oploo, was stadhouder van den Rijke in 1710 1), Otto van Bylant verwalter-burggraaf van den overleden burggraaf van Randwijck in 1725 2).

Er waren gevangenissen van verschillenden aard op den burcht, sommige, waarin de delinquent met touwen moest worden nedergelaten, maar er waren ook minder schrikwekkende. In tegenstelling met de stedelijke gevangenissen (Emaus, de kelders onder het raadhuis en sommige poorten) werden die op den burcht „des konings gevangenissen" genoemd. „Der Welscher gevangen is nyet aengenomen umb in die stadtgefenckenisse gesat tho werden, sonder begert dat sij ihm opt Valckhoff wollen brengen, daer des konichs gefanckenisse is" 3). „Den haefmeister is durch Wilhem van Gent angesagt, dat upt Valckhoff, eyn bequemer gevanckenisse weer." De stad betaalde echter voor het onderhoud der gevangenen aldaar: „Wilhem van Naerden hefft opt Hoff gevangen geseten 10 dagen, van elck dag gegeven voir sijnen cost 4 br. st. Lenart van Pier ende Peter van Pier hebben opt Hoff geseten elck 10 dage, ende Swartgen van Wesell 5 dage, van elck daigs gegeven 4 st. 4).

1) Raadsbesl. 27 Aug. 1710. 2) Raadsbesl. 15 Aug. 1725.

3) Extract uit het ontbrekende raadssignaat van 5 Nov. 1572.

4) Sted. Rekenboek 1550.

Doch de gevangenissen op den burcht werden later geacht niet meer te voldoen. Den 25 Febr. 1756 verzocht de burggraaf, „bij gebrek aan genoegzaam secure gevanckenissen," zijn gevangenen op het raadhuis te mogen „logeeren," en territoir om hen daar te onderzoeken. Vroeger had pijnlijke examinatie ook op den burcht plaatsgegrepen, naar uitwijzen van het stedelijk rekenboek van 1538, waar men een pond vindt geboekt, betaald aan den scherprechter en aan elk der beide kliksteens, „eenen gevangen opt Hoff versocht hebbende."

Was er een doodvonnis uitgesproken, dan werd, met verlof van den magistraat, de hulp ingeroepen van den stadsscherprechter, ten einde dat vonnis „ter meer gewoone plaetze alhier nae behooren uit te voeren." Daarbij deed zich oudtijds een eigenaardig gebruik voor, dat wij aantreffen in den volgenden post der burggrafelijke rekening over 1552: „Item soe den scherprichter des borchgreven beste kleet vervallen was der oorsaecken, dat dese justitie sijn eerste gericht was, heeft die voors. borchgreve sulx van hem moeten copen ende dairvoir betaelt 6 gl." Deze post werd echter geroyeerd door de Rekenkamer: „Gemerct die redemptie van den cleede, in den text geruert, ons heren raden 's keizers niet an en gaet."

Dijkgraaf.

Evenals de ambtlieden van de overige ambten was de burggraaf van oudsher dijkgraaf in zijn ambt, het Rijk van Nijmegen. In die qualiteit had hij het toezicht over de dijk- en polderbelangen in het Rijk, oudtijds mede over de dijkplichtige dorpen Wijchen, Niftrik, Ewijk, Winsen-rijks, Weurt en Beuningen. Volgens den dijk- en landbrief was hij verplicht driemaal 's jaars de schouw te houden over de dijken en weteringen, zoowel aan den Waal- als aan den Maaskant. Hij werd daarin bijgestaan door twee, later door vijf heemraden en een dijkschrijver. De twee heemraden werden uit den raad der stad Nijmegen gekozen en werden voor hun moeite beloond met 6 gl. 's jaars en een paar laarzen, benevens een daalder daags voor paardhuur en andere onkosten op de schouw. De drie andere waren uit en door de ridderschap van het ambt aangesteld.

De schouw moest driemaal in het jaar gehouden worden. De eerste, schier-, verding- of verdinck-, ook loofschouw genoemd,

had plaats op St. Geertruid (1 Maart, den dag gewijd aan de oorspronkelijke beschermheilige der stad) op de Waal, den volgenden dag op de Maas. De tweede, volaarde- of eerdschouw, geschiedde op St. Jan, doch werd in 1532 wegens het kerkverzuim, dat zij op dien heiligendag veroorzaakte, een dag later gezet. De derde, rouwaer- of tuinschouw, werd gehouden op St. Victor (10 October). Bij deze schouwen werden de Waaldijken op den eersten dag, de Maasdijken op den tweeden dag geschouwd. De dorpen aan den Maaskant moesten mede bijdragen tot het onderhoud der dijken aan den Waalkant 2). Voor het geval dat de dijkgraaf een buitengewone of noodschouw noodig achtte, moest hij die veertien dagen van te voren uitschrijven en laten afkondigen.

De dijkrechten van het Rijk van Nijmegen, Over- en Nederbetuwe en Maas en Waal werden 24 Aug. 1640 door de Staten van Gelderland op den landdag te Arnhem geapprobeerd en 12 Mei 1657 op den landdag te Zutphen, op remonstrantie der dijkscollegiën, in eenige punten geamplieerd. Eindelijk werden nog op den landdag te Arnhem, 12 April 1679, de vroegere besluiten omtrent de appellen eenigszins gewijzigd.

7. DE RICHTER.

Oorspronkelijk zat de keizer zelf als richter voor op de volksvergaderingen, waar recht gesproken werd (placita). De opvolgers van Karel den Groote echter droegen aan de graven op om in hun naam de vierschaar te spannen, de boeten in te vorderen en die voor ⅔ ten bate der schatkist uit te keeren; over het andere derde mochten zij te hunnen behoeve beschikken. Dientengevolge komt onder de graven de titel van richter reeds vroegtijdig voor 3). In de bronnen uit die tijden worden verder nog als richters vermeld: hertogen, ondergraven (vicecomites), markgraven en schouten 4), die elk in het hun onderhoorige gebied recht spraken. Dezelfde bevoegdheid bezaten

1) Raadsbesl. 22 Mei 1799.

2) Aanteekening op de eerste rekening van den burggraaf Cornelis van Gent, heer van Meinerswijck, 30 Apr. 1593. Rijksarchief Arnhem.

3) „Judex publicus, quisquam ex judiciaria potestate." Praecept. Immun. Loth. imp. erga Eccles. Traject. Ao. 846, Van Mieris I, No. 13.

4) „Dux, comes vel vicecomes, marchio vel quilibet sculdacio vel alia judiciaria persona." Ibidem. Ao. 996, I, No. 51.

vermoedelijk die oude graven van het Rijk van Nijmegen, die vóór de verpanding hun waardigheid van burchtvoogd en graaf van den keizer ontleenden, en het was misschien ten einde een afschijnsel der aloude grootheid te behouden, dat onder het Geldersche huis de burggraven het recht kregen een onderrichter te benoemen. In die steden toch, die hun rechten en vrijheden van den graaf van Gelre verkregen hadden, droeg 's graven rechtsambtenaar den titel van scholt, als opvolger van den scholt of villicus, die vroeger aldaar 's graven eigenhoorigen had berecht. Alleen Nijmegen en Tiel, die stadsrechten verkregen hadden lang voordat zij onder de Geldersche hoogheid kwamen, alsmede Arnhem met den Veluwezoom, Wageningen en Doesburg bezaten richters.

Zulk een ambtenaar wordt reeds aangetroffen vóór de verpanding. In 1246 had te Nijmegen plaats de verkoop eener curtis in tegenwoordigheid van Jacob, heer van Bunige, richter, die in deze oorkonde aan het hoofd der schepenen en der milites van den keizerlijken burcht genoemd wordt 1). Kort na de verpanding, in 1250, een tijd, waaruit ons geen burggraven bekend zijn, wordt Otto de Suule, miles, castellanus et judex genoemd 2). In 1271 vindt men Simon, judex, aan het hoofd der Nijmeegsche schepenen opgegeven 3), in 1278 Symon de Onsburg, judex, in 1286 Simon judex ac burgravius in Novimagio, ook Symon judex burgravius, in het volgende jaar weder Simon judex et burgravius 4). Klaarblijkelijk is dit Simon van Hunseburgh. In de oudere tijden, toen Nijmegen nog geen burgemeesters bezat, schijnt de richter als eerste magistraatspersoon gefungeerd en aan het hoofd der schepenen gestaan te hebben als vertegenwoordiger van den vorst, terwijl de schepenen de burgerij vertegenwoordigden. Aldus in tal van oorkonden 5). Duidelijk valt deze bevoegdheid van den richter in het oog in een brief van 2 Jan. 1314, waarin de magistraat van Aken een opsomming geeft van de privilegien dier stad ten behoeve van Nijmegen, dat dezelfde voorrechten genoot. Daar leest men: „Ook so sal geen richter schattingen vorderen

---

1) Sloet, Oorkondenboek No. 663. 2) Ibidem No. 717. 3) Ibidem No. 935.

4) Scholten, Das Kloster Grafenthal. Oork. No. 34, 48, 49 en 54.

5) Sloet Ao. 1246, No. 663; 1254, No. 762; 1260, No. 837; 1262, No. 850; 1265, No. 878; 1271, No. 935; 1278, No. 999; Scholten, Grafenthal 1278, No. 34; 1287, No. 49 en 50; 1295, No. 71; 1297, No. 73; 1304, No. 97; van Spaen, Inleiding, Ao. 1316, IV, Oork. bl. 38 en 39. No. XXI.

of bede doen" 1). De eerste burgemeesters van Nijmegen komen voor in 134 . (het laatste getal is onleesbaar); van dien tijd af vervulden de richters slechts judicieele werkzaamheden.

Aanvankelijk werd de richter verkozen en aangesteld door den vorst, later door de ridderschap en steden des Nijmeegschen kwartiers. Een rechtsgeleerde voorbereiding werd voor de benoeming tot dit ambt niet noodzakelijk geacht. Karel van Egmond gaf deze betrekking somtijds aan zijn veldheeren, als b.v. Jasper van Merwick en Joachim van Wijhe. Nog verder ging Karel V. Er berust in het archief te Nijmegen een afschrift van een brief van den stadhouder Hoogstraten aan het Hof, dd. 19 April 1551, waarin deze mededeelt, dat hij „nominerende zekere persoonen, die ons dochten bequaem te zijn tot bediening des richterampts van Nijmmegen," er een over het hoofd had gezien. Deze was hem door de koningin, op bevel des keizers, aanbevolen, namelijk „eenen Octavian Bouwer, geboren van Harderwijck, archier sijner Key[r] Ma[tt]." Men zocht voor hem „eenich officie, [dat] vacerde, conforme sijner qualiteyten," en was van oordeel dat hij „totten voorss. richterampt wel nut ende bequaem sijn soude." Het Hof was van een ander inzicht en benoemde jonker Johan van Boetbergen in plaats van dien wel gequalificeerden gardesoldaat.

Evenals de burggraaf moest de richter Nijmeegsch burger zijn of worden en den eed van houw en trouw afleggen aan den raad; de onder- of stadrichter alleen in handen van de burgemeesters. De richter bezwoer, dat hij „een recht richter wesen, die stat van Nijmegen, oere burger ende ingesetenen in oeren rechten en gewoenten halden [zou], alsoe verre hij sijn vijff synne hierin bewaren" kon.

De functiën van den richter worden nauwkeurig geresumeerd in een verslag omtrent de „oude instructie voor den richter binnen dese stad en schependom," op aanvrage ingezonden aan het Departementaal Gerechtshof van Gelderland in 1803. Daar wordt verklaard: „Wij hebben na onderzoek bevonden, dat genoegzaam alle artikels in zijne instructie buiten werking binnen deze stad zijn geweest en verbleven, als hebbende dit ambt van richter met betrekking tot de gerichten hoofdzakelijk bestaan in het spannen van de bank na gevraagde oordeelen, zoowel in civiele als in crimineele zaken, waaruit hij zich bij het voteeren

1) In de Betouw, Vervolg op de Handvesten bl. 12.

der schepenen moest verwijderen. Vóór het schepengericht, dat Zaterdags zat, deed hij ingang tot peindingen, inleidingen tot erfhuisrechten, in civiele geweldklachten oorkond twee schepenen, bij welke acten hij op verzoek een dag bepaalde; arresten op goederen werden gepasseerd vóór den richter, oorkond twee schepenen, en ontzaat door hem gedaan en verzegeld met brieven geëxpedieerd. Verder werd op beschut verwin gemaakt bij koopbieding aan den richter, ten overstaan van twee schepenen. De daarop volgende vonnissen werden door hem uitgesproken ten overstaan van drie schepenen in de stad en van zeven schepenen in het schependom; de verwonnen goederen werden ten overstaan van richter en twee schepenen gedistraheerd. Van volontaire acten werden alleen tochten gepasseerd vóór den richter en twee schepenen, in tegenwoordigheid van een secretaris. In crimineele acten mochten de burgemeesters verdachte burgers en ingezetenen arresteeren, de richter alleen vreemden, mits hij ze in de stadsgevangenis deed brengen 1). Hierbij voegt een raadsbesluit van 19 Mei 1602 nog een beperking: „Om den examini ende pijnnelijcke vrage der gebruderen Verstegen alhier in de raedtcammer aengestelt bij te woonen is gecommitteert de burgemeester Eck en Canis ende den burchgreeff, als richter int Rijck, vergunt die pijnnelijcke examinatie in der kammer alhier te moegen doen, sonder nochtans tselve in consequentie getrocken te werden."

Het is opmerkelijk, hoe nauw zich deze bepalingen aansluiten aan het oudste Germaansche rechtsbeheer, wel een bewijs voor hun hoogen ouderdom. Ook daar werden rechten en oordeelen respectievelijk door twee onderscheidene personen gedaan: de richter leidde, bestuurde en had den ban; de oordeelaar — in ons geval de schepenen — sprak het vonnis uit, den doem. De rechter vroeg, had geweld, macht en bevel; de oordeelaar wijsde, vond, deelde. Zoo bepaalden ook de oude rechten, Ao. 1253 door Graaf Willem II aan Dordrecht gegeven: „Nec nos nec aliquis judex noster amplius judicabit quam scabini sententiaverint" 1). En terecht protesteerde de richter Werner van Lennep in een schrijven aan het Hof dd. 12 Mei 1582, toen zes Blijenbeekers of mannen van Marten Schenck ingevolge

1) Vestenissen en andere handelingen, door den richter en schepenen gedaan, waren van dezelfde kracht voor het gansche Rijk, alsof zij door den burggraaf en gerichtslieden in de rechtbanken van het Rijk waren geschied.

2) Van den Bergh, Oorkondenboek I, No. 550.

plakkaat zonder schepenvonnis op het Valkhof gehangen waren, dat hij zich daarover bezwaard gevoelde, „gemerckt een richter egheen executie kan oder behoirt te doen, sonder voirierst durch den scepen dairover sententiert te sijn, dewelcke ommers wijsen ende verclaren moeten, wat ick enen ideren (soewael int civiel als int crimineel) schuldich sij te doen, soe ick in alles niet dan een vrager en bin" 1).

De plichten en verplichtingen van den richter worden nader uiteengezet in de verschillende commissiën en instructiën, afgedrukt hierachter in de bijlagen 2). Sommige artikelen daarvan komen woordelijk overeen met de instructiën gegeven aan den burggraaf. Evenals deze was de richter verplicht binnen de stad te wonen, doch schijnt geen ambtswoning op den burcht gehad te hebben. Hij moest aan iedereen recht laten wedervaren volgens het landrecht, de bepalingen van zijn ambt in stand houden, zorgen voor de veiligheid van stroomen en wegen en mocht de stad niet verlaten zonder een „stadhouder" of plaatsvervanger aangesteld te hebben. Van alle boeten en breuken, crimineel en civiel, groot en klein, moest hij jaarlijks rekenschap doen. Doodslagers, vijanden des lands en anderen boosdoeners moest hij niet veroorloven in het Rijk te vertoeven; alle dergelijke lieden, alsmede alle Nijmegenaars, die met ketterij besmet waren, moest hij „aantasten, vangen en ter executie brengen," dit laatste, omtrent het vangen der ketters, volgens raadsbesluit der stad Nijmegen van 28 Maart 1549. Kon hij op dergelijke personen niet de hand leggen, dan moest hij al hun goederen „haeffelick ende erffelick" aanstonds doen aanslaan. Alle gevallen van compositiën en gratie in crimineele zaken moest hij, met behoorlijke inlichtingen, opzenden aan het Hof. Bij compositiën omtrent verbeurde hand, oog of andere ledematen moest hij zich houden aan den prijs, die van ouds daarop gesteld was. Onder zekere beperkingen mocht de richter vrijgeleide geven, doch alleen in zijn ambt. Van de huislieden in het Rijk kon hij geen diensten eischen noch hen daarvan vrijstellen dan met kennis van den stadhouder of van het Hof.

Het tractement van den richter bestond in de helft der boeten en in zekere emolumenten, benevens 1 gl. voor elk

1) Brieven van het Hof met het Kwartier van Nijmegen, in het Rijksarchief te Arnhem, No. 9043.

2) Zie Bijlage D, I—V.

uur, dat hij zat in zaken van het Rijk van Nijmegen. Doch over het geheel waren zijn verdiensten alles behalve ruim. In een brief van 7 Juli 1581 klaagt de richter Werner van Lennep zijn nood aan het Hof, dat de raad van Nijmegen buiten zijn weten en consent een nieuwe ordonnantie had gemaakt, dat, wanneer de roede gelegd was, men nochtans voortvoer met het gericht. Nu moest hij, wanneer men de roede droeg, steeds de bank spannen en in het gericht zitten „sonder enen stuver van alle burger unde ingeseten deser stat unde alingen scependumb te genieten ader te ontfangen." Zou hij dat nu ook nog doen, wanneer de roede gelegd was, dan zou hij het geheele jaar moeten zitten „om niet: dat is niet behoerlick." Daar de burgers van deze nieuwe instelling voordeel trokken, vond van Lennep niet meer dan billijk, dat hij ook „gecontenteerd" werd. Hij zou tevreden zijn, indien hij op alle gerichtsdagen van de aanleggende partij drie stuivers voor een kan wijn mocht ontvangen evenals de schepenen. Daarmede betuigde hij nog geen 20 daalders in het jaar te zullen verdienen, waarvoor hij dan dagelijks van 's morgens vroeg tot twaalf uur toe op het stadhuis moest zitten. Klachten bij den raad hadden niet gebaat, „niettegenstaende ick haer aengesacht heb, dat men sulcx niet en behoirden te doen, want se mij tot genen richter gesath, oick niet verplicht were ducker te richten oeren gevallen, dan van altz gebruicklick were."

Het Hof gaf geen antwoord op dit schrijven, doch onderhandelde misschien met den magistraat; althans op 2 Augustus berichtte van Lennep, dat de raad hem gevraagd had, of hij tevreden zou zijn met twee amen wijn. Nu vroeg hij, of het hem vrijstond dit aanbod aan te nemen voor den tijd, dat hij het richterambt bekleedde, en zonder dat dit verder van eenige consequentie zou zijn. Daarin zag het Hof geen bezwaar en gaf zijn toestemming 1).

In plaats van de helft der boeten, die de richters onder het oude régime ontvingen, kregen zij na 1591 slechts $\frac{1}{3}$, en daaromtrent hadden de richter en de raad elk hun eigen opvatting. De stad hebbende privilegie en recht van apprehensie — antwoordde de raad op een schrijven van het Hof betreffende de klachten van den richter, dat men hem zijn deel onthield —

---

1) Brieven van het Hof met het Kwartier van Nijmegen in het Rijksarchief te Arnhem, Nos. 8732 en 8764.

wordt bevonden, dat de richter niet bevoegd is tot eenig part of deel in de breuken, die collegialiter in den raad gemaakt worden. Alleen heeft hij aanspraak op die, komende van zaken, die vóór het gerecht behandeld zijn of waarbij de richter geroepen was, alsmede van personen, die hun appèl niet vervolgen 1). Een ander geval: de heeren van de Rekenkamer beweerden, dat de compositie der breuken bij den richter stond. Neen, antwoordde de raad, dat zou tegen alle rechten en usances dezer stad zijn. Wèl is dat sedert eenige jaren toegelaten, doch geheel in strijd met de privilegiën dezer stad, volgens welke al het recht en voordeel, dat de richter te pretendeeren heeft, zich bepaalt tot het gewijsde of vonnis der schepenen. Immers de zaken, waaruit de boeten spruiten, zoo civiel als crimineel, burgers en ingezetenen betreffende, komen vóór het gerecht op klachten en prosecutie der burgemeesteren, aangezien onze privilegiën verbieden, dat de rechter de aanklacht zou doen. Daarenboven bezit de raad, altijd krachtens privilegiën, de bevoegdheid om statuten met de daaraan verbondene boeten te maken, af te schaffen en te vernieuwen, zonder den richter daarin te kennen. De raad kan zonder toedoen van den richter de straf kwijtschelden of composeeren. De pretentie van den richter is dus in strijd met zijn eed aan de stad gedaan. Toegegeven wordt echter, dat men, naar gelegenheid van tijden en personen en om zekere redenen, in dit opzicht wel „wat losser gegaen is," maar daarop een recht te fundeeren, dat mag niet bestaan 2). Den 12 Mei 1630 deed de burggraaf-richter weder aanvraag om ⅓ der boeten, in causa criminali door schepenen gewezen. Ook dit verzoek werd afgewezen.

Het was de richter, die de schepenbank zoowel in het crimineele als in het civiele spande, doch hij mocht geen „ticht of aenspraeck" doen, onderzocht de zaken niet, had geen stem en sprak geen vonnis uit 3). Hij gaf slechts zijn naam en gezag aan het vonnis. Geen gerichtsdienaars, deurwaarders noch bijzondere gevangenis stonden hem ten dienste. Publicatiën omtrent het stilstaan en het voortgaan van het gerecht, „het heffen ende het leggen der roede" geschiedden namens den raad, niet namens den richter 4). Hij had het recht om kondschap-

1) Raadsbesl. 28 Dec. 1601.
2) Raadsbesl. 10 Mei 1619, 12 April, 4 Nov. 1620.
3) Smetius, Oppidum Batavorum p. 70; Raadsbesl. 23 Nov. 1630.
4) Raadsbesl. 1 Juni 1586.

pen te hooren en getuigen te dagvaarden in het ordinaire schepengericht, doch in zaken, die vóór het burgemeestersgericht behandeld werden, kwam dat recht alleen en uitsluitend toe aan de burgemeesters 1). In het buitengericht mocht hij geen omvraag doen; deze geschiedde door den oudsten schepen 2); bij het stemmen der schepenen moest hij opstaan en zich verwijderen 3). Hij kon geen delinquenten arresteeren in de stad, behalve in het geval van afwezigheid der burgemeesters. Toen de richter in 1630 over sommige dezer belemmerende restricties klachten indiende bij het Hof en daarop twee gecommitteerden uit Arnhem overkwamen, ten einde deze zaak te bespreken, werd een conferentie eenvoudig afgeslagen met het laatdunkende bescheid, dat „het sustenu niet in twijfel mocht getrokken worden" 4). De richter werd vóór den raad geroepen, waar men hem dit besluit met een reprimande mededeelde en hij zich met verontschuldigingen daaraan onderwierp.

De nieuw verkozen schepenen legden jaarlijks op 2 Januari hun eed af in handen van den richter 5). In 1586 geschiedde dit in tegenwoordigheid van den burggraaf. Daar verscheen de richter mr. Johan Poeyn, die deze handelwijze onwettig verklaarde, aangezien hij bij deze plechtigheid tegenwoordig behoorde te zijn. De raad erkende de juistheid van zijn protest, en toen kort daarop Gerrit Canis tot schepen werd aangenomen, legde deze den eed af in tegenwoordigheid van den burggraaf en van den richter beiden. In bovenstaand geval had deze eedsaflegging plaats in de Cancellarij of Secretarie op het raadhuis, in de 18de eeuw op de Veluwsche kamer aldaar 6).

Op de verhouding van den richter tot de burgemeesters werpt een geschil, dat in 1648 plaats greep, eenig licht. Den 30 November van dat jaar verzocht de burggraaf en richter copie van de informatiën, door de burgemeesters in zekere zaak genomen, alsmede van het vonnis, bij gespannen bank daarop uitgesproken, ten einde deze over te zenden aan het Hof Provinciaal. Hij kreeg ten antwoord, dat „het uitgeven en overzenden dier stucken striedende was tegen dezer stads privilegiën ende specialicken contrarierende de crimineele ordonnantie alhier ge-

---

1) Raadsbesl. 10 Jan. 1624.
2) Raadsbesl. 14 Jan. 1627.
3) Raadsbesl. 9 Jan. 1726.
4) Raadsbesl. 5 Nov. 1630.
5) Raadsbesl. 2 Jan. 1703.
6) Raadsbesl. 23 Mei 1703.

observeerd," waarvan men kon noch mocht afwijken. Men verzocht daarom ZEd. indachtig te wesen sijns eedts aen dese stadt, als aent landt gedaen. „Tevens werd besloten, mocht de burggraaf tegen dit besluit protesteeren, het in zulke gevallen gewone middel toe te passen, namelijk zijn protest niet aan te nemen noch er eenige aanteekening van te maken, terwijl de raad den burgemeesters gelastte het vonnis, door de schepenen gewezen, ter executie te doen stellen.

Dat vonnis hield in, dat zekere dief met den strop om den hals zou gegeeseld en gebrandmerkt worden, en werd daarop terstond ten uitvoer gebracht. Daarbij deed zich het ongehoorde geval voor, dat de burggraaf in zijn kwaliteit van richter bij de executie tegenwoordig was, niettegenstaande de burgemeesters „opt cierlijckste" daartegen protesteerden, „als competeerende sulcks den burgermeisteren alleen." De burggraaf bracht daartegen in, dat hij als richter er bij behoorde te zijn, aangezien het vonnis niet door den raad, maar door de schepenen en het gericht was uitgesproken, door hem in het crimineel gespannen; dat het hem derhalve in dit geval toekwam daarbij tegenwoordig te zijn, hoewel niet, wanneer hetzelfde vonnis door den raad geveld was.

Het blijkt, dat de burgemeesters nomine offitii de galg voor den delinquent geëischt hadden, doch het gericht had uitgesproken als boven. Dientengevolge besloot de raad voortaan te verblijven bij het oude recht in gebruik, namelijk dat men de bank in het crimineel niet zou laten spannen, dan wanneer een misdadiger „van 't leven ter doot sal verwesen worden". Wilden de burgemeesters iemand „aen den hals aenclagen", dan zouden zij dit vóór de schepenen in de raadkamer, buiten gespannen bank, doen en aldaar hun „aenspraeck" overleveren. Hadden dan de schepenen het vonnis geveld, dan zou men den richter den volgenden dag verzoeken de bank in het crimineel te spannen, als wanneer het vonnis in het gericht, ten aanhooren van den delinquent, voorgelezen en bekend gemaakt zou worden, „dien men oock stracx daernae ter executie sal stellen."

Maar er was meer gebeurd bij diezelfde terechtstelling. De burggraaf had, gaande naar de executie, plaats genomen tusschen de beide burgemeesters. Zoodanige rang, protesteerden de heeren, kwam hem niet toe. Daartegen bracht de burggraaf in, dat hetzelfde was geschied bij een terechtstelling in 1624 en dat zijn handelwijze dus volkomen juist was, te meer daar

de oudste burgemeester zijn zoon was 1). De heeren burgemeesters bleven er bij, dat zij, „als het hoochste gesach binnen deser stadt, van oudts her die hoghe hant van den richter hebben gehadt," in dier voege, dat de burggraaf aan de rechter hand van den oudsten burgemeester en de jongste burgemeester aan de rechter hand van den richter gegaan zijn. Derhalve werd besloten bij de vroegere ordonnantie te verblijven en den richter geen andere plaats toe te staan dan de linkerhand van den oudsten zoowel als van den jongsten burgemeester. Een extract van dat besluit moest in het protocol-crimineel bij het vonnis van den delinquent geboekt en bij de crimineele ordonnantie gelegd worden. Deze resolutie werd nogmaals bekrachtigd 9 Januari 1726.

Als hertogelijk ambtenaar kon de richter, volgens oeroude keuren, in den raad geen zitting hebben noch ongeroepen daarin verschijnen 2). Ook hij ontving, evenals de burggraaf, een met zilver beslagen kovel van de stad en deelde in zekere voordeelen, die den raad toevielen. Toen deze 6 April 1664 besloot 17 nieuwe bijbels op stadskosten aan te koopen om die onderling te verdeelen, kreeg de richter ook een exemplaar. In het volgende jaar werd bepaald, dat de beide richters, de richter der stad en de onderrichter, elk twaalf ton turf per jaar zouden ontvangen voor hun brand. Soms kwam er wel eens een buitenkansje, b.v. bij de naasting der St. Jansgoederen: „De burggraef, hebbende als richter gestaen over het aenvaerden der possessie van de goederen van St. Jansordens huys binnen de stad en schependom, vereerd met een pijp Fransche wijn" (26 Sept. 1638).

Vaak gebeurde het, dat de beide ambten van burggraaf en richter door denzelfden persoon werden bekleed. In de oudste charters, waarin deze betrekkingen vereenigd voorkomen, noemde deze officier zich „burggraaf van of te Nijmegen, richter en dijkgraaf in het Rijk." Volkomen juist. In lateren tijd kwam daarvoor in de plaats „burggraaf, richter en dijkgraaf des Rijks van Nijmegen." Deze titulatuur was minder juist, daar de burggraaf dan geen betrekking op de stad zou gehad hebben. Daarvan heeft men reeds een voorbeeld in Simon van Hunseburgh in 1287. De vereeniging dier beide ambten treft men af en toe

1) De burggraaf en richter was Bernard van Welderen, de burgemeester zijn zoon Diederik.

2) Stadrechten van Nijmegen, bl. 83.

ook later aan, door alle eeuwen heen tot in 1793 toe. In zulke gevallen placht de burggraaf een onderrichter te benoemen, die de rechterlijke functiën in de stad waarnam, terwijl hij zelf zich uitsluitend belastte met die in het Rijk. Dergelijke onderrichters vervulden die betrekking somtijds gedurende een jaar, vaak ook gedurende een reeks van jaren en onder verschillende burggraven. De vraag, of de ambten van burggraaf en van richter verbonden behoorden te zijn, werd in den raad behandeld in 1614. Daar was inderdaad wel iets tegen in te brengen. Immers als burggraaf had hij tot de stad geen betrekking, terwijl de richter in het Rijk gehouden was om de vonnissen, door de schepenen der stad geveld, in het Rijk te doen uitvoeren en bij eede verplicht om de rechten der burgers aldaar te handhaven. De twee ambten schijnen dus eenigermate een tegenstrijdig belang in zich te bevatten.

Niet zelden werd de richter tot burggraaf bevorderd. Zulks was het geval met Simon van Hunseburgh in 1287, Ernst ingen Nuland in 1419, Johan Venboet in 1437 en vele anderen, die men in de lijst der burggraven in van den Bergh's Nijmeegsche Bijzonderheden kan naslaan.

Bij afwezigheid werd de richter vervangen door het oudste raadslid of door diens substituut 1).

De Landschrijver.

Het Rijk van Nijmegen had een land- en een dijkschrijver, die bij alle vergaderingen, schouwen en gerichten de pen voerde, alle acten en vonnissen concipieerde en voordroeg. Hij had het prothocol van bezwaar en andere registers en paperassen van het Rijk in zijn bewaring en leverde daaruit de gewenschte extracten. De aanstelling van dezen ambtenaar geschiedde op voorstel van het Kwartier door de Landschap; hij ontving zijn commissie na den „eed provinciael" in vroegere tijden aan den burggraaf, later vóór de Landschap te hebben afgelegd. Hij moest wonen op stads territoir. Insinuaties van hem uitgaande werden gedaan door een der stads roedragers.

Tot in de tweede helft der 17de eeuw werden de betrekkingen van land-, kwartier- en gerichtsschrijver vervuld door den secretaris van den raad van Nijmegen, doch bij besluiten van

1) Raadsbesl. 30 Aug. 1639, 17 Mei 1652.

1 December 1668 en 2 Januari 1669 werd goedgevonden deze ambten te verdeelen onder de vier secretarissen der stad op zoodanige wijze als zij zelven zouden gelieven te beramen.

8. DE RECHTSPLEGING.

De meeste landrechten van Gelre dagteekenen uit de regeering van graaf Reinald II, wiens vader het oudste bekende landrecht, de zoogenaamde Eening (Unitas), schonk aan Zalt-Bommel en Bommeler- en Tielerwaarden, die waarschijnlijk reeds afkomstig was van graaf Otto II en vernieuwd werd in 1316. Oldebroek op de Veluwe ontving rechten in 1320, de Overbetuwe in 1327, Nieuwbroek in 1328, Mook en de streken daar beneden, ter wederzijde van de Maas, eveneens in 1328. Tot 1532 bezat het Rijk van Nijmegen nog geen landbrief. In een overdracht, bezegeld op Vrijdag na Pinksteren 1532, richtte het kwartier van Nijmegen in § 19 een verzoek aan den hertog om „ons arme ondersaeten" van de ambten van het Rijk, Maas en Waal en Nederbetuwe respectievelijk een geschreven en bezegelden landbrief te willen verleenen, zooals andere ambten van het kwartier dien reeds bezaten, waarnaar zij zich zouden hebben te „regeren om alsulcken onverwinlicken schaden, den vurs. ondersaten eensdeels gemoeyt ende voerkommen is onlancx, d'welck lantmeer en stadtmeer is 1), vorder te vermijden tot eer ende wailfaert onses G. L. Heer ende tot wailfaert der armer wichten" 2).

De hertog gaf gehoor aan dit billijke verzoek en reeds den 15 September van dat jaar werd de gewenschte landbrief verleend. In den considerans daarvan wordt opgemerkt, dat hij zou dienen „oen voerder in oeren behoirlijcken rechten ind guede regiment te halden" en strekken „tot sterckinge ind verbeteringe oerre alder privilegiën, goede rechten ind alde herkomen." Voor zoover mij bekend is, heeft een verzameling van die oude rechten nog nimmer het licht gezien. Wat mij daarvan in handschrift onder oogen kwam, volgt hier achter in de bijlage A. I en II. Dat dit stuk van vóór den landbrief dagteekent, blijkt uit § 9, waar sprake is, dat de burggraaf richten zal in quaesties van beslag leggen „in den kirsspell, daer dat

1) D. w. z. op het land en in de steden wel bekend.
2) Groot Geld. Placaatboek II. App. kol. 208.

guet gelegen is" 1) enz. „Mer dit punt is verandersaet, want nae den nijen landtbrieff, so sijnder niet meer dan twee gerichtsbancken in den Rijck van Nijmegen." Uit deze woorden blijkt tevens, dat er vóór dien tijd geen opgerichtsdagen in het Rijk bestonden. „Die des gerichts behoeffde," zegt de landbrief, moest „onss borchgreve ind richter daertoe willighen mit grooten swaren kosten, tot merckelicken achterdeell ind schade onser ondersaten voirschreven."

Het landrecht van hertog Karel bleef meer dan anderhalve eeuw in zwang, doch veranderingen werden noodzakelijk met den loop der tijden. Na herhaalde instantiën, zoowel op kwartiers- als op landdagen, en na verscheidene besluiten van de Staten van Gelderland werd eindelijk bij die van het kwartier op een landdag, in 1680 binnen Zutphen gehouden, een concept ingediend van een gewijzigd landrecht. Den 11 Mei van dat jaar autoriseerden de Staten van Gelderland het Hof om dit concept te onderzoeken, dat een landrecht bevatte voor de vier bovenambten van het Nijmeegsche kwartier, nl.: het Rijk van Nijmegen, Maas en Waal, de Over- en Nederbetuwe en de daaronder behoorende heerlijkheden. Na eenige verbeteringen werd het den 3 April 1683 door het Hof goedgekeurd en kort daarna door den stadhouder Willem III aangenomen. Van toen af werden de „Gereformeerde Landrechten ende Gewoonten" het wetboek voor bovengenoemd gedeelte van Gelderland.

Vóór de verpanding had de graaf of burggraaf als herroepelijk ambtenaar des keizers rechtsdwang uitgeoefend in het Rijk van Nijmegen. Deze plicht, hoewel beperkt en gewijzigd door den veranderden staat van zaken en het daaruit voortgesproten gezag der stad, ging na de verpanding over op den burggraaf. Op diens aanklacht spraken de schepenen vonnis in crimineele zaken, waarvan confirmatie noch appèl bestond. Uitgenoodigd door den burggraaf kwamen zij daartoe samen op den burcht. In civiele zaken werd oudtijds in de dorpen recht gesproken, later vóór de twee banken van Wijchen en Beuningen. Onder het eerste dier twee gerichten behoorden Niftrik en Ooi Rijks, onder het tweede: Ewijk, Weurt en Half-Winsen. De opgerichtsdagen, ook genoemd ordinaris, opgezette of vastgestelde

1) Op de Veluwe bleef dit gebruikelijk, zie Landregt van de Veluwe, XIV art. 19.

gerichtsdagen, waren bij den landbrief bepaald. De eerste viel op Dinsdag 1) na den Zondag Misericordia Domini, zestien dagen na Paschen voor de bank van Wijchen, en Donderdag daaraanvolgend voor de bank van Beuningen. De tweede viel op Dinsdag na St. Matthaeus (21 September) voor de bank van Wijchen, en Donderdag daarop voor die van Beuningen. Behalve deze twee gewone gerichtsdagen gaf de landbrief nog een derden, die echter later werd afgeschaft, op Dinsdag na de octaaf van Dertiendag (6 Januari) voor Wijchen en den volgenden Donderdag voor Beuningen. Waren er geen zaken, dan werd de dag overgeslagen, en het pleit voor de moraliteit en bezadigdheid der bevolking van het Rijk, dat er somwijlen in twee of drie jaren geen zitting plaats greep. Waren er daarentegen meer zaken dan men gevoeglijk afkon, dan mocht op verzoek van partijen een extraordinaris dag worden uitgeschreven.

Alle ridders, knechten en geërfden in de twee banken moesten jaarlijks op den eersten gerichtsdag na Misericordia Domini den eed afleggen in handen van den burggraaf. De signaten en gerichtsboeken werden bewaard in gesloten kisten in de kerken der twee banken; van die sloten hadden de landschrijver, twee gerichtslieden, de ridderschap en de geërfden elk een sleutel.

Herwen en Aart, die eenmaal tot het Rijk behoord hadden (zie Gelre Bijdr. III, bl. 69), bezaten geen vaste gerichtsdagen; daar werd om de veertien dagen gericht. Bij landdagsresolutie van 10 April 1734 werd dit gericht naar Elst overgebracht. De hooge heerlijkheden hadden haar eigen civiele en crimineele jurisdictie. Zoogenaamde dagelijksche heerlijkheden bestonden niet in het Rijk van Nijmegen.

Alle gerichtsdagen in het Rijk en de daarin gelegen heerlijkheden moesten veertien dagen van te voren in de kerspelkerken worden afgekondigd. De zittingen begonnen 's morgens om acht uur, „bij klimmender sonnen." Dezelfde personen hadden zitting in beide banken, namelijk ambtsjonkers en de „treffelijckste" geërfden. Het waren dus gemengde rechtbanken. Toen dan ook een advokaat in een appèlproces aan de schepenen

---

1) Gerichtshandelingen geschiedden oudtijds bij Germaansche volkeren bij voorkeur op Dinsdag. Toch is die dag zijn naam niet verschuldigd aan het OHD. werkw. dingen = judicare, zooals men vroeger aannam; daartegen pleiten de oudste naamvormen: Os. Tiesdag, Ofr. Tysdag, Mnl. Diesendach, enz.

een schrijven richtte, waarin hij het gericht van Beuningen als een adellijk gericht betitelde, werd besloten, dat de gerichtsschrijver dezer stad zich met dat geschrift bij den landschrijver van het Rijk zou vervoegen en hem onder het oog brengen, dat hij het woord adellijk moest laten schrappen. Tevens werd den gerichtsschrijver bevolen geen geschriften met dien titel meer aan te nemen 1). Een paar dagen later werd besloten, naardien men bevond, dat de burggraaf sedert eenigen tijd meer jonkers dan geërfden ter banke beschreef, hem aan te zeggen een gelijk aantal van beiden op te roepen. Deed hij dat niet, dan zouden mijne heeren eenigen geërfden „ordineeren ende lasten" die banken te gaan bekleeden, opdat het recht der geërfden niet te kort gedaan worde. In 1657 werd bepaald, dat die gerichten, die het recht bezaten om schepenen en gerichtslieden te kiezen, daartoe zoowel Roomschgezinden als Protestanten moesten nemen, althans voor de helft. Doch bij vacaturen behoorde men de voorkeur te geven aan Hervormden. Mocht eenig gericht nalatig blijven, dan zou het Hof daarin naar vereisch voorzien 2). Het aantal schepenen, dat bij de zittingen tegenwoordig was, verschilde: in crimineele processen mocht het niet minder bedragen dan zeven, hetzelfde getal, „zeven goede knapen," dat het landrecht van Zuid Holland, in den jare 1300 door graaf Jan verleend, voorschreef, dat bij „een stille waerheyt" moest aanwezig zijn 3).

Bij speciale vergunning werden in latere tijden de gerichtsdagen niet langer in de dorpen, maar op den burcht te Nijmegen, de officieele woning van den burggraaf, gehouden. Dit begon in de gevaarvolle tijden van den tachtigjarigen oorlog. In 1580 verklaarden de burggraaf, de ridderschap des Rijks, benevens de magistraat van Nijmegen aan het Hof van Gelderland, dat „durch die oprorigheden ende vede oder krichzhandlong" de gerichtsdagen op het platte land niet langer behoorlijk konden gehouden worden. Dientengevolge werden de pachtpenningen niet meer betaald en de schatpenningen tot delging van de landschapsschulden niet meer opgebracht. Zij verzochten derhalve verlof van het Hof om voor heerenpenningen, binnenjaarsche pachten, jaarrenten, schade 4) en

1) Raadsbesl. 3 Juni en 17 Aug. 1631, nogmaals 23 Maart 1663.

2) Landdagsreces 6 Mei 1657, 3 Maart 1664. 3) V. Mieris, Charterb. II. 30.

4) Interest op interest.

schuld, doch niet van erftal 1) op de van ouds vastgestelde dagen de bank te mogen spannen op den burcht te Nijmegen. Bij schrijven van 25 April daaraanvolgend werd dit verzoek toegestaan „vur ditmaal ende sonder prejuditie des landtbrieven und alden gebruyck, und sonder sulcks hinforder in consequentie tho trecken" 2). Maar de tijden bleven slecht, zoodat men op den landdag in Juni 1582 bepaalde, dat „de gerichtsbancken van 't Rijck op den Valckhoff gelacht [zouden] werden, soolange dese troubles ende crijgh duiren." Het volgende jaar werd onder dezelfde voorwaarden besloten, dat de bank van Bergharen 3) binnen Nijmegen, die van Wamel naar Tiel en die van het Rijk van Nijmegen naar het Valkhof verlegd zouden worden. Nogmaals maakte men op 30 Dec. 1587 en 27 Maart 1593 dezelfde bepaling, „totdat men die platte landen sonder pericul sal mogen frequentieren." Met nagenoeg dezelfde woorden kregen de heerlijkheden Heumen, Malden en Beek, 24 Nov. 1634, verlof van de landschap om hun bank te Nijmegen te spannen. Nadat de gerichten dus meer dan een halve eeuw op het Hof gehouden waren, bracht men hierin ook bij den vrede van Munster geen verandering meer, en bleef de burcht de gewone plaats, waar zij zitting namen. Het onderscheid der twee banken was reeds vroeger verdwenen en het gericht werd samengesteld uit den burggraaf, de verschreven riddermachtigen in den Rijke en de geerfden. „Meestal," zegt een handschrift van 1724 4), „assumeerden deze, uit hoofde van hun zwak getal, eenige rechtsgeleerden, gewoonlijk uit de schepenen van Nijmegen gekozen, die dan schepenen in het Rijk genoemd werden." De riddermatigen werden in het Rijk door den burggraaf en de ambtsjonkers verschreven. Zij behoefden alleen hun adeldom te bewijzen en dat zij voor f 1000 in het Rijk geërfd en gegoed waren. Katholieke en militaire jonkers hadden echter geen stem in het begeven van betrekkingen 5).

Het was bij de oude rechtspleging in ons land gebruikelijk, dat, wanneer de schepenen „der saecke niet wyss en waeren,"

1) Erfdeel van onroerende goederen.

2) Brieven van het Hof met het Kwartier van Nijmegen. Rijksarchief Arnhem. No. 8244 *a* en *b*.

3) Aan den berg te Bergharen zat het zoogenaamde bovengericht, te Wamel het benedengericht van Maas en Waal.

4) Memorie omtrent de Hedendaagse Regeeringsforme in Gelderland $17\frac{1}{2}\frac{1}{2}$ 24.

5) Landdagsreces 15 Juni 1660, 22 Sept. 1661, 22 Sept. 1668; enz.

zooals de Geldersche landrechten dat noemen, zij raad mochten vragen, „ordel ten hoffaert halen," bij een daartoe bepaalde rechtbank, die geacht werd meer ervaring te hebben. Een voorbeeld hiervan komt reeds voor in het jaar 1015. Op deze wijze waren alle vonnissen, in civiele zaken gewezen door de gerichten van het Rijk, volgens den landbrief onderworpen aan appèl op den burggraaf en de schepenbank van Nijmegen. Van hun uitspraak bestond geen verder beroep: „Item wanneer ennig ordel in ennigen gericht des Ricks van Nijmegen gewesen ende daervan aen den twelff schepen van Nijmegen opten Valckhoff, als oir hoiffgericht, toe haeff gewesen wurde, mag men alsdan van ordell, dat dairup durch die twelff schepen, id hoefft gericht, gewesen wurde, nyet vorder appelliren" 1). De oorsprong dezer bepaling lag in die vroege tijden, toen Nijmegen onmiddellijk onder den Duitschen keizer stond en de metropolis was van dat gebied, dat den naam droeg van het Rijk van Nijmegen. Karel van Egmond betwistte Nijmegen dit recht in 1522. (Zie „Gelre" Bijdr. IV, bl. 2). Hoe dit punt toen beslist werd, blijkt niet duidelijk, doch in 1545 gaf het hoofdgericht van Aken, op aanvraag van Nijmegen, inlichtingen omtrent zekere punten, die voortaan als leiddraad geldig zouden zijn en blijven. Daaronder komt het volgende voor:

„Op die questio, off dat Rijck sijn hooft halen sall voir mijnen genedigen here off an der stadt Nijmegen?

Dairup wijsen sij, dat alle degheene, die in den Rijck gelegen sijn, oer hoeft tot Nijmegen halen sullen ende anders nergent. Dat noch meer is, sij en sullen nyet oir ordelen van der eyner bancken tot der andere wijsen, dan terstondt dat ordel tot Nijmegen wyesen.

Item die gerichtsluyde sullen soeven geswaeren schepen sijn.

Item op die questio van den getuygen te verhoeren etc.

Dairop sagen sij: sijn dair drye onbesproucken mannen, dye tuygen willen aentreffende gelt off goet, die sal men toelaeten; mer aentreffende eyn leven, soe moeten der mannen ses sijn, anders sall eyn man staen voer sijn onscholt" 1).

Aan dezen staat van zaken werd een einde gemaakt door het reglement van 9 Febr. 1675. Dit bevatte o.m. de bepaling,

1) Principaelste Artikulen ende Poincten van alle Reghten deser stadt van Nijmegen, fol. 14. HS. ten Nijm. Archieve.

dat van alle vonnissen, zoowel door de landgerichten als door de steden gewezen, alleen appèl bestond aan het Hof Provinciaal, dat dus alle appellen, die tot dien tijd toe elders plachten te geschieden, vervallen zouden. Herhaalde protesten van de stad tegen dit besluit bleven zonder uitwerking.

Voor Nijmegen, een rijksstad, onmiddellijk releveerende van de Roomsch-koningen, was de hofvaart aangewezen op de schepenbank van Aken 1), de doorluchtigste stad van het Duitsche Rijk 2). Hoewel dit een appèl genoemd werd, was het toch geen eigenlijke instantie, want het geschiedde vóór de volledige wijzing van het vonnis, dat eerst daarna door de schepenen zelve volgens het oordeel van Aken werd uitgesproken. De tijd, wanneer bepaald werd, dat Nijmegen zijn recht zou halen in Aken, is onbekend. Dat het zoo was in 1318, zou men mogen opmaken uit het feit, dat in dat jaar Sander van Redinchaven, een der Nijmeegsche schepenen, naar Aken gezonden werd om opheldering te vragen omtrent een betwist rechtspunt 3). Met volkomen zekerheid kunnen wij het bestaan van dit gebruik bewijzen uit een hertogelijke rentmeestersrekening van 1395, waarin eenige posten voorkomen, die betrekking hebben op een tocht „tot Akenwert van Nijmegen omme des gerechts wille" 4). Het oudste document, dat op deze appellen betrekking heeft, is een brief van Zondag Exaudi 1422, waarin de magistraat van Aken verklaart, dat, wanneer de schepenen van Nijmegen eenige zaak „nyet wyss en weren," dat zij alsdan het recht hadden „nae onsen privilegiën ind rechten van des heiligen Rijx wegen" naar Aken te appelleeren 5). Desgelijks in het geval, wanneer een der partijen met de uitspraak der schepenen geen vrede nam 6). In 1445 besloot men, dat, wanneer er veete bestond tusschen de respectieve landsheeren, men dan, zoolang deze duurde, te Nijmegen het gerecht zou laten stilstaan, en eerst wanneer de veete „geswoent, bestandt off gevreedt is," zou men de uitspraak als van ouds te Aken gaan halen. De schepenbank aldaar was gehouden recht

---

1) Zie bijlage E. I—III.

2) „Aken, dair yrst die Roemsche coenyngen beginnen ende gecroent werden, [dat] alle provinciën ende steden neest Romen voirgaet in vordell der weerdicheit ende der eren." 2 Jan. 1314. Overdrachtsboek fol. 132 verso.

3) Aanteekening bij den Latijnschen tekst van bovengem. brief in het Legerboek.

4) Zie bijlage E. IV. 5) In de Betouw, Handv. bl. 253.

6) Stadrechten, bl. 503.

te spreken volgens de rechten en gewoonten van de stad en het Rijk van Nijmegen. Zij ontving dienaangaande in 1537 een nogal barsche terechtwijzing van Karel van Egmond, omdat zij die bepaling uit het oog verloren had 1). Dit appèl strekte zich niet uit over zaken onder 50 goudgl. 2), over crimineele zaken 3), over politiezaken 4), over matrimoniëele zaken, „als gemeenschap hebbende met crimineele" 5), noch over provisioneele sententiën 6). Van het oordeel te Aken uitgesproken bestond geen hooger beroep volgens handvest van Karel V van 12 Nov. 1549 7).

Partijen plachten oorspronkelijk in persoon naar Aken te gaan en daar de uitspraak af te wachten. In 1560 werd bepaald, dat de stukken derwaarts gebracht zouden worden door den richter en drie schepenen 8), doch bij plakkaat van koning Philips dd. 22 April 1567 werd wegens de groote onkosten, die dit medebracht en waardoor menigeen afgeschrikt werd van te appelleeren, veroorloofd, dat de appèlzaken, door partijen geteekend, in hun tegenwoordigheid ingepakt en, met het zegel van den richter voorzien, door den gezworen stadsbode op kosten van partijen naar Aken gebracht zouden worden. Dezelfde persoon nam het antwoord verzegeld mede 9). In 1630 werd de oudste stadsbode aangesteld om levenslang de processen naar Aken te brengen of dit door een vertrouwd persoon te laten doen.

Ingevolge een bepaling van 24 Maart 1447 mochten de schepenen van Aken van hen, die een vonnis kwamen halen, geld noch geschenken aannemen. Voordat het vonnis hier ter stede vóór de rechtbank bekend gemaakt werd, moesten partijen bezweren niets daarvoor betaald te hebben. Daarenboven werd nog den 17 Oct. 1644 een reglement gemaakt in den raad tot voorkoming van importune sollicitaties. Overigens bleef men zich houden aan de oude bepalingen. Men zou recht spreken naar de costumen en statuten der stad Nijmegen. Geen mon-

1) In de Betouw, Handv. bl. 255.

2) Raadsbesl. 18 Dec. 1580, 13 Mei 1584, 1 Maart 1589.

3) Raadsbesl. 21 Oct. 1584, 31 Maart 1631. 4) Raadsbesl. 16 Maart 1653.

5) Staan ter judicatuur en kennisse van mijn heeren en hebben geen appèl, 11 Oct. 1615, 7 Febr. 1610, 31 Maart, Mei passim 1631, 8 Oct. 1715.

6) Raadsbesl. 16 Mei 1653. 7) In de Betouw als bov. bl. 257.

8) Raadsbesl. 4a pt. Marg. 1560.

9) Raadsbesl. 4a pt. Regum 1570, 14, 27 Mei 1609.

deling of schriftelijk bewijs mocht te Aken worden ingebracht, dat te Nijmegen niet gediend had 1), geen gravamina konden te Aken worden opgenomen. Deze moesten geleverd worden binnen den tijd van zes weken, waarop de appellant eveneens binnen zes weken zou antwoorden. Daarna zou niet verder geschreven worden, maar de processtukken met de gravamina en antwoorden benevens de bewijsstukken van beide partijen, gesloten en overgezonden worden 2). Om te kunnen appelleeren moest men de toestemming ontvangen hebben van den raad, die in geval van weigering niet verplicht was redenen daarvoor op te geven 3). Werd het appèl toegestaan, dan ontving de appellant »schepenschijn", dat hij te goeder tijd vergunning verzocht had. Werd het appèl daarna niet bij tijds gedaan, dan moest hij „peengelt" betalen 4). Wie het appèl liet loopen, werd beboet met 11 gl., waarvan 4 gl. voor de stad, f 4 voor de schepenen en f 3 voor den richter 5).

Dat de heeren te Aken somtijds hun antwoord zeer op de lange baan schoven, bewijst een geval geboekt in de raadsresolutiën. Den 16 Juli 1628 verzocht de weduwe van Haeps aan den raad uitvoering van een vonnis, dat voor omtrent vijf jaren door het gericht dezer stad uitgesproken was in eerste instantie, en waarvan de appellationsrichters in Aken in gebreke bleven een beslissing te geven, niettegenstaande alle aanzoeken daartoe gedaan. De raad besloot „voor de leste reyse aen scheffenmeister und scheffenen der stadt Aecken te schrieven" binnen drie weken een uitspraak te doen, dat anders het appèl defect verklaard en het vonnis, ter eerste instantie gewezen, ten uitvoer gebracht zou worden. Toen men den 29 October nog geen antwoord uit Aken had, werd de raadssecretaris naar Arnhem gezonden, ten einde rechtsgeleerd advies in te winnen. Dit luidde: dat het gericht der stad Nijmegen, om verschillende redenen, volkomen gerechtigd was het appèl voor defect te verklaren en het vonnis uit te voeren. Doch de raad was huiverig en besloot, „gemerckt tselve een saecke van gewichte (was), daeruyt vellicht vorder verwijderingh und misverstandt tusschen

1) Raadsbesl. 4a pt. Sacram. 1558.
2) Raadsbesl. 18 Dec. 1578, 31 Oct. 1583.
3) Raadsbesl. 4a pt. Invoc. 1551. Extract, het raadssignaat ontbreekt. Een geval van appèl zonder verlof van den raad, „soo 't selve bevonden wordt te sijn van seer schaddelijck ende beswaerlijck gevolch." Raadsbesl. 4 Oct. 1599.
4) Raadsbesl. 2 Jan. 1589. 5) Raadsbesl. 26 Juli 1621.

die appellationsrichters und dese stadt soude moegen ontstaen," de opinie en bewilliging van de gemeenslieden te vragen, voordat men er toe overging het advies uit Arnhem te volgen. Na nogmaals twee maanden gewacht te hebben vond de raad eindelijk goed zijn dreigement ten uitvoer te brengen. Maar daarom geschiedde dit nog niet, en toen de gevolmachtigde van de weduwe van Haeps den 14 Januari 1629 verzocht, dat de zaak eindelijk beslist mocht worden, bleven de heeren wel bij hun resolutie, „doch ten aensien van de importantie deser saecken [werd] goedgevonden met die versochte executie te supersedieren und in to halden tott nae den aenstaenden landtdach, om te sien, off middelertijtt het voors. proces noch muchte overgesonden worden." Dit laatste schijnt geschied te zijn, want in de raadsbesluiten wordt de zaak verder niet meer vermeld.

Bij de provisioneele invoering van het reglement van 5 Febr. 1675 werd het appèl naar Aken afgeschaft. Maar evenals Arnhem en Zutphen besloot Nijmegen zich niet aan deze resolutie van den Hove te storen. Aan dezen toestand maakte een nieuwe ordonnantie een einde in 1679 1). Deze werd beschouwd vervallen te zijn door den dood van Willem III, en den 12 Dec. 1706 besloot de raad, dat „het appèl dezer stadsgerichten in voege als van outs op Aken zou devolveren." Het concept eener ordonnantie werd aan de gemeenslieden voorgelegd en door hen goedgekeurd op 1 Oct. 1708. Twee dagen later werd zij met de resolutie van 16 Maart 1653 aan den scheffenmeister en scheffen van Aken toegezonden. Dit veroorzaakte nieuwe complicaties met Arnhem, doch na eindelooze harrewarrerijen onderwierp de stad zich in 1721 in zoo ver, dat zij het appèl aan het Hof tot wederopzeggens toe aannam onder verschillende voorwaarden, o.a. dat het recht zou spreken naar de usantiën en statuten der stad Nijmegen 2), doch eerst in 1749 werden die appellen voorgoed aan den Hove Provinciaal overgebracht 3).

De schepenen van Nijmegen bezaten den bloedban, d. w. z. zij hadden het recht om ter dood te veroordeelen. In „halszaken", in het Rijk voorvallende, werd erkend op aanklacht van den

1) Raadsbesl. 19 Jan., 1 April 1679.
2) Raadsbesl. 16 Febr. 1721; Landdagsreces 1 April 1721.
3) Raadsbesl. 12 en 14 Juni 1749; vgl. 2 Maart 1748 en 15 Jan. 1749.

burggraaf door twaalf schepenen der stad, in die functie rijksschepenen genoemd, door wie ook het vonnis werd uitgesproken. Van dat vonnis bestond geen appèl. Dat was hierom uitgesloten, omdat in zulke zaken geen vonnis geveld werd dan op bekentenis van den beschuldigde, welke in die tijden voldoende was om hem te doen veroordeelen. Dit werd in wezen gelaten door de crimineele ordonnantie van 1570 (art. 78), „ter tijt ende wijle toe, dat wij daerinne anders geremedieert sullen hebben." Het Hof Provinciaal betwijfelde in 1758, of de stad inderdaad dit recht bezat; het eischte de bewijsstukken te zien en te mogen vernemen, waarop de schepenen hun autoriteit fundeerden 1). Daarop antwoordde de raad, dat die autoriteit nooit door iemand was in twijfel getrokken, en zond afschriften van verschillende privilegiën, die volgens der heeren verklaring de stad Nijmegen gelijkstelden met de meest geprivilegiëerde rijkssteden. Het argument, dat nog het meest steek hield, was, dat er vóór Karel V geen hof, kamer noch gericht bestond, waaraan van de schepenbank kon geappelleerd worden, en dat de schepenen toen dus plénaire jurisdictie in het crimineel moesten bezeten hebben; dat die jurisdictie na dien tijd geen vermindering had ondergaan en door Karel V op 12 Nov. 1549 was bevestigd 2), alsmede door koning Philips op 5 Juli 1570 3). Bij de oprichting van het Hof Provinciaal werd toch bepaald, dat het van geen andere zaken kennis mocht nemen dan van die, welke bij de cancellarij-ordening bepaald waren, en dit werd nogmaals voorgeschreven bij landdagsresolutie van 13 Mei 1687, enz. enz. Zooals meer voorkwam, ging de stad te ver in haar pretentiën. Het Hof beweerde, dat vroeger de processtukken toch wèl waren opgezonden, waartegen de schepenen inbrachten, dat dit alleen in den Spaanschen tijd geschied was. Toch staat er in het raadsbesluit van 5 Aug. 1584, dat men besloten had zekeren gevangene, „die confessie vuryrst, nae den alden gebruyck, aen den Gelrischen Hove overgeschickt sijnde, aepentlick te justificieren." Daarenboven levert de correspondentie van het Hof overvloedige bewijzen, dat dit destijds en vroeger telkens plaats had.

Het geschrijf heen en weder ging zijn gang, totdat de raad,

1) Raadsbesl. 4 Oct., 8 Nov. 1758.
2) In de Betouw, Handv. bl. 257.
3) Groot Geld. Plakaatb. I, kol. 498, art. 78.

24 April 1761, verklaarde het voor de schepenbank op te nemen, aangezien men door het betwijfelen harer jurisdictie de hand sloeg aan de rechten en privilegiën der stad. Maar dit bracht geen verandering in de zaak; het Hof had doove ooren voor de bewijsgronden van de heeren, en deze, ten einde raad, protesteerden, dat de beslissing dezer quaestie alleen kon toekomen aan den erfstadhouder en dat gedurende diens minderjarigheid geen besluit kon plaats hebben. Hoewel de constitutie van Gelderland geen scheidsman kende, aan wiens uitspraak partijen zich moesten onderwerpen, was het Hof toch bereid om met die schikking genoegen te nemen, daar de prins krachtens de Unie van Utrecht in de antecedenten der republiek in verschillen tusschen provinciën en bij betwiste rechtsquaestiën de aangewezen bemiddelaar was.

Daarmede bleef de zaak rusten tot het meerderjarig worden van den vorst, aan wiens uitspraak zij buiten consent der gemeenslieden 8 Nov. 1766 werd opgedragen. De prins voegde zich naar den wensch van Nijmegen, maar zijn uitspraak volgde eerst drie jaren later, 19 Juli 1769. Zij was overeenkomstig het gevoelen van het Hof en de gedragslijn zijner familie om de rechten der steden steeds meer te bekorten en luidde: „dat, indien de schepenen van Nijmegen als richters in het crimineele in het Rijk van Nijmegen zwaarder straf oplegden dan confinement in het tuchthuis, alsdan de stukken en sententiën ten fine van approbatie of reformatie aan het Hof gezonden moesten worden."

Dit was een beperking, die niet in de andere ambten, noch zelfs in de hooge heerlijkheden van het kwartier bestond. Het was ten eenenmale een willekeurige terugzetting van de stad, die daarbij in waardigheid beneden de Nederbetuwe en de heerlijkheden gesteld werd. Zoo was de eenmaal keizerlijke vrije rijksstad achtereenvolgens van al haar privilegiën en rechten beroofd. Met haar macht en gezag verviel ook meer en meer de beteekenis van het Rijk, totdat ook dit laatste spoor van haar voormalige grootheid bij de nieuwe staatsinrichting der 19de eeuw op zijde werd gezet. Van toen af was het Rijk van Nijmegen niet meer dan een verouderd aardrijkskundig begrip, belichaamd in het derde canton van het arrondissement Arnhem.

BIJLAGE A.

I. In den Rijck, etc.

1. Item in den Rijck moet een man, die eens mans goede, rede off onrede, beseth, selver doen opgerichtelick opdragen tot allen veerthien dagen bij den richter gesynnen, oirkondt gerichtsluyden, wederom tbesetten, ins in den kercken een eersten vyertien dagen daerenbinnen op eenen Sonnendach, onder missen; die ander genechter tallen xiiii dagen te suecken, oirkonde gerichtsluyde, aen den baede. Ende als die ses weken ende drye dwersnacht 1) om sijn ende die baede al uuyttgevordert heft, als recht is, ses weken ende drye dwerssnachts, so sall die baede op sijnen eedt overgychten, dat hij dairmede voirtgevaren hef als recht is, oirkondt den gerichtsluyden. Van beseten guederen byet men den heer nyet.

2. Item van peyndonge in den Rijck mach yegelick, dyes mechtich gemackt ys, peynden voir den heer, ende ist gereet goet, aen den vyerden dach; dye pande gheeft de baede, dair hij hem aengewesen heft te peynden; overmidts vondenisse warden sij in der herbergen ten minsten kost bestaet. Mer die man, diet affgepeyndt iss, machs nyet selver halden voir dat gelt. Als die pandt gewonnen sijn, soo biedt de heer de gewonnen panden, oirkont gerichsluyden, den man, den sij affgewonnen sijn, aen sijnen mondt, kan hij hem gevynden. Kan hij hem nyett gevynden, so duet hijt hem aen zijnen weer 2) off aen den kerckrinck bieden, oirkondt gerichtsluyde. Alsdan heft de man zijnen koeper ende veylt die panden, ende biedt die ierst den heer, off se de heer hebben will voir also voell als zij gewonnen sijn ende hijt hebben wil. Binnen xiiii dagen moet de heer den man zijn gelt geven sonder wijsinge. Wilt die heer nyet, so verkoept hij se sijnen koeper voir sijnen kommer ende voir sijnen schade mit recht, die daerop gegaen iss.

3. Item ist totten alderlesten thynsgoett, salment den thynsheer byeden, etc.

4. Item wye aen erffnisse peynden will in den Rijck, die sall de borchgreeff covyren 3) ende leyden op datselve erve ende laeten hem in datselve erve peynden ende die eerde daeraff overleveren 4), ende dieselve aerde ende panden sall hij terstond in denselven kerspell, daer dat goet gelegen iss, in den herbergen bestaden aen den weerdt om den minsten penninck, daert yemandt om halden will, off verwaeren will dieselve panden. Unde daernae opten naesten Sonnendach salt die baede in der kercken onder missen aepenbaer seggen.

5. Item daernae, over die ander xiiii nachten, sall hij die panden mitten selven baede tot allen xiiii dagen dryewerff voir den herbergen mytt gerichtsluyde, die koermundich noch bastart en zijn, voirt aldaer opbieden.

6. Ende als die sesse weecken omkomen sijn, so sal hij die drye leste dagen, geheyten weerssnachten, oyck dieselve drye daghen, deen nae den anderen, mytten selven

---

1) Een termijn van een dag. 2) weer = woonplaats. Kerckrinck, waarschijnlijk de ring van de kerkdeur, waaraan de dagvaarding gehecht moest worden.

3) covyren = convieeren, noodigen.

4) Hendrick Bloem (de schout in het schependom) heeft bij gedaenen eede gerelateert, dat hij seeckere aerde, den heeren vertoont, gehaelt heeft uuyt seeckere lenderije, gelegen opt Hoochvelt, toecomende Thomas Becker ende bij den commandeur van St. Johans huys met recht verwonnen, uuytgesonden wesende bij den voorss. commandeur. Overdrachtsboek 1627, Arresten en Peyndingen, 12 September. Ten Nijm. archieve. Vgl. Noordewier, Nederd. Regtsoudheden, bl. 28: Aarde, gras.

baede voir deselver herberghen oyck alzo opbieden ende nyet langer. Ende als hij die panden alzo verwonnen heft, so salt die baede op sijnen eedt den borchgreeff overgych-ten. Ende alsdan sall hem de borchgreeff in dat goet leyden ende halden ende bewaeren.

7. Item aen den reden guederen macht de baede doen in drye dagen ende winnen, als vurss. iss 1).

(Naar een handschrift in het archief van den huize Verwolde.)

II. Dyt sin summige naebescreven puncten van den Gerichte in den Rick.

1. Item in den irsten, dat doetslach ind allet dat aen tlijff trefft, soe waert bynnen den Rick velt, dye borchgreve bi den scepenen richten sall tot Nijmegen, in der plaetzen dair dye borchgreve will richten 2).

2. Item dat vertichnyss van erve, die tot hyertoe gedaen iss voer den borchgreve ind gerichtsluyd buyten der stat van Nijmegen ind voer den borchgreve ind scepen bynnen der stat van Nijmegen, vast ind stede bliven sall; ind wat men maickt voir den borchgreve ind scepen van Nijmegen van erfftal, dat gelegen ys in den Rick, sall stede bliven (ende vertychnisse, die men doet voir den borchgreve ende gerichtsluyde van erfftaill in den Rijck, sall oyck vast ende stede blijven). Mer wat gelegen ys bynnen der klockenslach ende cresum 3) van Nijmegen, sal men sonderlinge vestigen voer den borchgreve off sinnen onderrichter ind scepen ind anders nyemant. Ind soe wat men voir den borchgreve ind scepen duet van ennygen dingen, dat sall macht hebben alt Rick doer.

3. Item en sall men dye burgeren van Nijmegen hoer lijff noch hoer goet nyet besetten in den Rick. Mer wye se aenspreken will, die mach se doen dagen mytten bade van Nijmegen voir den borchgreve off sinen onderrichter ind scepen, ind dair sal men hem recht doen.

4. Item wederspraicken ordelen, dye in den Rick gevallen, dye sall dye borchgreve utten bi den scepen van Nijmegen.

5. Item soe wye in den Rick woent ind tot Nijmegen besat wordt, dye sall wede 4) geven (up sijn goet). Ind en kompt hij nyet op sinen weddach, ind dye kleger sine clage voer den borchgreve off sinen onderrichter ind scepenen vervolcht, dat sall dye borchgreve utpeinden, soe waer hij in den Rick woent, geliker wijss off hij binnen der stat woenden.

6. (Item des borchgreven eedt vermach myt, dat hij gheenen borger zijn goed besetten mach, die schepenen van Nijmegen en heddent hem ierst toegewyest.)

7. Item het geveltt dickwijls, dat lijff off goet dergeenre, die in den Rijck woonen, beseth worden tot Nijmegen ende in den scependom bij den richter off bij den baede; so moegen sij wedde geven, off sij willen, binnen xiiii nachten daernaest volgende weder te comen in den gericht. Ende sij moegen terstondt antwoirden, off zij willen. Ende want degheene, die in den Rijck woonen,

1) Het gebruik van dit H. S. ben ik verschuldigd aan de vriendelijkheid van den heer F. A. Hoefer, te Hattem.

2) In loco, quo borchgravius ea voluerit judicare, in het Groot Legerboek, ten Nijm. archieve; in de vertaling in het Klein Legerboek is deze volzin weggelaten.

3) Cresum, cresam, cresem, kerseme, creesdom, crisdom, oorspronkelijk de heilige olie (chrisma), die jaarlijks door den bisschop aan de geestelijken van zijn diocese wordt verstrekt, vandaar bij uitbreiding de diocese, het gebied van een bisschop (zie Verdam, Middelnederl. woordenb).; in bovenstaand geval de parochie. 4) = pand, lager wedde.

dit recht hebben; so segghen die schepen van Nijmegen, dat oir recht iss) 1).

8. Item soe wat men gelaefft voer den borchgreve ind scepen als bekende scolt, dat sall dye borchgreve utpeinden alle dat Rick doer, offt voer tgericht verwonnen weer; ind wat men voer scepen gelaefft buyten den borchgreve, dat sall dye borchgreve off sinen onderrichter richten, als scepenen wijsen dat recht ys.

9. Item wye des anderen goet besetten will in den Rick, dat mach hij doen besetten mytten borchgreve, soe waer hijt in den Rick vindt, ind doen ontsetten; ind dat sall dye borchgreve richten in den kerspell, daer hij dat vindt off (dair dat) gelegen ys, uitgenomen der burger goet van Nijmegen. (Mer dit punt is verandersaet; want nae den nyewen Landtbryeff, so sijnder niet meer dan twee gerichtsbancken int Rijck van Nijmegen, te weeten Wychgen ende Boeningen.)

10. Item alle scepenbrijve, dye bis hyer toe gegaen sin, ind alle scepenoerkonden, dye hyer toe gegaen sin, wanneer dyegene, dye dat aendreecht, toe Nijmegen komet op hoer guyt, dan sal men dat richten, als scepenen wijsen dat recht ys.

11. (Item tis te weeten, weert saick dat man off wijff hedde goet liggende in den Rijck, ende wolden malckanderen daeraen tuchten, dat moste wesen voir den borchgreeff ende gerichtsluyde van Rijcxsse guederen alleen etc. Mer voir den borchgreve in der tijt, richter ende voir schepen mach ment doen.)

(Naar het handschrift op den huize Verwolde.)

III. Vier Puncten van Rijcxssen Guederen beruerende.

1. Item alle Rijcxsse guederen gaen den wech, dair sij heerkomen sijn, so veer het anders nyet bevoirwaert en wordt ende daer gheen echte kynderen aff en zijn, want het anders op de kynderen beërft.

2. Item wanneer Rijcxz goet in hylicxvoirwaerden nyet deylbaer gemaickt en is, het kome heer van den man offte wijff in rechte medegave, off dattet een van hem beyden aenbrenght, so salt nae doode des wyeffs die man moegen, buyten becroenen sijnre voirkynderen, in den anderden off darden hylick verhylicken ende deylbaer maecken, oyck moeghen verkoopen ende verbrengen. Insgelijcken sall dat wijff moegen doen, soe waer dat goet van hoir heerqweem.

3. Item alle aengecochte Rijcxsse guederen, aengecomen, aenbestorven off in den vollen boessem voir die verandersaetinge nae doode van eenen van hem beyden, sullen deylbaer wesen. Ende off dairnae man off wijff storve, sullen die kynder des echten staets totter helfte beërft warden. Ende man off wijff sall die ander helffte moegen verhylicken, beheltelick den kynderen oir kyndtsdeel nae doode dergheenre afflijvicht wurdt, so veer zij Rijcxss goet achterlaten.

4. Item alle rede guederen, die opten Rijcxssen guederen zijn, egheen daervan uutgescheyden, sullen gaen, erven ende vallen nae der stadt rechten, ende nyet nae den Rijcxssen rechten.

„Ita sententiatum opten Valckhoff, per scabinos Ao. XXIX° inter Jan der Kynder ende Fyken Kerskorff" 2).

---

1) Dit stuk, dat ook in het Klein Legerboeck ten Nijmeegschen archieve aangetroffen wordt, komt voor in twee afschriften in het HS. van Verwolde, een van vóór, een van na den Landbrief. Ik heb den oudsten tekst gevolgd en de aanvullingen uit het tweede handschrift in parenthesi geplaatst. Het Groot Legerboek te Nijmegen geeft een latijnsche lezing, die weinig afwijkt van de vertaling.

2) Een Nijmeegsch handschrift van iets lateren datum voegt daaraan toe: „Huic conformis est sententia prolata Ao. XXX°, die Jovis post Judica."

IV.

„Dat in den Rijcke van Nijmeghen voor desen alletoost geobserviert is geweest und noch daegelicx geobserviert wordt, datt die Rijcksche goederen, soo man ofte vrouwe, hebbende gemeynschap van goederen, staender ehe aenversterven, mit dandere goederen in geen gemeynschap en commen, maer datt die langhstlevende die vruchten und opcompsten van dien geduyrende sijn off haer levenlangh alleenlicken is genietende. Voorts oock datt d' erffghenaeme desgeenen, soo sodaene Rijcksche goederen staende houwelick aenverstorven waere, dieselve naer oer beyder doot vooruuyt treckt und profitiert, und niettemin met dandere erffgenaemen in die vordere goederen ter gelijcker scheydinge und deylinghe tredett, sonder voor die geseyde Rijcksche goederen eenighe vergoedinghe te doen 1), ten waere datt bij houwelicxe voorwaerden dese observantie expresselick waere gederogiert."

(Nijmeegsch Raadsbesluit 30 Jan. 1630.)

BIJLAGE B.

I. INVESTITURA CAESARIS DE CURTI IN GROESBEECK CUM MANDATO AD DUCEM GELDRIAE UT INVESTITUM IN INVESTITURA ET POSSESSIONE MANUTENEAT.

1360 — Juli 26.

Carolus Dei gratia Romanorum rex semper augustus et Boemie rex illustri Reynaldo duci Geldriae principi et consanguineo nostro charissimo gratiam regiam et omne bonum, Consanguine charissime, quia dilectus nobis Johannes de Groesbeeck, dominus in Hoemen, fidelis noster dilectus, curtim in Groesbeeck, jus patronatus ecclesie ibidem, comitatum, qui vulgariter waltgreveschafft dicitur de Kelwalt, cum decimis, fructibus, obventionibus, juribus et pertinentiis spectantibus ad praemissa a nobis, veluti a Romanorum rege et suo domino vero, ad cujus jurisdictionem praemissa spectare noscuntur, in feudum accepit et nos eundem omni jure, conditione et gratia, quibus ipse, progenitores et praedecessores sui hujusmodi funda hactenus tenuisse noscuntur de certa nostra scientia, investivimus de praedictis ipsumque de regiae benignitatis clementia, sicut tenemur ex debito, intendimus in suis juribus ac gratiis manutenere et gratiosius conservare, idcirco fidelitati tuae praecipimus et sub obtentu regalis gratiae seriose mandamus, quatenus praedictum Johannem fundis, juribus, gratiis, libertatibus et immunitatibus hujusmodi gaudere permittas, ipsumque in possessione praedictorum pio favore promoveas et prosequaris attente, sicut eisdem progenitores et praedecessores sui hactenus freti sunt, et ad eum diuturna praescriptione temporis pervenerunt, nec admittas eum a quovis alio tuo nomine et vice quomodolibet impediri. Datum Aquisgrani die XXVI mensis Julij regnorum nostrorum Romani anno quarto, Boemie vero tertio (1360).

---

1) In de stad en in het schependom daarentegen waren dergelijke goederen aan beide zijden deelbaar. Zie de terechtwijzing van Karel van Egmond aan de schepenbank van Aken bij In de Betouw, Handvesten, enz., bl. 255.

II. Confirmatio Caesarea fundorum, quos dominus in Groesbeeck possidebat.

1290 — Juni 20.

Nos Rodolphus Dei gratia Romanorum rex semper augustus ad universorum sacri Imperii fidelium· notitiam tenore praesentium cupimus pervenire, quod attendentes merita 1) insignia, quibus prudens noster Johannes de Groesbeeck erga nos et Imperium nostrum dinoscitur relucere, fundum, quod pater ejus simul et sui progenitores in nemore dicto Kellewalt et aliis bonis quibuscunque ab Imperio praeteritis consueverunt temporibus obtinere, eidem Johanni de Groesbeeck, necnon suis heredibus a nobis et Imperio tenendum concedimus et perpetuo possidendum titulo feudali. Datum Exfordiae XII Calen, Julij, anno Domini millesimo ducentesimo nonagesimo, indictione tertia, regni vero nostri anno septimo decimo.

III. Attestatio jurium, quae dominus de Groesbeeck competunt in sylva Imperiali de Kelwalt Noviomagensi.

1329 — Februari 10.

Universis praesentia visuris Petrus, investitus ecclesiae de Groesbeeck, salutem et noticiam veritatis. Noveritis, quod in praesentia mea in parochia de Groesbeeck constitutus dominus Johannes de Groesbeeck, miles, rogavit parochianos meos et specialiter seniores, videlicet Wilhelmum dictum Groetbenck, Petrum Nicolai, Petrum Wijer, Johannem dictum Banghe, Mauritium Nicolai, Theodoricum Dinneken, Henricum Arnoldi, Henricum Beisse, Conrardum dictum Coen, dictum Wenter, Renerum dictum Beier, Theodoricum dictum Bulte, Johannem dictum Nordone, Theodoricum dictum Roedel, Adam dictum Voet, Adam filium ejus, Theodoricum dictum Ronde, Theodoricum dictum Velic, Jacobum ejus fratrem, Henricum Primdoer, Johannem dictum Kaic, Goeswinum filium magistri Goswini et Hermannum Carpentarium, ut meram veritatem, quam ipsi ex relatione veridica veterum et suorum parentum percepissent, prout ipsam suam veritatem vellent confirmare juramento de jure, quod domini de Groesbeeck ab antiquo possiderent in nemore imperiali dicto Kelwalt, dicerent judicando. Qui unanimiter matura praehabita deliberatione dixerunt, quod semper dominum de Groesbeeck quemcunque existentem pro tempore a parentibus suis et aliis veteribus hominibus audierint dicti nemoris comitem nuncupari. Dixerunt insuper, quod nullus forestarius infeodatus super nemore imperiali impignorare deberet, nisi prius solvisset domino de Groesbeeck decem et octo solidos Coloniensium denaorum et jurriasset eidem observare jura nemoris praedicti secundum instructionem ejusdem. Praeterea dixerunt, quod dominus de Groesbeeck forestarium ponere posset una secum, qui singula ut alii forestarii tolleret sua jura. Insuper omnia pignora, quae a quocunque forestario impignorata essent super nemore imperiali, jure praesentari deberent in curtim de Groesbeeck ad agendum cum iis mediante comite praedicto secundum ejusdem nemoris constituta. Item dicti domini de Groesbeeck semper habebant in dicto nemore sectionem lignorum ad aedificationem et combustionem sine contradictione aliquali, et porcos suos ibidem in glandibus impinguendos et insuper warandisare ibidem trecentos porcos dictos vulgariter seckinen. Praeterea omnes porcos non warandizatos inventos in nemore imperiali de jure pellere tenentur in curtim to Groesbeeck, de quibus, quotiescunque evenerit,

1) Er staat meritum.

dominus de Groesbeeck semper praecipue tollet unum porcum dorso altiorem agendo cum aliis, prout jura nemoris requirunt. Item diebus ..... 1) domini de Groesbeeck de causis nemoris quibuscunque evenientibus in alto et in basso judicabunt forestariorum sententia mediante. Dixeruntque 2) nihilominus se audivisse et percepisse ex veterum et parentum suorum relatione veridica, quod domini de Groesbeeck ab antiquo haec omnia jure pheodali ab imperio possiderunt, exhibentes se esse paratos affirmare haec singula juramento. Acta sunt haec praesentibus domino Wilhelmo, vicario in Groesbeeck, et Theodorico de Groesbeeck et aliis quam plurimis fide dignis. In cujus rei testimonio sigillum meum praesentibus est appensum. Datum anno domini MCCC vigesimo nono, Dominica post Agathae virginis et martyris; et expressum erat sigillum ex cera cum impressione imaginis Domini Petri.

IV. Attestatio super juribus competentibus dominis de Groesbeeck in nemore de Kelwaldtt.

1329 — Februari 20.

Universis praesentia visuris nos Ghelomanus Sartor, magister civium oppidi Cranenburgensis, cum notitia veritatis. Noveritis, quod coram nobis constitutus vir strenuus, dominus Johannes de Groesbeeck, miles, rogavit viros prudentes, scilicet Arnoldum dictum Steyll, Nicolaum dictum Vos, Theodoricum de Vredenwater, Johannem de Duyke ..... 1), Theodoricum dictum Romet et Jacobum dictum Coep, scabinos in oppido Cranenburgensi, caeterosque praedicti oppidi seniores opidanos, scilicet Alardum dictum Brouwers, Albertum de Loett, Gerardum van den Have, Theodoricum van Hesselken, Henricum dictum Mexetie, Petrum dictum Houbett ....., Henricum de Odem, Rodulphum dictum Roelken, Arnoldum dictum Brije, Jacobum dictum Coppijn, Henricum Corff de Grevenburgh, Wilhelmum dictum Pijck, Bartoldum ..... 1), Rodolphum dictum Hellap, Theodoricum dictum Weghen, Johannem van der Borgh, Gerardum van den Poell, Johannem dictum Doeghmengher, Gerardum dictum Corc, Goddonem dictum Baede et Hermanum dictum Bluyt, ut meram veritatem, quam ex relatione veterum et parentum suorum veridica percepissent, prout ipsam veritatem suo vellent confirmare juramento de jure, quod domini de Groesbeeck ab antiquo possiderunt in nemore imperiali dicto Kelwald, dicerent judicando. Qui unanimiter deliberatione diligenti praehabita dixerunt, quod semper dominum de Groesbeeck quemcumque existentem pro tempore a suis parentibus et aliis veteribus hominibus audierunt dicti nemoris comitem nuncupari. Dixerunt insuper, quod nullus forestarius infeudatus super nemore imperiali impignorare deberet, nisi prius solvisset domino de Groesbeeck decem et octo solidos Coloniensium denariorum et jurasset eidem observare jura nemoris praedicti secundum instructionem ejusdem. Praeterea dixerunt, quod dominus de Groesbeeck forestarium ponere posset una secum, qui singula ut alii forestarii tollere sua jura, insuper omnia pignora, quae a quocumque forestario impignorata essent super nemore imperiali praesentari deberent in curtim to Groesbeeck ad agendum cum eis mediante comite praedicto secundum ejusdem nemoris instituta. Item domini de Groesbeeck semper habebant in dicto nemore sectionem lignorum ad aedificationem et combustionem, sine contradictione aliquali, et porcos ibidem in glandibus impinguendos. Dixerunt nihilominus se audivisse et percepisse ex veterum et parentum suorum veridica relatione, quod domini de Groesbeeck ab antiquo jure feudali ab imperio possiderunt haec omnia

1) Hier is een woord weggelaten. 2) Er staat dixeritque.

praenarrata, exhibentes se esse paratos affirmare haec singula juramento. Acta sunt haec praesentibus viris discretis, videlicet domino Henrico, investito ecclesiae de Cranenburgh, Henrico dicto Corff de Bymen et aliis pluribus fidedignis. In cujus rei testimonium sigillum oppidi nostri de Cranenburgh praesentibus est appensum. Datum anno Domini millesimo tricentesimo vicesimo nono, feria secunda post Valentini; et erat appensum sigillum in cera cum turri.

(Naar afschriften, zich bevindende als bijlagen achter de rekening van den waldgraaf Godart van Ewijck over 1629/30 in het archief der voormalige Rekenkamer van Gelderland.)

V. Commissie van hertog Reinald IV voor Sweder van Sandwijck als waldgraaf.

1414 — Juli 19.

Wij Reynalt van der genayden Goids hertoge van Gulich ende van Gelre ende greve van Zutphen voir ons, onse erven ende naekomelynge doyn kont allen luyden, dye desen apenen brieff soilen syen off horen lesen, ende bekennen myt desen selven bryeve apenbairlich, dat wij van gerechter kenliker scholt ende van gereyden, geleenden gelde, dat in onsen nutt ende oerber gekomen ys, schuldich sijn Sweder van Sandwijck dryehondert ende negenendetwyntich goede, sware, overlentsche Rijnsche gulden, goet van golde ende swaire van gewychte, voir dyewelke somme geltz wij bij raide ende goytdunken onss selfs ende een deel onser vryende van onsen rayde gesett ende gemaickt hebben, setten ende mayken myt desen bryeve onsen waltgreve van onsen walde ende busch geheyten des Rijchs Walt; ende hebben hem den vurss. walt ende busch bevolen te hueden ende te bewaren, hoult ende rijss dayruyt te vercopen van onsen wegen, als gewoenlich ys, ende oyck onse broycken, dye ons opten voirss. onsen walde verschijnen ende vervallen, ynne te wynnen ende op te boren, ende sall ons daervan ende oych van den houlte, dat hij van onsen wegen vercopende word, tallen tijden, als wij des aen hoen vyerthyen dage te voren doen gesynnen, goede bescheydelike rekenynge ende bewijsynge doen.

Voyrt oft saycke were, dat Sweder van Sandwijck, onse waltgreve voyrss., sijne knechte off yemant, dye hij dayrtoe gebeden hed, omme des vurss. onss walds wylle te verwaren, yemant aentasten off vyngen bynnen off buyten sijnen ampte ende dair vechtelicke sayken ynne gevyelen, dat weren wonden, doytslach off ander ongevall, dayraff soelen wij hoen, sijnen knechten off dyeghene, dye hij gebeden hedde, als vurss. steyt, ontheven ende hoen des gestaen ende een hoefthere wesen; ende sij·en soylen oich daermede nyet broycken tgegen ons noch onse heerlycheit yn enyger wijss. Ende off Sweder vurss. off sijne knechte yemant vyngen, des sij myt eren nycht en muchten behalden, den sall Sweder vurss. macht hebben quijt te schelden buyten onss ende sonder onsen toerne.

Voirt eest gededyngt, dat wij Sweder vurss. alle jare omme dyt vurss. ampte te bewaren, te volluste sijnre cost, gheven soylen hondert Rijnsche gulden der moenten vurss., dye hij selver opboren ende ynnebehalden sall aen den dat hij van onser wegen en van sijnen vurss. ampte opboeren sal. Ende oft zake weer, dat onss Sweder vurss. yet verlechte off overmyts onse bryeve off bevele voir onss uytgheven off betailde, off oich yet voir onss geloyfde boven sijnen opboren onss waltz vurss., so hebben wij hoen gelayft ende geloven yn goyden trouwen vur onss, onse erven ende naekomelynge, dat wij den voirss. Sweder noch sijne erven nyet ontsetten en soylen, doen noch layten ontsetten yn enyger wijss van den vurss.

waltgrevenambte, wij off dyeselve onse erven off naekomelyngc en hebben hem off sijne erven ierst guetlych ende wayle betaylt alsulke dryehondert ende negenendetwyntych Rijnsche gulden, als hij onss op dytselve ampt geleent heeft, off payment, dayrvoir gelijch goet, ende voyrt gequijt ende alentlych vernueght van alle den, dat he van onsen wegen ende overmyts onse bryeve off bevele uytgegeven ende verlacht hedde ende oych van dyen, off hij yet voer onss geloeft hedde tot bescheydeliker rekenynge ende bewijsynge, onss dayrvan te doen. Ende sonder argelyst. Ende hebben des te orkonde onsen zeegel myt onser wetentheyt ende wylle aen desen bryeff doen hangen. Gegeven yn den jaren onss Heren dusent vyerhondert ende vyerthyen des Donresdages na der heylger apostelen dach Divisionis.

(Naar een afschrift in het oud-Archief van Nijmegen.)

VI. Instructie voir den waltgrave des Nederrijcx Waldes Thomas van Appeldorn, heer tho Persingen.

1. Eerst sal die waltgrave die hoocheyt, heerlicheyt ende demeynen van onsen heeren den Coninck onder den bedrijve van sijne bevolen ampte ende die bepaelingen van dien wel ende getrouwelick bewaeren naer alle sijn vermoegen ende die nyet laeten verminderen, usurperen nochte vercorten, oft eenich holt houwen oft laeten houwen, oft walt te gebruycken, oft bij yemant (des nyet gerechticht) laeten gebruycken, bij wyen dattet zij, in eeniger manieren. Ende indien yemant, twaere geestelijck, waerlick, edel oft onedel, oft wyet waere, eenige hindernisse daerinne dede, ende dat hij 't selve bij hem selven nyet en konde beletten oft remedieren, sal 't selve te kennen geven dien van de Rekeninge des Conincx tAernem, om daerinne voirts gedaen te moegen werden naer behoiren.

2. Item die waltgrave sal goede toesicht nemen, datter nyemant in sijne bevolen ampte in ons heeren des Conincx gebiede ende hoocheyt eenige nyeuwe wint- oft waetermoelen op en richte, oft eenige straet oft heyde en occupeere, sonder eerst ende alvoiren daerop te hebben consent van den luyden van de Rekeninge van Sijne Ma^t^. tAernem verordent, die daervan dan bevoirwaerden sullen een behoirlicke thyns.

3. Soe wanneer de waltgrave enich holt van ons heeren des Conincx wegen sal vercoopen, dat sal geschieden met voorgaende verkundynge ende kerckenspraecken int openbaer, ter presentie van eenen van den luyden van de Rekeninge of heuren gecommitteerden ende op de conditien alhier in der Rekencaemer gemaikt ende den waltgrave gelevert, doende altijt goede auctentycke opteykeninge van de coopers ende hoere borgen met heure naemen ende toenaemen ende de sommen ende coop, alst behoirt, ende die accorderen mettet contreboeck van den commissaris uuyter Rekencaemer, opter vercoopinge present sijnde. Ende sal hem de waltgrave op elcke partie versien van genoechsame borchtochte, zulcx dat hij des bewaert zij; wandt men van Conincx wegen 't gebreck van dien aen nyemanden en meynt te verhaelen dan aen den waltgrave.

4. De waltgrave sal goets tijts voor de vercoopinge bij geschrifte stellen de slagen holts ende perchelen, die men ten aenstaenden saisoene vercoopen sal, met sijn advijs ende 'tselve den van de Rekeninge voors. oversenden, om daerop gedisponeert ende eenen bequaemen dach van vercoopinge daertoe geraempt te moegen werden.

5. Sal de waltgrave oick een neerstich toeversicht draegen, dat Zijnre Ma^ts^ demeynen ende holtgewasch ten meesten prouffijte gebracht werden, zonder dat hij oft zijn dieneren of yemanden van sijn familie noch oick bijzunder eenige vorsteren

oft dienaers opten walde int vercoopen van den holtgewasch sullen moegen mijnen oft part nochte deel sullen moegen hebben met yemanden. die van den walde coope 1), ten waere uuyt merckelicke oirsaecke, datter nyemandt gadinge in en hadde ende dat de commissaris opter verpachtinge zulcx toeliete, 'twelck noch al nyet en sal van enich effect zijn, ten zij dat, des commissaris rapport ter caemeren gehoirt, 'tselve geapprobeert werde, ende dat den waltgrave daerof dan schriftelick bescheyt gesonden wert 2).

6. Item van alle extraordinaris parthien oft vercoopingen, die nae den ordinaris vercoopdach vallen ende hem bevolen werden mochten, sal hij oick ontfanck macken ende daerop overbrengen behoirlijcke certifficatie.

7. Sal oick van gelijcken doen van den amenden oft brocken, die in zijn bevolen ampte vallen sullen ter saecke van dengene, die enich ongebruyck in zijn ampte doen mochten, als van weyden, 't holt te beschaeydigen oft af te houwen ende diergelijcke, off dat yemandt opten walde ons heeren des Conincx enich gebruyck gegunt werde op een erkentenisse, 'twelck doch nyet en mach geschieden dan tot ons heeren des Conincx proufijte ende voirtaen nyet toegelaeten en sal werden sonder voirweten ende consent der cameren, op peene van arbitralick daervoer aengesien te werden 3).

8. Alle de confiscatien, breucken, groot ende cleyn, die in zijnen ampte verschijnen sullen, sal hij neerstelick ende terstondt 4) inneforderen zonder yemande aen te sien, dissimuleren oft verschonen in eeniger manieren, op pene van daervoor aengesien ende gestraft te werden bij den luyden van den Rade des Conincx, der cancelrie van Gelre, nae gelegentheyt van der zake, ende op hem te verhaelen de amenden des misbruycx. Ende sal hem wel ende neerstelick terstondt, nae de feyten te zijnre kennisse gecomen sullen zijn, informeren zoe discretelick als hij sal moegen ende die informatie wel auctentykelick doen attesteren ende beteykenen bij den vursters oft luyden des betuigende, zonder eenichssins daerinne te dissimuleren. Ende in zaecken van importancie, daer meer toe staet dan een simpele of cleene fixe broecke, sal de waltgrave deselve informatie hier ter caemeren oversenden met zijn advys ende daerop verwachten 't wederschrijven van den luyden van den Raede oft van deser Caemeren.

9. Item die waltgrave sal schuldich sijn alle jaeren, daertoe ontboeden, zijn rekeninge ende bewijs te doen in de Rekencaemer des Conincx tAirnem, ten coste van Zijn Ma^{t}, makende in zijn rekeninge goede perfecte verclaringe van allen

1) In margine zijn hier later bijgeschreven de woorden: int heymelijck oft openbaer.

2) Later bijgevoegd: Dan indien hij na der openbare vercopynge van yemande enige holt cofte bij der vimtale ofte getale van den demeynen ofte anders metten stucke, dat en is nyet verboden ofte begrepen in tgunt voirs. is.

3) Paragraphen 8, 9 en 10 zijn geschrapt en de nummering is dientengevolge veranderd. In margine leest men: „Zij op dese ende de navolgende articulen gelet, of dees waltgraeff jurisdictie heefft, of dattet specteert tot kennisse van den burchgrave, off hoe datter te Zijnre Majesteyts dienste bequamelick in solde mogen werden geordiniert. Daerop dienen gehoirt beyde de officieren, zoewel den burchgrave als den waltgrave, omme te weten, hoe zijtluyden gebruyct hebben, oft hoe dat zijt gebruyken souden, ende van beyde de geschiedenisse oft redenen te hebben bij gescrifte ende dan daerop te advyseren, zoe men best te rade bevinden sall ende middelertijt sullen dese drye artickelen daerut laten."

4) In margine zijn hier later bijgeschreven de woorden: nae die te zijnre kennisse ghecomen zijn.

partien van demeynen, daer hij schuldich of is te verantwoerden, ende oick van alle broecken, groet ende cleyn, hoedanich die zijn, egheene uuytgesondert, die telcken jaere verschijnen sullen, hetzij dat die gescheyden zijn oft nyet, oft dat die aent gerichte hangen oft nyet, met perfecte verclaringe ende goeden onderscheyde der zaecken, ende waeruuyt de compositien oft broecken gevallen zijn, opdat die van de Rekeninge weten moegen, hoe die saecken staen, ende Zijner Ma[ts] hoocheyt ende gerechticheyt doen voirderen naer behoiren.

10. Item dat de waltgrave op zijn rekeninge overbrengen sal attestatie van den vorsters van delicten, die binnen tijde der rekeninge bij heure weten gevallen sijn, ende geen broeken laeten scheyden minder dan van rechtswegen daertoe staet; ten waere in materie daer swaricheyt waere van volcoemen bewijs, oft daer de bruecachtige so arm waere, dat men de bruecken geheel op hem nyet en solde konnen verhaelen, off dat hij fugityff waere, daervan de waltgrave dan geholden werdt op zijn rekeninge over te brengen certifficatie.

11. Ende sal de waltgrave in uuytgeven geleden werden de helft vandt suver van de broecken naer older gewointe, mits ontfang maeckende van de geheele broecken, uuytgesondert van criminele hooge broecken, daer lijff off lit oft heel oft halff goet aen verbuert is, ende diergelijcke. Ende die en sal de waltgrave nyet moegen scheyden, maer hem daerinne holden volgende zijn commissie ende pantverscrivonge ende sal hem voegen nae 't gene van Conyncx wegen bij den heeren van de financiën oft andere daerinne geordineert sal werden 1).

12. Item en sal de waltgrave met alien nyet verbergen, oft yetwes ter zaken van eenige gevallen broecken te zijnen prouffijte genieten oft beholden oft gehengen bij zijn huysfrouwe, clercq, familie, diener oft anders wiet ware, genoten te werden, daerdoer die broecken vercleynt mochten werden, op arbitrale correctie.

13. Item den waltgrave en sal hem nyet onderwinden te confereren eenige officie onder den waltgrave sorterende.

14. Ende sal de waltgrave hem voirts reguleren ende voer instructie observeren ende achtervolgen tgene hem bij appostille op zijn rekeninge oft bij missive oft sus anders bij den luyden van de Rekeninge des Conyncx voers. gelast ende bevolen sal werden.

15. Ende dit allet onvermindert zijne pantverscrivonge ende deselve blijvende in allen haeren puncten van weerden.

(Naar een afschrift in de rekeningen van Thomas van Appeltern in het archief der voormalige Rekenkamer van Gelderland.)

VII. Eed, afgelegd „hier ter [Reken]cameren."

Ick Thomas van Apeltern, heere to Persyngen, doe kondt ende kennelick eenen yderen, alsoe van wegen Co. Ma[ts], onsen alregenaedichsten heeren, als hertoge van Gelre ende graeve van Zutphen, ick bedienende bin het waltgravenampt des Nederrijxwalt, in den Rijke van Nijmmegen, demnae zoe ist, dat ick belooft hebbe ende beloeve mits desen tselve officie wel ende getrouwelick te bedienen, jairlicx oft des vermaent zijnde goede, getrouwe rekeninge dairoff te doen, volgende mijnre commissie ende instructie, undt 't suver ende clair van mijnen ontfang te betaelen in handen van den Lantrentmeister generael van Gelrelant, in der tijt zijnde, off

1) Het slot van dit artikel is door een latere hand zoo gewijzigd; oorspronkelijk was de beslissing aan de Rekenkamer overgelaten.

dairt mij anders bij den heeren van den financien off van de Rekeninge tAirnem van Sijnre Ma[ts]. wegen geordineert sal werden. Ende voirt al te doin dat een goet ende getrouwe waltgraeve schuldich is ende behoirt te doen, naer breder inhouden mijnre verschrijvinge ende instructie, dairvoir verbindende mijn persoon ende goeden, ende specialicken in plaetse van borge alsulcken derdendeel, als mij competeert in den pantpenningen, die ick opten vurss. waltgraevenampte staende hebbe, gecomen van zal. Jan van Bronchorst, tot verbant van allen rechteren. In kennisse van dess heb ick dit met mijn selfs hant onderteyckent bij gebreck dat ick mijn zegel hier nyet en hebbe, opten lesten dach van Aprille Ao. XV°. zes ende tsestich.

(Naar een afschrift in de rekeningen van Thomas van Appeltern in het archief der voormalige Rekenkamer van Gelderland.)

VIII. Verbael gehouden bij d' Heeren Johan van Gendt tot Winsen, raeth ende reeckenmeister, ende Doctor Lambert van Eck, mumber, gecommittierdens van de Reeckencaemer in Gelderlandt naer Nijmegen.

Op den 17 Augusti Ao 1663 sijn wij des naermiddaechs van Aernhem vertrocken ende tsavonts tot Nijmegen aengecomen, alwaer wij met d'heer burchgraeff, alsoock met d'heer Beeckman, regerende burgemeester, noch dien avont spraecken ende audientie versochten, die ons tegens 's anderen daechs 's morgens ten tien uren toegeseyt is. In welcke audientie wy vooreerst geproponeert hebben het recht, dat de heeren van de Rekeninge van olts gehadt hadden tot aenstellen van waltschepenen, mitschaeders waltschrijver in het Neder-Rijckxe Walt, ende dat deselve altijt jurisdictie, hoge ende lege, geëxerceert, oock sententien van alle saecken, soowel in criminalibus als civilibus, gewesen hadden; bewijsende ons voorss. geproponeerde met verscheydene documenten, die wij Haer Ed. en W. voorlaesen, versoeckende, dat d'heeren van Nijmegen haer doch tegens het exerceren des voorss. waltschepenenampt niet verder geliefden t'opposeren, alsoo daerdoor groote schaede aen het gemelte Walt tot naerdeel van de Lantschap gegeven ende de luyden, in het Walt woonende, off andere, die met haer te doen hadden, genoechsaem rechteloos gestelt wierden. Waerop d'heeren van Nijmegen ons te gemoet voerden, dat Haer Ed. ende W. niet conden geloven, datter oit waltschepenen in actuele bedieninge waeren geweest, ende dat vele jaeren herwaerts de waltgraven de persoonen, daerop sij iets pretendierden, binnen Nijmegen gearrestiert ende voor de schepenen in recht betrocken hadden. Waertegens bij ons met vele redenen gerepliceert sijnde, is eyntelijck versproocken ende veraffscheydet, dat wij onse documenten, mitschaeders eene deductie op deselve applicabel, aen Haer Ed. ende W. souden ter hand stellen, opdat Haer Ed. ende W. naer examinatie van deselve stucken ende daerop gehouden deliberatie bequaem mochtten gemaeckt werden om op den aenstaenden extraordinairen Landtdach, tegen den 1 September binnen Zutphen uitgeschreven, met d'heeren van de Reeckening in conferentie te treden ende dese saecke, soo doenlick, aff te doen.

(Naar een afschrift in het oud-archief der gemeente Nijmegen.)

IX. Waltgericht.

Instructie voor de heeren Cornelis Beeckman, Jacob Leeuwens, Melchior ten Hove ende Pontiaen Singendonck, respective burgermeesteren ende raedtsvrundt, omme

haer tegens morgen, sullende sijn 3e deser, te vervoegen nae Arnhem ende nae aenmeldinge van den dienst deser stadt aen de eerste ende verordende Heeren van de Reeckeningh in Gelderlandt tot weghneminge der differenten over het aenstellen van een gericht wegens het Neder-Rijcxe Walt te versoecken, dat onder andere articulen navolgende poincten, op approbatie van de Landtschap, mogen worden gearresteert ende vastgestelt:

1. Dat het Waltgerichte uyt drie persoonen sal bestaen, daervan ten minsten twee raeden van Nijmegen sullen moeten zijn.

2. Dat in absentie van die waltgreef een van de raeden van Nijmegen desselfs plaetse sal waernemen.

3. Dat den gerichtschrijver sal wesen een van de secretariën van Nijmegen.

4. Dat in crimineele saecken, in 't walt voorvallende, de judicatuyre sal staen, gelijck int Rijck, aen schepenen van Nijmegen.

5. Dat in civile saecken ymand sich vindende beswaert, daerover aen schepenen van Nijmegen sal mogen appelleren, in voegen sulcx mede ten reguarde van die van 't Rijck van Nijmegen gepractiseert wordt.

6. Dat voortaen egene besatingen, peyndingen, verbintenisse ofte realisatien ergens anders sullen mogen geschieden als voor het waltgericht, met desen verstande noghtans, dat eenige der voorgemelte acten, hierbevorens wegens d' inwoonders van 't walt voor de heere borggraef ofte geërfden gepasseert sijnde, sullen stadt grijpen, in voegen of die voor 't waltgerichte geschiet waren.

7. Dat die Heeren van de Reeckeninge aengaende saecken, sullende ten Landrechten dienen, sodaene ordre ende reglement tusschen die heeren borghgreef Welderen ende den waltgreef Goris sullen gelieven te stellen, als Haer Ed. tot meesten dienst sullen oordeelen te behooren.

8. Ende lestelijck, dat op d' articulen, spreeckende van 't mayen van plaggen ende weyden van beesten int walt, sodaene moderatie uytgevonden magh worden, waerdoor d' inwoonderen vant geseyde walt ende anderen, soo tot noch toe plaggen gemeyt ende haere beesten in 't walt geweyt hebben, eenighsints mogen subsisteren, mits dat diegeene, die het walt comen te beweyen, gehouden sullen zijn d' oude ende gewoontlijcke jaerlijcxe recognitie aen den waltgreef te betalen.

Aldus gearresteert in den Raedt den 2 December 1663.

(Naar het raadssignaat der stad Nijmegen.)

BIJLAGE C.

I. Brief van den magistraat van Nijmegen aan dien van Arnhem over de beëediging van Willem van Appelteren als burggraaf.

1436 — December 4.

Ersame, lieve, seer geminde vriende, Willem van Appellteren is huyden voir onsen raide geweest mit brieven onss genedighen heren, inhaldende onder anderen woorden, dat wij hem voer onsen borchgreve annhemen ende dairop eyden wolden. Ende so hij in onsen verbondt niet en is noch dat nyet besworen en heefft noch willen besweeren, gelijck andere onse burgeren gedaen hebben, so he onse ingesetene burger is, so hebben wij hem voergelacht, off hij yet beraden sij

the sweeren nae dem averdraghe t' Arnhem op eynre dachfart averdragen, dat hij tegen die verbintenisse noch onsser stadt nyet doen en sall mit raede off mit daede, mit woerden off mit wercken, heymelick off apenbaer, sonder argelist, woe dat punct des averdraeghs inhalt, daer Willem van Apelteren op seghde, dat hij oirbodich wehre to sweeren nae gewoenlicker wijse, soe die borchgreven tot Nijmeegen plegen te sweeren, etc., onder andere woorden, so die daertusschen gevallen sijn. Lieve vriende, omb dese saicken wille ende oick van der saecken 's graven van Benthem, so gij in den brieve der van Ruremunde verstaen moigt, ende voirt omb andere puncten ende saicken wille 1), enz.

(Naar een afschrift in het oud-archief van Nijmegen.)

II. Hertog Arnold stelt Willem van Appeltern aan tot burggraaf, belovende hem daarvan niet te ontzetten, voordat hij hem de pandsom heeft terugbetaald.

1437 — Januari 13.

Wij Arnolt, van der gnaden Gaitz hertoige van Gelre ind van Gulich ende greve van Zutphen, doen kondt allen luyden mit desen apenen brieve ind bekennen var ons, onse erven ind nakomelingen, dat wij Wilhem van Apeltern ind sijnen erven van gerechter witlicker scholt, als van gueden, gereden gelde, dat in onsen kentlicken nut ind oirber komen ind gebeurt is, schuldich sijn sesduysent seven-indnegentich gulde, sware averlentsche Rijnss gulden, vur datum des briefs gemunt ind geslagen, guet van golde ind gerecht van gewichte, off die weerde dairvur ain anderen gueden gulden payement, in der tijt der betalinge in onse stat van Nijmegen genge ind geve. Vur welke summe gelts, ind oick in rechten trouwe ind geloven, des wij ons totten selven Wilhem versien ind vermoeden (?), wij bij rade ind guetduncken ons selfs ind eyn deels onser vriende van onsen rade hon gesat ind gemaickt hebben, setten ind maicken avermits desen brieve onsen borchgreve tot Nijmegen ind richter in den Rijck, also dat hij dat ampt trouwelicken van onsentwegen ind in onsen name bewaeren, regieren ind dairin richten ind doen soll, als eynen getrouwen amptman geboirt ind eynen borchgreve van alts gewoenlich is geweest to doen; ind sall oick alle broicken, groit ind kleyn, hoge ind lege, myt allen vervallen ind opkomyngen, die in den vurs. borchgreveampte vervallen ind verschijnen moigen, trouwelijcken van onsentwegen ind tot onsen behoiff vorderen, inwynnen ind opboeren t' allen tijden ind, wanneer sich dat geboirt, ons dairaff guede bescheydelicke rekenschapp ind bewijsinge doen, wanneer wij, onse erven ind nakomelingen willen ind hem dat ses weken to voren mit onsen brieven laten weten.

Oick sall Wilhem vurss. onse dijckgraefschap in denselven ampt van onsentwegen verwaeren ind ons, onsen erven ind nakomelingen bescheydelicken rekenen ind bewijsen, so wess ons dairvan komen ind geboiren sall; dus sullen wij hem den kost dairtoe doen.

Voirt sullen wij den vurss. Wilhem alle jair, also lange als hij onse borchgreve aldair sijn sall, omme dat vurs. ampte te bewaeren ind te regieren, geven ind betalen hondert ind vijveindtseventich guede alde Franckrijckschc schilden off die

1) Wat verder in dezen brief volgt, heeft geen betrekking op deze zaak.

weerde dairvur ain anderen gueden payement, eynen oss, vijveindtwintich malder rogge, hondert malder haveren, die hij to voren uytheffen ind boeren sall van den alingen broicken, vervallen ind opkomyngen, die in den vurss. ampte vervallen ind verschijnen sullen, doch tot verscheydelicker rekenscap ind bewijsinge. Ind weert saick dat hij die enichs jairs dairaff nyet geboeren noch ingewinnen en kunde, dat gebreck sall hij voirt op sijn ampt slaen ind erkennen, als sich dat geboirt.

Voirt sall hij noitdruft van brande hebben van onsen Rijckswalde; dat sal hem onse waltgreve aldair van onsentwegen geven ind volgen laten, also lange als hij onse borchgreve to Nijmegen sijn sall.

Voirt weert saicke, dat wij Wilhem vurss. bynnen der tijt dat hij onse borchgreve aldair sijn sall, selve bevelen off myt onsen brieven ontboeden enigen kost van onsentwegen te doen off yet te verleggen, dat sall hij oick van sijn ampt slaen tot bewijslicke rekenynge, ind wij sullen hem dat guetlicken verrichten ind betalen, eer wij hem off sijne erven van den vurss. ampte ontsetten doen, gelijck hijrna beschreven volgt.

Wairt oick saeck, dat Wilhem vurss. off sijne knechten off yemant anders, die hij gebeden hedde myt hem to rijden om dat borchgreveampt to verwaren, nederleghen nd gevangen worden, dat Gott verhuede, off schade leden aen peerden off aindere reysigen haven, dairaff sullen wij hem eyn guet hoiftheer wesen ind hem oick dat wael beleggen.

Voirt weert saeck, dat Wilhem vurss. off sijne knechte [off] yemant anders, den hij geboeden hedde om hem dat vurss. ampt helpen to verwaeren, yemant antasten off vyngen, dat hem van sijns ampts wegen geboirden, ind dair ongevalle ynne viele myt doetslagen off wondingen, dairaff sullen wij hem eyn guet hoiftheer wesen, ind dairmede sullen sij oick tegen ons noch onse heerlicheit nyet gebrueckt hebben.

Voirt alsoe alst van aldes gewoenlick is, dat men alle jair twee nyhe scepenen bynnen onse stat van Nijmegen to setten ind plege toe kyesen, doch enghenen thensij mit onsen willen ind consent, soe hebben wij denselven Wilhem vurss., also lange als hij onse borchgreve aldair sal sijn, gegont ind mechtich gemaickt, dat hij alle die koere van eynen nyhen scepen bynnen onse stat van Nijmegen hebben sall, als dat van alts gewoenlick is, sonder eenige berichtinge off wederseggen van ons, die wij hem dairop doen muchten. Ende den anderen sullen wij dair doen kijsen ind setten moigen na ons gadinge, buyten eenige bekroenen Wilhems vurss.; ind wes ons ind Wilhem vurss. dairaff te liefnisse gedain wurde, dairaff sall malck dat sijne behalden ind sijn beste dairmede doen mogen.

Voirt sullen die also van onsentwegen tot nyen scepen aldair gekaren ind gesat werden, terstont mede gelaven ghene andere nyhe scepenen te kyesen, tensij myt wille ind consent Wilhems vurss., off die hij gekaren ind gesat wil hebben, als dat gewoenlick is. Doch ist gevurwaert, offt saicke were dat wij mit onse stat Nijmegen eyns wurden eghene nyhe scepenen te kyesen noch te setten, vorder dan uyt den rade aldair, dat wij dat gelijckwael sullen moigen doen buyten bekroen ind wederrede Wilhems vurss., ind sall oick alsdan myt sijnen wille ind consent sijn.

Voirtmeer en sullen wij noch onse erven off nakomelingen den vurss. Wilhem off sijnen erven van den burchgreveampt vurss. nyet ontsetten, doen noch laten ontsetten in eniger wijs, wij, onse erven off nakomelingen en hebben hem off sijnen erven yrst gensselick verrichten ind betalen doen die summe van sesduysent ind soevenindtnegentich R. gulden vurss. ind oick mede verricht van allen kost ind verleth, die hij van ons selfs wegen ind bevelen off avermits onsen brieven, alst vurss. steyt, gedain off verlacht hedde; oick van allen nederlagen ind verluysse van

peerden ind anderen rijsigen haven, als vurss. steyt, ind oick mede van den hondert ind vijveendetseventich alden gulden schilden, vijveendetwintich malder rogge, hondert malder haveren ind eynen oss des jairs, na beloip der tijt, wes hem dairaff gebrecklick off achterstedich weer, dat enichs jairs van onsen broicken in denselven ampt nyet geboirt en hedde, in alle der maten als dat verclaert steyt. Wij en sullen oick Wilhem noch sijnen erven vurss. nyet ontsetten in eeniger wijs van denselven onsen borchgrevenampt, wij en hebben hem dat yrst eyn jaer te voren op doen seggen ind anders nyet. Voirt bekennen wij hertoich vurss., dat Wilhem van Apeltern vur ons bekant hefft, dat Mechteld van Apeltern, sijner moeder, des vurss. gelts toebehoirt vierduysent averlentscher Rijnscher gulden, dat wij consentieren avermits desen selven brieff; ind all argelist is in allen ind eynen yegelicken punte des brieffs uytgescheyden genslicken, diewelcke puntten ind elck bijsonder wij hertoich vurs. gelaift hebben ind gelaven vur ons, onse erven ind nakomelingen in gueden trouwen vast, stede ind onverbreeckelick te halden, ind dien nyet weder the doen noch geschien laten, avermits ons selven off ymant anders van onsentwegen in eniger wijss. Ind hebben des to oirkonde, gantzer vaster stedicheyt onsen segell van onser rechter wetenheit ind gueden willen ain desen apen brieve doen ind heyten hangen. Gegeven in den jaer onses Heren duysent vierhondert soevenendedertich, in Octava Epiphanie Domini.

Per dominum ducem, praesentibus de consilio Joh. domino de Ghemen, necnon Joh. Boytberch, marscalco hereditario Gelrensi.

(Naar een afschrift in het oud-archief van Nijmegen.)

III. Verschrivung op dat Borghgreeffampt Nijmegen.

1496 — Mei 6.

Wij Kairle van der gnaden Gaidtz hertoige van Gelre ind van Gulich ind greve van Zutphen doen kondt, soe hijrbevoerens eyn guetlick verdrach gemaickt geweest is tusschen ons ind onsen lieven, getrouwen Claes ind Claess Vighe ind Henrick Vighe, aentreffende oirre verschrijvongen van onsen borchgreveampt to Nijmegen etc., als dat wij oen vernuegen solden achtendetwyntich hondert enckell Rijnsche gulden, in maten ind vurwerden, als dat ten selven maill averdragen was, twelck doch verbleven ind den nyet nagegaen en is, soe bekennen wij hertoige vurss. voir ons, onse erven ind nakoemelingen, dat wij denselven Claess ind Claess Vighe ind Henrick Vighe vurss. die vurss. summe, achtendetwyntich hondert enckell averlensche kurfurster Rijnsche gulden, off die warde dairvoer an gueden anderen gulden payment, in tijt der betalingen gelijck guet wesende, noch sculdich sijn, ind hebben dairomme ind omb sunderlinger trouwen ind geloeven will, der wij ons versyen tot Henrick Vige vurss. denselven uyt begeerten Claess ind Claess Vighen vurss. bij raide ind guetduncken ons selffs ind onser vrynde van den raide gesat ind gemaickt, setten ind maicken avermidz desen tegenwoirdigen brieff onsen borchgreven tot Nijmegen ind richter in den Rijck, dair oick onse onderrichterampt to Nijmegen mede toe behoeren sall, ind hebben hon bevalen ind bevelen sulx getruwelick ind waell van onser wegen ind in onsen name to bedyenen ind to bewaeren, oick dat onderrichterampt avermitz enen gueden bequemen man to doin bewaren, onss getruwe ind gehoirsam to wesen, onse geleyde ind palinge to halden ind to

beschudden, eynen yegelicken, die dat gesynt, recht ind vondenisse to doin ind te laten wederfaeren ind voirt allet to doin, dat eyn guet, getruwe borchgreve ind amptman sculdich is te doen, dair hij ons sijnen eet op gedaen heefft ind revers-brieve gegeven heefft; ind sall alle broicken, groit ind kleyn, hoge ind leghe, myt allen opkomyngen ind vervall, die in denselven ampten vervallen ind verschijnen, truwelick van onser wegen ind tot onser behoiff inwerven ind opboeren to allen tijden, soe duck ind wanneer sich dat geboirt, ind ons, onsen erven ind nakoemelingen dairaff guede, bescheidelicke rekenschap, bewijss ind averleverynge doin, wanneer wij oen sulx eynen mandt lanck off langer to voeren doin schrijven. Oick sall hij onse dijckgrevenampt in den scependomme, in den Rijck van Nijmegen getruwelick verwaeren ind desghenen dairaff komende wurdt, sall hij ons jairlix bewijselick rekenen ind averleveren, doch wes kost hij desshalven gedaen hed, dair wederomme affnemen ind inbehalden.

Voirt sullen wij onsen lieven, getruwen Claess ind Claess Vighe ind Henrick Vighe, onsen borchgreve vurss., ind oeren erven jairlix ind alle jaer uyt onsen alyngen bruecken, opkomyngen ind vervall vurger. doen betalen hondert achtendetsestich enckell averlensehe Rijnsche gulden to renthen, die onse borchgreve in der tijt uytrichten ind inbehalden sall van sijnen opboeren vurss., ind sall ons dairayn in affkortyngen guede betalinge wesen, sonder vorder enich beveell van ons te dorven hebben bis ter tijt toe wij, onse erven off nakoemelyngen dat borchgrevenampt wederomme an ons gevrijt ind geloesset hedden in manieren hijrna beschreven. Ind off men enichs jairs sulcke hondert achtendetsestich enckel Rijnsche gulden ayn den bruecken, opkomyngen ind vervall nyet genemen en kunde, soe sall onse borchgreve 't gebreck dairaff ayn sijnen opboeren van den anderen neestvolgende jaeren inbehalden ind rekenen. Weert oick saick, dat onse borchgreve in der tijt enige pennyngen vorder verlechten oft affspreeck off enigen kost dede uyt onsen muntlicken off schryfftelicken bevell, des hij sus van sijns amptz wegen nyet sculdich en weer te doen, sulx sall hij jairlix aen sijnen opboeren inbehalden ind rekenen, twelck men hon guetlick passieren sall, oick van den eynen jaer in dander, als vurger. steyt. Dergelijcken off onse borchgreve van onsen wegen verschreven wurde ergent buten sijnen ampt to rijden, dairaff sall hij ons den kost rekenen tot vier perden toe, off dair-onder, ind als hij bij ons to koemen verschreven wurde, dair wij kost hedden, soe sal men hon sijn perde [to] voederen rufoder quijten, ind hij ind sijn knechte sullen te have gaen eten. Ind opdat onse borchgreve vurss. dit selve ampt te vorder mit truwen bewaeren moige, soe sullen wij hon jairlix ind alle jaer, baven sijne gewoentlicke profijten, voer sijn loen ind to vollenst sijnre kost ind brant doen betalen vijffendesoeventich Rijnsche gulden currentz gelds, as onse stat Nijmegen geefft ind boert, welcke hij aen sijnen opboeren van onsen bruecken ind opkomyngen jairlix inbehalden sall, oick van den eynen jair ind dander, as vurss. steit. Vorder en sall hij ons eghenen kost noch schade rekenen omb datselve ampt toe bedyenen, then weer saick off hij buten sijnen ampt van onsen wegen ind beveell ridende wurde, ind dairaver hij off die sijne nederleghen, gevangen wurden, dair Got voir sij, off perde off hairnisch verloeren, des sullen wij oen een guet hoifftheer wesen. Weirt oick saicke, dat onse borchgreve in der tijt off die sijne off yemant anders, den hij gebaedt off gebeden hedde, omb eniger saicken wille sijnen ampt ind dyenst aintreffende, als nementlick omb yemant te vangen off ain te tasten, dat hon van sijns amptz wegen geboirden, die sich frevelich ind wederwilllich maicktden ind dairaver ongeluck van doitslach, leemde off wondynge geschieghe, dat puerlick omb des amptz will to bedyenen ende nyet anders mit opsatt off vurrait toequeme, dairayn en sullen onse borchgreve off die sijne off die hij gebaedt off gebeden

hedde, ons ind onser heerlicheit nyet gebrueckt hebben noch bruecken. Soe dan van alds gewoentlick is jairlix van onser wegen twee nye scepenen bynnen onser stat Nijmegen gesatt te werden, hebben wij bewillicht ind bevalen, bewilligen ind bevelen onsen borchgreven in der tijt, dat hij alle jair enen van den twee nyen scepenen, die dairtou nut ind bequeem sijn, kyesen ind setten sall sonder enige berichtynge off voirder beveel van ons off van onser wegen to wachten. Doch ist bevurwert, offt saick were, dat wij mit onser stat Nijmegen eens wurden egheen nye schepenen toe kyesen noch to setten vorder dan uyt den raide aldair, dat wij dat gelijckewaell sullen moigen doen buten bekroene ind wederrede onss borchgreven.

Voirtmeer hebben wij hertoige vurss. gelaifft ind gelaeven vur ons, onsen erven ind nakoemelingen den vurss. Claess ind Claess Vighe ind Henrick Vighe, onsen borchgreve, ind oeren erven, dat wij den vurg. Henrick ind gebreeck sijns die vurg. Claess ind Claess off oire erven van den vurss. onsen borchgreveampt nyet ontsetten doin noch laeten ontsetten sullen, wij en hedden oen yrst guetlick ind waell doen vernuegen ind betailen sulcke achtendetwyntich hondert enckell averlentsche kurfurster Rijnsche gulden off die weirde dairvoir an anderen gulden payment in tijt der betalingen dairvur guet wesende; ind mede opgelacht alle desghenen, dat onse borchgreve ind sij na beloip der tijt ain ons tachter weren van den hondert achtendetsestich enckell Rijns gulden renthen off van uytgelachten pennyngen, kost, teryngen, nederlaigen ind verluyss, ind oick van den loen ind vollenste sijnre kost, die hij jairlix hebben solde, as vurger. steyt, welcke ontsettinge ind affloissinghe wij doch altijt mitter betalingen, as vurscr. steyt, doen moigen, wanneer ons sulx gelieven sall. Oick hebben wij den vurg. Claess ind Claess Vighe ind Henrick Vighe, onsen borchgreve, ind oeren erven bewillicht, off sij tot eniger tijt ongestalt wurden, off dat oen nyet en belyeffden onse borchgreveampt vurss. selve to bedyenen, ind ons eynen anderen gueden, bequemen man dairtoe presentierden, dat wij den tot oirre begeirten, soe duck des noit were, in onse ampt setten ind doin setten sullen, dat to bedyenen ind dairaff te hebben ind to genieten in alre maten, as nu van Henrick Vighe, onsen borchgreve, geschreven steyt. Dat dese punten ind averdrachte sess jaer lanck neest toekomende vaststaen sullen. Ind off sich die affloissinge vurger. langer vertoige dan sess jair lanck neest toekomende na datum dis brieffs, soe sullen sij ind oire erven onse alynge borchgreveampt, richter- ind onderrichterampt van der tijt voirtan hebben ind gebruycken op oire vurbrieve, die sij van onsen lieven heren ind aldevader, hertoige Arnolt seliger gedechten, dairop sprekende hebben; bij alsoe dat wij, onse erven ind nakomelyngen altijt onse ampten vurss. wederomme vrijen ind loessen sullen moigen mitten achtendetwyntich hondert enckell Rijns gulden ind mitten gebreke van renthen, kost, teryngen, nederlaigen, verluyss, loyn ind vollenst, gelijck vurger. steyt. Ind is oick bevurwert, off sich hijrnamaels bevunde, onse richterampt bynnen Nijmegen vurtijtz affgeloisset ind soe voirt ain ons gekoemen were, off oick dat men enige pennyngen uyt crachten van eynen averdracht, twelck bij tijden onss lieven heren ind vaders, hertoigen Adolphs seliger gedechten, gemaickt mach wesen, geboirt ind ontfangen hedde, sulx altosamen solden ons, onsen erven ind nakomelyngen wederomme to staiden koemen. Allet vurss. sonder argelist ind ongeveirlick. Alle punten diss brieffs ind yegelick punt bysonder hebben wij hertoige vurss. gelaifft ind gelaeven vur ons, onse erven ind nakomelingen in gueden trouwen, vast, stede ind onverbrekelick to halden ind daerweder nyet to doyn noch to laiten geschien, avermitz ons selven off yemantz anders van onser wegen; ind hebben des to oirkonde der wairheit ind gantzer, vaster stedicheit onse segell van onser rechter wetenheit ain desen bryeff doyn ind heyten hangen.

Gegeven in den jair onss Heren dusent vierhondert sessendetnegentich, des Vridages na den Sonnendach Cantate.

Per dominum ducem, presentibus in consilio domino cancellario strenuisque viris Wilhelmo de Aeswijn, magistro curie hereditario, Jacobo de Ryemsdick, Arnoldo et Alberto de Lawick, fratribus, Johanne de Eyll, domino in Geysteren, armigero ac aliis consiliariis.

(Naar een authentiek afschrift in het archief der Rekenkamer van Gelderland, afd. Rekeningen C. No. 2, a.)

IV. Remissiebrief van Karel V voor Reyner van Wijhe, burggraaf.

1550 — Augustus 7.

Kaerle, bij der gracie Gods Rooms Keyser, altijt vermeerder 's Rijcx, coninck van Germanien, etc., allen dengenen, die dese tegenwoirdige zien zullen, saluyt. Wij hebben ontfangen die oitmoedige supplicatie van Reyner van Wijhe, borchgrave van Nijmegen, in onsen furstendom van Gelre, inhoudende, hoe dat geleden is omtrent anderhalf jaer onsen lieven ende getrouwen ridder van onser ordene ende stadhouder van Gelderlandt, de grave van Hoichstraten, hem suppliant bevel gegeven heeft uit cause van sijn officie te vangen ende apprehenderen een priester, genoempt heer Joachim, burger te Nijmegen vurss., uuyt dien hij befaemt ende besmet was van heresye. Ende hoewel hij suppliant den voors. grave van Hoichstraten op dier tijt toesacht alzo te doene om te verhueden (indien hij anders geseyt hadde), dat hij hem gestoort zoude hebben, ende hij suppliant die apprehensie vurss. niet en mochte doen eedtshalven, sonder daerbij te hebben den burgermeester, twelck soude oirsaeke hebben moegen wesen van groet rumoer onder den burgeren, indien hij denselven priester sonder praesencie van den burgermeester gevangen hadde, heeft ter goeder meyninge denselven priester laten waerschouwen, hopende dat, als hij verlopen soude wesen, alle heresye aldaer geheelick cesseeren soude. Ende soe dan den persoon, die deselve waerschouwinge dede, gevraecht werd op sijnen eedt, hij seggen zoude, of hijt uuyt des suppliants bevel nyet gedain en hadde, daerop hij mochte geseyt hebben, mitsdien de suppliant hem tselve alsoe bevolen hedde, nyet vermeynende, dat hem bij sijnen eedt gevraecht zoude worden, dat die suppliant hem dieselve waerschouwinge te doen nyet bevolen en hadde, twelck nochtans naderhant deselve persoen anders bekent heefft. Ende oick int begynsel van 't bedienen des suppliants officie hij suppliant hadde geleye gegeven eenen anderen priester, oick besmet van heresy, hem te comen verantwoerden, dat hij sich verhoede; ende insgelix oick sommygen heyden ende joeden, niet meynende daeraen soe haest te mogen misdoen; soe heeft de voorn. suppliant ons oetmoedelick gebeden hem te willen vergeven tgunt dat hij aen alle des vurss. is misdaen en misbruict mag hebben, aengesien dat hij tselve niet gedaen en heefft durch faveur noch toedracht der seckten noch oick daeraff geprofiteert te hebben, dan alleenlick is tzelve geschiet ter goeder meyninge, nyet hopende bij den suppliant daeraen misdaen te hebben, ende hiervan te willen verlenen onse opene brieven van abolitie ende pardoene. Soe eest dat wij de zaecken voors. overgemerct ende hierop gehadt 't advys van onsen lieven, getrouwen die cantzler ende luyden van onsen rade in Gelderlandt, diewelcke opte feyten voors. behoerlijcke informatie genomen hebben, den voorn. Reyner van Wijhe, suppliant, genegen wesende sijndere voors. bede ende begeerte ende hem willende in dit stuck gracie ende genade presteren

voor riguer van justitie, hebben in den gevalle als boven, bij deliberatie van onse zeer lieve ende zeer beminde suster, die Coninginne douagiere van Hongrien, van Bohemen, etc., voor ons regente ende gouvernante in onsen landen van herwaerts overe, vergeven, quijtgescholden ende geaboleert, vergeven, quijtschelden ende aboleren uuyt sunderlinge gracie bij desen de feyten ende mesusen boven verhaelt, mitsgaders alle tgene wes hij ter cause van dien mit dieser aencleeft tegens of an die justicie misdaen ende misbruyct mach hebben; ende hebben hem als hiervoer weder gestelt ende gerestitueert, stellen weder ende restitueren bij desen tsijner goede fame, name ende geruchte in onsen voors. lande ende furstendom van Gelre ende allen anderen onsen landen ende heerlicheyden, mitsgaders tot sijnen onverbuerden goeden, indien hij eenige heeft, also hij was voor de toecompste van de vurss. mesusen, imponeerende hierop een eeuwich zwijgen ende silencie onsen momboir van Gelderland ende allen anderen onsen richteren ende officieren, wie sij zijn. Behoudelijck dat de voorss. suppliant gehouden word deselve feyten ende mesusen tegen ons te beteren civilick alleenlick, na gelegentheyt van de misdaet ende faculteyt van sijne goeden 1), ende oick te betalen ende refonderen redelicke costen van justicien, indien hieromme ennige gedaen zijn; al ter taxatie ende arbiterscape van de voirn. van onsen rade in Gelderlandt, dien wij daertoe committeeren ende hen bevelen, dat, voer hen geroepen diegene, die daervoer behoren geroepen te zijn, sij procedieren wel ende deugdelijck toe verificatie ende interinement van desen naer hare vorme ende inhouden, ende oick tot taxatie ende arbiterscape van den voirs. amende civile ende costen van justitien. Welck interinement hij suppliant gehouden zal zijn te versoecken in onsen voors. rade binnen sesse maenden naestcomende naer date van desen, opte peyne van te verliesen d'effect derselver; ende dat gedaen ende de voors. amende civiele getaxiert, gearbitriert ende betaelt zijnde in handen van onsen ontfanger oft anderen onsen officier, dien 't behoeren zal, dewelcke gehouden wort daeraff ontfanck te maecken, rekeninge, bewijs ende reliqua te doen t'onsen proffijte mitten anderen penningen van sijnen ontfange, sij ende alle andere onse rechteren, justicieren, ende officieren ende amptluyden, tegenwoordich ende toekomende, haere stedehouderen ende eenen ygelick van hen besondere, soe hun toebehooren sal, doen, laeten ende gedoigen den voirn. Reyner van Wijhe, suppliant, van dese onse gracie, quijtscheldinge, abolitie ende pardoene ende van allen den inhouden van desen in der vuegen ende manieren voeren verhaelt, rustelick, vredelick ende minnelick genieten ende gebruycken, sonder hem te doen noch te laten geschien, nu noch in toekomende tijden, aen lijff ende aen guet enich hinder, letsel off moeyenisse ter contrarien in eniger manieren; aver indien sijnen persoen oft enige van sijnen onverbuerden goeden zijn oft waren hiernamaels hieromme gevangen, becommert, gearrestiett oft enichsins belet, dat sij die stellen ind setten, oft doen stellen ind setten terstont ende sonder vertreck tot gehele ende volcomene slackinge ende deliverancie, want ons alzoe gelieft. Des t'oirconden soe hebben wij onsen segel hieraen doen hangen. Gegeven in onser stat van Bins, den 7 dach Augusti, int jaer ons Heren duysent vijffhondert ende vifftich, van onsen Keyserrijcke 't 31, ende van onsen ricken van Castilien ende anderen 't 25.

---

1) Uit een brief van de landvoogdes Maria aan het Hof (Brieven uit en aan het Hof No. 521) d.d. 14 Augustus 1550 blijkt, dat de boete bepaald was op 1/4 van de op het ambt gevestigde pandsom. Aanvankelijk had het Hof om den aard van het delict ongunstig geadviseerd op zijn aanvrage om vergiffenis (ibid. No. 503 van 20 Mei 1550).

Opte plicke stondt geschreven: Op den dach van huyden, date van desen hiernae geschreven, is bij mijnen heeren den graven van Hoichstraten, statholder, ende den cantzler ende raeden 's Keisers, onsers allergen. heeren, in Gelderlant verordent die amende civile gementioneert int pardoen van sijn Ma[t] geimpetriert bij Reyner van Wijhe, heer tot Hirne, ende bij hem in den rade van Gelre gepresenteert, om geinterineert te worden, den 28 Januarij lestleden getaxeert geweest, ende wert getaxeert bij desen in somme van negenhondert Carolus guldens van twintich stuivers guet gelts, gefalueert; mits welcke betalende in handen van den lantrentmeester off sijnen clerck, wordt vurs. perdoen geinterineert. Actum to Arnhem, den 29 dach Aprilis 1500 [een] ende vifftich. Ondergeschreven: Mij tegenwoirdich ende geteickent BERTY.

(Naar een afschrift in het oud-archief van Nijmegen.)

V. INSTRUCTIE VOOR DEN BORCHGRAEFF ENDE RICHTER VAN NYMMEGEN UND DICKGRAVE INT RICK ENDE SCHEPENDOMB DERSELVER STADT, CORNELIS VAN GENDT, HEER TOT MEYNERSWICK.

1591 — November 10.

1. Irst dat die voorss. borchgraeff, richtter ende dickgraeff gehouden wordt sijne residentie bynnen Nymmegen te houden ende dat hij dieselve ampttten getrowlick sall bewaeren, eenen iederen, die dess gesyntt, recht ende vonnisse laetten geschyen ende wederfaeren, soe 't na den stadt- ende lantrechtte behoort; die bepalingen bynnen sijnen bevalen ampttten te verdedingen, die stroomen ende straetten bynnen denselven ampttten nae sijn vermogen te veyligen und niet uitter stadt te reysen, hij en hebbe ierst eenen bequamen stadtholder off onderrichtter gesteltt, diewelcke in alle saecken sijn plaetse bewaren sall ende dair die borgeren, ondersaetten ende vremden man aen gehouden sijn.

2. Item indien iemantz in der lantschaps hoocheit off gerechticheit, 't waere geestelick, weerlick, eedell off onedell, off wie 't waere, hindernisse dede, 't selve sall hij verwittigen dien van der Rekeninge t'Arnhem, omb dairinne voortz gedaen te worden nair behooren.

3. Die voorss. officier sall gehouden sijn alle nieuwe visscherien, vogelryen ende middelsanden opkoemende in der rivieren, sowaell in der Waell als Maess, bynnen sijnen bevalen ampttten well ende ernstelick waer tho nemen ende tovversicht daerop to hebben ende dieselve sanden, soe haest men die becomen kan ende bloott syen mach, gerichttelick befaeren ende besteecken totter Lantschaps behoeff, ende sich dairinne soe bewiesen, dat der Lantschap desshalven aen hare hoocheit ende gerechticheit niet versuymptt noch vercort en worde; maeckende van alsulcke bevaeringe behoorlicke certificatie onder sijn segell ende hantteicken, oerkonde gerichtzluiden, ende dieselve certificatie mit oick van die nieuwe visscherien ende vogelryen, dair den heer inne gerechtichtt mach sijn, t' advertissement terstontt ende sonder vertreck overschicken t' Arnhem in handen van die luiden van de Rekeninge om die tot des heeren verseeckerheit bewaert ende dairmit der Landtschaps prouffijt gedaen te worden naer behooren.

4. Datt hij schuldich sall sijn die geleyden bij der Landtschap of Statholder, cantzeler ende raeden gegeven onverbreckelick the halden, ende dat hij nyemande in sijnen ampttten geleyden en sall moegen geven, die den heere als herttoge van Gelre ende grave van Zutphen gebroeckt sall hebben, sonder voorweetten ende expresse beveell van den heeren stadtholder, cantzeler ende raeden ende mits van

der financien offt compositie, die daeraff befurwart sall wesen, in reeckeninge verantwoorden, als in 't nafolgende articule, ten sije dat hij iemanden, die in sijn amptt gebroeckt hadde off daer gegoet ware, bij sich liet komen om te scheiden van alsulcke bruecken ende dit voor den tit van eenen maentt ende voor twee reisen telcken van veertien daegen.

5. Item indien hij aengesocht wordt om geleide te geven van delicten, geschiet buytten den furstendomb Gelre ende graeffschap Zutphen, en sall tselve niet moegen toelaetten dan van saecken niet enorme sijnde, als simpele, onnoesele dootslaeghen offte dergelick, ende tselve niet langer dan voir den tijtt van eenre maent, ende mitz dairaff oick nemende finantie offt compositie naer redelickheit, dairvan hij mytte andere pennongen van sijnen ontfanck oick schuldich sall sijn te verantwoorden. Ende bynnen dieselve maentt sall hij dairvan ende van die geschiedenisse des faitts adverteren den stadtholder, cantzeler ende raeden ende dien van de Reeckeninge, om, off hij 't selve geleide langer sall moegen continueren, ende op wat voerwaerden ende finantie; mair van enorme delicten, als crimen lese majestatis, moortt, moortbrant, kneveldrie, dootslaegen mit opsett en laegen, vrouwencrachtt, ontfueringe van vrouwen, valsche muntte, delicten in wederwrake van justitie offt diergelick, en sall d' officier voorss. nyemandtt geleide in sijnen ampten verleenen noch mede egeene heydenen, jooden offte andere diergelicke persoonen.

6. Voort rechtte gerichtzdaegen ende schouwen op die dicken, weteringen, sluysen, stegen ende straetten to halden, alss dat nae den stadt-, landt- ende dickrechten behoort ende van oudtz gewoonttelick iss.

7. Alle die verbuerde goederen, broecken, groott ende clein, die in sijnen voorss. ampten verschenen sijn offt verschijnen sullen, diewielle hij officier wesen sall, nerstich ende terstont nae der daet inne te vorderen, sonder iemandt dairinne aen tho syen, dissimulieren off te verschoonen in eeniger manieren op pene van arbitralick dairaff te warden gecorrigiert bij die luiden van den raede der cantzellerie t' Arnhem nae gelegenheit van den saecken ende van op hem te verhaelen die amenden dess missbruix. Ende sall hem well ende nerstelick terstondtt (nae die faitten tsijnner kennisse gecommen sullen sijn) gerichttelicken informeren soe discretelicken alss hij sall moegen ende die informatie well autentickelicken bij den schepenen offt gerichtzluden ende lantschriever doen attestieren, sonder ennichsins dairinne tho dissimulieren.

8. Sall oick gehalden wesen sijne utterste diligentie te doen om aen te tasten ende te vangen alle apenbare delinquanten ende quaetdoenders, moordenaers, moortbranders, straetroovers, dootslaegers ende andere, die hij vernemen kan onder sijnen ampten ende tot sijner apprehensie staende, ende aengetast sijnde daerop ende tegens to procedeeren sonder ennige dissimulatie of iemandt te verschoonen. Ende soo veer hij die delinquantten niet en konde apprehendieren, in dien gevalle sall hij terstontt aenslaen ende stellen in sijnen handen bij goeden inventaris alle die goeden, beide haeffelick ende erfflick, van sulcke delinquanten, onder sijnen ampten gelegen sijnde, ende dairvan in reeckeninge mentie ende ontfanck maecken, voorbehalden die van Nijmegen in saecke van dootslagen huer privilegien.

9. Maer en sall desen officier niemant mit apprehensie beswaren vorder dan nae d' ordonnantie, soe hem bevalen wordt, stadt-, lantrecht off goede gewoontte tselve vermoegen, ende besonder verdacht sijn nyemandt te doen pijnigen offt ter torture stellen, sonder dat hij hebbe voorgaende informatien, indicien, stercke fame ende andere bewiss, dat nae rechte stadt- ende lantrechtte genoech sije, ende dat hij daerop hebbe ordonnantie van den stadtholder, cantzeler ende raeden offt vonnisse der wetholders, op pene, indien hij contrarie dede, scherpelick dairvan gestrafft te worden.

10. Ende sall den gevangenen ten eersten moegelick te rechtte stellen, sonder die langer te halden op dess Landtschapss coste dan XIIII daegen, off ten eersten aenstaenden rechtzdach dairnae, sonder ordinantie van den Hove offt van dien van der wett.

11. En sall oick nyemandt aen den lijve doen richtten, sonder te vooren dairvan te hebben geadverteertt den heeren cantzeler ende raeden, ende dat hij daerop verstaen sall hebben huerluider ordinantie.

12. Item sall den officier (soe voele idt borchgraeffamptt aengaet) in reeckeningh gepassiertt worden .... stuver sdaechs voer die attinge ende bewaernisse van ieder gevangen.

13. Desen officier sall verdachtt sijn in alle compositien ende advisen, soe voele in hem iss, te letten, dat die pennongen der compositien vrij tot prouffijtte van der Landtsehap komen ende dat alle costen ende misen van justicien daerenbaven betaellt worden.

14. Sall oick verdachtt sijn te adverteren in saecken, dair compositie vallen, dat die amenden, confiscatien offt correctien aengaende grootte saecken, die desen officier alleen niet en mach composeren, niet minder genaemen te worden dan die geweesen vonnissen, off stadt- oder landtrechtt tselve vermelden, then ware door ongevall well notoire ende dat den delinquant offt misdadiger ware fugitiff offte soe arm, datt men op hem die gerechtte amende nyet en solde konnen verhalen.

15. Item alss desen officier geadvertiert sije van ennige delicten, die bij den Have verclaert sijn remissibell ende die compositie dairvan gedaen sijn, ende dat hij geauthorisiert worde mits dien te verleenen die remissie, so sall hij in deselve brieven verclaren 't faict mit oick die somme, dairtt voir gecomposeert iss, mit verclaringe bij wyen tselve faict remissibell verclaertt ende die compositie gedaen iss; ende sall van dieselve remissie voer sijn loon moegen genietten eenen alden schylt, ende eenen halven voer sijnen schrijver, sonder meer.

16. Item desen officier en sall niet moegen vercoopen off laten redimieren ennige verboerde goeder, dan in 't apenbair mytter kerssen offte mytten mijnen, ende bij ordinantie van dien van der Reeckeningh, then ware hem anderss bij denghenen, die 't behoort, toegelaten worde.

17. Sall oick die borchgraeff ende richter alle halve jaer bij geschriffte seynden aen den heeren cantzeler ende raeden, ende oick aen dien van der Reeckeningh attestatie autentick, soe voell idt borchgraeffamptt aengaet van hem selven, ende soe voell idt richteramptt betrefft van den cyphierss offt andere bewaerders der gevangenen, die naemen ende toenaemen van alle die gevangenen, die bij den borchgraeff ende richtter geapprehendiertt offt hem gelevert sullen sijn geweest om criminele saecken off om civiele breucken ende bij wyen, mit verclaringe van die saecke, die men dieselve gevangenen ten laste gelecht hefft, indien sij die weetten, ende oick op watt tijtt sij gevangen ende hoe langh sij gehalden sijn geweest, opdat, alss desen offieier sijne reeckeningh doende werdtt, daerop ende op goet debvoir regard genamen mach werden nair behooren, hoe ende wairomme die gevangenisse ende ontslaekinge geschiet iss, oick dat die van den raede die kennisse daervan moegen hebben, opdat justitie worde geadministreertt, ende dat die onder danen offte andere mit ongelick niet en worden getraveilliertt offte ter compositie gedrongen.

18. Item desen officier sall schuldich sijn alle jair, dairtoe ontbaden sijnde, sijne reeckeningh, bewiss ende reliqua tho doen in der Caemer van de Reeckeningh in Gelderlandt t' Arnhem, ende datt then coste van der Landtschap, maeckende in sijn reeckeningh bij goeder distinction verclaringe van alle breucken, groott ende

dein, hoedanich die sijn, egeene uuithgesondert, die telcken jairs verschijnen sullen, het sije dat sij gescheiden sijn off niet, off dat die aen 't gericht hangen ader niet, mit perfecte verclaringe ende goeden onderscheide der saecken ende waeruuit die compositien offt breucken gevallen sijn, opdat die van der Reeckeningh weeten moegen, hoe die saecken staen, omb bij dieselve van der Reeckeningh dairinne to doen vorderen der Landtschaps hoocheit ende gerechticheit naer behooren.

19. Item desen officier sall op sijne reeckeningh aeverbrengen certificatie van die secretarissen, scholtissen, gerichtzluyden, lantschrijvers van die delicten, die bynnen tieden der reeckeningh bij heuren weten gevallen sijn, ende geen breucken laten scheiden mynder dan die vonnissen uuitfueren sullen, ende aengaende die ongewesen cleyne breucken, naedat die breuckachtige (volgende stadt- ende landtrecht) verplichtt sijn, ten waer in materie, dair swaricheit ware van volcomen bewiss offte dat die breuckachttige soe arm ware, dat men die breucke geheell op hem niet en solde konnen verhaelen, dairvan desen officier gehouden wordt op sijne reeckeningh tho brengen certificatie.

20. Ende sall oeck gehouden sijn vollen ontfanck tho maecken van alle breucken in sijnen amptte gevallen; dess sall hem geleeden ende in 't uuitgeven sijner reeckeningh gepassiert werden alsulcke portie ende deell, alss hem volgende sijne commissie toegelaten ende geaccordeert is.

21. Ende aengaende criminele, hooge breucken, daer liff off litt, heell offt halff goet aen verbeurt iss, die en sall desen officier niet moegen scheiden sonder consentt van den heeren stadtholder, cantzeler ende raeden und dien van de Reeckeningh in Gelderlandt verordentt, denwelcken allen ende eenen iederen van hen hij officier alle behoorlicke obedientie ende eere leisten sall.

22. Item en sall desen officier mit alle niet verbergen off ietwess ther saecken van eenige gevallen breucken te sijne prouffijtte genietten oder behalden of gehengen genomen te worden, dairdeur die breucken vercleint mochtten worden, op arbitrale correctie. Ende off sijn huisfrouwe, stadtholder, clercq, familier, diener offt andere buytten sijnen weeten iet ter saecken van desen ontfangen hadden ende dat hij sulx te vernemen quaeme, sullen daeraff gestrafft werden mittet dubbeltt totter Lantschaps profit, daeraff desen officier schuldich wordt te reeckenen, sonder dairinne ennich prouffijtte offte deell te hebben.

23. Item sall oeck ontfanck maecken ende reeckeninge doen van dese naefolgende exploitten ende profijtten, soe well alss van alle andere, te weetten: off gebeurden, dat uuit gratie vergunt worde eenige geëxecutierde persoonen aen den lieve op kerckhaven begraeven the worden, off eenige misdedigers gerechtveerdichtt werden in secrete plaetsen ende niet in 't apenbaer (twelck hij sonder consentt van der Have ende dien van der Reeckeninge evenwell niet en sall moegen doen), doch indien eenige van alsulcke voorss. persoonen 't gene voorgemelt sonder finantie bij de burgermeesteren der stadt Nijmegen gegunt worde, sall der heer van Meynerswick 1), soe voell idt richtterampt angaet, tselve oeck sonder finantie moegen doen; oeck om handt te moegen slaen aen dengeenen, die doott gebleven sijn, twaere sich selffs in 't waetter verdroncken off anderss hen selven verdaen sullen hebben, offt diergelicke, van allet geene bij eenige misdedigers gevonden sall moegen worden ten tiede van huere apprehensie, tsij in golt, sylver, juweelen offte andere goeden, hoe die sijn; van allen gevonden onbeheerde goeden, van alle wederpennongen, van appellatien ende reysen nae Aken, die de richtter selffs doet, van die kueren ende

1) Cornelis van Gendt, heer van Meinerswijck, burggraaf van 1591—1609.

breucken, die de taverniers offt andere luiden van ambachtten offt neringe in heuren ampten soude moegen verbeuren (edoch die van Nijmegen voorbehalden oer rechtt) ende van alle andere saecken offt missbruicken, van wat conditien die waren, dair hij oder sijne dienairs van wegen des heeren eenige ontfanck hebben sall, sonder iet te verborgen offt achter te holden noch te gehengen bij den sijnen iet daeraff genoten off ontfangen te worden, sonder dat men verstaet bij desen van eenige saecken bruecken te sullen nemen, dair die van alts niet toe gestaen en hebben; ende holt men voer desen officier ende die andere onderofficieren (elck soe hij tot her toe genoten hefft) gereserveert 't gewoenlick salarys, als van exploicten ten versuecke van parthijen in materien reëll ende personeell, inleidonge, uuitleidonge, zegelgelt, van getuigen te eeden, prouffijtte van den vierschaere ende andere profijtte, die behooren geacht te worden salaris.

24. Die voorss. officier en sall hem niet onderwinden te confereren eenige scholtamptten, richtterampten, schrieveramptten offt bodeamptten vorder dan bij sijne voorsaetten in officien geplogen, edoch die comissie offte beveell, die den heeren statholder deser landen van Gelre ende Zutphen hieraff heefft, in desen onvercort.

25. Die voorss. officier wordt oeck gehouden den landtrenthmeister-generaell van Gelderlandt ende den renthmeister particulier in 't quartier van Nymmegen, in der tit sijnde, in 't vorderen van dess heeren pachtten, rentten, schattingen 1) ende andere schulden, die men den heer schuldich iss, te doen alle behulp ende assistentie van justitie, die quaede betaelderss executierende, soe dat na den stadt- ende lantrecht gebeurtt, sonder mit iemanden to simuleeren off hem te soecken te maecken, daerduer der Landtschap in schaeden gefuert soude moegen worden ende sonder ten laste van der Landtschap iett dairaff to genietten.

26. Soe wanneer desen officier amptzhalven van nooden sall sijn buytten sijnen amptte te rijden, offt dat hij beschreven worde buytten sijnen amptte te commen, sall dieselve hebben voer sijn dachgelt ende teeringe elx daechs alss in sijne commissie.

27. En sall oick geen diensten van die huissluiden moegen nemen dan mit voorweetten van stadtholder, cantzeler ende raeden ende dien van der Rekeninge; oick egeene huissluiden, die geboden sijn den heere dienst te doen, vrij te halden dan mit voorweetten ende consent alss boven.

28. Ende sall voorts hem voegen, alss een goet borchgraeff, richtter ende dickgraeff schuldich iss, ende nae 't inhouden sijnre commissie ende 't gene hem op sijne reeckeninge offt bij missive ten diensten dess heeren naer reden ende eisch der saecken ende tijtz gelegentheit geordonniertt ende bevalen sall werden, und dit allet alss in dese krijchs- ende turbellticden doentlich iss.

Aldus gedaen in der Caemer van der Reeckeningh tArnhem ten bureelen, opten X Novembris XV^{c}XCI stilo veteri.

Onderteickentt: R. DIBBETZ.

(Naar een afschrift in de eerste rekening van Cornelis van Gent, burggraaf, over het jaar 1591/92 in het archief der Rekenkamer van Gelderland, afd. Rekeningen E, No. 4, a.).

VI. FORME VAN DEN EED VAN 'T BORGGREEFF-, RICHTER- EN DIJKGREEFAMPTEN IN DER STAD, SCHEPENDOM EN RIJKE VAN NIJMEGEN.

Gij gelaaft, seekert en sweert bij der trouwe ende gelave, die gij houdt van

1) In de instructie onderstreept.

Godt, dat gij deeses furstendoms Gelre ende graaffschaps Zutphen sult sijn een goed en getrouw borggreeff, richter en dijkgreeff in der Stad, Schependom ende Rijke van Nijmegen, daertoe gij gecommitteert zijt volgends die commissie u daarvan gegeven; sult ook wel en getrouwelijk bedienen deeses furstendoms regt, hoogheyt ende heerlijkheid getrouwelijk bewaeren, sonder de Lantschap daerinne te verkorten; dien verkortingen, dien der gebeuren sullen, dieselve overschrijven aen de luyden van de Reekeninge te Arnhem om daerinne voirt te doen, soo het behoren sal; dat gij alle keuren en breuken, die in uwen voors. ampte vallen, sult innevorderen tot des furstendoms domeinen meeste profijt; ydermallich, die des begeert, van saeken t'uwer kennisse behorende sult doen regt, vonnisse ende bescheit, den armen als den rijken, na den edicten, statuten, ordonnantien ende regten van den lande; ende voort dat gij van allen den exploicten in uwen voors. officien t'allen tijden, als gij des sult worden versogt, sult doen goede wittige reekeninge in de Camer van de Reekeninge t' Arnhem ende uwe reste, die gij sult schuldig blijven, betaelen, dair 't behoren sal; en sult ook in alles agtervolgen die placaten, soowel van der munte en andere van den Heere gepubliceert en nogh te publiceren, die tegen Godt off stad- en lantregten niet zijn strijdende; ende ook die instructie op het bedienen uwes voors. bevolen ampts gemaakt, daervan u lecture gedaen is ende gelevert sal worden; gij sult ook onderhouden en bewaaren die regten van die Christelijke Apostolische Kerke, weduwen en weesen, die des in uwen bevolen ampt te doen hebben ende aen u versoeken, nae uwen vermogen helpen tot heuren goeden regten en niemand onder decksel van uwe officien calumnieren, verdrukken, beschatten off eenige force tegens reght, reedenen ende gewoonte van den lande doen, sonder in eenige van die voors. puncten eenighsints te simulieren om goed off gelt, om vrundschap, om maagschap, om haat, om nijt off eenige saake, die 't herte denken magh. So moet u Godt helpen.

(Naar een afschrift van 1722 in het oud-archief van Nijmegen.)

VII. Klachten aan het St. Claasgild over onwettige handelingen van den burggraaf.

Alsoe der borchgraeff vast voell dinghen attentijrt niet nae den lantrecht, sonder nae sijnen waelbehagen, ende sulx sych streyckt tot affterdeel der gemeyn geërfden ende tot kreinckongh des lantrechts, weert wael noedich, dat alsulcken insyen dairinne gehadt word ende hij alsoe bericht, dat hij sulx aen liete staen, ende dede sijnen eede ende den lantrecht genoch, ende insonderheit in desen hiernae volgende punten:

Item also overdraegen Ao eindusent vijffhondert . . . . (niet ingevuld) ende sijnnen eedt vermach, dat hij geenen burger deser stat Nijmegen sijn guet besetten noch beletten en mach, then weer oen yrst van den erssaemen schepenen der stat Nijmegen mit recht yrst toegewesen, weer dairom voerall waell noedich, dat men den borchgreff een eedt voerhyeld nae den koerbueken mit ernstelick beveell, hij den lantbrieff naegaen ende voltrecken solde 1).

1) Bijgevoegde aanteekening in iets later schrift: Item dat emmers onredelick ende onbehoerlick, dat die borchgreve die volmachten in den Rijck beschreven ende besegelt hebben wyl, contrarie den lantbrieve, wat men doch in den signaet mercken mach.

Item ten anderen ist ommers onbillicken, dat hij denghenen, die ennichsyns broeckafftich geworden moegen sijn, verscheiden off doen koemen sall buytten den Rijck van Nijmegen in sijn herlickheit um aldair mit hem toe componyeren off oir lantrecht toe verborghen. Des voel toe weniger sall hij sijnen ondersaeten boeven recht in den Rijck doin vangen off vangen ende uuyt den Rijck in sijner herlijckheit gevangen haelen off doin haelen, ende aldair to sijnnen wille scheren ende schatten, soe hij ummers gehoert yrst mitten lantrecht aen te spreken ende dairna toe verwachten, wess idt gericht dairvan erkennende wurdt.

Ende alsoe dan alle ampluyden hir rontzomher woenende sijn in oiren ampten, weer ommers billick, dat der borchgreff oick in den Rijck woenafftich weer, opdat die ondersaeten des naeloepen ontslaegen muychten worden. Insgelicken soldt die lantschriever oick in den Rijck woenen, doch niet bij den borchgreff als sijn broetdiener, oick gheyn brieven, schrifften off signaeten onder sych bij den borchgreven halden, soe men doch die alleyn behoert toe bewaeren na inhalt des lantbrieffs etc.

Is ommerss oick onredelick, dat der lantschriever saicken ende volmachten aennemen ende in dieselve saicken schrieven sall.

Item alsoe der borchgreeff in krafft des lantbrieffs schuldich is tot allen tijden, naedyen hij des Dynstdaeghs to Wychen gericht hefft, op Donresdach dairnaestvolgende to Boenyngen oick trichten, ende alsoe dat hij tot allen tijden in eynre weeken (as die queem) tweemael richten sulde, is dairum den Lantrecht contrarij, dat hij die gerichtsdaegen deylen ende to Wychen sijn gerichtsdaegen continuwieren ende tot Boenyngen deseryeren solde, gelijck kortz geschiet is.

Item soe die lantbrieff oick expresselijck meitbrenghet van idt loen des borchgreven, des lantschrievers ende gerichtsluyden van yder saeken hebben solden, ist contrarij denselven lantbrieve, dat hij nyet alleyn dobbell, dan mennichvoldich loen ende gelt eysschende ende nemende is, gelijck geschiet meit die Ruystelyngen ende meer anderen. Ingelijcken sal hij niet bewiesen, dat die lantbrieff vermach, dat hij van der verschrivongh der parthijen opten Valckhoff nemen sulde drye golde gulden, gelijck hij doende is.

Ende soe dan van deesen vurschreven punten ende meer anderen, nu ther tijt niet noedich tsaemen to verhaelen, op verscheyden tijden ende van verscheyden parthijen gesuppleciert is, ende der borchgreeff gelijckewaell in sijn moetwillicheit blijvende is, stundt dem erssaemen heren ende meysteren van Suntter Claes tot scherm ende beschuydt der armmen den borchgreeff eyns voer all daerher to berichten, dat hij sijn moetwillicheit aen laeten staen ende sich halde ende regyer na den lantbrieff, sijnen eeydt, reden ende billijckheit.

(Naar een minuut in Bundel G, in het oud-archief van Nijmegen.)

Van dezelfde hand op een daarbij liggend los stukje papier:

Item behoert die borchgreeff den geërffden, in den Rijck van Nijmegen geseeten, niet vorder broeken van gebot opter wolffsjachten to erschijnen affeysschen ende nemen dan van altz gewoentelijck is, tweten drie pondt, daervoer hij doch sonder ennych bescheit boeven recht ende reden wael vier alde schylde affeyschende is, ende die naburen dwynghdt tot sijnnen waelgevallen tscheyden, altijt die armme wichter voerhaldende, dat sij oir lantrecht verborgen moeten, dat doch onbillick in sulcken kleynen ende dechgelixschen broeken geschiet, nadem sij meit alle hoer haeff ende guet in den Rijcke woenafftich sijn ende die dechgelixe broeken daer

van altz niet meer off hoeger dan iii ℔ en beloepen ende daer eynner geërfft niet gehalden off borgen tstellen verplicht is.

Item as der borchgreef gerichtzdaegen duet verkundigen, sal hij dat niet meit symu latye doen, in d'eyn kercke off in d'ander meit wille laeten onverkundicht, dan sal die gerichtzbaeden bij oirren eeydt daerto halden, dat sijt doen, as recht is, dat daer nymantz bij beleet en warde ende to vergeeffs op groeten onkosten komme meit voerspraeken ende ander dachhalderen, as doch in den rechten noedich, ende sal vortvairen ende doen alle puntten, het sijn broeken off rechtvorderyngen, na den nijen lantbriff, den hij doch alle jaer meit eydt bestedicht.

Item die broeken, die den borchgreve eyns verklert sijn, nementlijcke van den iij ℔, sal hij in gelijcken saken niet meer eysschen off maenen dan as eyns geklert is.

BIJLAGE D.

I. Hertog Karel geeft kennis aan den burggraaf, dat hij Johan Collart van Lyenden tot richter van Nijmegen heeft aangesteld.

1492 — Juni 29.

Wij doin kondt, so vast twist und schelingh gewest ind noch is om des richterampts will bynnen onser stat ind schependom van Nijmeghen, dairdurch datselve ampt onbedient blieﬀt tot onsen ind onser gemeyner burgere ind ondersaeten, inheemschen ind uytheemschen, mercklicken schade und hynder, wellic aengemerct und opdat, onse gericht alldair sijnen ganck hebbende, onse bruecken ind schatting gevordert ind oick die ondait gestraeft ind thovorder verhued weerden moegen, soe bekennen wij myt deesen onsen apenen placaetbrieve, dat wij bij raede und guetduncken ons selfs und deels unser vrunde van den rade nu gesath und ordiniert hebben, setten und ordinieren, Johan Collart van Lyenden tot onsen richter in onser stadt ind schependomme van Nijmegen, und hebben hon bevalen und beveelen dat voirschreven rychterampt getrouwelick ind wael van onsen wegen und in onsen name toe bedienen und tho verwaeren; eynen yegelijcken, die des gesynt, recht ind schepenordell to doen und to laeten wederfaeren; onse bruecken tho vorderen tot bewijslicker rekenschappen, ind allet te doin, dat eyn guet ende getrouw richter aldair schuldich und gewonlicken is toe doen, dair hij ons nu sijnen eedt op gedain heﬀt, und laiten hieromb guetlick weeten u, Henric Vighe, aldair ontfangen, halden ind hon doin wilt, wees men onsen richter schuldich is to doin, ind dairaﬀ genieten laet as van alts gewointlick ind behoirlick is; desgelicken hij u wederom doin ind wederfaeren laeten sall, des sich van desselven ampts weegen geboirt. Ind en is nyet die meynonghe yemants hyermede to verkorten an sijner gerechticheyt off verschrivongen, den men sich to denselven ampte vermethen muchten to hebben, meer alleen om redenen will vurgeruert tot gemeynen wailfaert onser stat ind ondersaten. Aldus geordiniert, beheltelick in allen desen punten ons ind eynen yegelicken sijnre gerechticheyt ind verschrivongen, die wij off ymant anders to denselven ampte hebben muchten, ongekrenckt to verblijven, welcke gerechticheit und verschrivonge wij to sulcken tijden ons dat gelegen sall wesen

myt onsen baenreheeren ind vorderen vrunden van den rade aversien willen, ind dairaff geboirlick uytdracht geschien laten na redenen ind gelegentheit wij dan bevinden wurden; welcke uytdracht wij u alsdan oick sullen doin verkundigen, dair men sich in allen gueden nae richten moge. Gegeven onder onsen secreet segell hijrop gedruckt, des Vridaghs in festo Petri et Pauli Apostolorum, anno etc. nonagesimo secundo.

(Naar een gelijktijdig afschrift in het oud-archief van Nijmegen.)

II. Hertog Karel stelt Johan Collaert van Lienden tot richter van Nijmegen.

1492 — December 24.

Wij Kairle, van der genaide Gaits hertoige van Gelre ind van Gulich ind greve van Zutphen, doen kondt ind bekennen vur ons, onse erven ind nakomelingen, dat wij om trouwen ind geloven will, der wij ons versien tot Johan Collaert van Lyenden, denselven bij rade ind guetduncken onser vrunden van den rade ind oick onser rekenmeisteren gesat ind gemaickt hebben, setten ind maicken mit desen onsen brieve tot onsen richter binnen onser stadt ind scependomme van Nijmegen ind hebben hon bevalen onse richterampt aldair getrouwelick ind wael van onser wegen to vueren, to bedyenen ind verwaeren; ons gehoirsam ind gevolgich to wesen; onse geleyde to halden, ind eynen yegelicken, die des gesinnende wurdt, bynnen sijnen ampte recht ind vondenisse to doin ind laeten wederfaeren; onse bruecken, as sich dat van desselven richterampts wegen geboirt, to vorderen ind in to werven tot gueder, bescheydener, bewijslicker rekenscappen ind averleveringe; ind voirt allet to doin dat eyn guet, getrouw richter schuldich is to doen, daer hij ons sijnen eedt op gedaen heefft; ind opdat hij idselve ampt to vorder myt vlijt bedienen moige, so sall hij jairlickx dairaff hebben ind genyeten, as van alts gewoentlick ind behoirlick is; ind oft gevyel tot eniger tijt, dat onse richter vurss. off sijne knechte yemants, die ons brueckafftich were, aentasten off vangen wolden, ind dairaver wondinge, leemde off doitslach geschege, dat puerlick van des ampts wegen ind nergentz anders aff heerqueme, dairmede en sullen hij off die sijne vurss. ons, onser heerlicheit nyet gebrueckt hebben noch bruecken. Ind so dan dieselve Johan Collaert van Lyenden, onse richter vurss., ons nu guetlick geleent ind gehantreyckt heeft tweehondert ind vijfftich enckel R. gulden, die in onsen ind ons lants kentlicken nut ind orber gekomen ind gekeert sijn, hebben wij gelaifft ind gelaven vur ons, onse erven ind nakomelingen den vurg. Johan Collaert ind sijne erven van den vurss. onsen richterampt nyet to ontsetten, doen noch laiten ontsetten, wij en hedden hon yrst die tweehondert ind vijfftich enckel Rijnsgulden wederomme doen hantreycken ind betalen in oer vrij, zeker behalt, den lesten penninck mitten yrsten. Allet vurss. sonder argelist. Des to oirkonde hebben wij hertoige vurss. onsen segell van onser rechter wetenheit aen desen onsen brieff doen ind heyten hangen. Gegeven int Jair ons Heren dusent vyerhondert tweentnegentich, opten heiligen Kerssavont 1).

(Naar een gelijktijdig afschrift in het oud-archief van Nijmegen.)

1) Deze brief wordt vermeld door Nijhoff (Gedenkw. VI. 1, No. 49) als voorkomende in Lib. III der Veertien Registers, fol. 63. In dat zelfde deel, fol. 25 verso staat ook de brief van 29 Juni 1492, hierboven afgedrukt.

III. Commissie van Karel V voor Johan van Boetbergen als richter van Nijmegen.

1553 — Juni 15.

Kaerle bij der gratie Godts Roomsch Keyser etc.

Alsoe wij over lange hebben doen lossen 't officie van rechterampt van der stadt van Nijmegen, ende mitz dien van noode zij tot furderinge van der justitie ende welvaeren van der voorss. stadt enigen trefflicken persoon, daertoe nut ende bequaem zijnde, te committieren omme 't voorschr. richterampt van onsentwegen te bedienen ende exercieren, Doen te wetene, dat wij, tghene des voorss. is overgemerct, ende om 't goet aenbrengen ons gedaen van den persone van Johan van Boedtberge ende van zijner nutheit, wijsheit ende experientie, wij denzelven volcomelick betrouwende zijnder getrouwicheit ende goede ernsticheit hebben bij deliberatie bij onser zeer lieve ende zeer beminde sustere, die coninginne douaigier van Hongrien, van Bohemen etc., voor ons regente ende gouvernante van onsen landen van harwartsoever, onthouden, geordonniert ende gecommittiert, onthouden, ordonnieren ende committieren bij desen in 't voorss. richterampt van onser stadt van Nijmegen, gevende den voorn. Johan van Boedberge volkhomen macht, auctoriteit ende sonderlingh beveell 't selve richterampt voirtaen te houden, exercieren ende bedienen, onse rechten, hoicheit ende heerlicheit dairinne te bewaeren, recht, wet ende justitie te doen ende laeten geschien allen denghenen, die 't aen hem begeren sullen in zaicken tsijnre kennisse toebehoerende, onse keuren ende amenden te innen, opbueren ende ontfangen, ende van dieselve goede ende rechtveerdige rekeninge te doene, naevolgende sulcke instructie als hem daervan van onsentwegen gegeven is geweest, ende voorts well ende getrouwelick te doen all 't ghene, des een goet ende getrouwen richter voorss. schuldich is ende behoert te doene; ende dat op alsulcke gaigien ende onderhoudt, als wij hem geordonniert hebben, to wetene d' een helfft van die keuren ende broicken, die in 't voorschr. ampt vallen sullen, ende voorts totten rechten, eeren, baeten, nutschappen, proffijten ende vervallen, daerop staende ende behoerende, waerop ende van hem daerinne well ende getrouwelick te quijtene, die voorn. Johan van Boedberge gehouden wordt den behoirlicken eedt the doen, in handen van onsen lieven ende getrouwen ridder van onser ordene ende stathaelder-generaell van Gelderlandt, den graeve van Hoochstraete, ende in zijnen affwesen in handen van onsen lieven ende getrouwen die canceler ende lueden van onsen raede aldaer, ende insgelijx oick gelicken eedt te doene, cautie ende borchtocht te stellen in handen van onsen lieven ende getrouwen, die president ende lueden van onsen rekeningen te Bruesselle, die wij respectivelicken daertoe committieren ende hen bevelen respectivelicken dien 't behoeren sall, dat, den voorss. eedt gedaen, cautie ende borchtocht gestelt zijnde bij den voorschr. Johan van Boedberghe, soe voorss. is, zij hem stellen ende institueren respectivelicken van onsentwegen in 't voorss. richterampt van Nijmegen, ende van dien mitsgaeders van den rechten, eeren, baeten, nutschappen, proffijten, vervallen voorss. zij ende alle andere onse rechteren, amptluyden, officieren ende ondersaeten, dien dit aengaen sall, hem doen, laeten ende gedogen rustelick ende vredelick genieten ende gebruicken, cesserende alle beletten ende wederseggen ter contrarien; ontbieden voorts den voorn. van onsen rekeningen in Brabant, dat in die rekeningen, die voorn. Johan van Boedberge voirtaen doen sall, zij hem lijden ende passieren in 't uuytgeven van dien die gaigien ende onderhoudt voorss., sonder

enige swaricheit, want ons alsoe geliefft. Des t' oirconden soe hebben wij onsen zegell hieraen doen hangen. Gegeven in onser stadt van Bruessell den XVen dach van Junio in 't jaer ons Heeren duesent vijffhondert drie ende vijfftich.

Bij den Keyser.

D'OVERLOEPE.

Daarop volgt de verklaring, dat v. B. op 29 Juni 1553 zijn eed gedaan heeft in handen van die van de rekening te Brussel en op 26 Juni in die van Kanselier en Raden van Gelderland.

(Naar een authentiek afschrift in de eerste rekening van Johan van Boetbergen, richter, over de jaren 1553—1555 in het archief der Rekenkamer van Gelderland, afd. Rekeningen, E, No. 4, b.)

IV. INSTRUCTIE VOIR DEN RICHTER VAN NYEMEGEN.

1553 — Juni 20.

1. Eerst dat die voirss. richter sculdich sal zijn bynnen der stadt van Nyemegen te resideren ende uuyter stadt nyet te reysen, hij en hebbe yerst gestelt eenen stadthoudere ofte onderrichter, diewelcke in alle saecke zijn plaetse bewaeren mach ende daer die borgeren, ondersaeten des ampts ende vrempden man aen gehouden zijn.

2. Sal die voirss. richter gehouden zijn jairlicx te doen, versocht zijnde, goede, besceedelijcke rekenschap, ende in zijner rekeninge ende in elcke van dien te maicken volcomen declaratie van allen criminelen ende gewaltbruecken, desgelijcx van allen civilen boeten ende bruecken, groot ende cleyn, oyck die nyet gevonnist en zullen zijn ofte gecomposeert ende oick van correctien, die nyet en zullen zijn voldaen, noch [door] bedevaerden gequeten, daerinne die delinquanten met vonnissen geduempt zullen zijn, gevallen ende geschiet duerende den tijt van zijnen rekeningen ende elck van dyen, ten eynde dat daervan die luyden van der rekening moegen zijn geadverteert ende die Key. Mat. hoogheyt ende recht bewairt.

3. En sall die voirss. rechter nyet moegen geven dlant enige dootslaeger, vijant des lants ofte anderen quaetdoender, die dlijff verbuert heeft, om egheenderhande saecke datselve zij, noch remissie geven sonder daervan gelt ofte financie te betalen tot proffijte van de Key. Mat., ende dat in der manieren naevolgende.

4. Sal diezelve richter gehouden wesen zijn uuyterste diligentie te doene om aen te tasten ende te vangen alle openbare delinquanten ende quaetdoenders, moorders, moortbranders, straetroovers ofte andere, die hij vernemen kan onder zijnen ampt ende tot zijnder apprehensie staende; ende aengetast zijnde daerop ende tegen te procederen ende rechtvorderinge te doene, sonder ennige dissimulatie ofte yemanden daerinne te verschoenen ofte ennige van dyen te laeten scheyden ofte te ontfangen tot compositien ofte gratien, dan bij voirwete, advise ende expresse ordonnantie ofte consent van stadthouder, canceller ende raide in Gelrelandt metten lantrentmeester-generael.

5. Oick mede ter ordonnantie van stadthouder ende raidt in Gelrelant aen te tasten ende vangen alle dieghene, het zij borger, borgersse ende inwoonderen der stadt van Nyemegen ofte andere, die met enniger verdoempter ketteryen besmet ende befaempt zijn, ende aengetast zijnde daermede handelen ende die brengen

tot executien, gelijck ende zoe hem dat bij den voirss. stadtholder ofte raidt geordineert sal wordden, sonder ennige dissimulatie; dit al naevolgende eender acten ende consent bij borgermeesteren, scepenen ende raidt, voort meesters van Sinter Claes gylde, van den bruederschappen ende ampten der voirss. stat daervan gemaict ende gegeven op den derden Sondach in den vasten, als men singet Oculi mei, den XXVIIIen Marcij anno MVcXLIX, besegelt metter stadt Nyemegen voirgen. secreten zegel, beneden op 't spacium gedruckt.

6. Ende soe verre hij die voirss. delinquanten nyet en konde geapprehenderen noch gevangen, in dyen gevalle sal hij terstont aenslaen ende stellen in zijnen handen, bij goeden inventaris, allen die goeden, beyde haeffelick ende erffelick, van zulcke delinquanten, onder zijnen ampt gelegen zijnde: oick hem wel ende volcomelick informeren opte toecompst van den voirss. dootslaege ofte delicte, ende zijn voirss. informatie metten inventaris wel ende trouwelick bewaren om die te moegen exhiberen, zoe wanneer des van noode wesen sal, welcke informatie hij sal houden secreet sonder der partijen ofte ennige particuliere persoonen te reveleren, copie ofte dubbel daeraff te gheven dan alleenlick cantzeller ende raede, ofte ennige zijnre medeofficieren van justicie, indyen dattet noot zij.

7. Soe wanneer ennich van den voirss. dootslaegers ofte andere quaetdoenders ofte heure vrienden begeren gratie ofte genade van ennige criminele saken als dootslach, gewalt ofte andere dyergelijcke quaetdaeden, sal die voirss. richter gehouden wesen hen te seggen, dat zij die toecompst van den voirss. feyte ofte delicte overgeven in gescrifte bij maniere van requeste, welcke requeste dieselve richter gehouden wordt over te seynden aen stadtholder, cancellier ende raide in Gelderlandt metter informatie bij hem genoemen, ende vernemen ende verclaeringe begheren, ofte die saecke sulcx zij, datter compositie inne gelegen zij, ende dat men die claegeren in genade soude behooren te ontfaen. Ende bij alsoe jae, dan begeren advijs, voir hoe veele hij die wel sal moegen laeten composeren nae gelegentheyt der saicken ende nae die qualiteit, staet ende conditie van den delinquant, waervan hij schuldich zijn sal t'eerste te adverteren, ende naevolgende tgunt hem alsdan bij cancellier ende raide metten lantrentmeester sal wordden verclaert, sal hem daernae schuldich zijn te reguleren ende in der compositien te voeghen ende voirder nyet, sonder dat dieselve den delinquant sal moegen met minder somme, dan hem bij cantzler ende raide metten lantrentmeester als boven sal zijn verclaert, te moegen laeten passeren, maer wel met meerdere somme tot proffijte van de Key. Mat., alleenlick sonder dat die voirss. richter noch oick yemandt anders van zijnen wegen ter causen van de voirss. compositien, bij hem te doen, sal moeghen nemen ennige haven offte ander goedt doen tot zijnen proffijte, als men verstaet, dat wel ennige officieren moegen hebben gedaen, ten zij van ennige costen, die deselve richter sal hebben gedaen in 't nemen van zijn informatie als boven: daeraff sal hij hem in redelijcheyden moegen laeten betaelen, maer sal gehouden zijn van allet gunt dat van den compositien compt, daeraff te verandtwoirden ende tselve te brengen in rekenschap tot proffijt van de Key. Mat., nemende daervan zijnen behoirlijcken sallaris achtervolgende zijn brieven van commissie, sonder meer; van welcken delicten alsoe behoirlijck gecomposeert die voirss. richter sal geven zijn brieven van remissie, inhoudende die gelegentheyt van den bijcompst des delicts met oick die somme van den penningen voer die compositie ghegeven tot bewaernisse van den delinquant.

8. Dat die voirss. richter den dootslaegeren voirss. ofte anderen delinquanten, dlijff verbuert hebbende, waervan die delicten in zijnen ampte gevallen zijn, nyet en sal moegen geven meer dan eens geleye, van zesse weken ten lancxten, om

partijen te voldoene ende anders nyet, ten waere met expresse orloff ende consent des stadthouders ende, in zijnder Edelheyt affwesen, van canzeller ende raide.

9. En sal die voirss. richter geen geleye moegen geven op stucken, gebuert buyten het richterampt in anderen ampten ende steden, daer Key. Mat. die hoogheyt toecompt, in de lande van Gelre ende graefschappe van Zutphen gelegen.

10. Oick en sal opgemelte richter nyet moegen composeren ofte laeten afcoopen ennige handt, ooghe ofte ander lith om min dan nae den landtrechte en behoort, noch oick andere boeten ofte bruecken dan van ouden tijden daerop is geordineert ende getaxeert, ten waere in saecken onnoeselijcken toecomende, in welcken gevalle hij tselve gehouden wordt te doene bij voirwete ende advyse van canzeller ende raide metten lantrentmeister, ende anders nyet.

11. Dat hij alle verwonnen haeffelijcke goeden sal gehouden zijn te vercoopen bij der kerssen, met voergaender kerckspraecke, den meest daervoir biedende, ende met yemanden 1) overcommen, noch daeraff laeten scheyden, dan met voirweten van canzeller ende raide metten lantrentmeester.

12. Insgelijcx egeene erffelijcke verwonnen goeden moegen vercoopen, dan mit voirwete van den president ende luyden van der cameren van den rekeningen in Brabant te Bruessele, denwelcken hij gehouden wordt terstont, nadat ennige goeden bevonden zullen wordden verbuert te zijne ende bij oirdeel sulcx verclaert zullen zijn, alle gelegentheyt van goeder declaratien ende van den jaerlijcxen weerde van dyen over te seynden autentelick (sic), ten minsten onder zijn hanteecken, om dat gesien dan geordonneert te wordden nair behooren.

13. Oick sal die richter voirss. gehouden zijn goede toesicht te hebbene, dat een yegelijck des begerende recht ende justicie wordde geadministreert, gelijck ende zoe nae den ouden hercomen behoirt ende schuldich is te geschien.

14. Dat hij alle behoorlijcke genechten ende gerichtdaegen binnen der voirss. stadt halden sal nae vermuegen der stadtrechten, sonder die te moegen langer uuytstellen sonder consent van partijen, dan der stadt ende landtrechte en vermach.

15. En sal oyck die richter gheen diensten van den huysluyden moegen nemen dan met voirwete van stadtholder ofte cantzeller ende raide, noch ennigen huysluyden, die geboden zijn den heere diensten te doen, vrij te gheven ofte te laeten, dan met voerwete ende consent als voiren.

Onder stont geschreven: „Aldus dese ordinantie ende instructie is gemaict geweest in der cameren van den rekeningen bij advyse van den heeren van den financien ende canceller ende raedt van Gelre, ende gegeven Janne van Boidtbergen, richter van Nyemegen, om desen naevolgende hem hyernae te reguleren, opten XXen Junij anno XVc dryendevijfftich.

(Als D. III.)

V. Instructie voor een Righter binnen de stad en schependom van Nijmegen.

1. Ierst dat die voors. rigter gehouden word sijne residentie binnen Nijmegen te houden ende dat hij hetselve richterampt getrouwelijk sal bewaren, eenen iederen, die des gesint, regt en vonnisse te laten geschieden, en wederom, soo nae den lantregt behoort, die bepalinge in sijnen bevolen ampte te verdedigen; mitsgaders die stromen und straten in denselven ampte na sijn vermogen te veiligen; ende

1) Dit moet wel zijn nyemanden.

niet uit de stad te reisen, hij en hebbe eerst eenen bequaemen stadholder off onderreghter gestelt, diewelcke in alle saaken sijn plaatse bewaren sal, ende daer die burger en ondersaten des rigterampts en vreemden man aen gehouden zijn.

2. Sal oock schuldigh zijn die geleyden, bij de Heeren Staaten des lants van Gelre ende Zutphen off derselver stadhouder, canceler en raaden gegeven, onverbreekelijk te holden, en dat hij niemand in den voorn. rigterampte geleide en sal mogen geeven, die den welgemelten Heeren Staaten gebreukt sal hebben, sonder voorweeten ende expresse beveel van de voorn. Heeren stadholder, canceler en raaden, en mits van de finantie off compositie, die daeraff bevoorwaard sal weesen, in reeckeninge te verantwoorden, als in 't navolgende articul wijder gesegt word.

3. Item indien hij aengesoght word om geleyde toe geeven van delicten, geschiet buyten den furstendom Gelre ende graafschap Zutphen, en sal hetselve niet mogen toelaten dan van zaken, niet enorme zijnde, als simpele onnosele doodslagen off diergelijke, en 't selve niet langer dan voor den tijt van eenre maand, ende mits daarvan ook nemende finantien off compositie nae der reedelijkheid, daervan hij insgelijx mette andere penningen van sijnen ontfank schuldigh sal zijn te verantwoorden; en binnen dieselve maand sal hij daarvan ende van de geschiedenisse des faicts advertiren den stadholder, canceler ende raaden ende dien van de Reekeninge, om off hij hetselve geleyde langer sal mogen continueren ende op wat voorwaarden in finantie; maar van enorme delicten, als crimen laesae Majestatis, moort, moortbrant, knevelerije, dootslaagen met opset en laagen, vrouwenkragt, ontfuringe van vrouwen, valse munte, delicten geschiet in wederwrake van justitie off diergelijke, en sal hij richter voors. geen geleide moegen verleenen, nogh meede egeene heidenen, joden off andere diergelijke personen.

4. Voort reghte gerichtsdagen te houden, als dat na den stadrechte behoort ende van olst gewoonlijk is.

5. Alle die verbeurde goederen, breuken, groot en kleyn, die in 't rigterampt vervallen zijn off vervallen sullen, sal hij neerstig ende terstond nae der daet invorderen, sonder iemand daerin aen te sien, dissimuleren ofte te verschonen in eeniger manieren, op poene van arbitralijk daeraff te worden gecorrigeert bij canceler en raaden in Gelderland, nae gelegentheid van der saeke ende van op hem te verhalen d'amende des misbruiks; ende sal hem wel neerstelijk ende terstond, naedat die faicten ter sijner kennisse gekomen sullen zijn, gerichtelijken informeren, soo discretelijk als hij sal mogen, en die informatien wel authenticquelijk bij den scheepenen doen attesteren, sonder eenigsints daerin te dissimuleren.

6. Sal ook gehouden weesen sijn uyterste diligentie te doen om aan te tasten en te vangen alle openbaare delinquanten en quaaddoeners, moordenaars, moortbranders, straatroovers, dootslagers en andere, die hij verneemen kan onder sijn ampte ende tot sijner apprehensie staande ende, aangetast zijnde, daerop ende tegens te procederen sonder eenige dissimulatie off ymand daerinne te verschonen.

7. Maar en sal deesen richter niemand met apprehensie beswaaren vorder dan nae de ordonnantie, soo hem bevolen word, oder stadregt off goeder gewoonte van dien vermogen, ende bijsonder verdagt zijn niemand te doen pijnigen ofte ter torture stellen, sonder dat hij hebbe voorgaande informatien, indicien, sterke fame en andere bewijs, dat na stadregten genoeg is, ende dat hij daerop hebbe vonnisse der wethouders, op poene, indien hij contrarie deede, scherpelijk daarvan gestraft te worden.

8. En sal ook niemand aan den lijve doen rigten, sonder daervan te vooren canseler en raaden te zijn veradvertiert, ende dat hij daarop verstaen sal hebben heurluider ordonnantie.

9. Deesen rigter sal verdagt zijn in alle compositien en advisen, soo veel in hem is, te letten, dat die penningen der compositien vrij tot profijte van der Lantschap kommen en dat alle kosten en misen van justitie daarenboven betaald worden.

10. Sal ook daaraan gedenken t'adverteren in saaken, daar compositien vallen, dat die amenden off correctien aangaande groote saken, die deesen rigter niet alleen en mag composieren, niet minder genomen worden dan die geweesen vonnissen off stadregten hetselve vermelden, ten waare door ongeval wel notorie, ende dat den delinquant off misdadiger waere fugitif off soo arm, dat men op hem die gereghte amende niet en solde kunnen verhalen.

11. Als deesen richter geadverteert zij van eenige delicten, die bij den Hove verklaart zijn remissibel, ende die compositien daarvan gedaen zijn, ende dat hij geauthoriseert worde mitsdien te verleenen de remissie, soo sal hij in deselve brieven verclaren 't faict, mit ook die somme, waarvoor gecomposiert is, mit verclaringe bij wien tselve faict remissibel verclaart is ende die compositie gedaen is, en sal van de brieven voor sijn loon mogen genieten eenen alden schilt ende eenen halven voor sijnen schrijver, sonder meer.

12. Item en sal gemelten richter niet mogen vercopen off laten redimeren eenige verbeurde goeden, dan in 't openbaar mitter keersen off mitten mijnen en bij ordonnantie van die van de Reekeninge, ten waere hem anders toegelaten werde.

13. Item deesen richter sal schuldigh zijn alle jaer, daertoe ontboden zijnde, reekening, bewijs en reliqua te doen in de Camer van de Reekeninge in Gelderland t' Arnhem, ende dat ten kosten van de Lantschap, maakende in sijne reekeninge, bij goeder distinctien, verclaringe van alle breucken, groot en kleyn, hoedanig die zijn, egeene uytgesondert, die t' elken jaare verschijnen sullen, 't zij dat die gescheiden zijn off niet, off dat die aen 't gericht hangen oder niet, met perfecte verclaeringe ende goeden onderscheide der saaken ende waeruit die compositien off breuken gevallen zijn, opdat die van de Reekeninge weeten mogen, hoe die saaken staan, om bij diezelve van de Reekeninge te doen vorderen der Lantschaps hoogheit en geregtigheid nae behoren.

14. Sal ook op sijn reekeninge overbrengen certificatie van den secretaris ende gerichtschrijver van die delicten, die binnen tijde der reekeninge bij oeren weeten gevallen zijn, ende geen breuken laten scheyden minder dan die vonnissen uitvuren sullen; ende aangaande die ongeweesen kleyne breuken, nae dat die breukhaftige volgende landregten verpligt zijn, ten waere in materie, daar swarigheid waere van volkomen bewijs, off dat die breukhaftige soo arm waere, dat men die breuken geheel op hem niet en solde kunnen verhalen, daarvan deesen officier dan gehouden word op sijne reekeninge te brengen certificatie.

15. Ende sal ook geholden zijn vollen ontfank te maaken van alle breuken in sijnen richterampte gevallen; des sal hem geleden en in 't uitgeeven sijner reekeninge gepasseert worden alsulke portie en deel, als hem volgende sijne commissie toegelaten ende geaccordeert is.

16. Ende aangaande criminele hoge breuken, daer lijff off lit aen verbeurt is, die en sal desen officier niet mogen scheiden sonder consent van stadholder, canseler en raaden en die van de Reekeninge in Gelderland verordent, denwelken allen und yderen van hen hij officier behoorlijke obedientie en eere leysten sal.

17. Item en sal deesen officier mit alle niet verbergen off ietwes ter sake van eenige gevallen breuken ten sijnen profijte genieten oder beholden off gehengen genomen te worden bij ymand, daerdoor die breuken verkleynt worden moghten, op arbitrale correctie; ende off sijn huysvrouw, stedehouder, clerq, familier, dienaer

off andere buiten sijnen weeten yet ter sake van deesen ontfangen hadden, en dat hij sulx te verneemen quame, sullen daeraff gestraft worden mittet dubbelt totter Lantschaps profijte, daeraff deesen officier schuldich word te reekenen sonder daerinne eenig profijt off deel te hebben.

18. Item sal ook ontfank maaken ende reekeninge doen van deese navolgende exploicten en profijten, sowel als van alle andere, te weeten: off het gebeurde, dat uyt gratie vergunt worde eenige geëxecuteerde personen aan den lijve op kerkhoven te worden begraven; insgelijcken off ook eenige misdadigers geregtveerdigt worden in secreete plaatsen en niet in 't openbaar, hetwelk hij sonder consent van den Hove en die van de Reekeninge evenwel niet en sal mogen doen; dogh indien eenige van alsulcke voors. personen 't geene voorgemelt sonder finantie bij de burgermeesteren der stad Nijmegen gegunt worde, sal de richter 'tselve ook sonder finantie mogen doen; ook om hand te mogen slaen aan dengeenen, die dood gebleven zijn, 't waare sig selfs in 't water verdronken off anders hemselven verdaan te hebben oder diergelijke; alsmeede van al 't geene bij eenige misdadigers gevonden sal mogen worden ten tijde van heure apprehensie, 't sij in golt, silver, juweelen of andere goeden, hoe die zijn; van allen gevonden, onbeheerden goederen; van alle weerpenningen, van appellatien en regten na Aken, die den rigter selfs doet; van die keuren en breuken, die de taverniers off andere luiden van ambaghte off neeringe in hunnen ampte souden mogen verbeuren, edog die van Nijmegen voorbeholden oer regt; ende van alle andere saaken off misbruyken, van wat conditien die waeren, daer hij van weegen der Heeren Staaten voornt. eenig ontfank hebben sal, sonder yet te verbergen off agter te holden nog te gehengen bij den sijnen yet daeraf genoten of ontfangen te worden, sonder dat men verstaet bij deesen van eenige saaken breuken te sullen neemen, daer die van olst niet toe gestaen en hebben; en holt men voor deesen officier, soo hij tot hiertoe genoten heeft, gereserveert 't gewoonlijk salaris, als van exploicten ten versoeke van parthien, in materien reël en personeel, inleydonge, uitleidonge, segulgelt van getuigen t'eeden, profijten van vierschaare en andere profijten, die behooren geagt te worden salaris.

19. De voors. rigter word ook geholden den Lantrentmeester-Generaal van Gelderland en den Rentmeester particulier in 't Quartier van Nijmegen, in der tijt sijnde, in het vorderen van der ged. Heeren Staaten paghten, renten en andere schulden, die men den Heeren Staaten schuldig is, te doen alle hulp en assistentie van justitie, die quade betaalders executirende, soo dat na den stadregte gebeurt, sonder ymant te simulieren off hem suecken te maaken, daardoor de Heeren Staaten in schade gevuirt souden mogen werden, en sonder ten laste van gemelte Heeren Staaten yt daeraf te genieten.

20. So wanneer deesen richter amptshalven van noden sal zijn buiten sijn richterampt te reisen, off dat hij beschreeven worde buiten sijnen ampt te kommen, sal dieselve hebben voor sijn daggelt en teeringe elken dag, gelijk geordonneert sal worden.

21. Ende sal hem voorts fuegen, als een goed richter schuldig is, ende naer inhoude sijner instructie voorss., in 't geene hem op sijne reckeninge off bij missive ten dienste der Hooggedagte Heeren Staaten nae reden en eisch der saake en tijtsgelegentheit geordonniert ende bevolen sal worden.

(Naar een later afschrift in het oud-archief van Nijmegen.)

VI. Information sur le faict, comment l'on doibt et peult appréhendre les bourgeois et aultres a Nimègue.

Tot Arnem den 15 Februarij 1549.

Joost van Rantwijck, alt omtrent 67 jaeren, gevracht bij sijnen eedt, also hij t'anderen tijden een rigter binnen Nijmegen geweest is, hoe dat in denselven tijden gehalden is geweest, als enich burger derselver stadt criminelick misdaen hadde ende men denselven vangen solde, offt tselfde geschiede bij hem als rigter alleen off bij hem ende de burgermeesteren off ene van denselven, oft datter meer luiden moesten wesen. Seydt bij denselven eedt, dat hij omtrent den jaere 15 ende 30 een richter tot Nijmegen is worden ende richter geweest is omtrent acht jaeren; ende in denselven tijt sich altijt so gedragen heefft, dat regierders derselver stede sijns wel te vreeden geweest zijn. Ende sooveel als aengaet de apprehensie van eenige misdadigers, zoover deselve utheems waeren, dede hij als rigter alleen daeraff den aenvanck, maer soverre sij burgers off inwoonders waeren und hij se wist te becomen, gaf sulx een van de burgermeesters of hen beyden te kennen unde begerde, dat deselve hem bijstand doin souden, twelck hem nyet geweygert geworden; maer haddet hem geweigert geworden, solde sulx alleen gedaen hebben. Seyt vorder, dat hij, alzoe eenen burger off inwoonder gevangen hebbende, leyde denselven aen den Blaauwen Steen ende eens om denselven, vragende viermaell, off hem yemant verburgen wilde tott behoef des Heeren und der stat, ende alzoo verre dan genouchsame burghe voerquamen ende den gevangen verburchde, so werde deselve losgelaten und voerts in der saecken geprocedeert na de stadtzrechten. Gevraegt, off er geen saecken en zijn, in dewelcke men den misdediger nyet verburgen en mach, seyt jae, als te weten moort, moortbrant, openbaer gewelt ende crimen laesae Majestatis. Gevraecht de causa scientiae, seyt, dat in deese saecke misdaen hadden, so werden deselve bij een der burgemeesteren ofte bij beyden aengetast; somwijlen in bijwesen sijnder, als rigter, ende somtijts nyet. Seyde oock, dat, indien hij eenen burger wist, die men behoirde aen te tasten, gaf sulx den burgermeester te kennen ende begeerde zijn hulpe, diewelcke hem niet geweygert en worde. Ende off de burgemeester geweigert hadde, zolde hij sich des hebben gehad te beclagen. Gevraeght, of hij ingevall der weygeronge sulcken burger alleen zoude gevangen hebben, zeyt ja, maer en is hem sulx nyet gebuert: hadde oock moegen volstaen mit sulx den burchgrave te kennen te geven, daer hij het richterampt af in pacht hadde, ende mitten welcken hij verdraegen was, datt, indien hem eenige dergelijcke zwaricheit bejegende, hij, mits hem tzelve te kennen gevende, zijns eedts [aen de stad] onbedagt zijn unnd die burchgreve sulx voorts verdedigen soude. Seydt voorts, als een burger also gevangen es, so moet men denselven brengen aen den Blaauwen Steen und daer overluyt zeggen: Indien yemant hem verburgen will, dat de kommen binnen sonnenschijn; ende so verre hij binnen sonnenschijn nyet wordt verburcht, so en derff men hem namaels nyet laeten verburgen, men en wilt. Gevraecht, off hij geen saecken en weett, in dewelcke geen burgen toegelaeten werden, seyt, dat hij daer nyet seekers en zoude van konnen seggen, so hij 'tselve nyet en heeft sien geschien, maer is wel dikwijls gebuert, als de misdaet seer groot und openbaer was, dat nyemant den misdadiger heeft willen verburgen. Seyt oick, dat hij als rigter wel somwijlen enige burgeren, sonder deselve te apprehenderen, mit recht van des Heeren wegen aengesproken heeft, und als deselve mit ordell hem vervallen waren, so nam hij ze gevangen ende stelde se eerst, om de opspraecke der gemeynte, in der stat kelder; maer

des nachts daernaer so brocht hij se opt Hoff ende heeft se oock wel hier te Arnhem gevuert off gesant. Oick seyt voort, dat hem gedenckt, dat, so eenige burgers van Nijmegen bij den furst bedragen waren van ketterije, heeft sijn furst. gen. deselve ontboden tot Arnhem te komen, so hij altijt heeft horen seggen unde sustineren, maer en heeft niet gesien, dat men sulcke luyden heefft gepresenteert te verburgen. Gevraecht, off hij niet geweten en heefft, dat eenige borgeren oft inwoeneren te Nijmegen aengetast zijn geworden om saecken van ketterije, denwelcken men nyet en heeft moegen verburgen, zeyt, dat hem wel gedenckt, dat een sellebroer, binnen Nijmegen woenachtich, genaemt broer Gerrit, van des fursten wegen buyten der stat Nijmegen, sonder de plaetse te kunnen spesificieren, aengetast und opten Rosendael gevuert is uut suspicie van ketterije, maer en weet niet, dat hem yemant heeft willen verburgen, ende weet oock niet bij sijnen gedencken yemant van ketterijen wegen te Nijmegen gevangen geweest te zijn. Hiernaer heeft geseyt, dat eens, bij tijde hartog Karel zal. gedachte, een vrouwe, binnen Nijmegen woenachtig, wiens naem hij niet weet te seggen, beruchticht zijnde van ketterije, selver gecomen voor de vierschaer van Nijmegen, daer hij, die spreeckt, mede was als een burgermeester in der tijt, ende heeft geseydt, dat, so verre yemant daer were, de haer sulx wilde aenseggen, zij wilde tzelve verantwoorden, ende sich selve laeten verburgen, presenterende aldaer deselve haere burcht, diewelcke oock burge voor haer bleef, maer en weet niet, dat er eenige aenspraeck op gevolcht is. Ende anders weet hier niet aff, als gevraegt was.

[Onderteyckent] Joost van Rantwijck.

Den 16 desselven maent.

Erasmus van Eck, olt omtrent 49 jaeren, gevraecht bij sijne eedt op de voirscr. interrogatorien, seydt bij denselven eedt, dat hij acht jaer lanck richter ende twee jaren burgermeester tot Nijmegen is geweest, ende dat hij in sijnen tijt als richter, wanneer binnen derselve stat eenig vreemd misdediger was, deselve alleen, sonder yemant daerom aen te spreken, aenvinck, maer alst eenen burger oft inwoener was, denwelcken die van Nijmegen geern verdedigd hadden, dat men die mosten nochtans binnen Arnhem brengen, hoewel se eyntlick onschuldig gevonden sijn.

[Was onderteyckent] Erasmus van Eck.

(Naar een afschrift in het oud-archief van Nijmegen.)

VII. Misdrijven en wandaden van den Richter.

Johan van Boitburgen, Sander Buyss, Herman van Rijswick, Johan van Zellar, rentmeister, Johan die Hairdt, Henrick van Ende, Derick van Hollant, Seger van Nuyss, Derick Tynnegieter, Johan Derixss, smit, Rutger Kuper, schomeker,

Tuegen, dat sij sementlicke als raitzvrynde, meistere van Senter Clais broederschappen ende ampten, dairnae als Joachim van Wijhe 1) tot Bonningen gericht hadt, dair hij gewillicht wardt ende einmail van Gerit Verhorst ende meer andere, eer hij hem richten wold, gelt naem, toe Arnhem van wegen der stat gewest sijn ende aldair gesijnn ende gehoirt hebben, dat Arnt Vijghe, der tit borchgreeff int Rick, ende Bernt van Welderen, richter tot Nijmegen, van den durluchtigen, hoichvermogenden fursten ende heren, heren Wilhem, hartoich tot Cleve, Gulich ende Berch, etc., der tit als oir regierende furst, in tegenwairdicheit sijnre Genaden

1) Hij was richter in 1525.

raide ende die bannerheren, ritterschap, hooft- ende clein steden der alinge lantschap van Gelre ende Greffschap van Zutphen tegen Joachim van Wyhe verschreven worden. Ende dat Meister Jacob Kanis van wegen der stat Nijmegen Joachim van Wijhe voir sijn genaden, sijnre Genaden rade ende die gantze lantschappen aenspraick als voir een dijff, soe hij van die Schuechwechse sluys gestaellen, ende voir een velscher, soe hij een blat uyttert signaet gesneden had. Dairop Joachim antworden, dat hij dairaff van Hartoch Kairel loefflicker gedachten, een guede remyss had. Ende meister Jacob zaliger doe allet van wegen der stat, woe vurss., den opgenanten Joachim wederomme aenspraick voir een meynediger diff ende velscher ende sacht, dat Sijn Genade denselven Joachim aengripen laten ende sijn tongh ten neck uytsnijden ende sijn twee voirste vinger aff doen houwen soldt, soe hij dairnae sijn eedt vergeten had, soe hij doch nit werdich en weer dat men hem die ..... voir uytsnijden soldt. Want hij daernae, als hij wederomme mit dat vurgenante ampt benedicht was, tot Boeningen richten ende boven den lantbrieff, den hij beswairen tholden hadt, ende sijn ampt wederom op een nijhs gebroick. Ende dairop meister Jacop vurss. allet van wegen der stat woe vurss., een sententie ende ordel begerden, mede seggende, dat die gantze gemeinte der stat vurss. Joachim vurg. niet aen gelt noch aen guet, dan aen sijn bloit gestraifft begerden toe hebben, ende dairop affgegaen sijn; ende dairnae wederomme opgeroipen ende doe een apentlicke sententie off ordell schrifftelick gelesen wardt, als dat Joachim vurss. der saken veillich in sijn furst. Genaden handen weer, ende dat borchgreven ende richterampt derhalven woe vurss. gebroickt had ende Sijn Genaden verfallen weren, dair all mede die opgenante geschickte ende allen myt gesedicht waren.

Verder staat er nog onder: „Soe hij oick boven id landrecht van Gerit Verhorst ende meer anderen gelt genomen ende andere oirsaken, dairin hij sijnen edt opt nijhe wederomme vergeten had; allet vermoghe kuntschappen, die opter selver tit gelesen ende gehoirt worden sijn." Ook nog: „ende eenen huysman van sijn landt inder nacht gehailt."

(Liber Depositionum Testium, in het oud-archief van Nijmegen. Dom. post Jacobi 1544.)

BIJLAGE E.

Appèl te Aken.

I.

Praenobiles plurimum honorati Domini,

Petitum per litteras requisitoriales vestras (quae ad nos subscriptos privative dirigi debuissent) attestatum eo minus denegandum duximus, quo certius, quod nostrae sententiae in criminalibus confirmatione non egeant, ex jure Imperii Germanici statutum, sic quod statibus, quibus jurisdictio criminalis competit, ab his nec ad summa imperii dicasteria (si sint immediati, nec ad judicem ordinarium appellationis, prout nos in plurimis judiciis notorii sumus) possit appellari, nisi forsan condemnatus nullitatem quandam processus allegare et probare valeret.

Quod civitas vestra olim urbs imperialis fuit, historiae gnarum non latet. Transiens vero de Imperio omnino probabile est, quod privilegia jurisdictionis sibi reservata sint, hoc enim ex subnexis evidens videtur, dum post transitum aliud jus ressortus quam ad nostrum tribunal ut ante non recognovistis, prout et hoc ex subjuncta specifi-

catione causarum, [ad] nos utpote judices vestros immediate superiores allatarum et dijudicatarum liquet.

Conservatis itaque privilegiis antiquae hujus jurisdictionis Imperii Germanici dubium non est, quin in criminalibus in sententiis vestris appellari non possit, quod pro informatione satis putantes debita existimatione subscribimus,

Praenobilium Dominationum

Obsequiosissimi

Scabinorum magistri et scabini Regiae sedis scabinalis Aquensis, etc.

II.

Cum consules, scabini et consiliarii urbis Noviomagensis desuper a regia hacce sede scabinali testimonium veritatis expostulaverint, quod dictae nostrae sedi scabinali suprema in criminalibus competat jurisdictio et quod sententiae a nobis latae in criminalibus executioni absque cujusdam approbatione aut reformatione quantocius mandentur,

Hinc nos scabinorum magistri et scabini regiae sedis scabinalis (cum testimonium veritatis denegari non possit), huic petito deferentes, hisce attestamur, quod in extraneis delinquentibus, tam in civitate quam in sic dicto Imperio Aquensi deprehensis aut extraditis, suprema nobis competat jurisdictio; quodque sententiae in criminalibus a nobis latae absque ulteriore cognitione aut approbatione cujuscunque minus reformatione juxta leges et recessus Imperii executioni quantocius tradantur; in civibus Aquensibus vero vel iis, qui hujati magistratui subjecti sunt, in criminalibus huic tantum poenam gladii statuere fas sit ita quidem, si severius puniendus sit, hujusmodi inquisitus nobis extradendus et a nobis similiter absque ulteriore confirmatione dijudicandus sit, prout hoc latius videre est in transactione inita inter ducem Juliae et civitatem Aquensem anno 1611. In quorum fidem et robur sigilla nostra subimprimi et per nostrum syndicum et secretarium subscribi jussimus. Datum Aquisgrani, hac decima nona Decembris, anni millesimi septingentesimi sexagesimi sexti.

III.

Borgermeisteren, Schepenen und Raedt sampt Gemeynsluyden der stadt Nijmegen, considererende, dat eenigen tijt herwaerts bij parthijen in saecken, van hier aen 't appellationsgericht tot Aeken gedevolviert, verscheyde praticquen mette obtruderen van nieuwe documenten, recommandatien und anders gepleeght sijn om de sententien tot haeren vordel te doen uytvallen, ende dat tot dien eynde de appellationsrichteren door parthijen selven in persoone of door andere, 't sij geestelijcke off wereltlijcke, grootlijcx geimportuneert ende bemoeyt worden, allet contrarie deser stadts privilegiën, ordonnantiën ende statuten, hebben, om daertegens ten besten van de justitie ende goede gemeynte te voorsien, gestatueert ende geordonneert, statueren ende ordonneren mits desen:

1. Dat voortaen geene parthijen, het sij appellant off geappelleerde, sullen vermogen selver in persoone off door andere tot Aecken expeditie ende bevorderinge in haere saecken te versoecken, maer dat sulx alleen bij het gerichte deser stadt (des versocht sijnde) sal worden gerecommandeert.

2. Dat oock geene van beyde parthijen gedurende de litispendentie der eerster off tweder instantie tot Aecken sal mogen [gaen] off eenen anderen gebruycken om sijne saecke, hetsij mondelingh off schriftelicke, te recommanderen ofte doen traineren.

3. Dat mede niemanden in saecken, die an 't gerichte deser stadt dienen sullen off gedient hebben, sal vrijstaen eenige advysen bij die van 't appellationsgerichte, haare suppoosten off andere, 'tsij dat se noch in dienst sijn off daerbevorens daerinne geweest, te halen off doen haelen; gelijck mede niet sal mogen geschieden bij rechtsgeleerden off andere tot Aecken woonachtigh.

4. Dat oock niemant eenige recommandatien van geestelijcke of wereltlijcke persoonen tot voordeel van sijne saecke aen het appellationsgerichte off eenige andere van wat conditie die mochten sijn, sal mogen gebruycken off overseynden.

5. Dat mede geen van beydersijts parthijen, tzij appellant of geappelleerde, tot Aeken sal mogen bekent maeken oft doen maeken, van wat religie d' een off d' ander sij.

6. Dat niemant vorder sich sal ondernemen buyten het proces, van hier besloten overgesonden, eenige documenten, advysen van reghtsgeleerden of andere bescheyden, egene daervan uytgesondert, den appellationsrichteren in 't gemeyn ofte int bijsonder in te dienen ofte doen indienen.

7. Dat oock niemant het sportelgelt off de gerechtigheyt der appellationsrichteren selver sal mogen betaelen off doen betalen, alvorens de sententie in cas d'appel neffens eene specificatie, gelijck van olts gebruyckelijck, sal wesen overgesonden.

8. Ende lestelijck, dat voor off naer de voorsz. sententie niemant aen de appellationsrichters, haere suppoosten off andere eenige giften off gaven noch geloften van gelt ofte geltsweerde sal mogen doen off doen doen.

Alletgeene voorsz. directelijck noch indirectelijck, opdat alsoo onpartijdige justitie geadministreert, alle umbrage benomen ende die goede gemeynte gerustgestelt worde.

Wijders sullen soowel den appellant als geappelleerde, alvorens d'appellatiesententie sal mogen worden geopent, gehouden sijn bij eede te verclaeren, dat se tegens de voorsz. ordonnantie niet en hebben gedaen nochte doen doen.

Ende ter welcker tijt bevonden wort van imant daertegens gedaen te sijn, deselve sal vervallen in een boete van duysent goltguldens ofte anders alsulcke straffe uytstaen, als burgermeesteren, schepenen und raedt voorsz. nae gelegentheyt van saecken sullen erkennen.

Aldus gedaen ende gearresteert op den 17 Octobris 1644.

IV.

Des Saterdages na den heilegen Jaersdach reden die rentmeister, die deken, her Thonys Kersten van Rijswijc, ende anderen mijns lieven heren vrienden mitten scepenen van Nijmegen tot Akenwert van Nijmegen omme des gerichts wille to halen tusschen der stat ende Rulof Janssoon 1), ende quamen des avonts tsamen tot Goch ende verteerden aldaer te samen bi Johannen Sondersorge, gerekent op 23 gl. 16 gr.

Ende des Sonnendages daerna tot Stralen afgestaen, ende verteerden daer te samen 48 gr.

Ende des Manendages quamen sij tot Kryekenbeec bi heren Jan van den Velde, aldaer den gesinde te drinckgelde gegeven 10 gul., ende der joncvrouwe te drinc-

1) De bovengenoemde Rulof Janssoen is misschien Roloff Janssoen van Wurd, burggraaf in 1395. Van Doorninck, Acten 1377—97, bl. 109.

gelde gegheven 2 gl., ende van Quik (Kuik?) een deel gesellen, die tot Venloe reden om der herbergen wille mit 10 peerden te samen 3 gl. 18 gr. Ende des avonts reet heer Jan van den Velde mit desen heren vurscreven van Criekenbeec ende quam des avonts tot Ruremunde ende hadden tsamen 62 perden ende verteerden daer in Jans hus van Wissem tsamen 24 gul. 27 gr. .

Ende des Dinxdachs quamen dese heren vurscreven tot Aken ende duerden te samen daer thent des Donresdages na den yersten ethen, ende verteerden aldaer mit allen aenvalle 1) ende quitinge bij Johannes vurscreven, gerekent 139 gul. 7 gr. Dit maict te samen van den cost van Nijmegen tot Aken toe, als vurscreven steet, te samen gerekent bij Johannem Sondersorgen Arnts, clerck, te samen 204 gul. 31 gr.

Item des Donresdages op sint Pontianus avont (13 Januari) reden heer Johan van den Velde, die deken, die rentmeister, her Thomas Kersten van Rijsswijc myt anderen vrienden mijns heren van Aken tot Gulich ende duerden dair thent des Vridages daerna ende verteerden daerenbynnen an allen cost ende quitinge 16 gul. 14 gr.

(Uit de rentmeestersrekening van Arent van Boickope over 1395—96. Afschrift in het oud-archief van Nijmegen.)

1) Bezoekers die onthaald moesten worden. In 1538 ontvangt burgemeester Boenenburg een aam wijn, „aenvalshalven hij van den jonckeren ende freunden opter landtdachfart had" (sted. Rekenboek).

MET KLEEDINGSTUK VERBORGEN.

Jo. Femercock die clage verburght inter Jacobum Smelinck et Hermannum, ejus filium occisum, sub pandatione IJc sc. ende dat cleit, dat hij an sijnen lyve had, ten rechten te brengen. Dominica post Assumptionis 1438. (Schepenprotocollenboek.)

H. D. J. v. S.

OLIE IN CEMENT.

Item ten Bosch laeten koepen 25 quarten liensaetzaely, die qrt. 4 st. br.; voirt vetken (vaatje), dair hij inne was, geg. 4 st. Die vracht van den aely 3 st. br. Desen tot sement verbesicht, totall. 10 gl. 10 st. Item totten sement boeven opte Nye Moelenpairte van Peter Heysken gecofft 12 quairtten lyensaetaelys, die qrt. 8 st. (Nijm. Rekenboek 1532.)

H. D. J. v. S.

EEN HÅLF JAAR HUISARREST.

Henrisken Egberts, gevangen genomen wegens zoogenaamde bloedschande met haar zwager, werd veroordeeld tot 400 Car. gl. boete, in drie termijnen te betalen. „Oick is oer aengeseidt. ende belast sich een halff jair binnen huises, sonder op die strate te kommen, eerlijck ende stil te houden." (Nijm. Raadsbesl. 6 Dec. 1592.) Uit een latere resolutie blijkt, dat den co-respondent dezelfde straf was opgelegd. „Op supplicatie Herman's van Zutphen's (dat was de naam van den schuldige), die suppliant sal sich conform houden die resolutie mijnner heeren. Ende soe hij daerentboven op der straten gevonden wirdt, sal tegens hem procederen als men mit rebellen ende verachters vant gebodt oerder overicheyt behort te procederen. Van gelijcken werdt verstaen van Hendrisken Egberts." (Nijm. Raadsbesl. 17 Jan. 1593.)

H. D. J. v. S.

MIJNS GENEDIGEN HEEREN KOK.

Dat hertog Karel zijn kok in eere hield, bleek ons uit een bladvulling in de Bijdr. en Meded. van 1900, bl. 292. Prinsenpaarden zijn geen beesten, zegt het spreekwoord, en blijkbaar was men te Nijmegen ook van die opinie. Meermalen ontving de hertogelijke kok daarvan bewijzen: „Durch beveell onsser burgermeisters ende raidtzfreunde aen mijns g. h. kock's ketten onsser stadt wapen laeten maeken, van 2 Joachim daelers. Thomas Alberts vant wapen tmaeken geg. 1 Joachim daeler, viz. 9 gl." (Stads Rekenb. 1536.) Dergelijke eerbewijzen vielen ook den koks van 's hertogen opvolgers te beurt: „Durch beveell onses burgermeisters Pontiaen Gruenwalt mijns g. h. kock tot een schakel (medaillon) aen die kette mytten wapie onser stat onn geschenct, hefft tmaecken geg. 2 Joachims daeler, facit 4 gl. 15 st." (Rekenboek 1539.) In 1542 en in 1543 weer een dergelijke post aan den kok van René de Châlons.

H. D. J. v. S.

WAAR LAG BIDNINGAHEM?

DOOR

J. CRAANDIJK.

Ik kan mij levendig voorstellen, dat het den lezer vrijwel onverschillig is, hoe het antwoord op deze vraag mag luiden. Wat mij persoonlijk aangaat, ik heb er ook niet het minste belang bij. Ik zou dan ook als motto boven deze bijdrage kunnen plaatsen: „Niet om de knikkers, maar om het recht van het spel."

Bij het bewerken van een artikel over Brummen en omstreken voor het tijdschrift „De aarde en haar volken" moest ik natuurlijk o. a. ook Sloet's Oorkondenboek van Gelre en Zutfen raadplegen, om eenigszins op de hoogte te komen van de oudste geschiedenis dier landstreek. Daarbij stuitte ik op de noot onder oorkonde No. 16, die aldus luidt:

„In No. 14 wordt Bidningahem genoemd Bidningahusum. Lacomblet, Urkundenbuch I, S. 2, Note 1, merkt daaromtrent aan: „Das Schwanken zwischen dem fränkischen Heim und sächsischen Haus zeigt, dass daselbst (Doornspijk) die Grenzen dieser beiden Völkerschaften in einander fliessen."

„Is Adòs Amnis een verbastering van: ad os amnis? Onmogelijk is het niet, dat oudtijds een tak van den IJsel in eene westelijke richting naar de Zuiderzee geloopen heeft."

Er is nl. in dit stuk sprake van een gift aan den Evangelieprediker Liudgerus, bestaande in land, o. a. in de villa Bidningahem en in de villa Thornspiic, terwijl het stuk gegeven is in een plaats, Adòs Amnis geheeten.

Nu geldt de IJsel als de grens tusschen Franken en Saksen en is met Adòs Amnis „de mond der rivier" bedoeld, dan ligt de gissing voor de hand: bij Doornspijk viel een tak van den IJsel in de Zuiderzee.

Maar is het zoo zeker, dat Bidningahem (—husum) bij Doornspijk te zoeken is? En is het — met allen eerbied, die mij tegenover geleerden als Lacomblet en Sloet betaamt en vervult — is het niet wat forsch, wanneer op een zoo onzekeren grond als de ligging van dit Bidningahem of Bidningahusum een taalgrens en een verdwenen riviertak worden gebouwd? In zoover interesseert mij de vraag: Waar lag Bidningahem? en ik wensch in dit opstel een poging te wagen, om haar op te lossen.

Het antwoord moet gezocht worden door het nauwkeurig uitpluizen van een aantal nagenoeg gelijktijdige giften aan Liudgerus gedaan; een peuterwerk (sit venia verbo), waartoe de verzamelaars en uitgevers van reuzenwerken als Oorkondenboeken uit den aard der zaak niet altijd tijd vinden. Zij leveren de kostbare gegevens, waarmede anderen, wier aandacht op een onderdeel valt, winste kunnen doen. Zelven hebben zij er allerminst bezwaar tegen, om te worden nagerekend en zoo iemand in alle bescheidenheid hen op een misvatting wijst, zij zullen de eersten zijn, om in 't belang der historische wetenschap, die zij liefhebben en dienen, het goed te keuren, wanneer er tegen gewaakt wordt, dat een wat al te haastig besluit door hun gezag tot een historische zekerheid worde.

De vraag, waar Bidningahem lag, komt dus m. a. w. hierop neder: is er op grond van het afwisselend gebruik van het frankische heim en het saksische huis in den naam dier villa, reden om aan te nemen, dat bij Doornspijk de grenzen dier beide stammen in elkander liepen? En moet er, aangenomen dat Adòs Amnis beteekent „aan den mond der rivier" (hetgeen ik alleszins waarschijnlijk acht), gedacht worden aan de mogelijkheid, dat een tak van den IJsel oudtijds bij Doornspijk in de Zuiderzee viel? Hierin ligt m. i. de beteekenis der boven dit opstel geplaatste vraag.

Herinnerd worde, dat aan den IJsel, „aan de grenzen der Saksen en Franken," omstreeks 765 door Lebuinus niet zonder vrucht het evangelie gepredikt was. Hij had te Huilpa (Wulpen of Wilp) een kapel en te Deventer een kerk gesticht. Vijandige Saksen hadden de kerk verwoest, de christenen verstrooid. Wèl was de kerk herbouwd en Lebuinus had in dien omtrek zijn werk hervat, maar 't bleef toch onrustig en onzeker, totdat de machtige hand van Karel den Groote de Saksen had bedwongen. Toen kwam, omstreeks 790, de kloeke en vrome Fries Ludger

aan de zoomen van den IJsel. Hij had het voornemen opgevat, een klooster te bouwen. Aanvankelijk was Wierum bestemd tot de plaats, waar het verrijzen zou; later koos hij daartoe Wichmond aan den IJsel. Hij stichtte er een kerk, maar om het gevaar voor overstrooming — niet denkbeeldig, omdat later die kerk werkelijk door het water werd verwoest — veranderde hij nogmaals van plan. Het klooster werd te Werden in Westfalen gesticht.

Aan dezen Ludger nu werden belangrijke schenkingen van landerijen gedaan, die sedert bezittingen van het klooster te Werden uitmaakten. Zij zijn opgeteekend in een Cartularium, thans te Leiden berustend, en daaruit zijn in Sloet's Oorkondenboek de schenkingen overgenomen, die op het tegenwoordige Gelderland betrekking hebben. Voor ons doel komen in aanmerking de oorkonden 14—19 en 22—25.

In het algemeen kan van de stukken, die wij te beschouwen hebben, gezegd worden, dat het een soort notarieele acten zijn, opgemaakt en geteekend door een priester en voorzien van het teeken (S. = signum) der getuigen en medeteekenaars (manumissores), wier zeker mondeling opgegeven namen door den priester zijn opgeteekend, terwijl zij zelven er een teeken bij plaatsten. Ook de namen der geschonken goederen zijn zonder twijfel mondeling genoemd. Vandaar verschil in spelling, ook wel naar het dialect van sprekers of schrijvers, terwijl ook bij het overschrijven in het Cartularium vergissingen konden insluipen.

De acten beginnen met een verklaring van den gever omtrent de schenking, „tot lafenis zijner ziel en voor eeuwig loon". Er wordt volledig afstand van gedaan en niet zelden wordt er een vervloeking bij gevoegd, ingeval iemand, ook de gever zelf, er tegen op zou komen.

Dan volgen jaar en dag der schenking en meestal de plaats, waar de overdracht heeft plaats gehad, doorgaans de naam van den priester, die de acte schreef en teekende, eindelijk de reeks der namen van de getuigen — die van den schenker het eerst.

Bij onze beschouwing letten wij op den eigenlijken inhoud der acten, met voorbijgang van de min of meer vaste formules. Aan het onderzoek, welke namen op frankischen, saksischen of frieschen oorsprong wijzen, waag ik mij niet. Omtrent sommige getuigen moeten wij te gelegener tijd iets nader opmerken.

Wij beginnen met een viertal acten, die met elkander in eenig verband staan, Zij zijn in het Oorkondenboek opgenomen onder de nummers 14, 16, 24 en 25.

14. 22 Maart 793.

Liudgerus, zoon van wijlen Hrodgaerus, geeft „aan zijn vriend", den priester Liudgerus, de helft van zijne hereditas (erfgoed, erfdeel, erfenis), die hem rechtens van zijn vader en door erfrecht toekwam, in Berilsi en binnen de grenzen, die daartoe behooren, dat is, van Enedseae tot genoemde plaats, maar ook de helft zijner hereditas in het bosch, dat genoemd wordt Seaewald of Suifterbant, behalve de akkers, die aldaar door zijn vaderen of door zijn mannen ontgonnen zijn.

Het stuk is in het openbaar gegeven in de villa, die genoemd wordt Bidningahusum, voor getuigen en manumissores, wier namen volgen; het is, 't eerst geteekend door Liudger, die de overdracht deed en met eigen hand bevestigde.

Waar de in dit stuk genoemde plaatsen lagen, blijkt uit niets. Alleen merk ik op, dat de laatste letters van Enedseae juist dezelfden zijn als de eersten van Seaewald. Eenige gevolgtrekking durf ik echter daaruit niet maken.

16. 6 Juni 796.

Liudgerus, zoon van wijlen Hredgerus, verklaart, dat hij aan de relieken van den H. Verlosser en van de Maagd Maria en in handen van den priester Liudgerus heeft overgegeven een deel zijner hereditas, d. i. alles wat hem door erfrecht aangekomen is in de villa Bidningahem en in eene andere, die genoemd wordt Thornspiic, in bouwland of in weide en broekgronden, en zijn geheele aandeel (communionem) in het bosch Suiftarbant, behoudens een deel in de weide genaamd Blidgeringmad, dat hij zich voor zijn nooddruft voorbehield. Voor 't overige schenkt hij alles wat tot die villae behoort: akkers, weiden, broekgronden, visscherijen, waterloopen, wegen enz.

Dit stuk is gegeven in de plaats genoemd Adbs Amnis voor nagenoemde getuigen. De priester Thiatbaldus schreef en onderteekende op verzoek de acte. Onder de getuigen komt, nevens Liudgerus, den schenker, ook Bernsuide voor, die haar toestemming gaf. Zij plaatste na Liudgerus haar naam ook onder het vorige stuk. Blijkbaar was zij medegerechtigd, naar ik gis zijn vrouw of dochter.

Het schijnt dezelfde gift te zijn als die van 793, nu vermeerderd met de villa Doornspijk, die er tusschen is gevoegd. Vermoedelijk werd daarom een nieuwe acte opgemaakt. Het deel zijner hereditas in Berilsi wordt nu Bidningahem genoemd en het gereserveerde deel in het bosch Suifterbant heet Blidgeringmad. Adòs Amnis heet geen villa, maar een plaats (locus).

24. 23 April 805.

Liudgerus, zoon van wijlen Hredgerus en Hiddo, zoon van wijlen Herewinus, verklaren aan bisschop Liudgerus geschonken te hebben een (of het) deel hunner hereditas in de villa Thornspic en wel in deze beide plaatsen, d. i. in Quarsingseli en in Berugtanscotan, al wat zij daar hebben geërfd, verkregen of hoe dan ook verworven. Het stuk is gegeven in de villa Bidningahem en geschreven evenals het vorige door den priester Thiatbaldus.

25. 9 October 806.

Hiddo, zoon van wijlen Heriwinus, met zijn vrouw Madalgarde verklaart gegeven te hebben aan bisschop Ludgerus een (of het) deel zijner hereditas in de volgende plaatsen: Quarsingseli, Bertanscotan 1), Bochursti en Telgud. Opgemaakt ter zelfde plaats en door denzelfden persoon als No. 24.

De in de oorkonden 24 en 25 bedoelde giften staan met elkander in verband. In de villa Doornspijk lagen twee „plaatsen", Quarsingseli (een zaal, zaalhoeve?) en Beranscotan (coten, kotten, katersteden?). Nevens Liudger, die in 796 zijn aandeel in die villa geschonken had, blijkt ook nog een ander, Hiddo, er rechten te hebben gehad. Beiden verklaren nu in April 805 dit alles te hebben afgestaan, terwijl Hiddo voor zich en zijn vrouw in October 806 die gift bevestigt en vermeerdert met de helft zijner hereditas in Bokhorst en een derde van die in Telgud (Telgt bij Ermelo). De villa Bidningahem, waar deze overdrachten geschiedden, behoorde sedert 796, misschien reeds sedert 793, aan de kerk, door den priester Ludgerus (sedert 802 bisschop van Munster) vertegenwoordigd.

Dat zij bij Doornspijk lag, volgt m. i. uit de medegedeelde stukken niet. Hadden wij alleen No. 16, dan zou het met grond vermoed kunnen worden. Daar toch is de volgorde der

1) Volgens Bondam en Sloet misschien Schotenburg (thans Schouwenburg) bij Elburg in de gemeente Doornspijk.

giften: 1° in de villa Bidningahem, 2° in de villa Thornspiic, 3° in het nog niet nader bepaalde bosch Suifterbant. De geheimzinnige plaats Adòs Amnis kon dan ook in die buurt worden gezocht, en is het inderdaad = ad os amnis (aan den mond der rivier), dan kon daar een monding van den IJsel zijn geweest — altijd in de onderstelling, dat de waterplas, sedert Zuiderzee genoemd, destijds reeds even dicht als nu het deel der Veluwe, waar Doornspijk ligt, naderde.

Maar de meening, dat de villa Bidningahem bij Doornspijk lag, heeft in de volgorde der namen alleen een veel te zwakken grond, om er zóóveel op te bouwen. Uit de gift van Hiddo (No. 25) zien wij ook reeds, dat uit gelijktijdige giften volstrekt niet te besluiten is, dat zij in elkanders nabijheid liggen. De twee eerstgenoemde plaatsen lagen bij Doornspijk, de derde is hoogst waarschijnlijk de Bokhorst bij Spankeren 1) en de vierde Telgt bij Ermelo.

Dit resultaat nu is negatief. Kunnen wij misschien ook bij benadering aanwijzen, waar Bidningahem wel kan gelegen hebben? Eenige stukken van denzelfden aard, als wij beschouwd hebben, kunnen ons op weg helpen. Van de verwachting, dat wij zekerheid kunnen erlangen, moeten wij afzien. Enkele plaatsen zijn duidelijk te herkennen; van de meesten kan alleen met meer of minder waarschijnlijkheid de later of tegenwoordig bekende naam worden gegist en het wordt er niet beter op, wanneer in de Oorkondenboeken van Bondam en Sloet verschillende lezingen voorkomen. Ik neem aan, dat de laatste nauwkeurig heeft gelezen, waar hij van zijn voorganger afwijkt.

Bij ons onderzoek komt in de eerste plaats in aanmerking:

15. 9 October 794.

Wracharius, zoon van wijlen Brunharus, geeft den priester Liudgerus een eigen goed in de IJselgouw in de villa Withmundi en wel al het land, dat Landulfus, zijn hoorige (litus), bebouwde en verzorgde, benevens een akker, dien Hildigerus, een vrij man, van hem in leen had (in beneficio meo), met alles wat daartoe behoort: bosschen, weilanden, broekgronden, wegen, wateren

1) Bondam denkt aan de buurschap Horst tusschen Telgt en Harderwijk, of aan Boekhorst bij Zalk. In elk geval liggen ook deze plaatsen ver genoeg van Doornspijk. Als Buchorsti eenvoudig Horst moet zijn, dan zou ik 't naast denken aan de buurt van dien naam, 20 minuten van Doornspijk.

en waterloopen, visscherijen, behoudens een kleinen hof in die villa, in compensatie waarvan hij bovengenoemden akker geschonken had. Gegeven in de villa Brimnum 1). Onder de getuigen volgt na Wracharius zijn zoon Meginhard, die zijn toestemming gaf 2).

Volgens het opschrift in het Cartularium lag de villa Withmundi in Suifterbant of Seuwald. Bij No. 14 teekent Sloet aan, dat dit Suifterbant waarschijnlijk bij Doornspijk is te zoeken en hij wantrouwt dientengevolge het opschrift boven deze „traditio". Na het voorafgaande meen ik, dat er geen reden is om er aan te twijfelen, of de villa Withmundi werkelijk in Suifterbant of Seuwald lag. Wracharius, die blijkens dit stuk een aanzienlijk man was, heet in een volgende oorkonde graaf Wracher.

19. 16 September 800.

Reginaldus, Folchardus, Gerhardus, Wifil en Helmbertus, medeërfgenamen, deelgenooten en bloedverwanten, geven een akker, die hun door erfrecht aangekomen is in Withmundi, aan den priester en abt Liudgerus, om er een kerk op te bouwen, gelegen ten noorden van den akker, dien graaf Wracherus gegeven heeft. Gedaan in de plaats zelve, die Withmundi heet, en geschreven en geteekend door den priester Thiatbaldus.

Wij laten hier volgen twee stukken, die bij elkander behooren n.l. 17 en 18.

17. 29 Juni 797.

Oodhelmus geeft aan de relieken van den H. Verlosser en van de andere Heiligen, door abt Liudgerus te Withmundi geplaatst, onder voorbehoud van levenslang vruchtgebruik, het derde deel zijner hereditas in drie plaatsen: in de villa Ocanni 3) eene hoeve, die zijn hoorigen bebouwden; een tweede in de gouw Northtuianti in de villa Huleri; een derde in dezelfde gouw in de villa Manheri, benevens het zesde deel eener hoeve in de villa Hrenheri 4), welk zesde deel reeds bij zijn leven

1) Bondam leest Brunnum en denkt aan het kasteel Brunsberg bij Wichmond, in 1672 verwoest. Sloet verklaart het door Brummen. Voor ons doel is het onverschillig. De plaats, waar de gift is te zoeken, is in elk geval Wichmond.

2) Misschien werd hij monnik te Werden (Sloet, no. 37 en 38).

3) Waarschijnlijk Oeken, gemeente Brummen.

4) Waarschijnlijk Rhienderen, gemeente Brummen.

aan genoemde relieken overging met al zijn toebehooren in het bosch bij den IJsel 1). Gegeven in de plaats genaamd Withmundi.

18. 9 Juni 799.

Dezelfde gift: 1° de hoeve in Okinni, 2° die in Manheri, hier een selihova (zaalhoeve) genoemd, 3° die in Hasungum (in het vorige stuk Huleri) 2). Het zesde deel der hoeve in Hrenheri wordt niet meer genoemd, zeker omdat blijkbaar de bedoeling van dit stuk is, het vruchtgebruik van de drie anderen ook voor te behouden voor zijn vrouw Theodlinde, terwijl bepaald wordt, dat voor dit vruchtgebruik jaarlijks een solidus voor de lichten in de kerk op het Kerstfeest zal gegeven worden. Gedaan in de plaats zelve, die Withmundi heet, en geschreven en geteekend door den priester Thiatbaldus.

22. 26 Augustus 801.

Omtrent de gift van Hrodulfus in de villa Englandi en in het bosch Braclog teeken ik alleen aan, dat zij plaats had te Wigtmundi en dat Thiatbaldus hiervan de acte schreef.

23. In het jaar 802.

Deze brief heeft voor ons doel geen beteekenis. Hij betreft een gift uit de geringe hereditas in Helmissi 3) en in Withmundi, maar de plaats waar en de persoon, door wien de acte gepasseerd werd, zijn niet vermeld.

Wij zien, dat de meeste acten te Withmundi zijn gepasseerd (17, 18, 19 en 22), drie te Bidningahem (14, 24 en 25), één te Adòs Amnis, één te Brimnum, in elk geval niet ver van Wichmond (Brummen 4) of Brunsberg). Zes daarvan zijn opgemaakt door den priester Thiatbaldus: drie te Wichmond, twee te Bidningahem, één te Adòs Amnis. Waarschijnlijk woonde deze priester wel te Wichmond en ook daarom zou ik de plaatsen, waar hij de niet te Wichmond opgemaakte stukken schreef, liefst in den omtrek dier plaats zoeken.

Wat is Adòs Amnis? Bondam noemt de plaats Ad osumnis

1) Ook deze goederen lagen ver genoeg van elkander.

2) Bij Ootmarsum in het noordelijk deel van Twenthe vind ik Mander, Heringen en Haarle, niet ver van elkander gelegen.

3) Volgens Bondam waarschijnlijk Holthuizen bij Steenderen.

4) Misschien lag Brummen destijds op den rechteroever van den IJsel (Sloet, No. 31, noot).

en zet er achter (Roeroort), wat ik niet begrijp 1). Is de lezing van Sloet: Ad os amnis juist, dan zou ik het eenvoudig houden voor een soort vertaling van Withmund, dat ook aan den mond van een stroom lag, nl. daar, waar de tegenwoordig nog aanzienlijke Hackfortsche beek, die een aantal andere beken in zich opneemt, in den IJsel uitmondt.

Raadplegen wij de namen der getuigen, in de zeker niet ongerijmde onderstelling, dat zij wel grootendeels gewoond zullen hebben in de buurt der plaats, waar de overdracht geschiedde, dan trekt het eerst de aandacht, dat de naam Liudgerus zoo dikwijls voorkomt. Zelfs twee personen van dien naam vinden wij onder de onderteekenaars van 15, 16 en 22. Ik geloof niet, dat de hoogvereerde prediker zelf onder de andere getuigen geteekend heeft. Toen hij het deed (No. 17), werd het afzonderlijk vermeld. Ook was hij dikwijls op reis. Zien wij nu, dat een Liudgerus mede teekende de acte betreffende de gift van Wrachar (No. 15), van Oodhelm (No. 18), van de gevers van het terrein voor de kerk (No. 19) en van Hiddo (No. 25), dan meen ik te mogen aannemen, dat Ludger, de zoon van Rodger, ook wel in den omtrek van Wichmond zijn verblijf hield.

Opmerkelijk is het verder, dat niet weinigen, die te Adòs Amnis (No. 16) tegenwoordig waren, ook elders onder de getuigen worden genoemd: Hrodbertus en Bernhardus te Wichmond (No. 19), Gerwali en Bernhardus te Brummen (No. 15), Hiddo, de priester Vulfricus en Wigbaldus (No. 14), Helmricus (No. 24), Liudbertus en Wilbaldus (No. 24 en 25) te Bidningahem. Van de zes laatsten is het niet vreemd, want in die stukken, zij het dan ook in verschillende jaren opgemaakt, is sprake van ongeveer dezelfde gift. Maar als inderdaad met Adòs Amnis Wichmond is bedoeld, dan is Bidningahem vermoedelijk niet ver van daar te zoeken, en dan zou ik zeer geneigd zijn om in te stemmen met Van den Bergh (Plaatsnamen in Gelderland, in Nijhoff's Bijdragen V, blz. 242): „Beinhem, buurschap bij Doesburg" 2). Ik houd het voor de villa Bidningahem, vermeld in een oorkonde van 796".

Berilsi, binnen welks grenzen de villa Bidningahem lag, kan dan de Havikkerwaard zijn. De rivier heeft daar herhaaldelijk haar loop veranderd. Blijkens het opschrift boven No. 14 (Traditio

1) Van Ruhrort aan den Rijn kan hier toch wel geen sprake zijn.

2) In de Beinhemer- of Havikkerwaard.

Liudgeri in Suiftarbant seu in Seuwald et in Berilsi) lag Berilsi niet in Suiftarbant of Seuwald.

Waar mag dit bosch gezocht worden? Naar wij zagen, is er geen reden om te denken aan den omtrek van Doornspijk, maar wij mogen aannemen, dat de schenking van Wrachar (No. 15), nl. de villa in Wichmond, werkelijk in dit bosch was gelegen. Nu herinner ik aan de bekende gift van koning Hendrik III aan den bisschop van Utrecht in 1046 — Deventer met een graafschap in Hameland. De grenzen van dit graafschap, voor zoover wij die voor ons doel noodig hebben, liepen o.a. van Westerflier (bij Diepenheim) over Agistaldaburg en van daar door het bosch naar Steenderen. Volgens Kremer (Hameland, in Gelre, Bijdr. en Meded. I, blz. 94) is Agistaldaburg waarschijnlijk het tegenwoordige Geldersche Hengelo, een grenspunt van het oude graafschap Zutfen. Binnen die grens lag Wichmond. Kan de naam van die boschrijke streek ook Seaewald (Seuwald) zijn geweest?

En is de „terra eorum, que Syellandorum 1) dicitur," waar na langdurig geschil tusschen de Utrechtsche bisschoppen en de heeren van Zutfen de tienden aan den graaf van Zutfen werden afgestaan, wellicht een deel van het oude Seaewald? In 1339 is sprake van een veen Syenwede, waar hertog Reinald zich de novale tienden voorbehoudt, „hetzij dit veen de parochie Lochem ergens raakt, hetzij het tot andere parochiën behoort" 2). Een deel van dit veen lag in het Munstersche bisdom en kan dus behoord hebben tot de giften aan Liudgerus.

Een andere naam van dit Seuwald is Suifterbant. Dat dit een verbastering van Sutfenerbant 3) zou kunnen zijn, durf ik nauwelijks gissen: zoo vroeg was er, denk ik, nog geen gebied van dien naam. Evenwel, de heer Gimberg (Gelre, Bijdr. en Meded. III, blz. 1, 2) acht het „zeer goed mogelijk," dat Zutfen in dien tijd reeds een kerk bezat en wel een paar eeuwen bestaan kan hebben, voordat het in onze geschreven bronnen (voor 't eerst 1031) genoemd wordt.

1) Sloet (No. 173) leest Siellandorum.

2) Van Spaen, Inleiding I, blz. 185 noot.

3) Dit vervalt natuurlijk geheel, als wij met Bondam Huifterbant moeten lezen.

1/3 der grootte.

No.

1/3 der grootte.

No. 3. No. 4.

BESCHRIJVING VAN EENIGE ONDER ELDEN GEVONDEN OUDHEDEN.

DOOR

Dr. W. PLEYTE.

Eenigen tijd geleden zijn op een steenbakkerij aan den Rhijn onder Elden, de Gallantijnsche Waard, eenige potten en een paar bronzen voorwerpen gevonden, waarvan de afbeelding hiernevens is geplaatst. Het kruisje op het kaartje duidt de vindplaats aan.

De verzameling bevat 5 potten van blauwachtig aardewerk.

No. 1. Een kan met oor, hoog 27 cM., wijd 20 cM.

No. 2. Bolvormige pot met wijde opening, hoog 20 cM., wijd 21 cM.

No. 3. Dergelijke pot, hoog 21 cM., wijd 21 cM.

No. 4. Dergelijke pot, hoog 20 cM., wijd 21 cM.

No. 5. Dergelijke pot, hoog 20 cM., wijd 22 cM., nagenoeg geheel overeenkomende met No. 4, waarom hij niet is afgebeeld.

Deze potten behooren tot een vaatwerk, dat aan den Rhijn werd gebakken en in tijd volgt op het Frankische vaatwerk van Lodewijk den Vrome.

Een bakkerij bevond zich in het gat van der Aa, dicht bij Doorwerth.

Indertijd is die pottenbakkerij ontgraven door mijn voorganger L. J. F. Janssen. Verschillende potten en kannen, ook misbakken en ineengeknepen stukken, kwamen voor den dag.

Alles werd bezorgd op het kasteel Doorwerth, waar ik het gekend heb in een glazen kast in het kleine voorhuis.

Mr. C. A. Nairac, burgemeester van Barneveld, bezorgde mij na den dood der oude mevrouw de geheele verzameling. Helaas, het was een kist, half gevuld met scherven, daar door den afzender niet voor behoorlijke verpakking gezorgd was.

Dit vaatwerk nu vertoont dezelfde eigenaardigheden en vorm als dat van Lodewijk den Vrome, dat van de Maas afkomstig was en in de buurt van Maastricht in verschillende bakkerijen werd gebakken.

Een fraaie verzameling bezit het Rijksmuseum van Oudheden, ingebracht door Dr. Ehrens en afkomstig van Brunsum.

Dit Frankische vaatwerk komt door heel Nederland voor en vooral in nederzettingen als Wijk bij Duurstede, Katwijk en Domburg.

Dit is echter niet het oudste Frankische vaatwerk, n.l. het Merovingische, dat aan den Rhijn werd gebakken en vandaar in den Merovingischen tijd naar ons land werd vervoerd.

Uit den Romeinschen tijd zijn het wederom bakkerijen aan de Maas, die hun vaatwerk aan Nederland leverden. Uit de buurt van Venloo was dit afkomstig.

Het blauwgrauwe onverglaasde aardewerk, dat aan den Rhijn werd gebakken, beschouwen wij dus als afkomstig uit de elfde of twaalfde eeuw.

Het Rijksmuseum te Amsterdam biedt verschillende belangrijke exemplaren van dit aardewerk aan.

No. 6. Het beeldje, 5½ cM. hoog, is van lood; het geeft de voorstelling van een jongetje op een voetenbankje gezeten. De linkerarm is bijna geheel verloren gegaan; of het in de rechterhand iets vasthoudt en zoo ja, wat, is moeielijk te zeggen. Het knaapje — want dat is het ongetwijfeld — is gekleed in een tunica, van de schouders tot op de knieën. Het geheel is een aardig figuurtje, kan wel van Romeinsche afkomst zijn en als zoodanig een jongen Bacchus of een Eros voorstellen.

No. 7. Een geel koperen haak, 14½ cM. lang, dienende om aan den vinger te hangen, terwijl de punt bestemd was om een lampepit op te peuteren; aan het oogje waren dan drie kettinkjes bevestigd, waaraan de lamp werd gedragen.

Verschillende lampen met dergelijke haken uit den Romein-

Natuurlijke grootte.

No. 7.

No. 6.

Casa Cara.
Tol.
Haspel
Petroleummagazijn.
R. ij n.
Arnhem.
Hulkestein
Klingelbeek
Steigerwalt.
Steenoven.
Haven.
Rivierbad
dam
Sleutel
De
St.
Praest
't Heuveltje.
Meiners wijk.
Steen
ovens

schen, Griekschen en Oud-Christelijken tijd zijn in het Rijksmuseum te Leiden aanwezig.

Hiermede acht ik de vondst van Elden op de Gallantijnsche Waard voldoende toegelicht 1).

1) Het is een aangename plicht hier een woord van dank te plaatsen aan de heeren C. O. en G. J. Ybes, mede-eigenaars der steenfabriek de Gallantijnsche waard, van wie de meest welwillende medewerking ondervonden is. Tevens dient hier met ingenomenheid en waardeering vermeld te worden, dat genoemde heeren voor ieder voorwerp van archeologische waarde, dat in goeden staat uit den grond te voorschijn wordt gebracht, aan de arbeiders een belooning geven, een systeem, waardoor zonder twijfel veel bewaard blijft, dat anders onherroepelijk te gronde zou gaan, en waarvan wij hopen, dat het weldra door zeer vele, mocht het zijn alle, steenfabrikanten langs de Geldersche rivieren zal worden toegepast. (Red.)

HARD VLAS.

In de omschrijving van een tiend, gaande uit het erf Leugemors onder Eibergen, komt o. a. voor: „mitsgaders een arm ook hard vlas, waarmede een man op een paerd kan treden (Protocol van affectatien der heerlijkheid Borculo, 1757—1761, fol. 150).

Is dit een bekende uitdrukking? Mij is zij tot dusver niet voorgekomen.

J. S. v. V.

ZORG VOOR ARCHIEFSTUKKEN.

Uit de Arnhemsche stadsrekening van het jaar 1429:

„Item gecoft een kiste, die vierwerff onderslagen is ende op den raithuse gesett, om dairynne te leggen alrehande brieve ende cedulen, voir 1 Arnh. guld. 28 blencken."

Beschamend inderdaad voor menig gemeente- en kerkbestuur in de 20ste eeuw!

J. S. v. V.

PATRIOT CONTRA GOUDSBLOEM.

Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap.

Nadien drossaard en die van den geregte der stad Buuren bij hunne publicatie in dato 29 Maart dezes jaars 1795 verboden hebben het dragen van eenige oranjeteekenen, hoe ook genaamt, met bijgevoegde waarschuwing voor de alleszints nadeelige gevolgen, welke daaruyt voor de goede burgerij dezer stad zouden kunnen ontstaan, en zij egter thans met bevreemding ontwaaren, dat zommige ingezeetenen den inhoud van gezegde publicatie niet wel schijnen bevat te hebben, als zig veroorlovende om zig in het openbaar met oranje bloemen te vertoonen of dezelve door hunne kinderen onder hun oog als teekenen op den hoed gestooken of anderzints te laten dragen, zoo is 't, dat drossaard en die van den geregte voorn. met inhaesie van hunne voorige publicatie van dato 29 Maart als eene nadere ampliatie van dezelve bij deze het openlijk dragen van eenige oranje bloemen en speciaal der zoogenaamde goudsbloemen 1) wel strengelijk verbieden op poene van arbitraire en naar vereisch van omstandigheden ingerigte correctie, wordende de ouders verantwoordelijk gestelt voor hunne kinderen, welke opzettelijk hiertegens zouden overtreden, en alle stadssuppoosten gelast op de stipste nakoming van deze een wakend oog te houden.

En opdat niemand hiervan eenige ignorantie zoude kunnen pretenderen, zal deze worden gepubliceert en geaffigeert ter plaatse, daar men gewoon is publicatie en affixie te doen. Aldus gearresteerd ten stadhuyse van Buuren den 6 Julij 1795, 't eerste jaar der Bataafsche vrijheyd.

Ter ordonnantie van drossaard en die van den geregte

CORN. VAN GALEN,
absente secretario.

(Naar een los blad, berustende in het rechterlijk archief van Buren.)

TH. J. G. v. E.

---

1) Tempora mutantur! In Juli 1899 reden eenige heeren van Tiel naar Buren om daar de onthulling van het monument bij te wonen. Niet van oranje voorzien zijnde, hielden zij te Erichem bij een boerderij op en vroegen verlof om eenige goudsbloemen te plukken, ten einde zich daarmede bij de plechtigheid te tooien.

HET HOF VAN ARKEL TE TIEL.

DOOR

J. A. HEUFF Az.

Te Tiel heeft eenmaal een burg gestaan, waarvan de stichtingstijd onbekend is, en die gelegen heeft aan de Waal, aan het beneden-einde van de stad. Mr. J. D. van Leeuwen vermeldt dat hij er in het midden van de 18e eeuw, bij laag water, de fondamenten nog van gezien heeft. Van dien burg, die in 1202 door graaf Dirk VII van Holland verwoest werd, vinden wij vermeld dat de Duitsche keizer Otto II er vertoefd heeft in 977 en zijn ambtgenoot Hendrik II gedurende de vasten in 1005.

Ook lezen wij dat Tiel, 'twelk van 1227 tot 1339 Brabantsch was, aan de hertogen van Brabant soms tot verblijfplaats strekte, b. v. aan Hendrik I in 1222 en in 1232; doch wáár namen zij, na de verwoesting van den burg, hun intrek?....

In 1274 woonde hertog Jan I van Brabant bij Johan de Cocq (of Kock) en de hertog beval dezen edelman drie huizen naast zijn grond gelegen er bij aan te koopen uit de opbrengst van den Tielschen tol. De hertog gebruikte de woning van de Cocq, wiens leenheer hij was, als zijn open huis, waar hij het recht had te vertoeven; hij heeft waarschijnlijk de drie nieuw aangekochte huizen voor zich doen inrichten.

Toen nu in 1339 Tiel bij verdrag aan den hertog van Gelder overging, trad deze natuurlijk in de rechten van den Brabantschen hertog ook wat betreft de hofstad van de de Cocqs, die gelegen was ongeveer ter plaatse, welke nu nog het hof van Arkel heet.

In 1356 werd te Tiel door Gelders hertog Reinoud III het Tolhuis gesticht, waarvan de naam ons reeds zegt dat er de tol ontvangen werd van de schepen die de Waal bevoeren, en dat gelegen was op den wal, aan het eind van de tegenwoordige Tolhuisstraat, even boven den voormaligen burg, aan de Waal. Dit Tolhuis werd nú de vorstelijke verblijfplaats, en de geschiedenis meldt dat de Geldersche hertogen, vooral de roerige Karel van Egmond, er herhaaldelijk vertoefd hebben. In 1537 werd dit Tolhuis door de burgers, die vreesden dat hertog Karel het versterken zou om hen in bedwang te houden, verwoest.

Nadat het Tolhuis in 1356 gesticht was, hadden de Geldersche hertogen het pand door de Cocq voor hen aangekocht niet meer noodig, en dit zal wel de reden zijn dat zij het verkochten. Dit had plaats in 1400. In de Acten betreffende Gelre en Zutphen (1400—1404) uit het staatsarchief te Dusseldorf, onlangs uitgegeven door den heer P. N. van Doorninck, vinden wij een lijst van goederen die door hertog Willem van Gelre aan zijn zwager Jan van Arkel verkocht werden, en zoo zien wij op blz. 16 vermeld: „Item tot Tiell eyn huys ende 1 hofstat ende eynen toern staende yn der mueren mit hoeren tobehoeren bi der poerten dair men tot Wadenoye uuter rijdt. Item dat half veer tot Wamell mit sijnen tobehoeren" etc. (Dit halve veer transporteert Jan van Arkel in 1408 op Udo die Bose.)

Het Hof van Arkel (waarvan de naamsoorsprong voor ons verloren was gegaan) ligt nog heden te Tiel bij de (voormalige) poort waardoor men naar Wadenojen en Buren rijdt, en heeft dien naam zonder twijfel sedert den koop van 1400 door Jan van Arkel gekregen.

De Arkels hebben niet lang genoegen van hun hof gehad — dat zij waarschijnlijk nooit bewoond hebben, want zij hadden hun weidsch kasteel nabij Gorcum en ook elders hun huizen. Immers, in 1417 ging het geslacht Arkel in den oorlog tegen Holland te gronde. Wat er twee menschengeslachten later van de Tielsche bezitting werd, zou na te sporen zijn in de leenboeken van Baer en Lathum, die zich, wat dézen tijd aangaat, op het kasteel Anholt bevinden, en waarin het hof van Arkel als leengoed voorkomt. Hoe het Tielsche huis, dat van den hertog van Gelder afkomstig was, een Lathumsch leen werd, is te begrijpen als men zich herinnert dat Jan van Arkel een dochter naliet die trouwde met Jan van Egmond, en dat uit dit huwelijk

geboren werden Arnold van Egmond, hertog van Gelder, en Willem, heer van IJselstein, Buren en Leerdam, die, door zijn huwelijk met Walburg van Meurs, heer van Baer en Lathum werd; deze Willem moet dus de bezitting van zijn grootvader verkregen en in zijn eigen leenboek van Baer en Lathum hebben laten inschrijven.

Een latere reeks van deze boeken is aanwezig op het Rijks-archief-depot te Arnhem. Zij beginnen met 1634 en melden ons dat den 26sten Aug. 1645 met het hof van Arkel te Tiel beleend wordt Henrick Artsen Hack. Dit boek eindigt met 1654, en het volgende begint tien laren later. In dien tusschentijd moet de vroegere bezitting der Arkels aan de de Cocqs, die er naast woonden, gekomen zijn. Everard de Cocq van Opijnen laat het Hof van Arkel na aan zijn oudsten neef Wilt van Broeckhuyzen, die er den 5den December 1676 mee beleend wordt. De naam Hof van Arkel was dus op de geheele bezitting, op de beide vereenigde erven, overgegaan, en evenzeer de leenplicht tegenover Baer en Lathum.

In 1680 wordt met het Hof beleend Diederick van Broeckhuyzen, als erfgenaam van zijn broeder Wilt, en wordt het leen aldus omschreven: „gelegen binnen Tiel met de een sijde aen de stadsmeur bij der Geversche of Beversche poort, die genoemt wordt de Buyrensche poort."

Ook de beleening van Hack in 1645 spreekt van het Hof van Arkel met zijnen mantel, thijnsen, ende allen anderen toebehoiren. Onder dien mantel moet men ongetwijfeld den stadswalmuur verstaan. Op de kaart van Blaeu van 1649 komt het Hof voor als langs den muur gelegen en misschien mag men den verdedigingstoren in den hoek houden voor den vroegeren „toern staende yn der (stads?) mueren bi der poerten."

Ook het aangrenzende erf van de Cocq moet, aan de westzijde blijkbaar, aan den stadsmuur uitgekomen zijn, want toen in 1497 besloten was die muren door aarden wallen te versterken, vermeldde het Buurspraakboek: „. . . ind Henrick die Kock sijn gehoft rontomb wall maicken ind wallen, soe vurs. steet." Hij moest dus, evenals eenige anderen, een gedeelte van zijn hof of erf afstaan om er wal van te maken.

Van 1645—'47 moet Everard de Cocq van Opijnen zijn huis te Tiel, waarin zijn geslacht reeds in 1274 voorkomt, verbouwd hebben; want in het eerstgenoemde jaar liet hij boven de hoofddeur zijn wapen plaatsen (thans in de Tielsche oudheid-

kamer aanwezig) en wel een eikenhouten gebeeldhouwd frontstuk, wordende het schild vastgehouden door twee leeuwen, met het jaartal 1645 — hetzelfde jaar dus waarin Henrick Hack met het Hof van Arkel beleend werd. Het huis had toen zijn hoofdgemeenschap met den openbaren weg ongeveer in 't midden van de Hoogeindsche straat, het verlengde van de Waterstraat, nabij de Burensche poort. In de poort die toegang tot het erf verleende, werd een langwerpig hardsteenen wapenbord geplaatst, waarop eveneens het wapen van de Cocq van Opijnen voorkwam, nevens dat van Gelderland, met het jaartal 1647 — welk stuk nog in 't bezit is van leden van 't geslacht van Lidth de Jeude, de latere eigenaars van het huis, en thans mede in de Tielsche oudheidkamer berust. Door het Geldersche wapen erkende de eigenaar de vroegere verhouding weer.

Het is dus zeer duidelijk dat dit huis, dat, ofschoon gehavend, nóg bestaat, veel eer den naam Hof van de Cocq dan Hof van Arkel verdiende te dragen. De de Cocqs hebben het huis gebouwd, hebben eeuwen lang op het erf gewoond, en hebben er meer dan twee en een halve eeuw geleden door hun geslachtswapens hun stempel op gedrukt, die aan het huidige geslacht overgeleverd is. Waarschijnlijk hebben zij tusschen 1654 en '64, toen zij eigenaars van het Hof van Arkel werden, wat daarvan aan de grachtzijde nog aan gebouwen overbleef, gesloopt, behalve den toren op den hoek van den stadswal.

Wat Everard de Cocq bouwde, was een gewoon groot, eenigszins monumentaal heerenhuis, met een torentje tegen den linkerhoek van den voorgevel. Men is echter geneigd te meenen dat die voorgevel sedert nog een verbouwing heeft ondergaan; de stijl ervan, en vooral de groote ramen, zijn niet wel met den stichtingstijd overeen te brengen. Beneden vertoonde het huis in zijn aanleg eenige weelde, boven was het, evenals zoo menige woning uit vroeger dagen, hoogst eenvoudig ingericht. De kelders zijn flink en ruim, evenals in zoovele andere groote edelhuizen die het voorgeslacht ons naliet.

Van de Broeckhuyzens ging het Hof van Arkel over op de van Delens, van dezen op de van Wijhe's, van Brakells en van Borsselens, van welke Seyna Anna Elizabeth, gehuwd met generaal Willem Jacob Frederik van Dopff, het in 1774 verkocht aan mr. H. J. van Galen. Mr. W. F. C. van Lidth de Jeude, die er in 1845 door koop eigenaar van werd, liet het wapen der de Cocqs boven de voordeur door een kleine wijziging

in dat van zijn eigen geslacht hervormen. Beide geslachten voeren drie gevaireerde palen, maar de van Lidths daarbij een vos en de de Cocqs een uitkomenden leeuw in het schildhoofd; daarom moest de halve leeuw voor den vos plaats maken.

In het geslacht van Lidth de Jeude bleef het Hof tot in 1897, toen het gekocht werd door R. A. Hey, die, door verbouwing gedeeltelijk tot pakhuis, door verkoop van grond voor bouwterrein, en door het afbreken van het torentje, het vroegere karakter sterk gewijzigd heeft. Maar de naam Hof van Arkel blijft gehandhaafd.

MAURITS EN HOHENLOHE.

Het is bekend, dat de verstandhouding tusschen deze beiden te wenschen overliet.

P. J. Andriessen verhaalt in zijn Oranje-Nassau (blz. 77), dat er zeer gegronde redenen zijn voor het vermoeden, dat Hohenlohe en zijn vrouw, Maria van Nassau, een dochter uit het huwelijk van Willem van Oranje met Anna van Egmond, de hand gehad hebben in het huwelijk van Emilia van Nassau met Emanuel van Portugal, misschien wel, gelijk hij zegt, om Maurits te contrarieeren. Als bewijs voor de onaangename verhouding tusschen beiden voegt hij er nog bij: „We lezen niet, dat Maurits tegenwoordig was op de bruiloft van Hohenlo met zijn halve zuster Maria (7 Februari 1595)."

De heer J. A. Heuff Azn. spreekt in zijn „Het graafschap Buren en het Burensche weeshuis" (blz. 16) ook van de spanning tusschen de zwagers en zegt o. a.: „Maurits was dan ook niet tegenwoordig op de bruiloft van zijn zuster met Hohenlohe, die den 7den Februari 1595 op het slot Buren gevierd werd."

Het is mij gebleken, dat dit niet juist is. Maurits is wel bij het huwelijk tegenwoordig geweest. Een brief van het Hof aan Johan van Gent, ambtman van Overbetuwe, d.d. 1 Februari 1595 (ouden stijl) vangt aldus aan:

„Wij sijn Sijn Exc. op mergen alhier (d. i. te Arnhem) uut die brullofft verwachtende" enz.

J. S. v. V.

PILLEGIFTEN EN KRAAMBEZOEKEN VAN ONZE HEEREN.

Is goetgevonden ende geresolveert tot een pillegift voor den soon van den heer van (Bylandt) Palstercamp te doen vervaerdigen twee silvere hanghblaeckers van ontrent driehondert guld. het stuck, ende daerover aen mijnhr. ten Hove, in den Haegh sijnde, te schrijven, met versoeck dat sijn Ed. die moeite gelieve te neemen ende deselve te gaen besien ende coopen (Nijm. Raadsbesl. 10 Nov. 1669). Het kind had den voornaam Neomagus gekregen. Bij besluit van 8 Juli 1696 werd goedgevonden het pas geboren zoontje van den heer van Randwijck, genaamd Frederik Hendrik Neomagus, een pillegift aan te bieden, bestaande in „een lampet of andersins", naar verkiezing, ter waarde van omtrent 600 guld. Blijkens resolutie van 4 November daaraanvolgend werd een zilver-vergulde lampet gekozen, die met het daarop gegraveerde wapen der stad op 713 gl. 13 st. te staan kwam.

„Aen de Heeren regerende borgermrn. om te distribueren in de craamcamer ten huyse van de Heere Grave van Bylandt, wegens haar Ed. en Achtb. resolutie van den 9 Aug. 1718 .... f 100. Aen Johan Frederick Horst, silversmit, voor twee silvere coelvaten, die ingevolge Haar Ed. en Aghtb. resolutie en authorisatie sijn gegeven aan de Heere Grave van Byland, tot een pillegiff voor desselfs soon, waarover haar Ed. en Aghtb. voorlede jaer als gevaders hebben gestaan .... f 700 (Rekenboek 1718).

H. D. J. v. S.

HARDHANDIGE RICHTER.

Den barbier bij dat Raethuyss, die den jongen gemeistert hadde, die der richter mit sijnen stock een gat in sijn hoefft geworpen hadde, doe men die mysdedigers verwesen hadde, durch ontheit onsser heren gegeven 1 daler viz. 3 gul. 5 st. ende 1 oirt (Nijm. Rekenboek 1551).

H. D. J. v. S.

NOG EENS ANDRIES VAN ANDERLECHT.

DOOR

Dr. J. S. VAN VEEN.

Toen ik de correspondentie van Andries van Anderlecht als gouverneur van Tiel uitgaf (Bijdr. en Meded. II, blz. 331), kon ik ten aanzien van zijn afval van Spanje niet anders zeggen dan dat die had plaats gehad vóór September 1578. Sedert dien tijd zijn mij twee brieven bekend geworden, waardoor ik in staat werd gesteld het tijdstip van den overgang van dezen avonturier nader te bepalen. De eerste, mij welwillend medegedeeld door den heer H. D. J. van Schevichaven, leert ons, dat hij op 30 Mei 1577 nog aan des konings zijde was. Duidelijk genoeg blijkt dit uit den inhoud, vooral uit de waarschuwing aan het slot en uit de toevoeging achter zijn naam van de woorden „Landrost" enz. 1).

De tweede doet ons zien, dat hij de hand heeft gehad in het overgaan van Grave in 1577. Het zou mij geenszins verwonderen, zoo dit zijn eerste daad van vijandschap tegen Spanje geweest is. De „Tegenwoordige staat der Vereenigde Nederlanden," deel II, blz. 268, deelt hierover het volgende mede:

„De ingezetenen leeden veel van de wreedheid deezes oversten (Braccamonte), totdat zij, in 't jaar 1577, besslooten zig van zijne dwingelandij te ontslaan. De regeering lokte hem ten dien einde op het klein kasteel aan de Maaze, alwaar zij in stilte eenige gewapende burgers had doen komen, en zoodra

1) Omstreeks denzelfden tijd werd hij door Don Jan aangesteld tot provoost van Brussel (Zie van Vloten, Nederlands opstand tegen Spanje III, blz. 198 noot).

had men er hem niet binnen, of de brug werd opgehaald en hij gevangen genomen. Na eenige dagen voerde men hem te scheep naar Maastricht. De prins van Oranje kreeg tijding van deezen welgelukten aanslag en zond der stad eenig krijgsvolk toe, met welks hulp men de Spaansche bezetting verdreef 1).

Te vergeefs heb ik getracht te ontdekken, op welken dag van het jaar 1577 deze overgang van Grave plaats greep. Nergens heb ik eenig licht kunnen vinden. Alleen heb ik bij een persoonlijk onderzoek in het oud-archief der gemeente Grave een minuut gevonden, waaruit mij bleek, dat zich op 4 September 1577 te Grave gedeputeerden van den prins van Oranje bevonden, ten einde met de omliggende dorpen van het graafschap Megen en het land van Cuik te handelen „van 'tgeenige tot dienste Zijnder Excellentie voirs. ende welvaeren van den gemeynen lande zoude moegen van noode wesen."

Wij mogen derhalve den tijd van den overgang van van Anderlecht stellen tusschen 30 Mei en 4 September, waardoor hij in ieder geval tamelijk na bepaald is.

I. Van Andries van Anderlecht aan den magistraat van Nijmegen.

1577 — Mei 30.

Edel, eerentfeste, wijsse ende zeer voersichtighe, genstighe, gheude heeren ende frienden, Ick bin in wisse ervaringhe ghecommen, dat die twee borgherskinderen, die mij in die voerleden maent Aprilis, corts naer Paeschen, meynden te vermoerden ende vorts met veel leellijcke, injurihuesse woerden zeer qualijcken tracteerden, daer den borghemeester Linnep met meer anderen noch ten aenghanck qwamen ende straften hun noch ter selver tijt met woerden, nu ter tijt noch sijn binnen Nijmeghen ende dat het sijn twee ghebrouders, wesende die suenen van eenen ghestorven brauwer, ghenaempt Eertpaie (Ertpagen is de naam), die zeer qualijcken ghinck. Es daeromme mijn frundelijcke begheren, dat U. L. dieselve twee ghebrouders wilt doen apprehenderen ende ghevenckelijcken stellen ende

1) Zie ook Paringet, Beschrijving van de stad Grave, blz. 373, die den gouverneur Casper Gommes noemt, en Hendrikx, Geschied- en aardrijkskundige beschrijving der stad Grave, blz. 195.

mij daervan te verstendighen, als sulcx geschiet es, om het ghерichte alsdan van het ghroot ghewalt, injurien ende overlast, dat mij alstoun voer die stadt van Nijmeghen aen der Cranen ende op het water geschieden, boven die versekeringhe, die mij alsdoun van diversche van den magistraet ghedaen was, opdat sulcx onghestraft niet en blijve. Hopende, dat U. E. L. mij sulcx in faveur van justisie niet en zal waygheren, dwelck dounde zal ick niet laten sulcx wyderomme te verdienen, waer ick kan offt mach. Ende om sulcx te beghinnen te beteren, zoo zullen U. E. L. weten, dat alhier te hove een venijnighe, quade tonghe gheweest heeft ende heeft overal gheseet, dat men tot Nijmeghen die nuwe predicatien wyderom dulden ende liet preken; ende alsoo ick voor seker holde, dat sulcx niet waer en es, duncken mij onder corecsie, dat U. E. L. wel doen sullen ende schrijfven onsen ghenedighen heeren stadtholder, dat sulcx niet waer en es, want het wort ghisteren noch gheseet in presensie van den heere van Berlemont ende meer ander heeren. Hiermet U. E. L. den Almechtighen Heer bevolen. Datum ijlens Brusel, den naestlesten van Maij, anno 1577.

U. E. L. ghoude frindt ende
dienstwillighen
Endries van Anderlecht,
Landrost-generael over alle Sijnne
Magestaytz Nederlanden.

Het adres:

Die edele, erenfeste, wijsse ende zeer voorsichtighe borghermeesteren, schepenen ende raet der stadt Nimeghen, mijn ghunstige, ghoude heeren, tot Nijmeghen.

(Naar den oorspronkelijken brief in Bundel P, berustende in het oud-archief der gemeente Nijmegen.)

2. Van de staten van Gelderland aan de Staten-Generaal.

1584 — September 25.

Wolgeborn, genediger heer, oeck edele, erentfeste, hoochweerdige, wijse ende seer vursichtige heren und goede vrunden, U. G. und E. schicken wij bij tegenwoirdigen een requeste van Andries van Anderlecht aen ons op den itsigen lantdach in gemeyner versaemeling gepresentiert, waerbij hij van ons begeert te hebben onse briefven van recommandatie, opdat hij aen sijn

penningen totten aenslach op der stadt Grave, bij hem gedebourseert, weder mucht geraken. Und also ons seer well bewust is, dat hij inventeur is geweest van den aenslach, waerdeur dieselve stadt oeck aen onser zijden verheuvert 1) is worden, ende dat in sulcker manieren als hij suppliant bij deselvige requeste is toe kennen gevende, soe en hebben wij hem onse brieven van recommandatie mit vouge nyet kunnen verweygeren. Daeromme onse dienstlick und vruntlick begeren, dat U. G. und E. believe den suppliant sijne also ter goeder trouwe verschotene penningen wederom te doen restituieren, gemerckt sij den hopluyden (blijckende bij auctenticque copie hierbij gaende) afgekortet zijn worden. U. G. und E., die wij des in aller dienstwillicheit vertrouwen, hiermede in des Almechtigen schutz lang wolfairendt bevelende. Geschreven Arnhem onder derselver stadt secreet segel den 25 Septemb. 1584.

U. G. und E. seer dienstwillige
Ritterschappen und stedegesanten
des furstendoms Gelre und graefschaps Zutphen, aldaer ten lantdaege
versamelt 2).

(Naar de minuut in de Uitgaande en inkomende brieven der stad Arnhem, Boek XIV, No. 271.)

---

1) = veroverd.

2) Ik had gehoopt ook den inhoud van het in dezen brief bedoelde request te kunnen mededeelen, meenende, dat dit zich wel in het Algemeene Rijksarchief te 's Gravenhage zou bevinden. Een onderzoek, door Mr. A. Telting op mijn verzoek met de grootste welwillendheid daarnaar gedaan, heeft echter bewezen, dat brief noch request zich daar meer bevinden.

DE BOERENOPSTAND IN 1580.

DOOR

Dr. J. S. VAN VEEN.

Hard was in dezen tijd het lot van den Gelderschen en Overijsselschen plattelandsbewoner. In gelijke mate gebrandschat en uitgezogen door vriend en vijand moest hij desniettemin schatting opbrengen en bleef een ambt daarmede in gebreke, dan werden de soldaten, die ter bekoming van betaling, waarop zij — de billijkheid eischt, dat dit erkend worde — dikwijls zeer lang moesten wachten, op dat ambt waren aangewezen, op den ongelukkigen huisman losgelaten en bleven zoolang in de streek, totdat het verschuldigde was opgebracht. Ten einde dit te kunnen doen moest men maar al te dikwijls zijn toevlucht nemen tot geldschieters, hetgeen de zaak niet beter maakte. Talrijk en treffend zijn de bewijzen, die ik tot staving van het hierboven gezegde zou kunnen aanvoeren. Zoo lezen wij o.a. in een brief, waarvan zich een afschrift in het oud-archief der stad Arnhem bevindt in de uitgegane en ingekomen brieven, boek XII No. 35, op 4 Febr. 1580 door Jacob van Bronckhorst en Batenburg, zoon van Diederick, heer van Anholt, aan een onbekende geschreven: „Meine arme underthanen werden dermassen mit moirden, plunderen, rauben und allen fiandtlichen handlungen bedrenget, das mihr hinfordt nicht mehr restirend is dan das die dorffer und heusser in brandt gestochen und mit fhuir vertiligt mogen werden, wie dan gedachte reutter in ihren schreiben sich offentlich vernhemen lassen, dass sie die dorffer in brandt stecken und vertiligen wollen."

Is het te verwonderen, dat deze staat van zaken bij den huisman verbittering wekte? Toch vinden wij weinig sporen van feitelijk verzet, wanneer men ten minste den zoogenaamden boerenkrijg van 1579 en 1580 uitzondert. Deze toch vertoont geheel het karakter van een poging tot feitelijk, ja zelfs georganiseerd verzet tegen de afpersingen der soldaten, ofschoon daarbij, gelijk wij zien zullen, ook het politieke element niet ontbrak.

In de berichten, die wij bij verschillende schrijvers aangaande deze gebeurtenissen aantreffen, heerscht eenige verwarring. Zoo verhaalt Bor (boek XIV), dat de boeren van Salland en Twenthe de wapenen opvatten, zich de Desperaten noemden en in hun vaandel een zwaard met een ledige halve eierschaal voerden, zeggende, dat zij tot dusver wel om het ei hadden willen vechten, maar het nu om de schaal moesten doen; dat men het er algemeen voor hield, dat Rennenberg, die destijds reeds omging met plannen tot afval, er de hand in had en de boeren had opgestookt; dat Hohenlohe hun met een kleine macht te gemoet trok, maar met levensgevaar moest terugtrekken tot op de grenzen van den graaf van den Berg; dat hij, na versterking ontvangen te hebben, den boeren slag leverde bij het klooster Sion (nabij Doetinchem), waar tusschen 6 en 700 hunner sneuvelden, en later nog eens bij Raalte, tusschen Deventer en Hardenberg, en dat daarmede het verzet was gebroken.

De voorstelling, die van Meteren (boek IX) van de zaak geeft, komt in hoofdzaak met die van Bor overeen. Volgens hem trachtte Rennenberg te vergeefs de Friesche en Drentsche boeren tot opstand te bewegen. Beter slaagde hij bij die van Overijssel, die volgens hem sterk waren en „oversten en bevelhebberen en alle krijgsordeninge" hadden. Hij vermeldt ook, dat zich onder hen eenige krijgsknechten van Anholt bevonden 1). Overigens deelt hij alles op dezelfde wijze als Bor mede, alleen vergist hij zich in den naam van het dorp, waar de tweede nederlaag der boeren plaats had en dat hij Rolde noemt.

Dezelfde voorstelling vinden wij bij B. J. van Hattum in zijn Geschiedenissen der stad Zwolle, III blz. 188 vgg., en in de Historische Kamper Kronijk van E. Moulin, II blz. 118 vgg., terwijl in de Handelingen der 45ste vergadering van de

1) Wij vinden deze bijzonderheid ook vermeld door R. Fresinga in zijn Memorien, uitgegeven in deel III van de Analecta van G. Dumbar.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis op blz. 8 vgg. daarover o. a. het volgende te lezen staat: „In Twenthe en Salland verzamelde zich een leger van 5000 boeren onder aanvoering van eenige afgedankte landsknechten 1) en vroegen en verkregen van Ridderschap en Steden op 14 Jan. 1580 verlof om zich tot een leger tegen Hohenlohe te organiseeren. Zij vormden de desperate factie, die bij een eerste ontmoeting de Staatsche troepen versloeg, zoodat Hohenlo zelf slechts met levensgevaar ontkwam. Een tweede treffen bij Raalte viel ongunstig uit, zoodat 700 boeren op de plaats dood bleven."

Ik wil hier reeds dadelijk opmerken, dat hier van slechts twee gevechten sprake is, van een nederlaag en van een overwinning van Hohenlohe, terwijl de overige bronnen van drie spreken, van een nederlaag van Hohenlohe bij een ongenoemde plaats en van twee overwinningen, bij Sion en bij Raalte. Hadden wij geene andere berichten dan die der hierboven aangehaalde schrijvers, dan zou de zaak tamelijk eenvoudig zijn; maar dit is niet het geval. Hooren wij in de eerste plaats van Reidt. Deze verhaalt in zijn „Voornaemste geschiedenissen in de Nederlanden ende elders," uitgave van 1626, blz. 40, het volgende: „Ende namentlijck in Gelderlandt gebruyckten die bannerheeren desen deckmantel (nl. den bedenkelijken toestand, waarin de Staatsche partij destijds verkeerde) wel dapperlijck ende verweckten eenen boerenkrijgh, diewelcke hun misluckende ende die arme, verleyde boeren door den grave van Hohenlo geslaghen zijnde, kozen die van Styrum ende Bronckhorst opentlijck des coninx sijde."

Tadama zegt in zijn „Willem graaf van den Berg en zijne tijdgenooten", blz. 35: „De graaf van den Berg begon zijn onwil door daden te toonen en zijn handelwijze in het jaar 1580 mag met regt misdadig worden genoemd. Terwijl hij zich zoo goed mogelijk bij zijn zwager (d. i. Willem van Oranje) trachtte te verontschuldigen, zette hij zijne onderhandelingen met Spanje met kracht voort, verzette zich op den landdag tegen alle

1) Dit is wel ontleend aan brief No. 914 van deel VII van de Archives van Groen van Prinsterer, zijnde een schrijven van Seino van Dorth aan graaf Jan van Nassau uit Zutphen dd. 31 Dec. 1579.

In dien brief komt ook de volgende zinsnede voor: „das sie (nl. de oproerige boeren) alle andere pauren und dorffen bis hieher an der graffschaft Zütphen zu..... zwingen umb sich met sie zu verleben und zu versweren."

besluiten, hielp de boeren in het graafschap Zutphen en in Twenthe, die door den langdurigen oorlog wanhopend waren geworden, tot opstand aansporen en voorzag hen van officieren en wapenen, maar kon desniettemin niet beletten, dat zij door den graaf van Hohenlo deerlijk geslagen werden."

Hieruit kunnen wij reeds dadelijk opmaken, dat niet alleen de Overijsselsche, maar ook de Geldersche huislieden in opstand waren gekomen. Te betreuren is het, dat Tadama, die in de gelegenheid was uit het Bergsche archief te putten en daar zonder twijfel de bewijzen heeft gevonden, dat de graaf „de boeren tot opstand hielp aansporen", zijn lezers de daarop betrekking hebbende stukken heeft onthouden; althans de eenige plaats in de door hem gegeven bijlagen, en wel in No. LXXXV, die van den boerenkrijg melding maakt, spreekt wel van gewapend verzet, maar niet van de door den graaf daarbij gespeelde rol. Ik bedoel een gedeelte van een brief d.d. 18 Maart 1580 van graaf Willem aan zijn zwager, graaf Jan van Nassau, den stadhouder van Gelderland, waarin hij zich aldus uitlaat: „Daher dan die desperation und verzweiflung bei der arme gemeine, de uberhant genhomen und entlich entslossen so moglich sich selbe des lengen creutz und eilendes zu entsetzen," terwijl hij vroeger in denzelfden brief zich verdedigt tegen de beschuldiging, door sommige Overijsselaars tegen hem ingebracht, als zou hij „ahn der zusammengelauffenen hausleuthen ein gantz unverdachtich, auffrhurich schreibent" gezonden hebben 1).

Aangaande de dubbelzinnige rol, door den graaf in deze aangelegenheid gespeeld, vinden wij het een en ander in de verklaringen van zijn kamerdienaar Willem Kock, door dezen na 's graven dood afgelegd 2), dat van groot belang is voor de juiste waardeering van zijn wijze van handelen. Wij lezen daar: „Want de graeff van den Berch ende de heer van Anholt met den oversten Streuff hadden op 't huys Ulfft een verbontenis gemaeckt der Staten volck met hare boeren te slaen, als geschiet is, maer de graeff van Hollack is

1) In verband hiermede is van belang het volgende extract uit een brief van Jan van Nassau aan Willem van Oranje (Groen VII No. 970) d.d. 5 April 1580: „Ick hoff vermittelst göttlicher gnaden der bauwrenkrieg, dazu die arme hausleute sich beclagen, das sie von den officiers, furnemblich aber in der graveschafft Zutphen von dem von Berge und deme von Anholt gezwungen worden, selle gestillet worden."

2) Zie Bijdragen en Mededeelingen IV, blz. 229.

wederom gecomen ende heefft de boeren geslagen. De graeff van den Bergh, dat siende, heeft sijn handt ende volck daeraff getrocken ende den heer van Anholt alleen de schult gegeven (doch des graven boeren en sijn sonder schade daervan nyet gecommen, want de graef van Hollack is gecomen ende heeft ettelicke huysen in brandt gesteken, eene goede somme gelts voor sijne geleden schade geëyscht ende becomen), waerom de heer van Anholt aen des conincx sijde is gevallen."

Wij zien, dat dit laatste in hoofdzaak overeenstemt met het door van Reidt verhaalde. Ik wil hier nog bijvoegen een zinsnede uit het verhaal van het door den graaf op den dag na zijn gevangenneming aan den kanselier Leoninus en de raden van Gent en van de Sande medegedeelde. Tot zijn verontschuldiging voert hij daar o. a. aan, „dat hij in beginne van de generale oorloghe de vergaderinghe van de boeren met practycke hadde opgeholden ende belet, dat het crijschvolck van de Spaignarden sich bij de boeren niet gevuecht en hadden."

Ten slotte volge hier nog een mededeeling van een tijdgenoot, misschien wel van een ooggetuige, waarschijnlijk den secretaris der stad Doetinchem, die achter in het Keurboek dier stad eenige gebeurtenissen heeft opgeteekend, die in de jaren 1579 en 1580 in en om de stad zijner inwoning zijn voorgevallen. Wij vinden daar: Anno XV° tachtentich den 17 Martii op st. Geertruden dach heefft die grave van Hohenlo, sich met vierhondert peerde und 12 Hollantse vendelin knechten verselschapt hebbende to Sion in 't clooster, die Goickse 1), Lochumsche und Wissesche bueren verslaegen also, datter meer als driehondert doot gebleven, voile gevangen warden und hebben die vors. ruiter voil bouhoven gebrant und der huisluide fehe gerovet und na Bronckhorst, aldair zie der tijt sich logierden, gedreven. Die oirsaicke averst van dese vors. handelung was, dat die Goickse buren die Hohenlosche ruiteren (omdat zie oir op een ider peert, so een maent ongeverlick tbevoerens bij oir op 't Goye lach, baven oire macht sdaichs ein rider ofte een daler verschaffen mosten) cortz tbevoeren opgedreven, vervolcht und wes tot Embrick voir die poerte verjaicht und

1) d. i. uit het Gooi, een streek, die de tegenwoordige gemeenten Hengelo en Zelhem omvatte (Zie Bijdr. en Meded. III, blz. 33).

oir sdeels oire waegens gepundert und oick ennige peerde affgenomen hadden" 1).

Mij dunkt, ik heb niet te veel gezegd, toen ik boven beweerde, dat er in de berichten over dezen opstand verwarring en tegenstrijdigheid heerschen, en zeer bezwaarlijk acht ik het met het oog op het onvolledige en fragmentarische karakter der tot ons gekomen berichten in dezen chaos licht en orde te brengen. Toch wensch ik een poging daartoë in het werk te stellen.

Na de verschillende berichten met zorg onderling vergeleken te hebben geloof ik als zeker te mogen aannemen, dat er twee ongeveer gelijktijdige boerenopstanden hebben plaats gehad, in Overijssel en in Gelderland, en dat de omstandigheid, dat de meeste schrijvers, te beginnen met Bor en van Meteren, die twee tot één gemaakt 2) en daarbij van het aandeel, dat de Zutphensche landbevolking er in gehad heeft, gezwegen hebben, de eerste aanleiding tot de verwarring is geweest. Opvallend is bij van Meteren de vermelding van de krijgsknechten van Anholt, die aan de zijde der boeren streden, omdat het moeielijk verklaarbaar is, hoe een Geldersch edelman er toe zou gekomen zijn soldaten naar Overijssel te zenden om daar in opstand gekomen boeren te helpen. Even opvallend is het, dat de Overijsselaars door den graaf van Hohenlohe bij Sion, in het hart van de graafschap Zutphen verslagen werden, nadat zij hem volgens Bor eerst geslagen en tot aan de grenzen van het

1) In de stadsrekening van Doetinchem over 1580 treffen wij hierover de volgende posten aan:

„Item die grave van Hohenloes bussenmeister tot Colns huis, als die buren geslagen worden, verteert, dat die stadt angereckent ... 1 gld.

Item tenselven mael tot Colns huis den hopluiden van den grave van Hollach geschenet een vierdel wijns.

Item Herman to Woelschate van dat hie 15 dode bueren begraven, dairvan te lohn gehadt. ... 5 st."

Misschien moet hiertoe ook nog de volgende post gebracht worden:

„Item den 19 Martii (d. i. 2 dagen na het gevecht) Broickhuysen to Arnhem an onsen gen. heren stadholder geweest, aldair verteert 6 gld."

Mogelijk is B. naar Arnhem gezonden om den stadhouder nauwkeurig aangaande het voorgevallene in te lichten.

2) Hierop schijnt ook te wijzen het aantal dooden, dat door de verschillende schrijvers als aan de zijde der boeren gevallen wordt opgegeven. Zoo verhaalt Bor, dat bij Sion 700 boeren sneuvelden, terwijl anderen dit aantal als bij Raalte gevallen opgeven. Dit laatste houd ik voor het juiste. Bij Sion zijn er volgens de aanteekening in het keurboek 300 gevallen.

graafschap Berg vervolgd hadden. Wat bewoog die boeren zich zoo ver van hunne woonplaatsen te verwijderen?

Even opvallend is het van den anderen kant, dat van Reidt, die meer dan de meeste andere schrijvers de aandacht vestigt op de in Gelderland voorgevallen zaken, alleen van een Gelderschen boerenkrijg spreekt, door de Spaanschgezinde bannerheeren aangestookt, en van een gelijksoortige beweging in Overijssel met geen enkel woord gewag maakt, terwijl de kamerdienaar Kock spreekt van een samenspanning tusschen van den Berg en Bronckhorst om met hunne boeren het Staatsche krijgsvolk te verjagen, en de Doetinchemsche secretaris, wiens mededeelingen ik als die van een ooggetuige op hoogen prijs stel, melding maakt van het vervolgen van de ruiters van Hohenlohe door de Gooische boeren tot vóór de poorten van Emmerik, hetgeen vrijwel overeenkomt met de door Bor genoemde grenzen van het graafschap Berg.

Alles samenvattend geloof ik niet al te ver van de waarheid verwijderd te zijn, wanneer ik aanneem, dat de toestand der Staatsche partij in het laatst van 1579 en het begin van 1580 aan hare vijanden, als Rennenberg en de Geldersche bannerheeren, een kans scheen aan te bieden. Ieder werkte op zijn terrein, Rennenberg in Groningen en Overijssel, de bannerheeren in het Zutphensche. Bij de door langdurige inlegering en afpersing verarmde en daardoor verbitterde boeren vonden zij willige ooren en zoo zal, zeer waarschijnlijk met onderling overleg (getuige de aanwezigheid van Anholtsche soldaten bij de Overijsselaars, tenzij deze mededeeling een uitvloeisel der verwarring is) en ongeveer te gelijker tijd (in Overijssel waarschijnlijk iets vroeger, daar reeds in Januari 1580 ridderschap en steden van Overijssel hun sanctie aan den opstand verleenden) 1), het oproer uitgebroken zijn.

Verder geloof ik, dat er in Overijssel wel reeds tusschen de soldaten en de boeren gevochten is, maar dat de nederlaag, door hen aan Hohenlohe toegebracht, waarvan bijna alle bronnen gewag maken, het werk van de Geldersche boeren is geweest. Ik leid dit af uit het slot van de mededeeling van onzen Doetinchemschen zegsman, dat Hohenlohe door de Gooische boeren tot aan de poorten van Emmerik is vervolgd.

Misschien moeten wij ons de zaak zoo voorstellen, dat

1) Zie inventaris van het oud-archief van Kampen, No. 2600.

Hohenlohe, met een kleine macht de graafschap Zutphen binnengetrokken om den opstand te dempen, met de Gooische boeren slaags geraakte 1), door de overmacht gedwongen werd tot bij Emmerik te wijken, daar versterking afwachtte en na deze ontvangen te hebben in de richting van Doetinchem oprukte. In de nabijheid dier stad, bij het klooster Sion, ontmoette hij de vijanden, boeren uit de bannerij van Wisch, het schoutambt Lochem en het Gooi, en versloeg hen met groot verlies. Na dezen vijand onschadelijk te hebben gemaakt wendde hij zich naar Overijssel (evenwel niet onmiddellijk, gelijk wij van den secretaris vernemen) en maakte door het gevecht bij Raalte ook daar in hoofdzaak een einde aan het verzet.

Ter bevordering van de kennis dezer niet onbelangrijke, maar slechts zeer onvolledig bekende gebeurtenissen meende ik deze proeve, waarvan niemand beter dan ik zelf de slechts betrekkelijke waarde beseft, bekend te moeten maken. Mocht één mijner lezers naar aanleiding hiervan meer en beter licht in dezen weten te verschaffen, niets zal mij aangenamer zijn, al moest daaruit ook blijken, dat het licht, dat ik heb trachten te ontsteken, een dwaallichtje is geweest.

1) Misschien geeft deze mededeeling eenig licht over de plaats van het eerste gevecht.

EEN BUITENKANSJE.

Item so hadde die stat den hertoige van Cleve te gast doen bidden die Undecim milium virginum (21 Oct.), doe hi hier aver die Veluwe quam van Deventer, ende hadden voell visschs dairtoe gekoft ende voell gebackens ende spise dairtoe laten bereiden. Ende want sijn koemst doe also laet vyele, dat hi ten ethentijde nyet en quam, doe lyeten die burgermeistere een groit deel derselver spysen int gasthuys dragen ende armen luden geven. Betaelt voir die spyse ende oich Beerten voir oir spyse, die sij hadde bereit, tsamen . . . . . 3 guld. 30 bl. 1 gr.

(Rekening der stad Arnhem over 1424.)

J. S. v. V.

MEDEDEELINGEN OMTRENT DEN OUDEN WATERSTAATSTOESTAND VAN HATTEM.

DOOR

F. A. HOEFER.

In het archief te Hattem vond ik eenige stukken over den voormaligen waterstaatstoestand van Hattem en omgeving. Bij het lezen er van stuitte ik telkens op uitdrukkingen, namen van perceelen enz., waaromtrent ik tevergeefs in mijne omgeving de gewenschte ophelderingen trachtte te verkrijgen. Wat meer zegt, het bleek mij, dat voor het tegenwoordig bestuur van het polderdistrict Hattem menig duister punt bestond, omdat soms verwezen werd naar oude toestanden en regelingen, die thans onbekend waren. Dit was voor mij een prikkel, om aan de hand van de beschikbare gegevens het verleden zooveel mogelijk op te bouwen, een prikkel die niet weinig verscherpt werd, toen mij bleek, dat voorgangers menig feit òf vaag òf onnauwkeurig te boek gesteld hadden. Dit zijn dan ook de redenen, waarom ik mij niet tevreden gesteld heb met het enkel uitgeven der stukken, maar getracht heb ze zooveel mogelijk toe te lichten, zonder mij echter te begeven in beschouwingen omtrent den voormaligen loop van den IJssel.

Het eerste stuk — bijlage I —, waarmede wij kennis maken, heeft tot dagteekening 5 April 1340 1). Uitgaande van hertog

1) P. Nijhoff, Tijdrekenkundig Register van Oorkonden, berustende in het Oud-Archief van Hattem, blz. 2, stelt het ten onrechte op 12 April 1340.

Reinald en Johan van Buckhorst 1) leeren wij er uit, dat reeds toen ter tijd heemraden van Hattem bestonden. Verder wordt er in gesproken van een dijk, van een „Nye grave" en van een wetering. Het gold hier een dijkvak aan de Veluwsche zijde, waarbij niet alleen de hertog en Johan van Buckhorst, maar de geheele mark Zalk belang had. Dit belang vond zijn uitdrukking in de bereidwilligheid van Zalk om den afvoer van water voor Hattem over haar terrein mogelijk en blijvend te maken. De aanleg van de „Nye grave," die bij Hattem begon, en waaronder vermoedelijk verstaan moet worden òf de Oude Middelwetering òf de tegenwoordige uitwatering van de Wade, langs den weg naar het station van den Centraal Spoorweg en verder langs den Oosterschen dijk naar de Uitvliet, werd voor de helft door Zalk bekostigd. Op haar eigen terrein gaf Zalk aan de erfgenamen van Hattem vergunning, dat heemraden van Hattem op kosten dier erfgenamen een wetering zouden uitzetten, houden en onderhouden door de mark van Zalk „int 's Greven rijt." Wanneer men de kaart ter hand neemt, is er geen twijfel aan, of die wetering is de tegenwoordige Uitvliet. Door de „sluse up die rijt," die de erfgenamen van „Hattemer marke" en „Salliker marke" den 4 December 1447 gezamenlijk besloten te vernieuwen, waterden die marken verder te zamen op den IJssel af 2).

Met het oog op het belang, dat beide partijen destijds hadden bij het behoorlijk onderhouden van de Rijt — de tegenwoordige Riete — werd tevens den 4 December 1447 overeengekomen, dat de erfgenamen van Hattem deze wetering zouden „wairen ende ruimen" tot „an dien grave bij den berch" en de erfgenamen van Zalk verder tot in den IJssel 3). Deze grensscheiding in het onderhoud tusschen Hattem en Zalk kunnen wij thans niet meer aanwijzen. Blijkbaar is de toestand daar in den loop der tijden veranderd. De zoogenaamde Geldersche sluis ten westen van Zalk is thans alleen de uitwatering van den Uitvliet, terwijl een sluis ten oosten — de Kleine Zalksche sluis — en de Kloksluis ten westen van den Uitvliet de uitwateringen van den polder Zalk vormen. De Uitvliet scheidt thans den

1) Zie voor Johan van Buckhorst Overijsselsche Almanak, 1849, blz. 196 v.

2) Dijkregt van Zalk, uitgegeven door de Vereen. tot beoef. van Overijss. Regt en Geschiedenis, blz. 11.

3) Ibidem, blz. 11.

Zalker polder in twee op zich zelf staande deelen. De Geldersche sluis is tegenwoordig in beheer en onderhoud bij het polderdistrict Hattem.

Wat nu den dijk betreft, waarover in bijlage I gesproken wordt, hebben wij hier te doen met het dijkvak tusschen Buckhorsterdijk (Overijsselsche grens) en Hattem, den tegenwoordigen Gelderschen dijk. Blijkens de oorkonde werd hij door hertog Reinald en Johan van Buckhorst aangelegd en onderhouden.

Aan de westelijke grens van het tegenwoordige polderdistrict Hattem vinden wij de Geldersche kade of den Juffersweg. Het eerst vinden wij deze kade den 21 April 1425 vermeld 1), terwijl den 12 Juni 1489 die van Buckhorst „nae older gewoenten" eenige vrijstellingen genoten, omdat „sie den Jofferwech dairvoir holden ende bewaren sullen, dattet broick beschermet sij van Hattemer water" 2).

Begeven wij ons thans ten zuiden van Hattem. Hier gaf hertog Eduard den 31 October 1370 aan de kerspelen van ter Wolden, Nieuwbroek, Oene, Heerde en Vorchte een dijkrecht 3). Als grenzen worden genoemd „van Mudinges hecke to Hulsberghe aen den berghe toe". Voor ons is hier de grens Hulsbergen van belang. In 1407 bij de stichting van het klooster Hulsbergen 4) wordt Hulsbergen een buurschap in het kerspel Heerde genoemd. Hieruit mag men opmaken, dat de grens van het kerspel Heerde samenviel met die, waarbinnen het gegeven dijkrecht gold.

Toen den 13 October 1415 — bijlage II — hertog Reinald aan de stad en het kerspel Hattem een dijkrecht gaf, werd als grens genoemd „van boven Hulsbergher Kolk, dair die landschouwe kiert, tot beneden in die IJssel toe".

Wanneer men de kaart vóór zich neemt, ziet men, dat bij Hulsbergen de hoogere terreinen liggen en wel tusschen den Molenvonder en de Kloosterbrug. Alleen tusschen den Langenberg en de stad ligt thans de Veenkade als waterkeering. Hier zoeken wij den Gatendijk, die wellicht zijn naam ontleende aan de omstandigheid, dat hij vroeger, meer dan thans, de openingen — gaten — vulde tusschen de natuurlijke water-

1) Dijkregt van Zalk, blz. 8. 2) Ibidem, blz. 27, art. 71.
3) Nijhoff's Gedenkwaardigheden, II, blz. 257 v.
4) Hoefer's Kerk van Hattem, blz. 56 v.

keeringen. Wanneer men de lijst — bijlage IV — dergenen nagaat, die verplicht waren in het onderhoud van dezen dijk te voorzien, dan komt men tot de slotsom, dat moeilijk een andere plaats voor dien dijk bij Hattem aan te wijzen is. Vermoedelijk verdween deze Gatendijk in 1573 ten gevolge van den hoogen waterstand en het hevige „tempest" 1).

De watergang in het dijkrecht van 13 October 1415 genoemd lag, wat Hattem betreft, in de uiterwaard. Met drie armen doorsneed hij den IJsseldijk ten zuiden van het klooster Hulsbergen, welk dijkvak thans nog den naam van den Kloosterdijk draagt. Elk der armen ging met een sluis door dezen dijk heen 2). Zij vereenigden zich ten noorden van dien dijk en vormden daar de nog bestaande Groote Wetering.

In de 16de eeuw liet de toestand van dien watergang veel te wenschen over en den 11 Augustus 1518 — zie bijlage V — werd een vergadering van afgevaardigden der verschillende belanghebbenden gehouden, waarin o. m. deze zaak geregeld werd. Uit het verslag van het daar verhandelde blijkt ten overvloede, dat die van Hattem niets te maken hadden met de sluizen in den Kloosterdijk, maar dat hunne verplichtingen zich uitstrekten tot het in orde houden van den watergang. Voor het verlengen der brug bij Hattem, door de verbreeding van den watergang tot veertig voet, was indertijd door de erfgenamen ten zuiden van den Kloosterdijk aan Hattem 150 goudgulden toegezegd. De uitbetaling liet echter te wenschen over, bovendien rees een geschil over het toegezegde bedrag. Overeengekomen werd de schadeloosstelling op 125 gulden te bepalen en dit bedrag te vinden uit een uitzetting op de morgentalen der erfgenamen ten zuiden van den Kloosterdijk.

Op het einde der 16de eeuw was ten gevolge van de troebele tijden wederom de waterloozing niet in orde. Den 29 Augustus 1592, bijlage IX, werd deze aangelegenheid bij overeenkomst geregeld en beloofde Hattem andermaal aan zijne verplichtingen in dit opzicht te voldoen.

Gaan wij thans over tot het dijkbestuur. In het stuk van

---

1) Het stuk van 10 Juli 1574, bijlage VII, heeft hierop betrekking. Zie ook Hoefer's Kerk van Hattem, blz. 162 en bijlage LII. In de nieuwe reformatie der dijkrechten van Zalk van 31 October 1573 — Dijkregt van Zalk, blz. 36, art. 95 — wordt ook gesproken over de gevolgen van dit hooge water.

2) In den Kloosterdijk vindt men thans nog drie sluizen: de Leigrave sluis, de Groote sluis en de Evergenne sluis.

5 April 1340, bijlage I, maken wij kennis met heemraden van Hattem en in 1414 wordt gesproken van den „dieckgreve van miens ghenedigen hern wege van Gelre in den kerspel van Hattem" 1). In het dijkrecht van 13 October 1415, bijlage II, werd bepaald, dat voortaan de richter te Hattem dijkgraaf zijn zou en schepenen der stad gewoonlijk heemraden. Vermelding verdient, dat wij hier tevens kennis maken met den dijkgraaf „van der IJsselen" met zijn heemraden, die bepaaldelijk wat Hattem betreft het toezicht had op de uitwateringen op den IJssel. Hij stond hiervoor naast, zoo niet boven den dijkgraaf van Hattem, daar hij kon ingrijpen, zoo de laatste te kort schoot in zijn verplichtingen 2).

Uit bijlage IV leeren wij, dat hertog Karel en de drost Hendrik van Meerveld 3) in 1512 hebben wilden, dat men den IJsseldijk verslaan zou. Het onderhoud van den IJsseldijk werd dus voortaan aan de erfgenamen opgedragen. Om aan ieder zijn deel in den dijk aan te wijzen benoemden de erfgenamen eenige personen, aan wier bemoeiingen wij de opgave, vermeld in bijlage IV, verschuldigd zijn. Opmerkelijk is, dat in deze aanteekeningen noch van den dijkgraaf noch van de heemraden gesproken wordt.

Uit het stuk van 1512, bijlage III, blijkt, dat toen het ambt van richter en dijkgraaf niet vereenigd was, evenmin dat van heemraden en schepenen. Wij lezen toch, dat aan den dijkgraaf de eisch gesteld werd, dat hij geërfd en gegoed zou moeten zijn tot een hoeve 4) en de heemraden tot een halve hoeve. Zelfs wordt er in bepaald, dat, zoo de dijkgraaf bij de schouwe „twistende worde in de schouwe, dat de dijkgreve hem weder wende" 5), dat dan de heemraden een dijkgraaf zouden kiezen.

Wanneer de samenvoeging van het richter- en dijkgraafambt verbroken werd, weten wij niet. Uit het schrijven van

1) Mr. L. A. J. W. Baron Sloet, De dijkgraaf van Hattem wegens eene dijkgave in het jaar 1414 gedaan met geestelijk recht vervolgd te Oldenzaal, Keulen, Constans en Rome. Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeeling Letterkunde, 2de Reeks, Deel III.

2) Zie voor den dijkgraaf van den IJssel Nijhoff's Bijdragen, III, blz. 217; Nijhoff's Gedenkwaardigheden, II, blz. 257, Oorkonde No. 175.

3) Hendrik van Meerveld werd den 27 Juli 1511 door hertog Karel tot drost van Hattem aangesteld, zie Nijhoff's Gedenkwaardigheden, VI, 1, blz. 431 v., No. 684.

4) Volgens Sloet, De Hof te Voorst, blz. 33, was een hoeve 16 morgen groot, evenzoo volgens Nijhoff's Gedenkwaardigheden, I, blz. XVI v.

5) Zie hiervoor G. van der Schueren's Teuthonista of Duytschlender i. v. wenden.

het Hof van Gelderland van 18 April 1577, bijlage VIII, blijkt, dat de richter van Hattem, destijds Albert Blanckebijl 1), zich over deze scheiding beklaagd had. De magistraat wordt verzocht den erfgenamen te beduiden, dat zij van de gedane keuze van een dijkgraaf zouden afzien, of in geval van weigering de tegenstanders voor het Hof te bescheiden den 14 Mei, om alsdan hun redenen van verzet kenbaar te maken. Hoe het met deze zaak afliep, kunnen wij bij gebrek aan verdere gegevens niet mededeelen. Voor zoover wij oordeelen kunnen, gelooven wij, dat voortaan de richter van Hattem niet per se tevens dijkgraaf was. Men schijnt bij de keuze van dijkgraaf en heemraden verder de regeling van 1512 gevolgd te hebben.

Alvorens de wijze na te gaan, waarop in de kosten van onderhoud voorzien werd, is het wellicht niet overbodig met een enkel woord de in de dijkboeken genoemde maten en enkele uitdrukkingen toe te lichten. Zoo wordt gesproken van duimen, waarvan tien in den voet gingen, terwijl zestien voeten een roede uitmaakten. Honderd vierkante roeden vormden een hond, zes hond een morgen. Een mud gesaais of een mudde zaadlands kwam overeen met een morgen, terwijl de morgen in tegenwoordige maat met ± 8700 M^2 gelijk stond.

Verder wordt gesproken van huisdeelen, waaronder verstaan wordt het bebouwde stuk grond. Opmerkelijk is, dat hierbij geen verschil in grootte wordt gemaakt, maar b.v. bij de verdeeling voor den Gatendijk — bijlage IV — elk huisdeel op 4 voet dijks gesteld wordt 2). Wellicht vormde echter soms een erf meerdere huisdeelen, zooals uit de uitzettingen af te leiden is. Bij Hattem liggen thans nog stukken land, bekend onder den naam van het groote en kleine huisdeel en wel ten zuiden van den Oosterschen dijk. Wat meer zegt, wij vinden hier een „Huysdielre merck," wier grenzen in bijlage IV, blz. 201, genoemd worden. Hoe kwam deze mark aan haren naam? Zouden wij een veronderstelling mogen doen, dan zou het deze zijn, dat eens deze, destijds woeste en grootendeels onder water staande, streek zoo verdeeld werd, dat elk huis er zijn deel in kreeg.

1) Zie over hem Hoefer's Kerk van Hattem, blz. 157 n. 2, 161 n. 2.

2) Zie over de kwestie van de dijkplichtigheid van huizen M. Kolff, Historisch-staatsregterlijk onderzoek over de dijkpligtigheid in Gelderland. Akademisch proefschrift. 1870.

Verder vinden wij in de stukken een afzonderlijke uitzetting met betrekking tot den voetdijk. Eerst dachten wij hier te doen te hebben met een dijk van dien naam, dien wij echter tevergeefs zochten. Vergelijking met andere dijkrechten voerde echter tot de oplossing. Wat was toch het geval? Bij het stipt volgen van het stelsel der verhoefslaging der dijken naar de verhouding der grootte van de landerijen zou ieder eigenaar een evenredig gedeelte in onderhoud krijgen, maar de kosten in dit onderhoud zouden dan zeer onbillijk verdeeld zijn. Hij, die b.v. tien roeden dijks te onderhouden had met veel voorland, zou aanmerkelijk in het voordeel zijn boven hem, die dezelfde hoeveelheid dijk met geen of weinig voorland te zijnen laste had. Vandaar dat men de gedeelten van den dijk, die groote kosten van onderhoud vergden, afzonderlijk onder de dijkplichtigen verdeelde. Hierdoor kreeg ieder een groot gedeelte in de goede vakken en een klein in de slechte vakken van den dijk te zijnen laste. Die slechte vakken vatte men in sommige plaatsen samen onder den naam van voetdijk. Zoo leest men in het dijkrecht van Zalk: „Int ierste dat men die diicke slaen sal an drien of vier bloken, te verstane die besten toe hoeftdiicken, die quaden toe voetdiicken ende gheven se mit den lote op elker erve na mete siinre morghentale, die gheleghen siin in Salliker marke" 1). Zulk een voetdijk lag, wat Zalk betreft, in de nabijheid van den Veendijk 2), dien de erfgenamen „bestaeden eenen voet hoeger ende brieder op te maeken gelijck den Viendijck beneden."

Na deze uitweiding zullen wij nagaan, wat ons verder omtrent dijklasten bekend is.

Wij zullen beginnen met den Gatendijk. In de stadsrekeningen der 15de eeuw komen enkele malen uitgaven voor met betrekking tot dien dijk. Den 16 Januari 1498, lezen wij in bijlage IV, werd hij door den dijkgraaf en gevolmachtigden van de erfgenamen verslagen. Zijn lengte werd opgegeven 55 roeden te bedragen, te verdeelen over 80 huisdeelen en 60 mudden zaadlands en verder nog eenige landen, wier aandeel zeker de (55 — 44 voeten =) 11 voeten bedroeg. Wat het Veen betreft, dit behoorde slechts voor de helft aan de stad, de andere helft

1 Dijkregt van Zalk, blz. 13, art. 2. Op blz. 20, art. 33, komt een verdeeling van hoofd- en voetdijken over de landen voor, evenens in het dijkregister achter de reformatie van 1578 blz. 50 v., art. 129. Zie ook blz. 37, art. 96.

2) Dijkregt van Zalk, blz. 12.

was eigendom der vicarie St. Crucis 1). Vermelding verdient dat voor de lengte der roedenmaat, bij dezen dijk gebruikt naar den standaard in de kerk verwezen werd.

Ten opzichte van den IJsseldijk blijkt uit de oorkonde van 5 April 1340, bijlage I, dat het onderhoud van dien dijk buiten die van Hattem om zou gaan. Uit de mededeeling van den heer Sloet 2) uit de 15de eeuw ziet men echter, dat die van Katen destijds niet in dit voorrecht deelden. De moeilijkheden, die uit dit geval ontsproten, leidden wellicht tot de vereeniging van de ambten van richter en dijkgraaf van Hattem, zooals ons die bekend is uit het stuk van 23 October 1415, bijlage II.

Wij merkten reeds op, dat in 1512, bijlage IV, hertog Karel en de drost van Meerveld hebben wilden, dat de dijk verslagen werd, en sinds dien tijd deelden die van Hattem in de dijklasten. De uitzetting toen gedaan, bijlage IV, is tot ons gekomen. Zij omvat den voetdijk en den IJsseldijk. Iedere morgen kreeg 5 duim breedte voetdijk te zijnen laste, terwijl 10 duimen gelijk waren aan een voet dijks. De geheele voetdijk werd over elf loten verdeeld. Wat den IJsseldijk betreft, hierbij werd verschil gemaakt tusschen de Huysdielre, Kater, IJrster en Waede mark, en wel was het aandeel per morgen kleiner, naarmate de mark verder van den IJsseldijk aflag. Zien wij thans, hoe het met den Uitvliet gesteld was. De kaden langs den Uitvliet en de brug over den Uitvliet beneden de sluis werden onderhouden door de erfgenamen van Zalk 3). Het schoonhouden van den Uitvliet zelf kwam echter ten laste van die van Hattem, waarvoor elke morgen met 7 voet belast was, bijlage III. Later kwam hierin verandering. Volgens de uitzetting der loten op 11 April 1647 was elke morgen met 7½ voet belast 4). De geheele Uitvliet werd over zes lotpalen verdeeld, terwijl bovendien nog de erfgenamen der meente genoemd worden, die „de dubbelden onraet hebben." Bij den 5den lotpaal worden uitdrukkelijk de „Voskuilders" genoemd, bij den 6den „de Broekers" en bij den 7den „de Dijkers". Wat de uitwateringssluis betreft, leest men in deze uitzetting: „En moet voert de sluise en den onraet buiten de sluise waergenomen worden bij den pachters van de meente tussen de Voscuilder en Reydijk gelegen, neffens

1) Zie hiervoor Hoefer's Kerk van Hattem, blz. 80 v.
2) Zie Sloet, De dijkgraaf van Hattem.
3) Dijkregt van Zalk, blz. 27, art. 70, 71 en 72.
4) Uitzettingen aanwezig op het archief te Hattem.

van de meente, die de heer van Zallick in pantscap heeft, sijnde de eerste groet 2 en d' ander 3 margen."

Bij de uitzetting van 25 Mei 1688 1) voor den Uitvliet werd elke morgen met 8 voet belast, terwijl er bij vermeld werd, dat de voet elf duim had. De lotpalen werden gesteld ten overstaan van Wilhelm van Haersolte, heer tot IJrst, dijkgraaf, Gerhardt Jan van Galen, burgemeester, Peter Greve, rentmeester, Jacob Hermsen voor 't Broeck en Jan Berentsen aen den dijck, heemraden.

Aangaande de Stouwdijkswetering vonden wij, dat elke morgen 5¼ voet in zich had, bijlage III. Voor haar bezitten wij eveneens een uitzetting van 11 April 1647, verdeeld over zeven lotpalen 1).

Wat de uiterwaarden betreft, blijkt uit de oorkonde van 13 October 1415, bijlage II, dat de ter weerszijden gelanden den watergang ten noorden van den Kloosterdijk moesten onderhouden.

In de 15de eeuw liet de stad Hattem haar gedeelte, de Voorgank genoemd en vlak bij Hattem gelegen, schoonhouden door de broeders van Hulsbergen, die hiervoor jaarlijks een belooning ontvingen. Den 11 Augustus 1518 werd deze aangelegenheid, waarover, wat Hattem betreft, een geschil gerezen was, nader geregeld, bijlage V.

Wellicht is het niet van belang ontbloot te herinneren, dat de ambten Epe en Heerde verplicht waren de grachten van Hattem, die in verband stonden en staan met het beekje, komende uit Molecaten, schoon te houden 2). Het water van dit beekje leverde de drijfkracht voor de papiermolens.

Reeds vroeger bespraken wij de zuidelijke en noordelijke grenzen, waarbinnen de dijkgraaf van Hattem zijn ambt uitoefende. Alleen in het westen noemden wij ze ten deele. Wanneer men de uitzettingen nagaat, dan blijkt, dat hier de hooge terreinen overal de grenzen vormden. Alleen in het noordwestelijk gedeelte bij Wezep vormde de Voskuilerdijk, die weder aan de Geldersche kade aansloot, de scheiding.

Ten slotte vestigen wij er nog de aandacht op, dat de uitzettingen ons hier vier marken leeren kennen en wel: de Huysdielre, de IJrster, de Kater en de Waede mark.

---

1) Uitzettingen aanwezig op het archief te Hattem.

2) Zie mijn stuk over de grachten van Hattem in den Gelderschen Volksalmanak, 1896, blz. 66 v.; 1897 blz. 14.

BIJLAGE I.

Reinald, hertog van Gelre, en Johan van Buckhorst geven aan die van Hattem een brief met betrekking tot den dijk tusschen Hattem en Buckhorst, de Nyegrave en de Wetering door de Zalker mark.

1340 — April 5.

Wy Reinalt bi der genaden Goids hertoghe van Gelren, greve van Zutphen, ende Johan van Bochorst bekennen mit desen brieve, dat wy geloeft hebben ende geloven mit desen brieve den gemeynen erfgenaemen van Hattem, dat wy soelen doen heeren 1) ende houden 2) den dyke, dien wy hebben doen leggen van den Nyen-grave by Hattem aen Bochorster Dyke, ende denselven Nyen grave half den erfgenaemen van Sallicker merckt mergen mergen gelijk, also dat die van Hattem van dien dyke te houden ende te verwaeren en geenen kommer lyden ende soelen. Voert geloove wy den erfgenaemen van Hattem voergenoemd te waeren die weteringhe, die de heemraed van Hattem sal sticken ende wijsen uit hoeren broek doer Sallicker mark int 's Grevenrijt op hoeren kost, der erfgenaemen van Hattem voerscreeven, te houden ende te ruymen. In orkonde des soo hebben wy desen brief besegelt met onsen segelen. Gegeven int jaer onses Heeren dusend driehondert ende veertich des Woensdaghs na des Sonnendaghs als men singht Judica.

Onder den francijnen brief hinghen twee segels, 't een van roode ende 't ander van groene wasse.

(Afschrift in het Privilegiënboek der stad Hattem, blz. 22.)

BIJLAGE II.

Reinald, hertog van Gulik en Gelre, geeft een dijkrecht aan het kerspel van Hattem van boven in de Hulsberger Kolk tot beneden in den IJssel 3).

1415 — October 13.

Wy Reynalt van der genaiden Goids hertoghe van Gulick ende van Gelre ende greve van Zutphen voir ons, onse erven ende nakomelinge bekennen ende begeeren kond te zijn allen degeenen, die desen tegenwoordigen brief soilen sien of hoeren leesen, dat wy omme orbers ende nutz wille ons ende onser ondersaiten, mit naemen onser burgher ende goider luiden onser stad ende kerspels van Hattem mit denghenen, die dairynne geseeten ende gehorende sijn, ende oich omme te verhueden krot 4) ende hynder ende groiten verderfliken schaede, die ons ende den onsen dairaf komen moighten, wurde des niet verhuedt, mit denselven onsen

---

1) Voor heeren zie Verdam's Middelnederlandsch Woordenboek, III, blz. 365, op heren (1).

2) Zie idem, III, blz. 630, 6, i. v.

3) Vermeld in Nijhoff's Gedenkwaardigheden, III, blz. 334, No. 357.

4) Zie Verdam's Middelnederlandsch Woordenboek, III, blz. 2149 i. v. crot.

burgheren ende goiden luiden van Hattem ende die dairynne geseeten ende gehorende sijn op datum des briefs averdraeghen ende eyns geworden sijn, als van eynen dijkrechte ende schouwen in denselven kerspel yn alre forme ende manieren als van punte te punte staet:

Ten irsten hebben wy gegeeven ende gegont, geeven ende gonnen mit desen brieve onsen burgeren ende goiden luden voirseyt ende allen hoeren nakoemelingen een dijkrecht ende schouwe te hebben ende te doin in onsen lande ende kirspel van Hattem voirseyt, te weeten van boven Hulsbergher Kolk, dair die landschouwe kiert, tot beneden in die IJssel toe. Ende wy hebben hoen oich geseet ende gegeeven tot onsen ende hoeren dijkgreve te wesen onsen richter tot Hattem, die nu is ende hiernamails wesen sal. Ende die scepenen onser stadt van Hattem voirseyt soelen gemeynliken heymraden wesen. Doch alsoo te verstaen, dat onse dijkgreve vurseyt niet en sal moeghen schouwen, 't en sal sijn mit bywesen vier der scepenen voirseyt of meer ende niet myn. Mer welke of wie van den scepenen by der schouwen is of kompt, dairvan en sal geen koer wesen, also verre als dat getal van vieren ende niet myn vol is, gelijck voirseyt steet. Vort is 't gevorwerd, tot welker tijd eyn dijkgreve opter IJssel schouwen wil ende dat onsen dijkgreve voirseyt leet weeten mit synen geswaeren knechte of brieve, soo sal onse dijkgreve voirghenoemt mit synen heymraiden oich schouwen opten selven dagh, den hem die IJsselsche dijkgreve liet weeten, ende bynnen achte daighe na den daighe voirseyt sall onse dijkgreven schouwe alentlyken geeynt ende vervuldt sijn. Ende wie van onsen burgeren ende kerspelluyden dairan broekaftigh wurde ende dat verseete, die sal vervallen zijn ter yrster schouwen mit eener Vlemscher placken ende ter ander schouwen mit twee Vlemsche placken ende ter derder schouwen sal men daermet voirtvaeren ende doen, gelijck dat hierna klaerliken beschreven steet. Diewelke broeke ende koere, die alsoo verschynen, gelijck voirseyt is, wy half soilen hebben ende onse dijkgreve die ander helfte. Vort sal dair eyn watergank wesen, die zijn sal viertigh voete wijd ende niet myn. Ende den watergank sal ewich halden beneeven, dair hij geland is, ten halven diepen toe ende die ten beyden zyden geland is, die sal den watergank all halden, alsoo veere als sijn erve te beyden zyden gheet. Ende of 't alsoo geviele, dat eenige weeren, stalle 1) of beslaghe 2) in denzelven watergank weren off quemen, sy weren onse of ymandt anders, tot welke tijd dan onse dijkgreve ende den heymraidt voirseyt dunkt, dat des den lande noid is, soo sal hy dat laiten weeten dengeenen, die die dair gesatt hedden off in des erve ende weteringhe, die gekomen weren an hem zelven, an zijn erve, off in der kirken, alsoo verre diegeene niet bynnen lands en weren, omme die wederomme uit te doin of te doin doin. Ende off die des niet en wolde noch en dede, soo sall onse dijkgreve mit den heymrayde dat bestaeden uit te doin op den minsten kost ende den mit anderen onraid ende broeken, die dair op geboeren te gaen, sall hy ynwynnen ende uitpenden mit ons dijkgreven knechte van dengeenen, die niet en dede als voirseyt steet, ende dat alsoo ducke ende mennighwerff, als des noid geboeren magh. Ende die weeren, stalle of beslaghe sal onse dijkgreve mit synen heymrayde af moiten breeken of

1) Op een afschrift, dat wij van dit artikel vonden in het archief te Hattem uit de 16e eeuw, stond „die were und stalle is tverstaen vischerie". In de stadsrekeningen der 15de eeuw worden de inkomsten „van den stal" verantwoord, onderscheiden in die boven en beneden „die brugge". Onder deze brugge is te verstaan de brug bij Hattem naar het veer te Oldeneel.

2) Voor de beteekenis van dit woord zie blz. 182.

doin breeken, gelijck voirseyt steet, tot welker tijd die dijkgreve van der IJselen hoen dat laiten weeten. Ende wer 't saike, dat onse dijkgreve ende heymraidt tot Hattem voirseyt des niet en deden tot enyger tijd, als hem onse dijkgreve van der IJsselen dat liet weeten, als voirseyt steet, soo sal die voirseyde onse dijkgreve van der IJsselen mit synen heymraide die voirghenoemde weeren, stale of beslaghe afbreeken of doen afbreeken ende dairynne doin in allen saicken, als dat punct dis briefs ynneheldt, gelijck als onse dijkgreve ende heymraidt tot Hattem dat gedain solden hebben. Oich mede is sunderlinghe oeverdraeghen, of 't saike weer, dat ymand, wie die weer, na die schouwinghe onser dijkgreven ende heymrayden voirseyt syne watergank of weteringhe niet gemaikt en hedde, alsoo wijd als voirseyt is, noch oich alsoo diep, als des den lande noid na kenningen der heymrayde, soo sal onse dijkgreve mit den heymrayden dat bestayden te doen oich op den mynsten pennink ende alsoo voirt ende alsdan in eyne herberghe trecken aldair te blyven ligghen ende te leysten 1) alsoo langhe ende thent der tijdt die weteringhe, dairomme sy in die leystinghe 2) gekomen weren, vol ende waile gemaikt were na schouwinghe onser dijkgreve ende heymrayde voirseyt. Ende soo wat dat kost mit der teeringhen derzelver onser dijkgreve ende heymrayde ende oich anderen onraid ende broeken, die dairop geboeren soilen te gaen, dat sal betaelen diegheene, die syne weteringhe niet gemaikt en hedde, ende men sal hem dat afpenden mit onsen dijkgreven knecht. Alle arghelist is gentsliken ende te maele uitgescheyden in den voirseyden punten ende vorwerden, diewelke alsoo, als die voir besunder geschreven staen, wy Reynald, hertoghe van Gulich ende van Gelre ende greve van Zutphen, voir ons ende voir alle onse erve ende nakoemelinge voirghenoemt gelaeft hebben ende gelaven in goiden trouwen die voirseyde onse burgheren ende kerspelluyden van Hattem, die nu sijn ende namails wesen soilen, erflicken, ewelicken ende ommermeer vaste, stede ende onverbrecklich te halden ende dairtegen niet te doin noch te geschien laiten in eeniger wijss, desgelijks sy ons wederomme gedain ende gelaift hebben in eynen openen brieve, mit onser ende horre stad zegel besegeld, ons dairvan gegeven. Ende wy hertoige voirghenoemt hebben des te orkunde onsen segel mit onser gerechter weetenheyd, walbedachten voirraide ende goiden willen doin ende heyten hanghen an desen tegenwordighen brieff voir ons, onse erven ende nakomelinghe. Gegeven in den jaeren onses Heeren dusend vierhonderd ende vijftien des Sonnendaighs na Sente Victoris dagh.

Op den omslagh van den francynen brief stond: Per dominum ducem praesentibus de consilio domino Johanne Schelart de Obbendorp, milite, magistro curiae, et Gysberto Piek, reddituario generali ducatus Gelrensis.

Noch lager stond: Ende ick Henricus Haen, notarius, lye ende bekenne, dat ick gesien ende geleesen ende in tegenwoirdigheyd der gemeen schepenen ende raidt der stadt Hattem collationeert hebben eenen ongecancellierden besegelden brieve van hertouch Reynald gegeeven ende besegeld, die luyd van woirde tot woirde als dese inhaldt, ende dat convent van Monichuysen, by Arnhem geleegen, in haer bewaeren hebben. Ende was onderteykent: Henricus Haen, notarius.

(Afschrift in het Privilegiënboek der stad Hattem, blz. 47 v.)

---

1) Zie Verdam's Middelnederlandsch Woordenboek, IV, i. v. leesten, blz. 285 v.

2) Ibidem i. v. leestinge, blz. 289, 2.

BIJLAGE III.

DIJKBRIEF VAN 1512.

1512.

Anno 1512 is men overkoemen, soe men die schouwe holden sal binnen Broeks ende op den IJsseldijk met de gemeene erfgenaemen, als na volghet.

De dijkgreve van Hattem ende heymerade metten gemeene erfgenaemen sijn overkomen, dat men den aenvank 1) beryden 2) sal op St. Jans avondt 3) ende dan sullen de erfgenaemen de kosten betaelen off doen.

Item den dijkgreve is jaerlijx schuldigh drie schouwen te doen binnen Broeks: twee ruitschouwen 4) ende een leekschouwe 5). Ende alsdan sal den dijkgreve betaelen voor sijn heymeraden ende dienaer.

Item de dijkgreve is schuldigh jaerlijx twee schouwen te doen op de Uutvliet ende Stoudijksweterynghe; eenen ruytschouwe den eersten werkeldagh na Sent Urbaen 6) ende een leekschouwe, die de dijkgreve ende hemeraden met de gemeene erfgenaemen ordonnieren sullen na gelegentheyd der tijd ende nuttigheyd des lands. Ende alsdan sal de dijkgreve de kosten doen vor den heymeraden ende dienaeren als vorseyt.

Item den dijkgreve met den heymeraden ende gemeene erfgenaemen sijn overkomen semtlijken den Isseldijk te schouwen 7) tot volre eerden op St. Jans avond mitsoemer 8) ende de laeste schouwe geheeten de holtschouwe van tuynen ende van hoofden den eersten werkeldagh na St. Mattheus 9). En wat keuren dat op den Uutvliet of Stoudijksweteringhe geschyen, dat is de keur van een old botken.

Item alle keuren, die gebruekt worden op alle schouwen, is niet meer als een old butken ende de naschouwe is dubbeld.

Item alle bestadinghen 10) magh men afdoen met een dubbeld keur, eer die dijkgreve is gaen sitten aen de tafel in de herberghe, daer hij dan na de schouwe teert.

Item alle overloopen binnen Broeks sint bestadighet ende daer sal alsdan die dijkgreve des heeren geld inleggen ende neemen 't dubbeld weder. Beholtelick noodsaeken, dat is stortynghe van water, die daer komen moghten, 't welke die dijkgreve met sijn heimraden eerst sal laeten spreeken in de kerke, dat een yder sijn water sal schutten daer het overloept, eer sij daer schade op sullen doen.

Item soo en sullen geene geswaeren bestadinghe 10) aennemen, 't en were dan haer sellefs dijk of weteringhe.

Item een yder erfgenaem magh sijn dijk bepaeten, om hem to beter to moghen behouden, daer het doenlick is, buyten dijks vier roeden ende binnen dijks drie 11)

---

1) Aanwas door aanslibbing.

2) Zie voor beryden, beriden in Verdam's Middelnederlandsch Woordenboek, I, blz. 941 i. v. 6.

3) 23 Juni. 4) Ruit = onkruid.

5) Zie voor leek, laken in Verdam's Middelnederlandsch Woordenboek, IV, blz. 73 i. v.

6) 25 Mei. 7) Zie voor deze schouwen Nijhoff's Bijdragen, IX, blz. 154 v.

8) 23 Juni. 9) 21 September.

10) Zie bestaden in Verdam's Middelnederlandsch Woordenboek, I, blz. 1096, 11.

11) In het Privilegiënboek is dit woord niet ingevuld; in het afschrift van het dijkboek, aanwezig op het Huis Molecaten, staat drie.

roeden. Beholtelick dat yder sal paeten sooveel van den dijk, daer het doenlick is, dat een waghen magh onder den dijk vaeren; und waer 't sake, dat het noid were aen den dijk, soo moghen de erfgenaemen de willigen bij den dijk houwen, die hun naest gelegen sijn op minste schade.

Item de dijkgreve en hemeraeden met de gemeene erfgenaemen sijn overkomen, ofter eenighe bestadingen geschieden op den IJsseldijk, op den Uutvliet ofte Stoudijksweteringhe, soo sullen de heimeraeden diė 14 daghen dat in de kerken laeten roepen, opdat een ygelick magh hooren. Ende diegeene, die opgeroepen worden, sullen komen ende winnen haren dagh aen de banke, als sij van olds schuldigh sijn te doen, ende sullen komen th' alle veertien daghe, als die oproepinghe is gedaen, ende ontfanghen oeren dagh voor die banke. Ende na de laetste oproepinghe veertien daghen daerna soo sullen die seven 1) dat geeven bij schijnender sonne. Beholtelijken soo magh noch diegeene, die datselve gat toebehoort den dijkgreve afdoen ende verneughen, eer men in de kerke dat wijwater werpt.

Item nymand en sal dijkgreve wesen, hij sal geervet ende gegoet wesen tot een hoeve lands ende de heimeraeden tot een halve hoeve lands.

Item de dijkgreve en magh nymand keuren of beschadighen buiten den heimeraden. Ende als hij een schouwe doet, sal hij bij hem hebben 4 off ten minsten 2 heimeraeden.

Item of het gebeurde, dat den dijkgreve twistende worde in de schouwe, dat de dijkgreve hem weder wende, soo moghen alsdan de heimeraeden een dijkgreve kiesen ende schouwen voortan.

Item den dijkgreve ende heimeraeden met den gemeenen erfgenaemen sijn overkomen, als men de eerste eerdschouwe heeft gedaen, sal een van onse erfgenaemen wesen ende staen t' endens van onsen dijk ende bedinghen met een ordeel, wes voor goed is overgereeden, dat sal goed blijven, het waer dan bij noodsaeken, klockenslaen ende watersnood.

Item des daghs na de schouwe binnen Broeke sal de dijkgreve mit sijn hemeraden op den dijk of weteringhe rijden ende bestaeden de breuken ende leggen des heeren geld daeraen ende neemen 't dubbeld weder.

Item waer men schouwt binnen Broeks, daer en sal nymand keuren, hij en sij een hemeraad ende sal de landen benoemen, daer de keur is geschied. Ende geene geswooren dienaer sal moghen schouwen of keuren sonder ymand van de heimeraeden, die daerbij wesen sullen.

Item alle de keuren, die opten Uutvliet of Stoudijksweteringhe geschyen ende datgeene, dat gekeurd of besteed word op dese twee weteringhe voorschreeven, ende des anderen daghs daerna niet gemaekt word bij schijnender sonnen, die breuket den heer een olden schild. Ende den eersten Sondagh daernaest komende sal de dijkgreve de seven daerop daeghen. Dan staet er geen naschouwe op.

Item een beslagh is, wanneer een boom hallef leyt inde weteringhe of een vleeken 2) of een aes of ruyt, als dat men daerover gaen magh. Dat en sal de dijkgreve niet berijden of keuren sonder kerkspraeke ende sonder twee van sijne hemeraeden.

Item van elk beslagh magh die dijkgreve neemen 4 heeren ponden.

1) Zie voor de zeven Nijhoff's Bijdragen IX, blz. 156 v.; Nijhoff's Gedenkwaardigheden, I, blz. 166; M. Kolff, Historisch-staatsregterlijk onderzoek over de dijkpligtigheid in Gelderland, blz. 73 v.

2) Vermoedelijk hor. Zie A. Lübben, Mittelniederdeutsches Handwörterbuch, i. v. vlake; Verdam's Middelnederlandsch Woordenboek, II, blz. 818, i. v. flake.

Item of daer eenighe dijk weer off weteringhe binnen Broeks ende na de bestaedinghe laghe ontheerd ende sijn heer niet bekend ware, daer sal de dijkgreve mit sijn heimeraeden op verdaeghen die seven naest geerfden, die sullen bij haeren eede wijsen landt ende luyden, daer die heer sijn schade aen verhaelen magh.

Item wanneer die dijkgreve schouwt op de rechte schouwe, die in de kerke gesprooken word, tot de naschouwe toe, sal alsdan een ygelick den dijkgreve ende heimeraden den wegh openen ende wie des niet en doet, breukt den heer 4 pondt.

Item al degeene, die de erfgenaemen meente in pachte hebben, sullen 't water keeren, dat het tegen die meent niet overloopt, of hij breukt den heer, gelijk doet, die sijn dijk binnen Broeks overloopt.

Item des Sondaghs na sint Geertruyd 1) sal de dijkgreve mit sijn hemeraeden doen roepen in de kerken, dat nymand sal korven, fuyken, vleekens, schutten, dammen laeten liggen in de weteringhe. Ende een yder sal sijn weteringhe ruymen, dat het water uutloopen magh, of de heer sal het bestaeden.

Item die dijkgreve mit sijn heimeraeden ende de gemeene erfgenaemen sijn overkomen, off er eenighe wade schoerde in den IJsseldijk, doer welke eene weteringhe onder onse schouwe geleegen toeliepe, sullen die gemeene erfgenaemen tsaemen weder doen opgraeven.

Item ofter een overloop ware, daer een bestadinghe op quame, waer dat water dan then overloopt, sullen aen beyde sijden de schade hebben, bij alsoo dat het maer een keur sal sijn.

Item ofter een wade schoerde oft inbrake van watersnood over vijf voet diepe, wesende bij daghelix water, sullen de gemeene erfgenaemen weder opmaeken een tonne hooghte boven daghelix water, sooverre die dijkschouwbaer geweesd is ende sonder keur overgereede is, ende voortaen sal se degeene opmaeken, die deselve thobehoort.

Item die margen heeft vijf voeten 2) ende een vierde part in die Stoudijksweteringhe ende in den Uutvliet 7 voeten.

Item binnen Broeks sal een ygelick maeken de weteringhe ende de weghen aen sijn landt streckende.

Dit is geschreeven uit sekere copye op papier.

(Afschrift in het Privilegiënboek der stad Hattem, blz. 89 v.)

BIJLAGE IV.

In het archief van den Huize Molecaten bevindt zich een handschrift „dat dijckboeck van Hattem" uit de 16de eeuw, waarin onderstaande aanteekeningen voorkomen:

a. De uitzettingen voor den Gelderschen dijk in 1512 over de „Huysdielre merck", de „Coter merck", de „IJrster merck" en de „Waede merck" benevens die van den voetdijk.

1) 17 Maart.

2) In het „Dijckboeck van Hattem," aanwezig in het archief op den Huize Molecaten, komt dit stuk in afschrift voor. Hierin wordt deze maat opgegeven „4½ voeten ende 1 vierde."

Deze gegevens vindt men hier onder.

b. Een afschrift van den dijkbrief van Hattem tot Buckhorst van 5 April 1340, ook voorkomende in het Privilegiënboek van Hattem. Zie Bijlage I.

c. Een afschrift van den dijkbrief van 1512, eveneens opgenomen in het Privilegiënboek. Zie Bijlage III.

Achter dezen dijkbrief vindt men nog in het handschrift de grenzen van de „Huysdielre merck" en de „Waede merck." Zie blz. 201.

d. Het verslaan van den Gatendijk in 1498 op St. Antonius avond (16 Januari) en een uitzet van 1512. Hiervan zijn verschillende bladzijden in het handschrift slechts ten deele aanwezig. Zie blz. 201.

e. Een uitzet van 1517 op St. Servaasdag (13 Mei) met betrekking tot den Uitvliet en de Stouwdijkswetering. Hiervan zijn de bladen ook zeer geschonden, zoodat slechts de opgaven van enkele loten volledig zijn. Zie blz. 203.

f. Ten slotte enkele bepalingen van 26 Mei 1575, die echter zoo geschonden zijn, dat er geen tekst meer van vast te stellen is.

Bij het nagaan der loten zal men bespeuren, dat de optellingen, niet altijd uitkomen.

DAT DIJCKBOECK VAN HATTEM.

Item des stads dijck van Hattem begint an die Dijckpoerte, streckende an onss gnedige heren dijck van Gelre.

Item hyrna volget onse gnedigen heren dijck van Gelre van $45^{1}/_{2}$ mergen.

Item na onse gnedige heren dijck van Gelre sal voert liggen Pelgrum van Esfelt myt $4^{1}/_{2}$ mergen van sijn Bronsenkamp, gelegen aldernaest onse gnedigen heren Bronsenkamp.

Item na desse $4^{1}/_{2}$ mergen voirseyt sall Pelgrum voirt hebben liggen 2 mergen van sijn Stompenkamp, gelegen an den Oesteren dijck tot die Nye weteringe.

Hyrna sult voirt angaen elff lotten, daer Engbert van Oldenniel die eirste aff is myt 16 mergen, als hyrna volget.

Anno 1512 so heft onse genedige here hertich Caerle van Gelre ende die drost van Hattem, Henrick van Mervelt, willen hebben, dat wij onse dijcken verslaen sollen. So hebben die gemene erfgenaemen daerto gecaren heer Derck Topken, priester, ende Lambert ter Stegen, welck heft gesadt heer Jan ter Stegen, priester, in sijn stede, Henrick van Laer, Jacob Stijp, secretaris, brueder Andries to Clarewater, Henrick Buter, Jan Arentssoen, Pauwel Henrickssoen.

HUYSDIELRE MERCK.

Item verslagen op S. Servaesdach 1) anno ut supra.

De mergen heft 10 voet in den IJsseldijck.

Dat eirste lot.

Egbert van Oldenniel . . . . 16 mergen.
Rengers van wegen des Vogelsanchs 2).

Heer Bertolt van Brienen, priester . . . . 10 mergen.
Hiervan Evert Brouwer 4 mergen, Gerrit Greve $3^{1}/_{2}$, Goris van Nimwegen 2 mergen een vierendeel 2).

Derck Ghertssoen. . . . . 6 mergen $^{1}/_{2}$ hont.
Claes Willemsen in den Reen, streckende van den Middeldijck tot aen den Vosculerdijck und een deel aver den dijck 2).

1) 13 Mei. 2) Dit is met een andere hand later bijgevoegd.

Reyner van Vilsteren	8	mergen.
Wolff van Haerst. 1)		
Egbert van Basuden.	4	mergen.
Jan Alertsen in den Vosculer Reen. 1)		
Jan Snellertss	4	mergen.
Jan Alertsen ibidem. 1)		
Lubert Velthuys	6	mergen.
In den Reen Jan Snellerssen und Gerryt Lubbertsen, elck 3 mergen. 1)		
Claes Hollender myt sijn swager	8	mergen.
In den Reen Goessen Cruyner 6 mergen, Lavert Dercksen, streckende van den Middeldijck an de Leygrave, 2 mergen. 1)		
Derck van Brienen	3	mergen.
Hermen van Ens toe Zwolle. 1)		
Claes Lambertsen.	6	mergen.
Tusse Vosculer dijck und dat overpatt in den Reen Juffer Doornincks. 1)		
Gerryt Holtsnider.	21/2	mergen.
Albert Tijssen cum suis 24 voet min 1 vierde mergen. 1)		
Summa . . .	731/2	mergen ind 1/2 hont.

Dat anderde lott.

Casijn van Isselt	11 1/2	mergen 1 hont.
Andries Isselmuiden. 1)		
Clarenwater.	10	mergen.
Die armen bij die Homersche poorte	9	mergen.
Die Viccarien van Heerde.	4	mergen.
Anna Stickers. 1)		
Die papen van Swolle	2	mergen.
Besten. 1)		
Summa . . .	361/2	mergen 1 hont.

Dat derde lott.

Juffer Stevens	9	mergen.
Gerryt Peters und Henrick Peters vijff mergen, Jacob van Lennep die andere vier mergen. 1)		
Arent van Aller	9	mergen ende 1 hont.
Jacob van Lennep 6 mergen, Lynden 3 mergen 1 hont. 1)		
Jan Hermenss.	10	mergen 1 hont.
Schultus 3 mergen, Albert Tijss 4 mergen 1 hont, voeran Henrick Welmers 3 mergen.		
Reyner van Vilsteren	6	mergen.
Wolff van		

1) Dit is met een andere hand later bijgevoegd.

Pelgrum van Esvelt . . . . 6 mergen.
  Mummen 4 mergen, Henrick Ketel 2 mergen. 1)
Henrick van Yrssen . . . . 5 mergen.
  Die Redoern Gerryt Peters 2 mergen, Cleyn Hagenbriecke Oldebarnevelt 3 mergen. 1)
Hermen Tengnagel . . . . 31/2 mergen.
  Juffer Tengnagel. 1)
Henrick Buter. . . . . 3 mergen.
  Roloff Buter in den Hilst. 1)
Arent Stevens. . . . . 2 mergen.
  tHillige Geest van Hattem. 1)
Jonge Jan Hagen bastert . . . . 2 mergen.
  Anne Stickers. 1)
Jan van Roerlo . . . . 6 mergen.
  Juffer Hoppebrouwer myt Ulger. 1)

Summa . . . 611/2 mergen 2 hont.

Dat vierde lott.

Clarenwater. . . . . 24 mergen.
  In die Voscule. 1)
Jonge Hermen myt Hermen Olthusen. . . . . . 5 mergen.
  die . . . . an den Oesteren dijck Jan Cock vijff vierendeel mergen und Amstel vijffvierdes mergen Claes Peterssen, Albert Frilinck dat andere. 1)
Berent Willemss . . . . 4 mergen.
  Henrick Bruyn. 1)
Die Hillige Giest . . . . 5 mergen.
Claes Jacobss . . . . 101/2 mergen 1 hont.

Summa . . . 481/2 mergen 1 hont.

Dat vijfte lott.

Derck Gheertsen . . . . 6 mergen 1/2 hont.
  In die Voscule, Claes Willemss. 1)
Hermen Geertsen . . . . 81/2 mergen 2 hont.
  Gesse Frerieke 31/2 mergen, Goossen Cruynder 21/2 mergen, Gerrit Jacobsen 21/2 mergen 2 hont. 1)
Snellert Geertsen . . . . 81/2 mergen 2 hont.
  Claes Hollander 51/2 mergen, Cornelys Thonyss weduwe die rest. 1)
Pouwel Henrickssen. . . . . 81/2 mergen 2 hont.
  Gerryt Gelderman. 1)
Clarenwater. . . . . 121/2 mergen.
  Desse nabescreven sint gelecht int eirste hoeft van Hattem aff an den schote, behalve Clarenwater, in welcker stede Jan van Buchorst 8 mergen gelacht sijn.
Albert Petersse . . . . 101/2 mergen.
  In die Voscule, Schultus.

1) Met een andere hand later bijgevoegd.

Die vicarie onsser liever Vrouwe	8	mergen.
Item Jan van Roerlo	6	mergen.
Juffer Hoppenbrouwers und Lubbert Ulger. 1)		
Bertelt Cruner.	3	mergen.
Juffer van Galen. 1)		
Clarenwater.	6	mergen.
Welck gelecht sint int leste hoeft.		
Tengnagel	10	mergen.
Desse nabescreven sint gelecht int anderde hoeft.		
Geerlich Warmolssen erffgenaemen	4	mergen.
Lubbert van Oldenbarnevelt. 1)		
Henrick van Laers erffgenaemen.	2	mergen.
Gerryt Jacobssen. 1)		
Heer Timen Nest	4	mergen.
Den Kyvert van den Middeldijck totter Vosculen dijck. St. Anthonys. 1)		
Albert Peterssen	7	mergen.
Van den Middeldijck tot dat overpat. Jan Hermenssen 5 mergen min 2 hont, Gerryt Jacobssen 2 mergen und 2 hont. 1)		
Arent Snellertssen	6	mergen.
Dat binnenlant in die Voscule. Gerryt Jacobssen 2 mergen, Goesen Cruynder 2 mergen, Jan Alertsen 2 mergen. 1)		
Summa . . .	112	mergen 1/2 hont.

Dat zesde lott.

Desse nabescreven hoeren int derde hoeft, behalven Buckhorst.		
Evert Schimmelpennincks erffgenaemen	35	mergen.
Schultus 8 mergen, Amstel 41/2 mergen, Huessen 11/2 mergen, Cuinertorff 8 mergen, Ralle opt Zant 4 mergen. 1)		
Henrick Styp	4	mergen.
Voert Brueck, daert huys op staet, Juffer van Galen. 1)		
Jan van Buckhorst	8	mergen.
Gelecht int eirste hoeft.		
Willem Hermenssen.	2	mergen.
Lynden 1).		
Arent van Aller	2	mergen.
Clarenwater.	121/2	mergen.
Welck alleen maken dat vierde hoeft.		
Desse nabescreven hebben myt den hoeffden nu niet to done.		
Gerryt Menssen ende Jacob Styp . . . . . . , . .	71/2	mergen.
Juffer van Galen 2 mergen, Claes Peterssen 11/2 mergen, Claes Gerrytsen 4 mergen. 1)		

1) Met een andere hand later bijgeschreven.

Derck Floer . . . . 4 mergen 1 hont.
Thomas van Sande 3 mergen 1 hont, Lambert Egberts 1 mergen. 1)

Geerlich Warmolssen erffgenaemen . . . . 7 mergen.
Tussen den Middeldijck und averpat. Juffer Creycks, Werner van Oldenbarnevelt weduwe 6 mergen, Arent opt Sant 1 mergen. 1)

Henrick Herwichssen . . . . 12 mergen.
Derck Nierkercken 1 mergen, Lambert Egberts 6 mergen, Gerryt Peters 2 1/2 mergen, Eesse Vrericks 2 1/2 mergen. 1)

Seyno van Dort . . . . 2 1/2 mergen.
Lynden. 1)

Roloff Roloffsen . . . . 2 mergen.
In die Oesters. Henric van Nimwegen 1 mergen, Jan Dercksen 1 mergen. 1)

Henrick de Greve . . . . 6 mergen.
Vrou Greve 1 1/2 mergen, vrou Blanckebyls 4 1/2 mergen.

Casijn van Ysselt . . . . 6 mergen.
Andries van Issellmuden 3 mergen, Henrick Welmers voert Broick 3 mergen.

Claes Hollender . . . . 7 mergen.
Off Claes Gerryt vant huys und land omliggende. 1)

Hille Peecks . . . . 2 1/2 mergen.
Aert Egberts myt sijn suster, daer Roe Egbert op gestorven is. 1)

Summa . . . 120 mergen 1 hont.

Dat sevende lott.

Arent van Aller . . . . 12 1/2 mergen 1 hont.
Lynden und Jacob van Lennep. 1)

Peter de Vriese . . . . 8 mergen.
Thomas van Sande. 1)

Willem Menssen . . . . 1 mergen.
Griete Menssen myt haer erven. 1)

Die Hillige Giest. . . . . 10 1/2 mergen.
Tussen den Middeldijck. Hyraff heft dat gasthuys to Campen 1 mergen, heer Derrick Topken 2 hont und Schimmelpenninck 4 hont.

Heer Jan ter Stege . . . . 6 mergen.
Juffer van Tweenhuse, Lamberts weduwe. 1)

Clarenwater. . . . . 17 mergen.

Jonge Hermen. . . . . 2 mergen.
Anna Stickers. 1)

Berent Gheertssen . . . . 6 mergen.
4 mergen Kyvers, 2 mergen binnenlants off veens.

---

1) Met een andere hand later bijgeschreven.

Jan Dercksen 3 mergen, Goessen, sijn brueder, een mergen, Lynden twe mergen. 1)		
Claes Lambertssen	8	mergen.
Jan Vogelsanck 4 mergen, Henrick van Vanevelt 4 mergen. 1)		
Wennemer Henrickssen.	5	mergen.
Henrick Welmers 3 mergen, Jan Henrickssen 2 mergen. 1)		
Jan Hermenssen . . . . , ...	2	mergen.
Evert Lambertsen tot Elborch. 1)		
Arent Snellertssen	2	mergen.
Gerryt Jacobssen. 1)		
Snellert Ghertsen.	7	mergen.
Jan Alerts 4 mergen, Henrick upt Cluyt 3 mergen. 1)		
Summa . . .	92	mergen 1 hont.

Dat achte lott.

Willem Hollender	17 1/2	mergen.
Jochum Goessen int Oldebroeck 3 mergen, Thoman van Sande.		
Claes Velthuys	14	mergen 1 hont.
Tussen den Myddeldijck und dat averpat. Goessen Cruyner 7 mergen 1 hont, Thomas van Zande 3 mergen, Lambert Dercksen 4 mergen. 1)		
Jan Bouman	11/2	mergen.
Claes Gerrytsen. 1)		
Claes Hollender	11	mergen 1 hont.
off Gerrytsen. 1)		
Ghyse Hollender.	8	mergen.
Jan Hertgers erven. 1)		
Snellert Ghertssen	10	mergen.
Jan Alertsen. 1)		
Hermen van Ems	2	mergen.
Evert Gerryts bast. 1)		
Mathias Brouwer.	2	mergen.
In die Voscule an gheen sijt der Voskuler dijck bijna an dat averpat streckende Jan Matijssen tho Campen. 1)		
Albert Vrelinck	4	mergen.
Arent Egberts mit sijn suster Anne Rospoert. 1)		
Summa . . .	70	mergen 2 hont.

Dat negende lott.

Hermen Tengnagel	8	mergen.
Die weduwe. Tussen den Middeldijck und Vosculer dijck. 1)		

1) Met een andere hand later bijgevoegd.

Die vicarien van Campen . . . . 12 mergen 1 1/2 hont.
Dirck Hermen Kreyenbergen. 1)

Tengnagel . . . . 7 1/2 mergen.
Die weduwe. 1)

Jan van Roerlo . . , ... 6 mergen.
Juffer Hoppenbrouwer. 1)

Heer Derck Topken myt sijn brueders . . . . . 9 mergen.
Juffer van Galen 5 mergen, Hermen van Vilsteren 4 mergen. 1)

Evers wijff van Vorden . . . . 1 1/2 mergen 1/2 hont.
Notandum is, dyt was broick bijlangs der Vosculer dijck. 1)

Summa . . . 43 mergen 2 hont.

Dat tiende lott.

Clarenwater. . . . . 10 mergen.

Onse gnadige heer van Gelre. . . . . 14 mergen.

Jan Arentssen myt Derck Ghertssen . . . . . . 14 mergen.
Derrick Ryperbant. 1)

Onse gnadige heer van Gelre. . . . . 10 mergen.

Derck opt Sant . . . . 3 mergen.
Evert Janssen 1 mergen, Claes Snell 1 mergen, Nelle opt Sant 1 mergen. 1)

Henrick Greve. . . . . 4 mergen.
Anna Stickers. 1)

Snellert Ghertsen. . . . . 5 1/2 mergen.
Den Reen Jan Snellertsen 4 mergen und 1 1/2 onbeheerdt. 1)

Heer Derck Topken. . . . . 5 mergen.
Juffer van Galen.

Summa . . . 65 1/2 mergen.

Dat elfde lott.

Jan Arentsen . . . . 13 1/2 mergen.
Jan Thonyssen 9 1/2 mergen, Henrick Welmers 4 mergen.

Claes Lambertsen myt Jan Roloffs. . . . . . . 9 mergen.
Hertger Jansen 5 mergen und Jan Hertgers erven 4 mergen. 1)

Die van Hulsbergen. . . . . 16 mergen.
Jan Vogelsanck 2 mergen, Clarenwater 14 mergen. 1)

Jacob Styp. . . . . 2 mergen.
Dercksken Blanckebyl, 1 mergen, Henrick Haessen 1 mergen. 1)

Henrick Ghertssen . . . . 9 mergen.
In den Reen Henrick Peterssen und Berent Kremer 6 mergen, Gerryt Hermensse 3 mergen. 1)

1) Met een andere hand later bijgeschreven.

Jacob van Someren	3	mergen.
Juffer van Galen 2 mergen, Lynden und Arent van Sinderens weduwe Stinnek die ander 2 mergen. 1)		
Gerrit Menssen	2	mergen.
Goessen Kruyner und Henrick tho Herderwijck. 1)		
Griete Maes	2	mergen.
Henrick Welmers voert Broick. 1)		
Albert Vrilinck	2	mergen.
Jan tho Berchuysen. 1)		
Arent Snellerts	6 1/2	mergen.
Gerryt Jacobssen. 1)		
Onse gnadige heer	5 1/2	mergen.
Clarenwater.	8	mergen.
Onse gnadige heer 4 mergen und Clarenwater 4 mergen. 1)		
Gerryt Jacobs	3	mergen.
Timen Cruner. 1)		
Die van Hulsbergen	2	mergen.
Arent van Aller	3	mergen.
Juffer van Aller.		
Pelgrum van Esvelt	1	mergen.
Lynden.		
Heer Timen Nest myt Hofmans kynderen	3	mergen.
In den Hilst. Juffer van Aller. 1)		
Clarenwater.	6	mergen.
Onse gnadige heer myt beyde cleyne Hylskens	8	mergen.
Reyner van Vilsteren	17	mergen.
Wolff van Haerst. 1)		
Summa	121 1/2	mergen.

DIE VOETDIJCK.

Elcke mergen heft 4,5 duymbriet und 10 duymbriet is 1 voet dijcks.

Dat eirste lott in den voetdijck.

Juffer Stevens	17	mergen		7 1/2 voet	2	duymbriet.
Henrick van Yrssen	5	mergen		2 voet	2 1/2	duymbriet.
Gijsbert van Somerens erffgenaemen	11	mergen		4 1/2 voet	1/2	duymbriet.
Claes Jacobsen	10 1/2	mergen	1 hont.	4 1/2 voet	3 1/2	duymbriet.
Albert Petersen	18	mergen	1 hont.	7 voet	2	duymbriet.
Peter die Vriese	11 1/2	mergen		5 voet	2	duymbriet.
tHillige Giest van Hattem	20 1/2	mergen	1 hont.	9 voet	2	duymbriet.
tHillige Giest van Campen	1 1/2	mergen		1/2 voet	2	duymbriet.
Henrick Petersen bij den dijck.	8 1/2	mergen		3 1/2 voet	2 1/2	duymbriet.
Mathias Brouwer	4	mergen		1 1/2 voet	3	duymbriet.
Henrick Herwichssen	12	mergen		5 voet	4	duymbriet.
Gerryt Jacobsen	3	mergen	1 hont.	1 1/2 voet min	1/2	duymbriet.
Hermen van Ems	2	mergen		1/2 voet	4	duymbriet.
Summa	125 1/2	mergen	1 hont.	55 voet min	1 1/2	duymbriet.

1) Met een andere hand later bijgeschreven.

Dat anderde lott.

Heer Derck Topken myt sijn brueder	32 mergen	14 voet	4 duymbriet.
Jan van Roerlo	34 mergen	15 voet	3 duymbriet.
Henrick van Laers erffgenaemen	101/2 mergen	5 voet	21/2 duymbriet.
Die arme huysen bij die Homersche poorte	9 mergen	4 voet	4 duymbriet.
Anna van Vorchten	61/2 mergen	3 voet	
Griete Maes	9 mergen	4 voet	4 duymbriet.
und haer susteren	41/2 mergen	2 voet	2 duymbriet.
Pelgrum van Esfelt	161/2 mergen	7 voet	21/2 duymbriet.
Else Bussen myt haer sone. Hyraff heft Jan ter Stege 5 hont.	10 mergen 1 hont.	5 voet	1 duymbriet.
Jan Bussen	51/2 mergen	21/2 voet	
Berent Willemsen	5 mergen	21/2 voet min	21/2 duymbriet.
Jan van Buckhorst	8 mergen	31/2 voet	1 duymbriet.
Summa	150 mergen 1 hont.	69 voet	1/2 duymbriet.

Dat derde lott.

Evert Schimmelpennincks erfgenaemen	43 mergen	19 voet	31/2 duymbriet.
Derck Gerrytsen	26 mergen 1 hont.	101/2 voet	2 duymbriet.
Hermen Gerrytsen	9 mergen 2 hont.	4 voet	1 duymbriet.
Jonge Hermen. Hyraff heft Jacob Holthuys 21/2 mergen.	9 mergen	4 voet	
Claes Velthuys	14 mergen 2 hont.	61/2 voet	3 duymbriet.
Gerryt Holtsnider	6 mergen	21/2 voet	2 duymbriet.
Dat hillige Cruyce	4 hont.		3 duymbriet.
Derck Floer	4 mergen 1 hont.	11/2 voet	3 duymbriet.
Geerlich Wermels erfgenaemen	20 mergen	9 voet	3 duymbriet.
Alyt Scherfels	41/2 mergen 1 hont.	2 voet	2 duymbriet.
Die kerckheer	10 mergen 2 hont.	41/2 voet	2 duymbriet.
Summa	1461/2 mergen 1 hont.	65 voet min	1/2 duymbriet.

Dat vierde lott.

Herman Tengnagel	46 mergen	201/2 voet	11/2 duymbriet.
Arent van Herwerden	231/2 mergen 1 hont.	101/2 voet	3 duymbriet.
Jan van Herwerden	14 mergen	6 voet	3 duymbriet.
Seyno van Dort	21/2 mergen	1 voet	31/2 duymbriet.
Hermen van Herwerden die jonge	9 mergen 1 hont.	4 voet min	1/2 duymbriet.
Albert Huginck	1 mergen 2 hont.	1/2 voet	11/2 duymbriet.
Berent Gertsen. Hyraff heft Henrick Buter 2 mergen 2 hont ende Trude Rens 1 mergen 1/2 hont.	101/2 mergen 21/2 hont.	5 voet.	

Snellert Geertsen myt sijn soen Jan	31 1/2 mergen	14 voet	1 1/2 duymbriet.
Arent Snellertsen	13 1/2 mergen	6 voet	1 duymbriet.
Summa	155 1/2 mergen 2 hont.		

Dat vijffde lott.

Casijn van Ysselt	30 mergen 2 hont.	13 1/2 voet	2 duymbriet.
Hyraff heft Greve 2 mergen.			
Claes Hollender	19 mergen 1 hont.	9 voet min	2 duymbriet.
Gyse Hollender	12 1/2 mergen	5 1/2 voet	2 duymbriet.
Jan Bouman	1 1/2 mergen	1/2 voet	2 duymbriet.
Claes Hollender	4 mergen	1 1/2 voet	3 duymbriet.
Claes Lambertsen	20 mergen	9 voet min	2 duymbriet.
Hyraff heft Albert Henricksen 1/2 mergen.			
Petersen	4 mergen	1 1/2 voet	3 duymbriet.
Jan Roloffsen	10 1/2 mergen 1 hont.	4 1/2 voet	3 duymbriet.
Willem Jansen	19 mergen 1 hont.	8 voet	3 duymbriet.
Lutgert van Vorchten	1 1/2 mergen 1/2 hont.	1/2 voet	3 duymbriet.
Berent van Tongeren	2 1/2 mergen	1 voet	2 duymbriet.
S. Antonius	6 mergen	2 1/2 voet	2 duymbriet.
Summa	130 mergen 2 1/2 hont.		

Dat sesde lott.

Jacob Styp	26 mergen	11 1/2 voet	2 duymbriet.
Hyraff heft heer Lambert Geerlichsen 6 1/2 mergen und Steven Broyl 3 1/2 mergen.			
Henrick Pouwelsen myt sijn vader	13 mergen 1 hont.	6 voet.	
Gerryt Mensen	4 mergen }	2 1/2 voet	2 duymbriet.
Gerryt Lucht.	2 mergen }		
Albert Vrilinck	13 mergen	6 voet min	1 duymbriet.
Henrick Styp	6 mergen	2 1/2 voet	2 duymbriet.
Gerrit Ranen.	3 mergen	1 voet	3 1/2 duymbriet.
Willem Menssen myt sijn swager	8 1/2 mergen	3 1/2 voet	3 1/2 duymbriet.
Onse liever Vrouwen vicarie.	8 mergen	3 1/2 voet	1 duymbriet.
Henrick de Greve	19 mergen	8 voet	3 1/2 duymbriet.
Hyraff heft Roloff Roloffsen 2 1/2 mergen.			
Derck opt Sant	3 mergen	1 voet	3 1/2 duymbriet.
Jan Hermensen	16 mergen 1 hont.	7 voet	3 duymbriet.
Evert Schimmelwicks myt Pelgrum van Esvelt	4 mergen	2 voet	3 duymbriet.
Pouwels Petersen	7 1/2 mergen	4 voet	3 duymbriet.

Jan vån Essen	3 mergen . . .	1 voet . .	3 1/2 duymbriet.
Jan Lubbertsen	1 mergen . . .	. . . . . .	4 1/2 duymbriet.
Summa . . .	137 1/2 mergen 2 hont.		

Dat sevende lott.

Arent van Aller.	65 mergen 1 hont.	25 voet.	
Jan Arentsen.	32 mergen . . .	14 voet . .	4 duymbriet.
Heer Timen Nest	5 1/2 mergen . . .	2 1/2 voet.	
Hoffmans erffgenaemen . .	1 1/2 mergen . . .	1/2 voet . .	2 duymbriet.
Wennemer Henricksen . .	12 mergen . . .	5 voet . .	4 duymbriet.
Hyraff heft Onse lieve Vrouwe 1 mergen.			
Henrick Petersen int Dorp .	2 mergen . . .	1/2 voet . .	4 duymbriet.
Arent Stevens	2 mergen . . .	1/2 voet . .	3 duymbriet.
Die vicarien van Heerde .	4 mergen . . .	1 1/2 voet . .	3 duymbriet.
Die papen van Swolle. . .	6 mergen 1 hont.	2 1/2 voet . .	3 duymbriet.
Summa . . .	130 mergen 2 hont.		

Dat achtste lott.

Egbert van Oldeniel . . .	36 mergen . . .	16 voet . .	2 duymbriet.
Heer Bertolt van Oldenniel .	16 mergen . . .	7 voet . .	2 duymbriet.
Derck van Brienen	13 mergen . . .	5 1/2 voet . .	3 1/2 duymbriet.
Egbert Basuden.	4 mergen . . .	1 1/2 voet . .	3 duymbriet.
Lubbert Velthuys	6 mergen . . .	2 1/2 voet . .	2 duymbriet.
Henrick Gheertsen	9 mergen 2 hont.	4 voet . .	1 1/2 duymbriet.
Roloff Maesen	3 1/2 mergen . . .	1 1/2 voet.	
Hyraff heft Catrina Bast 1/2 mergen.			
Die vicarien van Campen .	12 mergen . . .	5 voet . .	3 duymbriet.
Jan Hagen	27 1/2 mergen . . .	12 1/2 voet min 1	duymbriet.
Hyraff heft Jan Hagens neve 4 mergen.			
Derck van Hattem	1 mergen . . .	. . . . . .	4 1/2 duymbriet.
die licht in Jan Hagens lant.			
Summa . .	128 mergen 3 hont.		

Dat negende lott.

Lambert ter Stegen. . . .	47 mergen . . .	21 voet . .	1/2 duymbreit.
Hyraff heft dat gasthuys to Campen und heer Derck Topken myt sijn brueder elck 1 mergen.			
Die van Hulsbergen . . .	18 mergen . . .	8 voet.	
Reyner van Vilsteren . . .	33 mergen . . .	14 1/2 voet . .	3 1/2 duymbriet.
Evert Lorssen	4 1/2 mergen . . .	2 voet . .	1/2 duymbriet.
Griete Reynkens myt Henrick Lubbertsen	8 mergen . . .	3 voet . .	6 duymbriet.
Summa .	101 1/2 mergen . . .		

Dat tiende lott.

Onse gnadige heer van Gelder 100 mergen . . . . 45 voet.

Dat elffde lott.

Clarenwater . . . . . . 228 mergen 2 hont . 81 voet.

Summa Summarum 1485 mergen 2 hont.

COTERMARCKE.

Elck mergen heft 25 voet in den IJsseldijck.

De van Clarenwater	131/2	mergen.
Pelgrum van Esfelt	91/2	mergen.
Reyner van Vilsteren	11	mergen.
Juffer Stevens	3	mergen.
Alyt van Someren	3	mergen.
	40	mergen.

EERSTER MARCKE. 1)

Die mergen heeft 121/2 voet in den IJsseldijck.

Reyner van Vilsteren	8	mergen . . .	2 hont.
Clarenwater	5	mergen.	
Reyner van Vilsteren	13	mergen.	
Derck upt Sant myt Jan van Roerte	1	mergen.	
Juffer Stevens	3	mergen.	
Arent van Aller	3	mergen.	
Hermen Tengnagel	4	mergen.	
Reyner van Vilsteren	20	mergen.	
Clarenwater	6	mergen.	
Maes Roeper	121/2	mergen.	
Jonge Hermen	3	mergen.	
Heer Derck Topken	21/2	mergen.	
Derck upt Sant	2	mergen.	
Hermen Tengnagel	21/2	mergen.	
tHillige Giest van Campen	1	mergen.	
Mense	11/2	mergen.	
Juffer Stevens	4	mergen.	
tHillige Giest van Hattem	3	mergen.	
Reyner van Vilsteren	3	mergen.	
Summa . . .	99	mergen . . .	2 hont.

WAEDE MARCK.

Die mergen heft 10 voet in den IJsseldijck.

Dat eirste lott.

Engbert van Oldeniel . . . . 20 mergen.

Regners 14 mergen, Albert Tijssen 11/2 mergen, Jan Hermtsen 1 mergen, Jan tho Berchhusen 1/2 mergen, Nelle opt Zant 2 mergen. 2)

1) Eerster marck of IJrster marck.

2) Met een andere hand later er bij geschreven.

Derck van Oldeniel	10 mergen.	
Hermen van Ens 6 mergen, Goessen Cruyner 3 mergen, Jacop Jansen 1 mergen. 1)		
Heer Bartolt van Brienen	6 mergen.	
In die Velthove Henrick Welmers 1 mergen, Claes Peters 2 mergen, Jan Henricks 2 mergen, Timen Cruyner 1 mergen. 1)		
S. Antonius	2 mergen.	
Gerrit Jacobsen		1 hont.
Onbekant. 1)		
Summa . . .	38 mergen . . .	1 hont.

Dat anderde lott.

Cazijn van Ysselt	8 mergen . . .	2 hont.
Wolf van Haerst 3 1/2 mergen, Nelle opt Sant 2 1/2 mergen, Arent Egbertsen myt sijn suster 1 mergen. 1)		
Pauwel Petersen	4 mergen.	
Peter Jansen myt sijn suster 2 mergen, Jochum Cruyner 2 mergen. 1)		
Henrick Peterse bij den dijck	3 mergen.	
Gijsbert van Someren	5 mergen.	
Willem Blanckebyls die jonge. 1)		
Clarenwater	11 mergen . . .	1 hont.
Henrick Styp	2 mergen.	
Jan Merxsen of Henricksen.		
Die papen van Zwolle	6 mergen . . .	2 hont
den Ruwenkamp. 1)		
Jan Hagen	5 mergen.	
Bessel van Nykerck van Smale Kempke. 1)		
Henrick de Greve	4 1/2 mergen.	
Peter Greve 3 mergen cum suis. 1)		
Summa . . .	49 mergen . . .	2 hont.

Dat derde lott.

Juffer Stevens	8 mergen.	
Jacob van Lennep. 1)		
Jan Hagen	5 mergen.	
Juffer Tengnegel. 1)		
Arent van Herwerden	5 mergen.	
Bessell. 1)		
Pelgrum van Esfelt	1 mergen.	
Jan Spruyt.		
Peter die Vriese	2 mergen.	
Willem Blankebyll die jonge.		
Ghijsbert Reinkens	4 mergen.	

1) Met een andere hand later er bij geschreven.

Henrick van Laers erffgenaemen	6 mergen.	
Gorys van Breda 4 mergen, Henrick Peters 2 mergen. 1)		
Griete Maes	4 mergen.	
Rutger van Amstel 2 mergen, Henrick van Huessen 2 mergen. 1)		
Anna van Vorchten	4 mergen.	
Henrick Welmers 3 mergen. 1)		
Albert Vrilinck	21/2 mergen.	
Claes Peters myt sijn swager. 1)		
Henrick Buyter myt Berent Ghertsen und Trude Rintsen	2 mergen min	1 hont.
Summa . . .	431/2 mergen . . .	2 hont.

Dat vierde lott.

Clarenwater	32 mergen.	
Jan Hermensse	2 mergen.	
Alber Tijssen 1 mergen, Gerryt Jacobs 4 hont, Evert Cornelyssen 2 hont. 1)		
Lambert ter Stege	5 mergen.	
Berent Willemsen	1 mergen.	
Jan ter Stege		4 hont.
Albert Vrilinck	4 mergen.	
Arent Egberts myt sijn suster. 1)		
Henrick van Laers erfgenaemen	21/2 mergen.	
Henrick van Huessen. 1)		
Anna van Vorchten	21/2 mergen.	
Anna Stickers. 1)		
Jan Hagen de bast.	4 mergen.	
Hertger Jansen cum suis. 1)		
Heer Derck Topken myt sijn brueder	9 mergen.	
Juffer van Gaelen 31/2, Netelhorst.		
Jan Albertsen	51/2 mergen.	
Arent van Aller	71/2 mergen.	
Summa . . .	761/2 mergen . . .	1 hont.

Dat vijfde lott.

Die pastoor van Hattem	10 mergen . . .	2 hont.
Claes Hollender myt Henrick Lubberts	8 mergen.	
Claes Hollander 2 mergen, Thomas Potgieter 1 mergen, Alyt Lubbertsen 1 mergen, Jacob van Lennep 4 mergen. 1)		
Jan Lubbertsen	1 mergen.	
Jan Robertsen. 1)		
Hermen Tengnagel	131/2 mergen.	
Juffer Tengnagel. 1)		
Geerlich Warmels erfgenaemen	8 mergen . . .	4 hont.
Lubbert van Oldenbarnevelt. 1)		
Summa . . .	411/2 mergen.	

1) Met een andere hand later bijgeschreven.

Dat seste lott.

Evert Schimmelpennincks erfgenaemen	8	mergen min 1 hont.
Schultus 3 mergen, Nelle opt Zant 4 mergen, Henrick Welmers 5 hont. 1)		
Jan van Herwerden	12	mergen.
Die jonge Jan 9 mergen, Derrick van Dort 3 mergen. 1)		
Gerryt Holtsnyder	1 1/2	mergen.
Nelle opt Zant.		
Jan Busse	2	mergen.
Henrick an den dijck. 1)		
Andries Busse	1 1/2	mergen.
Derck ter Hel und Evert Buss. 1)		
Jan Hermensen	2	mergen.
Jan Hagedoern 1/2 mudde, Henrick 1/2 mudde, Cuinertorff 5 schepel, Tonys Potgieter 3 schepel. 1)		
Henrick Peters int Derp	2	mergen.
Mit sijn hoff.		
Henrick Geertsen hoffstat, Jan Beschuys 1 mudde, Dries Peterse 1 mudde, Lambert Dercksen 1/2 mudde. 1)		
Summa . . .	29	mergen min 1 hont.

Dat sevende lott.

Arent van Aller	15	mergen.
Sijn erffgenaemen. 1)		
Henrick die Greve	1 1/2	mergen.
Anna Stickers. 1)		
Peter de Vriese	1 1/2	mergen.
Willem Blanckebyl die jonge. 1)		
Clarenwater	2	mergen.
Dirck van Hattem	1	mergen.
Die Sluck, Lambert Dercksen. 1)		
Jan Haegen	3	mergen.
Bessel van Wennemers. 1)		
Henrick Peters bij den dijck.	6	mergen.
Mathias Brouwer.	2	mergen.
Hermen Tengnagel	1 1/2	mergen.
M. Gijsbert.	2	mergen.
Gerryt Petersen unde Henryck Petersen. 1)		
Andries Busse.	3	mergen.
Derck ter Hell und Evert Busse. 1)		
Jan Aerntsen	2	mergen.
Dat Smale Kempke Tomas Blanckebyl. 1)		
Lambert ter Stege	4	mergen.
Die Velthove, Lambert Dercksen. 1)		
Clarenwater	4	mergen.

1) Met een andere hand later bijgeschreven.

Heer Lambert Gheerlichsen	4 mergen.	
Anna Wynter 2 mergen, Nelle opt Zant 2 mergen. 1)		
Jacob Styp	2 mergen.	
Dat hillige Cruce		4 hont.
Roloff Roloffsen myt Kockert	1/2 mergen.	
Groothaus. 1)		
Summa . . .	55 mergen . . .	1 hont.

Dat achtste lott.

Derck Gheersen	8 mergen.	
Wennemer Henricksen	7 mergen.	
Lutgert van Vorden	1 mergen . . .	2 hont.
Albert Peters		4 hont.
Pelgrum van Esfelt myt Schimmelpennincks erfgenaemen	4 mergen.	
Thomas van den Sande. 1)		
Die van Hulsbergen	2 mergen	tHillige Cruis vicarien.
Junge Hermen	2 mergen	
Gheert Raven	3 mergen.	
Henrick Stevens alias Reyael 1/2 mergen, Joffer van Galen 2 1/2 mergen. 1)		
Reyner van Vilsteren myt Pauls Petersen und Jan van Essen	8 mergen.	
Haerst 2 mergen, Henrick Wemers 3 mergen, Jacob Evers 3 mergen. 1)		
Andries Busse	3 mergen.	
Hyraff hefft Jan ter Stegen 1 hont, Jan Aelten und Hans Poick 3 mergen min twe hont, Juffer van Galen 2 hont.		
Summa . . .	40 mergen.	

Dat negende lott.

Lambert ter Stege	23 mergen.	
Ulger 7 mergen, Clarenwater acht mergen, Juffer van Tweenhusen 2 1/2 mergen, 5 1/2 mergen onbekant. 1)		
M. Arent van Herwerden	15 mergen . . .	1 hont.
Heer Derck Topken myt sijn brueder	6 mergen.	
Juffer van Galen van een veen. 1)		
Jan van Roerlo	4 mergen.	
Nelle opt Zant. 1)		
Hermen van Herwerden die jonge	8 1/2 mergen . . .	1 hont.
Hattem. 1)		
Seyne van Dort	2 mergen.	
Derck Dort. 1)		
Albert Huginck	1 mergen . . .	2 hont.
Huesse 1/2 mergen 1 hont, Amstel 1/2 mergen 1 hont.		
Onse gnadige heer	8 mergen.	
Jan Busse myt Elsken Busse	5 mergen.	
Jan Henricksen bij den dijck. 1)		

1) Met een andere hand er later bijgeschreven.

Heer Lambert Gheerlichsen . . . . 2 1/2 mergen.
Lubbert Ulger. 1)
Jacob Styp . . . . 2 mergen.
Nelle op Zant. 1)
Clarenwater. . . . . 10 mergen.
tHillige Giest van Hattem . . . . 5 mergen . . . 1 hont.
tHillige Giest van Campen . . . . 1 1/2 mergen.
Nelle opt Zandt. 1)
Roloff Maessen . . . . 3 mergen.
Wolter Albertsen myt Jacob van Vaessen. 1)
Katharina Bast . . . . 1/2 mergen.
Wolter Albertsen. 1)
Arent van Aller . . . . 6 mergen.
Die erfgenaemen. 1)

Summa . . . 103 1/2 mergen . . . 2 hont.

Dat tiende lott.

Clarenwater . . . . 11 mergen . . . 1 hont.
Hyrvan Claes Petersen 4 mergen beneden. 1)
Jan van Roerlo . . . . 4 mergen.
Juffer Hoppebrouwers myt Ulger. 1)
Pauls Henricksen . . . . 4 mergen.
Evert Cornelisen te Molecaten 2 mergen, Henrich Lubbertsen 2 mergen. 1)
Arent van Aller . . . . 6 1/2 mergen.
Sijn erven. 1)
Berchcloester . . . . 4 1/2 mergen.
Hermen Wibbels off Wyenmeyer van den Derpoertekamp. 1)
Casijn van Isselt . . . . 4 mergen.
S. Antonius . . . . 4 mergen.
Gerryt Menssen myt Gerryt Lucht . . . . 4 mergen.
Berent Cremer 2 mergen, Jan Matyssen tho Campen 2 mergen. 1)
Jan Hagen . . . . 6 1/2 mergen.
Bessel myt Tengnegel. 1)
Gerryt Holtsnyder . . . . 2 mergen.
Dersken Blanckebyll. 1)
Griete Maes susteren . . . . 4 1/2 mergen.
Amstel. 1)

Summa . . . 55 mergen . . . 1 hont.

Dat elfde lott.

Jan Aerytsen . . . . 11 mergen.
Jan Hartgers erven 6 mergen, Arent opt Zant 5 mergen.

1) Met een andere hand er later bijgevoegd.

Jacob Styp myt Servaes ende Bronyt	4	mergen.
Dercksken Blanckebyll. 1)		
Jan van Roerlo	8	mergen.
Juffer Hoppenbrouwer und Ulger. 1)		
Willem Hollender	1	mergen . . . 1 hont.
Willem Jansen. 1)		
Jan Roloffsen	61/2	mergen . . . 1 hont.
Gerryt Ticheler.		
Griete Maes	3	mergen.
Huessen 1/2 mergen, Nelle opt Zant 1 mergen, Claes Hollender 1 mergen, anderde 1/2 mergen onbecant.		
Claes Hollender ende Ghyse sijn brueder.	5	mergen.
Willem Menssen	2 1/2	mergen.
Onse gnedige heer	9 1/2	mergen.
Evert Larssen.	4 1/2	mergen.
Jacob Everts. 1)		
Clarenwater	2	mergen.
Lambert ter Stege	9	mergen.
Juffer Witte off Tweenhusen. 1)		
Hermen Tengnagel	1	mergen.
Jan Hagen	4	mergen.
Rutger van Rade myt Time Wessels.	7	mergen.
Summa . . .	71	mergen.

Item Huysdiel Mercken, dat is die Oestert, die Voscule, den Reden ende die Hilsteren.

Item Waede Mercke: dat Waedebroick tussen den Middeldijck ende Oesteren dijck, den Enck und den Uteren weerdt.

Item anno 1498 is die Gatendijck verslagen op S. Antoniusavent bij consent Derck van Brienen, dijckgreve, und Lambert ter Stege, Pelgrum van Esfelt, Maes Stevens und Snellert Gerrytsen als volmechtigen van wegen der gemeen erffgenaemen.

Item in den iersten is die dijck lanck 55 roeden, alias 60, und daerin hoeren 80 huysdielen, 60 mudden saetlants und oick mijn genedige heer van Gelre sijn timmerhoff, Willem Wessels erffgenaemen camp, Lambert ter Stegen huys int Derp mitten camp und die stadt van Hattem myt des Hillige Cruys vicarien van wegen des Veens.

Item elck huysdiel sall hebben 4 voet und 16 voeten maecken een roede und elcke mudde saetlants sal hebben ses voet dijck und 4 duymbriet, dat is 21/2 mudde lants een roede.

Item 80 huysdielen maken 20 roeden.

Item 60 mudde lants maecken 24 roeden. Die mate van dese roede staedt gehouwen an onse kercke int suden tussen die twe endelste pylers na den toerne.

Onse gnedige heer heft 3 roeden naest die stadt.

Willem Wessels erffgenaemen 13 voet.

Lambert ter Stege 21 voet.

Die stadt van Hattem 43 voet.

Dat Hillige Cruys 42 voet.

---

1) Met een andere hand er later bij geschreven.

Henrick van IJrssen 13 mudde lantz.
Pelgrum van Esfelt 11/2 mudde lantz.
S. Antonius 21/2 mudde lantz.
Lambert ter Stegen 8 mudde lantz van Wolbertskamp.
Dat hillige Giest 6 mudde lantz.
Jonge Hermen Lorsse 2 mudde lantz.
Maes Stevensen 10 mudde lantz modo St. Jorrien.
Claes van Laer 10 mudde lantz.
Derck van Brienen 3 mudde lantz.

Item dat Derp heft 16 huysdielen.

Henrick van Ulden	1 huysdiel.
Jan van Herwerden	1 huysdiel.
Gerryt van Vreden	1 huysdiel.
Egbert Holtinck	2 huysdiel.
Berent Alberts	1 huysdiel.
Arent van Aller	4 huysdiel.
Gerryt Jacobsen	2 huysdiel.
Hermen Jansen	2 huysdiel.
Henrick Gerrytsen	2 huysdiel.

Binnen der stadt Hattem.

Pouwel Petersen	1 huysdiel.
Jan Pelgrums	1 huysdiel.
Michiel Soest	1 huysdiel.
Hermen van Emst	1 huysdiel.
Willem Schomaecker	1 huysdiel.
Gerryt Mensen	1 huysdiel.
Hadewich Buddebeecke	1 huysdiel.
Henrick van Keppel	1 huysdiel.
Andries Meyer	1 huysdiel.
Henrick Momme	1 huysdiel.
Evert Wollers	1 huysdiel.
Reyner Smidt	1 huysdiel
Henrick Styp	1 huysdiel.
Henrick van Eep	1 huysdiel.
Henrick van Ulden	1 huysdiel.
Arent van Aller	2 huysdiel.
Berent Budikens	1 huysdiel.
Maes Brouwer	1 huysdiel.
Henrick van Irssen	1 huysdiel.
Hermen van Ems, Jan Aaltz ende Alyt	
Geerlach Wermelsen	2 huysdiel.
Modo Jan van Lynden und Peter Blanckebyls huysvrouwe.	
Henrick Messeler	1 huysdiel.
Jan Berents erfgenaemen.	
Berent Cremer	1 huysdiel.
Modo Berent Westrick.	

Rutger van Amstel	2 huysdiel.	
. . . .	1 huysdiel.	Modo Peter Blancke-byls huysvrouw.
. . . .	1 huysdiel.	
. . . .	1 huysdiel.	Modo Rijck Jansen.
. . . .	1 huysdiel.	

Dit sint 8 roeden min 4 voeten.

Die Nystadt heft 30 huysdielen, alias 34.

De opvolgende twee bladzijden zijn uitgescheurd.

Verder bevatte het boekje nog een uitzetting voor den Uitvliet en Stouwdijks wetering van 1517 op „S. Servaesdach" (13 Mei), doch door het uitscheuren van bladzijden zijn slechts opgaven voor enkele loten voorhanden.

BIJLAGE V.

Overeenkomst tusschen des hertogs raden, den drost, den pastoor, burgemeesters, schepenen en raden van Hattem ter eene en den dijkgraaf en geërfden van de kerspelen van het land van Veluwe ter andere zijde betreffende den watergang van de Grift en de brug te Hattem.

1518 — Augustus 11.

Ordonnantie van den watergank van de Gryften und van der brugghen te Hattem.

Anno 1518 upten Wonsdagh post Laurentii 1) sijnen dorch beveel des duerluchtigen hoighgebaren und vermogenden fursten und heeren, heere Karel, hertoghe van Gelre und van Gulick und greve van Zutphen, onse genedighe lieve heere, tho Zwolle vergaderd sijne furstelicke genade vrunde van hoighen raide, die erentfeste, fromme und hoighgeleerde Henrick heer tho Gent, erfhaefmeyster etc., Henrick van Broichusen, stalmeyster, Winald van Arnhem, doctor etc., voirt Michel Ernst van Bamburgh, drost, die pastor, geschickte burgemeyster und raedfrunden der stad van Hattem ter eenre und die dijkgreve, Coenraed van Liesten, und semptlicke erfgenaemen der kerspelen 's lands van Veluwen, die oir watergank halden door der Gryften und sluysen, voirt door den voirgank onder der bruggen voir der stadt Hattem hent in der IJselen und hebben aldaer mit malkanderen gehandelt tho eer und walfart onsses genedighen lieven heeren unde der geerfden nnd undersaeten derselver kerspelen in manieren nabeschreven.

In den ersten, dat de van Hattem consentiert, bewyllight und belaeft hebben, dat sij den voirgank und schouwe daerup sullen halden na inhald und vermogen des besegelden briefs van wijlen hertogh Reynolt laeflicker gedechten, mitten graven daerbij doir Hoenweerd gegraven; to weten den Vorgank op die breede van viertigh voet. Des sal men dat mit eenre linien uitsteeken, und die ondersaeten der kerspelluyden sullen dat nu eens opter maeten graeven, daer dat behoeft, und soo sullen die van Hattem dat alsoo, und daertho der brugghen voir Hattem tho 40 voeten lank voirtan erffelicke und ewelicke holden in breeden vorseyt und in diepten

---

1) 10 Augustus.

unverlendet, und en sullen daerin geenerhanden tuynen, weeren of anders wes setten of maiken, dat den water sijnen vryen gank beneemen magh. Und dat sij, dat soo vorseyt is, erflick und ewelicken halden und waeren sullen, daervan sullen sij den erfgenaemen eenen volkomen brief geeven na den alden concept mit oer stadssegel. Und hierbeneven is verhandeld, soo als die sluyse op deser tijd in oeren doiren voort in den vloegelen bouwvelligh und daertoe reparatie noodigh is, dat die pater van Hulsberghen mitsampt twee erfgenaemen, nemptlicken Evert Stuirman und den schultus van Heerde, Jacob ten Starte, ter begerten der semptlicken erfgenaemen angenoomen hebben die reparatie dairvan te doin. Und soo dan die van Hattem sich beklaeghden, dat hem [tot] vorlengonghe der brugghen tho 20 voet tho, soe die vorhen niet meer dan viertigh voet lank plaght t' wesen, und die voirt erflijke tho bewaeren, voirtijds van den erfgenaemen geloeft und thogesaght solde wesen in behoif oirer stad anderhalf honderd golden gulden, edoch denselven erfgenaemen, die daer ter tijd bij weren, niet verder gehoighnisse hadden dan van honderd golden gulden, die die van Hattem klaeghden langhe jaeren ontbeeren tho hebben, is bij den voirseyden raiden onses genadichen lieven heeren daertusschen verdedinghd, dat die erfgenaemen daervoir die van Hattem sullen doin betaelen op desen Sancte Marten 1) naestkomende honderd und vijffundtwyntigh golden gulden, of die weerde daervoir in anderen payment. Unde om den pennink tho bekomen hebben die erfgenaemen beloeft een uutsettonghe t'doin opten mergentalle, nemptlick op elken marghen, die daironder hoirt, eenen halven br. stuver, ys een hoeve acht br. stuver. Soo aldan die getal der hoeven vorseyt ys sestehalf honderd hoeven und derdenhalven, beloept de summa honderdachtunddertigh golden gulden half oer und dartho drieundtwintigh Philipsguldens, daervan sullen die van Hattem ontfanghen 125 goldguldens als voirseyt, und die 13 goldgulden 1/2 oert und daertho die 23 Philipsguldens sullen ontfanghen die pater und die twee erfgenaemen voirseyt, om der sluysen vloegelen und doeren daermede tho reparieren. Item is voirt verspraken, soo noch een restant stiet van de laste uutsettonghe van 1100 gulden van maekynghe der sluysen, na inhald eenre cedullen, die de pater van Hulsbergen den erfgenaemen daervan overgegeeven heeft omtrent van hondert und 40 gulden, hebben de gemeene erfgenaemen den raden onses genedichen lieven heeren gebeeden, de angenaemen hebben an sijne genaden tho verbootschappen, dat sijn genaden wulden doin verschaffen, dat deselve restanten mughten gemaend werden, dat die wylligen in der betaelonghe oir wylligheyd niet misgelden, und die onwyllligh sijn gewest in der betaelonghe of die pennonghen ondergehalden moighen hebben, oir onwilligheyd niet genieten en sullen, und de pennonghen up een seker jaerrenten beleghd und die renten jaerlix mughten bewaerd worden tho eenre versorginghe, of in thokomende tijden. jamails eenighe gebrecken an der sluysen vallen mughten, dat men daermede mughte reparieren, dat niet sus voirt nood sijn derve om kleyne gebrecken uutsettonghe aver de geerfden t'doin. Und of men sulke restande niet hebben, daermede men die renthe beleggen mughte na behoorlicke rekenonghe, hebben die geerfden belast t'ander jaer op Martini 1) inglicken dusdaenighe uutsettonghe tho doin, ten ende und ter saiken als voirseyt is. Voirt hebben rade onses genedichen lieven heeren den erfgenaemen gesaght, dat mijn genedighe lieve heer sorghe wyl laeten draghen, soo dat behoirt, dat den erfgenaemen niet averdronghen sal werden ennighe ongewoentlicke wateren van den Egenpoel of anders, die in oer weteringhe niet en behooren tho fallen, t'sullen uutdraghen, want den erfge-

1) 11 November.

naemen und der schemeler huysluyden landt und koirn dairaver verdrunken und verdorven wordt.

Dese ordinantie is geschreven uut een boek met een swarten omslagh ende staet aldaer geregistreerd fol. 102 verso et fol. 103.

(Afschrift in het Privilegiënboek der stad Hattem, blz. 113 v.)

BIJLAGE VI.

Brief van burgemeesters, schepenen en raad van Kampen aan schout, burgemeesters, schepenen en raad van Hattem tot ondersteuning van het verzoek van den dijkgraaf van Kamperveener en Zallikker mark om de Wade bij de St. Anthonie kapel te bedijken.

1572 — April 2.

Eersaeme, wijse, voorsichtighe, insonders gunstighe guede vrunde, Wes die dijkgreve in den naem ende van wegen der gemeene erffghenaemen van Camperveene ende Sallicker mark an ons bij supplicatie toe kennen gheeven ende versocht betreffende die onbedijkte Wade off Kolck bij S. Anthonis capelle, hebben U. E. uit inverwaerte hoere supplicatie gunstighlicke wijders toe verneemen. Is demna onse gantz vrundlick begeeren, U. E. willen daeran sijn, dat den erfghenaemen, tot dien voirseyde Wade off Kolck gehoorende, ernstlick bevel gedaen worde deselve alsoe te beslaen ende toe bedijken, dat die erfghenaemen van Camperveene ende Sallicker marke daerdurch niet beschadighd worden. Dat verschulden wij steeds geerne tegens U. E., die der Almeghtighe langhe gefristen moet. Datum den tweeden Aprilis Ao. 1572.

(Afschrift in het Privilegiënboek der stad Hattem, blz. 151.)

BIJLAGE VII.

Schout, burgemeesters, schepenen en raad en burgers van Hattem maken bepalingen omtrent de bijdragen in het bedijken der landerijen ten vorigen jare overstroomd en onbruikbaar geworden.

1574 — Juli 10.

Ick Willem Blanckebyll, schult, unde wij, burgemeisteren, schepenen unde raedt, borgeren und gemeen setteren und gedeputierden toe Hattum doen kundt apenbaer unde bekennen, voir die gerechte waerheit certificierende, dat, leider Gott, vergangen winter anno 73 voir die stadt van Hattum overmitz inopinate tempest, hoeghe inundatie van verbolgen waeteren unde ijsscaer olde belegen bergen doergeschoert, diepe waeden gemaict, die bijliggende landen mit zande in den grundt verdorven, hele gemeine landdijken geschoert unde ter broickwert ingedrongen, unde alle die landen unde erven under Hattum liggende toe ebbe unde vloedt gebracht. Umb dan in der ijle, soe die noeth erforderde, die geschoerde waeden

to begripen, dat men die weghen unde straeten wedder gebruickenn mochte etc. heft men tot welfaert der gemeenen landen, die hierdurch prejudiciert warden, voir nut und erraedtsaem angesehn und accordiert mit den gemeenen stemmen tot der minneste unkosten unde bestuerunghe der underdaenen, dat men die waeden solde umme bedijken unde bestaeden bij voirgaenden kerckenspracken uuith den grunde nae den gemaicten bestecke reede te maeken, schouwfrij uperleveren, alst gescheet iss, und iss ein generael uuithsettinghe gedaen up den landen unde mergentalen eghene exempt, inheimss offte uuitheimss, geestlick offte werltlick, waertoe dat Conincklicke Majesteit, unser genedichtste lieve her, under Hattum hundert mergen landes eigen hefft, voirt Sijne Majesteits tollen, liege thynden, daer seer solden durch vermindert sijn, alsoe dat op yder mergen landts soe inheems als uytheems vurseyt gesaet ys 11 placken, wairtoe Sine Majesteits cota van de 100 mergen landts bedraget 1100 [placken]. Oirkunde hujus richters unde der stadt vann Hattum hier upgedruckten segelen am thijnden dach Julij anno vierundetzoeventigh.

(Oorspronkelijk stuk in het archief te Hattem.)

BIJLAGE VIII.

Brief van het Hof met betrekking tot het benoemen van een dijkgraaf.

1577 — April 18.

Eersaeme und voirsichtighe guede vrunden, Wij worden yetzunder durch Aelbert Blankebyl, richter aldaer, ersocht und gebeeden, als U Eersaeme hierinne verslooten tho vernehmen. Und is demna om aengetoogen redenen van wegen der Konincklicke Majesteit to Hispanien etc., onser aller genedichen heeren, onse gesynnen, dat u Eersaemen denselven richter in den dijkgraeffampte oick helpen halden und handhaven, woe dan sijne voiralders (als hij allegeert) tot nochtoe geweest sijn. Dat oick u Eersaemen den geerfden aldaer berichten und vermoeghen, dat sij van oire electie desisteeren und in gefalle van weygeringhe oder oppositie, dat u Eersaeme alle digeene, die sullicke electie to doen onderstaen, sampt und bysunder persoonlick of durch volmaghtighen bescheyden den veertienden dagh Maij naestkommende des morgens voor ons to erschijnen, om (uut kraght des dijkbriefs, dairvan oik copye aen de supplicatie gehecht ende hierinne verslooten is) of anders in materie van spolie to zien und hoiren doen alsullicken eysch und sullicke conclusie neemen, als den voirnoemden suppliant gued sal dunken, daertegens te seggen wat oick hun goed duncken sal und voirts in de saecken na verhoir derzelver to sien doen und hooren, ordonneeren opte recredentie off anders, als 't dan na bevinden behoiren sal, ons voor den voorseyden dagh (to gebuirliken koste des suppliants) overschrijvende, wat u Eersaemen hierinne gedaen und nementlick wye zij bescheyden sullen hebben, ons dan oik die supplicatie ende copye wederseyndende, om sich allenthalven wijders in der sacken weeten tho richten. U Eersaemen den Almaghtigen Heeren beveelende. Geschreeven tot Arnhem den 18en Aprilis 1577.

Cantzler und raeden des koninx in Gelderland verordent.
onder stond: P. Roos.

Het opschrift was: Den Eersaemen und voorsightighen onsen gueden vrunden burghemeysters, schepenen und raedt der stad Hattem.

Ende was besegeld met een segel in rode wasse.

(Afschrift in het Privilegiënboek der stad Hattem, blz. 159 v.)

BIJLAGE IX.

Overeenkomst omtrent de uitwatering der drie sluizen bij Hulsbergen.

1592 — Augustus 29.

Naedien opten vijffthienden Augusti deses tweentnegentichsten jaers bij den dijckgreven unde gemeinen erffgenaemen, vermoeghe eins opgerichteden recess, overkomen ennighe uith haeren getall te deputieren, omb die gebreken van dien drien sluisen bij Hulssberg bess tot Hattem in die Strenghe und Gryffte tot belettongh des waterloeps gekomen zijnde te besichtigen, sijnnen neffens den heren dijckgreven Rutgher van Essen, sampt sijnen heimraeden gedeputiert die edele und erentfeste juncker Marten van Isendoern, Jan van Bloys, richter int Neybroek, Peter van Apeltorn und Adolff Marckloff, waertegens die stadt Hattem, omb gelicke gebreken te besichtigen, haere gedeputeerde an die voirseyde sluisen gesonden hebben, nemblich die oick edele und erentvesthe Herman van Keppell, schultz, den dijkgreve van Hattem, Henrick van Huessen und Johan van Lennep, borgemeisteren derselfder stadt, unde op dato deses die gebreken und scheelonghe als voerschreven van den sluysen bess an die stadt Hattem einhellich besichtiget.

Und ys voiryerst oeverkomen, dat alle olde gebrucken, usantien ende costuymen vermoeghe ind inhalt aller forsteliger brieven onderhalden, observiert end in esse blijven ende onderhoilden werden sullen.

Ten tweeden is overkomen, dat end naedien doer diesen langduerighen orloghe enighe sanden in die weteringhe ende voerganck tusschen die voerseyde sluisen ende Hattem gedrieven ende gefallen, hebben die van Hattem angenhomen ende beloefft alsulche sanden onder haere behoirlicke schouwe tegens het Opbroek gedreven, soe boilde men sulcx bij leegheit des waters bekomen kan, te doen ruymen ende op den olden voot opmaken nha older gewoente.

Volgens soe voel angaet die sanden gevallen ende gedreven zijnde in den uuthganck der Gryfften, sal men deselfden, soe balde als sulcks moeglich wesen sall, beeteren ende doen ruimen ende op den oolden voot brenghen, wal tho verstaende, dat sulchs bij den van Hattem sal gedaen worden.

Und eintlighen is overkomen, nadien die van Hattem tegens haere stadt in die Strengh einen dam gelecht hebben, dairmede oere haeven tegens haere stadt bess in die Issele mochte gediept worden, dat die van Hattem den voirseyde dam noch thin daegen van data deses sollen onderholden moegen und tendens die voirschreven thien daghen sonder lenger vertreck wederomb doen ruimen end volgens neffens den schultz van Hattem die Strenge doen schouwen bess in die Isselle, opdat alle verhynderongh end gebreken na older gewoenthe ende gebruick moegen worden gerichtet. Allent sonder argelist und in oirkondt end steidterhaldongh aller obgeschreven poincten ys dese act van dvoerschrevenen beiderzijdts gedeputierde onderschreven. Actum Hattem den 29ten Augusti Anno 1592.

RUTGER VAN ESSEN.
M. VAN ISENDOEREN.
ADOLPH MARCKLOFF.

HERMAN VAN KEPPEL VAN DE WOLBECK,
schultus tot Hattem.
HENRYCK VAN HUESSEN.
JAN VAN LENNEP.

(Oorspronkelijk stuk aanwezig in het archief te Hattem.)

BIJDRAGE TOT DE KENNIS VAN HET POSTWEZEN IN DE 18DE EEUW.

Brief van Adriaan van Lynden, ambtman van Grave en het land van Cuyk, aan Lubbert Adolf Torck, burgemeester van Wageningen, over de postverbinding van en met Wageningen en het antwoord van den laatstgenoemde hierop.

's Hage, den 30 October 1733.

Hoog WelGeboren Heer en Hooghgeëerde Neeff.

In antwoort op UHWGb. missive sal deese dienen, dat het comptoir van de Grave tweemael 's weeks sal affhaelen en brengen door een postillon alle de brieven, die uyt Holland en Gelderlant voor de Grave en daer omleggende plaatsen als Boxmeer en 't land van Ravesteyn behoren; deese postillon sal ook brengen en wedernemen alle de brieven, die van den Bosch, Breda en andere plaatsen uyt Brabant door een postillon uyt den Bosch in de Grave gebragt worden en die in Gelderland t'huis hooren; deese brieven worden nu gesonden op Nymegen, maer dan sullen deselve direct gesonden worden op Wageningen; het comptoir van de Grave sal deesen postillon alleen betalen en vorders pro rato van haer incomen contribueeren in de rit van Wageningen op Utregt. Indien de heeren van Wageningen dit gelieven t'accepteren, soo soude men bij provisie daerover een contract voor 3 off meerdere jaren connen maken. Sal hierop UHWGb. antwoord verwagten en blijven met veel agting en respect

Hoog WelGeboore Heer en Hooggeëerde Neeff,
UHWGb. seer gehoorsaeme en onderdanige dienaar

A. v. Lynden.

Wageningen, den 31 October 1733.

Hoog WelGeboren Heer en Hooghgeëerde Neeff.

Huyden morgen vinde mijn vereert met UHWGb. rescriptie van den 30 deeses. De heeren van Ruyven en Klerck gisteren albereets vertrocken sijnde, sal ick niet als over eenige daegen UHWGb. iets finaals connen seggen, maar, om sulcks dies te seeckerder te connen doen, versoecke ick te mogen wesen geïnformeert, wat UHWGb. begrijpt door p r o r a t o v a n h a e r i n c o m e n c o n t r i b u e r e n en waerop dat UHWGb. bij elucidatie en raminge dat incomen wel schat. Ick gae morgen na Rosendael, alwaer UHWGb. nader schrijvens sal verwachten.

Ick blijve met d'uytterste hooghagtinge

Hoogh WelGeboren Heer en Hooggeëerde Neeff,
UHWGb. seer ootmoedige dienaar

L. A. Torck.

(Afschriften, aanwezig in het archief van den huize Verwolde.)

F. A. H.

TIELSCHE CLASSICALIA UIT VROEGER EEUW.

DOOR

JAC. ANSPACH.

Tiel was van 1606 tot 1613 met Zalt-Bommel kerkelijk vereenigd, onder de benaming Classis Tilo-Bommel, Tilo-Bommeliensis of Bommelo-Tilana. In de jaren 1612—1618 zijn wegens de Remonstrantsche geschillen geene synoden in Gelderland gehouden. Heeft Tiel in het burgerlijke altoos veel meer in betrekking gestaan tot de Neder-Betuwe dan tot de Tielerwaard, hetzelfde bespeurt men in het kerkelijke. De stad was met de vijftien dorpen der Neder-Betuwe — Hien met Dodewaard, Op-Heusden, Kesteren, Lienden, Ommeren, Ingen, Eck en Wiel, Maurik, Rijswijk, Ravenswaai, Zoelen, Avezaat, Ochten, Echteld en IJzendoorn, waarbij nog kwam het in 1672 door de Franschen gesloopte fort Nassau op de Voorn (bij Tiel) sedert ± Ao. 1600 1), — door één kerkelijken band vereenigd en vormde er sedert 1613 ééne classis mede, uitmakend eene der negen classen, waarin de Geldersche synode vervolgens verdeeld was 2).

De ordinaire classisvergaderingen werden te Tiel gehouden, de eerste den tweeden Maandag en Dinsdag na Paschen, de tweede den eersten Maandag in Augustus vóór de Geldersche synode (te Nijmegen, Arnhem, Zutfen of Harderwijk), daarom de classis ante-synodaal getiteld; de derde den tweeden Maandag

---

1) In „De Navorscher" XXXI, 302—312, leverden wij van dit fort eene historische schets, en noemden de predikanten op, die er hebben dienst gedaan. De kerk is er in 1611 gesticht (ibid. XXII, 25).

2) Zie ons opstel „De Classis Tiel" in „De Navorscher" XXXVI, 276, 7.

en Dinsdag in September. Viel er een feest- of bededag in, dan had de vergadering acht dagen vroeger of later plaats. Die vergaderingen duurden soms wel drie dagen achtereen. Sommige leden, verzocht hebbende zich even te mogen absenteeren, bleven wel eens wat lang weg; weshalve de extraordinaire classis van 30 April 1655 in art. 27 bepaalde, dat, wie „citra necessitatem 1) uyt de vergaderinghe blijft, de boete der sero venientes 2) sal hebben te leisten".

De Synodale Bijbeloverzetting van de jaren 1618 en '19 — door last van de Hoog-Mogende Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden op touw gezet en uitgevoerd — de zoogenaamde Statenbijbel, was in April 1645 reeds vrij algemeen in deze landstreek bij den kerkdienst in gebruik. Alleen te Ingen, Ochten en IJzendoorn was toenmaals de invoering nog niet geschied. Deze gemeenten bleven „alsnogh belast om die bij de haeren te bevorderen, dat hare kercken daermede metten eersten mooghen werden versien". Te Ingen had zij daarop plaats (T. Cl. 13—15 April 1646); te Ochten was de zaak in fieri [in wording] (T. Cl. April 1647), en dit bleef zoo tot Sept. 1647. In April 1648 was IJzendoorn de eenige gemeente, die hierin nalatig bleef. Dit gehaspel lokte den maatregel uit, welken wij in art. 5 der Tielsche classis van 29 April 1650 dus omschreven vinden: „Also de invoeringe des nieu getranslateerden Bibels in de kercke tot Isendoorn tot noch toe is achtergebleven, en Ds. Molitor [Bisschop], predicant ter plaetse, nochmaels verclaerde, dat hij door sijn instantelick aenhouden dit niet hadde kunnen te wege brengen, so heeft de vergaderinge hierover goetgevonden den richter van Isendoorn hier binnen sijnde te doen begroeten, ende also deselve, aengesproken sijnde, belooft heeft de penningen daertoe te sullen fourneren, so blijft Ds. Molitor belast dese occasie niet voorbij te laten [gaan], opdat der sake eenmael een eynde worde". Op de gewone classisvergadering van 9—11 Sept. 1650 weerklonk de tijding: „de invoeringe van den nieuwen getranslateerden Bijbel tot Isendoorn .... is voltrocken".

Wat de correctie van den Statenbijbel betreft, ook daaraan werkten de Neder-Betuwsche predikanten mede; want art. 12 der acta van de gewone classisvergadering van 16—17 Sept.

1) buiten noodzaaklijkheid. 2) te laat komenden.

1644 luidt: „'t Oversien van de druckfouten in de nieuwen getranslateerden Bijbel is van de broederen, daertoe genomineert, geschied, en sal Ds. Diepenbeeck 1) in een exemplaer stellen en metter eerste gelegenheyt veerdigh maecken, om DD. deputatis Synodi vóór Nieuwjaer toegesonden te worden". In art. 25 der classis ante-synodaal van 4 Aug. 1704 verneemt men: „spreeckende van de druckfouten des Bijbels, sijn bij de broederen geen naedere ontdeckt".

Gingen de predikanten dezer classis, als zijnde over 't algemeen streng Gereformeerd, niet in op de voorslagen van Duraeus aangaande de Reconciliatio Lutheranorum cum nostris (Reformatis) (Cl. T. ord[a] April 1625, art. 24; Mei 1636, art. 27), en beloofde men (T. Cl. 12 Sept. 1682) tegen „schadelicke boecken te sullen vigileeren", tegen het licentieus boeckdrucken 2) hield men naarstig de wacht (T. Cl. 3 Aug. 1691, art. 5). Over dit laatste euvel viel 8 Aug. 1692, 20 Juli 1696, 7 Aug. 1697, 1 Aug. 1698 en 1701 in deze classis niet te klagen, maar wel over het uitgeven van theologische boeken door Fransche predikanten: „En sullen oock de broederen predicanten tot Tiel haer hebben te informeeren, of diergelijck quaet in haere stat 3), also geruchte daervan gaet, getolereert wort, om daervan in toecomende classe opening te geven".

Ordinaire classisvergadering van 20—22 April 1647 te Tiel gehouden: „Alsoo voorgecomen is, dat het hoenderssmijten ende gansentrecken in den Vastelavondt wederom door ooghluyckinge der onder-Officieren in eenige plaetsen begint in te kruypen, is geadviseert, dat de predicanten ter plaetsen, daer sulcx soude geschieden, niet behoren na te laten sulcke fouten aen den Heer Ambtman te remonstreren. Ende also oock gemelt, dat tot Kesteren de custos Jan de Bondt voor heden bij de compagnie van dat werck sich heeft vinden laten ende voor

1) Gulielmus Diepenbeeck was van 1636—45 predikant te Avezaat, en vertrok toen naar Erichem en Asch (graafschap Buren).

2) d. i. het drukken of uitgeven van boeken of geschriften zonder classicale of kerkelijke goedkeuring. Zie onze aanteekening in „De Navorscher" XXVII, 66—70. Alsook het oordeel der classes van Nijmegen en Tiel over de „Betooverde Wereld" van Balthasar Bekker in 1692 (ibidem XXVI, 402, 3).

3) In het midden der 17de eeuw was er ééne boekdrukkerij in Tiel; zie Dr. A. M. Ledeboer, „De boekdrukkers enz. in Noord-Nederland" (Deventer, A. Ter Gunne 1872) blz. 355. Hij noemt uit de jaren 1660—1804 een vijftal boekdrukkers daar ter stede.

deselve wetten beschreven ende voorgelesen heeft, wordt 't dienelick geacht, dat in visitatione proxima deputati hem daerover vermanen ende censureeren sullen".

Op de ordinaire classisvergadering te Tiel van 17—19 April 1648 kwam de klacht in, „dat het onstichtelick gansentrecken in voorledene Vastelavondt op verscheyde plaetsen deses Ampts tegens expresse placaten ende verbodt seer stoutelick wederom is begonnen ende gepleecht, als tot Mauderick, Lienden, Kesteren, Hien en Dodeweert ende, niettegenstaende tot weringe deser insolentie de schouten bij eenige der predicanten ernstelick versocht sijn, dit quade werck nochtans sijnen voortganck genomen heeft".

Het ganzentrekken geschiedde te paard, te voet of op het water, in of buiten de dorpen en steden. Den 24 Jan. 1600 werd het op den toen invallenden vastenavond te Arnhem afgeschaft 1). Evenals in de classis Tiel had dit barbaarsche euvel in andere, denkelijk wel in de meeste andere streken van ons vaderland, nog veel, veel later plaats. In de kerkeraadsvergadering van 16 Febr. 1645, bij voorbeeld, bracht Jodocus van Lodensteyn in zijne gemeente te Zoetermeer den vastenavond aan de orde. Men nam zich daar voor, „bysonderlijck te letten, wie sich in het aenstaende Bacchusfeest, der Papisten vastenavont, met de werlt inlaet, in eenige ongebondenheyt van deselven, enz...... Ende alsoo men verneemt, dat op den aenstaenden Papisten vastenavont van eenige werelts-kinderen voorgenomen is openbare ravotterye, als van gansetrecken etc., aen te stellen", enz. In de notulen der kerkeraadsvergadering van 8 Febr. 1649 vindt men: „Dewijl bij eenige ledemaeten deser vergadering vernomen was, dat eenige dertele wereltskinderen voorgenomen hebben op de aenstaende brasdaegen van de paepsche Vasten-avont aen te stellen publycke insolentien van gansetrecken etc., waerdoor, benevens het mishandelen van de creature Godts 2), overdadige brasserij en dronkenschap gepleegt, het paepsche feest vereert, veele swacke [illegible] de goede bedrouff werden etc., soo is bij provisie [illegible], dat sijne Edelheyt den Heere van Benthuysen te [illegible] en op hem is versocht dat quaet te weeren, [illegible] Dirck Heyndrichs Stegman, ouderling, gedaen [illegible] van hem is gerapporteert, dat den heer ontkent heeft

1) [illegible] Kronijk van Arnhem (1790), blz. 250.

2) [illegible] in den wedloop den kop van den romp poogde af [illegible]

sulx sijn werck te sijn, dat hij moest bij een ander, te weeten den Baliuw, gaen" 1).

Wat Sabbathschending betreft: „Is gedoleert, dat tot Ingen op Sondagen onder den Godtsdienst grote insolentie met het klootspel, schieten ende andersins begaen werde. Item van het Papegaeyschieten tot Eck begaen. Over alle welcke abusen ende grouwelen Deputati bij den Edelen Heer van Soelen 2) op 't instantelickste de hoochnodige middelen van weyringe ende stoytinge sullen versoecken, alsmede mit gelijcken ernst voor Sijn Ed. remonstreren, dat die vóór desen bij haer welgemelte Edelheyt versochte ende toegeseyde hulpe tegens de profanatie des Sabbats noch in 't gemeyn al te geringe vruchte hadde voortgebragt ende, niettegenstaende (gelijck bericht wort) de scholtissen doemaels van haere gem. Ed. expresse aenschrijvens over dit stuck hadden gecregen, sij nochtans hierin geheel naelatich gebleven sijn".

Welken uitslag laatstgemelde poging had, vernemen wij uit art. 17 der acten van de gewone Tielsche classisvergadering van 25—27 Sept. 1648: „..... spreeckende van verscheyden abusen op verscheyden plaetsen, als ontheyligingh des Sabbatdachs, ganstrecken enz., is sulcx per Dominos Deputatos geremonstreert, alsoock per Dominum Bertramum à Laer 3) aen den Ed. Heere Amptman, welcke oock sijn missiven afgesonden hebbende aen de verscheydene officieren des platten landts, sooveel te wege heeft gebracht, dat in eenige plaetsen daervan merckelijcke preuven gesien ende vernomen sijn, als tot Mouderick 4) enz.; edoch alsoo op eenige plaetsen het gewenschte effect noch niet gespeurt en werdt, ende sommige broeders alsnoch clachtich vallen, sal sulcx de novo den Ed. Heere Amptman per Deputatos geremonstreert werden".

In April 1649 had deze maatregel op sommige plaatsen eene goede uitwerking gehad; doch ook toen nog werd „tegen het lichtveerdig vechten ende moordadigh gansetrecken nodigh geacht vergrotinghe van boeten" aan den Ambtman te verzoeken, „ten eynde daerdoor geen onheyl mach geschieden, gelijck leyder onlanghs tot Heusden 5) een moordtdadighe nederlaghe 6) geschiet is."

---

1) „Stemmen voor Waarheid en Vrede", 1889, blz. 1081, 2.

2) den Ambtman Jo[r] Arnt Vijgh.

3) Bertram van Laer, 1619—50 predikant te Tiel. 4) Maurik.

5) Op-Heusden. 6) Ook neerslag, d. i. manslag.

De classisvergadering van 29 en 30 April en 1 Mei 1650 nam ad notam, dat „het gansentrecken alsmede de paeschvuren te branden 1) in verscheyde plaetsen meer ende meer wederom inbreeckt, ende dat oversulcks deputati in 't begroeten des Heeren Amptmans deser insolentien mede sullen hebben te gedenken".

In September 1664 had laatstgenoemde te Rijswijk daarin voorzien, en ten aanzien van de andere plaatsen den scholtussen der Neder-Betuwe aangeschreven, nadat Ds. Gerlaci Winkels 2) over „de ongeregeltheit der schandelicke ende ergerlicke paeschvuyren" geklaagd had; terwijl het te vreezen stond, dat zulks op meerdere plaatsen geattenteerd zou worden. Den 14—15 Sept. 1665 betuigde men te kunnen verwachten, dat die paaschvuren zouden geweerd worden.

De Tielsche classisvergadering van 9—11 Sept. 1650 klaegde over „'t gansetrecken ende nieuwjaer-singen tot Ochten, 't schatten der bruiden 3), 't maecken van paeschvieren tot Lienden, Rijswijck ende Ochten". Men besloot zich daarover te adresseren aen den Ambtman, Diderick van Welderen, heer van Leeuwenburg, te Nijmegen 4). Deze „ergerlicke abusen" waren in September 1652 „nog geenssins gebeterd". De classisvergadering van 24—26 April 1653 telde onder de „voorvallende abuysen", behalve de bovengezegde, ook het wedderijden. In September 1653 gaf de classis haar verlangen te kennen, dat de broederen al hunne vlijt zouden aanwenden tot opheffing dezer schandalen. Doch in diezelfde vergadering vond Ds. Fleuren 5) reden tot eene klacht over „eenige exorbitantiën in 't profaneren des Sabbats" in zijne gemeente te Op-Heusden, en Ds. Hydoraeus 6) over „noch andere schandeloese dinghen tot Eck geschiedt".

Uit de classis van Zalt-Bommel slaakten de corresponden-

---

1) Zie over de Paaschvuren, die in de eerste helft der vorige eeuw zelfs nog zeer sterk in Overijssel in zwang waren, „De Navorscher" I, 21, 45, 101, en Dr. J. H. Halbertsma in zijn opstel over de Paascheieren in „Overijss. Almanak voor oudheid en letteren" 1841.

2) Johannes Gerlaci (Gerlachszoon) Winkels was 1638—1679 predikant te Rijswijk.

3) Deze mochten niet naar de kerk rijden, zonder een goed drinkgeld te geven, waarop zij door de jonkmans geschat werden. Werkelijk kwam 't overeen met het schutten der bruidsparen, waarvan men elders leest.

4) Destijds was Jor. Arnt Vijgh, heer van Zoelen, ambtman der Neder-Betuwe.

5) Arnoldus Fleuren, 1639—1658 predikant te Op-Heusden.

6) Balthasar Hydoraeus (Van de Water), 1649—1654 predikant te Eck-en-Wiel.

ten 1) 25 Aug. 1654 klachten „over het ligtveerdich vechten, sijnde hier ende daer een oorsaecke van verscheyden moetwillige dootslagen; over de lange beklaeghde profanatie des Sabbaths; het schatten der nieuwgetrouden", enz. enz. Men verstond, dat de predikanten van die plaatsen, waar hooge colleges en hoofdofficieren 2) waren, deze zouden aanmanen om de plakkaten, door de Landschap uitgegeven, te handhaven.

Omdat hij „openbaerlick gevochten" had, werd Roelandus Loderus, proponent te Kesteren 3), in September 1663 door de classis Tiel „van den predickstoel gesuspendeerd" tot tijd en wijle hij zich zou hebben gezuiverd of anderszins oprechte beterschap betoond; niemand der classispredikanten mocht hem inmiddels laten preêken, op eene boete van zes gulden. Hij werd ook van het Heilig Avondmaal geschorst.

In de classis van Arnhem ging de gewoonte om op Zondag te begraven op verscheidene dorpen gepaard met ergerlijk misbruik en sabbathschending; ja, men liet de grafsteden in de kerken, met de lijkkisten er bovenop, soms weken lang openstaan om ze zoolang mooglijk te bewaren onder den invloed der Zondagsprediking. Deze gewoonte was in de provincie Utrecht afgeschaft. De Tielsche classis was echter 25 Aug. 1654 van oordeel, dat ze kon blijven bestaan, mits zonder ergernis of verhindering van den openbaren godsdienst; doch wenschte ze een jaar later afgeschaft te zien, hetgeen in 1659 in de Neder-Betuwe geschiedde.

Op de Veluwe pleegde men „door overdaedige rouwmaeltijden groote ijdelheyt ende godtloosheyt"; weshalve de Tielsche classisvergadering van 16 Aug. 1655 den correspondent van Arnhem adviseerde ze te doen afschaffen en het schenken van wijn en bier bij die gelegenheid te verbieden. Ook was daar, na 40 jaren achterwege blijvens, het ganzentrekken met vaandel en optochten onder dronkemansgetier hervat, inzonderheid te Voorthuizen, en dat wel vier Zondagen achtereen vóór den vastenavond. Hiertegen verzocht men verscherping van het plakkaat der Landschap.

De classis van Harderwijk had 25 Aug. 1654 te Tiel dit

1) afgevaardigden uit andere classen, die kennis kwamen nemen van hetgeen op eene classisvergadering verhandeld werd, en verslag gaven van hetgeen ten hunnent verhandeld was.

2) hoofdambtenaren.

3) broeder van Winandus Loderus, 1651—1673 predikant aldaar.

gravamen: „alsoo na de publicatie van 't placaet des Heeren Sabbathdach door oogluyckinge ende toelatinge noch wort geprofaneert, voornamentlick ten platten lande, streckende merckelick tot ontsteeckinge van den swaren toorn Gods over 't landt, tot verachtinge van de authoriteyt der hooghe Overicheyt ende tot droeffenisse van alle vromen, soo wort de Eerw. Synodus ernstelick versocht om bedacht te sijn op elck present ende seer krachtich remedie, daerdoor alsulcke grouwelicken quaet eyndelick mach geweert werden".

Tot de misbruiken behoorde het vergeven der inkomsten van vicarieën, ad curam animarum 1) bestemd, door collatoren aan personen, die noch theologie studeerden, noch voornemens waren eene kerkelijke bediening te aanvaarden. Zulks, op de Tielsche classisvergadering van 13—15 Sept. 1652 ter sprake gebracht, werd betreurd; doch men zag de moeilijkheid in om de collatoren tot de rechtmatige besteding dier inkomsten te dwingen, tenzij de Landschap hierin mocht willen voorzien. Een soortgelijk misbruik heerschte in Peel- en Kempenland, waar de twee-derde deelen der inkomsten van de canonisieën 2) veeltijds aan niet-geestelijke personen werden besteed; terwijl men ook te Tiel verklaarde (25 Aug. 1654) overtuigd te zijn van de billijkheid om ze, overeenkomstig de bedoeling der constituenten, ad pios usus d. w. z. tot onderhoud van kerken, scholen en armhuizen, alsmede tot verbetering van de inkomsten der predikanten en schoolmeesters, te bezigen.

Daar sommige professoren uit de onderscheidene provinciën, tot nadeel van het onderhoud der kerken en harer dienaren, het misbruik der kerkegoederen in geschrifte verdedigden, gaf de classis in hare vergadering van 9 Aug. 1658 in overweging die professoren deswege te doen citeeren en rekenschap te laten afleggen vóór de synode of de gedeputeerden der synode van de provincie, waar zij verblijf hielden.

De Tielsche classisvergadering van 20 en 21 Aug. 1645 stelde de vraag: „Alsoo de publicatiën van coopinge ende vercoopinghe in de kercken stracx nae den segen ontrent de predickstoelen geschieden, of sulcx geduld sal worden? Hoe wegh te

1) voor zielenzorg, d. w. z. voor geestelijke doeleinden.

2) voormalige kapittelgoederen van kanunniken.

nemen de vercoopinghe ende tenthoonstellinghe van paepsche 1) ende onduitsche Boecken ende schilderijen in de kercken ende onder de predicatie tot groot leetwesen der predicanten ende gemeynte?" Het antwoord luidde: „De coopers ende vercoopers behooren nae 't exempel Christi, Ev. Joh. II en Ev. Matth. XXI, uit den Tempel, het huys der bedinghe 2), geweert te worden. De vercoopinghe te houden op de kerkhoven nae gedane predikatie of op plaetsen, waer de Overheyt het goedvinden sal".

Aangaande „wereldlicke ende profane uytroepinghen van verloren goet, coopinghen ende vercoopinghen" vermoedde de hoogleeraar Royaards te Utrecht, dat dit kwaad vooral in Gelderland school; maar het bestond reeds omstreeks 1580 overal 3).

De schooldienst werd dikwerf door de onderwijzers verwaarloosd, inzonderheid in de Neder-Betuwe. Menigmaal moesten de schoolmeesters tot meerdere „neerstichheit in 't onderwijsen" aangespoord worden. In de meeste dorpen bestond dit euvel en moesten de afgevaardigden der classis bij gelegenheid der kerkvisitatie, die eertijds elk jaar persoonlijk en nooit schriftelijk geschiedde, daarin trachten te voorzien. Want het schoolwezen was toenmaals geheel aan de kerk ondergeschikt, in den geest van den Heidelbergschen Catechismus, Zondag 38; elke classis approbeerde daarom ook de benoeming der schoolmeesters onder haar ressort, die zij de „Schoolordre", benevens de „Artikelen van Eenigheid" der Synode Nationaal van Dordrecht liet onderteekenen, nadat ze hen geëxamineerd had (T. Cl. Augustus 1642, April 1643). Zulks was het geval o. a. ten aanzien van Hermen van Broeckhuysen, beroepen tot den schooldienst van Hien en Dodewaard, Derck van Meni, schoolmeester te Ochten (20 April 1657), Mr. Willem, dito te Ravenswaai, en Peter van Gilsen, dito te Op-Heusden (19 Oct. 1658).

Beantwoordde een schoolmeester niet aan zijne roeping, dan klaagde zijn predikant over hem op de eerstkomende classisvergadering. Dit beklag werd gedaan, wanneer de praeses „den staet der kercken" in omvraag bracht. En zoo lezen wij dan in art. 17 der acta van de T. Classis van 18—20 Sept. 1654:

1) in 't Latijn gestelde (R.-Katholieke) Bijbelsche en andere spreuken.
2) aanbidding. Oudemans heeft „bedinghe" = gebed.
3) „Stemmen voor Waarheid en Vrede" 1889, blz. 1073.

„nopende de commissie den Gedeputeerden opgeleght om tot Rijswijck, Ommeren ende Ochten den schooldienaer te vermaenen tot neersticheyt in 't onderwijsen der jeught, — is verricht". Somwijlen diende de gemeente zelve bij de classis eene klacht in; dit had plaats in laatstgezegde vergadering, waar een rekwest ter tafel kwam, ingezonden door de gemeente van Ommeren, herstel verzoekend van den euvelmoed haars schooldienaars, die „tot merckelicke schaede van 't schoolhuys" zijne eigene woning betrokken had. De koster te Ravenswaai bemoeide zich in 1663 met „pachtinghe van 's Lands middelen", en de koster te Rijswijk poogde voor zoodanige pachters borg te worden. Hierover zouden zij „nomine classis" een brief ontvangen, behelzend, dat zoodanige handelwijs in strijd was met de „Schoolordre" der Staten Generaal.

Terwijl in 1658 „tegen kerkenordre" een privaat persoon uit Kesteren op den predikstoel te IJzendoorn was gebracht en gepredikt had, vond de Tielsche classis van 9 Aug. van dit jaar goed Dr. Emmingen, richter van IJzendoorn, aan te spreken over de ontheiliging van den rustdag in gezegde heerlijkheid 1).

Iets dergelijks had in 1660 te Ommeren plaats, waar een theologisch student, D. van Westrenen, voor een gehoor van 50 of 60 menschen gepredikt had. Zulks was tegen den zin van den pastor loci 2) geschied, weshalve de buitengewone classis van Tiel, den 14den Feb. te Kesteren vergaderd, bepaalde, dat studenten, die nog niet praeparatoir geëxamineerd 3), dus nog niet „pro recommendato" aangenomen d. i. nog geene candidaten tot den H. D. waren, alleen op den predikstoel mochten worden toegelaten ten overstaan van den predikant alleen, of ook van vier à vijf personen daarbenevens.

In 1670 waren in vele dorpen nog geene kerkeraden;

1) Te IJzendoorn was 1625—62 predikant Petrus Molitor Bisschop, die lang [illegible]

2) [illegible] Peregrinus, 1649—72 pred. te Ommeren.

3) [illegible] onderging destijds twee examens, een praeparatoir, dat [illegible] van theol. of S. min. cand. (proponent), als wanneer hij voor [illegible] pro recommendato voor een beroep) werd aangenomen. Nadat [illegible] had, werd hij vóór zijne bevestiging namens de classis, [illegible] peremptoir geëxamineerd. De peremptoir-exami- [illegible] bevestiger. Deze stand van zaken hield aan tot het [illegible], geb. in 1785, pred. te Leeuwen en Puiflik [illegible] aldus geëxamineerd.

en de gemeenten, inzonderheid in Over-Veluwe, gedoogden dikwijls niet de tusschenkomst harer classis in zake de beroeping van een predikant, „in onstuymighe woorden, gebeerten 1) ende dreygementen uytberstende, alsdat de Eerw. classis nyet te seggen en heeft, dat sij (de gemeenten) 't recht van beroepinghe hebben ende dien persoon willen hebben, dien sij begeeren", enz. enz. De ante-synodale classis te Tiel, 9 Aug. van gezegd jaar vergaderd, besliste, dat de beroeping van predikanten op plaatsen, waar geen kerkeraad was, op vasten voet diende te worden gebracht.

In Sept. 1698 is het ingeslopen misbruik afgeschaft van het nomineeren van ouderlingen en diakenen door predikanten alleen.

Ds. Antonius van Bronckhorst 2) leverde 14 Sept. 1663 de testimonia in van Wilhelmus Mas, rector te Rhenen, „versoeckende, dat deselve mochte bij dese classis voor gerecommendeert aengenomen werden". Hetwelk dezen persoon is toegestaan, „si praestet praestanda" 3), nml. 3 gln. (volgens art. 21 der T. classis van 9—10 Sept. 1662). Edoch is vastgestelt (art. 14), „dat in 't toecomende geen proponent sal aengenomen worden, tensij hij hem eerst voor dese classis sisteere ende sijne gaven late hooren".

Wegens de groote slapheid in het waarnemen van den namiddagdienst bepaalde de classisvergadering van 30 April 1655 ten opzichte van de Neder-Betuwe, dat „van alle broeders, die geen combinatiën hebben, des namiddaechs het geheele jaer door, geene tijt uytgenomen, de Catechismus sal gepredickt worden, ende ingevalle yemant, citra casum necessitatis 4), hierin nalatich blijft, hij de amende, op het versuym van de voormiddaechspredicatiën geset, sal hebben te draegen". In September 1656 werd dit ook te Avezaat ingevoerd; doch de namiddagdienst bleef dikwerf achterwege. Daarom werd 14—15 Sept. 1663 het prediken van den Catechismus des namiddags in de gecombineerde plaatsen 5) verplicht gesteld.

Te Ravenswaai waren twee kinderen, een van tien en een van twaalf jaar, nog ongedoopt, en de predikant, Ds. Johannes

1) gebaren. 2) predikant te Op-Heusden 1661—1678.

3) Indien hij betaalt, wat er te kwijten valt.

4) Buiten 't geval van noodzaaklijkheid.

5) Avezaat was kerkelijk onderscheiden in Kerk-Avezaat en Kapel-Avezaat (ook wel oud-Avezaat geheeten).

Gerlaci Winkels 1), raadpleegde de classis, of hij bij de doopsbediening die kinderen als zuigelingen dan wel als bejaarden zou moeten beschouwen. De classis adviseerde, dat zij eenig onderricht in de hoofdstukken des Christelijken Geloofs moesten ontvangen hebben, alvorens tot den doop te worden toegelaten, terwijl men den ambtman zou verzoeken hierop toe te zien. In April 1659 was de doop aan hen volbracht.

Vermits, ingeval de doop des voormiddags bediend werd, daarvan groote maaltijden het gevolg waren, inzonderheid te Hien en Dodewaard, „tot profanatie des rustdags", bepaalde de Tielsche classis 10 Sept. 1666, dat de kinderdoop, citra casum necessitatis, in de Neder-Betuwe steeds des namiddags geschieden zou.

Aangaande armenoortjes of oortjensgelden — armengeld voortspruitend uit de verpachtingen der „generale middelen en tienden", — in de Marsch (te Lienden) en de heerlijkheid Leede (te Kesteren), moest door den drost 2) nog vernomen worden, waar die penningen blijven (April 1645). Men schijnt ten opzichte van de besteding dier gelden kwade trouw te hebben vermoed.

Reeds meermalen hadden zich de Neder-Betuwsche predikanten bij de classis beklaagd over het buitensporige aandeel, dat zij wegens hunne pastorieën in de verponding moesten bijdragen. Bij voorbeeld: de classisvergaderingen van Sept. 1643 en van Maart en Augustus 1644 besloten „nullatie van de duysentste penningh op de pastoryen geset" en van het schoorsteengeld te verzoeken (art. 27, in overeenstemming met art. 19 der classis van Nijmegen, op die data). Dit liep zóo hoog, dat, in overeenstemming met de Nijmeegsche, de Tielsche classis van 16 Aug. 1655 het bezwaar in overweging nam; waarbij men berichtte, dat de predikanten van Maas en Waal, het Rijk van Nijmegen en de Betuwe op de meeste plaatsen naar verhouding meer te betalen hadden dan de kapittels van kanunniken, kloosters en andere „paepsche collegiën"; ja, in Maas en Waal moesten de predikanten daarenboven aan dijk-, sluis- en molengelden vaak meer opbrengen, dan hun geheele trak-

1) 29 April 1638 bevestigd als predikant van Rijswijk en Ravenswaai. In den laatsten tijd zijner bediening (in 1667) is Ravenswaai eene zelfstandige gemeente geworden; de kerk aldaar was in 1644 gesticht.

2) van Lienden, Leede en Oudewaard.

tement bedroeg. Men verzocht bij de Landschap ontlasting der pastoriegoederen van zulke „ondraegelicke beswaernissen", evenals dit in het kwartier van Veluwe was geschied. Te dien einde moesten volgens classicaal besluit van Sept. 1655 de bezwaarde predikanten een nauwkeurigen staat hunner inkomsten en lasten bij de Geldersche Synode, te Arnhem, indienen.

„Lombaerden (lombard- of tafelhouders) moghen over den doop van haere ofte andermans kinderen niet staen, overmits sij rechte woeckeraers sijn ende drijven op den armen een bijtende woecker ende een schaede tegens de wet [Levitic. 25 vs. 35; Deuter. 23 vs. 19, 20; Ps. 15 vs. 5; Ezech. 18 vs. 13, vernieut van Christi, Luk. 6 vs. 34, 5], dairvan sij doch openbare professie doen; — gelijck sij oock volgens Godts exempel [Deuter. 24 vs. 6] van de Taefel des Heren afgemaend worden" (T. Cl. September 1631, art. 36; April 1632, art. 26). Doch „als sij de Taefel van Leeninghe tegen den penningh 16 ten honderd" presenteerden te houden overeenkomstig 's Landschaps besluit, dan mocht men hen toelaten tot de Communie (T. Cl. Juli 1623, art. 41) 1).

Lombardhouders, die woeker namen en de ingezetenen uitzogen, moesten bij de Overheid aangeklaagd en van het H. Avondmaal geweerd worden (T. Cl. 16 Aug. 1655).

In dit jaar (1655) was de Sabbathschending in de Neder-Betuwe zóozeer toegenomen, dat men, „tot bedroevinghe van godtsalige herten", wist te gewagen van „uytersten arbeyt op Zondag verricht, gevaer ende gewoel 2), tappen der weerden, fidel spelen, dansen, springen ende andere lichtveerdigheden, vercopinghe ende verpachtinghe van coorngewas ende andere goederen, inmaninghe van de pagters der impositiën op sitdagen," enz. enz. Den 24sten Juli 1665 werd daar wederom over geklaagd

1) Acta synodi Suydhollandiae 4 Sept. 1636, art. 47; vrage: een litmaet getrouwt hebbende een taeffelhouders dochter, onder welcken hij heeft penninghen tegen 16 pro cento, en die niet cunnende wedercrijghen, off tot het Avontmael toe te laten? Antwoord: Soo sijn beste gedaen ende sonder ergernis can geschieden, toe te laten. — Mr. Bernhardus Ferraris, bankhouder binnen Arnhem, werd met vrouw en dienstbode 18 Aug. 1657 geschikt verklaard om te communiceeren, dewijl hij niet boven de gezette tax ging en stichtelijk leefde.

2) Rossen en rijden. In Twente en op de Veluwe heet een rijtuig nog steeds het gevaar.

en, zoo het euvel niet geheel viel op te heffen, aangedrongen, dat dan ten minste het aanplakken en aflezen van biljetten na den middagdienst geschieden zou 1).

Kategorisch luidde deze bepaling:

„Publicatiën van coopinge ende verkoopingen op Zon- ende bededagen niet meer door de kosters te doen" (T. Cl. 15—16 April 1678).

„Biljetten end' pandingen 2), niet meer in, maer buyten de kercken te doen aflesen" (ibidem, eodem tempore).

Desniettemin besloot de Tielsche classis in zijne vergadering van 10—11 Sept. 1677 een dankadres te richten tot Jor Karel Vijgh, heer van Zoelen, als ambtman van Neder-Betuwe, omdat deze in sommige dorpen een mandament verspreid had „van niet in te vorderen eenige ongelden der collecteurs 3) ende ook geen koopinge of verkoopinge te doen op Zon-, dank-, vast- ende boetdagen; oock sullen deputati classis bij sijn Hooghedele aenhouden om geen schouwen alsdan te voeren, maer dat sijn Hooghedele deselve gelieve òf vóor òf naer te plegen".

Tot de schending van den Sabbath behoorde ook het houden van kermissen op Zondagen, tengevolge waarvan men op die dagen „verscheydene overdadigheden, insolenties ende godtlose actiën, den Christenen onbetamelick ende den Godtsdienst hinderlick", pleegde en zag plegen. De Tielsche classis van 12—14 Sept. 1659 besloot, dat de gedeputeerden alsmede de buitengewone gecommitteerden der drie correspondeerende classen (Tiel, Bommel en Nijmegen) op den eerstkomenden Landdag ernstig op „afsnijding dezer profanatie" zouden aandringen. Ook vond men raadzaam, dat „de predicanten der Nederbetuwe, ijder in haer kercken" 4), de waerden ofte harbargiers, die lidtmaeten der gemeynte sijn, broederlick sullen vermaenen om sich te onthouden van tappen ende gelagen te setten op Sondaghen ende, so sij nae verscheydene vermaeninghen daerin weygerigh

1) Dit aflezen van verkoop-biljetten als anderszins had omstreeks 1860 nog te Eck-en-Wiel plaats buiten bij de kerkdeur, te Ravenswaai zelfs nog later, en wel na de morgen-godsdienstoefening; doch na de Avondmaalsbediening liet men het achterwege. Het adverteeren der verkoopingen in de nieuwsbladen, toen reeds sterk in zwang, maakte dat aflezen bij de kerk op den duur geheel overbodig.

2) maanbrieven of invorderingen van panders of schouten.

3) ontvangers der verpondingen.

4) kerk-gemeenten.

bevonden worden, van de Tafel des Heeren af te houden; soedanighe censuur ooc sal worden geëxerceert teghens diegene, die haer tot dansen begeven" 1).

De „dansch-spelen" op kermissen, vastelavonden en rustdagen waren nochtans in 1661 in deze landstreek toegenomen. In de acta van 9 en 10 Sept. 1661, art. 22, is sprake van dansscholen. Hiermede worden „danshuysen" bedoeld, waartegen de Landdag reeds in 1640 een plakkaat had uitgevaardigd. Men danste en zong nog in 1644 om den meyboom en onder de kransen. Levendig beschrijft J. ter Gouw in zijn „De Gilden, eene bijdrage tot de geschiedenis van het volksleven" 2), dit laatste aldus: „In den nacht vóór den eersten Mei trok het Meigilde op, met den Meigraaf aan 't hoofd, om den Meiboom te planten. Die meiboomen waren niet alleen met veelkleurige linten en strikken, waartusschen de groene palm gestoken was, en met wimpeltjes vol glinsterende loover-

1) Hadden vele edelen ten tijde van Marnix van St. Aldegonde in hunne jeugd niets anders geleerd „que danser et faire des girouettes des pieds", en was het dansen in de dagen der Reformatie in dezen lande eene „gemeine, bijkans ongeneeslicke sonde" geworden, te Arnhem verbood men het mitsdien 7 Maart 1592 op eene boete voor danser en speelman beiden. Blijkens raadssignaat van 9 Sept. 1595 deed men ernstig onderzoek naar het dansen op de bruiloft der dochter des burgemeesters de Voogt. Den 25sten Sept. 1608 moest de echtgenoote van den Arnhemschen burgemeester Engelbertus van der Burcht — deze kon wegens krankheid zelf niet komen — voor den Arnhemschen kerkeraad verschijnen, om eene berisping te ontvangen, dat ter gelegenheid van de bruiloft harer dochter te haren huize gedanst was, en werden al de gasten, die onder en bij dat dansen gebleven waren, elk in 't bizonder gecensureerd. Den 4den Maart 1628 legde de Arnhemsche magistraat eene boete op, van tien daalders elk, aan Jan Schrieck, Willem Hendricks en Gysbert Cloeck, omdat zij mommerijen op de bruiloft der dochter van Dr. van Staverden hadden aangericht. „Mommerijen" en dansen op Vastenavond, het loopen met rommelpotten en aschzakken, het ganzetrekken en het kransje rijden moesten zelfs nog in 1745 te Arnhem door den magistraat verboden worden (zie Mr. G. van Hasselt, Arnh. Oudh. II, 228—30). Den 3den Dec. 1622 verbood die magistraat nog het zetten van den schoen op St. Nicolaasavond bij arbitraire correctie, en het bakken van St. Nicolaasgoed met verbeurte hiervan. Hij deed zulks op verzoek van den kerkeraad, die in 1621 en 1 Dec. 1622 hem ernstig verzocht had „het St. Nicolaesspel en andere pauselicke feestdagen en superstitiën" te verbieden. Bij publicatie van 31 Mei 1693, 11 Mei 1695 en 12 Juni 1698 verbood die magistraat, bij straf van een goudgulden voor elk kind, met pinksterbloemen langs de straten te gaan (ibidem, blz. 232). O tempora, o mores!

De predikanten in de classis van Maastricht en den lande van Overmaas wisten in 1685 schier geen raad, hoe de „balletten ende danseriën" tegen te gaan.

2) Amsterdam, G. Portielje en Zoon, 1866, blz. 34.

3° bij absentie van den predicant sal hij gehouden sijn de siecken te besoecken.

In geval van ongebondenheid werden de schoolmeesters door de inspectores classis afgezet of gedeporteerd. Met dit laatste dreigde men in April 1657, wegens zijn dronkenschap, Hendrik Wessels, schoolmeester te IJzendoorn. Men bevond in September 1665, dat verscheidene schoolmeesters, in de classis Tiel woonachtig, „haer temet seer onstichtelick comporteeren" 1). Te Lienden werd de schooldienaar Klaes Braams wegens vechterij geschorst. Zijne wederaanneming stond de classis ante-synodaal van 6 Aug. 1677 toe, omdat hij door den „Richter Politicq" was vrijgesproken en goede rapporten uit de gemeente ten aanzien van zijn persoon vertoonen kon. In die dagen leest men van een „fugitieven" schoolmeester van Hien en Dodewaard. Vermoedelijk was dit de custos Nicolaes van Brenck, wegens „zijn ergerlick comportement geschorst"; hij zat in September 1677 „om eenigh gepleeght gewelt" op het stadhuis te Tiel gevangen. In April 1678 was die zaak tot „bevrediginghe van wedersijdsche partijen" vereffend.

Ds. Johannes Winkels, predikant te Rijswijk, en andere broeders deden hun beklag bij de Tielsche classis van 22 en 23 April 1675, dat „onder de predicatie in hare plaetsen de herbergen vervult sijn, tot grote schandale". Men verzocht den heer ambtman den scholtessen te gelasten hierop orde te stellen.

In 1682 fungeerde te Zoelen een koster, die herberg hield; vóór de classis geroepen, ontving hij eene scherpe berisping (T. Cl. 12 Sept.).

Omstreeks dezen tijd had men ook met een op Zondag tappend lidmaat te Rijswijk te doen, die zich verontschuldigde met te zeggen, dat niet hij, maar zijne vrouw tapte. De classisvergadering van September 1683 verklaarde zulks een flauw excuus te zijn. In September 1686 gaf hij tot antwoord: „Anderen doen het; waarom zou ik het ook niet doen?" En in 1687 tapte hij nóg. Hij wou het niet laten: de „struggle for life" bleek hem te machtig te zijn.

Toch besloot men, gewis overtuigd van de hooge noodzakelijkheid, in de Tielsche classis van 16 Sept. 1688 bij het dorp en bij den huize Zoelen aan te dringen op verbetering van des

---

1) Zie stalen daarvan te Ravenswaai, door ons vertoond in „Herald. Bibliotheek" 1880, blz. 340—43.

koster-tappers inkomsten, opdat hij van „sijn dienstwerk als schooldienaer sou kunnen leven". Het kosterschap stond te Zoelen onder het collatierecht, het schoolambt niet. Over dit laatste had de kerkeraad te zeggen.

Ondubbelzinnig, maar zielbenauwend dreunde gewis artikel 19 der Acta van de Tielsche classis van 29—30 April 1672 den betrokkenen in de ooren: „Geen schoolmeesters sullen voortaen eenige pachtinge van amptsmiddelen mogen pachten, ofte oock eenige maninge van dorpen, hetzij amptslasten, verschot ofte ander diergelijcke hebben te manen ende in te vorderen; sullen oock geen collecteurs mogen sijn". — De schoolmeester te Avezaat hield zich daar zóózeer mede bezig, dat hij zijn schooldienst verzuimde (April 1676). Hij verdiende en beliep dus ook van de classicale afgevaardigden eene berisping. De bestrijding van dit misbruik, ongetwijfeld veroorzaakt of bevorderd door de geringe bezoldiging der schooldienaren, die in ónze eeuw, wat hun tractement betreft, nog somwijlen, om niet te zeggen doorgaans, tobbers zijn, werd (ante-synodale classis van 6 Aug. 1677) aan de eerstkomende Geldersche synode opgedragen; want „de jonge jeugd werd alzoo niet onderwezen in goede wetenschap ende in de fondamenten der ware Gereformeerde religie, maer wies daerbij in alle ongebondenheyt op; zoodat de ouders gedwongen werden met groote kosten hunne kinderen naer buyten te stieren".

Dat de verhouding tusschen schoolmeesters en predikanten dikwijls te wenschen overliet, kunnen wij uit het volgende opmaken. Naar aanleiding van een nieuw formulier, waarin sprake was van aanteekening der wekelijksche catechismuspredikatiën en catechisatiën en dat aan de Kerkvisitatoren zou worden overhandigd, oordeelde de Tielsche classisvergadering van 20 Juli 1696, dat de predikanten zelven die aanteekeningen moesten houden, en niet de kosters of schoolmeesters, „die dikmael nu reets al baldadig genoegh sijn, en welcker trotze kregelheid tegens hunne predicanten niet wijnig schijnt te sullen toenemen, ingevalle de predicanten aen derselver aentekening subject en daervan in sooverre dependent werden".

In 1697 werden sedert eenigen tijd de schooldiensten in Gelderland met collaties bezwaard, vooral in de classis van Zutfen, zoodat de schoolmeesters zich aan het gezag der kerkeraden en hiermede aan de in Augustus 1688 uitgegeven schoolorder onttrokken. De Tielsche classis was van meening, dat men tot

de Geldersche synode en door deze, tot de Landschap het verzoek moest richten, dat de schoolmeesters ten overstaan van de inspectores classis mochten beroepen worden en alle onderscheid tusschen schoolmeesters, aangesteld door heeren collatoren en door kerkeraden, mocht opgeheven worden.

In overeenstemming met de classis van Bommel bepaalde die van Tiel in September 1698, dat de schoolmeesters, alvorens tot den kerkdienst toegelaten te worden, door de classis moesten geëxamineerd worden „in 't lesen, singen, en insonderheid in de kennis van de leere des Fondaments" 1).

In de classis van 15—16 April 1700 klaagde Ds. Brandolphus 2), dat in zijne gemeente te Ravenswaai des zomers geen school werd gehouden en des winters niet boven de veertig dagen, tot groote schade voor de catechisatiën (sic).

Dat de predikanten een aanmerkelijk aandeel hadden aan de toelating van schoolmeesters in hun ressort, blijke uit de navolgende bepaling: „De eerstaankomende schoolmeesters worden bij ons 3) geëxamineerd" (T. Cl. ord. 19—20 April 1706, acta art. 20).

Dirk van Rheenen, beroepen custos van Hien en Dodewaard, gaf aan de classis voldoende bewijzen van zijne bekwaamheid in het zingen en lezen; doch men had „wat meer ervaringe in 't geven van de reeckenschap sijns Geloofs" van hem verwacht. Hij werd dus wel tot den kerk- en schooldienst toegelaten, doch zou bij gelegenheid der naastvolgende kerkvisitatie te Hien en Dodewaard door de classicale afgevaardigden nader worden onderzocht nopens de gronden zijner religie. Dit onderzoek had plaats en 13 Sept. 1706 berichtten de afgevaardigden „hem ten opsigt van sijn examen over de grondelijcke waerheden der Godtsdienst soodanigh te hebben bevonden, dat sij een groot genoegen over sijn kennis hebben gehadt".

Geene kosters, en veel minder nog vorsters 4), mochten in den kerkeraad zitting nemen (T. Cl. antesynodaal van 2 Aug. 1717, 1 Aug. 1718, 5 Aug. 1720 en 1 Aug. 1721). Er werden

1) Het „Fundamentum Fidei", de Grondslag des Geloofs van de Gereformeerde Religie.

2) predikant te Ravenswaai 1686—26 Juli 1733 (zijn sterfdatum). Hij schijnt een heftig humeur gehad te hebben; want nog heden ten dage noemt men te plaatse een knaap van een opvliegend karakter, met verbastering van den uitgang een brandolfius.

3) door de predikanten der classis.

4) houtvesters, boschopzieners; uit Latijn forestarii.

echter in de Neder-Betuwe geene vorsters gevonden, hetgeen van deze vlakke landstreek zeer natuurlijk is.

Werd tegen Simonie 1) in de classis Tiel gewaakt (7 Aug. 1702) en had de Landschap een reglement tegen dit misbruik uitgevaardigd, in overeenstemming met de classis van Zalt-Bommel wenschte de classis antesynodaal van 2 Aug. 1756 het plakkaat tegen dit euvel ook op de schoolmeesters te zien toegepast, zoodat ook deze, evenals de predikanten, alvorens hun ambt te aanvaarden, den eed van purgie 2) behoorden af te leggen. Den 6den Aug. 1759 wachtte men evenwel nog op de officieële uitvaardiging hiervan.

Een custos (koster) moest, volgens classicaal besluit, van 1 October tot 1 April school houden. De custos Walewijn 3) te Avezaat wilde echter alleen dan school houden, wanneer hij op twaalf betalende kinderen rekenen kon, hetgeen hem 12 Sept. 1763 afzetting uit zijn ambt berokkende. De classicale resolutie luidde, dat de schoolmeester zich gedurende gezegd half jaar des morgens en des namiddags telkens een uur vooraf in de school moest ophouden, om de kinderen op te wachten. Te Ingen was gedurende de zes zomermaanden in 1764 een substituut-schoolmeester werkzaam, die daar een kinderschool hield, hetgeen zeer heilzaam werd geoordeeld.

Aan een schoolmeester werd in 1768 vergund onderschout te wezen en zoo mocht de custos van Echteld als onderschout van den Waalkant fungeeren (T. Cl. 12—13 Sept.), indien zijn school- en kerkedienst daaronder niet leed. Maar dit schijnt oogluikend te zijn toegestaan, weshalve die custos voor dat onderschoutambt bedankte.

---

1) ambtsbejag door aanbieding van geld of koop. Naar Simon den toovenaar, te Samaria door Philippus gedoopt, maar door den Apostel Petrus ernstig berispt, omdat hij den Apostelen geld aanbood voor de bevoegdheid om aan eenvoudigen geestelijke gaven te kunnen mededeelen (Handel. 8 vs. 18, 19).

2) zuivering.

3) Johanna Walewijn, huisvrouw van Kempe, werd in vereeniging met het echtpaar Cornelis van der Horst en Dirkje van Rotterdam te Ravenswaai, omstreeks 1740, gecensureerd, omdat zij op den dag des Heeren en gedurende de kermis de viool lieten spelen, gelagen gezet en allerlei droevige zonden in hun huis hadden toegelaten; zelfs had Van der Horst de onbeschaamdheid in den pastorietuin te gaan dansen, tot groote ergernis en zielsdroefheid van den predikant. Krachtens het oordeel van dezen (Ds. Johannes Resler), bevestigd door het ingewonnen gevoelen der naburige predikanten, Ds. Cassius (Zoelen) en Ds. Bisschop (Rijswijk), werden zij uit de kerkelijke gemeenschap gesloten; uitgenomen de vrouw van Kempe, die schuld beleed en beterschap beloofde.

Carel Lodewijk baron de Pagniet, heer van Kermestein, te Lienden, richter en ouderling aldaar 1), beklaagde zich in de extraordinaire classis van Tiel van 12 Juni 1771, dat de koster en schoolmeester van Lienden niet alleen verschillende „maenderijen" 2) aanvaard, maar ook het substituut-schout- en richterambt aangenomen had. De kerkeraad had hem niet kunnen overreden om daarvoor te bedanken; weshalve de richter de hulp der classis inriep, vermits zoodanig bedrijf toch strijdig was, naar hij meende, met het gearresteerde schoolreglement en schadelijk op den schooldienst kon werken, enz. enz. Des richters poging baatte weinig, want de custos bleef als „maenmeester" van de Marsch (onder Lienden) fungeeren (T. Cl. 14—15 Sept. 1772).

De herhaaldelijk aangewende pogingen om de Sabbathschending tegen te gaan, in het bovenstaande door ons aangestipt, droegen in verloop der tijden weinig vrucht. Immers „de profanatie van den Dagh des Heeren", alsook van de dank- en bededagen 10—11 April 1676, vereischte eene scherpere toepassing der plakkaten, „wordende des afwijckens deurgaents, selfs onder en tegen alle de oordeelen Godts al te meerder gemaeckt" (T. Cl. 7—8 Mei 1677). Daarbij kwam in 1677 in Gelderland de „wraeckroepende grouwel der moetwillige dootslagers!" Zulke euveldaders hielden zich in de classis Tiel niet op; doch men verbond zich (T. Cl. van 3 Aug. 1681) hen, „soo in tijden en wijlen iemant van soodaenighe dootslagers sigh ergens mochten neerslaen, dan daer het behoort aen te brenghen". Maar men kon verklaren (T. Cl. 1—2 Mei 1682), dat „er de soodanigen door Gods goedheid niet waren".

Omdat in 1685 de Sabbathschennis het hoofd fier en euvelmoedig opstak, door „het stellen van kramen, 't coopen en vercoopen op Zondag, het helle plegen 3) van allerlei ontuchtigheyt, levende de menschen niet als christenen, maer als heidenen en onredelicke beesten, haer eygen schande genoeghsaem opschuymende" 4), achtte de T. Cl. in hare vergadering van 4—5 Mei 't allernoodzaaklijkst door tusschenkomst der Geldersche synode aan te dringen bij de Landschap op de uitvaardiging

1) Zie over hem onze aanteekeningen in „De Navorscher" XLVI, 519, 45.

2) inmaningen.

3) in 't helle of volle daglicht plegen. 4) Uit den Brief van **Judas vs. 13.**

van een plakkaat tegen Sabbathsontheiliging, waarbij de afschaffing der kermissen en markten op Zondag op den voorgrond zou staan; terwijl allen, die aan deze ontheiliging medeplichtig waren, als onwaardige lidmaten van de Tafel des Heeren moesten worden geweerd.

Desniettemin bleef men „suchten en klagen" de gansche Neder-Betuwe door. De T. Cl. van 10—11 Sept. 1688 besloot daarom de eerstkomende Geldersche synode te raadplegen over de bepaling in het „Nieuwe Landrecht van Neder-Betuwe", dat vóór en onder de predikatie niet mocht worden getapt in de herbergen. Hieruit viel af te leiden, dat het tappen na de predikatie of den kerkdienst niet als misdrijf werd beschouwd. Destijds behoorden er niet slechts drinken, dansen, spelen met violen en dobbelen, maar ook het kaarten 1) toe. De bepaling in het Nieuwe Landrecht werd nochtans in Mei 1690 uitgelegd in dien zin, dat het tappen ook na den dienst verboden was.

In Juli 1695 werden exemplaren van het jongste plakkaat tegen Sabbathschending onder de leden der classis Tiel uitgedeeld, waaruit dus bleek, dat dit kwaad nog groote waakzaamheid vorderde; ja, 17 Aug. 1697 achtte men de opteekening door de schutters 2), en dientengevolge beboeting door de officieren 3), dringend noodzaaklijk van allen, die door „drinken, kaatsen, klootschieten als andersins" den dag des Heeren ontheiligden. Ook zou men (Sept. 1698) den ambtman verzoeken om de vergunning, de plakkaten tegen dit euvel jaarlijks omstreeks Paschen openlijk van den kansel te doen aflezen. Te dien einde wenschten (16 Aug. 1700) inzonderheid Eck, Ingen, Ochten, Lienden, Ravenswaai, Zoelen, Rijswijk en Echteld zoodanige plakkaten voorhanden te hebben; het euvel kwam derhalve in deze dorpen het meest voor.

Acht dagen vóór Paschen van het jaar onzes Heeren 1705 werd het plakkaat in de kerk te Tiel afgekondigd. En de ambtman van Neder-Betuwe verbond zich op de afkondiging in de kerken ten platten lande ook orde te stellen (art. 4 der acta cl. ante-synod. van 3 Aug. 1705). Dit was evenwel 4 Aug.

---

1) Een spel kaarten werd in den aanvang dezer eeuw in steil orthodoxe kringen nog als het Prentenboek van den Duivel gekwalificeerd, zie de Clavis op de Camera obscura door Hildebrand.

2) dorpsboden. 3) richters en drosten.

1706 nog niet geschied. En hoewel 10 Sept. 1708 nog bij al de predikanten der classis geen plakkaten waren ingekomen, zoo bleven die profanatiën toch zorgvuldig geweerd.

Om dieper indruk te maken, besloot de classis ante-synodaal van 3 Aug. 1711, dat niet de custodes (kosters), gelijk een vorig jaar geschied was, maar de predikanten zelven, en wel jaarlijks op een bepaalden dag, die plakkaten in hunne kerken zouden afkondigen, waartoe de ambtman in April 1720 den Paaschmaandag verordende. Ofschoon er geene „roepende sonden" 1) gepleegd werden, klaagden toch op de classis ante-synodaal van 7 Aug. 1730 al de classis-predikanten over de „groote profanatiën", doordien „des Heeren dagh met arbeyden, playsieren, drincken, spelen onder den haere 2) werd veelsins doorgebraght; en hoewel sij daertegens haere ernstige bestraffinghen deeden, soo in 't openbaer als in 't bijsonder, sagen sij egter, dat er niet veel gevorderd wierd en ooc niet gevorderd worden soude, indien de heylsame placcaten, ten dien eynde door 's Lands hooge Overigheyt geëmaneerd, niet beter en nae rigueur wierden werckstellig gemaect; waerom oock ijder broeder met sijn kerckenraet in mandatis word gegeven elck bij sijn competente regter te versoecken en daerop aen te houden, dat tegen dat sabbathschenden mag worden gevigileert en sonder conniventie dadelijc geboet en gestraft".

Men zag zich 10—11 Sept. 1731 genoopt de resolutie, 14—15 Sept. 1685 te Tiel genomen, tegen „de groote en onverantwoordelicke sculd der ongeregtigheyd voor God en Zijnen troon (Zoon?), tsij door brasserijen en dronckenschappen, door dansen en springen op 't geluyt van snarenspel en diergelijke", zoo op kermisdagen als op den dag des Heeren, te vernieuwen en „al diegenen, die zulke lieden in hare huizen komen te ontvangen, gelagen en herbergen zetten, en alsoo dese land-, God- en zielbedroevende zonden komen te handhaven, als onwaardige ledematen van het H. Avondmaal te weeren".

Ook in 1749 waakte de Tielsche classis met allen ijver en ernst tegen die ontheiliging en andere roepende zonden, en zou verder de wacht houden, opdat des Heeren naam geheiligd

1) Ook „krijtende sonden" geheeten d. i. zonden, die om wraak roepen of schreeuwen; naar Jac. 5 vs. 4.

2) in hunne gemeenten.

werd, en „wenscht teffens, so het nog niet geschied is, dat de kermissen, die op Sondagen gehouden worden", op die dagen zullen afgeschaft zijn. De T. Cl. antesynodaal van 3 Aug. 1750 bood een plakkaat te dezer zake aan, dat bij de leden der classis zou circuleeren. Den 14—15 Sept. d. a. v. was dit plakkaat reeds in werking en waren de kermissen, die op den Zondag vielen, op Woensdag gesteld. Ja, men kon zelfs eerlang (T. Cl. 7—8 Mei 1573) melden, dat de dus verlegde kermissen op vele plaatsen in onbruik geraakten, waarover men zich zeer verblijdde. Doch met verbazing vernam men (T. Cl. 25—26 April 1757), dat te Echteld nog op Zondag kermis was gehouden.

In 1765 klaagde men zóozeer over Sabbathsprofanatie, dat men de hoop uitsprak, dat de maat der ongerechtigheid maar boordevol mocht worden, opdat de heilige Majesteit Gods ze in zijne lankmoedigheid niet langer zou kunnen verdragen, maar ze met zijne straffen en oordeelen op 't strengst zou komen bezoeken, te meer dewijl de geest der ongebondenheid zoovele soorten van atheïsten en libertijnen voortbracht, wier namen „voor alle, die God en sijne Kerk beminnen, eene vervloekinge sijn".

De classis ante-synodaal van 3 Aug. 1767 drukte de vrees uit, dat God het kwaad der Sabbathschennis „eyndelick nog eens ten strengsten met strafoeffening sal komen besoeken".

Ook te Dodewaard had men op Zondag kermis gehouden (classis ante-synodaal van 7 Aug. 1769).

Niet echter alleen of voornamelijk heerschte in de Neder-Betuwe dit euvel, waartegen zóo onophoudelijk en zoo vruchteloos gejammerd werd. Het kwaad was overal verspreid. Ja, soms gingen de predikanten zelven er in voor. Petrus Mees, bij voorbeeld, pastor te Noorddijk in Groningen, kort geleden er predikant geworden, zweelde in 1676 op Zondag zijn hooi bij elkander. Zoo verhaalt Dr. S. D. van Veen, in zijn „Zondagsrust en Zondagsheiliging in de 17de eeuw" 1), blz. 34. Aldaar leest men blz. 89 van een brief, op het einde der 17de eeuw door de classis Dokkum uitgevaardigd om in de verschillende kerken van haar ressort van den predikstoel te worden afgekondigd, dat „de Sabbathen niet alleen door nalaten van den geestelijken Godsdienst, maer oock door arbeiden in de wercken onser dagelijcksche beroepinge, jae met luid lachelijcke speelen

1) Nijkerk, Callenbach, 1889.

van caetsen, dansen, springen en dronckenschappen sooseer werden ontheiligt, dat vele onder ons genoemde ledematen der Gereformeerde Gemeenten Jesu Christi het in desen erger maken als d'dochteren Babels, d'blinde Papisten, die in 't midden van ons woonen, soodat dit afgodisch Samaria en overspelich Sodom door d'gruwelen van d'onse als gerechtvaardigt word".

Tegenwoordig is het, helaas, in vele opzichten nog zoo. De Roomsch-Katholiek beschaamt veelal den Protestant in zake Sabbathsheiliging.

HENGELOO IN DEN MUNSTERSCHEN OORLOG.

Een der oude Doopboeken der Ned. Herv. Gemeente van Hengeloo (G.) bevat de volgende mededeeling:

„Alzo die Bisschop van Munster (Barend van Galen) cum suis omtrent Lamberti des jaers 1665 een inval dede in de heerlicheyt Borculo ende de graeffschap Zutphen, waerdoor hij groote vreze in het lant bragt, zoodat die huyslieden ende lantslieden, haere huyze ende woonstede verlatende, in de omliggende steden te vlugten genoodzaekt waren, isser geen dienst geschiet van dien tijd, als boven verhael is, tot op Palm des jaers 1666".

20 September 1665 is in dat jaar de laatste doop bediend, en op 8 April 1666 de eerstvolgende, waarbij staat aangeteekend:

„Anno 1666 den 8 April heb ick (Theodorus Rumpius) wederom beginnen te predicken, ende is op dien dagh ende dato gedoopt het kint van Willem Rerinck genaemt Lucas".

J. L. P.

MAGISTRALE SLEMPPARTIJEN.

In het rekenboek der stad Nijmegen voor 1632 beloopen de uitgaven voor „der heeren gelagen" de kleinigheid van f 4164 — 4 st. — 2 d., waarvan afgetrokken moeten worden f 161 — 18 st. voor „communicantenwijn en -brood", bij het Avondmaal gebruikt.

H. D. J. v. S.

EENE TIENDQUAESTIE IN DE NEDER BETUWE, MET DEN AANKLEVE VAN DIEN.

DOOR

W. DE HAAS.

Wanneer zelfs nog in den aanvang der 19de eeuw gehoord werd van misbruik van macht, ook in ons gewest, is niet te verwonderen, dat voor twee en een halve eeuw door machtige heeren getracht werd een of ander recht te verkrijgen, waarop zij geen aanspraak hadden. Dit was naar mijn inzien het geval bij de quaestie, die ik hier uit oude resolutieboeken wil ophalen.

In het ambt Neder Betuwe was in het midden der zeventiende eeuw al sedert onheugelijke jaren raap- en koolzaad geteeld, zonder dat daarvan ooit tiend was gegeven. Zelfs werd gezegd, dat het ambtsgericht meermalen had uitgesproken, dat die gewassen niet tiendplichtig waren.

Eenigszins bevreemdend is dit wel, daar toch van tabak steeds tiend gegeven moest worden en nog kort te voren bij resolutie van het Quartier van Nijmegen van 8 Juni 1654 was bepaald, dat van tabak tien gulden per morgen aan geld of het tiende deel van den geplukten tabak naar keus van den eigenaar aan den tiendheffer gegeven moest worden: een bedrag, dat later tot zes gulden per morgen is teruggebracht, zooals ook nu nog betaald wordt.

Hetzij dat de teelt van raap- en koolzaad bijzonder toenam of dat de later ingevoerde teelt van het craveelzaad (een zomeroliezaad) deed vreezen, dat de tiendheffers hoe langer hoe meer

nadeel zouden lijden, het een of het ander voorzeker deed in 1655 eenige tiendeigenaren in de Neder Betuwe en het schependom van Tiel samenspannen, om van die zaden ook hun aandeel te verkrijgen.

Dit waren Arent Vijgh, heer van Zoelen, ambtman van Neder Betuwe en richter van Tiel, met zijne broeders Joost Vijgh, heer van Alblasserdam, de Snor en de Woerd, commandeur van de Duitsche Orde, en Cornelis Vijgh, burgemeester van Tiel, Johan Willem van den Jeude, Steven van den Steenhuys, Floris Vosch van Avesaet en Balthasar Hydoraeus, predikant, te zamen tiendheffers in Zoelen en Avezaath.

Verder de Gedeputeerden van het Quartier van Veluwe als tiendheffers in Ravenswaay, Rijswijk en Kesteren.

Otto van Gelder, heer van Well, als tiendheffer in Opheusden en Frans van Lynden, heer van Hemmen, als tiendheffer in Hien. Deze laatste was een neef van den heer van Zoelen, als zoon van diens tante Heilwig Vijgh.

Om tot hun vermeend recht te geraken dienden zij in 1655 een verzoek in aan den Landdag van dit gewest, dat het Hof provinciaal geauthoriseerd zoude worden om na verhoor van de geïnteresseerden hierover te disponeeren.

Dit was voorzeker met oordeel zoo overlegd door die heeren of liever door den ambtman Vijgh, want uit alles is wel na te gaan, dat hij de spil was, waarom alles draaide. Nu waren in Neder Betuwe vroeger altijd tiendzaken berecht door het ambtsgericht, zijnde de ambtman met de leden van de ridderschap; en al pleit nu veel voor de meening, dat dit gericht door partijdigheid niet het gewenschte college was om uitspraak in [illegible] te doen, uit de aangehaalde motieven blijkt niet, dat [illegible] zich juist daarom tot den Landdag wendden, want [illegible] behoorde dan de zaak bij het Quartier van Nijmegen [illegible] te zijn, dat nog kort te voren, zooals blijkt, in [illegible] besluit had genomen en bij eene resolutie van den [illegible] van [illegible] daartoe in zijn kring was aangewezen.

[illegible] der heeren was wel, dat de zaak vóór het Hof [illegible] was de kans op een uitspraak ten gunste van [illegible] grooter dan van het Quartier te wachten was. [illegible] in dat Hof Joost Vijgh, Heer van Isendoorn, [illegible] Nederbetuwschen ambtman. Hij was een man [illegible] en veel invloed en zeker met zijn neef op [illegible] hij meermalen, ook nog in Augustus 1651,

op diens kasteel te Zoelen vertoefde (zie Rink, Beschrijving van Tiel, Bijv. bl. 26).

Zeker is de beschuldiging, dat Arend Vijgh door zijn invloed de leden van de Zutphensche en Veluwsche Quartieren in zijn voordeel overgehaald heeft, niet uit de lucht gegrepen. Ten opzichte der leden van het Veluwsche Quartier zal dat niet zoo moeilijk zijn geweest, dewijl die wegens dat Quartier zelf geïnteresseerd waren door het bezit der tienden van Ravenswaay, Rijswijk en Kesteren.

Om tot het verloop der zaak terug te keeren, zullen wij nagaan, wat daarover in de recessen van den Landdag van Gelre en van het Quartier van Nijmegen, benevens in het resolutieboek van Ambtman en Ridderschappen van Neder Betuwe vermeld wordt.

Zooals mij evenwel meermalen is gebleken, werden destijds niet alle resolutiën ingeschreven, daarbij dezelve ook niet altijd geboekt op den juisten dag, dat zij werden genomen. Zoo was het ook in deze, want volgens de latere protesten werd reeds op 3 October 1655 door den Landdag op het verzoek van Arent Vijgh c. s. beschikt, terwijl het besluit vermeld is onder dagteekening van Martis 16 Octobris. Ook was in deze zaak naar aanleiding van het ingediende request door het Quartier van Nijmegen op 3 October een besluit genomen, hetwelk eveneens niet voorkomt. Wel is eene dergelijke resolutie, op 20 October genomen, in het reces ingeschreven, doch de protesten spreken duidelijk van twee resoluties en geven ook een reden aan voor dit verschil, te weten, dat bij het sluiten der vergadering eerst de besluiten, die genomen waren, werden gelezen en zoo is het te begrijpen, dat inschrijving van een besluit, dat niet mede gelezen werd, door belanghebbenden werd verzocht, welk besluit dan op den dag van het verzoek en niet op den dag, waarop het eigenlijk genomen werd, vermeld zal zijn geworden.

De Landdag dan nam het volgende besluit:

Martis 16 Octobris (1655).

„Op requeste van de respective eygenaren ende besitters „van de thienden in den ampte van Nederbetuwen ende „schependomb van Tiel gelegen, clagende over het groot inter„esse ende schaede, so deselve in hare thienden sijn lijdende „door het menichfoldich besaeyen van de coornlanden mit

„raep-, craveel- ende coolsaet, daervan henlieden den thient „geweygert wort, versoeckende, dat daerinne ene seeckere ordre „beraemt moge worden naer het exempel van naebuyrige amp- „ten, plaetsen ende provinciën.

„Is goetgevonden t' authoriseren den Hove provinciael om „naer verhoor van geinteresseerde parthijen hierover te dispo- „neren, als deselve nae rechten ende billickheyt bevinden sullen „te behoren."

In dit besluit wordt evenmin de naam van Vijgh als het verzoek om het Hof met deze aangelegenheid te belasten vermeld en toch wordt in verdere besluiten daarvan steeds gesproken. Nu dit besluit eerst eenige dagen, nadat het was genomen, op verzoek werd opgenomen, waren de gecommitteerden van Tiel in staat dadelijk hun protest (en dat zeker schriftelijk) in te dienen, welk protest luidt:

„De gecommitteerden der stadt Tiel, met bevremdinge voor- „gecomen sijnde, dat de quartieren van Zutphen ende Veluwe „op requeste van enige eygenaers van thienden in den ampte „van Nederbetuwen ende schependomb van Tiel (pretenderende „de thiende van het raep-, creveel- ende coolsaet) belieft heb- „ben het Hoff provinciael t'authoriseren om over dese saecke „recht te plegen, daer nochtans het quartier van Nijmegen, „onder wiens district gemelde ampt ende stadt gelegen sijn, „bij resolutie hiernevens gaende verstaen heeft, dat de voors. „saecke gelaten soude worden bij hetgene dienaengaende tot „noch toe in observantie ende gebruyck geweest is. Ende ge- „considereert dat de thienden van het gemelde saet in het „schependomb van Tiel noyt gepretendeert ende in den ampte „van Nederbetuwe voor desen sententien tot naedeel van de „eygenaers der thienden gewesen ende in rem judicatam gegaen „sijn, vinden de voors. gecommitteerden, so wegens hare prin- „cipalen als oock hare borgeren ende ingesetenen in gemelte „ampt ende schependomb geërft, haer genootsaeckt mit dese „tegens voorgaende authorisatie wel expresselick te protesteren, „sustinerende in dese saecke, concernerende de vrijheyt ende „privilegiën haerer stadt ende ingesetenen ende contravenie- „rende stadt- ende lantrechten, gene overstemminge plaetse te „hebben. Gedenckende geene evocatiën off citatiën in desen te „respiceren, maer hare onderdanen omnibus legitimis modis „bij hare oude possessie ende door immemoriale prescriptiën „gestabiliëerde vrijheit te mainteneren, versoeckende dat dit

„protest nevens de resolutie des Nijmeechsen quartiers in des „Lantschaps reces geïnsereert moge werden om sich daervan „ter gelegener tijden ende plaetsen te mogen dienen."

Die bedoelde resolutie van het Quartier van Nijmegen moet dus van vroegeren datum zijn dan 16 October en zal wel zijn die op 3 October was genomen, schoon die niet geboekt is; wel wordt onder dagteekening van 20 October 1655 in het Quartiersreces gevonden:

„Op requeste van de respective eygenaren ende besitters van „de tienden in den ampte van Nederbetouwen ende schependom „van Tiel, versoeckende die tienden mede te mogen trecken van „raep-, crevel ende coolsaet, hetwelcke tegenwoordich in den „voors. ampt seer veel gesayt worde, off dat anders 't Hoff „provinciael geauthoriseert mochte worden om naer voorgaende „verhoor van de geinteresseerde daerover te disponeren. Hierop „gehadt bericht van de gecommitteerden der stadt Tiel, is de „saecke gelaten bij 't geene dienaengaende tot noch toe in „observantie ende gebruyck geweest is."

Of deze protesten aan het Hof werden medegedeeld of niet, zeker wel het besluit van den Landdag, want het Hof citeerde de onwillige eigenaren tegen den 19 Maart 1656, waartoe (door bemiddeling van den ambtman) in Februari van dat jaar door de kosters bij kerkelijke publicatiën in de verschillende dorpen van het ambt bekendmaking geschiedde.

Doch nu kwam ook het verzet los, zooals zeer breedvoerig vermeld is in het Nederbetuwsche resolutieboek. De meerderheid van de ridderschap was voor het oude privilegie van vrijdom van tiend en de landschrijver was zeker mede op hun hand: anders zouden alle resolutien en protesten niet zoo wijdloopig zijn geboekt.

Everard de Cock van Oppijnen, wonende op Thedingswaard te Avezaath, Joost van Stepraedt tot den Pluimenburg te Dodewaard en François van Haeften tot den Esch te Hien, oordeelende, „dat de saak der tienden was toucherende des Ampts en derselver geërfden privilegiën", hadden dienaangaande den Heer tot Soelen gesolliciteert om eene convocatie der Ridderschap te doen, 't welk Zijn WelEd. hadde geweigerd, zoo hebben de welgemelde Heeren Cock, Stepraedt en Haeften met communicatie van aanwezende Riddermatige leden, binnen Tiel residerende, goedgevonden d' andere leden van de Ridderschap te convoceren tegen den 21 Februari 1656 binnen Soelen ten huize van den

scholtus Berndt Cock, om alsoo den Ampt en derselver ingezetenen en geërfden bij haar hebbende recht en privilegiën te helpen mainteneren.

Daar compareerden met die drie Heeren Cornelis de Cock van Delwijnen, wonende te Eck en Wiel op Cortenhoeve, Cornelis Vijgh, de Tielsche burgemeester, Wilt van Broeckhuysen, Heer van Eck en Wiel, Reynier van Stepraedt, zoon van Joost tot den Pluimenburg, Joost van Golsteyn van Hoekenburg te Rijswijk, Johan de Cock van Oppijnen, waarschijnlijk Heer van Geffen, Diderik van Els van den Boelenham, Diderik van Broeckhuysen, de broeder van Wilt, Diderik van Eck van Teisterbant, Melchior de Cock van Oppijnen, waarschijnlijk een zoon van Everard, en Bernardt van Welderen, Heer van Valburg, die later ambtman van Neder Betuwe werd.

Toen zij vergaderd waren verscheen de heer tot Soelen, die na gehouden redenen en wederredenen tegen deze vergadering inleverde zeker protest bij Zijn WelEd. neffens Jrn. Corn. Vijgh, Joost van Golsteyn, Diderick van Els en Diderick van Eck beteekend, welk protest verlezen zijnde, hebben de andere heeren welgemelden heer tot Soelen verzocht om sessie te willen nemen en de poincten voors. in omvraag te brengen, zeggende niet anders als de privilegiën van haar ambt te willen behandelen.

Waarop welgemelde Heer tot Soelen heeft geantwoord, Zijn WelEd. was ook genegen 't ampt bij haar privilegiën te mainteneren, maar dat deze zaak der tienden niet het ampt, maar particulieren tegen particulieren rakende was en overzulks geene omvrage daarop voornemens was te doen.

't Welk bij de Jonkeren ontkend zijnde, is Zijn WelEd. (latende 'tselve protest in handen des landschrijvers) neffens de bovenschreven Jonkeren protestanten uit de vergadering vertrokken.

Daarop werd goedgevonden, dat Jr. Everard de Cock van Oppijnen, als d'oudste in verschrijving, in deze zaak zal presideren en naar examinatie van saeke concluderen en resolutiën formeren, zooals ten besten dienste van 't ampt gevorderd zal worden te vereischen en te behooren.

Toen werd besloten allen kosters dezes ampts tegen Zondag eerstkomende den 24 dezer maand aan te schrijven, niet te ondernemen de citatie der thienden op nieuw te publiceren of te affigeren, maar, in cas dezelve geaffigeert is of mocht worden, van de kerkdeur af te trekken, of dat men tegen haarluider personen zal procederen, als bevonden zal worden te behooren.

Verder dat in naam der vergadering billetten zullen ververdigt en ten voors. dage gepubliceert worden, waarbij allen en een iegelijk ingeseten zal geïnterdiceert worden de voors. citatie niet te pareren of zich in eenigerlei wijze over de voors. saek ten Hove in te laten, op poene dat tegen deselve zoodanig zal worden geprocedeert, als men sal bevinden na exigentie van saeke te behooren.

En om te procederen met alle civiliteit is goedgevonden, dat uit het midden van Haar WelEd. gecommitteerden gemaakt en gesonden zullen worden aan de WelEd. en M. Heeren Raden gedachte Forstendoms, om zooveel mogelijk Haar WelEd. en Mog. te induceren tot intrekking der voors. citatie en deselve te verzoeken van in 't toekomende geen saeke, directelijk aan den Adelijken Gerichte gehoorig, zich aan te matigen. En bij ontstentenis, dat Haar WelEd. (naar voorgaande genomen advies van een rechtsgeleerde) daartegen op 't sierlijkst zullen hebben te protesteren en te melden, dat ze willen onschuldig wezen van de onheilen, zoo dienaangaande zouden mogen ontstaan.

Hiertoe werden gecommitteerd Everard de Cock van Oppijnen, Joost van Stepraedt tot den Pluimenburg en Cornelis de Cock van Delwijnen.

En is verder geresolveerd, dat de Officier (nota bene de amptman) geen sententie des Ed. Hoves ter executie zal stellen, zonder dat parthijen alvorens met nieuwe instantie voor den Adelijken Gericht zal hebben gedoceert dezelve zaak eigenlijk ten Hove te behooren.

Nog zou geschreven worden aan de respectieve magistraten der drie steden dezes Quartiers, om den Ampte in haar rechte privilegien te willen helpen mainteneren.

Het protest van den Heer tot Soelen zou onder den landschrijver in originali blijven en aan de protestanten daarvan copie worden gegeven, welk protest werd gezegd het meest te bestaan in onwaarheden en injurieuse woorden en aldus luidde:

„Alsoo sommige particulieren van de Ridderschap des ampts Neder Betuwe haar hebben laten gelieven een convocatie te doen van de geheele Ridderschap des voors. ampts en dat buiten ordre en toedoen van den heer Amptman des Ampts voors. en dat om te delibereren over saken den voors. ampte in 't generaal niet toucherende, maar wel sommige geërfden in 't particulier, te weten over de questie ontstaan tusschen sommige en met samentlijke tiendheeren en ettelijke geërfden dezes

ampts over tiendgeven van raap-, cool- en kraveelsaad, gelijk uit acte van citatie te zien, en alsoo deselve questie 't voors. ampt in 't generael niet raakt, nemaer eene questie is tusschen particulieren, soo ist, dat wij onderschr. tegen alsulke onwettige conventiculen en over 't geen daarin gehandeld sal worden protesteren, gelijk wij onderschr. ook protesteren over de brieven tot deze convocatie dienende, bij den landschrijver Foyert gedepecheert en in qualité als landschrijver onderteekent, ook tegens bijwesen van deselve conventiculen, soo hij landschrijver dezelve mochte bijwonen, voornemens sijnde naar ons vermogen hetzelve tegen te staan, en wordt hiervan verzocht acte om deze te gebruiken, daar noodig zal zijn. Actum op den 21 Febr. 1656 en was onderteekend: A. Vijgh, J. van Golsteyn, Corn. Vijgh, D. van Els, Diederick van Eck."

Op den 9 April 1656 had opnieuw te Zoelen eene vergadering van de Ridderschap van Neder Betuwe plaats. De ambtman was weder door de gecommitteerden, in de vorige vergadering benoemd, verzocht de Ridderschap op te roepen, had weder geweigerd zulks te doen, waarom de oproeping van de Gecommitteerde Heeren was uitgegaan. Eveneens weigerde de Heer Vijgh de vergadering te presideeren. Aanwezig waren Everard de Cock van Oppijnen, Reynold van Wijhe, Heer tot Echteld, Joost van Stepraedt tot den Pluimenburg, François van Haeften, Jacob van Suylen van de Natewisch, Cornelis de Cock van Delwijnen, Wilt van Broeckhuysen, Reynold van Stepraedt tot den Pluimenburg, Johan de Cock van Oppijnen, Diderick van Broeckhuysen, Melchior de Cock van Oppijnen en Bernard van Welderen.

Alle voorstanders van de tiendheffers waren weggebleven en de vergadering koos Everard de Cock van Oppijnen tot president, die voordroeg en deed voorlezen 't geen in de zaak der tienden gedaan en bij het Hof daarop gedisponeerd en voorgevallen was. Het Hof liet zich het voordragen der Heeren Gecommitteerden niet welgevallen, maar stelde alleen de behandeling der zaak uit tot den 21 April.

Besloten werd zich te blijven verzetten en, mocht het Hof onverhoopt des ambts gerechtigheden te niet doen, zoo haast mogelijk weder door het geheele ambt billetten te doen publiceeren en affigeeren, waarbij een iegelijk zou worden geinterdiceerd „soodanige sententie of continuaciën niet te pareren."

De commissie bleef werkzaam en werd vermeerderd met

de Heeren Jacob van Suylen van de Natewisch en Wilt van Broeckhuysen, „om in alle voorvallen der voors. zake des ampts gerechtigheid te defenderen en alles te doen 't geen bij de geheele vergadering der Ridderschap gedaan en gehandeld soude moeten worden, belovende 't selve alles voor bundig en van weerde te zullen houden, terwijl de aanwezigen malkanderen beloofden, dat se heiliglijk zullen mainteneren de resolutiën, soo den 21 Febr. als op heden den 9 April 1656 genomen, zonder in 't groot of in 't klein daarin te veranderen of te verminderen of eenige compositien dienaangaande in te gaan of te beramen."

Evenwel tegen de personen, die zich tegen de resolutien verzet hadden, werd reeds krachtig opgetreden. De scholt Broeckhuysen had den koster te Opheusden gelast de citatie voor de derde reis te publiceren en Gerrit Wttenweerde had in persoon die publicatie in de kerk te Rijswijk gedaan. Beiden werden ter verantwoording geroepen op den aanstaanden gerichtsdag, evenals de secretaris van Zoelen en de kosters van Heusden en Avezaath, die mede die publicatie gedaan hadden, terwijl den scholtus Foyert als rentmeester der vicariegoederen (uit welke goederen de kosters eenige betaling genoten) schriftelijk gelast werd „bij provisie geen tractement aan deselve kosters te laten volgen, alzoo 't selve in rekening niet zal worden geleden."

Alvorens die gerichtsdag te Kesteren op 5 Mei 1656 plaats had, veroordeelde het Hof, bij vonnis van den 3 Mei, de tiendplichtigen om aan de tiendheeren te laten volgen den tiend van raap-, kool- en craveelzaad en andere zaden, waarmede zij hun tiendplichtige landerijen hebben bezaaid of nog zullen bezaaien (zie Registers op het archief van het Hof, blz. 177).

Op de eerstvolgende gerichtsdagen en vergaderingen in het ambt werd de verhouding tusschen ambtman en Jonkers er niet beter op. Het getal, dat in verzet was, had de meerderheid van stemmen en zoodoende werd, wanneer de ambtman eene zaak niet aanhangig wilde maken, door Everard de Cock van Oppijnen omvraag gedaan en door de aanwezigen besluit genomen. In het toelaten van nieuwe leden werd men moeilijker, eischte meer bewijzen of stelde de toelating uit, terwijl besloten werd tegen Werner van Broeckhuysen en Gerard Wttenweerde te procedeeren en den kosters van Heusden en Avezaath voorloopig geen tractement uit te betalen. De ambtman bracht daartegen in, dat het onfatsoenlijk was de scholtussen en kosters

daarover aan te spreken, „alzoo die niet anders hebben gedaan, dan 't geen zij schuldig zijn" en leverde een protest daartegen in, daarbij aangevende, dat Everard de Cock van Oppijnen uit kracht van die resolutie niet gequalificeerd was noch kon worden om de kosters en scholtussen des ambts te actioneeren, „dat ze weten rakende den tiend van raap-, kool- en craveelzaad hebben gepubliceerd, alzoo hun dat eerst door den Gesubstitueerden Amptman in dezen en daarna van Zijn WelEd. zelfs op ordre van de Heeren Raden des Furstendoms Gelre en Graafschaps Zutphen (welkers mandamenten men eeds- en ampts-halven schuldig en gehouden is te exploiteren) strictelijk belast is geweest; protesteert alzoo Zijn WelEd. van indracht in zijne bediening, Zijn WelEd. uit den naam van de Hoogheid des Lands voors. aanbevolen, gereeds gedaan of nog te doen. Alzoo het den Amptman en niemand anders toestaat volgens de Landbrieven het Ampt te voeren en te vertreden, gedenkende zoodanige wettelijke middelen bij de hand te nemen, als Zijn WelEd. tot voorstand en maintenue van 's Lands Hoog- en gerechtigheid en afwering van feitelickheid en disordre in de regeering des Ampts eedshalven verplicht is."

Door de familie Golsteyn werd aan het Hof een request gepresenteerd over de niet-toelating als riddermatige van Adriaan Joost van Golsteyn en Everard Godtfried van Meerten, hetwelk om bericht in handen van de Ridderschap gesteld en op eene vergadering den 3 Juli 1656 door den Ambtman voorgebracht werd. Evenwel luidde het besluit, dat deze zaak op een ordinaris gerichtsdag voorgebracht behoorde te worden, om aldaar op gedelibereerd te worden.

Op dien gerichtsdag den 21 Juli d. a. v. te Kesteren kwam de admissie weder voor en deed Willem van Golsteyn de documenten van wege zijn broeder voorlezen, doch vermits de maaltijd voorhanden was, scheidde de vergadering zonder geconcludeerd te hebben.

Dit vermeldt althans het resolutieboek en daarop volgt:

„Na 't houden der maaltijd wederom sessie genomen zijnde, is weder op het bord gebracht d' admissie der Jonkeren,

En heeft de Heer Amptman gezegd, dat men deselve zaak zoude uitstellen tôt des anderen daags en ondertusschen de gerichtelijke zaken bij de hand nemen,

Waartegen verscheiden Jonckeren hebben gezegd, dat de resolutie, met pluraliteit vóór den middag genomen, behoorde

geteekend te worden, verzoekende aan den Heer Amptman, dat de Landschrijver zoude belast worden de zoodane teekening te doen.

Daartegens de Heer Amptman seyde, dat voormiddags was geresolveert, dat men eerst den weg van accomodatie zoude tenteren en dat voor 't scheiden dezer vergadering daarop omvraag gedaan en geconcludeerd zoude worden.

Waarop Jrn. Everard de Cock van Oppijnen, Reynold van Wijhe, Heer tot Echteld, Joost van Stepraedt tot den Pluymenburg, Jacob van Zuylen van den Natewisch, Corn[s] de Cock van Delwijnen, Wilt van Broeckhuysen, Johan de Cock van Oppijnen, Diderick van Broeckhuysen, Melchior de Cock van Oppijnen en Bernard van Welderen hebben gezegd, dat bij Haar WelEd. voor den middag was gestemd, dat het reglement vastgesteld moest blijven en zoolang de Jonkeren (zoo haar aangegeven hebben) niet en betoonden 't selve voldaan te wesen, deselve niet te kunnen admitteren en dat oversulks 't selve (als hebbende Haar WelEd. de meeste stemmen) voor resolutie moet zijn en blijven, waarbij Haar WelEd. alsnoch waren persisterende, belastende den Landschrijver zulks te teekenen.

De Heer Amptman daartegens de Landschrijver met harde woorden belastende 't selve voor geen resolutie te zullen teekenen, protesterende van indracht in zijne bediening.

Item de Jonkeren Willem van Golsteyn, Rodolph van Eck, Floris Vosch, Diderick van Els, Diderick van Eck en Casper van Eck, dat men deselve saak zoude uitstellen tot des anderen daags, tot den weg van accomodatie was ingegaan.

D' andere voorgemelde Jonckeren seggende, datter met pluraliteit conclusie was gevallen en dat Haar WelEd. daarbij persisteerden.

D' Heer Amptman seyde als voren.

Den dag daarna, den 22 Juli, heeft de Heer Amptman in omvraag gebracht, of men de Jonckeren Golsteyn en Meerten zoude admitteren.

En hebben de Jonkeren, zoo gisteren gezegd hebben, dat alreede conclusie was genomen, bij hare stemmen gepersisteerd en gezegd, dat men daarover geene nieuwe omvraag behoorde te doen.

De Heer Amptman, Jrn. Casijn van Bemmel, Willem van Golsteyn, Rodolph van Eck, Floris Vosch, Diderik van Els,

Diderik van Eck en Casper van Eck, dat Haar WelEd. deselve edellieden verklaarden admissibel te zijn.

En is den Landschrijver aangezegd, dat hij de stukken, van beide de Jonkeren overgeleverd, zal mogen registreren.

Den 23 dito.

De Heer Amptman sessie om tot de besoignes te treden genomen hebbende, heeft zijn WelEd. de jonkeren om ook sessie te nemen vermaand. En hebben alsdan de jonkeren Everard de Cock van Oppijnen, Joost van Stepraedt, Jacob van Zuylen van den Natewisch, Corn. de Cock van Delwijnen, Wilt van Broeckhuysen, Johan de Cock van Oppijnen, Dirck van Broeckhuysen, Melchior de Cock van Oppijnen en Bernard van Welderen in handen van den Landschrijver gesteld een schriftelijk protest, luidende als volgt:

„Alsoo op gisteren den 22 Juli dezes jaars 1656 in den Gerichte tot Soelen groote impertinentie over d' admissie eeniger Jonkeren tegens verscheiden leden en Jonckeren dezes Gerichts voorgevallen, gebruikt en gepleegd zijn, dewelke in een plaats, waar de Justitie te administreren aanbestemd was, niet compatibel zijn en bij den Heer Officier daarin volgens zijn Ampt geen silentie en wierde geinterponeerd, nemaar de versoekenden van admissie tegen pluraliteit van stemmen en resolutie liet binnenkomen, zoo ist, dat de geinteresseerde leden des voors. Gerichts dienshalven tegen den Heer Amptman op het sierlijkst zijn protesterende alsmede tegen alle gerichtelijke acten en andere zaken, zoo hierna alhier als tot Soelen voorgenomen mochten worden, gelijk hierna breeder bij geschrift gededuceert en ingelevert zal worden, om Haar WelEd. te dienen en zoo deselve te rade zullen bevinden te behooren. Belastende den Landschrijver dit provisionele protest opentlijk op te lesen, ten signate te stellen en den Heeren protestanten daarvan acte mede te deelen. Actum tot Kesteren voor den Middag den 23 deser maant en jaar voors."

Welk protest verlesen zijnde, heeft de Heer Amptman zijn contraprotest daartegens in te brengen bedongen en de Jonkeren versocht sessie te willen nemen of anders met de presenten te sullen besoigneren.

En zijn alzoo de welgemelde Heeren protestanten uit de vergadering getreden.

Heeft volgens de Heer Amptman bevorens tot de besoignes te treden de welgemelde Jonkeren om sessie te willen nemen·

door den gesubstitueerden Scholtis Wttenweerde doen aansoeken. En alsoo Haar WelEd. niet en compareerden, is tot de besoignes getreden.

Zijn wederom binnen gestaan de Jonkeren Meerten en Golsteyn ernstelijk versoekende, dat doch finale resolutie op Haar Ed. versoek mocht worden genomen en dat in zoodane forme, dat Haar WelEd. in haar aangeboren recht niet mochten verkort, nemaar gemainteneerd blijven. Protesterende van ongelijk, indien men Haar niet wilde admitteren. 'T welk gehoord en deselve buitengetreden zijnde, heeft de Heer Amptman deselve Jonkeren voordraag in omvrage gebracht.

En is daarop met eenparigheid van stemmen verstaan, dat de welgemelde Meerten en Golsteyn admissibel zijn en het gearresteerde reglement genoegzaam hebben voldaan en dat overzulks welgemelde Heer Amptman deselve tegen toekomende Gerichtsdag zal verschrijven, om alsdan neffens andere leden sessie te mogen nemen."

Zeer zeker was dit een flinke manier van den Ambtman en zijne aanhangers om leden van hunne partij toegelaten te krijgen.

De volgende gerichtsdag, den 27 October 1656 aangevangen, was niet kalmer. Nu had de andere partij weêr eenige jonkers admissie doen vragen, te weten de jonkers (Adolph) van Brienen, (Bernt) van Suylen van de Natewisch en (Baptista) van Balveren, en wilde de admissie direct behandeld zien, doch dat verkoos de ambtman niet en wilde eerst de gerichtelijke zaken afdoen; vandaar zeker dispuut op den 27 October, doch het boek meldt niets daarvan en begint:

„Den 28 dito heeft de Heer Amptman overgeleverd en doen verlesen dit naebeschr. protest. Daaruit blijkt, dat er verschil was gisteren en heden over de volgorde der behandeling van zaken, waarom de Ambtman klaagt in zijne bediening en in de cours van Justitie nadeel geleden te hebben en gedenkt zijn actie dienaangaande te institueren, daar en zoo 't behooren zal.

Cornelis Vijgh, Joost van Golsteyn, Diderick van Els, Diderick van Eck, Casper van Eck en Everard Godtfried van Meerten hebben zich met het voors. protest geconformeert en verklaart gewillig geweest te zijn om eerst justitie te administreren.

Floris Vosch ad idem.

Bernard van Welderen ontkent wel expresselijck te wesen

onder 't getal van de Jonkeren, die de gerichtelijke saken opgehouden hebben en ook gewillig geweest te zijn justitie te administreren.

Cornelis de Cock verseyt gelijk Jonker Welderen.

Wilt en Diederik van Broekhuysen ad idem.

Everard de Cock, Zuylen, Reynold van Stepraedt en Johan (en) Melchior de Cock zeggen mede als Jonker Welderen.

En hebben deselve Jonkeren Everard de Cock, Zuylen, Cock van Delwijnen, Wilt van Broeckhuysen, Johan de Cock van Oppijnen, Diderik van Broeckhuysen, Melchior de Cock van Oppijnen en Bernard van Welderen haar vorder contraprotest en defentie daartegen uitbedongen."

Intusschen werd over de admissie niets besloten, doch in de resoluties van den gerichtsdag van 31 December 1656 wordt vermeld, dat alstoen beschikt is op de aanvragen om admissie van de Jonkeren Joost Vijgh, Commandeur der Duitsche orde, Carel Vijgh, Heer tot Ubbergen, Adolph van Brienen, Berndt van Zuylen van den Natewisch en Baptista van Balveren.

En hoe was het nu intusschen gegaan met de zaak der tienden? Volgens eene ingeschreven vergadering van de gecommitteerden uit de Ridderschap, te Zoelen op 21 Juni 1656 gehouden, was aan hen gezonden een request van Dirck Toeniss, wonende te Hien, die daarbij mededeelt, dat de WelEd. Heer François van Lynden, Heer tot Hemmen, in qualiteit als tiendheer, op den 9 dier maand zich had willen ondernemen op een onfatsoenlijke wijze en met rouwen hand (als niet verwittigd zijnde van suppl., gelijk zulks na costuum dezes ampts als elders altijd wordt geobserveert) van zijn land onder Hien te halen raapzaad, aldaar gemaaid liggende. En dat hij zulks niet konde gedoogen (als zich willende mainteneren bij een meer dan dobbel hondertjarige possessie en zich reguleren naar de ordre, soo de Ridderschap in desen ampte hebben gepubliceert) 't selve saad van gemelde Heer tot Hemmens wagen hadde afgeworpen. Dat daarover gemelde Heer tot Hemmen hem suppl. hadde beklaagt ten Hove en diensvolgens geciteerd om op den 30 dezer maant de voors. wettige oppositie voor gedachten Hove te disputeren. 't Welk hij vermeende ongehouwen en hem ongelegen te zijn, diensvolgens versoekende brieven van intercessie aan welgedachte Hove, ten einde hij ongemolesteerd en buiten schade gelaten moge worden.

Besloten werd een brief aan het Hof af te zenden en hier-

door is waarschijnlijk de vervolging aangehouden, althans ik vind er niets meer van vermeld.

Het Neder Betuwsch resolutieboek vertelt verder niets over deze zaken, doch uit de Recessen van het Quartier van Nijmegen blijkt, dat de verschillen tusschen Ambtman en Jonkeren van Neder Betuwe daar ter sprake zijn gekomen: immers 3 October 1656 „Heeft in den Quartiere gediend de kwestieuse zaak tusschen eenige jonckeren des ampts van Neder Betuwe tegen den Heer van Zoelen, ambtman des voors. ampts, over het heffen van den tiend van kool-, raap- en crevelzaad, en nadat daarover hinc inde verscheiden debatten gevallen waren, heeft het Quartier goedgevonden de retroacta in dezen na te zien, wordende noch de zaak gelaten in staat". Terwijl 11 October d. a. v. besloten werd over de differenten en disputen tusschen eenige Jonckeren des Ampts van Neder Betuwe en den Heer van Zoelen zoo voor zich zelfs als amptman deszelven ampts ontstaan, vier Heeren uit hetzelve Quartier te committeren, dewelke geauthoriseerd zullen worden alle bedenkelijke middelen, motieven en redenen aan te wenden om partijen over al hare gerezene disputen te accorderen en te vereenigen, zoo eenigzins doenlijk is; en bij ontstentenis van zulks zullen de voors. Gecommitteerden alle tentativen en redenen van inductie gebruiken ten einde partijen te bewegen over de meergezegde disputen aan haar of andere onpartijdigen te willen submitteren, in welken val de voors. Gecommitteerden zullen assumeren eenen suber arbiter en dit alles ongeprejudicieerd het gesustineerde hinc inde, wordende ondertusschen alles gelaten in staat en den voors. amptman versocht den aanstaanden Gerichtsdag van Neder Betuwe voor den tijd van veertien dagen te willen varsten 1), waartoe dan genomineerd zijn uit de ridderschap den amptman van Overbetuwe (Cornelis van Bronckhorst) en den Heer van Wolferen (Bartholt van Gent) en uit de steden den syndicus Someren en den raadsheer Glummer (tot Palmenstein), dewelke naastkomende Donderdag binnen de stad Nijmegen zullen verschijnen en een aanvang van hare besoignes maken.

Op 13 Mei 1657 heeft in den Quartier (weder) gediend het different tusschen eenige Jonckeren in den ampte van Neder Betuwe gezeten en de Magistraat der stad Tiel eens, en de Heer van Zoelen cum suis als tiendheffers van verscheidene lande-

1) = uitstellen.

rijen, in den voors. ampte gelegen, anderdeels, over het trekken en genieten van den tiend van raap-, craveel- en koolzaad, en nadat hierover hinc inde diverse conferentiën en debatten gevallen waren, heeft het Quartier goedgevonden en geresolveert, dat men partijen in den goede zal zien te vergelijken en deze disputen op te heffen en, 't zelve ontstaande, dat in de zaken ten principale bij wegen van recht zal worden geprocedeert en het proces, nadat het volschreven en daarin geconcludeerd zal wezen, in consulentie aan onpartijdige rechtsgeleerden met bijderzijds kennisse en bewilliging gezonden zal worden, en in val de een of de andere partij zich daartoe niet wilde inlaten, verblijft het Quartier in zulken val bij hare resolutie, den 20 October 1655 over hetzelfde subject genomen, om gevolgd en nageleefd te worden.

Waartegen naderhand aan de een en andere zijde gedaan en ingebracht zijn verscheidene protesten en acten daartoe dienende, die dezen recesse in fine toegevoegd zijn.

Daarop volgen die protesten, welke verscheidene bladzijden beslaan (in mijn handschrift dertien fijn beschreven bladzijden), waaruit ik enkel een paar nieuw ingebrachte beweringen wil aanhalen. Beide partijen werpen op elkander de schuld, dat aanvankelijk geen genoegen is genomen de zaak aan het oordeel van onpartijdige rechtsgeleerden te onderwerpen.

De leden van den Magistraat van Tiel hadden in October 1655 kennis gekregen, dat de meeste leden van de Zutphensche en Arnhemsche Quartieren overgehaald waren om zonder verhoor van de geïnteresseerde partijen de zaak naar het Hof te verwijzen, welke autorisatie, door die Quartieren gedaan, strijdig was met de eenparige resolutie des Nijmeegschen Quartiers, waaronder de goederen, waaruit de tiend gepretendeerd werd, gelegen waren. Den 14 Februari 1605 was door den landdag in de zaak van Borgemeester Aerndt van Brienen als rentmeester van Johan van Renesse tot Moermond besloten, dat in het toekomende over alle voorkomende ongeregeldheden van tienden privativelijk gedisponeerd en orde gestelt zou worden bij het Quartier, waaronder de tiendplichtige landerijen gelegen zouden zijn.

Ook werd nog door de Jonkers ingebracht, dat zij zich in de zaak nooit bij het Hof hadden ingelaten, maar enkel geprotesteerd hadden, dat de zaak daar niet te huis behoorde; dat ook de burgers en ingezetenen van Tiel niet door het Hof

waren geciteerd, alsnog dat door directie der protestanten of verzuim van iemand anders de Neder Betuwsche signaten over vele en verscheidene jaren verdonkerd en vermist zijn, waarom men het geallegeerde gewijsde niet heeft kunnen opzoeken.

Die protesten zijn zeker vooral ook voor rechtsgeleerden zeer merkwaardig, maar uit vrees te veel plaatsruimte in te nemen durf ik ze niet geheel mededeelen.

Jammer dat, voor zoover ik heb kunnen nagaan, de afloop niet beschreven is, doch uit de gevolgen blijkt, dat die voor de tiendplichtige eigenaren gunstig was, dewijl nooit tiend van kool-, raap- en kraveelzaad in de betrokken dorpen is gegeven. Wel wordt in het resolutieboek aan het einde van den Kesterenschen gerichtsdag van Juli 1657 gevonden eene resolutie, die geheel met inkt is doorgehaald en totaal onleesbaar gemaakt, terwijl op den kant deze aanteekening is gesteld: „Om redenen doorgeslagen den 14 October l.l." Niet onwaarschijnlijk, dat dit besluit iets inhield in betrekking tot de differenten tusschen den Ambtman en de Jonkers.

Zeer spoedig na het laatst vermelde Quartiersbesluit (van 13 Mei 1657) was de toon in de ambtsvergaderingen weder even vriendschappelijk als vóór het aanhalen der tiendquaestie.

Reeds 22 Juli 1657 werden op hun verzoek de kosters te Heusden en Avezaath door Ambtman en Ridderschap in integrum hersteld en de rentmeester Jerephaas Foyert geordonneerd de verzochte betaling te doen, terwijl op allervriendschappelijkste wijze met eenparigheid van stemmen den 11 Mei 1658 besloten werd den Heer tot Soelen en Swanenburg (Arent Vijgh), ambtman en richter in Neder Betuwe, toe te staan, dat de ambtmannie op zijn zoon, Jonker Carel Vijgh, zoude succedeeren en hij dien zoon, als die mondig werd, reeds tot adjunct zich zoude mogen toevoegen, terwijl eene commissie werd benoemd om bij de Heeren Raden van Hof en Rekenkamer daarop approbatie te verzoeken.

Dewijl uit geen enkel besluit of stuk blijkt, dat een der andere heeren tiendheffers zich veel moeite voor de zaak gaf, dan enkel in het begin Cornelis Vijgh, en zelfs Floris Vosch van Avesaet, die in de ridderschap was, aanvankelijk geene vergadering van het ambt bijwoonde en de oppositie zich ook hoofdzakelijk tegen den ambtman keerde, geloof ik niet te veel beweerd te hebben, door te zeggen, dat die heer de raddraaier in dezen is geweest.

CANTAAT.

In de Arnhemsche stadsrekening over 1488 wordt de volgende post aangetroffen:

Item des Dynsdaiges post Misericordia Domini die burgermeisters geschenckt tot Hugen huys den pastoeren uyt Veluwen, soe sij hier cantaet hielden, 16 qu. wijns ende 16 koicken ende 1 qu. voir der stat baide van Campen, val. 3 gld. 2 st.

Vermoedelijk staat hiermede in verband de volgende post:

Item des Dynsdaiges post Misericordia Domini heeft mij Gerit Aezenzait, koster, gerekent, dat hij heeft gehailt an Gaitz wijn thiende halff quart ad 4 albos die quart, val. 1 gl. 11 stuv.

Dezelfde post komt voor in de rekening over 1498.

Daar de uitdrukking „Cantaat" mij onbekend was, wendde ik mij tot den Zeer Eerw. Heer J. L. H. Dobbelman, deken en pastoor te Arnhem, om inlichting, die mij mededeelde, dat hij en anderen, die hij gevraagd had, evenmin deze uitdrukking ooit hadden gehoord, maar dat de vermelding van Dinsdag na Misericordia Domini hem deed vermoeden, dat er verband bestaat tusschen cantaat en het „oliemaal", dat de pastoors bij hun deken komen vieren naar aanleiding van de uitdeeling der H. Olien.

Weet een der lezers ons soms iets naders aangaande dezen naam mede te deelen?

J. S. v. V.

BRANDEWIJN.

Item des Saterdages na sente Valentijn gehaelt tot meister Ariaens een mengelen gebrants wijn tot donrekruyt te maken, facit 12 kr.

(Stadsrekening van Arnhem over 1466.)

Item 3 pinten aque vite ad 6 kr. tot donrekruyt te maken.

(Ibidem over 1467.)

J. S. v. V.

GILDEN EN QUARTIERSLUIDEN CONTRA DEN MAGISTRAAT VAN ZALT-BOMMEL, IN 1703 EN VOLGENDE JAREN.

BIJDRAGE TOT DE
GESCHIEDENIS DER GELDERSCHE PLOOIERIJ.

DOOR

Dr. E. EPKEMA.

I.

Gelderland, het Furstendom en de Graafschap, had sedert 1674 gezucht onder de drukkende Regeeringsreglementen, die soms met ijzeren vuist gehandhaafd werden door den krachtigen stadhouder Willem III, omtrent wien men niet ontkennen kan, dat hij in sommige steden en provinciën bij de magistraatsbestelling vrij despotiek optrad. Het is dan ook geen wonder, dat na zijn dood in 1702 reactie tegen die gehate reglementen ontstond, die velen niet verkroppen konden, wier kansen om op het kussen te komen al zeer klein waren geweest.

Nu brak in Gelderland en elders de tijd der Groote Plooierij aan, waarbij men tegen de Oranjevrienden reageerde en waarbij ook het volk, vertegenwoordigd door de gilden, zijne stem deed hooren door het aanstellen van Gemeensmannen of Quartiersluiden, die naast den Magistraat de belangen van stad en burgerij zouden behartigen.

Dat was een woelige tijd en het was lang geen sinecure om toen lid van het Edel Achtbaar bestuur eener stad te zijn,

daar de gilden, aangevoerd en dikwijls opgezet door die quartiersluiden, menige beroering veroorzaakten, die soms vrij hevig konden zijn. Dat ondervond o. a. ook Zalt-Bommel, dat soms in de resolutieboeken deftiger Zalt-Boemel wordt genoemd. Ik wenschte in dit artikel eene korte schets te geven van de woelingen, die daar in de eerste jaren na den dood van Willem III plaats vonden.

In 1701 had de magistraatsbestelling nog op de gewone wijze plaats gevonden; want in de raadsvergadering van 7 Januari 1701 was eene missive ontvangen van Zijne Majesteit van Groot-Brittanje als Erfstadhouder, geschreven te Hampton Court den 21sten December 1700, inhoudende, dat Zijne Majesteit de Burgemeesteren, Schepenen en Raden dezer stad, volgens de door den magistraat ingediende voordracht, voor het jaar 1701 liet continueeren. Die voordracht nu was aldus opgesteld:

Tot Burgemeesters:

Johan Holl.
Wilhelm Verbolt.

Tot Schepenen:

Johan van Cockengen.
Johan van Stralen.
Gerard van Minninghen.
Arent Schoock.
Arnout Passaert.
Leonaert van Meurs.
Antoni de Cocq.
Johan van Loenen.

Tot Raden:

Johan van Herwijnen.
Martinus Antonius van Eck.

Deze heeren nu werden op den ouden en voorgaenden eedt in hunne ambten gecontinueerd. Ook voor het jaar 1702 bevestigde Willem III hen in hunne bedieningen bij missive, geschreven te Hampton Court 16 December 1701.

Maar toen nu de erfstadhouder in het laatst van 1702 was gestorven, gaf dit aanleiding tot verandering in de wijze der samenstelling van Zalt-Bommels magistraat. Hoe dit geschiedde, wijst het resolutieboek van 27 December 1702 aan. Ik acht het

niet ongeschikt de notulen dier vergadering hier in extenso af te schrijven:

„Aldewijl door het droevigh afsterven van Sijn Coninghlijcke Mayesteyt van Groot Brittannien hoogh loffelijcker memorie de regeringe deser Provincie volgens des Landtschaps resolutie van den aghsten April deses jaers wederom gekomen is en moet worden gereguleert op den voet als voor den jare 1672, soo is naer verlesingh van de Landtschapsresolutie de anno sestienhondert vierenvijftigh bij haer Ed. en Aghtb., naedat de stemmen van de heeren Stralen en Passaert waren afgehaelt 1) en den borgermeester Holl (als den outsten in de regeringe en op wien vervolgens, conform de voorgemelte resolutie van den jaere 1654, het borgermeesterschap neffens de heer van Stralen hadde moeten koomen) versoght hadde, dat voor dese mael en sonder eenige de minste prejuditie in toekoomende daervan mochte wesen geëxcuseert, ter tijdt en wijlen die voors. borgermeesterschap op de andere leden, yegenwoordigh in de regeringe, volcomen sal hebben gerouleert, in conformité van de meergesegde resolutie van 't jaer 1654 tot borgermesteren verkooren de heeren schepenen Johan van Stralen 2) J. U. Dr. en Gerardt van Minninghen. En hebben haer Ed. den gewoonlijcken eedt in handen van den regerenden borgermeester afgeleyt. Sooals de heeren out-borgermesteren Holl en Verbolt als schepenen deses gerights sijn gecontinueert en op den eersten Januarij des jaers 1703 die respective functien op haer Ed[ens] voorgedanen eedt hebben behouden.

En sijn haer Ed. en Aghtb. naer ouder gewoonte almede getreden tot het aenstellen van Quartiersluyden en sijn daertoe bij de heeren borgermesteren Verbolt et Holl, schepenen Minninghen, Schoock et Loenen voorgestelt in 't

1. Quartier Johan Vos.
2. Quartier Godofridus Falcken.
3. Quartier Adriaen de Roock en in 't
4. Quartier Adriaen van Cockengen.

En hebben de heeren Stralen en Passaert, wiens stemmen door twee heeren sijn opgehaelt, met de heeren Meurs, Herwijnen en Eck voorgestelt in 't

1) Deze waren namelijk volgens de presentielijst, door den secretaris opgemaakt, in de vergadering niet aanwezig.

2) In eene nota naast deze notulen teekende de secretaris aan, dat van Stralen 20 Januari 1703 is overleden.

1. Quartier Antoni Degenaer.
2. Quartier Willem van Oever.
3. Quartier Leonaert Essenius en in 't .
4. Quartier Hendrick de Laet.

En vermits de stemmen ontrent de electie der Quartiersluyden quamen te staecken, is deselve buyten conclusie gebleven."

Zooals men ziet, wilde men de regeering weder op den ouden voet brengen en kwamen ook weder de quartiersluiden tot hunne oude rechten.

De pogingen om overeenstemming te krijgen omtrent de keus der quartiersluiden mislukten voorshands; althans in de notulen der vergadering van 25 Januari 1703 lezen wij het volgende:

„Ter vergaderinge voorgebraght sijnde, off niet dienstigh en ten hoogsten nootsaeckelijck was, om de swevende differenten over het verkiesen van de Quartiersluyden (die men diverse malen heeft getenteert om uyt den wegh te ruymen en t'elckens sijn ontstaen) niet diende te accommoderen, soo is aen sijde van de heeren borgermester Minninghen, schepenen Holl, Verbolt, Schoock et Loenen wederom voorgeslagen, om eyndelijck tot een gewenste conclusie te geraecken, dat vier brietjens souden werden gescreven, als van het eerste Quartier, tweede, derde en vierde Quartier, en dat ten wederseyde twee blinde looten sullen werden getrocken om vervolgens in die twee Quartieren bij ider dan een Quartiersman aen te stellen, mits sijnde effective borgers, doende professie van de ware Christelijcke Gereformeerde religie. En aengesien de heeren Passaert, Meurs, Herwijnen en Eck van ander gevoelen ontrent dit poinct sijn geweest, is die saeck als vooren gebleven."

Men moet, dunkt me, dien laatsten heeren wel gelijk geven, want dat eerste voorstel was vrij wel een knoei- en moddersysteem. Waren dus de heeren van de regeering het onderling oneens, kort daarop bleek het, dat de burgerij over hunne handelwijze, vooral over dat uitstellen van de benoeming der quartiersluiden, hoogst ontevreden was. De gilden kwamen in beweging en lieten weldra zich krachtig hooren.

II.

In de vergadering van 6 Februari 1703 werd medegedeeld, dat de magistraat vernomen had, dat de gilden den vorigen

dag in de Groote Kerk 1) waren vergaderd geweest, ofschoon de burgemeester het daartoe gedane verzoek had geweigerd, omdat hij de bijeenkomst van al de gilden te gelijk eene ongewone zaak vond, die hij niet kon goedkeuren. Dergelijke handelwijze strekte, volgens de meeningen van den burgemeester, „tot veraghtingh van de authoriteyt en gesagh van opgemelte magistraet en tot stooringe der publique rust deser stadt, borgeren en ingesetenen van dien." Daartegen moest dus iets gedaan worden; dus lezen wij dan ook, dat het volgende werd voorgesteld:

„Soo ist, dat meergemelte magistraet, in conformité van 't Placaet van den 9 Decemb. 1702 bij de Heeren Staten deser Provincie gearresteert en gepubliceert en van de naerdere besegelde resolutie deser magistraet van den 25 Januarij 1703, bij desen noghmaels verweckt en recommandeert den Heere Officier, commandeerende het regiment van de Heer Brigadier Ros in guarnisoen binnen dese stadt om alle soodanige onbehoorlijcke en ongepermitteerde samenrottinghen, bewegingen en quade onderneminghen, disordres en confusien in de gemelte kerck, op alle plaetsen te beletten en te voorkoomen; latende noghtans de borgerij en een igelijck van dien open den wegh van justitie, omme voor hare gesustineerde beswaren door behoorlijcke middelen rechtens te ageren, daer en soo het behoort."

Maar daar had men de poppen aan het dansen; dit besluit vond in de vergadering alles behalve algemeene goedkeuring. De heeren Passaert, Meurs, Herwijnen en Eck protesteerden tegen die resolutie, met reserve van verder schriftelijk protest over te geven.

Toen reserveerden zich daarentegen de heeren burgemeester Minninghen en de schepenen Holl, Verbolt, Schoock en Loenen het recht van een contraprotest.

Uit de notulen der volgende vergaderingen blijkt, dat het roerig was in Gelderland, dat in verscheidene steden de oude regenten waren afgezet en dat er een extraordinaire landdag te Zutphen werd bijeengeroepen, waarheen ook Zalt-Bommel afgevaardigden zou zenden, voor wie eene instructie werd op-

1) Die Groote Kerk is de thans alleen nog bestaande St. Maartenskerk; er wordt ook soms van de Kleine Kerk gesproken; dat was de Gasthuiskerk, waarvan nu alleen de toren nog bestaat.

gemaakt, die tot oneindig geharrewar aanleiding gaf bij den onder elkander kibbelenden magistraat. En dat het in de stad niet rustig was, blijkt uit deze woorden uit de notulen van de vergadering van 11 Februari 1703: „Eyntlick wort de Heeren Gecommitteerdens mits desen alnogh in mandatis gegeven omme met alle mogelijcke vlijt te helpen bevorderen de ruste ende welstant van dese Provincie in 't gemeen ende in 't bijsonder dat de opschuddinghe ende beweginghen in eenige districten van deselve Provincie ende in specie mede in dese stadt, alwaer de insolentien nogh dagelijcx toenemen, op de spoedigste en meest kraghtighste wijse moogen worden gestuyt."

De gilden zaten dan ook niet stil; hunne decanen dienden bij den magistraat een geschrift in, dat in de vergadering van 22 Februari 1703 werd besproken. Het betrof opnieuw het verzoek om in de Groote Kerk te mogen vergaderen onder de bijvoeging: „dat de Magistrateur alhier, bij Sijn Majesteit als Stadhouder vergeven, ipso jure heeft opgehouden, en dat het reght om een nieuwe regeringh te maecken volgens het reght der nateure 1) op de gemeynte is vervallen." Maar de magistraat kon zich met dat denkbeeld volstrekt niet vereenigen en noemde het „strijdende tegens alle reghten, welgestelde polietie, 's Lans Placaten en Resolutien en streckende tot verstooringh van de gemeene rust en regeringh." Daarom had de burgemeester het houden dier vergadering verboden en, bijaldien die toch gehouden werd, gedreigd met gewapende tusschenkomst van het garnizoen. Dit gaf weder aanleiding tot protest en contraprotest van de twee partijen in de vroedschap. Passaert cum suis protesteerden ook voortdurend daartegen, dat de andere partij geene afgevaardigden wilden zenden naar de land- en quartiersdagen, waar de quaestie zou behandeld worden over de oude en nieuwe regenten; want in Nijmegen, Tiel en andere steden waren de oude regenten afgezet. Zij vreesden vooral, dat het met de finantiën in de war zou loopen; daar het ook met de rekening van de brandschatting niet in den haak schijnt geweest te zijn, die veel te lang werd uitgesteld. Dat zulke beweringen contraprotest uitlokten, behoef ik nauwelijks te zeggen.

In de maand Mei 1703 brak in Zalt-Bommel de revolutie los. De oude regenten werden afgezet en nieuwe gekozen door

1) De gilden willen hier dus reeds eenigermate gewagen van volkssouvereiniteit.

de quartiersluiden, de dekenen der gilden 1) en gecommitteerden uit de burgerij.

Sedert dien tijd werden eerst de notulen gehouden door Dr. Henr. de Laat, provisioneelen geautoriseerden secretaris.

Daarin vinden wij vermeld, dat de nieuwgekozen regenten eerst bijeenkwamen ten huize van den heer van Herwijnen; daarna werden zij naar het raadhuis geleid door een groot aantal gewapende burgers, waarna aldaar door de quartiersluiden, de gecommitteerden en dekenen van de gilden en door de burgerij als nieuwe regenten plechtig werden aangesteld:

Tot Borgemeesters:

Arnold Passaart J. U. Dr.
Johan van Herwijnen.

Tot Schepenen:

Leonard van Meurs.
Hendrik de Laat J. U. Dr.
Godefried de Froy J. U. Dr. (oud-schepen).
Cornelis van Tuyl.
Leonard Goris (oud-schepen).
Dirk van 's Gravenweert.
Leonard Essenius M. Dr.
Aalbert van Nuyssenburgh J. U. Dr.

Zooals men ziet, de vroegere oppositie had gezegevierd en het was een ware advokatenregeering; er zaten namelijk niet minder dan vier rechtsgeleerden in dat college en met Dr. de Laat had men het Trojaansche paard binnengehaald, want die zou in de volgende jaren heel wat gespook maken.

De heeren legden nu den gewonen eed af in handen van den heer van Meynerswijk, amptsverwalter en richter in Tielerwaard, wien men verzocht had daartoe over te komen.

De artikelen, waarop de nieuwe magistraat was aangesteld en die door de hand van den quartiersman Antony Degenaar waren geschreven, behelsden het volgende:

---

1) In de notulen wordt gesproken van 15 gilden; eigenlijk waren er 16, te weten: 1°. bakkersgild; 2°. brouwersgild; 3°. beenhakkersgild (beenslachters, slagers, vleeschhouwers); 4°. chirurgijnsgild; 5°. kramers- of St. Nicolaasgild; 6°. kleermakersgild; 7°. kuipersgild (waartoe ook de wijnkoopers behoorden); 8°. metselaarsgild; 9°. schoenmakersgild; 10°. schilders- of St. Lucasgild; 11°. smids- of St. Eloysgild; 12°. schippersgild (en kooplieden); 13°. timmerliedengild; 14°. voerliedengild; 15°. weversgild; 16°. zakkendragersgild of kruisbroedersgild.

„1°. Dat deselve regeringh zal bestaan uyt tien personen.

2°. Dat dezelve magistrature met solemnelen eede zullen uytsweeren geene cabalerye direct of indirect te zullen maken.

3o. Dat dezelve Heeren zullen waarnemen en besorgen, dat alle privilegien van outs en fürstliche brieven exact zullen werden bewaard en geobserveert; als alleen uytgezondert omtrent het poinct van de driejarige regeringh.

4°. Dat de magistraat, tegenwoordigh aangesteld, zullen hebben de vrije dispositie over vacante plaatsen, zo in de magistraat als daarbuyten, zo meerdere als mindere.

5°. Dat dezelve regeringh zijn begin zal nemen met dato deses en continueren en expireren op St. Jan Evangelist dagh in de winter te weten Ao. 1706 1), als wanneer het de Quartiersluyden, gildens en borgers zal vrijstaan om de magistraat of eenige leeden van dien te continueren of discontinueren, edog alles binnen de associatie en buyten dezelve niets te doen.

6°. Dat ook op instantie van de quartiersluyden en gecommitteerdens van de gildens en borgerije de magistraat zal besorgen, dat alle andere bediende van de stad zullen werden afgesteld of weder aangesteld naar examinatie van reden en zodanige voorsieninge doen, dat alles tot meesten oirbaar van de borgerije werde gedirigeert.

7°. Dat ook alle haare caarten (gildebrieven) zullen werden gebraght op den ouden voet, en alles tot verbeteringh gedirigeert."

De nieuwe regeering besloot 17 Mei 1703 de burgerij den volgenden middag op de markt te doen samenkomen in het geweer, om den gewonen burgereed aan den magistraat te laten doen en vernieuwen 2).

Ter vervanging van van Tuyl en de Laat, die in het regeeringscollege hadden plaats genomen, werden nu tot quartiersluiden gekozen Wouter Brandt en Henricus van Rie.

De nieuwe regeering aanvaardde nu hare taak en om te maken, dat de vergaderingen voltallig zouden zijn, bepaalde zij terstond, dat wie van de leden na den uure van dagement koomt, drie stuivers boete aan de armen moest betalen. Met den gewezen secretaris Schoock wilden zij niets te

1) Dus werd eene driejarige of triennale regeering ingesteld, over welk punt later nog zware discussies zouden ontstaan.

2) De meeste burgers deden den eed, maar eenige weinige verschenen niet.

maken hebben, maar droegen het secretariaat voorloopig aan de Laat op.

III.

Enkele aanhangers van de oude regeering moesten het natuurlijk misgelden. Zoo werd o. a. de waarsman en rentmeester Egbert Blomhert afgezet en als waarsman vervangen door Adriaan Duurt. Maar Adriaan Bruystens werd opnieuw aangesteld als waarsman en rentmeester van de duysent mergen op een tractement van f600 jaarlijks. Hem werd een adjunct-waarsman toegevoegd in den persoon van Johannes de Vaal.

Den 29sten Mei 1703 werd het volgende besloten: „Wijders hebben de gemeynslieden uyt naame van de gildens en der borgerije, dogh deese laatste onder eenige modificatie, aangehouden, dat den secretaris Schoock en respective rentmeesters mitsgaders alle andere subalterne bediendens zouden werden verklaart afgestelt, ende dat geene andere in haare plaats zouden werden geavanceert, als die binnen de associatie waren."

En, zooals reeds vroeger besloten was, werd 6 Juni 1703 aan de dekenen der gilden aangezegd hunne gildekaarten ter verbetering of ampliatie in te leveren bij den regeerenden burgemeester of wel ze onder den secretaris te brengen.

Op dienzelfden dag vonden belangrijke benoemingen plaats: Dirk de Ruuck werd aangesteld tot richter en schout van Bommel; en in plaats van den afgetreden secretaris Schoock werd benoemd Antony Degenaar, terwijl het secretariaat van politie gegeven werd aan Dr. Adriaan van Oever.

Tot het aanstellen van quartiersluiden kwam de burgerij soms in de kerk bijeen en dat het dan niet altijd vreedzaam toeging, bleek al dadelijk den 8sten Juni, toen er disputen ontstonden over het verkiezen van Andries Hoet als quartiersman van het eerste quartier. Aan de klagende partij werd aangezegd bij monde of bij geschrifte hunne klachten in te dienen. Daarom kwam in de vergadering van 11 Juni 1703 Hendrik Queckel, ook namens anderen, op tegen die benoeming van Andries Hoet door de dekenen der gilden bij meerderheid van stemmen en voerde als hoofdargument aan: „alsof de voorseide Hoet tot 't zelfde ampt volgens Stad- en Land-rechte zoude ongequalificeert zijn, en wel voornamentlijk dat niet

genoeghsaam zoude geërft en gegoet zijn." En door sommige leden van het kramersgild werd tegen die benoeming geprotesteerd om diezelfde reden en mede, „dat niet genoegzaam versekert waren van wat religie dat professie deed."

De magistraat besloot nu den klagers te verzoeken hunne bezwaren nogmaals schriftelijk in te dienen. Dit geschiedde, maar de bezwaren werden ongegrond bevonden; Andries Hoet verklaarde den 12den Juni 1703, „dat het woord der waarheyd in de Christelijke gereformeerde kerke geleerd werd," en nu werd hij als quartiersman aangenomen en legde den eed af.

In overleg met de quartiersluiden besloot de magistraat (dit noemende een punt van hoogste noodzakelijkheid) de oude borger-officieren van hun eed te ontslaan en nieuwe te benoemen, hetgeen dan ook geschiedde en wel in dezer voege:

Van het 1ste Quartier:

Tot kapitein: Henricus Verweyde.
Tot luitenant: Jan van Genughten.
Tot vaandrig: Dr. J. J. van Nuyssenburg.

Van het 2de Quartier:

Tot kapitein: J. Lageman.
Tot luitenant: Willem Tielen.
Tot vaandrig: G. Spackman.

Van het 3de Quartier:

Tot kapitein: Adriaan Bruystens.
Tot luitenant: Adriaan van Stralen.
Tot vaandrig: J. Vervooren.

Van het 4de Quartier:

Tot kapitein: Diderik de Ruuck.
Tot luitenant: Philip Swaal.
Tot vaandrig: Jacob Passaart.

Zoo was dus de burgerwacht ingericht meer naar den zin der nieuwe regeering; tot sergeant-majoors 1) werden aangesteld Adriaan van Stralen en Johan Trip.

Daar Johan Lageman verzocht wegens hoogen ouderdom

1) Vroeger was er één sergeant-majoor geweest, maar men achtte het nu beter die post in tweeën te verdeelen.

geëxcuseerd te worden van zijne benoeming tot kapitein, werd in zijne plaats gesteld Dr. Emilius de Froy.

De nieuwe regeering regeerde met kracht en behartigde goed de belangen van de stad; zij zorgde behoorlijk voor de finantiën, beschermde de gilden, zorgde er voor, dat de maten en gewichten behoorlijk geijkt werden en trad met klem op tegen roervinken en vechtersbazen, wat den 16den Juli 1703 de zoon van Cornelis den graftegraver moest ondervinden, die insolent tegen den schout was. Zij handhaafden de stedelijke rechten en privilegiën betreffende de crimineele judicature, zelfs tegenover het Hof. Zij gingen ook ter bescherming van onmondige kinderen de handelingen na van curatoren in boedels. Zij zorgden door eene goede, telkens afwisselende, broodzetting voor het welzijn der burgerij, opdat die niet te duur brood zoude eten. Zij strekten hunne zorg ook uit tot het dijkwezen. Zij beschermden de burgerij tegen de afzetterijen van den houder van de bank van leening, den jood Levi Hertogh. Zij kwamen in verzet tegen den predikant Francken, die tegen hun zin een kerkeraad had laten kiezen en de nieuw geëligeerden wilde proclameeren; zij verboden hem daarmede voort te gaan en dreigden anders de noodige middelen te zullen beramen.

Zij hielden het oog op het oude mannen- en vrouwenhuis en de weeshuizen en gaven aan noodlijdende burgers, meestal op hun verzoek, een plaats daarin. Zij stelden o.a. den 22sten September 1703 een duytze schoolmeester aan, na een onderzoek te hebben ingesteld omtrent zijne bekwaamheid in schrijven, rekenen en zingen; hij werd aangesteld op een tractement van f 200 jaarlijks en vrije huishuur 1). Zij hielden een wakend oog op de zedelijkheid der stad, zooals den 3den October 1703 bleek, toen Caatje Plesson van hoererij overtuigd werd, „en dat diergelijke personen schadelijk zijn in een stad van goede politie en justitie"; daarom werd die vrouw uit de stad gebannen. Zij weerden vreemde concurrentie, want toen het weversgilde 3 October 1703 klaagde, dat vreemdelingen met linnen door de stad liepen te leuren en dat bij de el verkochten, namen zij maatregelen daartegen 2). Zij

1) Als zoodanig werd 15 November 1703 gekozen Reynier van Esvelt, tegenwoordig schoolmeester te Heukelum.

2) Den 22en November 1703 werd besloten, dat die vreemdelingen geen linnen bij de el mochten verkoopen dan alleen op jaarmarkten en wekelijksche

namen, op behoorlijk patent, garnizoen in de stad, o. a. 8 November 1703 het regiment van den graaf van Athlone, en lieten den ritmeester Krock den eed van trouw afleggen. En zij waarschuwden de burgerij aan die ruiters geenerlei crediet te verleenen, tenzij met voorkennis der officieren. De soldaten werden bij de burgers ingekwartierd (gebilletteerd). — Dat zij ook krachtdadig de privilegiën hunner burgers handhaafden, bleek o. a., toen 23 November 1703 Simon Boonen klaagde, dat men in zijn persoon de tolvrijheid geschonden had, die aan de Bommelsche burgerij te Venlo toekwam; dadelijk richtten zij een brief van beklag aan den magistraat dier stad. Zij zorgden ook voor de reinheid der stad door ordonnanties omtrent het schoonhouden van goten en straten en het opruimen van vuilnis, waarbij zij de nalatigen met eene boete van zes stuivers bedreigden. Zoo verboden zij ook, dat men paarden, koebeesten of schapen op de stadswallen liet loopen, of de boomen daarop geplant moedwillig beschadigde; daarop stelden zij eene boete van drie gulden, terwijl daarenboven de contraventeurs de schade zouden moeten vergoeden. — Zij zonden bij herhaling afgevaardigden naar de quartiersdagen te Nijmegen, daar wegens den oorlog het opbrengen van geld dringend noodig was; daarom werd den 7den December 1703 toegestemd in het heffen van een haardstedegeld.

Ziehier dus een ware staalkaart van niet geheel met elkander samenhangende zaken, die ik evenwel meende te mogen mededeelen om een klein overzicht te geven van de veelzijdige bemoeiingen van den Zalt-Bommelschen magistraat in die dagen, die meermalen 's weeks vergaderde, soms zelfs, bij dringende quaesties, op Zondagmiddag.

IV.

Den 27sten December 1703 was het de ordinaire keurdagh der burgemeesters. Toen werden door den magistraat daartoe aangesteld de heeren Leonard van Meurs en Dr. Henrik de Laat. Nu werden Passaart en van Herwijnen schepenen en de overige schepenen werden in hun ambt gecontinueerd. Allen legden den gewonen eed af.

---

marktdagen en dan niet langs de deuren mochten loopen, maar binnen de vier hoeken van de markt moesten blijven.

In 1703 waren steeds op de quartiersdagen en landdagen vruchtelooze pogingen aangewend om de differenten bij te leggen tusschen de oude en nieuwe regenten van verschillende steden. Men besloot zich tot de Staten-Generaal te wenden. Ook Bommel zond daartoe afgevaardigden naar den Haag en wel burgemeester de Laat en de schepenen Passaart en de Froy. Het schijnt, dat de gilden met deze commissie niet geheel tevreden waren; althans op instantie van de gemeenslieden, uit naam der meeste gilden, werden den 5den Januari 1704 ook nog burgemeester Leonard van Meurs en de schepen Johan van Herwijnen aan die commissie toegevoegd.

De commissie vervulde hare taak in den Haag, bracht rapport uit en werd in de vergadering van 4 Februari 1704 voor de aangewende moeite bedankt. Maar de zaak bleef nog hangend, daar wij later in de notulen nog van menige conferentie te Zutphen, Nijmegen en Tiel gewaagd vinden, alsmede van nieuwe commissies, die naar 's Gravenhage reizen.

Het resultaat der overleggingen was eindelijk, dat in die steden, waar eene nieuwe regeering was gekomen, teneinde aan de afgezette regenten eenigermate te gemoet te komen, één of twee hunner bij de nieuwe regenten zouden geassumeerd worden. Dit hadden de heeren Passaart en de Froy, uit den Haag teruggekeerd, in hun rapport medegedeeld. De magistraat besloot nu, in overleg met de quartierslieden, de gilden over deze zaak te raadplegen, „ten eynde haar Ed. Aghb. ofte derselver gecommitteerden voor zo ver van haaren gedaanen eed moghten ontheven werden, om een of twee van de oude ontsette regenten in derzelvêr regeringe tot een supernumerair getal te assumeren."

Nu werden de gilden één voor één ten stadhuize ontboden om hunne meening daarover te kennen te geven. Het schippers- en koopliedengild gaf het eerst toestemmend antwoord, mits de verkiezing dier personen zou staan ter directie van de gildens en dat die heeren den eed zouden afleggen, „zo ende als die bij de tegenwoordige regeringh is gedaan." De gecommitteerden uit de burgerij buiten de gilden waren van datzelfde gevoelen, daar zij de zaak hoogst noodzakelijk vonden, belovende „verders tot weghnemingh van alle oneenigheden alles traghten te contribueren, 't welk van getrouwe onderdanen te verwaghten is."

Het kramersgild wilde, alvorens te beslissen, nog eene meer voltallige vergadering van de gildebroeders houden.

Het timmerliedengild was tegen de zaak, maar het wevers-gild en het metselaarsgild stemden toe. Nadat in de ochtend-vergadering deze beraadslagingen hadden plaats gevonden, werd 's namiddags weder vergaderd. Toen stemden in het gedane voorstel toe het schoenmakersgild, het voerliedengild, het been-hakkersgild, het schippersgild, het smidsgild en het schilders-gild, maar het zakkendragersgild wilde van die bijvoeging van oude regenten niets weten. Sommige gilden zeiden nu nog geen decisief antwoord te kunnen geven, maar eerst nog nader te willen vergaderen.

Het advies der quartierslieden was geweest, dat zij goed-vonden twee der oude regenten te assumeeren, bijaldien de steden van het Veluwsche quartier dat ook deden en zoo de gilden de keus aan zich behielden.

Daar nu de adviezen van de quartierslieden, van de bur-gerij en van de meeste gilden gunstig waren, besloot de magistraat tot de uitvoering van de zaak over te gaan (11 Mei 1704).

Verder verliep het jaar rustig tot de magistraatsbestelling op 27 December, toen Dr. Godefridus de Froy en Cornelis van Thuil tot burgemeesters werden benoemd en de afgetrede-nen, van Meurs en de Laat, weder schepenen werden.

Wij vinden in de resolutieboeken van de volgende jaren tot 1710 wel vele bijzonderheden omtrent de aanraking van den magistraat met de gilden en omtrent hunne inwendige aange-legenheden, maar die wenschte ik in dit artikel onbesproken te laten om alleen meer de politieke zijde van de quaestie te behandelen en in dat opzicht was het jaar 1710 weder een belangrijk jaar.

Toch wil ik enkele belangrijke punten uit de vorige jaren even aanstippen.

Soms moesten de gildekaarten herzien en geamplieerd wor-den, zooals o. a. die van het schilders- of St. Lucasgild 14 September 1705. Dan werd uit den magistraat eene commissie benoemd, die zich daarmede belastte.

Den 21sten September 1705 moest in de volgende quaestie eene beslissing genomen worden. De quartierslieden hadden bij den magistraat geklaagd, „dat dagelijx veele onordentlijkheden omtrent het voteeren der gilde-broederen, die onder meer als één gilde zijn gehorende, werden gepleegt." Zij gaven dus in bedenking hiertegen de noodige maatregelen te nemen. Na

gezamenlijk overleg werd nu geresolveerd, „dat geen gildebroeder, die verscheide gilden is hebbende, in 't voteren en stemmen over zaaken, het gemeene welwesen en stads beste concernerende, bij meer als één gilde zal werden geadmitteerd, ten welken fine de zodanige bevorens gehouden zullen wesen zigh te declareren, onder welk gilde haare stem willen inbrengen. Edog in zaaken, de particuliere huishouding en interest harer gilden alleen betreffende, word een iegelijk in alle hare gilden een vrije stem toegelaten."

Dat de magistraat er op bedacht was de gilden niet geheel en al vrij te laten in hunne bijeenkomsten, die zaken van politieken aard zouden behandelen, waaruit wanorde zou kunnen ontstaan, die zoovęel mogelijk belet moest worden, bleek uit het besluit van 21 December 1705, luidende, dat, zoo het gild bijeen wilde komen, de oudste deken in persoon bij den regeerenden burgemeester daartoe permissie moest komen vragen, met opgaaf van de dingen, die in die vergadering zouden behandeld worden.

In December 1706 vond er een conflict plaats van eenigszins ernstigen aard.

Den 6den December 1706 werd ter vergadering een request van verscheidene burgers voorgelezen en in beraad genomen. Het was door ongeveer 50 burgers geteekend, die daarin verzochten, „dat haar mogte werden gepermitteerd de associatie (zo zijlieden in ervaringe zijn gekomen, dat alhier tusschen de gildens en borgeren zoude zijn opgerigt, en daarbij gestatueerd, dat degeene, die zig in d'opgemelde associatie niet hebben begeven, zullen zijn geëxcludeerd) te mogen tekenen en daarop aan haar Ed. Agtb. den borgereed afleggen".

De magistraat raadpleegde hieromtrent de quartierslieden, die zeiden hierop niets te kunnen resolveeren, vóór zij met de gilden in overleg waren getreden. Daartoe riepen zij de gilden in de Groote Kerk bijeen; er kwamen toen maar acht gilden op. Zij brachten over die vergadering rapport uit, maar de magistraat vond het noodig om ook nog de overige gilden te dagen om hun advies te hooren. Weigerden de quartierslieden dat, zoo zou de magistraat zelf een onderzoek instellen. Nu zeiden de heeren schepenen Passaart, van Meurs en Nuissenborg, dat zij vonden, dat die burgers wel in de associatie moesten opgenomen worden en protesteerden tegen alle onheilen, die uit deze quaestie mochten ontstaan.

Maar toen kwamen ook van hunne zijde de schepenen de Laat, de Froy, van Thuil en de Vaal met een protest. Zij beweerden, dat eigenlijk zoodoende die zoogenaamde associatie zou vernietigd worden en dat de quartierslieden bespeurd hadden, dat er tusschen de geassociëerden in de gilden en burgers onder elkander en tusschen de buiten de associatie staanden zeer groote oneenigheid en confusie bestond over die associatie, „waarbij de voors. geassociëerde zig in het bestellen van de regering den 16 Mey 1703 ende vervolgens plegtig hadden verbonden, namentlijk van niemant buiten de associatie tot de Magistrature te mogen verkiesen." Daarom verklaarden deze schepenen het rapport der quartierslieden niet satisfactoir en niet als de intentie van al de gilden. Zij konden daarom geene toestemming geven om het in het request gedane verzoek toe te staan. Zij konden ook niet begrijpen, waartoe een zoo ontijdige eed zou dienen. Zij hadden evenwel geen bezwaar tegen een nader onderzoek en, mocht daaruit blijken, dat men de associatie wilde vernietigen, dan wilden zij de requestranten „tot den eed van getrouwigheid vrindelijk en in der minne ontvangen."

Kort daarop (25 December 1706) werden tot nieuwe quartierslieden gekozen Bernard van Haaften, Johan Lageman, drossaart Peter Schook en Hendrik Quekel. De gecommitteerden der gilden verzochten nu den magistraat eene namiddagvergadering te houden en daarin verschenen zij, vergezeld van den procureur Daniël van Landen. Zij dienden eene memorie in, geteekend door de gecommitteerden van vijftien gilden, en verzochten, dat de benoemde quartierslieden in den eed zouden genomen worden op eene instructie, door de gilden opgesteld en nu aan den magistraat overgeleverd. De magistraat verklaarde zich bereid de gekozenen op den ouden quartiersmanseed aan te nemen, maar konden „wegens des tijds kortheid" nu niet delibereeren over de instructie; zij wenschten daaromtrent de noodige conferenties te houden. Maar de gecommitteerden der gilden bleven instantelijk aandringen, dat de quartierslieden terstond op die instructie in den eed zouden worden aangenomen en deze zelven weigerden buiten die instructie den eed af te leggen.

Nu wilden burgemeester Essenius en de schepenen Passaart, Herwijnen en Nuissenburg om des lieven vredes wille maar toegeven, maar burgemeester 's Gravenweert en de schepenen

de Laat, van Thuil en de Vaal 1) wenschten de beslissing tot den volgenden dag uit te stellen en er eerst nog over te delibereeren. De eerste meening zegevierde evenwel: de quartierslieden werden binnengeroepen en legden op de instructie den eed af. Maar nu diende Dr. de Laat den volgenden dag hiertegen een protest in. Hij oordeelde, 1º dat sommigen van de oude quartierslieden voor hun leven, anderen voor onbepaalden tijd waren aangesteld en zoo maar niet zonder wettige reden konden ontslagen worden, vooral niet zoo ontijdig, even vóór den nakenden keurdag, te meer daar de oude quartierslieden, die dien morgen nog met den magistraat gebesoigneerd hadden, daarop niet gehoord waren en niet van hun eed waren ontslagen; 2º dat niet bleek, dat de gecommitteerden of dekenen genoegzaam gequalificeerd waren, terwijl ook maar een vierde gedeelte van de dekenen der gilden die acte van dimissie hadden onderteekend en zeven gilden zelfs verklaard hadden de oude quartierslieden te willen behouden; 3º dat de instructie niet naar behooren was onderzocht. Om al die redenen protesteerde Dr. de Laat, ook uit naam van van Thuil en de Vaal.

Den 27sten December 1706 kondigden nu gerichtsboden namens de gemeenslieden en de geheele burgerij aan den magistraat aan, dat deze was afgezet en dat een nieuwe magistraat zou gekozen worden. De dekenen der gilden schreven tegen tien uren eene vergadering uit in de Groote Kerk, ter verkiezing van een nieuwen magistraat uit een reeds te voren door de gilden opgemaakte nominatie. Aan de twee secretarissen, dien der politie en dien der justitie, werd verzocht die vergadering bij te wonen tot het houden van aanteekeningen en het opnemen der stemmen.

En nu werden gekozen „voor den tijd van drie aan den anderen volgende jaaren, waarvan het laatste op St. Jan Evangelist dag in de winter 1709 zal verschijnen:"

Johan van Herwijnen	met	17	stemmen.
Arnoldus Goris	„	16	„
Arnold Passaart J. U. Dr.	„	14	„
Diderik van 's Gravenweert	„	14	„

1) De heeren van Meurs en de Froy waren wegens ziekte absent; en in eene kantteekening naast de notulen staat: „N. B. van Thuil en de Vaal onder 't resumeren deser afgegaan".

Aalbregt van Nuissenborg J. U. Dr.	met	13	stemmen.
Diderik de Ruuk	„	12	„
Cornelis van Thuil	„	12	„
Peter Schook	„	12	„
Hendrik de Laat J. U. Dr. . . .	„	10	„
Johan van Lith	„	10	„

Aan de nieuw verkozenen werd verzocht te drie uren in de raadkamer te verschijnen om den eed af te leggen. Dit geschiedde en nu werden voor het eerste jaar tot burgemeesters aangesteld Johan van Herwijnen en Arnoldus Goris.

Voor den nieuwen magistraat werd eene uitvoerige instructie in 16 artikelen opgesteld, die in extenso in de notulen is opgenomen. Ik stip hieruit dit aan. De regeering zal bestaan uit tien personen; zij moeten zijn lidmaten van de Gereformeerde kerk en minstens 25 jaren oud; zij moeten zweren „geene cabalerije direct of indirect te zullen maken onder den haaren"; zij hebben het recht van benoeming in vacatures zoowel in als buiten den magistraat; zij mogen elkander niet te na in den bloede bestaan; zij moeten alle privilegieën en burgerrechten handhaven; zij moeten geboren burgers zijn of ten minste zes jaren het burgerrecht hebben gehad; zij moeten de stads-rentmeesters jaarlijks rekening laten doen; zij moeten zorgen, dat rekening geschiede van gast-, man- en weeshuis; zij moeten alle mondelinge procedures met kort recht doen vervolgen; zij moeten alle stadswerken doen aanbesteden in tegenwoordigheid der quartierslieden en noch zij noch deze mogen part of deel hebben aan die werken; geen advokaat of procureur, die lid van den magistraat is, mag in eenig proces voor deze stad adviseeren; de magistraat moet zweren de driejarige regeering stipt te mainteneeren, terwijl de gilden en de burgerij zich reserveeren „naar expiratie der drie voors. jaren om dese neffens de quartiersluiden te verminderen of vermeerderen naar exigentie van zaken."

V.

De nieuw benoemde driejarige regeering stuitte niet op vele moeielijkheden, al kwamen die toch wel eens voor.

De gecommitteerden en dekenen der gilden hadden omtrent den voorrang en sessie der geëligeerde heeren geoordeeld, dat wie de meeste stemmen had gehad, ook den voorrang moest hebben. Nu schijnt het, dat de heeren van den magistraat die

zaak niet spoedig beslist hebben, want den 6den Januari 1707 maakten de quartierslieden daarop aanmerking en sloegen voor die quaestie van voorrang te doen beslissen door den heer van Wadenoyen, den ambtman of door andere bekwame personen in de stad, daar zij anders genoodzaakt zouden zijn de beslissing der burgerij en der gilden in te roepen. Dr. de Laat nam met hun voorslag genoegen en protesteerde tegen de handelwijze van de meeste leden van den magistraat, die niet naar dergelijke voorslagen hadden willen luisteren, „funderend haar sustenue alleen op de meerderheid van stemmen, ende geen de minste difference hebbende voor de eerstheid van de Heeren, te voren in de Regeringe geweest." Daarom protesteerde hij, „als niet willende schuldig zijn nog kunnende voet geven aan de kwade gevolgen over de posteriteit, als waardoor een brugge word gelegt tot omkering en verbreking der fundamenten van alle welgestelde ordres en soorten van dien in de Regeringen mitsgaders zo van hooge als lage collegien in de wereld bekend."

Daar over die quaestie van voorrang de stemmen maar steeds bleven staken, stelde den 13den Januari 1707 de presideerende burgemeester voor de zaak door de gilden te doen uitmaken en aan deze eene memorie in te dienen, waarbij er op aangedrongen zou worden, dat zij, die bij de verkiezing de meerderheid van stemmen hadden gehad, ook den voorrang zouden hebben. De gilden waren het hiermede eens. Maar daartegen protesteerde de schepen de Laat, die wel maar 10 stemmen had gehad, maar in de oude regeering had gezeten en als zoodanig aanspraak op den voorrang maakte. Het baatte hem evenwel niet, nu de beslissing gevallen was.

In Juni 1707 ontstond er een conflict tusschen den magistraat en de quartierslieden. De burgemeester had eene vergadering belegd ter behandeling van de brandschatsrekening en ook den quartierslieden verzocht te 10 uren present te zijn; maar deze kwamen niet en de heeren leden van den magistraat zaten tot elf uren op hen te wachten, zonder iets te kunnen doen. De burgemeester verdaagde nu de vergadering tot des namiddags drie uren, want er waren verscheidene dringende zaken te behandelen. Doch ook toen weigerden de gemeenslieden te verschijnen en daar er daarenboven vijf leden van den magistraat afwezig waren, moest de vergadering weder worden uitgesteld. Nu riep burgemeester Goris de quartierslieden door den bode van Dam tegen 15 Juni opnieuw op; maar deze hadden aan

den bode allerlei futiele voorwendsels opgegeven, waarom zij niet konden verschijnen. De vergadering kon dus weder niet doorgaan. Daarop riep de quartiersman Essenius de gilden in de Groote Kerk bijeen zonder voorkennis van den burgemeester. Deze liet toen de dekenen der gilden in de raadkamer komen om hun gevoelen hieromtrent te hooren en deze stemden allen toe, dat tot het houden eener gildevergadering de permissie van den presideerenden burgemeester moest worden gevraagd en dat dus in dit geval de quartierslieden ongelijk hadden. De magistraat diende daarop bij de gilden eene memorie in, waarin de lasterlijke aanwrijvingen van den heer Essenius cum suis werden wederlegd, die dezen in eene tot den magistraat gerichte memorie hadden geuit. En nu werd den 23sten Juli 1707 besloten de quaestie van de brandschatsrekening dan maar buiten de quartierslieden om af te handelen.

De jaren 1708 en 1709 leveren weinig of geen belangrijke punten ter beschouwing op, maar het jaar 1710 bracht weder veel beroering teweeg, waarbij Dr. de Laat de hoofdpersoon was. Hierbij wenschte ik wat langer stil te staan.

VI.

In 1710 waren de heeren Essenius en Schoock burgemeesters. In dat jaar kwam er een hevig geschil tusschen de schepenen van Tuyl 1) en de Laat betreffende het nazien van de weeshuisrekening van den laatste.

Van Tuyl diende protest in tegen het goedkeuren dier rekening door magistraat en quartierslieden, hetgeen hij in strijd achtte met het op 30 December 1709 genomen besluit, waarbij aan ieder, die aanmerking op die rekening had, gelegenheid werd gegeven om die ter kennis van den magistraat te brengen. Nu hadden de gilden over die quaestie vergadering gehouden en hunne gecommitteerden zeiden „tot nog toe niet eens te weten, hoeveel capitalen of hoeveel huysen en landerijen het voorseyde weeshuis is hebbende, nogh ooyt een staat daarvan aan Haar is vertoont, dan niet anders daarvan hebben gesien en gelesen dan de door den anderen geslingerde rekeningen, die den ontfang niet te begrijpen."

1) Er wordt in de notulen wel gesproken van den borgermeester Cornelis van Tuyl, maar dit moet foutief zijn, want hij komt in 1710 onder de schepenen voor.

Negen gilden hebben daarom revisie van die rekening verlangd, maar de heer de Laat maakt daartegen bezwaar; de heer van Tuyl begrijpt niet waarom en protesteert tegen goedkeuring dier rekening 1) zonder revisie.

In de vergadering van 27 Januari 1710 gaven nu magistraat en quartierslieden hunne bevreemding te kennen, dat de gilden over die zaak eene vergadering hadden gehouden en daarin eene resolutie hadden genomen, „so doende, waer het mogelijck, een Regeringe in een Regeringe te doen opregten, waardoor, ten ruïne van de stadt en hare ingesetenen, alle confusien en verwerringen te wagten sijn, waarvan alle vredelievende borgers een afkeer moeten hebben."

De magistraat besloot daarom de gilden ten raadhuize te convoceeren om hun mede te deelen, dat die rekening in tegenwoordigheid der geheele regeering was gedaan en goed bevonden, en dat daarenboven de heer de Laat, op hun verzoek, een lijst had opgemaakt van de kapitalen en goederen van het weeshuis, opdat nieuw aan te stellen provisoren daardoor minder moeite zouden hebben met het opmaken der rekening. De magistraat had in December 1709 aan ieder gelegenheid gegeven om aanmerkingen op de rekening te maken, maar toen was niemand op behoorlijke wijze er tegen opgekomen. Wel waren eenige gecommitteerden der gilden op het raadhuis gekomen en daar aan het schelden en razen gegaan en hadden op de tafel geslagen, maar niets bewezen. Zij trachtten blijkbaar de behandeling der zaak te doen uitstellen om onrust onder de burgerij te verwekken. Hun gedrag was oorzaak, dat de twee nieuw benoemde provisoren van het weeshuis, Willem van Bree en Egbert Blomhert, er tegen opzagen dien post te aanvaarden. De magistraat wilde dus met die zoo heftig uitvarende gecommitteerden niet meer vergaderen, maar gaf een ieder, die gegronde aanmerkingen wist te maken, gelegenheid om dat binnen veertien dagen te doen. Wanneer er niets tegen werd ingebracht, zouden de magistraat en de quartierslieden de rekening perfecteren.

Nu raadpleegde de magistraat de gilden en deelde het resultaat van die beraadslagingen den 29sten Januari 1710 mede.

Het kuipersgild vond goed, dat de rekening zou gesloten worden. De schoenmakers keurden het brutale gedrag van de

1) Die rekening was ingediend door de Laat als provisor van het Oude Weeshuis.

vroegere gecommitteerden tegen den magistraat af. De bakkers gaven hun volkomen vertrouwen in den magistraat en de quartierslieden te kennen. Ook de lakenkoopers en chirurgijns waren van hetzelfde gevoelen.

Den 30sten Januari 1710 werd medegedeeld, dat ook het schippers- en het koopliedengild de resolutie van den magistraat goedkeurden; dat deden ook de kleermakers, de metselaars, het cramers- of St. Nicolaigild, het schilders- of St. Lucasgild, de wevers, de zakkendragers, de timmerlieden, de smids, de beenhakkers en de wagenluiden.

Hoewel dus de meerderheid of liever bijna alle gilden de zaak gerust aan de handen van den magistraat toevertrouwden, bleef toch de heer van Tuyl hardnekkig volhouden, dat de rekening niet deugde en dat geen eerlijk man die zou kunnen sluiten. Desniettegenstaande benoemde de magistraat den 10den Februari 1710 Dr. de Laat met den heer de Ruuck tot commissaris van het Oude Weeshuis. Van Tuyl eischte nu, dat hij de rekening van Dr. de Laat in zijn eigen huis zou mogen revideeren, wat hem werd geweigerd, waartegen hij wederom protesteerde en telkens verzocht hij registratie van zijne protesten. De rekening bleef evenwel ten raadhuize ter visie liggen met de daarbij behoorende documenten. Toen nu de veertien dagen om waren en niemand verder verzet had aangeteekend, nam de magistraat op 17 Februari eenparig (met uitzondering natuurlijk van den heer van Tuyl) het besluit de reeds meer genoemde rekening goed te keuren. Van Tuyl en die burgers, die het met hem eens waren, protesteerden „met gedagte van daarover sig te addresseren, als te raden vinden sullen." De zaak was dus nog niet uit, al hoorde men er in lang niet van. Maar den 18den Augustus 1710 verzochten Hillebrand Pampus, zich noemende gecommitteerde van het timmerliedengild, en Henrick van Aat voor zijn privé als burger visie en lectuur van zekere memorie, „specterende tot de rekening van A. van Helmond, en althans berustende onder den secretaris P. de Roock." De magistraat stond het verzoek niet toe, maar bepaalde, dat ieder, die dit zou verlangen, (salvo salario) bij den secretaris copie er van zou kunnen krijgen, maar den secretaris werd gelast in geen geval de memorie zelve uit handen te geven.

Daar begon den 4den September 1710 het lieve leven weder. De dekenen en gecommitteerden van eenige gilden kwamen ten raadhuize en zeiden, dat Dr. de Laat „vermits verpleegde

falsiteit" van de magistratuur vervallen verklaard was geworden door eene in hunne gilden-vergadering genomen resolutie. Zij verlangden, dat hem dit door een gerechtsbode zou bekend gemaakt worden. Verder vroegen zij permissie dien namiddag te mogen vergaderen om in de vacante plaats te voorzien, maar de magistraat sloeg dat verzoek af, omdat binnen de drie jaren openvallende plaatsen, volgens art. 4 der instructie, door Haar Ed. Achtb. zelven moesten vervuld worden.

Niettegenstaande dit verbod vergaderden de gilden toch en kozen Rochus Busman tot lid der regeering in plaats van Dr. de Laat. Maar hiertegen kwamen de magistraat en de quartierslieden op en Rochus Busman verklaarde de benoeming niet aan te nemen, als reden opgevende, dat hij niet te gelijk met zijn zwager Goris in de regeering kon zitting nemen. Daarop benoemden acht gilden Dr. Arnold Passaart tot schepen. Deze liet zich de benoeming welgevallen en legde den eed af.

Maar nu kwamen andere gilden, die tot de vrienden van Dr. de Laat behoorden, daartegen met krachtige protesten op. Den 8sten September 1710 zond het eerst het kuipersgild een dergelijk protest in, waarvan ik den inhoud hier wil afschrijven:

„Wij ondergeschreven, dekenen en gildebroeders van het cuypers- en wijncopersgildt, geve met alle eerbiedigheyt te kennen, dat op Donderdag den 4 Septemb. 1710 eenige gildebroeders uyt ons gild sig hebben laten gelusten om neffens enige andere personen uyt eenige diverse gilden de Heer Hendricus de Laat infaam hebben gecasseert of ontset van sijn bedieninge als schepen deser stad, en een ander in deszelfs plaatse aangestelt, alles regts draats strijdende tegens het reglement, waarop HEd. Aghtb. van de borgers en gildens sijn aangestelt, rakende insonderheyt het poinct van de driejarige regeringe, ten twede ten hoogste strijdig tegen de goede justitie, ten derde geeft het een ope deur tot verbrekinge van de vreedsame woninge van de goede borgerij, en staat te dugten, dat, indien sulk bedrijf niet op het spoedigste wort geredresseert, dat UEd. Aghtb. wel diergelijcke mogt ontmoeten en derhalve versoecke wij door dese seer ootmoediglijck, dat UEd. Aghtb. eet- en amtshalve UE. magt en vermogen aan te wenden om sodanige quaad te redresseren. Wat ons aangaat, wij protesteren tegens dat onredelijck bedrijf, gedaan tegens de Heer Schepen Hendricus de Laat, en houden sulcx van niet en geender waarde. Eyndelijck seggen wij, dat wij de Heer Hendricus de

Laat in sodanige qualiteit, als sijn Edele in gemelte reglement of instructie, daarvan sijnde, door de borgers en gildens als schepen in dese geregtsbanck der stadt Salt-Boemel is aangestelt, daarvoor te erkennen en te houden en geen ander in sijn Edele plaats te dulde, aldus gedaan en ondertijckent binnen Salt Bommele. Edog de Heer De Laat daarvoor te erkennen, solang bij den politique rigter voor sodanige beschuldigde infamie niet is erkent of verklaart.

Actum den 8 September 1710, aldus gedaan en geresolveert bij het Kuypersgild. Was getijckent: Willem van Alphen als bode."

Nu vervoegden zich den 11den September 1710 de dekenen en gecommitteerden der timmerlieden, schilders, beenhakkers, wagenaars, bakkers en zakkendragers bij den magistraat met het verzoek, „dat sekere memorie, door de Heer de Laat bij wegen van quaeriturs opgestelt en door desselfs hand geschreven, specterende tot de rekening van wijlen A. van Helmond, in goede en versekerde securiteit mag worden bewaart, mitsgaders dat Haar Ed. en Aghtb. samt quartiersluyden bij dese geliefde te verklaren, dat in de voors. memorie, na examinatie en genome visie, hadden bevonden door de Heer de Laat een falsiteit gepleegt te sijn."

Magistraat en quartierslieden beloofden die memorie in het stadscomptoir te doen wegleggen. Zij hebben de memorie onderzocht en o. a. bevonden, dat er in stond: „wort almede hier gevraagt, waarbij het toecoomt, dat de 28—10—13 bij A. van Helmond, den 20 April 1678 ontfangen, in dese rekeninge niet sijn gebragt, 't geen in 't begin met den 1en post al had behoren te geschieden." Zij hadden bevonden, dat die woorden door de hand van den heer de Laat met kleinere letters tusschen twee posten in die memorie waren geschreven.

Het voorbeeld van het kuipersgild werd door andere gilden gevolgd, die dergelijke protesten indienden. Den 11den September deed zulks het schoenmakersgild, nagenoeg in dezelfde bewoordingen. Er was nog dit bijgevoegd: „Vorders is geresolveert Haar Ed. en Aghtb. nogmaals serieus te versoecken en te recommenderen de resolutie van den 3 Augusti 1709 tegens Ceris van Helmond 1), gewese collecteur der brandschatspen-

1) Uit die resolutie van 3 Augustus 1709 blijkt, dat van Helmond, ondanks genomen resolutie, in gebreke was gebleven zijne kercketijnsrekeningen in

ningen, genomen ter executie te stellen, om so doende die penningen, so nog onder hem berustende sijn, te becomen."

Gelijkluidend was het protest van het metselaarsgild, van het smidsgild, dat o. a. zich ook dus uitliet: „heeft het gildt geoordeelt, dat niemant ongehoort gecondemneert kan worden, alsmede dat het straffen over falsiteit en andere misdaden niet de gildens, maar 't gerigt en de competente justitie is aanbevolen." Den 18den September voegden de gecommitteerden van het schippers- en koopliedengild, het weversgild en het metselaarsgild, binnengestaan sijnde, mondeling hunne stem hierbij.

VII.

De zaak was nog lang niet uit. Dr. de Laat daagde die gilden, die hem hadden afgezet, vóór het Hof van Gelderland. Deze boden den 7den October 1710 aan de quartierslieden een request en aan den magistraat een memorie aan, waarin zij zich hierover beklaagden, zich o. a. dus uitlatende: „welke citatie met het bijgevoegde request word bevonden opgepropt te wesen vol lastertaal en leugens." Zij beweren, dat die citatie strijdt tegen het jus de non evocando, „sijnde een domestique saack, gelijck voorn. de Laat altijt heeft staande gehouden." Zij vragen, of de magistraat daartoe consent heeft gegeven en verzoeken, dat de burgers in hunne privilegiën mogen gemainteneerd worden. Zij verzoeken den magistraat „ten dien eynde brieven van voorschrijvens te verlenen aan den Wel Ed. Hove van Gelderland" 1). Zij verlangen, dat de Laat die citatie zal intrekken of dat anders tegen hem zal worden geprocedeerd als een usurpateur van het voorzegde privilegie en een verstoorder van de rust der ingezetenen.

De magistraat en de quartierslieden onderzochten de zaak nauwkeurig en deelden als hun gevoelen mede, dat zij hadden bevonden, „dat generaal geen twee ingesetenen van een stad elkander voor 't Hof provintiaal of elders buyten haren dage-

---

forma over te geven; doet hij dat binnen acht dagen niet, zoo zal de justitie hem dwingen. Ook moet hij binnen acht dagen betalen, hetgeen hij uit hoofde van ontvangen brandschatspenningen verschuldigd is.

1) Dat de burgerij over het algemeen zeer aan het jus de non evocando was gehecht, blijkt uit deze woorden in de memorie: „een privilegie, 't geen oock altijt met haar goet en bloet hebben bewaart, en nog niet gaarn souden sien, dat het haar wierd ontwrongen."

lijxen rigter mogen betrecken ter eerster instantie, gelijck datselve dicteert de canselerij-ordonnantie of instructie voor dezen Hove bij Keyser Carel als hertog van Gelre ende graaf van Zutphen in den jare 1547 ende vervolgens in de jaaren 55, 56, 79 en 93 ende respectivelijck bij Ed. Mo. Heren Staten deser provintie nader gearresteert op den 10 Julij 1622, art. 12 of 14." Maar er bestaan excepties, daar eenige zaken in eerste instantie door het Hof mogen behandeld worden, waarvan de magistraat er eenige aanhaalt, maar vooral wijst op art. 30, dat aldus luidt: „De questiën violenti spolii, als imand uyt sijn besit datelijck ontset of met gewelt gestoten is, daarom sal die aanlegger hebbe keure sijn klagte voor 't Hof of voor land- of stadgeregt te brengen, alwaar gedaagde parthijen gehalden sijn te compareren en ten regte te staan, dog wanneer bij Canseler en Raden in de recredentie of over die possessie erkent sij, sal die sake dan voorts in petitorio den land- of stadsregter versonden en geuytert worden, daar se gehoort."

De magistraat zegt bevonden te hebben, dat ook bij het Hof van Holland, Utrecht en elders gebruikelijk is, dat, als iemand sustineert wederrechtelijk van zijn officie of waardigheid ontzet te zijn, hij zich in eerste instantie tot het Hof mag vervoegen, en dat ditzelfde ook in deze provincie van immemorabile tijden gebruikelijk was.

Om al die redenen meende de magistraat het verzoek der gilden, in bovengemelde memorie gedaan, te moeten afslaan, overigens de partijen volkomen vrij latende hunne zaak vóór de gewone justitie te brengen.

Maar nu verlangde het Hof van Gelderland, dat de magistraat de citatie tegen verscheiden burgers zou accordeeren. Hiertoe was de magistraat evenwel niet gezind en besloot in eene buitengewone vergadering op Zondag 9 November 1710 dit verzoek vooralsnog niet toe te staan. Hiertegen verzochten de heeren Herwijnen, de Ruuck en Goris protest in de notulen aan te teekenen, terwijl de burgemeester Schoock zich zijne stem voorbehield om zich nader te verklaren.

Maar de gilden zaten niet stil en hielden weder eene vergadering in de Groote Kerk om ook een woordje in die zaak mede te spreken. Zij deelden daarop den 1sten December hunne resolutiën aan den magistraat mede, waarin zij ernstig aandrongen op handhaving van het jus de non evocando.

In die van het schippers- en koopliedengild liet Barent van Haaften zich eigenaardig aldus uit: „dat wij niet naar een Hof, maar voor onsen competenten regter moeten aangesproken worden, en dat het nergens op siet, als dat de Heeren ons soecken aan 't Hof over te geven en voor ad vitam te sitten."

Zoo eenparig was de stemming der gilden, dat alleen in het St. Lucasgild Hermanus de Laat er tegen protesteerde en in het St. Nicolaigild twee gildebroeders tegenstemden.

Den 4den December dienden de gilden weder een stuk bij den magistraat in, waarbij zij verzochten, dat de magistraat Dr. de Laat zou bevelen zijn citatie „cost- en schadeloos af te schaffen" en, zoo hij dat niet deed, hem te ontborgeren. Mocht onverhoopt het Hof een voor de burgers ongunstige sententie uitspreken, zoo verzochten de gilden den magistraat de executie daarvan op te houden.

Over dit stuk beraadslaagde de magistraat den 5den December 1710; men was het onderling oneens; eenige leden stonden er op, dat de zaak niet dan in eene voltallige vergadering zou behandeld worden, dus nu niet, want Herwijnen was wegens ziekte absent en twee leden waren op reis naar 's Gravenhage. Andere leden behielden zich hunne stem voor later voor.

In eene na den middag gehouden vergadering waren maar vier leden en de quartierslieden present, zoodat zij geen besluit konden nemen. Zij protesteerden nu, „dat zij willen onschuldig sijn aan de verwarring en confusien in de stad, en dat betuygen noyt eenige redenen aan die afblijvende leeden gegeven te hebben." Toch geven zij als hunne meening te kennen, dat de beschuldigingen tegen de Laat voor het gericht dezer stad moeten gebracht worden, dat ook over de al of niet ontborgering van dezen zal moeten beslissen. Den 26sten December 1710 deelden de quartierslieden daarop, namens de gilden, aan den magistraat mede, dat, zoo het Hof eene sententie uitsprak, men niet zou gedoogen, dat deze geëxecuteerd werd, vóór en aleer Dr. de Laat zich voor den gewonen stadsrechter zou hebben gezuiverd van de hem aangewreven falsiteit in de rekening. De gilden wenschten de namen te kennen van die leden van den magistraat, die in deze zaak difficulteerden, „om sig daarvan na behoren tegens deselve te connen resenteren en gevoelig toonen, protesterende verders voor God en al de wereldt over hetgene hieruyt mogte resulteeren."

Hierop besloten magistraat en quartierslieden eenparig om

den bode van het Hof, die hier was gekomen „om de summatiën wegens opgemelte sententiën te exploiteren," te doen zeggen, dat hij kon vertrekken.

VIII.

Het Hof kon het natuurlijk hierbij niet laten, maar zond eene missive, waarbij gelast werd, dat de sententiën, die Dr. de Laat geobtineerd had tegen den schepen Cornelis van Tuyl 1) en Rochus Busman cum suis, zouden worden geëxecuteerd. Hierover werd den 31sten Januari 1711 gedelibereerd, maar de magistraat bleef zich houden aan het vroeger genomen besluit en weigerde de executie.

Maar nu kwam er een krasser schrijven van het Hof de dato 6 Februari 1711, eischende, dat zonder uitstel of weigering de executie van de sententie moest plaats hebben, „sullende bij nalatigheyt van dien op nader aanhouden van den suppliant gemelte Hove niet kunnen afwesen daaromtrent sodanig te resolveren en te disponeren, als tot bevordering der justitie ende conservatie van de goede ordre soude bevonden worden te behoren."

Toch bleef de magistraat bij het op 26 December 1710 genomen besluit. Hij liet een afschrift van die missive aan de gilden uitreiken.

Deze lieten ook weder wat van zich hooren. Den 9den Februari hadden de schoenmakers, 25 in getal, een memorie ingediend bij den magistraat, waarbij zij zich beklaagden, dat de dekenen den 26sten December 1710 een stuk hadden ingezonden, zonder dat het gild gedaagd was, terwijl zij toch beweerden in naam van het gild gesproken te hebben. Bij dit protest sloten zich de metselaars, 7 in getal, aan. Maar hiertegen kwamen 19 Februari het schippers- en koopliedengild, het St. Lucasgild, het timmerliedengild en het weversgild op met een stuk, waarin zij de handelwijze der schoenmakers en metselaars eene hardiesse noemden, de onjuistheid hunner beweringen aantoonden en zich o.a. aldus uitlieten: „soo moeten de ondergeschrevenen verder, tot schande van de leugenagtige en valse autheurs off wel den autheur en sin verdrayden aanrader, vertonen aan UEd. en Aghtb. onse qualificatie, behoorlijck

1) Deze was in 1711 burgemeester.

met de gewoonlijcke handtekeninge bekragtigt van de respectieve decanen enz.'' Na nog vele heftige woorden verlangen zij, dat de protesten van de schoenmakers en metselaars zullen worden geroyeerd. Vele andere gilden ondersteunden daarna het verzoek en gaven door tal van handteekeningen onder het door hen ingezonden stuk hunne goedkeuring te kennen.

Het Hof zond nu den momber Jacob Coets naar Zalt-Bommel om den magistraat tot andere gedachten te brengen. Deze werd ontvangen in de vergadering van 13 April 1711. Na deliberatie werd hem geantwoord, dat zijn persoon HEd. Achtb. aangenaam was, maar dat de vergadering te weinig voltallig 1) was om in een zoo gewichtige zaak een afdoend besluit te nemen. Ook betuigden de heeren Schoock, van Lith en Passaart, dat zij part noch deel hadden gehad aan het afzetten van de Laat. Ook van Tuyl betoogt datzelfde, zeggende, dat het geheel het werk der gilden is geweest. Maar de gilden wilden zich dat maar zoo niet laten zeggen. Den 20sten Mei 1711 zonden de dekenen van negen gilden een stuk bij den magistraat in, waarbij zij de motieven opgaven, waarom de Laat was afgezet.

Dat de Laat toch nog vrienden genoeg had, bleek uit een request, den 9den Juni 1711 ingediend door Jan van Genugten en G. Goris uit naam van wel 100 burgers en ingezetenen, waarin verzocht werd Dr. de Laat weder in zijn rang als regent te herstellen en hem ter vergadering te dagen. Maar nu verzochten Adriaan van Stralen, Ceris van Helmond, Jacob de Vaal en Jan van Essen, als gecommitteerden van de meeste gilden, dat hun copie van dat request cum annexis zou gegeven worden.

De magistraat gaf, na ampele deliberatie, in een uitvoerig stuk te kennen, dat hij met smart de disordres had gezien zonder die naar behooren te hebben kunnen redresseeren. De leden van den magistraat bejammerden, dat de verzoeken op zoo dreigenden toon waren gedaan, dat nieuwe beroeringen daaruit zouden kunnen voortvloeien. Zij berispen de burgers, die zich met de zaak op verkeerde wijze bemoeid hebben. Zij weigeren den heer de Laat terstond te herstellen; hij kan bij de justitie

1) Er waren maar 4 leden present; de andere waren als afgevaardigden naar de Landschapsvergadering of om andere redenen uit de stad.

zijn recht zoeken en dat heeft hij reeds gedaan bij het Hof. Zij kunnen met de Laat geen zitting houden, vóórdat hij zich gepurgeerd heeft van die beschuldiging van falsiteit. Hij moet dan maar zijne beschuldigers vóór het gerecht dezer stad dagen.

Uit hetgeen verder in het stuk voorkomt blijkt, dat er de vorige dagen heel wat beroering in de stad was geweest, want het vervolg van het stuk luidt aldus:

„Ook heeft de magistraat met droefheid en ontsteltenis gezien, dat een gedeelte van de burgerij in den nacht van 3 op 4 Juni, zonder vergadering of voorkennis van den magistraat, niet bij ordinaire rotten of wacht, maar bij uytsonderinge van personen met snaphanen, degens en rondstokken de voorzaal van het stadhuis hebben bezet."

Toen nu de schepen Essenius, destijds (bij absentie van Herwijnen) waarnemend tweede burgemeester, met de secretarissen Degenaar en de Roock naar het raadhuis wilde gaan om eene commissie samen te stellen, vond hij op de trappen een burger op schildwacht, die hem niet wilde doorlaten en op zijn vraag, wie daartoe order had gegeven, geen antwoord gaf, maar hem zijn piek voorhield. Daarop kwam er een tweede persoon, die zeide: „laat den burgemeester passeeren", waarop de schildwacht Essenius en de secretarissen doorliet.

Op den quartiersman Landen, die ten raadhuize ontboden was, legde ook een dronken burger zijn snaphaan aan en trok los, maar het geweer ketste. Toen hij ten tweeden male wilde aanleggen, ontwrongen anderen hem den snaphaan..

Voorts klaagde de magistraat, dat dien dag in de raadszitting, belegd om maatregelen te nemen tot stilling der disordres, door dezen en genen ongepaste dreigementen waren gedaan. De magistraat verzocht de burgerij dringend zich van gewelddadigheden te onthouden en alles door de justitie te laten beslissen, die tusschen de partijen uitspraak zou moeten doen. Bij verzet zouden de burgers als perturbateurs van de rust gestraft worden.

De magistraat belooft nu de gilden één voor één ten raadhuize te zullen doen verschijnen en dezen hare resolutie voor te zullen lezen.

De burgemeester van Tuyl diende een protest in tegen alle onheilen, die de Laat zou kunnen veroorzaken.

Het schijnt, dat de meeste gilden zich bij de resolutie van den magistraat nederlegden en dat de rust in de stad hersteld werd.

Alleen met het zakkendragersgild ontstond nog een conflict. Dit gild had Robbert Spiring, volgens diens zeggen zonder eenige reden, uit het gild gestooten, maar de magistraat had den 8sten Juni 1711 aan de dekenen gelast hem weder in het gild op te nemen, en hetzelfde vond plaats met zekeren Willem Mackay. Maar de dekenen weigerden aan het verzoek van den magistraat te voldoen, waarom deze hen voor drie maanden schorste en, toen zij zich brutaal bleven gedragen, zelfs casseerde en andere in hunne plaats stelde. Maar Cornelis van Tuyl 1) zeide, dat, zoodra hij presideerend burgemeester zou zijn, hij de dekenen weder in hunne betrekking zou herstellen. De andere leden van den magistraat, die hem te vergeefs bezwoeren dat niet te doen, handhaafden echter hun besluit.

IX.

In October 1711 liet het Hof van Gelderland weder iets van zich hooren en zond den momber Jacob Coets opnieuw naar Zalt-Bommel, om ernstig aan te dringen op executie der sententiën in zake de Laat. Coets verlangde, dat men de Laat weder als regent in de vergadering zou opnemen; bij weigering dreigde hij hem in persoon ter vergadering binnen te leiden. De magistraat weigerde die toelating, zeggende, dat volgens de resolutie van 21 Juli 1654 de magistraat moest bestaan uit tien personen, twee burgemeesters en acht schepenen. Wanneer men nu de Laat toeliet, zou de magistraat uit 11 personen bestaan en dat mocht niet; het was toch niet te vergen, dat een der 10 nu zittende leden plaats zou maken voor de Laat. Maar aan Coets was door het Hof gelast de zaak met kracht door te zetten; immers in de resolutie van het Hof (waarvan zich eene copie in de stads-resolutieboeken bevindt) lezen wij: „gelijk geauthoriseert word bij dese Dr. Jacob Coets, substituut-momber deser Landschap voors., om sig andermaal te begeven na Bommel en de meer aangetoge sententien na haren inhoude, oock so nodig met de sterke hand en assistentie van de militie aldaar in guarnisoen sijnde, ter executie te stellen na behoren." Daartoe gaf het Hof den momber een brief voor den comman-

1) Van Tuyl schijnt een lastig man te zijn geweest; althans de scholtus van Bommel, met wien hij 14 Juli 1711 een conflict had, noemt hem iemand van een turbulent humeur.

deerenden officier mede, wien verzocht werd hem met zooveel gewapende manschappen bij te staan, als hij noodig zou oordeelen. Het Hof was door de Staten der provincie gemachtigd tot het nemen van maatregelen om de executie der sententiën te doen plaats hebben.

Dat de momber Coets van de hem daartoe gegeven vergunning gebruik maakte, blijkt uit de notulen van de vergadering van 2 November 1711, waarin de regeerende burgemeester mededeelt, dat Dr. Jacob Coets den 26sten October te voren het garnizoen onder de wapenen had doen komen zonder voorkennis van den burgemeester of van de overige leden der regeering. Daarom gaven zij hunne bevreemding hierover te kennen, maar sloegen het verzoek van den momber af om over deze zaak in eene vergadering met hen te spreken. Dat baatte hun echter niet veel, want eene Landschaps-resolutie van 20 Januari 1712 gelastte hun den heer schepen Henrick de Laat weder de vergaderingen te doen bijwonen en hem als regent te dagen. Zoo verscheen deze den 28sten Januari 1712 weder in de vergadering als schepen. Maar tevens hadden de Staten gelast, dat de Laat zich voor den stadsrechter ter purgie zou stellen van de beschuldiging van crimen falsi.

De Laat maakte daarmede weinig haast en dat begon sommige gilden te vervelen. Daarom dienden zij den 11den Mei 1712 bij den magistraat een request in, waarin zij zich er over beklaagden, „dat hij Heer de Laat alle mogelijcke trainissementen en gene eynde van proceduuren soeckt." Zij verlangen daarom, dat, zoolang die zuivering niet heeft plaats gevonden, „hij Here de Laat van alle commissien, immers van nieuwe, mag worden geweert ende aan hem ontsegt, ter tijden en wijlen ten behoorlijcke regten sig sal hebben gesuyvert, opdat eenmaal dese stad in vorige ruste mag werden herstelt."

De magistraat drong nu bij den heer de Laat ernstig er op aan, dat hij een eind aan de zaak zou maken, waartegen hij toch wel geen bezwaar kon hebben, daar hij aan de leden van den magistraat en aan particuliere personen herhaaldelijk gezegd had, dat hij zijne onschuld zonneklaar kon bewijzen. Maar de Laat bleef traineeren en wierp allerlei excepties tegen zijne beschuldigers op.

Nu gebeurde het, dat de Laat met den schepen Herwijnen „over desselfs tourbeurt en commissie ter generaliteyt convenieerde." Zoo zou de Laat van 1 Mei 1712 tot ultimo April

1713 in commissie zijn ter Staten-Generaal. Hij diende omtrent die zaak den 2den Juni 1712 een request aan den magistraat in, verzoekende, dat de heer Vos, raadssecretaris der stad Nijmegen, daartoe de noodige stukken zou laten opmaken.

De magistraat gaf zijne bevreemding te kennen, dat de Laat nog altijd in gebreke bleef zich bij den rechter te zuiveren, waardoor onrust en confusie in de stad bleven heerschen. Zoolang dat dus niet gebeurd was, weigerde hij die commissiebenoeming goed te keuren. Maar tevens werd vastgesteld, dat diegene, die in zijne plaats met die commissie ter generaliteit zou worden gebeneficieerd, aan de Laat f 850 van zijn eerste tractementsordonnantie zou uitbetalen, ter restitutie van de f 850, die de Laat aan Herwijnen had betaald voor het afstaan van zijne tourbeurt 1).

Maar de quaestie was ook op den Landdag te Arnhem behandeld, waar het request der negen gilden tegen de Laat ter tafel werd gebracht. Toen werd namens den Bommelschen magistraat geklaagd, dat de Laat „heeft connen goetvinden d' votas onser gecommitteerdens te contradiceren en also getragt d' proceduren tusschen sijn Ed. en de voorn. gildens alhier litispendent te avoceren, waardoor de jurisdictie van desen gerigte merkelijck gepraejudicieert soude sijn geworden." Daarom verklaarde de magistraat, dat hij aan de Laat geene commissie ten Land- of Quartiersdage zou verleenen, voordat hij satisfactie aan den rechter zou hebben gegeven. De Laat stoorde zich evenwel aan niets en bleef zijne functies als schepen waarnemen zonder zich voor den rechter te zuiveren. Dat begon den magistraat nu toch te vervelen; hij won het advies in van vier onpartijdige rechtsgeleerden en nam, door die adviezen gesterkt, den 19den December 1712 het besluit de Laat niet meer te laten gedagen. Zien wij, waarop hij deze handelwijze grondde.

De Laat had zich ter zuivering vóór het stadsgerecht gesteld, maar dit had, naar aanleiding van de adviezen dier rechtsgeleerden, verstaan „de Laat in sijnen gedaanen eisch en conclusie niet te wesen ontvankelijk nog gefundeert, met condemnatie van de costen."

Nu dus de Laat gecondemneerd was wegens crimen falsi,

1) Herwijnen deelde den 5den Augustus 1712 aan den magistraat mede, dat hij zijne tourbeurt had overgedragen aan den heer Nuyssenburg en met dezen de quaestie der f 850 had in orde gebracht.

verklaarde de magistraat geen zitting meer met hem te kunnen houden, tenzij hij bij een hooger resort zich zou hebben gepurgeerd. Den burgemeester werd dus verzocht de Laat niet meer te laten gedagen. En nu werd er aan het besluit nog deze clausule 1) toegevoegd: „Onder expresse eenparige gelofte, dat welgemelte haar Ed. Agtb. gesamentlijkerhand sijn Wel Ed. sullen gwaranderen en indemneren, bijaldien dikgemelden Heer de Laat tegens denselve in dier qualité een provocatie te Hoof mogt komen te doen of eenige actie daarover te institueren."

Toen nu op den keurdag, 27 December 1712, de nieuwe magistraat gekozen werd, vinden wij den naam van de Laat niet meer vermeld; want, hoewel er vele bisbilles bij die keuze en de regeling der rangorde schijnen plaats gehad te hebben, vinden wij als leden van den magistraat voor den tijd van drie jaren genoemd als burgemeesters: Arnold Goris en Laurens Spengler; als schepenen: Cornelis van Thuil, Johan van Lith, Adriaan Coyman, Otto de Ruuck, Leonard Essenius, Med. Dr., Anthony van Niel, Peter de Roock en Johan van Herwijnen.

Of de Laat van zijn vonnis nog in hooger beroep is gekomen kan ik niet melden, daar verder de notulen van den magistraat in 1712 en 1713 over hem zwijgen.

X.

Dat niet alle burgers en ingezetenen ingenomen waren met de triennale of driejarige regeering, bleek wederom den 3den October 1713. Toen boden de vier quartierslieden, namens de gilden, aan den magistraat eene memorie aan. Hierin zeiden de gilden, dat zij hadden vernomen, dat eenige menschen zich niet ontzagen, hetzij uit eigen beweging, hetzij door iemand opgestookt, met geschriften langs wegen en straten te gaan en die door dezen en genen te laten onderteekenen. Die geschriften waren strijdig met alle recht en met de door magistraat en quartierslieden bezworen instructie. Dit heeft commotie en ontsteltenis onder de gilden veroorzaakt; ter voorkoming van onheilen en ter handhaving van de rust en vrede der burgers verzoeken zij daarom, dat de magistraat zoodanige menschen zal verstrooien, hunne geteekende geschriften vernietigen en de

1 In het notulenboek staat als kantteekening gesteld: „Dit gesubvirguleerde secreet."

rechten en privilegiën handhaven, vooral de driejarige regeering, welke die geschriften hun trachten afhandig te maken. Vijftien gilden hadden die memorie geteekend. De magistraat nam die memorie voor notificatie aan, bedankte de quartierslieden voor hunne communicatie en voegde er als antwoord aan toe, „dat, wanneer de meerderheid der gildens en borgerije persisteren bij de driejaarige regeringe, deselve daaromtrent sullen overlaten haare volle vrijheid, ingevolge de gemaakte instructie."

Den 9den October 1713 dienden de quartierslieden eene nieuwe memorie in, waarin zij zich tamelijk kras tegen den magistraat aldus uitlieten: „dat men ook de teykenaars van dien [d. i. van die vroeger gemelde geschriften] niet en behoefde qualijk te bejegenen nog met dwarse oogen aan te sien, vermits haar Ed. Agtb. selfs degene sijn, die daartoe aanlijdinge gegeven hebben."

Toen kregen de dekenen der gilden toegang tot de vergadering en verzochten mondeling, dat die geschriften zouden vernietigd worden en het teekenen van dergelijke stukken voortaan niet zou worden toegelaten. De magistraat vond de vergadering niet voltallig genoeg om een besluit te nemen, maar beloofde in eene complete vergadering eene resolutie te zullen nemen.

Den 19den October 1713 werd weer eene memorie van de gilden 1) bij den magistraat ingediend. Zij verzoeken, dat het geschrift om de regeering ad vitam aan te stellen mag worden vernietigd en dat voortaan gewaakt worde, dat zulke stukken niet meer onderteekend worden. Zij dringen aan op eene spoedige resolutie om de ontstane geschillen ter zijde te stellen, „ten einde sij remonstranten geene verdere aanwendingen hierover mogen doen".

De magistraat gaf hierop na rijpe deliberatie ten antwoord, dat „deselve niet anders gedagt, of voornoemde gecommitteerdens souden sig met dit antwoord van den 3den deser al hebben laten besadigen; konnende sig derhalven haar Wel Ed. Agtb. niet dispenseren van te seggen, dat niet verwagt hadden, of de gesamentlijke gildens en borgerije souden van sodaane ruineuse, stad en ingesetene verderfelijke maniere van sollicitatien, waarbij

1) In eene kantteekening van de notulen staat te lezen: „Dat bij de memorie het lakencoopersgild niet is bekend, en wegens de schippers niemant present geweest."

men selfs door onbehoorlijke wegen persoonen, volgens instructie ongequalificeert, in de regering heeft soeken in te dringen, lange een afkeer gehad en gesamentlijkerhand daarhenen hebben tragten te dirigeren, dat die onlusten, confusien en ongeoorloofde debauches eenmaal uit de weg genomen mogten werden. Dat ook haar Ed. Agtb. van haare sijde als regenten volkomen toestaan, dat aan de instructie en driejarige regeringe sijn verbonden. Dat gehouden sijn daarbij te verblijven en deselve met geweld of overmagt aan de gildens en borgerije niet tragten te ontvringen of afhandig te maken. Dat het geschrift tot vaststelling van een vreedsaame en perpetuele regering, bereits door veele borgers en ingesetenen betekent, niet sal worden geregistreert of ter executie gesteld, dog dat egter aan een iegelik borger en ingesetene de vrijheid overlaten om daaromtrent sodanig te gevoelen, als tot welsijn harer stad dienstig sullen oordeelen te behoren. Doordien het in de magt der gildens en borgerije als instelders der instructie staat, om deselve te vernietigen en in een perpetuele regering te veranderen, 't geene haar Ed. Agtb. rontuit bekennen, dat haar ten hoogsten welgevallig sal wesen, bijaldien de gildens in dit heilsaam oogmerk konden goedvinden te condescenderen, hoewel sonder deselver toestemming daaromtrent geen poursuites sullen of willen maken of de instructie verbreken."

Ik heb opzettelijk dit geheele antwoord van den magistraat afgeschreven, omdat daaruit zoo duidelijk de stand der beide tegenover elkander staande partijen blijkt. De burgerij wil liever de driejarige regeering behouden; dat is meer democratisch, want dan heeft zij het heft in handen om de drie jaren leden in den magistraat te kiezen, aan wie zij hare belangen het liefst wil toevertrouwen. Maar de magistraat zou liever ad vitam benoemd zijn; dat is meer aristocratisch-oligarchisch, want dat geeft aanleiding om de magistraatsposten in zekere familiën te houden. Dat mocht in het belang van die familiën zijn, zeker niet in dat van stad en burgerij, want wij weten maar al te goed, hoevele steden in de achttiende eeuw onder het nepotisme en de oligarchische misbruiken hebben gezucht.

Vreesde ik niet, dat dit artikel eene onbehoorlijke lengte zou aannemen, zoo kon ik nog menig staaltje aanhalen van de geschetste verhoudingen, ook uit volgende jaren. Zoo zou ik u van het jaar 1715 kunnen mededeelen, wat er voorviel tengevolge van de benoeming van Mattheus van Hausselt tot

quartiersman, dien de magistraat niet alleen niet als zoodanig den eed wilde laten afleggen, maar dien zij niet eens als hun medeburger wilden erkennen. De gilden protesteerden luid en wilden niets weten van ontborgering van Van Hausselt. Dit gaf aanleiding tot hevige geschillen; wilde ik die beschrijven, ik zou er even veel plaatsruimte voor noodig hebben als voor de quaestie-de Laat en dat zou mij nu te ver voeren. Ook hierbij kwam weder iemand van dien naam te pas, want sommige gilden zeiden opgestookt te zijn door den quartiersman Herman de Laat; deze bleek ook een heftig man te zijn, die zich zeer stout uitliet tegen den burgemeester. Er werden zelfs dreigementen geuit om het stadhuis te bezetten en de regeering te ontslaan, zoodat de magistraat zich tot den commandant van het garnizoen wendde om hulp en bescherming. De zaak van Van Hausselt werd bij den Landdag aanhangig gemaakt en in Mei 1716 door de Staten van Gelderland te zijnen voordeele beslist; de magistraat moest zijn naam weder in het Borgerboek inschrijven. Van Hausselt schijnt dus, even als vroeger de Laat, wel een lastig burger geweest te zijn, maar tevens iemand, die de rechten der burgerij tegen een min of meer aristocratisch gezinden magistraat durfde verdedigen.

Zoo zou ik ook nog op eenige beroeringen in 1718 kunnen wijzen, toen de nieuw gekozen quartierslieden bezwaar maakten tegen het afleggen van den eed, zooals de magistraat dat wilde, want de gilden wilden niet, dat die eed buiten de instructie en ampliatie zou worden gedaan, waartegen de magistraat zich beriep op eene resolutie van de Staten van 21 October 1717. Ook hier was weder de quaestie de al of niet handhaving der triennale of driejarige regeering. Dit gaf weder aanleiding tot een oproertje, maar de magistraat zegevierde. Maar hier eindig ik mijne opsomming; ik hoop in het vorige genoegzaam aangetoond te hebben, dat er in dien tijd van de Groote Plooierij vrij wat stedelijke onlusten hebben plaats gehad.

BEWAARDERS DES LANDS VAN GELRE (1421).

Het jaar 1420 had zich gekenmerkt door groote onrust. Op 3 Juni 1419 had hertog Reinald IV een verbond gesloten met hertog Jan van Beyeren tegen de steden Utrecht en Amersfoort. In het begin van 1420 braken de vijandelijkheden uit, die zich in hoofdzaak bepaalden tot de omstreken van Amersfoort. De winter maakte een einde aan den strijd, die in 1421 hervat werd.

De ridderschap en steden van Gelderland, die sedert 1418 op een vasten voet tot één lichaam van landstenden vereenigd waren, achtten het in de gegeven omstandigheden (misschien omdat de hertog zich in Gulik bevond) noodig tot bescherming des lands, „die vete langh duerende", 4 bewaarders des lands of ruwaarden te kiezen. De keuze had te Arnhem plaats, waarna aan den hertog daarvan kennis werd gegeven.

Deze bijzonderheid, voor de geschiedenis van Gelderland niet zonder gewicht, daar zij een nieuw bewijs is van de zelfstandige houding, die ridderschap en steden in deze tijden (ik herinner hier aan het verbond van 1418) tegenover den hertog aannamen, was tot dusver onbekend. Geen der Geldersche geschiedschrijvers maakt er melding van. Hetgeen ik er van weet, is mij bekend geworden door de Arnhemsche stadsrekening van 1421, wier posten, voor zoover zij op deze zaak betrekking hebben, ik hier laat volgen. Over de personen der „ruwaarden" kan ik nog zeggen, dat Walraven van Meurs, heer van Baer, en de beide van Wisch behoorden tot hen, die in 1418 het bekende verbond sloten, terwijl wij Ott van der Leck, heer van Hedel, als een der deelnemers aan den landvrede van 29 Sept. 1419 (Nijhoff III, oork. no. 387) aantreffen.

Item Beernt aen deels der ritterschap yn Veluwen cum litera hier te komen totten anderen hoeftsteden omme tlant te beschudden van den vyanden ende daeromme aen onsen genedigen heren te rijden 37 st. 4 d.

Item tot Nijmegen gesant enen bade mitter stat brieff van wegen der ritterscap uyt landen van Veluen ende van Zutphen, dat sij mede rijden wolden aen onsen heer tot Caster, ende den van Ruermonde dat voert te laten weten . . . . 13 st. 8 d.

Item Ploech ende Minschart Gelre tot onsen heer mitten anderen steden circa Jubilate omme sonderlinger saken wille den lande aengaende, ende weren uyt omtrent 7 nacht . . . . 44 ℔ 2 st. 8 d.

Item Beernt cum literis aen ridderen, knapen ende steden van Veluwen, hier te komen ende te belyeven den koer, die hier geschien solde van denghenen, die bewaerre slands wesen solden die vete langh duerende . . . . 37 st. 4 d.

Item Ludeken van denselven saken. . . . . 37 st. 4 d.

Item Ludeken cum literis aen onsen genedigen heren in den lande van Gulich, dat die koer ghevallen was op joncher Walraven van Moerse, heren Ott van der Leck, Derick heer te Wissche, Henrich van Wissche. Ende most joncher Walraven sueken in den lande van Ludich ende voert, thent hij bij hem queme . . . 8 ℔ 14 st. 8 d.

Item Penthecostes Ludeken cum litera Nijmegen, dat die vyer, die tlant verwaren solden, die rade der hoeftstede bijeen hebben wolden om sgoeden dages wille . . . . 14 st. 4 d.

Item Johan Mynschart mit Evert ten Merssche van denselven saken tot Nijmegen ghereden omme hem te toenen, dat die ruwaerde tlant noch 14 dage verwaren wolden. . . . . 7 ℔ 10 st. 8 d.

Item Ludeken mitter stat brieven aen riddere, knapen ende steden van Veluwen hier te komen feria secunda post Sacramenti omme die vyer ruwarde te willigen. . . . . 37 st. 4 d.

J. S. v. V.

SCHADE, IN DE MIDDELEEUWEN DOOR HOLLANDERS, FRIEZEN EN ENGELSCHEN AAN ZUTPHENSCHE KOOPLIEDEN TOEGEBRACHT.

MEDEGEDEELD DOOR

J. GIMBERG.

De lijst, waarin bovengenoemde schade vrij uitvoerig beschreven wordt, bevindt zich in het oud-archief van Zutphen. Zij is geschreven op twee halve vellen papier, welke in het midden in tweeën gevouwen zijn. Het geheel bestaat dus uit vier bladen, ieder 15 centim. breed en 22 centim. hoog. Het papiermerk vertoont een gespannen boog met pijl er op en komt nagenoeg overeen met dat, hetwelk de Stoppelaar 1) uit het jaar 1488 opgeeft.

De lijst is met eene hand uit het begin der 15de eeuw geschreven, tot waar op bladz. 5 de woorden „Die schade van Vrieslant, geschiet den van Zutphen" beginnen. Onder dit hoofd zijn een drietal handen te onderkennen, waarvan de laatste, welke de zevende bladzijde heeft beschreven, uit het midden der 15de eeuw is. De laatste bladzijde is blanco gelaten, terwijl de eerste door vocht zooveel geleden heeft, dat slechts enkele woorden zichtbaar zijn gebleven, waaruit echter geen samenhangende zin meer te maken is. Alleen is er nog met zekerheid uit te zien, dat de lijst met het jaar (MCC of MCCC) XCVI begint.

Wij laten hier met opzet de honderdtallen der jaren in het

---

1) Het papier in de Nederlanden (1869), plaat VII, no. 3.

midden, omdat, zooals de lezer zal bemerken, op bladz. 5 van het handschrift in eens een feit uit 1298 en een uit 1300 medegedeeld worden, ofschoon er een uit 1406 onmiddellijk aan voorafgaat en er een uit dat jaar op volgt. Eene verklaring hiervan kunnen we niet geven. We vermoeden echter, dat de lijst uit oudere aanteekeningen is saamgesteld en die van 1298 en 1300 gevonden werden, toen feiten van lateren datum reeds afgeschreven waren. Waarschijnlijk is met het schrijven dezer lijst geen ander doel beoogd dan het leveren eener kroniek. Tadama heeft ons reeds in zijne Geschiedenis der Stad Zutphen op het belang dezer lijst gewezen.

We lezen bij hem, blz. 109:

„Een ander bewijsstuk, hoe treurig ook van inhoud, leert ons de uitgebreidheid van den Zutphenschen handel in dat tijdperk nog meer kennen: eene lijst, namelijk, van de schade, door de Hollanders en de Friezen aan de Zutphensche kooplieden van 1397 tot 1406 toegebragt. Wij vinden in die lijst gesproken van schepen en koggen, op de Maas en de Zuiderzee genomen; van haring, wijn en kanthout, uit Zutphensche schepen geligt; van de schepen, door de likedeelers of vitaliënbroeders genomen 1), enz., alles tot bewijs van den uitgestrekten handel, dien Zutphen toen dreef."

Ende dese vorss. kisten ende tonnen hebben genamen in den Maesdiepe, als oen geseghet is, Symon van Bruweel, Noertken ende Johan die Witte van Hoerne ende oere gesellen. Voert ist vele luden kundich in Hollant, wie dat gedaen hebben ende die schiphere was genoemt Herman Smedinc van Campen, die dit vorss. goet inhadde.

Ende dat wert gevuert uten Maesdiepe in die Maze ende voert in Brabant. Ende die kisten ende dat ander goet worden tot Zericzee opgeslagen, daer der stat knechte bij stonden ende anders veel goeder lude.

Item Bernde ende Gerde van Holthusen, gebrodere, wort genomen een zeyel, dat beter was dan XL gulden van Monikedamme, dat nam oen schiphere Clawes mitter herincbutzen 2).

Item Bertoelt Coep sijn genamen twe vate smeers uyt den

---

1) De Vitaliënbroeders waren door de Friezen te hulp geroepen, toen hertog Albrecht van Beijeren de verovering van Friesland had ondernomen. Een stuk in het Z. A. strekt daarvan ten bewijze, Tijdr. Reg. no. 267 en 268. (Noot van Tadama.)

2) Zie Verdam en Lübben i. v. buse, butzen.

Maesdiepe, dat Tydeman Evertszoen inhadde, ende dat schip was van Campen, gerekent voer XXIIII gulden.

Item Henric van Huppele wert afgebraken van Peter Bastart, rentmeister toe Zericzee, VI Eng. nobelen baven der schepen wisingen van Ziericzee, daer hij om verterde ende te schaden bij heeft IIII nobelen.

Item Henric Aelbertssoen ende Willem, sinen brueder, wert genamen II last herinx, die Herman Rijsbiter, een schiphere van Campen, inhadde. Ende dat dede Clawes van Syedamme, Johan Oert, Jacob die Vor, Willem van Ecke, Henric van Oldenwater, Simon van Bruweel ende Peter van Enghuzen. Gerekent voer 150 gulden 1).

Item denselven wert genamen uyt Johan Jacobssoens schepe van Campen een last herinx, gerekent voer C gulden, ende desen vorss. herinc bruecten her Gert van Egmonde, Symon van der Schueren ende Peter Wijse van Medenblic. Ende dit geschiede, doe die schiepe van Campen gearrastiert worden in den Maesdiepe. Ende hier hebben sij om verteert ende toe schaden gehadt wael XX olde schilde.

Item Johan Bliden weert genamen een last herinx, die Johan Mathieszoen, een schiphere van Campen, inhadde, gerekent voer CIIII gulden, daer hij wael VI 2) nobelen bij toe schaden heeft. Ende dit geschiede, doe die schepe van Campen gearrastiert worden.

Item voert soe wart in den jaer van XCVI genomen Johan van Brummen ende sijnen gezellen enen cogge mit sijnen toebehoere, dat oen ende sinen gezellen schaden rechtes hoeftstoels 1250 gulden baven menigerleye cost, die si daernae deden ende hem niet weder werden en konde.

Item voert soe sijn Henric Vake genamen an sinen schepen ende goede, dat daerin was, beter dan IIII^c gulden. Ende des en is noch mer II jaer geleden.

Item voert so claget Bernt van Holthuzen, dat sijnen vader ende sinen oem genamen wert een schip mit goede in den jaer van LVI, dat wert was XII^c older schilde na inholde der brieve, daerop sprekende. Ende dat deden die van Dorderecht.

---

1) Het hs. heeft dit bedrag in Romeinsche cijfers. Wij hebben het hier en in het vervolg door Arabische vervangen, omdat het teeken voor $^1/_2$ niet op de drukkerij aanwezig is.

2) In het hs. staat tusschen VI en nobelen een teeken, dat wij niet kennen. Het gelijkt veel op eene dubbele l.

Voert so hebben die van Enchusen genamen Gerde van den Rine VII last heringhes, die stonden voer C XXVI nobele.

Voert in den jare ons Heren dusent I^c^I^c^I^c^, doe namen die van Harlem, die van Medenbleke ende die van Amstelredamme uut Johan Mathiessoens schepe Johanne van Drinen, burger te Zutphen, IIII last herings ende enen last aels, die wael te zamen wert waren C ende II nobele.

Item in den jare van XIII^c^XCVIII, doe wert genamen Plonis Yseren enen cogge, daer alreleye have ende guet in was, die myt sinen tobehoere wael wert was III^c^ ende XX nobele, ende den nam Philips van der Sprenghge, baliu doe tot Rotterdamme.

Voert soe hebben die van Enghusen genamen in den jaer XIIII^c^ ende V Kirstin Toerns, burger tZutpen, een kairschip mit vischen, dat hem geschaedt heeft wael bet dan XV nobele.

Item die van Enghusen hebben genamen oec in der tijt, doe die Hont van den Berne van Enghuzen voer tot Roene, Willeme van Huessen ende Henric Egxsen ein schip, geladen mit talholte ende ander goet, dat daerinne was, dat hem scade bet dan 16½ nobele.

Item in den jare, doe die greve van Hollant ende sine vrinde Staveren wonnen 1), doe had her Geryt van Egmunde, capiteen des heers, gewonnen 11 schepe ende schipheren van Zutphen, alze Arnt van der Weyden ende Gosen Lutensoen, die hij arrastiert hadde, gewonnen die maent om XIIII nobelen. Ende die schipheren mit oren schepen dienden hem VI weken ende III dage ende en gaf hem oer verdiende loen niet, daer sij noch aen tachter synt XLI nobele hoeftstoels behalven alle groten cost ende schade, die sij daer meer bij leden.

Item in den jare XIIII^c^ ende VI omtrint Bartholomei doe quamen des baliuu knechte van Texel mit eenre baersen ende namen uut scipheer Gerts Kroenen scepe van Zutphen XVIII tonne Hamburger biers ende 11 vate staels, dat te samen behoerde Goeskens, wilneer Jans knape ter Capellen. Dit goit stont voir XXII nobele.

Item ter selver tijt namen die van Enghusen Lambert Kronen ende Bernde van Diederen an kantholte ende an eyke bet dan XVI nobele.

1) Dit gebeurde in Juni 1401. De Hollanders stonden onder bevel van Floris van Alkemade en den hier genoemden Gerrit van Egmond. (Witkamp, Geschiedenis der zeventien Nederlanden, deel II, blz. 657.)

Item die van Oerck, als Claes knecht van Sweten, namen oec Henric Egsen an boteren, die stont vur XI nobele.

Item in den jare XIIII^c^ ende VI des anderen dages na sunte Jacob namen die van Enghusen Egberte ten Rine (ende) Henric soen Roevers an harnas ende sardoke ende an gewande bet dan 12½ nobele.

Item die van Enghuzen namen in den jaer XII^c^ 1) ende XCVIII Bernde ende Gerde van Holthusen een nye zeel van oren schepe ende dat dede Alert Segerssoen mit sinen gesellen. Dat zeel was wael wert X Engels nobelen.

Item in den jare XIII^c^ doe wart Andrese van Ampsem, burger to Zutphen, genamen te Wiringen III last heringes. Dat dede Alert Segerssoen ende Heyneken Hoec ende oer gezellen, Hollanders. Die III last waren doe beter dan XLIII nobele.

Item dieselve Alert Segerssoen, Heyneke Hoec ende oer gezellen namen ter selver tijt Henric ter Elborch ende Lodewich Gerlogs an boteren ende an kesen V nobelen ende 1 quartier.

Item in den jare XIIII^c^ ende VI tuschen Sunte Jacob (ende) Egidii, doe namen die van Texel ende die van Staveren, als her Jans knecht van Hoens . . . . . den 2), Gerde Krenen uut sinen schip soe vele . . . . . biers ende iserens, dat was beter dan LXX Engels nobele.

Die schade van Vrieslant, geschiet den van Zutphen.

Voert soe dencket up den schaden, den Enne van Norden ende Hare van der Griete in Vrieslant ende ore dienre gedain hebben den van Zutphen, beyde an wine, die Kranen ende Willem Vriesen ende oren gesellen genamen wart, ende an gelde, dat sij Willeme Vriesen afgeschattet hebben in den stock, CXX zwar gilden.

Voert, hoe dieselve Vriesen nů te winter omtrint Lichtmisse genamen hebben Henricke ter Capellen, Wermbolt Stuvenberch ende oren gesellen ein schip mit stocvissche ende mit

1) Er heeft blijkbaar eerst XIII^c^ gestaan, doch de laatste I is weggekrabt. Het jaar 1298 komt ook beter overeen met 1300 in den volgenden post, waarin dezelfde Alert Segerssoen genoemd wordt.

2) Waarschijnlijk heeft de afschrijver het middelste deel van dezen naam niet kunnen lezen en het daarom weggelaten.

anderen goide geladen. Dat stont yrstcoips uut vijfhondert ende XVII gulden.

Voert hoe die van Dockem in Vrieslant Geryde Kronen den kenliken schaden gedain hebben an sinen goide ende schiepe, dat sij hem namen, bet dan C nobele.

Voert soe hebben die likedienre, die Enne van Norden uut hadde gemaket, genamen in denselven jare XIIIIe seven omtrint Lichtmisse Gosen van der Horst mit scipper Peters schiepe Remboltssoen van Hoerne III last herings ende $5^1/_2$ tonne.

Voert namen sij uten selven schiepe Henriken Diepenbroec ende Geride Crucken V last ende V tonnen heringhes.

Item Herman van Ense enen last heringes ter selver tijt.

Mede is te weten, dat die Engelsche weder namen dit vorss. schip mit den goide ende behilden alle dit goit, soe Peter Rembolts vorss. innehadde.

Item Rumbolt ende Johan van Munster nemen Johan van Leeck een schyp ende gůd, daer zijn del wal van wert was VII^c Ghelres gulden.

Dit is die schade uut Engelant:

Int irste Willem Scholdeman ende Aernde van Vreden genamen an wine II^c Engels nobele.

Item Tideman Caperslager CXV nobele an mele.

Item Conrade van Burloe XXX nobele an fasteyne ende hernacs.

Item Wolff LXVII nobele an mele.

Summa IIII^c ende XII nobele hoeftstoels.

Hiir hebben zij wal te schaden bij XXV nobelen.

Buitenop staat: Schade den van Zutphen geschiet ut Frieslant ende Zeelant etc.

HET DIJKRECHT
VAN DE DUFFEL VAN 12 JUNI 1364.

MEDEGEDEELD DOOR

A. A. BEEKMAN.

In zijne Inleiding tot de Historie van Gelderland (Dl. IV, bl. 79) zegt van Spaen, na vermelding van een dijkrecht, dat in 1343 aan de Heerlijkheid Hulhuizen zou gegeven zijn door den Heer van Perweis en Cranenburg: „Het is onbekend of de Hertogen van Gelderland eene diergelijke voorzorg gebruikten en Dijk– of Landrechten aan de Duffel gegeven hebben, hetwelk echter wel te denken is en nader onderzoek verdient."

Inderdaad vond ik een Dijkrecht van de Duffel, door Hertog Eduard 12 Juni 1364 gegeven, in eene verzameling geschreven dijkrechten van K. v. Alkemade en P. v. d. Schelling, Dl. III, bl. 124*r*. e. v. 1).

De samenstellers van deze verzameling vermelden het stuk niet, waarvan zij bedoelde kopie genomen hebben en evenmin waar dit stuk hetzij in originali hetzij in afschrift zich bevindt. Dit landsheerlijk handvest komt noch in het Geldersch Placaatboek noch in de Oorkonden in Nijhoff's Gedenkwaardigheden u. d. Gesch. v. Gelderland voor en is, voor zoover mij bekend, ook elders niet uitgegeven. En daar ik het ook nergens vond

---

1) In v. Zurck. Cod. Bat., bl. 300 en Meijlink, Gesch. Hoogh. Delfland, bl. 77 wordt gewaagd van dit Manuscript in 3 folianten. De deelen II en III zijn in mijn bezit. Maar waar is dl. I? Zou de bezitter daarvan zich bekend willen maken en mij mededeelen, of hij genegen is het af te staan tegen behoorlijke vergoeding of het eenigen tijd in bruikleen te geven?

aangehaald, zoo meende ik, dat het nuttig kon zijn het hier ter plaatse aan het licht te brengen.

Het komt mij van belang voor daarbij de aandacht te vestigen op de volgende punten.

Wat den ouderdom van dit dijkrecht betreft, er bestonden, toen het gegeven werd, reeds eenige bepalingen van dijkrecht voor de beide Betuwen, opgenomen in den Landbrief van Over- en Neder-Betuwe van 11 Dec. 1327 en den Dijkbrief van Maas en Waal van 12 Jan. 1321. In het handvest zelf leest men dat de schouw op den dijk zal blijven „alsse van olds geweest is." Dat men het bovendien niet noodig vond deze schouw nader te omschrijven en in 't algemeen de omstandigheid dat er zeer weinig bepalingen omtrent de eigenlijke schouw en het recht op de dijken in voorkomen, doet vermoeden dat er reeds eenig ouder geschreven dijkrecht voor de geheele Duffel of voor de aan den Rijn-Waal gelegen dorpen bestaan heeft.

Een onbeschreven dijkrecht heeft trouwens zeker veel vroeger bestaan. De dijken nl. zijn veel, m. i. zelfs eeuwen ouder. Ik zal dit punt hier niet nader uitwerken, maar wijs er slechts op, dat van Spaen in den Dijkbrief van Maas en Waal van 1321 het woord „bedijken" verkeerd in den zin van dijk aanleggen in plaats van dijk onderhouden heeft opgevat en daardoor meent, dat er hier van een eersten aanleg van dijken sprake is (Inl. IV, bl. 84), — iets wat vele anderen hem nagezegd hebben. Trouwens in den Landbrief zelven wordt dit weersproken door de woorden: „Voort die schouwe opten dijck ende in der weteringe zal blijven staen in alden regten, dat sij hertoe komen is."

Het door Hertog Eduard aan de Duffel geschonken recht schijnt evenals de watergang door zijne voorouders toegekend te zijn aan „der allinge Duyffel". In ruimeren zin genomen behoorde echter een deel van de Duffel tot het Hertogdom Cleve. Tot Gelderland behoorden toen blijkens dezen dijkbrief zeker: Duffelweerd, Keken, Bimmen (Wijmmen), Niel, Kekerdom en Leuth (Loet), benevens nog een plaats, waarvan de naam in het handschrift van van Alkemade en van der Schelling onleesbaar is. Men zou verwachten hier Mehr te vinden, maar dit staat er zeker niet. Het zou kunnen zijn dat Halt bedoeld is, een huis en heerlijkheid, toen nog waarschijnlijk onder Gelderland.

De richter van de Duffel zou voortaan algemeen dijkgraaf zijn, gelijk dat ook bepaald was in de beide Betuwen (1327) en gelijk ook in de twee andere bovenambten feitelijk de amptman of richter (burggraaf) als dijkgraaf optrad, althans in den regel sedert het begin der 16de eeuw.

Door de geërfden zouden elk jaar 6 heemraden worden gekozen, één uit elke maalschap.

Zij werden dus gesteld als op de Veluwe (nl. in de dorpen onder den Bandijk van de Veluwe), in den Circul van den Ooy, in het Arnhemer en Velperbroek, in Polder Oosterwolde, bij de Drielsche Wetering en ook in Arkemeen (hier op eene bijzondere wijze, later met een trap). Maar in de grootere dijkbesturen, nl. in de ambten van het Kwartier van Nijmegen werden de heemraden elk jaar gekozen door de afgaande heemraden, in Maas en Waal (1328) door den dijkgraaf „bij rade" der heemraden, terwijl in de Over-Betuwe Nijmegen en Arnhem er ook elk een stelden.

Werd in eenige maalschap een heemraad op den daarvoor aangewezen dag niet gekozen, dan zou dit door den richter geschieden.

De eisch van gegoedheid der heemraden ($^1/_2$ hoeve) komt overeen met dien voor de Veluwe (8 morgen).

Ook in dit Geldersche dijksbestuur vinden wij het bestuur over de dijken met dat over weteringen, leigraven, bruggen, enz. vereenigd, m. a. w. de zoogenaamde binnenlandsche schouw met die over de groote dijken langs het buitenwater.

De dag voor de eerste schouw der weteringen, enz., is hier genoemd en voorts mochten de schouwen daarop gehouden worden „als die heymraad dunkt dat nut zij"; maar zij moesten altijd vooraf worden aangekondigd. Dit was ook in Maas en Waal en in de beide Betuwen aldus geregeld, zelfs zonder aanduiding der eerste schouw. Noodschouw mocht de dijkgraaf drijven met 2 heemraden, als hij er op het oogenblik niet meer krijgen kon.

Een hooger beroep van de vonnissen der heemraden werd hier in die tijden nog evenmin als in andere gewesten toegelaten, want de hertog verklaart niet te zullen tegenspreken wat zij wijzen op dijken, weteringen, enz.

Merkwaardig is in dit dijkrecht het voorbeeld van recht halen bij een lichaam van hoogeren rang — hier bij de heemraden van Over-Betuwe — voor het geval dat de heemraden eenige zaak of oordeel „niet wijs en waren dat tho wijsen."

Buiten het heemrecht kwam dit recht halen — ook hofvaart genaamd — veelvuldig voor, voornamelijk tusschen de schepenbanken der steden. Ook treffen wij het in enkele dijkrechten aan, doch weinig: bij den Zeeburg en Diemerdijk (1436 — bij Hooge Heemraden van Rijnland), bij den Lekdijk Benedendams (1434 — bij den Bisschop en de Gemeene Ecclesiën). Wat Gelderland betreft vond ik slechts één ander voorbeeld, nl. in het Accoord der Erfgenooten van het Arnhemer en Velperbroek van 6 Dec. 1515, waarbij voor het geval, dat de dijkgraaf en heemraden een zaak niet goed wisten „uit te richten", zij de erfgenooten of anders tien of twaalf van de „treflijkste" onder hen zouden raadplegen.

Alle breuken en zelfs het voordeel van den dubbelen weerpenning, als de dijkgraaf het werk voor den nalatige aanbesteed had, kwamen aan den hertog — slechts werden daarvan de onkosten van dijkgraaf en heemraden voldaan. Dit is ook iets bijzonders: volgens de andere Geldersche dijkrechten kwamen de boeten aan den dijkgraaf of deels aan dezen, deels aan de heemraden.

Voorts vergunde de hertog aan de heerlijkheid Rinderen (toen Cleve), Zyfflich (Cleve) en de bijzondere heerlijkheid Millingen — alle dus buiten het Geldersch gebied — door een gemeenen watergang met de Duffel uit te wateren door zijn land, voor zooverre zij dien mede zouden onderhouden en gemeen werk doen en zich naar de gewijsden van heemraden zouden gedragen; anders mochten die van de Duffel hen „toeslaen" d. i. afdammen, zoo noodig met behulp van den sterken arm des richters. Tegenover Zyfflich zou voorts het middel toegepast worden, dat aan hunne veldvruchten en goederen in de Duffel de onkosten voor zooveel noodig zouden worden geëxecuteerd.

De andere punten als: maatregelen tegen nalatigen, tegen beschadiging van dijken, weteringen, enz., politiebepalingen voor de schouw, enz. geven geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. De spelling is, gelijk wij dit bij afschriften uit dien tijd gewoon zijn, een mengsel van oud en nieuw.

DIJKRECHT VAN DE DUFFEL
van 12 Juni 1364.

Wij Eduwart, bij der genade Gods Hertoge van Gelre ende Grave van Zutphen, doen kond ende kennelijken alle degene, die desen brief sullen zien off horen lesen, die nu zijn off in der tijd sullen wesen, dat wij vonden hebben mit bekentenisse der waerheyd, dat onse aldern hebben gegeven der allinge Duyffel mit allen horen toebehoren enen gemeynen waterganck, als van olds gelegen is tot Nijmegen in die Wael toe, tot alsulke mate, dat zij heymraaden hebben sullen, die mit onse overste rigter in Duyffel dijk, weteringe, graven; bruggen maeken ende schouwen sullen, ende die heymrade gezwaren worden sullen aller wegen op S. Gertruyden dagh (den 17 Maert) tot halver Maerte te Duyffelwaarde, als die ierste schouwe wesen zal op den dijken van den geërfden, die nu zijn off die in der tijd wesen sullen, goede knapen die dit mit regt wesen mogen, heymraden, elke heimraad gegued wesen zal tot een halve hoeve lands in elker maelschap, daer sij gekoren worden. Als ten eerste tot Duyffelwarde eenen ende tot Keken ende tot Wymmen (= Bimmen) enen, tot (Halt?) eenen, tot Nyel enen, tot Keekerdom enen, tot Loet eenen.

Welke heymraden zweren sullen ten heyligen als heymraden schuldig zijn te doen, in elken jair als zij gekoren sullen worden, ende ook sal onse overste rigter in Duyffel zweren, als een dijkgreve schuldig is te sweren, ende dese sullen zweren alle onregt water te weren mechtigh ende te keeren, welke weges dat zij hem toekomen moge, ende weteringe, landgraven ende andere graven ende bruggen doen maeken ende doen gelden ende erffelijk doen holden ende eeren, dairt die heymraaden op wijst, dat sij vinden dat den lande nood ende nuttet zij, ende dat zal die voirsz. rigter uutpeynden.

Wart ook dat geviele dat die heymrade niet volkoeren en worden op den voirsz. dag, alsoo zal onse rigter ende heymrade, die dair gekoren were ende als sij gezwooren hebben, den vollen heymraad kiesen uutter elke maelschap daert gebrek waer, dat koeren van den heymraden als voorsz. is, en die heymraden, die dan gekoren worden, die en sullen wij nog onse erven nog onse naecomelingen nog niemand wederzeggen in geene jair dair zij in gekoren werden, sij en sullen gestaedelijk

heymraaden blijven, ende waart zaeke dat ymand kicken wolde off wederzeggen of boven den heymraden spreken op de dijken off op die weteringe off op leydgraven, als men die schouwt, off dairentegen deden, alzoo dicke als sij dat deden zoo verlooren zij vier pond kleyne peiments, als in Duyffel genge ende geve is; nogtans zal standig ende goed blijven dat heymraden gewijst heeft.

Voort zal die rigter schouwen mit die heymraden die dijken, weteringen, leydgraven, bruggen; en wie sijn dijken, weteringen etc. niet en maekte als die heymraad gekoert hadde, die verloor op die dijken tien schellingen kleyne peiements, op weteringen, graven ende bruggen verloor hij drie schellingen derselve munte ende ook en zal die rigter niet over schouwen, hij en heeftet verdingt, dat de heymraden dugt dat wel verwaren war om den naasten penning dat hij kan, ende dair sullen wij alsoo veel tegen hebben als dat gekost heeft en dat zal onse rigter uutpeynden an dengeenen dairt die heymraad gewijst heeft.

Voort zoo zal die ierste schouwe wesen op weteringen, leygraven ende bruggen des Sonnendaegs na S. Gregorius dag ende voort tot alre tijd als die heymraad dunkt dat nut zij. Ook mag die rigter schouwen mit twee heymraade, off hij der niet meer hebben en mag, als nood is ende des lands oorber, gelijk als mit hen allen.

Voort als die rigter ende heymraad schouwen willen, na de ierste schouwe op weteringen, leygraven ende bruggen, zoo zal die rigter die schouwe doen gebieden tot goeden tijd des Sondags in der kerke openbair in elker maalschap ende dair na des anderen Sondags, zoo mag hij schouwen.

Voort zal die schouwe op den dijk blijven, alsse van olds geweest is, wair dat men die schouwinge mit den heymraden doen ende schouwen zal.

Voort willen wij dat men de roede wetering niet hoger verdingen en zal, gras ende kruyd om uut te vegen, dan om drie schellinge der voors. munte, off men der niet narder verdingen en mag, mair men zal die verdingen als hij naeste kan, en dairentegen sullen wij alzoo veel hebben.

Voort wairt zaeke, dat binnen tijds dese heymraad dijken, weteringen, leygraven, bruggen verlaren worden, die zal die rigter verdingen ende doen maeken om de naeste penning dat hij kan, ende zal hij kennen na wijsinge der heymraad.

Ende wairt ook dat ymand eenige dijken doorstake, die bij

de rigter ende heymraden gemaekt war, die verloor lijff ende goed tot des heren genade. En waert ook dat ymant wetering, leygrave off eenige watergang, die de rigter off heymraden geleyt had, besloege in eenigerhande maniere buyten des rigters oorlof ende der heymraden, die verloore vier pond der munte voorsz., alse dick als hij dat dede, ende men solde dat terstond weder afdoen.

Ende wanneer die rigter de heymraden dede dagen om des lands oirbaer mit den gesworen bode, welk dat van den heymraaden alsdan niet en quame, die verloor drie schellinge der munte voorsz.

En wat heymrade wijst op zijn eede, dat zij op dijken off op weteringen, op leygraven off op bruggen off op eenigerhande dingen binnen der heemraad, dat en sullen wij niet tegenspreken en sij mogen alle wegen een beter wijsen, als sijt bevinden.

Voort waert zake, dat eenige zake off ordel toe wijsen geviele, die onse heymraad niet wijs en waren dat tho wijsen, zoo willen wij ende geven em oorloff, dat zij de zaken wijs worden en sig ervaren an onse heymraad van Overbetuwe, gelijk des briefs ingehalt, ende dat zij dan alsoo wijzen dat zal standafftig sijn en blijven, gelijk voorsz. is.

En wie des rigters ende der heymrade te doen hadden binnen dese voorsz. lande, dair sij komen, als zij geeyst worden ende gedaagt als voorsz. is, ende die rigter zal een ygelijken regt doen hebbende ende (?) wijsinge der heymrade, ende die in onregt vonden word dair die regter en heemraden komt in eenige werke, die verloor elke heymraad drie schellinge ende ons alsoo veel als an allen.

Alle deze voorsz. broeke, die vallen binnen dese heymraad voorsz., die sullen onse wesen ende dairvan sullen wij onse rigter en heymraad alle onkost doen, als zij van onse rigter gedaget word.

Voort hebben wij gegeven ende gunnen de heerschap van Rijnderen mit alle hore toebehoren, die kerspel van Millinge ende die kerspel van Zeeflick eenen gemeyne watergank, als zij van olds gehad hebben, mit der Duyffel tho weteren doir onse land, alsoo verre als sij mede gelden ende halden willen dat gemeyn werk en doen willen als die heymraad wijset, dat zij na regt doen sullen. Ware eenig van dese kerspel voorsz., die des niet doen en wolde, zoo geven wy oorloff onse heymraad en onse luyden van den Duyffel, dat sij dat toeslaan

mogen, ende bieden ende willen dat onse rigter hem dair behulpig an zij mit alle zijnre macht.

Voort waert zaeke off men dèr kerspel van Zeeflik hore watergank ende water niet gekeeren en konde ende niet doen en wolden, dat die heymraad wijset, als voorsz. is, zoo geven wij oirloff onse heymraad en onse rigter, wes zij in onse land van Duyffel hare zait ende goederen liggende hebben, dat zij dair den onraad ofnemen, die op hem geset waer. Ook zal die rigter en heemraad voorsz. die oudste helpen en raden gelijk die nederste binnen dese lande, dair des te doen is, bij hoiren eede, die sij daertoe gedaen hebben en nog doen sullen.

In oircond des hebben wij onsen zegel an desen brief doen hangen. Gegeven in den jaere onses Heren 1364 op sinte Odolphus dag.

EDEL MOGENDE HEEREN.

„Hier is een particulariteit te noteren, dat de stad van Nijmegen het sedert eenige wijnige jaeren herwaerts niet bij beslooten missive, maer met een openen commissie haer gedeputeerde in de vergaderinge gecommitteert heeft, hetwelk koomt door het abuis van seker secretaris, die eens de commissie voor een lid van de magistraet van Nymegen despecherende, deselve Edele Moogende Heeren tituleerde, daer men te vooren altoos Edele Erentfeste schreef. Sedert desen tijd hebben de Gedeputeerden gedifficulteert een brief van de stad van Nijmegen aan te nemen, so het opschrift insgelijks niet Edele Moogende Heeren contineerde." Aanteekening in een handschrift, getiteld: „Memorien omtrent de Hedendaegsche Regeringsforme van Gelderland 17 $\frac{1}{2}\frac{1}{2}$ 24."

H. D. J. v. S.

BRIEVEN, UITGEVAARDIGD DOOR ALART HEER VAN BUREN EN BEUSICHEM,

ALS BEWAARDER VAN HET LAND VAN GELRE TIJDENS DE AFWEZIGHEID VAN DEN HERTOG, VAN 28 NOVEMBER 1385 TOT 27 MAART 1386,

EN

UITGAVEN, DOOR DENZELFDE GEDAAN OP VERSCHILLENDE REIZEN,

VAN 2 DECEMBER 1385 TOT 31 MAART 1386.

MEDEGEDEELD DOOR

Mr. J. J. S. Baron SLOET.

Eenige jaren geleden werd mij door tusschenkomst van den hulpvaardigen archivaris Dr. Harless uit het Staatsarchief te Düsseldorf ter inzage toegezonden een „Recessenboek" van Henric van Steenbergen, rentmeester van het land van Gelre, over het jaar 1371. In dat boek lag nog een ander handschrift, bestaande uit 12 groot 4° papieren bladen en bevattende gelijktijdige copiën van brieven, blijkens den inhoud door Alart van Buren en Beusichem als bewaarder van het land van Gelre uitgevaardigd, benevens de door denzelfde toen in 's Hertogs dienst gedane uitgaven; daar brieven uit dien tijd zeer schaarsch zijn, kwam mij de uitgaaf van dit handschrift gewenscht voor.

Dat hertog Willem van Gulik een „bewaarder" over het hertogdom aanstelde toont, dat zijn afwezigheid naar hij meende

van langen duur zou zijn, en het wel een buitengewoon buitenlandsch verblijf was. Uit de brieven blijkt dat hij naar Pruissen getrokken was; in dien van 1 Maart staat: „als u onse lieve genedige here voers. gescreven had eer hij te Pruesenwert reet" 1). 22 December en 2 Januari 2) schreef Alart van Buren dat de hertog tegen Beloken Paschen (29 April) terug verwacht werd, doch 27 Maart meldde hij aan de abdis van Nieuwklooster: „went wi vernomen hebben, dat onse lieve here voirs. bynnen lants is" 3), terwijl in zijn uitgaven staat, dat hij „des woensdages nae Oculi" (28 Maart) met den hertog van Gelre naar Nijmegen reed 4).

In de stadsrekening van Arnhem over het jaar 1386 vond ik een post op „circa Invocavit" (11 Maart): „Item doe onse heer quam van Pruessen, een vat wijns gheschenket". En in de rekening van Johannes Vijgh, van den tol te Lobede: „Item bi enen reces miins liefs ghenedichs heren van Ghelre minen here selve gheseynt tot Doesborch, doe hi mede tot Prusen reet, III^c gulden... Ghegeven int jaer ons heren M. III^c LXXXV, des dinsdages na sinte Katrijnen dach (28 November)". De hertog was dus van 28 November 1385 tot 28 Maart 1386 afwezig en naar Pruissen getogen, juist de tijd waarin de brieven geschreven zijn en slechts een maand korter dan aanvankelijk gedacht werd.

Nu is het opmerkelijk, dat Nijhoff in zijn Gedenkwaardigheden niets van dien tocht op die jaren vermeldt. Volgens hem ging de hertog in 1383 naar Pruissen 5) en kwam na den dood van den hertog van Brabant ijlings terug wegens een vijandelijken inval der Brabanders op Geldersch gebied, waarbij hij zich beroept op Pontanus en Slichtenhorst. Ongelukkig is de brief uit het Wageningsche archief, dien Slichtenhorst vermeldt, met het grootste gedeelte van dat archief door brand vernietigd. Hertog Wenzeslaus van Braband stierf 8 December 1383, en zou nu de „in grooten rouw" achtergelatene weduwe onmiddellijk de vijandelijkheden tegen Gelderland begonnen zijn? Nijhoff zelf spreekt het eerst van vijandelijkheden in den zomer van 1386 6). Of zou de hertog in 1385 ten tweeden male naar Pruissen gegaan zijn, terwijl de verhoudingen in 1383 al zoo gespannen waren? Dat is toch moeielijk aan te

1) Blz. 334. 2) Blz. 310 en 314. 3) Blz. 341. 4) Blz. 345.
5) Dl. III blz. XLVII. 6) Blz. LIII.

nemen. Men zal dus den eersten tocht van hertog Willem van Gulik naar Pruissen moeten stellen op 1385 en niet op 1383.

Ingaende int jaer ons Heren dusent driehondert vijf ende tachtentich, op sinte Clemens dach. (23 November).

1. Aan Wouter van Overrijn, om een geding voor de bank te Tuil uit te stellen.

Aen Wouter van Overrijn. Goede vrient. Wij scrijven u ende ontbieden u van ons lieven genedigen heren wegen des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi alsulc gedinge verst als gi huden dingen soudt tot Tûel, rorende van Johan van der Stege ende sijnen brueder ende Kopken sijnen neve. Ende des en laet niet also lief als gi onsen lieven genedigen here sijt, went hijt ons bevolen heeft u te scrijven ende te ontbieden. God sij mit u. Gegeven des dinxdages nae Katherine virginis. (28 November).

2. Aan den heer van Hoorn, om den knecht van Johan van Wissem te ontslaan uit de gevangenschap.

An den here van Hurne, van Althenae ende van Kurterssen. Lieve neve. Wilt weten, dat u ons lieve genedige here die Hertoge van Gelre ende Greve van Sutphen gescreven heeft, dat gi Johan Wissems knecht quijt laten woudt om sijnen wil, ende daer gi hem een antword op gescreven hebt als dat u van dien saken niet wail kondich en is, mer dat gi geerne uwen amptman in den lande van Hůrne daeraf scrijven wilt om die saken claerliken te weten hoe sij gelegen sijn; waerom wij u vriendeliken bidden ende begeren van ons lieven heren wegen des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi Johans knecht van Wissem noch quijt laten wilt, went oen ons lieve genedige here voers. geerne gevordert saghe. Ende wilt hem, lieve neve, onser yn desen saken oic genieten laten, ende wes gi hiertoe doen wilt, des begeren wij een antworde weder bescreven bij desen bode. God si mit u. Geschr. des saterdages nae sinte Andries dach des avonts. (2 December).

3. Aan de vrouwe van Vossem, haar oproepende voor een samenkomst te Gelre.

An vrouwen Agniesen van Oitgenbaçh ende van Vossem. Lieve swagere. Uwen brief mij gesant, dat ghij margen tot

Goch dien dach als die verraempt was niet gehalden en connet, hebbe ich wale verstanden, ende heb mij daerop besproken mit somigen rade ende vrienden mijns lieven heren van Gelre. Ende begere u te weten, dat her Johan van den Velde, ridder, her Nyclais Liefger, die rentmeister, ende Johan van Zellar nu en neesten dinxtdage comende tot Gelre sijn sullen, ende daer wilt bij schicken ende selve comen te dedingen yn alle dier maten als dat mergen tot Goch solde geweest sijn. Want sij daerop (die) meyninge mijns lieven heren vorg. ende die mijne wail weten, ende sij oec des mechtich sijn van wegen mijns lieven heren vorg. ende van mijnre wegen tot behoef mijns lieven heren vorg. Ende want mijn lieve here vorg. ommer solde u geerne genoech doen doin, soe wilt daerbij comen ende niet tgegen wesen dair mijns lieven heren voers. lande ende ampte onbewairt ende onbeschermpt mede blijven mochten. Gegeven tot Nijmegen, des satersdages nae sinte Katherinen dach. (2 December).

4. Aan Steven van Lynden, betreffende zeker geschil over een dijk.

Aan Steven van Lynden. Lieve neve. Wilt weten, dat ons Johan Doys, onse neve, geseget heeft als dat gi den luden niet en voldoit van dien dijke, als ons lieve genedige here die Hertoge van Gelre ende Greve van Sutphen tusschen u gededingt heeft. Waerom wij u weten laten van ons lieven genedigen heren wegen voers., dat gi den luden noch voldoit tusschen dit ende margen over acht dage. Ende weert sake, dat gi des niet en deedt, so mosten wij ende wouden van ons lieven genedighen heren wegen voers. den amptman gonnen, dat hij mit den rechte voirtvore op dien dijc, ende wes gi hieryn doen wilt, des begeren wij een antworde weder sonder vertreck bij desen bode. God si mit u. Ghegeven tot Aernhem, des anderen dages nae onser Vrouwen dach Conceptio. (9 December).

5. Aan den heer van Borne, hem oproepende tot een samenkomst te Batenburg wegens den tol te Ravestein.

An den here van Borne ende van Sittart. Goede vrient. Wilt weten, dat ons lieve genedige here die Hertoge van Gelre ende Greve van Sutphen ons bevoelen heeft, dat wij u enen dach teykenen sollen, daer gi ende u vriende tiegen vrienden ons lieven genedigen heren voers. comen woudt als te dedingen van der tollen tot Ravensteyn, des ons lieve genedige here

voors. meynt dat gi oen daeraen vercort. Waerom, goede vrient, wij u enen dach teykenen ende weten laten van ons lieven genedigen heren wegen voers. als nu margen over acht dage te vroijen myddage tot Batenborch. Ende wilt daerbij comen als voers. is, ende wes gi des doen wilt of moget, des begeren wij u guede antworde bij desen bode. God si mit u. Gescr. tot Aernhem, des maendages nae onser Vrouwen dach Conceptio. (11 December).

6. Aan Johan van den Velde, Niclaas Liefger en Johan van Zellar, als boven.

An her Johan van den Velde, her Nyclais Liefger, rentmeyster des lants van Gelre, ende Johan Kodken van Zellar, of elken bijsonder. Goede vriende. Wilt weten, dat wij den here van Borne enen brief geseynt hebben van ons lieven genedigen heren wegen des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, daer wij hem enen dach yn getekent ende laten weten hebben, als mergen over acht dagen te vroijen myddage te Batenborch; ende eest sake, dat gi dien dach mede hauden ende opcomen moget, soe wilt des heren brief van Borne voirt seynden, dien wij hem geseynt hebben sonder vertreck; ende en mochti dien dach niet mede hauden ende opcomen, soe wilt des heren brief van Borne bij u hauden theynt dier tijt dat wij bijeen comen. Ende wes gi hiermede doit, dat wilt ons sonder vertreck weder scrijven. God sij mit u. Geschr. tot Aernhem, des maendages nae onser Vrouwen dach Conceptio. (11 December).

7. Aan den heer van Borne, opnieuw een dag te Batenburg bepalende.

An den here van Borne ende van Zittart. Goede vrient. U genuege te weten, dat wij uwen brief verstaen hebben, daer gi ons yn scrijft als dat u die dach te cort is, dien wij u van ons lieven genedigen heren wegen des Hertogen van Gelre ende Greven van Sutphen geteykent hebben, mer wanneer wij dage mit u hauden willen, dat wij u dat laten weten viertiennacht of drie weken te voeren; waerop gi weten wilt, dat wij u noch dage teykenen ende weten laten van wegen ons lieven genedigen heren voers. als des neesten soendages nae Dertiendach nu naest comende tot Batenborch, te vroijen myddage; ende bidden u ende begeren uterliken van ons lieven genedigen heren wegen voers., dat gi dien dach houden ende opcomen wilt, geliec als wij u voer gescreven hebben. Ende wes gi des

doen wilt of moget, des begeren wij uwe guede antworde weder bescreven bij desen bode. God sij mit u. Gegeven tot Bueren, des dinxdages nae Lucie virginis. (19 December).

8. Aan Niclaas Liefger, als boven.

An her Nyclais Liefger, rentmeister des lands van Gelre. Goede vrient. Wilt weten, dat wij den here van Borne enen dach geteykent hebben van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, als des neesten soendages nae Dertiendach naest comende tot Batenborch, te vroijen myddage. Waerom wij u laten weten ende begeren van ons lieven genedigen heren wegen voers., dat gi dien dach voerg. mede hauden ende opcomen wilt, ende dat aen her Johan van den Velde ende Kodken, den mairschalc, verwaren wilt, dat sij op den selven dach als voers. is daer mede bij comen; ende wilt des heren brief van Borne voert seynden, ende wat antworde u daer weder afcoemt, die wilt ons sonder vertreck weder seynden. God si mit u. Gescr. tot Bueren, des dinxtdages nae Lucie virginis. (19 December).

9. Aan den graaf van Meurs, om de schade aan Ot van Arssen toegebracht te vergoeden.

An Vrederic greve van Moerse. Lieve swaiger. Wilt weten, dat wij vernomen hebben dat gi heren Otten van Arssen schade gedaen hebt, die ondersaet is ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, boven weten laten dat u ons lieve genedige here voers. heeft laten weten, dat ons seer leet is. Waerom wij u noch bidden ende uterliken begeren van wegen ons lieven genedigen heren voirg., dat gi dat tusschen u ende heren Otten voerseit opsetten wilt tusschen dit ende Beloken Paesschen; went wij hopen, dat ons lieve genedige here voers. hier en bynnen, of God wil, weder te lande comen sal. Ende, lieve swaiger, went ons onse lieve genedige here voers. sijn landt bevoelen heeft, so wilt daermede om onsen wil yn doen, als gi woudt dat wij om uwen wil deden als gijs van ons begerende weert. Ende wes gij hiertoe doyn wilt, dat wilt ons weder scrijven bij desen bode, brenger des briefs. God si mit u. Gegeven des vrijdages nae sinte Thomas dach, tot Bueren. (22 December).

10. Aan Willem van Druthem, om te onderzoeken of door de gevangenneming van Floris van Jutfaes tegen den hertog misdreven is.

An her Willem van Druthem. Goede vrient. Wilt weten,

dat wij vernomen hebben dat Henric van Aelst ende een ander mit hem gevangen hebben tot Dromel bynnen den darpe Florys van Jutfaes Floryssoen van Jutfaes, uut huyse Seygers Schonen, die daer herberge helt ende u richter is ende woenachtich is opt veerstadt tot Dromel. Waerom wij u laten weten van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi Zeygers Schonen voers. alsoe seker sijt, of hij onsen lieven genedigen heren voers. daermede yet gebroect had, dat hijt hem beteren mochte. Ende daer en wilt niet laten yn vallen alsoe lief als u onse lieve genedige here voers. is. God si mit u. Gescr. tot Bueren, des satersdages nae sinte Thomas dach. (23 December).

11. Aan den heer van Asperen, over het beslag leggen op de goederen van een zijner onderzaten tijdens het vrijgeleide.

An den here van Asperen. Lieve neve. Wij hebben uwen brief verstaen, inhoudende dat een uwer ondersaten, geheiten Ermgaert van Ecke, hoer guet besedt is in den lande van Gelre tot Rijnoije, ende die besettinge geschiede bynnen dier tijt dat gi ende uwe lude guet geleide hadden yn den lande van Gelre van onsen lieven genedigen heren den Hertoge van Gelre ende Greve van Sutphen. Waerop wij u scrijven, dat ons die saiken niet kondich en sijn, mer wij wyllen dairom vertasten als wij fuelleste mogen ende daeryn doen om uwen wil wes wij mit bescheide dairyn doen mogen. God sij mit u. Gegeven op sinte Stephaens dach tot Bueren. (26 December).

12. Aan Wouter van Overrijn, over bovengenoemde zaak.

An Wouter van Overrijn. Goede vriend. Wit, dat ons die here van Asperen gescreven heeft als dat een sijnre ondersaten, geheiten Ermgaert van Ecke, besedt is in den lande van Gelre tot Rijnoije bynnen dier tijt dat hij ende sijn lude guet geleide hadden yn den lande van Gelre van onsen lieven genedigen here den Hertoge van Gelre ende Greve van Sutphen; ende bid ons, dat wij die besettinge willen afdoen, went bynnen geleide ons lieven genedigen heren voirs. besedt is. Wairom wij u laten weten ende ontbieden van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi die besettinge van dien guede afdoit oft afdoen doit, ende daer niet op en richtet noch lait richten, also verre als die besettinge des gûets gesciet is bynnen geleide ons lieven gene-

digen heren voers. Ende hieryn doit also lief als u onse lieve genedige here voerg. is. God sij mit u. Gegeven op sinte Johans dach ewangeliste. (27 December).

13. Aan Johan van Homoet, over den dijk van Steven van Lynden.

An Johan van Hoemoet. Lieve neve. Wilt weten, dat wij uwen brief verstaen hebben rorende van Steven van Lynden ende van sijnen dijc. Wairop gi weten wilt, dat wij meynen corts wegen, of God wilt, op ene stat bij u te comen, die wij meynen dat gi wail wit, ende dairom uwen wil dan yn doen wes wij mit bescheide dairyn doen mogen. Ende of gi anders yet wilt dat wij vermogen, dat wilt ons laten weten. God si mit u. Gescr. tot Bueren, op sinte Johans dach ewangeliste des avonts. (27 December).

14. Aan Arnt van Alpen, over dezelfde zaak als No. 10.

An heren Aernt van Alpen. Goede vrient. Wilt weten, dat gecomen sijn Henric van Aelst ende Heynken van Emeric ende hebben gevangen desen knecht, brenger des briefs, tot Dromel in den lande van Gelre, ende hebben oen yn doen loven tot uwen huys tot Hoenepel. Waerom wij u laten weten ende uterliken begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertoge van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi desen knecht voers. wijsen ende raden wilt, ende oic daertoe helpen wilt dat hij quijt weerde, went bynnen lande ons lieven genedigen heren voers. geschiet is. Hieryn wilt doen alsoe lief als u onse lieve genedige here voers. is; ende wilt oic mede hieryn om onsen wil doen wes gi vermoget. God sij mit u. Gescr. tot Nijmegen, des satersdages nae des heilichs Korsts dage. (30 December).

15. Aan de hertogin van Gulik, over de paarden van Hendrik van der Strate te Nijmegen in beslag genomen.

An eenre edelre hoger Vorstynnen ende eenre mechtiger der Hertogynnen van Guylig ende van Gelre. Lieve genedige Vrouwe. U wil genůegen te weten, dat wij uwen brief verstaen hebben rorende van heren Henriç van der Strate ende sijnen peerden, die becommert ende besedt sijn tot Nijmegen, ende voirt van al sulken saiken als ghaende sijn tusschen heren Henric voers. ende die van den Nijencloester. Waerop, lieve genedige Vrouwe, u genoechlic si te weten, dat wij nu tot Nijmegen sijn ende gesproken hebben Symon van Redinchoven,

als dat hij om wil ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, uwes soens, heren Henric voers. sijne peerde weder gheven wil. Ende wilt dat, lieve genedige Vrouwe, doen verwaren aen heren Henric voers., dat hij sijne peerde weder doe halen, went Symon voerg. die kost daervan heeft. Voert, lieve genedige Vrouwe, soe en heb wij bij heren Sander van Codinchoven noch niet, dat wij u daer niet eyntlics af ontbieden en connen, mer wij willen daer geerne om uwen wil in bescheide yn doen ende beriet wesen wes wij daeryn doen connen ende mogen. Lieve genedige Vrouwe, of gi yet wilt dat wij vermogen, daer wilt over gebieden ende wit ons daerop beriet. God bewair u altoes. Gescr. tot Nijmegen, des satersdages nae des heilichs Korsts dage. (30 December).

16. Aan den heer van Borne, een nieuwen dag te Borne vaststellende.

An den here van Borne ende van Sittart. Goede vrient. Wilt weten, dat wij uwen brief verstaen hebben, daer gi ons yn scrijft dat gi alsulken dach als wij u gescreven hadden te leisten tot Batenborch van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen niet leisten en moget, ende gi nu tot Ravensteyn gecomen sijt om den dach huden of margen tot Batenborch te leisten, yn alle der vogen als gi ons gescreven hadt. Waerop gi weten wilt, dat wij dien dach niet gehauden en connen overmids saken, die onsen lieven genedigen here voers. aenliggen; ende wij u noch weten laten ende dage teykenen te hauden van wegen ons lieven genedigen heren voerg., als op sent Agneten dach naest comende tot Batenborch. Ende begeren van ons lieven genedigen heren wegen voers. dat gi dien dach voers. hauden wilt in alre maten als wij u voer gescreven hebben. Ende wes gi des doen wilt, des begeren wij uwe guede antworde weder bescreven bij desen bode. Ende of gij yet wilt dat wij vermogen, dat wilt ons laten weten. God si mit u. Gescr. tot Aernhem, op Jaersdach des avonts. (1 Januari).

17. Aan Willem van Reys, om van het kapittel van Arnhem in beslag genomen goederen terug te geven.

An her Willem van Reys. Lieve swaiger. Wilt weten, dat ons die heren van Aernhem getoent hebben als dat gi hoer guet aentast van des greven wegen van Cleve, waerom wij u vriendeliken bidden van wegen ons lieven genedigen heren des

Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi oen hoer guet laet volgen; went sij ondersaet ende capellaen sijn ons lieven genedigen heren voerg., ende wij hoerre mechtich sijn van wegen ons lieven genedigen heren voerg. ten rechten, wes gebreck dat die greve of gi of yemant op sij hadden. Ende begeren des een antworde weder van u bescreven bij brenger des briefs. God si mit u. Gegeven des anderen dages nae Jaersdach tot Aernhem. (2 Januari).

18. Aan den graaf van Meurs, over dezelfde zaak als No. 9.

An Vrederic here van Moerse. Lieve swaiger. Wilt weten, dat wij u lesten enen brief seynden van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen als tusschen u ende heren Otten van Arssen, des gi ons ghene antworde weder gescreven en hebt tot behoef ons lieven genedigen heren voerg., geliec als wij u gescreven hadden, des ons wondert. Waerom wij noch begeren van wegen ons lieven genedigen heren voerg., dat gi dat tusschen u ende heren Otten voerseit opsetten wilt tusschen dit ende Beloken Paeschen, went wij hopen dat onse lieve genedige here voerg. hier en bynnen weder te lande comen sal. Ende des en wilt niet laten also lief als u onse lieve genedige here voers. is, geliec als wij u eertijts gescreven hebben van ons lieven genedigen heren wegen voerg.; went dese saiken onsen lieven genedigen heren voerg. te verantwerden staen. Ende, lieve swaiger, wes gi hiertoe doen wilt, des begeren wij uwe guede antworden weder bescreven sonder vertreck bij desen bode. God si mit u. Gescr. tot Bronchorst, des dages nae Jaersdach des avonts. (2 Januari).

19. Aan den heer van Borne, over de samenkomst van Batenburg.

An den here van Borne ende van Sittart. Goede vrient. Wij hebben uwen brief verstaen, dien gi ons lest gescreven hebt, als dat gi van nu en soendage over viertiennacht geerne dage mit ons hauden wilt tot Batenborch. Waerop gi weten wilt, dat wij dien dach voerg. geerne mit u houden willen tot Batenborch van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, geliec als gij ons ende wij u voer gescreven hebben; ende of gi yet wilt, dat wij vermogen, dat wilt ons laten weten. God si mit u. Gescr. tot Sutphen, des donredages nae Jaersdach. (4 Januari).

20. Aan den magistraat van Doetinchem, om al de ingezetenen op paarden te zetten.

An die borgermeisters, schepen ende ghemeyne meynt van Dotinghem. Goede vriende. Wij laten u weten van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi alle dieghene, die woenachtich sijn bynnen Dotinghem, op peerde sett ende diet vermogen, tot behoef ons lieven genedigen heren voerg. ende des lands, went wij van wegen ons lieven genedigen heren voerg. nyemant hieryn gespairt en willen hebben diet vermogen. Hiertoe wilt doen alsoe lief als u onse lieve genedige here voerg. is. God sij mit u. Gegeven tot Sutphen, des donredages nae Jaersdach des avonts. (4 Januari).

21. Aan Evert van Ulft, om zekeren man te helpen.

An heren Evert van Ulft. Goede vrient. Wij bidden u vriendeliken van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi dien man helpen ende dach gheven wilt tot onser Vrouwen te Lichtmissen toe naest comende, daer u Maetlang van onser wegen af geseget heeft, went wij, of God wilt, hier en bynnen tot Aernhem of tot Nijmegen wesen willen ende u dan willen weten laten bij ons te comen. Ende des en wilt niet laten also lief als u onse lieve genedige here voers. is. God si mit u. Gescr. tot Sutphen, des donredages na Jaersdach, des avonts. Ende wes gi des doen wilt, des begeren wij ene antworde weder van u bescreven bij desen bode. (4 Januari).

22. Aan den peinder te Voorst, om van Dirk ter Huern te eischen, dat hij niemand voor het geestelijk gericht dage.

An Stheven van Bredevoerde, peynder tot Voerst. Goede vrient. Wij laten u weten van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi alsoe vroech als gi desen brief siet wisheit ende borgen neempt van Dirc ter Hůern, die woenachtich is tot Twenle in uwen ampt, tot behoef ons lieven genedigen heren voerg.; also dat hij of nyemant, of sijnre wegen yemant, yn ons lieven heren lande banne ofte lade voer tgheistelic rycht. Ende des en wilt niet laten also lief als u onse lieve genedige here voerg. is. God si mit u. Gegeven tot Aernhem, op Dertienden dach. (6 Januari).

23. Aan Steven van Lynden, over het dijkgeschil.

An Stheven van Lynden. Lieve neve. Wij hebben voele vervolchs van Johan van Hoemoet ende Johan Doys van sijnre wegen, als van alsulken gescheide als ons lieve genedige here die Hertoge van Gelre ende Greve van Sutphen tusschen u tween van dien dijke gescheiden had, die wij u eenwerf ende anderwerf van ons lieven genedige heren wegen af gescreven hebben. Waerom wij u laten weten van wegen ons lieven genedigen heren voerg., dat gi dat gelt tusschen dit ende margen over viertiennacht noch betaelt, of neen, wij moten ende hebben hem gegonnen van ons lieven genedigen heren wegen voers., dat sij mit den rechte op dien dijc voirtvaren. Hiertoe wilt alsoe doen, dat ons gheens vervolchs noet meer en sij van desen saiken te hoerne. Ende wes gi des doen wilt, des begeren wij sonder vertreck een antword weder bescreven bij desen bode. God si mit u. Gegeven tot Aernem, op Dertienden dach. (6 Januari).

24. Aan den bastaard van Hessen, over het ontzeggen van Johan die Moer, 's hertogs onderdaan.

An Henric ten Hove, bastart to Hessen. Goede vrient. Ons heeft getoent Johan die Moer mit enen brieve van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen als dat gi hem ontseget hebt. Waerom wij u bidden ende uterliken begeren van ons lieven genedigen heren wegen voers., dat gi hem der veden om wyl ons lieven genedigen heren voerg. verdragen wilt. Went hij dyenstman ons lieven genedigen heren voerg. is ende wij sijnre mechtich, wes gi op hem te seggen hebt, dat hij deswege mit u houden sal ende u op dien dage te doen, wes hij van eren ende van rechts wegen u schuldich is te doen. Ende wes gi des doen wilt, des begeren wij sonder vertreck een antword weder van u bescreven bij desen bode. God si mit u. Gescr. tot Aernhem, op Dertiende dach. (6 Januari).

25. Aan den hertog van Berg, om te bewerken dat het van een Arnhemschen burger in beslag genomen goed teruggegeven worde.

An den Hertoge van den Berge ende Greve van Ravensberge. Lieve geduchte Here. U wil genûegen te weten, dat u onse lieve genedige here die Hertoge van Gelre ende Greve van Sutphen gescreven heeft van Aelfs soenen van Cailchem,

die enen borger van Aernhem, geheiten Johan van der Horst, sijn guet genomen hebben, daer gi hem op gescreven hebt, dat u daervan niet kondich en is noch Aelfs soenen voerscr. onder u gheen guet liggende en hebben, ende daer gerne om beseynden ende dat beste yn doen wilt. Waerom, lieve geduchte Here, u genûegen wil te weten, dat wij u vriendeliken bidden van wegen ons lieven genedigen heren voerg., dat gi daer noch toe raden ende helpen wilt om wil ons lieven genedigen heren voerg., dat Johan van der Horst, borger tot Aernhem ende ondersaet ons lieven genedigen heren voerg., dat hij sijn guet weder krijge, ende daeryn doen wilt als gi woudt, dat onse lieve genedige here wederom uwen wil dede ende u onse lieve genedige here ummer toe beloeft. Ende begeren des een antworde van ons lieven genedigen heren wegen voers., wes gi hieryn om sijnen wil doen wilt. God si mit u. Gescr. tot Aernhem, des dages nae Dertiendach. (7 Januari).

26. Aan de kerspellieden van Garderen, Barneveld, Voorthuizen en Elspeet, hun gelastende de bede te betalen.

An den ghemeynen kirspelsluden van Garderen, van Barnevelt, van Voerthusen ende van Elspic. Goede vriende. Wilt weten, dat wij vernomen hebben, dat gi voer die bede, die gi gemeynlic onsen lieven genedigen here van Gelre tot Englanderhout gegeven hebt, u pande gekeert hebt, die onsen lieven here baven ende beneden van sijnen rydderen ende knapen betailt is. Waerom wij u laten weten, dat gi die bede gheeft ende noch betailt. Weert sake, dat gi des niet en dedet, soe moet wij onsen rait daerop hebben die saiken te vorderen als ons bevolen is. Gegeven tArnhem, des dages nae Jaersdach. Item desgeliecs hebben wij gescreven aen die ghemeynen kerspelsluden van Ede ende van Berinchem. (2 Januari).

27. Aan den heer van Brederode, om te voldoen aan het met den hertog gesloten verdrag.

An den here van Brederaede ende van Ghenep. Lieve neve. Wij laten u weten ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi alsulke brieve ende vorwarden overlevert ende voldoit tusschen dit ende nu en soendage, geliec als gi mit onsen lieven genedigen here voerg. overdragen sijt; ende daer en wilt anders niet laten yn vallen. God sij mit u. Gegeven tot Nijmegen, des maendages nae Dertiendach. (8 Januari).

28. Aan den graaf van der Mark, over de Lijmers.

An den greve van der Marke. Lieve Here. U genuege te weten, dat wij uwen brief, dien gi ons gescreven hebt, verstaen hebben, rorende van der Lijmersche, waerop u genuechlic sij te weten, dat ons van dien saken niet kondich en is; mer wij willen daer gerne om uut wesen ende die brieve te sien ende te horen, ende alle saken daeryn te vorderen wes wij mit bescheide daeryn doen mogen. Ende of gi anders yet wilt dat wij vermogen, dat wilt ons ummer laten weten. God sij mit u. Gescr. tot Nijmegen, des maendages nae Dertiendach. (8 Januari).

29. Aan Willem van Steenbergen, om te Arnhem te komen wegens zijn geschillen met den bisschop van Utrecht over den hof te Gietelo.

An Willem van Steenbergen. Goide vrient. Ons heeft getoent ende vervolget onse lieve here die bysscop van Utrecht als dat gi mit onrechte yn sijnen guede sidt als yn den hove tot Geteloe, des hij oic voertijts onsen lieven genedigen here den Hertoge van Gelre ende Greve van Sutphen getoent ende vervolget heeft, ende nu ons van ons lieven genedigen heren wegen van Gelre vervolget. Waerom wij u weten laten ende begeren van wegen ons lieven genedigen here van Gelre voers., dat gi mit vrienden ons lieven heren des bysscops van Utrecht voerg. dage haudt als nu en soendage naest comende over viertiennacht tot Aernhem te vroijen myddage. Went wij daer, of God wilt, van wegen ons lieven genedigen heren van Gelre voers. bij wesen willen om te besien wie dat beste recht heeft. Ende des en wilt niet laten alsoe lief als u onse lieve genedige here van Gelre voers. is. Ende wes gi des doen wilt, dat wilt ons weder scrijven bij desen bode. Voert soe laet wij u weten van wegen ons lieven genedigen heren van Gelre voerg., dat gi alle peyndinge ende manynge van dien guede te Geteloe voers. opsett theynt die dach voers. geleden sij, ende des en wilt niet laten. God si mit u. Gegeven tot Bueren, des donredages nae Dertiendach. (11 Januari).

30. Aan Hendrik van Aelst en Heinken van Emerick, over dezelfde zaak als No. 10.

An Henric van Aelst ende Heynken van Emerick. Henric van Aelst ende Heynken van Emeric, wit dat wij vernomen hebben, dat gi enen man gevangen hebt geheiten Florys van Jutfaes, dat gi dat gedaen hebt tot Dromel in lande ons lieven

genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen. Wairom wij u van ons lieven genedigen heren wegen voers. laten weten ende begeren, dat gi dien voers. Florys quijt lait ende weder veylich ende vrij helpt daer gi oen gevangen hebt; went gi oen yn ons lieven genedigen heren lande gevangen hebt, ende hij sijn vrient is, ende gijs oec mit rechte niet houden en moget. Ende des en laet niet alsoe lief als u onse lieve genedige here voers. is, went ons lieve genedige here voers. anders mit rechte spreken moet, daer hij meynt dat hem gericht sal weerden. Ende wes gi des doen wilt, des schrijft ons een antworde weder. Gescr. des dinxdages nae sinte Pontiaens dach. (16 Januari).

31. Aan den graaf van Meurs, hem nogmaals aanmanende de geschillen met Ot van Arssen bij te leggen.

An Vrederic greve van Moerse. Lieve swaiger. Wilt weten, dat wij u twee brieve geseynt hebben van wegen ons lieven genedigen Heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, rorende tusschen u ende heren Otten van Arssen, des ons noch gheen antworde van u gecomen en is tot behoef ons lieven genedigen heren voers., dat ons noch seer wonderlic heeft, geliec wij u voer gescreven hebben. Wairom gi noch weten wilt, dat wij van u begeren van wegen ons lieven genedigen heren voerg., dat gijt noch tusschen u ende heren Otten van Arssen voerg. yn vorwarden wilt laten setten theynt Beloken Paeschen toe; went wij, of God wilt, meynen, dat onse lieve genedige here voers. hier en bynnen te lande comen sal, ende onse lieve genedige here voers. ende sijn vriende heren Otten oic mechtich sijn ten rechten. Ende weert, dat gij des niet doyn en wilt, soe wilt weten, dat wij bij beveelnisse ons lieven genedigen heren voers. bevoelen hebben ons lieven genedigen heren amptluden heren Otten van Arssen te beschudden ende te beschermen nae al hoerre machten, ende oic alle uwe guet moten doen becommeren, gelegen in den lande van Gelre, van ons lieven genedigen heren wegen voers., dat wij doch node deden. Wes gi hiertoe doin wilt, dat wilt ons sonder vertoch weder overscrijven bij desen selven bode. God sij mit u. Gescr. tot Nijmegen, des maendages nae Agneten virginis. (22 Januari).

32. Aan den ambtman van Stralen, om Ot van Arssen te beschermen tegen den graaf van Meurs.

An her Sander van Vossem, amptman tot Stralen. Lieve

neve. Wij laten u weten ende ontbieden van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi mit uwen ampt heren Otten van Arssen beschudt ende tsijne helpt hauden nae alle uwer macht tiegen den joncker van Moerse, went hij ons lieven genedigen heren voers. man ende ondersaet is. Ende des en laet niet alsoe lief als u onse lieve genedige here voers. is. God sij mit u. Gescr. tot Nijmegen, des maendages nae Agneten virginis. (22 Januari).

33. Aan den ambtman van Gelre, als boven.

An her Johan van den Velde. Lieve neve. Wij laten u weten ende ontbieden van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi mit uwen ampt van Gelre heren Otten van Arssen beschudt ende tsijne helpt hauden nae alle uwer macht tiegen den joncker van Moerse ende sijnen hulperen, went hij ons lieven genedigen heren voers. man ende ondersaet is. Ende des en laet niet also lief als u onse lieve genedige here voers. is. God sij mit u. Gescreven tot Nijmegen, des maendages na Agneten virginis. (22 Januari).

34. Aan den ambtman van Goch, als boven.

An her Sander van Codinchoven, amptman tot Goch. Goide vrient. Wij laten u weten ende ontbieden van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi mit uwen ampt heren Otten van Arssen beschudt ende tsijne helpt hauden na alle uwer macht tiegen den joncker van Moerse ende sijnen hulperen, went hij ons lieven genedigen heren voers. man ende ondersaet is. Ende des en laet niet also lief als u onse lieve genedige here voers. is. God si mit u. Gescr. tot Nijmegen, des maendages na Agneten virginis. (22 Januari).

35. Aan den ambtman van Goch, om het land in staat van verdediging te brengen zooals de hertog bevolen heeft.

An her Sander van Codinchoven. Goide vrient. Wilt weten, dat wij vernomen hebben dat gi u niet daerto gestalt en hebt tlant te beschudden noch te weren, noch dat die van Goch dair oic niet to gestalt en sijn, geliec als u onse lieve genedige here die Hertoge van Gelre ende Greve van Sutphen beval, doe hij uutreit van Nijmegen, dat ons seer wonderlic heeft. Waerom

wij u noch laten weten ende ontbieden van wegen ons lieven genedigen heren voers., dat gi u noch dairtoe stalt ende die van Goch dairtoe stellen doit, dat ghij dat lant moget helpen beschudden ende bevreden, geliec als u onse lieve genedige here voers. bevoelen heeft, wents alle dage noit is. Ende des en laet niet alsoe lief als u onse lieve genedige here voers. is. God sij mit u. Gescr. tot Nijmegen, des maendages na Agneten virginis. (22 Januari).

36. Aan den heer van den Berg, ten behoeve van een dienstman uitstel van een rechtszaak verzoekende.

An den here van den Berge ende van Bylant. Lieve swaiger. Ons heeft getoent Langewijer, brenger des briefs, als dat hij saiken ten Berge in uwer stad te doen heeft van gerichts wegen, wairom wij u bidden ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi dat opsetten wilt, theynt dier tijt toe dat Jannes Vijge bij u coemt, went hij dienstman ons lieven genedigen heren voers. is. Ende des en wilt niet laten. God si mit u. Gescr. tot Nijmegen, des maendages na Agneten virginis. (22 Januari).

37. Aan den sluiter te Gelre, om den voogd aan te manen op het huis Gelre te komen.

An Elbert van Eyl Elbertssoen, sluter tot Gelre. Wij laten u weten, dat gi den vaecht maent yn te comen opt overste huys tot Gelre, ende en laets niet van danne scheiden dan bij geheite ende rade heren Jannes van den Velde ende Johans Kodkens van Zellar, dien wij onse meyninge dairaf bevalen hebben; des en laet niet, want wij dat op dese tijt omme sonderlinge saiken wille sonder merren gedaen willen hebben. Gegeven tot Nijmegen, des dinxdages nae Agneten. (23 Januari).

38. Aan den ambtman in Zallant, om gepeind goed van hoorige lieden terug te geven.

An Wouter Macharijs, amptman yn Zallant. Goede vrient. Wij hebben vernomen, dat Herman Aerning, Johan Ribbe ende Henric Ratting gepeynt sijn als van den lantvrede yn Zallant. Waerom wij u bidden ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi oen hoer pande weder gheeft of doit gheven ende hem des gelts verdraget, went sij horige lude ons lieven genedigen heren voers. sijn ende ons lieve genedige here voers. yn den

lantvrede niet en is. Ende des en wilt niet laten also lief als u onse lieve genedige here voers. is. God sij mit u. Gescr. tot Nijmegen, des dinxdages na Agneten. (23 Januari).

39. Aan den ambtman van Goch, om geen recht te spreken over Hendrik van der Straten en te Nijmegen te komen.

An heren Sander van Codinchoven. Goede vrient. Wij laten u weten van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi over heren Henric van der Straten noch over sijn guet niet en rycht, doit richten noch en laet richten yn uwen ampt, theynt der tijt toe dat wij u gesproken hebben. Voirt soe laet wij u weten, dat gi als nu en maendage over achte dage bij ons coemt tot Nijmegen, went wij, of God wilt, op die selve tijt dair oic wesen willen. Ende des en laet niet also lief als u onse lieve genedige here voers. is. God sij mit u. Gescr. tot Bueren, op sinte Paulus dach Conversio. (25 Januari).

40. Aan Hendrik van der Straten, om te Nijmegen te komen.

An heren Henric van der Straten. Goide vrient. Wij laten u weten, dat gi als nu en maendage naestcomende over acht dage bij ons coemt tot Nijmegen, went wij op de selve tijt heren Sander van Codinchoven dair oic bij ons ontboeden hebben, ende hem oic gescreven hebben van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat hij bynnen deser tijt over u noch over u guet niet en rycht, doe richten noch en laet richten in sijnen ampt. Ende des en wilt niet laten. God si mit u. Gescr. tot Bueren, op sinte Paulus dach Conversio. (25 Januari).

41. Aan Roelof van Zynderen, om zijn geschillen met Evert Vroeskenssoon te laten rusten tot de hertog terug is.

An Roelof van Zynderen. Goide vrient. Ons heeft getoent Evert Vroeskenssoen van Bueren, als dat gi sijn viant geworden sijt ende sijn guet gedingt hebt in lande ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, daer ons seer vreemde toe heeft. Waerom wij u laten weten van wegen ons lieven genedigen heren voers., dat gijt tusschen u ende Evert voers. yn vreden setten wilt theynt dier tijt toe, dat ons lieve genedige here voers. weder yn sijnen lande come; ende des en wilt niet laten also lief als u onse lieve genedige

here voers. is, went hij dyenstman ende schepen tot Dotinghem is in lande ons lieven genedigen heren voers. Ende begeren des van ons lieven genedigen heren wegen een antword van u bescreven, wes gi des doen wilt, sonder vertreck. God si mit u. Gescr. tot Aernhem, des maendages nae sinte Paulus dach Conversio. (29 Januari).

42. Aan Willem van Loel, om zijn knechten te zeggen, dat zij hun geschillen met Hendrik Schijnkaet moeten overlaten aan 's hertogs raden.

An Willem van Loel. Goede vrient. Ons heeft getoent Henric Schijnkaet mit enen brieve, als dat Willem ende Kracht die Rode, gebrueders, uwe knechte, sijne vijande geworden sijn om saiken wil, die sij tot hem te seggen hebben, ende schade hem gedaen hebben. Wairom wij u laten weten ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi uwe knechte voerg. berichten wilt, weert saike dat sij op Henric Schijnkaet yet te seggen hadden, dat sij des blijven willen bij ons ende bij rade ons lieven genedigen heren voerg., went wij Henrix voerg. mechtich sijn, dat hij desgeliecs weder doen sal. Ende des en laet niet also lief als u onse lieve genedige here voers. is, ende begeren des een antworde weder van u bescreven, wes gi hieryn doen wilt. Gescr. tot Aernhem, des maendages nae sinte Paulus dach Conversio. (29 Januari).

43. Aan de stad Wageningen, om den proost van st. Jan te Utrecht recht te doen wedervaren.

An die schepen ende ghemeyne stad van Wagenyngen. Goede vriende. Wij laten u weten ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi den proest van sinte Johan tUtrecht een onvertogen recht doit ende geschien lait van al sulken saiken als hij aen u te doyn heeft, rorende van guede dat sijnre proestijen toebehoerende is. Des en wilt niet laten. God sij mit u. Gescr. tot Aernhem, des dinxdages nae Conversio Pauli. (30 Januari).

44. Aan den graaf van Cleef, om te bewerken dat de aan het kapittel te Arnhem ontnomen renten teruggegeven worden.

An den greve van Cleve. Lieve Here. U genoege te weten datt capittel van Aernhem, capellaen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, ons

getoent hebben, dat oen her Willem van Reys hoer reynten neempt, die in uwen lande gelegen sijn, als van uwen geheite, als wij verstaen om heren Aernts wille van Colen, horen mede concanonic, rorende van enen altaer gelegen in der kerken van Hůesen, daer gi, lieve Here, ende her Aernt rechts aen vermeet. Waerom, lieve Here, wij u bidden ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen voers., dat gi den capittel voers. hoer guet weder doit gheven, dat hem her Wyllem van Reys ghenomen heeft, synt dat ons lieve genedige here voers. buten lands is gereden, ende voirt oen onrechts verdraget, want wij van wegen ons lieven genedigen heren voerg. heren Aernts voers. mechtich sijn ten rechten. Lieve Here, hieryn wilt doen als gi woudt dat onse lieve genedige here voers. om uwen wyl yn geliken saken doen soude, went sij ons lieven genedigen heren voers. capellaen ende ondersaten sijn ende hij sij beschermen moet van rechts wegen. Lieve Here, uwe antworde begeren wij des weder bij dezen bode. God sij mit u. Gescr. tot Aernhem, des dinxdages nae sinte Paulus dach Conversio. (30 Januari).

45. Aan Hendrik van Herwen, om zekere rechtshandeling op te schorten.

An Henric van Herwen. Goede vrient. Wij laten u weten ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi tot dien negen mergen lants, die gelegen sijn in den soventien hoven, die her Evert van Hese, canonic tot Deventer, gecoft heeft tot behoef Wilhelmus, des heren clerck van Vyanen, tiegen Peter Hemmeken, niet en doit theynt dier tijt toe, dat gi ons gesproken hebt. Des en wilt niet laten. God si mit u. Gescr. tot Bueren, op onser Vrouwen dach Purificatio. (2 Februari).

46. Aan Helmich van Wely, om te Nijmegen te komen.

An Helmich van Wely. Goede vrient. Wij laten u weten ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi margen te vroijen myddage bij ons sijt tot Nijmegen, went wij saiken mit u te spreken hebben van ons lieven genedigen heren wegen voers., dier wij u niet ontbieden en connen. Des en laet niet also lief als u onse lieve genedige here voers. is. God sij mit u. Gescr. tot Nijmegen, des soendages nae onser Vrouwen dach Purificatio. (4 Februari).

47. Aan den tollenaar te Beek, om de Nijmeegsche joden, die op het tolhuis gebracht zijn, voor hetgeen zij misdreven hebben terecht te doen staan.

An heren Herman, tolner opter Beke. Goede vriend. Wij laten u weten, dat wij vernomen hebben dat ons lieven heren joden van Gelre, die tot Nijmegen wonende sijn, tot Beeke op dat tolhuys gevoert werden ende daer yn krodt ende yn anxte hoers liefs gedreicht werden, des wij doch niet vernemen en connen wes hem daer myschiede, ende anders ons lieven heren joden, die komen sijn, noch den stroem niet weder comen en dorren. Waerbij wij van u begeren, dat gi daertoe raden wilt, dat den joden hoer broke ende mysdait verricht weerde, of wij mosten dat vorder brengen dattet verricht worde, of daer anderen rait op hebben. Ende wes ons hieryn geschien mach begeren wij een antworde van ons lieven heren wegen voers. Gescr. tot Nijmegen, op sinte Agathen dach. (5 Februari).

48. Aan den ambtman van Overbetuwe, om in de kerken af te kondigen, dat de uitvoer van haver verboden is.

An Johan van Hoemoet, amptman in Overbetue. Lieve neve. Wij laten u weten van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Zutphen, dat gi yn allen kyrken bynnen uwen ampte doit kondigen ende gebieden van ons lieven genedigen heren wegen voers., dat nyemant haver en vore uut den lande van Gelre. Weert dat yemant daerenboven dede, dat woude wij van wegen ons lieven genedigen heren voers. houden aen sijn lijf ende aen sijn guet. Des en wilt niet laten alsoe lief als u onse lieve genedige here voers. is. God sij mit u. Gescr. tot Bueren, des vrijdages nae Agathe virginis. (9 Februari).

Item als wij Johan van Hoemoet laten weten ende gescreven hebben, desgeliecs heb wij oic laten weten ende gescreven aen her Willem van Druthem, Aernt den Hasen, Wouter van Overrijn, Johan van Meerten, Aernt van Lienen, Dirc van Hoemen, amptman in Velue, den richter van Aernhem ende aen Johan van Wylaeck.

49. Aan den ambtman van Goch, om de vervolging van Dirk Rijquijnssoon wegens borgstelling voor den hertog op te schorten.

An her Sander van Codinchoven. Goede vrient. Wij hebben vernomen dat Deric Rijqwijnssoen tot Goch gedaget ende aengesproken is van geloeften, die hij geloeft heeft yn brieven,

daer onse lieve genedige here die Hertoge van Gelre ende Greve van Sutphen, die praest van Audemunster ende die rentmeister mede ende te voren yn geloeft hebben. Waerom wij u bidden ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren voers., dat gi dat yerste gericht toecomende versten wilt om wil ons lieven genedigen heren voers.; ende wilt hem voirt yn dien saken behulpelic ende vorderlic wesen also verre als gi dat mit rechte doen moget. Des en wilt niet laten. God si mit u. Gescr. tot Bueren, des vrijdages nae Agathe virginis. (9 Februari).

50. Aan Arnt van den Gruythuys, om te bewerken dat de richter van Arnhem van den lombard Tonys verkrijge, dat deze zijn breuken zal betalen, zoo hij die schuldig mocht zijn.

An Aernt van den Gruythuys. Goede vrient. Wij bidden u ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi daertoe raden ende helpen wilt, dat die rychter van Aernhem lofnisse krijge van Thonys den lombard, of hij onsen lieven genedigen heren voerg. yet gebroect had, dat hijt hem beteren mochte. Des en wilt niet laten also lief als u onse lieve genedige here voers. is. God si mit u. Gescr. tot Bueren, in crastino Scolastice. (11 Februari).

51. Aan den richter van Arnhem, als boven.

An den rychter van Aernhem. Goede vrient. Wij laten u weten ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi van Thonys den lombaert lofnisse neempt tot behoef ons lieven genedigen heren voerg., also dat gijs seker sijt, weert dat hij onsen lieven genedigen heren voerg. yet gebroect had, dat hijt hem beteren mochte. Des en wilt niet laten also lief als u onse lieve genedige here voers. is. Gescr. tot Bueren, in crastino Scholastice.

52. Aan den heer van den Berg, om de gerechtszaak tegen Willem bast. van Ulft uit te stellen tot de hertog terug is.

An den here van den Berge ende van Bylandt. Lieve swaiger. Ons heeft getoent Willem bastard van Ulft als dat Henric Hoenreman van Emeric oen geladen heeft mit den geistliken rechte ende noch mit hem yn pleite steit tot Utrecht voer den officiael, ende heeft oen daerenboven gepant aen sijn erve ende guet, dat hij liggende heeft in uwen lande mit den wertliken

rechte, des Willem voers. sijne pande gekeert heeft ten rechte ende steet daeraf gedaget voer uwer bang. Waerom wij u bidden ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi over Willem voers. noch over sijn guet gheen wertlic richte gaen en laet yn uwen lande van desen saiken ter tijt toe, dat onse lieve genedige here voers. weder yn sijnen lande come, went hij dienre ende knecht ons lieven genedigen heren voers. is. Lieve swaiger, hyeryn wilt doen om wil ons lieven genedigen heren voerg. als wij u toebetrouwen. God bewair u altoes. Gescr. tot Nijmegen, des soendages nae Scholastice. (11 Februari).

53. Aan den heer van den Berg, om te Nijmegen te komen.

An den here van den Berge ende van Bylandt. Lieve swaiger. Wij bidden u ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, als dat gi nu en woensdage naestcomende tot avond tijde bij ons sijt tot Nijmegen, went wij saiken mit u te spreken hebben, die onsen lieven genedigen heren voers. aenliggen. Des en wilt niet laten alsoe lief als u onse lieve genedige here voers. is. God sij mit u. Gescr. tot Casteren, des dages nae Valentini martiris. (15 Februari).

Item desgeliecs heb wij laten weten ende gescreven aen den here van Batenborch, aen den here van Weerdenbergh, aen den here van Amersoijen, aen her Willem van Druthem, aen Kodken van Zellar, aen Aernt van den Gruythuys, aen die borgermeisters, schepenen ende rait der stat van Roremonde, aen die borgermeisters, schepen ende rait der stad van Nijmegen, aen die borgermeisters, schepen ende rait der stad van Sutphen, aen die borgermeisters, schepen ende rait der stad van Aernhem ende aen heren Johan van den Velde.

54. Aan de vrouwe van Vossem, om te Gelre te komen.

An vrouwen Agniesen van Oitgenbach ende van Vossem. Lieve swagere. Wij bidden u vriendeliken ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi tot Gelre coemt tierste dat gi desen brief siet, went wij daer sijn ende saiken mit u te spreken hebben van wegen ons lieven genedigen heren voers., dier wij u niet gescrijven noch ontbieden en connen. Des en wilt niet laten also lief als u onse lieve genedige here voers. is. God si

mit u. Gescr. tot Gelre, des satersdages nae Valentini martiris. (17 Februari).

55. Aan den ambtman van Stralen, om tegen Henneken van Vennuesen en diens vrouw te handelen, zooals de hertog hem bevolen had.

An her Sander van Vossem, amptman tot Stralen. Lieve neve. Wij bidden u ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi Henneken van Vennůesen ende Hadewigen, sijnen wijve, also doit als u onse lieve genedige here voerg. gescreven had, eer hij tot Pruesenwert reet. Ende des en wilt niet laten also lief als u onse lieve genedige here voers. is. God sij mit 1). Gelre, des satersdages na Valentini mart. (17 Februari).

56. Aan de vrouwe van Vossem, dat het hem bevreemdt dat zij niet durft komen.

An vrouwen Agniesen van Oitgenbach ende van Vossem. Lieve swagere. Wij hebben uwen brief verstaen, daer gi ons yn scrijft dat u alsulke saiken voergevallen sijn, dat gi op dese tijt niet bij ons comen en condt als wij u gescreven hebben, mer margen tot vroemisse tijde geerne bij ons wilt sijn tot Gelre. Waerop wij u weder scrijven ende weten laten van wege ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat wij margen op de tijt daer niet bij wesen en connen overmids dage, die wij hauden moten van wegen ons lieven genedigen heren voerg.; ende ons seer vreemde heeft, dat gi descr dage van ons lieven genedigen heren wegen voerg. alsoe veele wederbiedt ende anxt hebben, dat daer krod ende hynder yn vallen mach, dat wij wael meynen ende weten, dat onse lieve genedige here voerg. voer gheen guet nemen en sal, als hij te lande coemt. God si mit u. Gescr. tot Gelre, des satersdages na Valentini martiris. (17 Februari).

57. Aan Johan van den Velde, om te Gelre te komen.

An heren Johan van den Velde. Lieve neve. Wij bidden u ende laten u weten van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi nu te Vastavond tot Gelre sijt om neerstlike te versien ende te vernemen, went alman sonderlinge op die tijt om tsijne sal uutwesen. Des en wilt niet laten also lief als u onse lieve genedige here voers. is. God sij mit u. Gescreven tot Bueren, des soendages na Mathye apostoli. (25 Februari).

1) Uitgevallen: u. Gescr. tot.

58. Aan Maetlang, om zorg te dragen dat Evert van Ulft op een bepaalden dag te Nijmegen is.

An Maetlang. Goede vrient. Wij laten u weten van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi dat also verwaert dat her Everd van Ulft nu en woensdage naestcomende tavont tijde tot Nijmegen bij ons sij, als te dedingen van ons lieven heren wegen van dien man, daer wij u eertijts af geseget hebben, of dat hij nu en donredage naestcomende voer den myddage daer come. Ende wilt dat oic alsoe verwaren, dat Johan die Koc daer mede bij sij. Des en wilt niet laten. Gescr. tot Nijmegen, des dinxdages nae Valentini. (20 Februari).

59. Aan den ambtman te Bredevoort, om drie gevangenen naar Nijmegen te zenden.

An Symon van Berintvelt, amptman tot Bredervoerde. Goide vrient. Wij laten u weten ende ontbieden van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi Ailbert Belman ende die twee knechte, die gi mit hem gevangen hebt, viertiennacht dach gheeft ende yn doit loven tot Nijmegen op den oversten huus. Ende des en wilt niet laten also lief als u onse lieve genedige here voers. is. God si mit u. Gescr. des dinxdages nae Valentini. (20 Februari).

60. Aan den graaf van Cleef, om te bewerken dat de joden, die op het tolhuis te Beek gevangen gehouden zijn, hun goed terugkrijgen.

An den greve van Cleve. Lieve Here. U genuege te weten, dat wij gescreven hebben aen heren Herman, tolner opter Beeke, als dat ons lieven genedigen heren joden des Hertogen van van Gelre ende Greve van Sutphen tot Beeke opt tolhuys gevoert werden ende daer gestockt ende yn anxt hoers lijf gedreicht werden ende hoer guet genomen wert, daer ons gheen antworde van ons lieven genedigen heren wegen voerg. af gecomen en is; ende dat ons lieven genedigen heren joden van Nijmegen synt dier tijt noch eens geschiet is. Waerom, lieve Here, wij u bidden ende uterliken begeren van wegen ons lieven genedigen heren wegen voers., dat gi dat alsoe verwaren wilt of doen verwaren, dat ons lieven genedigen heren joden voerg. hoer have ende guet weder krijgen, ende dat gehoet weerde dattet niet meer en geschie, ende van al sulker gelofnisse quijt werden als sij geloeft hebben. Ende daeryn wilt, lieve Here, doen als

u onse lieve here voers. toe beloeft, ende wes gi des, lieve Here, doen wilt, des begeren wij uwe guede antworde weder bescreven bij desen bode. God sij mit u. Gescr. tot Nijmegen, op sinte Peters dach ad Cathedram. (22 Februari).

61. Aan den magistraat van Roermond, dat de tol van Ravestein verlegd is naar Heerewaarden.

An die borgermeisters, schepenen ende raid ende der ghemeynre stad van Roremonde. Goede vriende. Wij laten u weten ende ontbieden bij beveelnisse ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, ende bij guetdonken ons lieven genedigen heren ende vrouwen des Hertogen ende Hertoginnen van Guylic ende van Gelre, ende bij raide ons lieven genedigen heren voerg. raeds ende stede, dat gij tot Ravensteyn ghenen tol en gheeft, went hij den tolle geleget heeft ende leget tot Herwerden, daer hij voer te lyggen plach, ende hij den daer heffen ende boren wil ende sijnen tolner aldair geset heeft. Des en laet niet also lief als u onse lieve genedighe here voers. is. Gescr. tot Nijmegen, op sinte Peters dach ad Cathedram. (22 Februari).

Item desgeliecs hebben wij gescreven aen die borgermeisters, schepen ende rait ende der ghemeenre stad van Gelre; aen die borgermeisters, schepen ende rait ende der gemeenre stad van Goch; van Nijmegen; van Tyel; van Bomel; van Aernhem; van Sutphen ende van Doseborch.

62. Aan den hertog en de hertogin van Gulik, als boven.

An den hogeboren doirluchtigen Vursten ende Vurstynnen, dien Hertogen ende dier Hertoginnen van Guylig ende van Gelre. Lieven genedigen Heren ende Vrouwen. Ich begere u te weten, dat ic huden dies dages byn tot Nijmegen geweest mit anderen raide ende schepenen van steden mijns lieven heren van Gelre, uwes soens, ende heb mit hoen bespraken ende rait gehadt, alsoe dat ich den here van Born hebbe gescreven, dat ich bij beveelnisse mijns lieven heren, uwes soens, sijnen tolle van Herwerden, die tot Ravensteyn geleget was, wederom bevaelen heb tot Herwerden te boeren yn behoef mijns lieven heren, uwes soens; ende heb dat oic gescreven aen die gemeyne stede mijns lieven heren, uwes soens voers. Ende begere dat uwe gnade oic willen doen scrijven aen u stede, geliec lest bij u, lieven Heren ende Vrouwe, verraempt was, doe ich tot

Casteren was bij u, lieven Here ende Vrouwe. God moet u bewaren langlivich ende gesont, ende wilt mij beriet weten tot uwen gebode. Ghegeven tot Nijmegen, up sent Peters dach ad Cathedram. (22 Februari).

63. Aan den heer van Borne, als boven.

An den here van Born ende van Sittart of aen sijnen tolner tot Ravensteyn. Goede vrient. Ich begere u te weten, dat ich bij beveelnisse mijns lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen heb sijnnen tolle van Herwerden, die tot Ravensteyn geleget was, wederom bevoelen tot Herwerden te boren, daer hij te liggen plach. Alsoe dat her Claes Liefger, sijn rentmeister, yn behoef mijns lieven heren voers. denselven tholle tot Herwerden sal doen heffen ende boeren, went mijn lieve here voers. yn dier maten ende also ernstich mij dairop sijne beveelnisse gedaen heeft, also dat ich des niet langer en dorste noch en moichte yn eniger wijse vertrecken of verlengen, doch had ic dat vertrect onme gelymps wylle thent op desen dach. Gescr. tot Nijmegen, op sent Peters dach ad Cathedram. (22 Februari).

64. Aan Philips te Heerewaarden, dat Claes Liefger voortaan den tol zal beuren.

An Phylips tot Herwerden. Wij laten u weten van wegen ons lieven heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi tot Ravensteyn of tot Herwerden ghenen tholle voirtmer en boert, went her Claes Liefger, sijn rentmeister, denselven tholle sal tot Herwerden doen boeren yn behoef mijns lieven heren voers. Ghegeven tot Nijmegen, op sinte Peters dach ad Cathedram. (22 Februari).

65. Aan den bisschop van Utrecht, over een dienstman, die te Hattem voor het gericht in zijn recht verkort wordt.

An den bysscop van Utrecht. Lieve ende gemynde Here. U genûege te weten, dat wij uwen brief verstaen hebben, daer gi ons yn scrijft, dat een uwe dyenstman ende uwes Gestichs, geheiten Jacob die Keiser, vercort wort tot Hattem voer dien gerichte, ende ons bidt, dat wij brieve aen Aernt van den Gruythuys ende aen den amptman van Hattem om uwen wil scrijven willen. Waerop, lieve gemynde Here, u genoege te weten, dat wij des vloechs brieve gescreven hebben an Aerndt

van den Gruythuse ende an den amptman van Velûe. Ende of gi, lieve Here, anders yet wilt dat wij vermogen, daer wilt over gebieden ende ons laten weten. God bewair u altoes. Gescr. tot Bueren, op sinte Mathijs dach des heiligen apostels. (24 Februari).

66. Aan den ambtman in Veluwe, als boven.

An Dirc van Hoemen, amptman yn Velûe. Goede vrient. Wij bidden u ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi dat recht van Jacob den Keyser snellet als gi moget, ende ummer recht doit; des en wilt niet laten. God si mit u. Gescr. tot Bueren, op sinte Mathijs dach. (24 Februari).

67. Aan Ot van den Gruythuis, om schepen met haver te IJseloord door te laten, zoo die haver niet in het land gekocht is.

An Otte van den Gruythuse. Goede vrient. Wij hebben uwen brief verstaen als van den luden, die gecomen sijn van Emeric ende van Hûesen uten lande van Cleve mit haveren voer die tholle tot IJseloerde, waerop wij u weder scrijven, dat ons lief is van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gij sij varen laet, alsoe verre als sij die haver bynnen den lande van Gelre niet gecoft noch geladen en hebben; ende weert saike dat sij dat gedaen hadden, soe en wouden wij daer niet toe doen, went wij dat van ons lieven heren wegen verboden hebben. Ende daer wilt wisheit af nemen yn ons lieven heren behoef, dat sij die haver bynnen den lande van Gelre niet en gecoft noch geladen en hebben. God si mit u. Gegeven tot Bueren, des maendages nae Mathye apostoli. (26 Februari).

68. Alart van Buren maant Loef van Yshem te komen leisten wegens schuld aan den hertog.

Wij Alart here van Bueren ende van Boesinchem, bewaerre des lands van Gelre, manen u Lûef van Yshem, als een principael saecwout, van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen yn te comen leisten tot Gelre, ende wisen u herberge van wegen ons lieven genedigen heren voerg. tot Deric Meckyngs hûys, als van scholds wegen, die gi Kerstiaen Kelmanssoen schuldich sijt ende sijnen rechten erven nae ingehalt uwer brieve, daer onse lieve genedige

here voers. mit rechte een recht erfgenaem af is van der helfte, geliec Kerstiaens wijve; dat gi onsen lieven genedigen here voers. talinge doit of leist nae ingehalt uwer brieve, opdat onsen lieven genedigen heren voerg. ende ons van sijnre wegen gheens vorders kronens noet en sij. Ende ontbieden u, Elbert van Eyle, sluter tot Gelre, van wegen ons lieven genedigen heren voerg., dat gi werdeynschap halt ende waert tot Deric Meckyncs huys voers. van wegen ons lieven genedigen heren voerg., des wij niet gelaten en willen hebben van ons lieven genedigen heren wegen voers., gi en leist ende werdeynscap halt. In oerconde ons segels, dien wij aen desen openen brieve hebben doen drucken. Gegeven int jaer ons Heren dusent driehondert ses ende tachtentich, des maendages nae sinte Mathijs dach des heiligen apostels. (26 Februari).

Item also als wij Lůef van Yshem voers. gemaent hebben mit onsen openen brieve voers. van ons lieven heren wegen als enen principael sacwoudt, also heb wij oic gemaent mit onsen openen brieven Johan Lepelman, Kaerle van Myddeler, Wyllem van Gente, Herman van Boitberch, Jan Sluter, Jan van Lonte, Jan aen ghen Yseren, Geryt des Vaechts soen ende Aernt Tegger, alse borgen, ende enen yegeliken sijnen brief van deser maninge.

69. Alart van Buren maant Elbert van Eyl mede te komen leisten.

Wij Alart here van Bueren ende van Boesinchem, bewaerre des lands van Gelre, ontbieden u, Elbert van Eyle, sluter tot Gelre, van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi tot Gelre te Deric Meckyncs huys werdeynschap halt ende mede leist, want wij van ons lieven heren wegen hebben doen manen ende manen mit onsen openen brieven Lůef van Yshem, als een principael sacwoudt, Jan Lepelman, Kaerle van Myddeler, Wyllem van Gente, Herman van Boitberch, Jan Sluter, Jan van Lonte, Jan aen ghen Yseren, Geryt des Vaechts soen ende Aernt Tegger, als borgen, yn te comen leisten tot Gelre, ende oen herberge gewijst hebben ende wijsen tot Deric Meckyncs huys, als van scholds wegen, die sij Kerstiaen Kelmanssoen schuldich sijn ende sijnen rechten erven nae ingehalt hoerre brieven, daer onse lieve genedige here voers. mit rechte een recht erfgenaem af is van der helfte, geliec Kerstiaens wijve.

Ende des en laet niet also lief als u onse lieve genedige here voers. is. In oerconde ons segels, dien wij bynnen aen desen openen brieve hebben doen drucken. Gegeven int jaer ons Heren dusent driehondert ses ende tachtentich, des maendages nae sinte Mathijs dach des heiligen apostels. (26 Februari).

70. Aan Johan van Heteren, om Hein van der Ynden niet in zijn recht te verkorten.

An Johan van Hetren. Goede vrient. Ons heeft getoent Heyne van der Ynden als dat gi oen vercort ende sijn guet aenverdicht om broken wil, die hij gedaen heeft yn dier tijt dat Wyllem van Steenbergen rychter was in Velûe, ende die bij Willem voers. geslicht sijn. Waerom wij u weten laten van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi Heynen voers. berusten laet ende niet veronrecht ende sijn guet wedergheeft theynt dier tijt toe, dat wijt u van ons lieven heren wegen voerscr. laten weten, ende alsulke wisheit van hem neempt, of hij onsen lieven heren voers. yet gebroect heb, dat hijt beteren mach. Ende wilt bij ons comen, als wij u enen dach teykenen van ons lieven heren wegen voerg. Des en wilt niet laten also lief als u onse lieve genedige here voers. is. Gescr. tot Bueren, des dinxdages nae Mathye apostoli. (27 Februari).

71. Aan Sander van Vossem, als No. 55.

An her Sander van Vossem. Lieve neve. Wilt weten, dat Hadewich, Hennekens wijf van Vennûsen, efter bij ons geweest ende geclaget heeft als dat hoer die brief ghene stade en doit, den wij u lesten seynden van hoerre wegen. Waerom wij u weten laten ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi Henneken van Vennûsen ende Hadewygen, sijnen wijve voers., also doit als u onse lieve genedige here voers. gescreven had, eer hij te Prusenwert reet, geliec wij u eens gescreven hebben. Des en wilt niet laten also lief als u onse lieve genedige here voers. is. Gescr. tot Nijmegen, des donredages na Mathie apostoli. (1 Maart).

72. Aan Sander van Codinchoven, om de rechtszaak van Dirk van Cambeech tegen het kapittel te Xanten op te schorten.

An her Sander van Codinchoven. Ich laet u weten, dat gi

alsulc gericht als Deric van Cambeech tot Wezel vordert tiegen den deken ende capittel van Xancten opset, of gi dat mit recht doen moget theynt mydvasten naestkomende, went dieselve deken ende capittel gerne doin sullen ende willen Deric voers. onvertaigt, dat onsen lieven here van Gelre of sijnen raide recht ende bescheidt sal donken, of hij aen oen yet gebrex had. Des en laet niet also lief als u is onse lieve here voers., went wij hopen dat dieselve onse lieve here hierenbynnen comen sulle. Gegeven tot Nijmegen, des anderen dages yn den Meerte. (2 Maart).

73. Aan Albert Schondemonde, om den vrede, dien hij het kapittel te Xanten gegeven had, te houden tot 's hertogs terugkomst.

An Ailbert Schondemonde. Goide vrient. Want ghij van gesynninge ons lieven heren van Gelre dien deken ende capittel van Xancten gegeven hadt eynen vrede eyne maent te wederseggen, ende sijt bij onsen lieven here ende bij sijnen raide gebleven alsulker saiken als gi te hebben meynt tgegen den deken ende capittel vorg., geliec dat uwe brief ynhielt, dien gi dairop gesant hebt onsen lieven here vors.; ende want gi nu den vrede opgesacht hebt als wij verstanden hebben, soe begeren wij van wegen ons lieven heren vors., dat gi den voers. vrede voirt gheven ende staen wilt laten sonder argelist, thent onse lieve here vors. weder yn sijnen lande coempt, want gi uwer tycht vors. aen onsen lieven here voerg. ghebleven sijt als voers. is, ende die deken ende capittel voers. u gerne doin sullen ende wyllen soe wes onsen lieven here vors. ende sijnen raide recht ende bescheidelic sal donken. Des en wilt niet laten also lief als u onse lieve here voers. is. Ende seynt ons des uwe bescreven antworde bij desen bode. Gegeven tot Nijmegen, des anderen dages yn den Meerte. (2 Maart).

74. Aan den hertog en de hertogin van Gulik, verzoekende een vriend te zenden teneinde met dezen te beraadslagen over de geschillen met den heer van Borne.

An den hoigeboren, doirluchtigen Vursten ende Vurstynnen den Hertoge ende dier Hertoginnen van Guylig ende van Gelre. Lieve genedige Here ende Vrouwe. Uwer gnaide genûege te weten, dat ons huden des dages yerst gecomen is die copie, die gi her Johan van den Velde, den rentmeister ende ons gesant hebt rorende van den here van Borne, die wij gelesen hebben ende yn verstaen, dat hij gerne dage hauden wil mit vrienden uwes soens. ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre

ende Greve van Sutphen, nae desen Vastavont, ende van u, lieve genedige Vrouwe, begerende is, dat gi uwen rait ende uwer vrient daerbij schycken wilt twee of drie; waerop, lieven genedigen Here ende Vrouwe, uwer gnaiden genůege te weten, also verre als gijt rait ende u nůts ende best donck, dat wij dan gerne dage mit hem hauden willen van wegen uwes soens, ons lieven genedigen heren vors., waer ende op wat tijde dat gi die maken doit; ende versoken an u ende bidden uwer gnaiden van wegen uwes soens, ons lieven genedigen (heren) voerg., dat gi uwes raits ende uwer vrient op dien dach schycken wilt als uwen soen, onsen lieven genedigen heren vorg., te helpen raiden ende al gestant te horen ende te vernemen, hoe die saken gelegen sijn tusschen uwen soen, onsen lieven genedigen here, ende den here van Borne. Lieven genedigen Here ende Vrouwe, of gi yet wilt dat wij vermogen, daer wilt over gebieden, ende wilt ons altijt daeryn beriet weten. Onse lieve Here God bewair u siel, u lijf, u ere ende uwen staed nu ende tot allen tijden. Gescr. tot Nijmegen, des donredages nae Mathie apostoli. (1 Maart).

75. Aan den magistraat van Amersfoort, dat het verboden is haver uit het land te voeren.

An die borgermeisters, schepen ende raid der ghemeynre stad van Amersforde. Goede vriende. Wilt weten, dat wij uwen brief verstaen hebben, rorende dat u getoent hebben een deel van uwen borgeren, dat sij korn gecoft hebben tot Aernhem opter merket, dat besedt is yn des joncheren ampt van Hoemoet, ende dat klaerliken sij tgegen den verbantbrieven, die onse lieve genedige here van Gelre u gegeven heeft ende gi hem weder, als wij wael vernomen mochten hebben. Waerop gi weten wilt, dat wij van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen verboden hebben ghene haver te voren uut den lande van Gelre, ende wij van ghenen verbantbrieven niet en weten, ende als wij die weten, soe wyl wij daer gerne om uwen wil yn doen, wes wij mit bescheide daeryn doin sullen van ons lieven genedigen heren wegen voers. God si mit u. Gescr. tot Bueren, des derden dages yn den Meerte. (3 Maart).

76. Aan Olivier van Beesd, om de vrouw van Lambert van Veltwic haver te laten uitvoeren, die zij in het land van Buren gekocht had.

An Olyfier van Beesde. Goede vrient. Wij laten u weten ende begeren, dat gi Belyen, Lamberts wijf van Veltwic, varen

laet mit hoerre haver, went si ons wisheit gedaen heeft dat sij die haver anders nergent gecoft noch geladen en heeft dan yn den lande van Bueren; ende wilt des oic wisheit van hoer nemen yn behoef ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen. Des en wilt niet laten. God si mit u. Gescr. tot Bueren, des derden dages yn den Meerte. (3 Maart).

77. Aan Johan van Heteren, om te Arnhem te komen.

An Johan van Hetren. Goide vrient. Wij laten u weten van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi margen bij ons sijt tot Aernhem, ende wilt Heynen van der Ynden dair oic doin comen. Des en wilt niet laten. God sij mit u. Gescr. tot Bueren, des yersten vrijdachs yn der vasten. (9 Maart).

78. Aan Olivier van Beesd, om te zorgen dat een schip met haver, dat te Tricht gelegen heeft, niet uit het land vaart.

An Olyfier van Beesde. Goide vrient. Wilt weten, dat een schyp mit haver tot Trycht yn onsen lande gelegen heeft, dat nederwert gaen sal tot Beesde ende dair opgeslagen sal werden, daer wij wisheit af hebben. Waerom wij u laten weten van wegen ons lieven genedigen here des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi dat alsoe verwaert, dat uut ons lieven genedigen heren lande niet en vare, geliec wij van ons lieven genedigen heren wegen voers. verboden hebben. Des en wilt niet laten. Gescr. tot Bueren, des yersten vrijdaechs in der vasten. (9 Maart).

79. Aan denzelfde, om een schip met haver en weit door te laten.

An Olyfier van Beesde. Goide vrient. Wij laten u weten van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi dese lude, brenger des briefs, varen lait mit horen schepe, dat sij mit haver ende mit weite geladen hebben, want sij ons wysheit gedaen hebben yn ons lieven heren behůef voirs., dat sij die haver anders nergent gecoft noch geladen en hebben dan yn onsen lande ende bynnen den onsen. Des en wilt niet laten. Gescr. tot Bueren, des yersten vrijdaechs in der vasten. (9 Maart).

80. Aan den heer van Borne, dat nader antwoord zal gezonden worden over den tol te Ravestein.

An den here van Borne ende van Sittart. Goide vrient.

Wilt weten, dat ons huden des dages yerst die brief quam, dien gi ons geseynt hebt, rorende van der tholle tot Ravensteyn, waerop gi weten wilt, dat wij, of God wilt, alsnu en soendage naestcomende wesen willen bij meer vrienden ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, ende wij u daeraf dan een antworde van wegen ons lieven genedigen heren voirs. daerop seynden willen, ende en wilt dat voer gheen ovel van ons nemen, went wij op dese tijt allene sijn ende gerne dat best dairyn sagen. God si mit u. Gescr. tot Bueren, des yersten vrijdages in der vasten nae den myddage. (9 Maart).

81. Aan den bisschop van Utrecht, over meierlingen gezeten op het goed van Sweder van Wijnbergen, dienstlieden van den hertog.

An den bysscop van Utrecht. Lieve gemynde Here. U genoege te weten, dat wij u vriendeliken bidden dat gi Aernt van Boecop, brenger des brief, geloeven wilt alsulker botscapen als hij u van onser wegen seggen sal op dese tijt ende wij hem bevoelen hebben, rorende van meyerlingen, die geseten sijn op Sweders guede van Wijnbergen, dat gelegen is tot Welsenen bynnen ons lieven genedigen heren schouwe des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, ende dyenstlude sijn ons lieven genedigen heren voers.; ende wilt daer om wyl ons lieven genedigen heren voers. yn doen als wij u sonderlinge tobetrouwen. God bewair u altoes. Gescr. tot Aernhem, op den soendach in der vasten Invocavit. (11 Maart).

82. Aan den hertog en de hertogin van Gulik, over den tol te Ravestein.

An den hogeboiren doirluchtigen Vurste ende Vurstynne, den Hertoge ende dier Hertoginnen van Guylig ende van Gelre. Lieven genedigen Here ende Vrouwe. Uwer gnaiden genûege te weten, dat ic u vriendeliken bid, dat gi heren Wouter van Ysendoeren, mijnen neve, brenger des briefs, geloeven wilt alsulker botscapen als u van mijnre wegen seggen sal op dese tijt ende ic hem bevoelen heb, rorende van wegen uwes soens, ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, als van der tholle tot Ravensteyn. Ende, lieven genedigen Here ende Vrouwe, wilt mij ummer altijt beriet weten tot uwen dyenste ende gebode mit al mijnen vermogen. Onse lieve Here God gespair u siel, u lijf, u ere ende uwen staet yn selicheit, nu ende tot allen tijden. Gescr. tot Nijmegen,

des maendages nae des soendages in der vasten Invocavit. (12 Maart).

83. Aan den magistraat van Roermond, leedwezen betuigende dat de burgers te Ravestein en te Heerewaarden tol moeten betalen.

Aen die borgermeistere, schepenen ende rait der stad van Ruremonde. Goide vriende. Uwen brief an ons gesant, ynhaldende dat uwe borgere gethollt werden tot Ravensteyn ende tot Herwerden, hebben wij wal verstanden, ende laten u weten, dat ons leet is dat uwe burgere tonrecht tot Ravensteyn gedrongen werden te thollen, ende kunde wij u dairtho gehelpen dat des niet en geschiede, daer wilt ons beriet to weten. Gegeven tot Nijmegen, crastino Invocavit. (12 Maart).

84. Aan Gerrit den Vaeght e. a., hen nogmaals aanmanende te komen leisten.

An Geryt den Vaecht, Johan den sluter, Johan Lepelman ende Johan van Lonte. Goide vriende. Wij hebben uwen brief wale verstanden, ynhaldene dat gi meynt dat gi vůer Lůef van Yshem geloeft hebt, dairomme wij u gemaent hebben te leisten van wegen ons genedigen heren van Gelre, ende laten u dairop weten dat wij u dairomme gemaent hebben ende gesynnen aen u ernstlich, dat gi also doit als ghij geloeft hebt ende wij u gemaent hebben van wegen ons lieven heren voerg., updat onsen lieven here of ons van sijnre wegen dairan niet vercort en weerde. Ghegeven tot Nijmegen, crastino Invocavit. (12 Maart).

85. Aan den heer van Borne, over den tol te Ravestein.

An den here van Borne ende van Sittart. Lieve neve. Uwen brief ons gesant, gegeven tot Born des sesten dages yn den Meert neestgeleden, hebben wij wal verstanden, ynhaldene dat gij nije gheen tijtlike dage onsen lieven heren van Gelre noch ons van sijnre wegen geweygert en hedt, ende voirt dat onse lieve here Hertoge Edewaert seliger gedacht den tholl tot Herwerden vůrtijts tot Ravensteyn gelacht had ende versadt heren Walraven, uwen brueder, des erfgenaem gij sijt, dairvan u gheen genoigde geschiet en is als gi scrijft. Ende begeren u dairop te weten, dat wij vurtijts bij onse genedige heerscap den Hertoge ende der Hertoginnen van Guylig ende van Gelre dairom geweest hebben, ende hebben oen mit anderen vrienden van raide ons lieven heren van Gelre, hoers soens, getoent

ende geseget, dat ons dairyn wedervaren is ende bevalen van onsen lieven heren van Gelre, horen soen. Ende opdat alle saiken daeraf te clairre ende te bescheidenheit comen mogen, soe willen wij noch gerne up die selve saiken, nae ynhald der voers. beveelnisse van wegen ons heren voirg., gelike dage mit u leisten. Want wij daeryn anders niet en meynen te doin dan bescheidelich ende als ons bevalen is, ende hadden des aldus lange gebeit, als wij u lest gescreven hadden, om gelymps wille. Oic, lieve neve, mogedi wael weten, dat gi mit ons hieraf hebt driewerf of mere dage te halden angenomen, die gi ons altijde vors. wederboden hebt. Ghegeven tot Nijmegen, crastino Invocavit. God moit u bewairen, lieve neve. (12 Maart).

86. Aan den proost van st. Peter te Utrecht, betreffende een rechtshandeling van een Utrechtschen ingezetene tegen twee onderdanen van den hertog.

An den proest van sinte Peter tUtrecht. Lieve neve. Wilt weten, dat ons her Johan die Koc ende Ghijsbert van Kercwijc getoent hebben hoe een man geheiten Cracht Lodewygessoen, woenachtich bynnen Utrecht, sij yn den banne heeft, dat korts weges geschiet is. Waerom wij u bidden ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi dat uut wilt doen doin, nae den verdrage tusschen onsen lieven heren van Gelre voirs. ende onsen lieven here van Utrecht, als gi wael wit, went wij heren Johans ende Ghijsberts van Kercwijc voirs. mechtich sijn van wegen ons lieven heren voirg., dat sij Cracht Lodewigessoen voirs., onvertoecht gulde of recht doin sullen. Ende wes gi hieryn doen wilt of moget, des begeren wij uwe bescreven antworde bij desen bode. Got si mit u. Gescr. tot Bueren, des donredages nae Reminiscere. (22 Maart).

87. Aan Johan Tengnagel, om zich te houden aan de uitspraak gedaan tusschen hem en Johan van Arkel.

An her Johan Tengnagel, scheffener te Tyel. Goide vrient. Wij bidden u ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi alsulc deding houden ende volvoren wilt, als wij lesten te Tyel dedingden van wegen ons lieven heren voirs. tusschen u ende heren Johan van Arkel. Ende en wilt dair anders niet laten yn vallen alsoe lief als u onse lieven heren voirs. is. God si mit u. Gescr. tot Bueren, des donredages nae Reminiscere. (22 Maart).

88. Aan de abdis van Nieuwklooster, om gemachtigden naar Nijmegen te zenden wegens haar geschillen met Helmich van Wely.

An der abdissen van den Nijencloester. Lieve gemynde Vrouwe. U genuege te weten, dat wij, of God wilt, alsnu en neesten woensdage tavont tijde wesen wyllen tot Nijmegen, wairom wij u weten laten ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi up die voirs. tijt uwe vriende dair bij ons schyckt, die uwer mechtich sijn, als tusschen u ende Helmich van Wely, om te besien of wij dat gescheiden connen. Des en wilt niet laten. God bewair u altois. Gescr. tot Bueren, op onser Vrouwen avont Annunciatio. (24 Maart).

89. Aan Helmich van Wely, om te Nijmegen te komen.

An Helmich van Wely. Goide vrient. Wij laten u weten ende begeren van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi als nu en naesten woensdage tavont tijde bij ons sijt tot Nijmegen, als om te besien of wij dat geschel tusschen onser vrouwen der abdissen van den Nijencloester ende u gescheiden connen. Des en wilt niet laten. Gescr. tot Bueren, op onser Vrouwen avont Annunciatio. (24 Maart).

90. Aan de abdis van Nieuwklooster, dat de samenkomst niet kan plaats hebben wegens de terugkomst van den hertog.

An der abdissen van den Nijencloester. Lieve gemynde Vrouwe. Also als wij u gescreven ende weten laten hadden van wegen ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen, dat gi uwe vriende bij ons schycken woudt als en neesten woensdage tavont tijde tot Nijmegen, die uwer mechtich weren, als tusschen u ende Helmich van Wely, waerop gi weten wilt, dat wij u dat wederbieden; went wi vernomen hebben, dat onse lieve here voirs. bynnen lants is, ende wilt uwe beste daer voert yn průeven, als gi meynt dat u nuts sij. Onse Here God bewair u altoes. Gescr. des dinxdages nae onser Vrouwen dach Annunciatio. (27 Maart).

Item soe heb wij bij ons ontboeden tot Nijmegen te comen des soendages nae Purificatio Marie den here van Batenborch, den here van Amersoijen, her Nyclais Liefger, her Johan van den Velde, her Willem van Druthem ende Kodken van Zellar.

Dit is dat wij Alart here van Bueren ende van Boesinchem gereden hebben om wil ons lieven genedigen heren des Hertogen van Gelre ende Greve van Sutphen.

In den iersten soe heb wij gereden des satersdages nae Andree 1) tot Nijmegen mit XXIIJ perden, daer wij een nacht weren ende twee maeltijt deden op huys ons lieven heren van Gelre, ende vervoren wech ende weder XXV gr.

Item soe heb wij gereden des donredages op onser Vrouwen avont Conceptio tot Aernhem, daer wij ten avonteten quamen, ende verteerden daer mit der overvaert over den Rijn wech ende weder XIJ gulden ende XXVI gr.

Item des soendages nae onser Vrouwen dach Conceptio nae den eten reden wij van Aernhem tot Bronchorst, ende quamen daer des avonts, daer wij verteerden mit der overvaert over die IJsel wech ende weder IIJ gulden V brab.

Item soe heb wij gereden op sinte Nyclais dach tot Rijnen mit VIIJ perden, daer onse knecht daer onse knape IIJ gr. gaf daer onse perde stonden.

Item soe heb wij gereden des sonendages nae Lucie tot Tyel, daer wij verteerden IJ gulden ende IIIJ gr., vervoren om des vorsts wille.

Item soe wij gereden des vridages nae des heilichs Korsts dage tot Nijmegen, daer wij des avonts quamen ende IIJ nacht bleven, ende verteerden aldair mitter overvaert twewerf over den Wale XV gulden XX heren grot.

Item des maendages op Jaersdach na den eten reden wij van Nijmegen tot Aernhem, daer wij verteerden mitter overvaert over den Rijn XVI ℞ XI gr., XV gr. voert pont gerekent.

Item des dages nae Jaersdach reden wij van Aernhem tot Bronchorst, daer wij des avonts quamen ende een nacht bleven, ende verteerden aldair IJ oude scilde VIIJ gr., ende vervoeren VIIJ gr.

Item des woensdages nae Jaersdach reden wij van Bronchorst tot Sutphen mit XIIIJ perden, ende bleven daer twee nacht, ende lagen op ons lieven heren huys van Gelre, daer ons van stad wegen geschenct waert een aem wijns, ende des donredages den dach al quijtte ons Gerijt van Drijnen uut den wijnhuys, ende her Johan Beldubewarf ons alsulke teringe als wij daer deden.

1) 2 December.

Item des vrijdages nae Jaersdach vroe margen reden wij van Sutphen tot Aernhem, daer ons her Johan Beldu voers. dat veergelt quijtte, ende verteerden daer XXVI ℔ V gr. mitter overvaert over den Rijn, XV gr. voert pont gerekent.

Item des dages nae Dertiendach reden wij van Aernhem tot Nijmegen, daer wij des avonts quamen, ende vervoren VIJ gr. over den Waile, ende bleven daer twee nacht, ende verteerden XIJ gulden IIJ gr., ende vervoren VIIJ gr. weder over den Waile des dinxdages nae Dertiendach.

Item soe heb wij gereden op sinte Agneten dach tot Batenborch mit XIIJ perden, daer her Nyclais Liefers klerck VI pl. gaf in der herberge daer onse perde stonden, ende reden van daer op den selven dach tot Nijmegen, daer wij des avonts quamen ende verteerden daer mit der overvaert wech ende weder X gulden XVIIJ gr., ende reden van daer des dinxdages na Agneten na den eten, ende verteert XV gr. tot Metken Cupers.

Item soe heb wij gereden des sonendages nae Conversio Pauli tot Aernhem, daer wij IIJ nacht weren, ende verteerden aldair XXV ℔ I gr., XV gr. voert pont gerekent, mit der overvaert wech ende weder, ende reden van daer des woensdages daernae te morgen tijt tot Renen, daer Willem van Steenbergen onse teringe quijtte.

Item soe heb wij gereden des soendages nae onser Vrouwen dach Purificatio tot Nijmegen mit XVI perden, daer wij des avonts quamen ende twee nacht bleven, ende verteerden aldair in onser herberge mitter overvaert wech ende weder XIJ gulden XXVIJ gr., ende vier maeltijt tot meister Johans, die de rentmeister quijtte, ende reden van daer des dinxdages daernae, doe wij onse yerste eten gedaen hadden.

Item soe heb wij gereden des soendages nae Scholastice tot Nijmegen mit XV perden, ende quamen daer ten avonteten ende reden van daer des anderen dages, doe wij onse yerste maeltijt gedaen hadden, ende verteerden aldair mitter overvaert over den Rijn V aude scilde IJ gr. IIJ brab.

Item des maendages nae Scholastice, doe wij onse ierste eten gedaen hadden, reden wij van Nijmegen mit XIX perden tot Venlo, ende her Nyclais Liefger mit V perden, dat wij ten avonteten quamen, ende bleven daer des nachts, ende verteerden aldair VJ aude scilde XVIJ dordrechtschen pl., mede yngerekent alsulken cost ende teringe als her Nyclaes voers. mit sijnen gesinde daer dede.

Item des dinxdages nae Scolastice reden wij van Venloe vroe margen ende voer den eten, ende her Nyclais voers,, tot Rûremonde, daer wij ten yersten eten quamen, ende bleven daer theynt des anderen dages, dat onse gesellen ende gesynde hoer yerste maeltijt gedaen hadden, ende op denselven dinxdach voers. quam her Johan van den Velde ende her Thomas tot Rûremonde mit horen gesellen ende gesynde, ende verteerden daer bynnen deser voers. tijt XIX aude scilde IIJ gr. IJ brab. als ons die rentmeister gerekent heeft, mede yngerekent alsulken cost ende terynge als her Johan van den Velde, ridder, her Nyclais Liefger, die rentmeister, ende her Thomas mit horen gesellen ende gesynde daer deden.

Item des woensdages nae Scholastice nae den yersten eten reden wij van Ruremonde tot Casteren, daer dese voergenoemden her Johan van den Velde, her Nyclais ende her Thomas mede reden, daer wij des avonts quamen ende bleven daer theynt des vrijdages daernae, doe wij onse yerste eten gedaen hadden, ende verteerden daer bynnen deser voers. tijt mit desen voerg. XIIIJ aude scilde XVJ gr.

Item des vrijdages nae Valentini nae den yersten eten reden wij van Casteren tot Gelre mit desen voerg. her Johan van den Velde, den rentmeister ende her Thomas, daer wij des avonts quamen ende bleven daer theynt des sonendages, ende verteerden daer samentlic, mede yngerekent alsulken cost ende terynge als her Daem van Harve daer dede, als XI oude scilde XVJ gr.

Item des soendages nae Valentini vroe margen reden wij van Gelre tot Goch, dair die rentmeister mede reet mit sijnen gesellen ende gesynde, ende quamen daer ten yersten eten, ende verteerden daer mit den voers. rentmeister VIIJ aude scilde XX gr. als hij ons gerekent heeft.

Item des maendages nae Valentini vroe margen reden wij van Goch tot Nijmegen mit desen voers. rentmeister, daer wij ten yersten eten quamen, ende seynden des dinxdages nae Valentini nae den yersten eten onser gesellen ende gesynds een deel te huys, ende bleven daer voert theynt des vrijdages daernae mit VIIJ perden, ende verteerden daer yn onser herberge bynnen deser voers. tijt XI aude scilde XXV gr., mede yngerekent alsulken cost als onse gesynde daer dede, dat wij te huys seynden, ende mit der overvaert, ende van deser terynge voers. hebben wij den rentmeister een reces daerop besegelt.

Item soe heb wij gereden tot Nijmegen mit VIIJ perden des woensdages nae Mathye, daer wij bleven theynt des vrijdages daernae, doe wij onse ierste eten gedaen hadden, ende verteerden daer bynnen deser voers. tijt, mede yngerekent XXVI gr., die wij onsen boden gaven, den wij tot Casteren seynden, ende alsulc terynge als ons gesynde daer dede, dat wij te huys weder seynden, doe wij tot Casterenwert reden, ende mit der overvaert wech ende weder als XIJ gulden XIX gr.

Item soe heb wij gereden des satersdages nae Esto michi tot Aernhem mit VIIJ perden ende 1) .... des anderen dages als des sonendages op Invocavit, doe wij onse yerste eten gedaen hadden, ende .... bynnen deser voers. tijt mit der overvaert wech ende weder XIIJ ℔ XIIJ gr., XV gr. voirt ....

Item des sonendages op Invocavit reden wij van Aernhem tot Nijmegen mit VIIJ perden, doe .... eten gedaen hadden, ende bleven daer theynt des dinxdages daernae, ende verteerden .... yngerekent IIJ gulden, die Johan Aerntssoen ons neve verteerde, den wij tot Caster ...., ende mitter overvaert wech ende weder als VIJ aude scilde XXXI gr.

Item soe heb wij gereden des dinxdages nae Oculi tot Nijmegen, daer wij ten avonteten .... perden, ende reden van daer des anderen dages sonder eten, ende verteerden daer bynnen deser voers. .... scilde XXIIIJ gr.

Item des woensdages nae Oculi reden wij van Nijmegen tot Gelre, daer wij des avonts .... ende bleven daer theynt des saterdages daernae, dat wij mit onsen lieven Heren van G. .... Nijmegen reden, ende verteerden daer bynnen deser voers. tijt VIJ aude scilde VI gr. ende X ....

Item des saterdages na Oculi 2) reden wij mit onsen lieven heren van Gelre tot Nijmegen .... ene nacht bleven, ende verteerden daer bynnen deser tijt IJ aude scilde XXVIJ gr.

Item VII gr. geseynt tot Nijmegen mit des heren brief van Borne.

Item IIJ gr. geseynt van Bueren an her Willem van Druthem.

Item XIIIJ gr. geseynt aen den here van Borne.

Item II gr. ges. an Wouter van Overrijn.

Item XIJ gr. ges. an Willem van Steenbergen ende an Aernt van den Gruythuys.

1) Van deze bladzijde is een stuk afgescheurd.

2) 31 Maart.

Item XXVI gr. ges. van Bueren tot Casteren.
Item VIIJ gr. ges. van Bueren tot Nijmegen.
Item XVI gr. ges. van Bueren an heren Otten van Arssen.
Item VIIJ gr. ges. noch van Bueren tot Nijmegen.
Item IIJ gr. ges. van Aernhem tot Nijmegen.
Item V gr. ges. an Johan Doys.
Item IIJ gr. ges. an Aernt den Hase.
Item VIIJ gr. ges. tot Nijmegen mit brieven an der abdissen van den Nijencloester.
Item XIIIJ gr. ges. ten Nijencloester.

JODEN TE NIJMEGEN.

Onder de processtukken van het Hof bevindt zich een los blad van den volgenden inhoud:

Den XXVen Septemb. XV^e^XLV.

Heefft Reyner van Wijhe, heer van Hyrne, burchgreve to Nymmegen, verclaert, dat die Joeden binnen Nymmegen veel conversatie mitten burgeren maeckten ende mit hemluyden ommeghingen, eer sij een teyken op hoer cleyderen droegen, daer men se daerbij kenden, maer zedert dat sij 't teyken gedraegen hebben, en sijn onder 't volck soe veel nit gecommen.

Seyt voirt, dat een van de vurs. Joeden, nae sijn ontholt genant Meus, sprekende mit sijn stadthelder in sijn presentie, zeyde, dat hy zeker dinck doen solde, indien Godt wil; daerop sijn stadthelder zeyde: „Ghijluyden en helt van Godt nit" off dergelicke woerden, waerop die Joede seyde: „Wij hebben geloove in eenen Godt, als ghij doet." Waerop sijne stadthelder seyde: „Ghij en helt nit van den Zoen ende den Heiligen Geest," daerop die Joede seyde; „Wij en hebben daer geen wetenschap aff," allegerende, het in 't olde Testament stonde, dat men geloven solde in eenen Godt almachtich, sonder dat hij (burggraaf) weet van eenige andere disputatie.

J. S. v. V.

VERBOND TOT ONDERLINGE HULP EN VERDEDIGING TUSSCHEN HERTOG ARNOLD EN ADOLF, HERTOG VAN KLEEF.

MEDEGEDEELD DOOR

F. A. HOEFER.

Zooals bekend is, werd in 1423 een huwelijk vastgesteld tusschen hertog Arnold en Katharina, de dochter van Adolf, hertog van Kleef.

In Nijhoff's Gedenkwaardigheden, IV, blz. Xv. wordt dit feit besproken, terwijl de oorkonden, daarop betrekking hebbende, onder No. 9 en 10 worden medegedeeld.

Twee dagen na dit verdrag kwam een verbond tusschen de beide hertogen tot stand, waarvan alleen in hoofdzaak het bestaan bekend is. Zie Nijhoft's Gedenkwaardigheden, IV, blz. XI en XI n. 2.

In het archief van den huize Verwolde vond ik een handschrift uit de 15de eeuw, waarin o. m. een afschrift van dit verbond voorkomt. Ik heb gemeend dit steentje Geldersche geschiedenis niet voor mij te moeten houden.

1423 — Juli 24.

Wy Arnolt van Gaitz genaden hartoige van Gelre ind van Gulick ind greve van Zutphen van eenre syden ind wi Adolff van derselver Gaitz genaden hartoige van Cleve ind greve van Marke van de ander syden doen kondt allen luyden ind be-

kennen, want tot Gaitz eeren ind zelicheit der landen ind luyden, die ons beide van onsen heren Gaede bevalen sijn, een hylicxvurwerde gededinckt ys alzoe, dat wy hartoige van Gelre vurscreven tot enen echten wive nemen sullen joncfrou Katherijn van Cleve ind van der Marcke, dochter hartoige Adolffs vurscreven, die ons dairto gezekert ys, in den hylycxvurwerden mede bededinckt ys een heymelicke, gunstige vrienscap verenynge ind verbont tusschen ons tween hartoigen vurscreven ind ons twier landen, steden, slaeten ind ondersaten. So sijn wy die vrienscap, verenynge ende verbont vast to maicken mytter hulpe Gaitz eendrechtelick overkomen, overmitz raede ind toedoen ons gemeinen raitz, onser ritterscap ind onser steden, alzoe dat wy van beiden syden voir ons (ind) onse lande ons vrientlick, geloefflick ind trouwelicke onder eynander verbonden, verstryct ind verenicht hebben, verbynden, verstricken ind verenigen overmitz desen brieff alzoe lange, als wy beide sementlic leven. Ende wanneer onser een afflivich wurdt, soe sal des doden yrsten navolger, die hartoige ind here tot synen landen ontfangen sall werden, in sijn stede mytten levendige van ons ind die levendige myt des doden yrsten navolger vurscreven in derselver verbontenisse bliven, dese brieve alssdan tusschen on beiden te vernyen ind te besweren, gelijck als wy dairinne onder eynander gedaen hebben ende doende warden. Wanneer oir dan die ander van ons beyde afflivich wurden ys, soe sal oick sijn yrste navolger, die hartoige ind heer tot synen lande ontfangen sall werden, mytten anderen voirgenoemt ind sy beide onder eynander desgelicx in desen verbonden bliven, dese brieve te vernyen, belaven ind besweren in alre manieren, als voir dairaff gescreven is, oirre beider leven lanc te halden. Ende sall elcker van denghenen, die alzoe van nyes an den landen ennich komende warden, verwissen ind verzekeren te doen, eer he ontfangen sall warden. Ende die stede van den lande sementlick ind sonderlinge en sullen oin gien huldinge noch ede doen noch gehoirsam wesen, he en heb yrst verzekert ind verwysset die verbonde ind bystande the halden, the vernyen, te verbreven, the bezegelen ind te besweren in alre formen, naedien dat dese brieff uuytwysende ys, sonder argelist. Welcke vurscreven onse verbontenisse staen sall in maniren ind vurwerden als naebescreven volght: Inden yrsten sullen wy vrientlic, gheloefflick ind trouwelick onder een ander staen ind wesen ind in gienre wijs doen myt raide noch myt

daede, heymelick noch apenbair tegen melkanderen noch tegen melkanders lande, slaete, steden, luyde noch ondersaeten, die wy nu hebben ind krygen moigen, noch tegen alle diegeen, die onser enich myt rechte verdedingen mach. Oick en sall onser gien uuyt noch doir synen steden, slaeten, vesten, landen, noch voirsteden ind we (?) dairtho te water noch tlande, den anderen van ons, noch des anderen van ons lande, steden, slaeten, luyden, noch ondersaeten ennige scaide doen off gescien laeten in enniger wijs. Ende off des yet geschege, dat sullen wy ind onser beider ondersaeten melkanderen trouwelic helpen weren, bescudden ind die hantdedinghen helpen halden ind leveren denghenen van ons, den die scaede gesciet were, nae al onser ende oirre macht. Ende van allen denghenen, die alzoe in onser ennichs lande geschediget hedden, en sall nymant veilicheit noch geleit, gehuyset noch geherberget, gespieset noch genoet wesen in des anderen van ons lande, stede noch slaeten in geenre wijs, sonder argelist. Weert oic saick, dat ons ennich ondersaeten een off meer den anderen van ons off des anderen van ons ondersaeten ennige vede maicten off toevueghden, die vede sall malck van ons tot gesinnen des anderen van ons affdoen sonder vertrecken, als oen dat verkundiget wurde, off nae der verkundinge 14 daege myt veden helpen dengenen van ons, den des noet were, opten genen, die die vede alzo gemaict off toegevuecht hedden, ende den viantlicke doen, sonder argelist. Voirt en sall onser gien sich onderweynden, noch annemen, noch verdedinghen teghen den anderen van ons enyge slaete, lande off luyde bynnen des anderen van ons (lande) myt ennigen rechten toebehoren noch in sulcker wijse ymant bystendich wesen tegen den anderen myt woirden noch myt wercken in enniger maniren. Voirt soe sullen wy van beiden syden, ind onse knechte, huysghesynde, ind alle onse luyde ind ondersaiten, geestlic ind wertlick, onse ind oir lijff, erve ind guet geveylicht, geleidt, bescudt ind bescermdt wesen bynnen des anderen van ons landen, steden, slaiten, sonder argelist. Ende weert saick, dat onser enichz ondersaite myt des anderen van ons ondersaeten omme ennich erfftail te dedinge(n) hedden, die vorderinge sullen sy doen sonder vede myt rechte an der stede, dair dat erve gelegen ys, ind voirt dair dat myt recht geboirt. Ende dair sal men oen recht wedervaren laten, gontlicke ind onbenairt. Hedden oic onse ondersaiten onder eenander scolt te manen bynnen of buyten brieven, die sullen sonder vede

ind sonder ghewalt vorderen, nae inhalt oirre brieven ind myt rechte aen die stede, dair die sculder woenechtich ys, ind dair sal men den maenre recht wedervaren laten gonstlicken ind onvertaicht. Voirt sullen alle sculde van onsen voirvaderen, die wilneer zelighe hertoighe Edevairt ind synen voirvaderen, hartoigen ind greven van Gelre, ind greve Johan ind greve Derrick ind oirre voirvaderen, greven van Cleve, bynnen onser ennichs lande gemaict hadden, opgesath ind geverstet wesen alle die wiele, dat dese verbontenisse staen sall, alzoe dat onser geen gerichte noch vorderinge bynnen onser ennichs lande, noch van onser enichs ondersaeten dairover doen noch gescien en sall laeten myt geestelicken noch wertlicken gerichte. Oick soe sullen wy heren van beiden syden malck den anderen gonstlic laten by sijnre erfftail ind by brieven ind by scheydinge, als die tuschen onsen voirvaderen ind ons gededingt ind gegeven sijnne. Weert saic, dat in toecoemenden tyden des verbontz in ennige punten, voir off nae hierinne geruert, enige gebreecken, twysten off stoet opstonden tusschen ons heren off ondersaeten vurgenoemt, dat God verhuede, dairom en sall dat verbont in allen ind ygelicken synen puncten niet to myn macht hebben ind behalden, dan het sall ongelettet ind onverbraiken bliven volcomelick, off nyt gebreecke off stoet dairin gevallen were. Ind dairop so sullen wy heren van beyden syden tot gesinnen desgeens van ons, den des noet were, onse vriende van onsen raede scicken op onse gewoenlicke maelstede by Lobede opten weerde ind doen die gebreecken, twyst ind stoet rechtverdiglick slichten ind affleggen gonstlicken ind vrientlicken myt mynnen off myt rechte, ind dat toe doen soe ducke onser ennich dat noet sy bynnen den neesten sess weecken, nae dem dat onser enich den anderen van ons dage van sulcken gebreecken verscreven ind verscheyden hevet. Ind soe wat onser beyden vrienden eendrechtelicken alsoe in mynnen off myt rechte over ons off den anderen van ons spreeckende warden, dat sullen wy melkanderen ind onse ondersaeten onder eenanderen, dien dat aentreffende were, volcomelicke volvueren ind doen sonder wederseggen.

Worden oick onser beider vrijnden der mynnen noch des rechten niet eens, soe sullen onser yegelicx vrienden by sich, die malck van ons die syne dairtoe willigen sall, op die gebreecke nae aenspraicke ind antworde, die oen bynnen 14 dagen nae der vurscreven tijt bescreven overgelevert sullen worden, recht

spreecken bynnen eenre maend, naedien dat oen anspraicke ind antworde bescreven overgegeven sijn. Weren dan die des rechten niet eens, an welcken punten die oneendrachticheit stonde, daertoe sall diegene van ons, die die anspraicke hefft, uuyt den vrienden van raede off ondersaeten des anderen van ons enen overman kiesen. Ende den overman sall willigen dieghene van ons des raet off ondersaete, die overman ys, nae sijnre meeste redelicheit ind wytscap te kleren ind mede toevallen tot eenre perthien onder den oneyntelighen gewiseden rechten, die oen redelicste ind rechtste dunckt wesen, ende dat te doen ind bescriven aver the gheven beyden perthyen bynnen ses weecken, nadien dat die oneyntelighe rechten myt anspraicken ind antworden oen bescreven overgelevert sijn. Ende wes alzoe van den overman gespraicken ind gecleert wurde voir recht, dat sall onser een den anderen ende onser eens ondersaeten den anderen van onsen ondersaeten, dairtusschen die zaicken gehanghen hebben, volvuren ind doen sonder yet dair weder te seggen ende sonder argelist. Voirt sullen wy heren vurscreven ind van beyden syden all onse lande, luyde, stede, sloiten ind ondersaeten, die wy nu hebben ind namaels krigen, die tijt lanc des vurgenaemde verbontz soe trouwelic, geloefflicke ind verbontlicken onder eenander staen ind leven, dat malck van ons den anderen van ons myt lyve, lande, luyde, slaete, ondersaeten ende volre macht helpen ind bystendich wesen sall, myt vede op alle dieghene, dairmede onser ennich te vede komen ys ende in toecomenden tyden the veden komende wurde, ende op alle dieghene, die sich dairinne mengen wurde; ende die hulpe, bystant ind vede sullen wy ind alle onse amptluyden, stede ind ondersaeten anheven ind onse ontseggebrieve dairop uuytseynden bynnen 14 daegen, (nae)dien dat onser enich den anderen van ons des gesinnet off gesynnen doet myt synen monde off brieven aen sijn tegenwoirdicheit off aen die stede, dair hy sijn kost liggende hed, dieghene an welcken die hulpe gesonnen wurde, uuytgesacht in deser vurscreven hulpen ind bystant van onser beider syden dat hellighe Roemsche Rijck ind den hoegebaren ffursten, heren Johan van Brabant ind van Lymborch etc., ind van syden ons hartoige van Gelre vurscreven uutgesacht den hoegebaren hartoige Johan van Beyeren in sulcker machten, dat wy Arnolt hartoige van Gelre niet helpen ind (?) dorven onsen lieven swegher, heren hartoighe van Cleve ind greve van der Marcke, op hartoige Johan van Beyeren

vurscreven, dan dieselve onse lieve sweger heer, hartoige van Cleve, sal ons helpen op hartoige Johan van Beyeren vurscreven bynnen 14 daege, wanneer wy des aen oen gesinnen doen. Desgelicx hebben wy Adolff hartoige van Cleve vurscreven an onser syden uuytgescheiden den eerwerdigen heren Diederick, erztssbisscop, ind den gestichte van Colne in sulcker maeten, dat wy dairop niet helpen en dorven onsen lieven soen, hartoige van Gelre vurscreven, dan hy salt ons dairop helpen myt synen amptluyden, steden, slaeten ind volre macht als vurscreven ys bynnen 14 dagen, wanneer wy myt onsen brieven des aen oen gesinnen doen, welcke veden, hulpen ind bystant vurscreven wy beyde heren ind onse ondersaeten vurscreven malkanderen trouwelicke ten besten kieren, hanttyren ind arbeiden sullen, den vianden onwillen ind viantlicken te doen ind se te scheydigen malc van ons op sijns selffs kost, gewyn ind verluys myt sulcken onderscеyden, wanneer onser enich den anderen biddet off gesinnet toe to ryden off · luyde toeseind, dairtoe wy van beide syden malck den anderen trouwelicke willich ind bereit wesen sullen. Die luyde, die alzoe toe rijden ind (?) gesant warden, sall bekostigen dieghene van ons, die der gesonnen hefft van dyss dat sy in sijn lant ind dienst komen ende sijn, ten sy dair weder uuytkomen; wurden alsdan overmitz ons off onsser beider vrijnde alsoe sementlicke off van ymande uyt oeren hoep sunderlinge ennige reisige, have off luyde den vianden affgewonnen, dat sal men deilen gelijck halff tusschen ons beiden. Dan were dair voele meer reysiger luyde van onser enichs eens syden, soe sall die deilinge gescien nae aentael van reisiger mannen, die malc van ons dairmede hedden, doch daironder niet te wegen tot 25 mannen toe off dairomtrint, die an onsser ennichs syden meer off myn dan gelijc weren; desgelicx altijt toe doen mytten gewinne an reysige gueden ende luyden, soe duck als onsser beider heren vrijnden myt melkanderen te velde komen, gebeden off ongebeden. Weyert oic saick, dat wy heren vurscreven off onse vriende sementlick off sunderlinge in onser hulpe ind bystant vurscreven ennige stede, slaete wunnen, die toebehoirt hebben den lande van Gelre off van Gulick, die stede, slaet off slaete ind alle heerlicheyt, renthen ind erfftael, dairtoe behoerende, sullen bliven alleen an den lande van Gelre; desgelicx off wy heren vurscreven off onse vriende samentlick off sonderlinge ennige stede, slaet off slaete wunnen, die toebehoirt

hebben den lande van Cleve off van der Mark off die wy Adolph hartoige van Cleve vurscreven Gerart onsen broder in scheindinge overgelevert hadden. Oick mede bescheiden, dat slaet ind lant van Ravensteyn ind van Herpen, die stede, slaet off slaete sullen bliven alleen an den lande van Cleve myt alre heerlicheit, renthen ind erfftail dairtoe hoerende, dan reysige have ind gevangen, die alzoe opten slaete gewonnen wurden van ons en-nichs syden, sal men deylen als vurscreven ys. Wiert oick, dat wy off onse vriende sementlick off sunderlinge ennige vreemde steden, slaet off slaete onsen viand affwonnen, die onder geens lande vurscreven gehoirt en hebben, die slaet off slaete off stede myt heerlicheid, rijnthen ind erfftail ende alle guede, dat dairop gewonnen weer, sullen wy beide heren gelijck als malck halff hebben ind behalden. Ende dairop soe voirt sullen wy onder eenanderen enen guden zekeren borchvrede belaven ind be-sweren ind voir [ons] ind onse erven alzoe verwaren, dat onser een den anderen ind onser beyder erven malkanderen dairby halden ind laeten sullen sonder ennigerhande krot off hynder ennich van ons den anderen dairaen te doen off te geschie-den laeten nu off namaels bynnen of buyten veden, sonder argelist. Ind dat te verbrieven, dat malck dairmede bewairt sy. Oick sullen wy alle gevangene, die in allen vurscreven hulpen, bystant ind veden in onser enichs syden gewonnen off gevangen wurde, oir vede ende geloeffenissen doen ons beide heren vurscreven ende elcken van onser sonderlinge, onsen lan-den ind luyden in der bester formen. Ende diegene van ons, die der gevangen enich aen sijn off der sijnre hande kriget, die sall den anderen van ons besorgen myt brieven, op die oerveden ind verloeffnisse spreeckende, oen die over te seynden, eer hy die gevangen uuyt synen off der sijnre handen kryget off komen laete, sonder argelist. Dese vurscreven hulpe ind bystant sullen wy heren parthien ende stede vurscreven ind onser elcken heren yrste naevolger trouwelicken malkanderen ten besten vurgenoemd nae all onser vermoige; ind alzo balde ind soe duecke enich van ons mytten anderen van ons in hulpe off bystant tot eniger vede ghecomen is, ghelijck vurscreven steet, soe en sall onser geen van ons heren ind parthien vurscreven noch nymant van den onsen van der veden, hulpen ind bystant afflaiten op horen bestanden, vreden noch zwoenen, dat en sy by onser beyder heren medeweten ind eendrechtige gude willen. Mede is myt onderscheide in desen onsen verbonde gevoirwert, dat alle

onser beyder heren amptluyde ind richteren, die ennyge stucken van ennichs onser heren landen off slaete in beveel hebben, dese vurscreven verbontenisse, bystant ind vereninge mede belaven ind besweren sullen die trouwelicken te helpen halden ind toe vermeren nae allen oiren vermoege, soe voele oire enich die aentreffende moigen warden, sonder argelist. Ende dairop sullen sy beyden syden oir bezegelde brieve elck van ons heren voirgenoemt geven ende wy beyde heren en sullen geen ander amptluyde noch richteren setten noch versetten, die sich ennichs beveels van ons enichs wegen onderwinden sullen, sy en hebben yrst dese verbontenisse, bystant ind vereninge vurseyt, gelijck voir van den amptluyde gescreven steet, belaefft lyefflicken geswaren ind oir bezegelde brieve elcken van ons beyden heren vurscreven dairop overgesant.

Voirt sullen Johan van Cleve ind van der Marcke, ons hartoige Adolphs soen, ind Wilhem soen van Egmont, brueder ons hartoige Arnoltz vurscreven, ende elcker van oen beyden bynnen een jair dairnae, dat oire enige mundich ys, guede zekerheit myt geloven, eden ind brieven doen, dat sy alle die wyle, dat dese verbontenisse staen sall tusschen ons beyden heren ind onser twier yrste navolgeren, hartoige van Gelre ind van Cleve, gelijck vurscreven is, geloefflicken ind genstlicken staen sullen myt ons ind onser twier landen vurscreven, die wy nu hebben ind naemaels crigende warden, ende geenre wijs doen myt raede noch myt daede, mit wairde noch myt wercken, heymelic noch apenbair, dat tegen onser ennich lande vurscreven wesen mach. Desgelicx en sullen wy heren voirseyt oec tegen die voirgenoemde Johan ind Wilhem nye doen, diewyle dit verbont staen sall, sonder argelist. Ende wy Arnolt hartoige van Gelre vurseyt sullen dairtoe halden Wilhem soen van Egmont, onsen brueder, dat he die verzekeringe vurseyt alzoe doen sall, ende wy Adolph hartoige van Cleve sullen dairtoe halden Johan van Cleve ind van der Marck, onsen soen vurscreven, dat hi oic dessgelicx doen sall alle dese voirgenoemde punten ende ygelijck dair sonderlinge, soe wee die in desen brieve gescreven staen. Hebben wy Arnolt hartoige van Gelre ind van Gulick ind greve van Zutphen ende wy Adolph hartoige van Cleve ind greve van Marcke mallick den anderen gezekert ind gelaefft by onser ffurstelicker trouwen ind myt opgereyckten vingeren ind gestaeffden eden lyefflick aver den Hillige geswoeren, vast, stede ind onverbreecklick the

halden ind tdoen sonder yet dairweder te vinden off te suecken myt enigen behulpe, geestlicken off werlicken rechten, off enniger-hande saicken, dairmede enich punte dess brieffs ind vurwerden ghekrenct must warden in enniger wijs ende sonder all argelist, ende hebben des to oirkonde beyde onse segelen aen desen brieff doen hanghen. Dair dese verbontenisse, vereninge ind vurwerden gedenght (?) sijn, hebben over ind aen geweest van wegen ons hartoigen van Gelre onsen lieven raede ind vriende, myt namen heren Johan heren tot Egmont, onsen lieven vader, heren Johan heren tot Culenborch, Derrick heren tot Wysch, Johan heren tot Weerdenborch, Gyesbert van Mekeren, onse overste rentmeister der lande van Gelre, Giesbert Pieck ind voil meer gude mannen van onsen raede, ritterscappen ind vrienden onser vier hoefftsteden onser lande van Gelre, welck ses onse lieve raide ind vrienden myt namen voirgenoemt wy gebeden heb-ben die vurseyde brieve mede in oirkonde ind stedicheit alre saicken vurseyt tbezegelen, dat wy Johan here tot Egmont, Johan here tot Culenborch, Derrick here tot Wysch, Johan here tot Weerdenborch, Gijsbert ind Gijsbert vurgenoemt geerne alzoe gedaen hebben. Ende van wegen ons, Adolphz hairtoige van Cleve vurscreven hebben hierover ind an geweest here Wessell, praest tot Wysschel, her Wilhem van Reess, her Arnt van Hessen, ridder, Peter van Culenborch, Geerloch van Voss-hem, Elbert van Alphem ende Henrick Scenck van Nyedeggen ind voile meerre guede mannen van onsen raede, ritterscap ind vrienden, welcke soeven onse lieve raede myt namen voirge-noemt wi gebeden hebben desen voirseyden brieve oic in oir-konde ind stedicheit alre saicken vurseyt te besegelen, dat wy Wessell, praest, Wilhem van Reess, Arnt van Hessen, ridder, Peter van Culenborch, Geerloch, Elbert ind Henrick vurseyt geerne alzoe gedaen hebben. Ind opdat dese vurgenoemde vur-werden ind punten te sekere bewairt warden, hebben wy Arnolt hartoige van Gelre vurseyt bevalen, geheiten ind gebeden onse lieve steden myt namen: Nijmegen, Rueremunde, Sutphen, Arnhem, Gelre, Goch, Venloe, Arkelens, Grave, Boemel, Tyell, Wageninghe, Harderwijck, Elborch, Hatthem, Doessborch, Doettinchem, Lochchem ind Grolle, ende wy, Adolph hartoige van Cleve vurscreven hebben bevolen, geheiten ind gebeden onse lieve stede: Cleve, Wezell, Eeymerick, Kalker, Reess, Udem, Sonssbeke, Grythuysen, Cranenborch, Buderic, Orsoy, Dynsslaeken, Holte, Schrimbeke ende Grythuysen, dat sy

vurseyt verbont ende alle punten in desen tegenwoirdigen brieff begrepen, soe woe oen die antreffen moege, myt ons heren vurscreven gelaven, sekeren ind then Helligen sweren, gelijck wy heren vurseyt beyde gedaen hebben, the halden, te doen, the hueden ind te waren nae all oirre macht sonder alle argelist, ende dat se des te oirkunde der wairheyt oir segele mede an desen brieff hangen. Ende wy, burgermeesteren, scepenen ind raet gemeynlicken van de steden der lande van Gelre ind van Cleve voirgenoemt bekennen, dat van geheyt, bevele ind beden der hoegeboren ffursten, onser genediger liever heren hartoige voirgenoemt, dijt verbont ind alle punten dess tegenwoirdigen brieffs, soe woe ons die antreffen mogen, gelaefft ind gezekert hebben, in gueden trouwen ind mit opgereckten vyngeren ind gestaeffden eden, lijfflic aver den Helligen geswaren, gelaven, sekeren ind sweren myt dese brieve the halden, the doen, the hueden, the waren nae all onser macht sonder argelist. Ende hebben des toe oirkonde der wairheit mallick van ons onser steden segele an desen brieff gehangen. Gegeven in den jair ons Heren duysent vierhondert 24 1) opten 24ten dach van Julio.

1) Dit is een verschrijving. Lees: 23.

HAND MAKEN EN BESLAAN.

Zie „Gelre" IV blz. 274. Eenige toelichting tot dit gebruik vindt men in denzelfden jaargang, blz. 208. Meer in van Veen's Rechtsbronnen van Tiel, blz. 132. Daar leest men in „Een Clage van Dootslage" (15de eeuw): „Daernae seecht die voirspreeck: Her richter, het gheviel op een tijt, die leden is, dat U die clegher een dode hant affborchde ende ghi beschiet hem dach op huden dess dinghes tijtt, alsoe als sij hier sijn mitter selver doder hant off schijn; ende begheer eens ordels weder, dat si die dode hant off dat schijn tonen sullen off dat ghijs ende die scepen geloeven sullen, off wes dair rechts aff wesen sal..... Item soe wordt dan die dode hant op enen stoel geleecht voir den richter in den werff" enz. enz.

Op de beteekenis van het werkwoord b e s l a e n zijn verschillende der verklaringen toepasselijk, door Verwijs en Verdam I, kol. 1053 vgg. gegeven. H. D. J. v. S.

INVENTARIS VAN GHEERLOCH KEMPINC'S BOEDEL.

MEDEGEDEELD DOOR

J. GIMBERG.

De hieronder afgedrukte inventaris bevindt zich in originali in het oud-archief te Zutphen. Hij is met eene hand uit het begin der 15de eeuw op twee halve vellen papier geschreven, welke ieder 21,5 centim. breed en 29,5 centim. hoog en in het midden in tweeën gevouwen zijn, zoodat het geheel uit vier langwerpig smalle bladen bestaat. De eerste bladzijde heeft door vocht zeer veel geleden, zoodat het schrift daarop niet duidelijk te lezen is. De vierde bladzijde bevat slechts één, de zesde (de laatste van het handschrift) vier regels. De zevende en achtste bladzijde zijn blanco gelaten. Het watermerk, een zittenden, recht uitzienden vogel (kraai?), vinden we niet bij de Stoppelaar 1).

Gheerloch Kempinc, wiens boedel hieronder opgesomd wordt, is zeer waarschijnlijk dezelfde, die van 1365—1369 als schout van Zutphen binnen en buiten voorkomt 2) en dien we in 1384 als rentmeester van den hertog in het land van Zutphen aantreffen 3).

Meer bijzonderheden zijn ons omtrent dezen Gheerloch

---

1) Het Papier in de Nederlanden, enz.

2) d'Ablaing, Bannerheeren en Ridderschap van Zutphen (Geschiedkundig gedeelte), blz. 47.

3) Van Doorninck, Acten betreffende Gelre en Zutphen, 1376—1392, blz. 15.

Kempinc niet bekend, zoodat wij dus niet durven beslissen, of Gheertrued Louwers, aan het slot van den inventaris genoemd, zijne echtgenoote dan wel zijne huishoudster of dienstbode was.

Voor de kennis van hetgeen er in de woningen der middeleeuwen alzoo aanwezig was, is deze inventaris van veel belang, vooral ook, omdat die kennis tot heden nog zeer onvolledig is.

Ook eenige begrafenisgebruiken uit dien tijd leeren we hier kennen.

Om deze redenen kwam ons de uitgave ervan gewenscht voor.

We willen er nog op wijzen, dat het handschrift niet gedateerd is.

Aangezien we nergens den overlijdensdatum van Gheerloch Kempinck hebben kunnen vinden, is het ons niet duidelijk, waarom de geschreven inventaris van het oud-archief het stuk op het jaar 1426 stelt.

In nomine Domini Amen.

Dit is die uytleidinghe ende die beghengnisse van Gheerloch Kempinc, daer God die ziele af hebben moet.

Int irst sijn kiste coste I gulden ende VIII g°.

Item dat hij irst int zant ghesett wert ende dat graft toe graven ende den zarcke af ende op toe brengen coste toe zamen XX g°.

Item gegeven vor XIII pont wass, voir elc pont VI g°., daer men die wassekersen af maecken, daer hij in beslaghen wart 1) ende tot den keersen, die bernden II daghe ende I nacht, doe hij baven der eerden stoent, ende vor IIII vigeliekersen, des avents toe vigelien en des marghens toe missen, doe men oen beghinc ende vor I kersen, die I maent lanc bernden toe vigelien ende toe missen ende II kersen toe der maenstont ende II kersen tot den jaerghetide maket III gulden ende XIIII g°.

Item gegeven den heren van den coere vor die.... 2) XII ß, maket VI gulden.

1) beslaen = bijzetten. Zie Verdam i. v. sub 7c.

2) Dit woord is niet duidelijk.

Item gegeven vor 1 molder weiets tot missebrode, doe men oen beghinc, ende toe backen coste toe zamen I gulden ende VI g⁰.

Item gegeven toe vigelieghelde den heren, den vicarisen, den scoelmeister, den [mei]sten scoelren ende den cleynen toe zamen III gulden.

Item vor der maenstonde toe vigelieghelde I gulden.

Item ter jaertiden I gulden.

Item toe vigelien ende toe missen synt der tijt, dat Gheerloch sterf, ten Bruderen ende toe Groter Kircken, dat heft toe zamen ghecost XVIII gulden.

Item die kircwighinghe 1) dat irste jaer lanc mit XV peelgrimen coste III gulden.

Item die vrouwen verdroncken die II daghe, doe Gheerloch baven der eerden stoent, ende toe IIII maeltiden XVI quarten wijns, maken II gulden.

Item doe men oen beghinc, toe vigelien ende ter maeltijt XII quarten wijns, maken 1½ gulden.

Item doe men sijn maenstont dede, toe der maeltijt ende toe vigelien XI quarten, maken I gulden ende XII g⁰.

Item tot der jaertide toe vigelien V quarten, maken XX g⁰.

Item betaelt Gherde ten Rine, den wijnman, XXXV quarten, die oen Gheerloch sculdich bleef, maken IIII gulden ende XII g⁰.

Item die bedevaert toe Triere, die Gheerloch sculdich bleef, coste III gulden.

Item gegeven her Henric van den Damme, dat hij tot Utrecht reet ende die brieve haelden, dat men Gheerloch graven ende begaen moest, II gulden.

Item die brieve coste tot Utrecht daervan II gulden ende I g⁰.

Item gegeven heren Aelbert, die sijn bighet hoerden, I gulden.

(onder aan de bladzijde:) LIIII gulden XXIX g⁰.

Item her Peter gegeven XIX g⁰.

Item gegeven bruder Gherde van Oetmerschen van scriven ende toe testament I gulden.

Item den vicarisen ende den bruderen toe testament toe zamen III gulden.

1) Wi(g)inge, Wi(g)unge, Weihe, Weihung, Einweihung (Lübben, Mittelniederd. Handwörterb.).

Gegeven Wilhelmus, den apteker, van scolde, die on Gheerloch sculdich bleef, III gulden ende XXI g°.

Item betaelt Dirc van Hoculum vor een zwarter hasen I gulden.

Item betaelt vor sijn scoen ende vor ander scoen, die hij dor God gegeven had, II gulden.

Item betaelt Bertolt trimpenmaker XV g°.

Item Quade Egbert I gulden ende XXVI g°.

Item Gode Aerntszoen XV g°.

Item Sloxken XVI herengulden.

Item Elzebe, der custersche, ende den custer XVI herengulden.

Item Enghelbert Blome van II ponden wass, die hij tot zunte Katherinen ghilde sculdich was, XII g°.

Item gegeven Andries Yseren VIII gulden olde Vrancrix schilde van gheleenden ghelde, maken XIIII gulden.

Item gegeven Wernken, sijnen knecht, van sijnen verdienden loen XXXV gulden.

Gegeven Johannes; want hij Gheerloch wat ghescreven had in sijn een boec I g°.

(onder aan de bladzijde:) LXIIII gulden ende XXII g°.
CII. Summa CXIX gulden ende XIX g°.

Dit goet, hijrna bescreven, heft Gheerloch Kempinc achterghelaten, daer God die ziele af hebbe.

Int irst II panser ende ander harnasch.

Item II grawe tabberde, die een is ghevodert mit maerten ende die ander mit witten.

Item III twivoldighe rucke.

Item II witte onderrucke.

Item II twivoldighe heuken.

Item II covelen.

Item II plederen 1) nappe.

Item I uerclocke, die opten zale henghet.

Item I ander clocke, die toe voertiden een uerclocke gheweest had.

Item een hirtshoern, dat in den olden zale henghet.

Item I trisoer, dat opter older cameren steet, ende I valdetafel.

---

1) Plader-nap = Napf, Becher aus Ahornholz (Lübben l. l.).

Item II yseren vlesschen.

Item II yseren spisevate.

Item sijn tessche, riem ende zeghel ende sijn bueke, Latijns ende Duetsche, als die gheleghen sijn.

Item enen zadel ende enen toem.

Voert alle brieve, die daer zijn, die Gheerloch toehoerden, die wil Gheertrued Louwers ghern bi der scepenen rade averleveren.

KAREL, HERTOG VAN BOURGONDIË, GEEFT AAN DE STAD EN HET AMBT GOCH KENNIS VAN DE BELEENING AAN JOHAN, HERTOG VAN KLEEF.

Bekend is, dat Karel, hertog van Bourgondië, aan Johan, hertog van Kleef, voor de bewezen diensten bij de onderwerping van het land van Gelre den 24 Juli 1473 o. a. de stad en het ambt van Goch in leen gaf 1). Het stuk, waarmede hertog Karel deze stad en dit ambt hiervan in kennis stelde, vond ik in afschrift en deel het den lezers hieronder mede.

1473 — Augustus 2.

Wij Carel bei Gaitz gnaden hertog van Burgundien, van Brabant, van Limburgh, van Lutzenburg, grave van Flandern, van Artois, van Burgundien, van Honegouwe, van Holland, van Zeeland ind van Nahme doin to woeten u burgemeister, schepenen, rath ind gantzer gemeinheit unser stadt Goch ind vort allen ind jegelicken lehnmannen, luiden ind undersaten in of under de voirs. unse stadt ind vort in of under allen und jegelicken kerspelen des alingen ampts van Goch gelegen, wonachtich of gehoerende, dat wij den hochgeboren fursten, unssen lieven ind seer geminden neven, hern Johann hertoge van Cleve ind greve van der Marck ind seinen erven ind nahkommelingen unse stadt ind alle ampt van Goch mit herlickheiden ind mit allen ind jegelicken kerspelen, dorpen, buirschappen, lehenschappen, landen, luiden, guden, renten, gulten, opkommingen

1) Zie hierover o. a. Mr. J. Schrassert, Codex Gelro-Zutphanicus, II, blz. 134 v.; Nijhoff's Gedenkwaardigheden, V, no. 10 en 11.

ind verfallen, die wij dair hebben of uns geboeren mogen, niet dairvan uitgescheiden, bij seeckeren reden erffelicken avergegeven, verschreven ind versegelt hebben, umb dat van unsen hertogdom van Gelre to lehen to halden, warumb wij u bevehlen ind jegelicken besonder avermits dessen selven brief, dat illick van u tot gesinnen desselven uns lieven neven, hertogen van Cleve, sijnre erven ind nakommelingen oen of den sie dat bevehlende wurden behorlicke huldigunge ind ede van treuwen to doin als uwen rechten erfheere, want uns soo gelieft.

Gegeven in unsen heer bei Griethaus den anderen dagh in Augusto in 't jaer uns Heren 1473.

Onderstont: Concordat cum copia literarum in register Burgundisch-Geldrisch sachen en onderteickent Jo. Turck.

Accordeert met seker document sub No. 1 bij den processe tussen de hertogdommen Gelre en Cleve in de cancellerye van Gelderlant berustende. In kennisse van mij onderscr. griffier. Actum tArnhem den 10 November 1712.

W. KLERCK.

F. A. H.

VERWILDERING TEN PLATTEN LANDE.

Uit een brief van den magistraat van Nijmegen aan het Hof d. d. 31 Maart 1595:

Ende soe niet die geringste oorsaeck is van de mennichfoldighe plagen, waermede d'Almechtige deese quartieren is straffende, het ongebonden ende gantz ongeregelt ende godlooss leven der huisluiden ten platten lande, willen meede seer vrundtlijck gebeeden hebben den officieren hier in die nehe 1) to willen daerher halden die versienonghe te laten geschieden, dat in den dorpen ende platsen, daer men dieselve hebben kan, bequame dieners des Wordts Godts aengeordent werden.

J. S. v. V.

1) = nabijheid.

STICHTINGSBRIEF EENER VICARIE IN DE KERK TE WEHL.

MEDEGEDEELD DOOR

J. L. PIERSON.

Wehl behoort tot de jongste Geldersche plaatsen in dien zin, dat het eerst in 1816 door Pruisen aan het koninkrijk der Nederlanden werd afgestaan.

Het dorp behoorde tot de Lijmers, maar schijnt, terwijl een deel dier streek oudtijds Geldersch was en door verpanding aan Kleef is gekomen, te allen tijde Kleefsch gebied te zijn geweest. Mr. L. A. J. W. Baron Sloet zegt dienaangaande in zijn „Bijdragen tot de kennis van Gelderland," blz. 6: „Nergens hebben wij eenig spoor gevonden, dat Wehl immer tot Gelderland heeft behoord." Deze meening wordt gedeeld en nader toegelicht door A. Tibus (Der Gau Leomerike, blz. 47).

De parochie maakte deel uit van het oorspronkelijke archidiaconaat van Emmerik, dat vóór 1561 (het jaar van de instelling van het bisdom Deventer) zich uitstrekte over Emmerik, Elten, Oud-Zevenaar, Groessen, Westervoort, Didam, Zeddam, Gendringen, Kellen, Netterden, Ulft, 's Heerenberg, Beek, Stad Zevenaar, Duiven, Loo, Wehl, Etten, Terborg, Griethausen en Brienen (Zie Tibus t. a. p. blz. 42—54, die de kerspelen in deze volgorde opgeeft).

De brief is niet gemakkelijk te lezen, daar vele woorden verbleekt en uitgevallen zijn. De zin is echter duidelijk genoeg.

1470 — Februari 24.

In den naem des vaders, des zoens und des hillighen gheestes Amen. Allen luiden, die desen brieff sullen syen und hooren lesen, zij wittich und kondich, dat die eerbare Derck van Baer und Agnes, sijn huysvrouwe, ut goeden..... verwartinghe und sonderlinge toeneyginghe, den sij hebben toe den dienste Godes, in die eer Godes und sijner gebenedider moeder und der hilliger weduwen 1) sante Elysabeth verordineert und voert erfflicke gestedicht hebben, erstedigen und maken toe werden een officie op dat altaer, dat gewiet 2) is in die eer Goedes, Marien, sijner lieve gebenedider moeder, und der hilliger weduwen sante Elysabeth, welcke altaer veurschreven gelegen is in den lande van Cleve, in der parochienkercke van Well aen der rechter zijden, daertoe die veurschreven Derck van Baer und Agnes, sijn huysvrouwe, und oock andern, als mit namen H(eer) Henrick Ghiesbertz, pastoer toe Well, Gertrude, sijn moeder, und Hermen, sijn broeder, om zelicheit will oere ziellen..... ziellen, daervan sij gecomen und geboren syndt, eighene und erfflicke opgedragen und gemaeckt heft en dell erves und goedts, dat hiernae benoempt und geprest steedt. Item Derck van Baer und Agnes, sijn huysvrouwe zeliger gedachten, hebben gegeven een slach landts, geheyten Nortgenslach, soe as dat gelegen is mitter eene siden naest erve Ghiesbert den mollenaer und mitter andere ziden naest einen slage, heytende Royenslach, mitter enen eynde schietende op de wetteringhen und mitter andere eynde opt Glintstraetgen, und ghift jaerlix toe pacht negen Rinssche gulden. Und dieselve Derck und Agnes veurschreven hebben noch gegeven op dat veurschreven altaer een stuck landts, geheyten die Vyell, gelegen mitter eene zijde..... den deutschen Karckwech und mitter andere zide naest erve Derck van Baer, soe as dat gelegen is, gift syaers toe pacht twee maelder winterroggen; und noch gegeven een stuck landts, geheyten die Helfft, und is liggende mitter eene zide naest erve deser vicarien toebehoorende und mitter andere zide naest erve Dircks van Baer veurschreven und gift syaers toe pacht een maelder rogghen. Item Heer

1) Zie over dit epitheton van de Heilige Elisabeth D. H. Alt, Die Heiligenbilder, S. 175.

2) = gewijd.

Henrick Ghiesbertz zeliger gedachten, in der tijt pastoer plach te wezen toe Well, heeft gegeven tot dat veurschreven altaer een slach landts, geheyten Bleekerslach, und lieget mitter eene zide naest enen slach, geheyten dat Glintslach und mitter andere zide naest enen slage, geheyten dat Haverslach, und mitter enen eynde schietende op den weteringhen und mitter andere eynde op der Glyndtstraeten, soe as dat gelegen is, und is verpacht jaerlix voer vyer gulden.

Item (Gertrude), des pastoers moeder veurschreven, heefft gegeven op die veurschreven altaer een slach, geheyten die Verkenslach, dat die kerckmeysters van Well ut gemeinen raede und bij guedduncke des pastoers vercofft hebben und dervoir weder in die stede gekocht een stuck landts, geheten den Bongaerdt.... eynde, und is liggende mitter eene zijde naest die vesten und vrijheit van Well und mitter andre zijde naest erve Ghiesbert van Branszborch und mitter eene eynde schietende op erve Reymer Vrijborch (?) und mitter andere eynde schietende op den wech gaende ......; und ghift Jacobi toe pacht drie R. gulden; und noch een maelder zaailandts oock voir dat verheerlijkken omgangh in een stoel gesat 1), dat gelegen is mit eene sijde naest erve Palicken van Brochusen und mitter andere side naest erve Hern Quirinus van Brochaf, mitten eene eynde schietende op de wech comende ut der vesten und mitter ander einde op erve Dircks van Baer.

Item noch drie schepell goedt landts, und is gelegen mitter eene side naest erve der Edellen Janssen (?) van Elten und mitter andere side gelegen naest erve Engelberts van Horssen, und is verpacht syaers voir twee maeten rogge.

Item noch een slach aen die vicarie vurschreven toebehoorende, und is die erste fund aen dat altaer und officie und is heytende Kosterschool, mitter eenre side liggende naesten Vogelstraet und mitter andere syde naest erve Elberts van Honnepess, mit een einde gaende belanghes de weteringhewal und mitter anderen eynde naest enen slage, geheyten de Nord, und geeft syaers ses R. gulden. Item Henrick opt Ervelt heeft gegeven op dat vurschreven altaer voir sijn siel und voir sijns wieffs siel een slach landts, geheyten de Hoogere slach, mitter eene syde gelegen naest erve Rypollants und mitter andere ziede naest

1) = voor de vrome processie, waarbij het heilige in een stoel werd gedragen.

erve Jacobs van Enghuessen und voert mitter ene eynde schietende op die Moersse und mitter andere eynde op Daninslach und gillt des jaers toe pachte enen R. gulden.

Item voir dese vurgeschreven erffnisse soll die vurgeschreven vicarius des vurgeschreven altaers mit officien ewelick in alle wek vordoyn opt vurschreven altaer drie missen, als mit name des Dingsdaghs een miss van de hillighen Gheeste und des Donresdaghes een miss van het eerwerdigh hilligen Sacrament und des Sonnendaghes een miss voir allen kerstengelovighen syellen, ten waer zake dat hij nae ingeset und gewoent der hillige kerken op de uyr van deze angegeven dagen anders gebonden te raeken (?), soe sal hij also doen, dat erfflick und ewelick tot alle wek toe.... vurschreven altaer sine missen sullen geschien und mit name gedachtich te wesen und te biden (bidden) voir Fredrick van Baer, Dirk, sijn zon, und sine kinderen, Heman (?) van de Hulst, heere Benthinck und sijn kinderen, H(eer) Henrick Ghiesbertz, pastoor, sijn moder und Hermen, sijn broer, Henrick opt Ervelt, sijn huisfrou und sijn kinderen, und voir sielen, daer dese ervenissen aff gecomen und gegeven syndt, und voir degenen, die dit vurschreven altaer und officie mede begifft hebben off noch comen begiften off verrijcken. Und dese drie missen sall die priester des vurschreven altairs houden und sweren op sijn priestersschap sonder onderlaet te doun und des oick nyet na te laten om enigerhande zake will, then waer sake dat hij om krancheit will sijne.... niet gedoen en konde off dat hie so ruerlicke nootsake toe doen had, daerom hij er niet van staen gebliefen (?) konde, soe mach hij orloff bien (bidden) an de pastoor ter tijt der kerspel van Well een ander in sijn stede toe setten und sijnen dijnste te bewaren. Doch soe en sall die vurschreven priester niet langer die vurschreven misse laten doen dan eene weke lanck, bij poene und kniepinghe dy (?) ben (?) pro altaer.

Und so als dat altaer ledich wordt und die priester daervan gestorven is, so sal daer ghiffen aff wesen diegheen, die den hof to Baer in den kerspel van Well tobehoort und van den stam gheboeren. Und so wie hiermede beghifftticht wordt, sall binnen sjairs nach dyssen dit vurschreven altaer und officie selven bedienen ende bewaren, gelick vurschreven staet, und ander gheen gheestelicke sijn officien bewaeren in der kercken ter Well. Und opdat all desen renten trou ende eerentlyk bij van die vurschreven staet, ten altaer daer geholden sullen wor-

den, soe heb ick Agnes vurschreven, weduwe Dircks van Baer zeliche gedachtenis, Freterick van Baer, minen aelsten soon und momber, die mij mit ordell und recht toegeweesen is, und hem gebeden dyt mit mij toe bezegelen, dat ick Frederick vurschreven bekennen mit gedaen te hebben und heb mijnen zegel hier beneden aen desen brieff gehangen is (?) ut namen miner moer und ick mede as een recht crigende navolgen und mede behoren. Deze renten (?) (het woord is uitgevallen) vurschreven. Und Hendrick van Baer und Johan van Baer bekennen oick voir ons ende voir onse erven, dat wij dit mede beliefft und overgegeven hebben, und hebben in oirkonde der waerheit onse sigel aen desen brief gehangen. Geven in het jaer ons Heren dusent vierhondert und sjoeventich op sante Matthias dach den hilgen apostell.

(Naar den oorspronkelijken brief, voorzien van twee beschadigde zegels, aanwezig in het archief der Ned. Herv. kerk te Wehl.)

Hieraan was bevestigd de volgende brief, mede aanwezig in genoemd archief:

1470 — Juni 15.

David de Burgundia Dei et apostolicae sedis gratia Episcopus Trajectensis universis et singulis Christi fidelibus tam praesentibus quam futuris salutem in eo, qui est omnium vera salus.

Cultum divinum semper augere cupientes ad supplicationem humilem dilectorum nobis in Christo Theodorici de Baer et Agnetis, ejus uxoris, fundatorum perpetui divini officii, de quo in litteris, quibus hae nostrae litterae transfiguntur, fit mentio, fundationem, dotationem et erectionem ejusdem divini officii, prout in iisdem litteris describuntur, tenore praesentium ratificamus et in Dei nomine confirmamus, iure matricis ecclesiae et cujuslibet alterius necnon jure communi, quibus praesentibus nullatenus derogare intendimus, semper salvis, ipsum divinum officium in titulum perpetui divini ecclesiastici officii erigimus, et bona ad ipsum in dictis litteris assignata de cetero fore et esse ecclesiastica decernimus et sub ecclesiastica libertate tuenda.

Nostrarum testimonio litterarum datum nostro sub sigillo ad causas praesentibus appenso anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo mensis Junii die decima quinta.

S. de Slusa.

MAURIK, VARIK.

Ondanks hetgeen de heer Anspach in de Nomina Geographica Neerlandica III, blz. 183 noot, zegt, nl. dat de vorm Manderick te dikwijls, bij onderscheidene schrijvers, voorkomt om aan verschrijving of verkeerde lezing (*n* voor *u*) te denken, blijf ik twijfelen. Ieder, die met middeleeuwsch schrift omgaat, weet, dat het soms bepaald onmogelijk is uit te maken, of ergens *n* dan wel *u* staat, en bij eigennamen is uit den aard der zaak de moeielijkheid dubbel groot. Dit alleen is echter niet voldoende om mijn twijfel te rechtvaardigen; ik geloof daarvoor ook taalkundige redenen te hebben.

Neemt men aan, dat de vorm Manderick bestaan heeft, dan is het mij onverklaarbaar, hoe daarvan door samentrekking de tegenwoordige vorm Maurik is ontstaan. Vergelijking toch met andere woorden leert, dat door samentrekking van *ande* een lange *a* ontstaat; b.v. Andelst, Aalst, elkander, elkaar, Vanderick, Varik: het zou dus Marik hebben moeten worden. Hoe is de *u* daarbij gekomen? Mij dunkt, de oudste vorm is geweest Malderick. Hiervan is gekomen Mauderick door den gewonen overgang van *l* in *u* (holt, hout; zalt, zout enz.) en daarvan weder door samentrekking Maurik.

Om dezelfde reden meen ik omgekeerd den vorm Vauderick voor Vanderick voor een vergissing te mogen houden.

J. S. v. V.

VEENGRAAF.

Deze ambtenaar der stad Venlo was, hoe voornaam zijn titel ook klinken moge, toch niet zeer hooggeplaatst. Vermoedelijk was hij de opziener der stadsvenen. Zijn bezoldiging bedroeg o.a. in het jaar 1463 een Rijnschen gulden en dat hij niet te voornaam was om zelf de hand aan het werk te slaan, blijkt uit den volgenden post uit de rekening van 1457:

„Item die vengreve van alden plancken ende holt van der scholen die brugge in den venne, dair des te doen was, 1½ dach gemaict, sdaigs 5 kl., val. 7 kl. 5 gr. 2 d.”

J. S. v. V.

EENE OVEREENKOMST VAN 1493 TUSSCHEN DEN RAAD EN DE BURGERS VAN ZUTPHEN.

MEDEGEDEELD DOOR

J. GIMBERG.

De overeenkomst, welke we hieronder laten afdrukken, bevindt zich in het archief van Zutphen. Ze is op één vel papier geschreven, dat in het midden in tweeën gevouwen is, zoodat er vier bladzijden zijn. De laatste daarvan is onbeschreven.

Elke bladzijde is 21,5 centim. breed en 29,5 centim. hoog.

Het watermerk vertoont een klein kannetje, veel gelijkend op dat, hetwelk de Stoppelaar 1) bij het jaar 1540 opgeeft.

Tadama 2), die ook aan deze overeenkomst zijne aandacht heeft geschonken, zegt, dat de burgerij haar zin kreeg en er, naar het schijnt, bij haar „geene democratische bewegingen onder liepen en dat zij veeleer hardnekkige vasthouding aan het bestaande begeerde, terwijl de magistraat geenszins van onderdrukking wordt beschuldigd, maar veeleer (wat de gewone fout is van alle oligarchiën) van verslapping en nalatigheid in het handhaven harer regten: zij regeerde te weinig."

Hijrnae beschreven volgen seker schelongen ind gebreicken, die den burgeren bedencken tot best der stat verandersait to weirden Ao. (MCCCC) XCIII° op Manendach na Oculi.

1) Het Papier in de Nederlanden, enz., plaat XIII, no. 17.

2) Geschiedenis der Stad Zutphen, blz. 144 en 145.

Item in den yrsten, dat men eynen averrentmeister sett IIII jair lanck, die op der stat wegen, toirnen, mueren, bruggen, hoeffden ind alle tymmeracy sie; wanttet der stat ind gemeyne best dairdorch geschien sall ind anders tot groiten voirderen schaeden komen solde. Dit heefft die rait beliefft ind dairop is Andries van Holthuesen gekaeren averreyntmeyster IIII jaer lanck.

Item then anderen maill, dat men der stat schulden bynnen ind buyten therstont laet maenen op scharpste, opdat die stat totten oeren moige komen. Dit sal men doin bij raede der burgere.

Item den burgeren bedenckt, dat dat geschynck 1) wat groitlick toegait, dat men sulx behoirlick due bij gueder ordinantien. Dit will die rait eirlick ind geboirlick laten geschien.

Item then vierden, dat men die misdedige mit recht klair nae onser stat rechte. Wil men gnade doin, dat men sulx voir der klaerynge doe. Ind wannere dattet geklairt is, dat men dan die broicken neme sonder gnade; want dairdoir die rait voir ind die guede nae veracht ind verkorth weirden. Dit sall alsoe geschien.

Item, dat men die insetten ind verbaeden mit sulcker wijsheyt in doe setten, dattet gehaelden weirde; want dairdoir voill gebreicken geschien in achterdeill ind verkleynongen dess raitz ind gueder lueden, bynnen Zutphen woenende. Dit wil men alsoe doin.

Opt gemaill.

Soe die rait begert hebben dat gemaill te hoigen, dairop seggen die burgere ind begeren omb dat gemeyne beste, dat men dese naevolgende puncten haelden will.

In den yrsten seggen die burgere, dat men des nachtes dat waeter leth loipen, omb die koirven to leggen ind vysch to vangen, dairdoch die ondersaiten baven degelix verdroncken weirden. Dat men doch sulx affstell ind des nachtes, wannere men waeter ind gemaill heefft, maill, opdat die fremde man oick gemaelen wairde, angemarckt dattet der stat tot groeten achterdeill ind schaiden kompt.

Item want die mollers klaegen, dat zij niet betaelt en wairden, soe niemen zij degelix van den luyden strickpennongen

1) d. i. het ten geschenke geven van wijn.

tot groiten schaeden ind achterdeill der ondersaiten. Soe begeren die burgers, dat men die molners nae der alder gewointen betailt, opdat men die qwaeden eghoen oirsaick en ghieve; want dairaff groete klaight kompt. Item totten IIII quatuor tempora to betailen ind den rijcken ind armen gelijck to maelen.

Item die ordinantyen, die die rait mitten brouweren op dat gemaill gesat hebben, dat men sulx haelde; want die burgere verstain, dat niet gehaelden en warde, dair marcklicke gebreicke in vallen.

Item men sall opt gemaill ind brouwen ind onser stat averrentmeister drie cedulen maicken, der onse rait die eyn, onser stat reyntmeister dander ind die burgere van Zutphen die derde hebben sullen, sick dairna to richten.

Item dat die rait an onsen gnedigen, lieven heren vervolgen op oir privilegien van den brouwen, dat zij dairin onverkorth moigen blijven ind dat men hon die privilegien haelde, gelijck die rait van Arnhem dat vervolcht hebben. Dit will die rait alsoe geirne doin bij den burgeren na den brieven, die dairaff zijn.

Item voirt soe begeren die burgere, wannere die reyntmeistere affgain ind hon voldain is, dat hij dan oick yderman, den die stat schuldich is, betaele, als men van olst plege te doin; want die burgere dairaver besat, belast ind oir stat verschempt wurdt, ind besonder die reyntmeistere, die voldain sijn van der stat.

Item voirt soe begeren die burgere, dat die rait die brugh weder an hon niemen ind dat men eyn opsien maicke op der stat arbeyderen, op den wijn, soe men van olst gewointlick is, ind desgelix op den Marsch, Helbergen ind der stat lant to sien.

Indien die eirber rait van Zutphen sick op deze vurss. puncten bij den burgeren van Zutphen guetwillich bewijsen, soe willen sick die burgere omb 's gemeynen besten will oick oeren flijt doin bij den burgeren, die der stat last draigen; ind as die believonge bij den burgeren toegelaten weirde, hebben die burgere van den brieff to maicken, dat gelt to boeren ind uit to geven ind andere puncten van der verziegelinge den rait to zeggen. Dit vurss. heefft die rait van Zutphen belieft to doin bij den geordinijrden burgeren, dairomb die burgere, die der stat last tmeistendeill moeten helpen draigen, die verhoigynge toegelaten hebben na luyde twyer brieve dairaff gemaickt ind den raide ind kerckmeisteren tot behoiff onser burgere avergegeven zijn.

HOFHOUDING VAN DEN GRAAF VAN CULENBORCH IN 1578.

Familie.

3. Mijnen genadigen heeren, mijn genadige vrouwe ende jongen heeren.
9. Sesse edelluyden, drossard, hoofmeester, Liere, Botselaer, Radelo ende Nivelt.
11. Secretaris ende kueckenmeester.
13. Camerlinck ende pagie, Lambert ende Mevert.
15. Twee botteliers, Peeter ende Geroen.
17. Twee kocx, Gerard ende mon frère.
19. Backer ende brouwer, Claes ende Aerdt.
21. Twee poortiers, Henrick ende Reyer.
23. Eenen palfenier ende eenen jongen.
25. Casteleyn ende boumeester.
27. Hovenier ende waecker.
30. Wageman, torfdrager ende verckensjongen.
32. Des drasten twee dienaers.
35. Des hoofmeesters sampt des jonckeren twee dienaers.
36. Den gecken.
39. Joffrou Manderschet, joffrou Nivelt ende Warmlo.
42. Drie camermeechden.
45. Drie waschmeechden.
47. De voester ende Metken.

Somma ontrent 50 persoonen.

Item sollen alle gagien ende livreen tegens den iersten Aprill beginnen.

Item sollen alle dese dienaers tSonsdaechs mit haeren heeren ter predicatien comen, gelooven wat sij willen, ofte sunst hun paspoort becomen.

(Uit Register van missiven, commissien, instructien enz. van 1 Maij totten 25 Julij 1578" in het Culenborgsch archief, Hoofdstuk II, No. 81, Rijksarchief te Arnhem.)

TH. J. G. v. E.

VOORSTELLEN TOT REGELING VAN HET ONDERHOUD VAN 'S HERTOGS STAAT, Ao. 1500.

MEDEGEDEELD DOOR

Mr. J. J. S. Baron SLOET.

Het bestand den 20 Juni 1499 te Herkenbosch bij Roermond 1) gesloten maakte voorloopig een einde aan den oorlog door de hertogen van Gulik en Kleef tegen hertog Karel gevoerd; daarbij werd bepaald, dat de twisten over het bezit van Wachtendonk, de Duffel, de Voogdij van Elten en Erkelenz aan de beslissing van den koning van Frankrijk werden onderworpen, en de drie vorsten daartoe half Augustus voor den koning zouden moeten verschijnen. Daar echter een nieuw geschil tusschen de hertogen van Gelre en Gulik ontstond over den titel „hertog van Gulik," door beiden gevoerd, had de uitwisseling van het verdrag op 20 Juli niet plaats, en werd het dus ook niet bekrachtigd. Toch begaf hertog Karel zich naar Frankrijk, en voor de reiskosten werd hem door bannerheeren, ridderschap en steden op de dagvaart te Nijmegen een schatting van 6000 goudg. toegestaan.

Bij het verdrag van Orleans van 29 December 1499 werden de geschillen tusschen hertog Karel en den hertog van Gulik bijgelegd. Doch nog een andere zaak moest in Frankrijk geregeld worden, namelijk het eindelijk ontslag van den jongen graaf van Meurs uit de gijzeling te Peronne, waarin hij zich als onderpand voor den door hertog Karel te betalen losprijs

1) In Nijhoff's Gedenkw. staat ten onrechte: Harkenbosch bij Aken.

aan de Rohan, maarschalk van Frankrijk, begeven had. Daarvoor waren 35000 g. tourn. noodig, die door 's hertogs schoonbroeder Reinier hertog van Lotharingen, koning van Sicilië, verstrekt werden, terwijl de terugbetaling gewaarborgd werd door de vier Kwartieren. In Augustus 1500 keerde de hertog eindelijk terug, en al werd hij te Arnhem met gejuich ontvangen, de vreugde was niet onvermengd; behalve dat hem nogmaals 3000 goudg. voor reiskosten waren toegestaan, werd de reeds vroeger bewilligde bierassijs nu ingevorderd en moest den hertog ook een „welkom" worden aangeboden. Toen nu hertog Karel toebereidselen maakte om den graaf van den Berg, die zich voor Oostenrijk verklaard had, voor dien afval te straffen, boden de drie hoofdsteden hare bemiddeling aan. En inderdaad werd overeengekomen dat 's hertogs raden met de afgevaardigden der drie Steden te Arnhem zouden bijeenkomen op 26 September, om tusschen partijen uitspraak te doen. Die samenkomst werd echter tevens aangegrepen om 's lands belangen te bespreken. Zij droegen den 17 October hunne grieven aan den hertog voor en drongen op herstel aan. De tusschen den hertog en de steden gewisselde brieven zijn uitgegeven in Nijhoff's Gedenkwaardigheden, Dl. VI, No. 286 en vv.; doch niet uitgegeven zijn de hierachter afgedrukte stukken, alleen vermeld bladz. LVIII. Uit die stukken blijkt, dat reeds den 3 October aan den hertog een nieuwe regeling voor het onderhoud van zijn staat was voorgelegd, waarop de hertog eigenhandige aanteekeningen maakte; verder een betoog van dezen, dat hij jaarlijks 16 à 17000 goudg. zou moeten ontvangen en op welke wijze die zouden zijn in te vorderen, en het antwoord der steden daarop. Zie over het verder verloop der geschillen tusschen den hertog en de hoofdsteden, die eerst 3 April 1501 beeindigd werden, Gedenkw. VI, bladz. LVIII en vv.

De hier uitgegeven stukken komen voor in Lib. V der XIV Libri, berustende in het archief der voormalige Rekenkamer, bl. 67, 70 en 75^vso^.

Anno XV^c^, tercia Octobris begynnende.

Ordinancy van den onderhaldongen mijnss genedigen heren staet, kost ende soldijen.

In den yersten so will mijne genedige heer soldt doen

geven aengaende opten IIJden dach in Octobri in alre maeten gelijck hyrnae beschreven steit, ende men en zall nyemant voederen, dan die koickenmeister, off zijn schrijver, sall die haver voir mijnss genedigen heren perde ende voir die camerknechte ende rijdende baeden bestellen ende rouwfoeder ende beslach besorgen, die getaxiert zijn myn ind meer op XXII perde.

Item soldt mijne jonckher van Moerss selve in persoen ende een, die sijnen gnaden ther taefelen dyende, to have eten mit eenen haeffman so duck zijnen gnaden believen zall, ende mijn genedige heer sall zijnen gnaden doen geven ende betaelen voir allen kost ende quijtonge ther maendt hondert enck. guld 1).

Die rede naebeschreven ende alle andere rede as zij to have komen sullen mit oirs selffs persoen to haeff eten ende nyet voirder, ende oick egeen spijse aff laeten draegen off nyemant van oeren wegen.

Item Reyner die bastert sall mijn genedige heer selve taxieren.

Item die canceler, erffhaeffmeister ende marschalck as zij to have zijn sullen zij gehalden zijn sich rustich elck mit vier peerden toe halden, ende willen zij der meer halden, moigen zij ende een yegelick doen, ende dairvoer sall oen mijn genedige heer doen ind betaelen des jairs elck II½[c] enck. guld., die oen die oeverste rentmeister then allen vierdell jairs den vierden pennynck uitreicken sall . . . . . . val. VII½[c] e. guld.

Item die huysshaeffmeister sall gehalden zijn drye peerde to halden, ende sall dairvoir hebben II[c] enck. guld. sjairs.

Item desgelijckx sall die praest van Wassenberch gehalden zijn ind hebben II[c] enck. guld. sjairs.

Item desgelijx die oeverste rentmeister II[c] e. guld. 2).

Item Jacop van Rymsdijck ende Henrick van Dornick as zij to have verschreven weerden off selve komen zullen zij des daiges hebben eenen e. g., dan blijven zij daigelix to have, so zullen zij hebben oer soldije as andere rede tot drye peerde toe.

Item alle andere reede, die amptlude zijn, as zij to have komen off verschreven weerden, moigen zij mit oirs selffs persoen to have eten oft hem beliefft, dan oer knechten ind perden zullen zij selff quijten op oer verschrijvonge van den ampt.

---

1) Dit artikel is doorgeslagen.

2) Dit artikel is doorgeslagen en daarvoor door den hertog eigenhandig in de plaats gezet: Item mytten reyntmeyster is sunderlynge averdragen.

Item die richter van Arnhem sall rait ind rekenmeister wesen ende to Arnhem die profijten mede hebben, ind as mijne genedige heer hem mede van Arnhem neempt off duet schrijven, sall hij hebben I e. guld. sdaigs.

Item meister Johan van der Weyde sall rait ind rekenmeister blijven to Arnhem, die profijten dair mede hebben, ende as mijn genedige heer hem uitschickt, zullen sijne genade hem doin quijten ende hebben as ander rekenmeysters 1).

Item sall Hermann van Cranefelt dat leenboeck verwaeren ende die profijten hebben, die hem dairaff behoeren, ende sall mede een rekenmeister wesen. Desgelix meister Jan van der Weyde 2), Johan van Hoekelhaeven, Johan Haegen ende Johan Fisscher rekenmeister ind secretari wesen ende altijt die rekencamer hebben bij mijnen genedigen heren, dair die rede oick bij komen zullen als zij dat begeren, ende die profijten mit malckanderen deilen; ende oir personen sullen to have eten, ende elck sall hebben voir loen ende verplegonge to weten Herman van Cranefelt vijfftich e. guld., ende die andere drye elck LXXV enck. guld., die zij tallen vierdell jairs mede ontfangen zullen, ende so voile peerde ende knecht halden als elck believen sall 3), ende as sij toe haef niet en sijn, zo sal men hen corten nae beloep der tijt 4).

Item dese selven sullen twee jonge schrijvers hebben, die to have eten zullen, der een die duer bewaeren sall ende dander schrijven, elck sijn tijt, ende die sullen oick elck voir loen ende cledonge hebben XX enck. g., myt namen Huberten ende Everardus Sluyter.

Item Lodowick sall oeverste van den canzelarien wesen tot dess cancellers kompst, ende onder hem hebben tot secretarii ind schrijveren Wilhelmus Gregorii, Ercklentz ind Petrus, ende die profijten elck nae sijnen geboir hebben, ind van wie dat mijne genedige heer peerde gehalden will hebben, sullen sijne genade doen geven as andere die peerde in sijnre genade haeff halden, ende elck voir oir cledongh XII. e. g. 5).

---

1) Dit artikel is doorgeslagen.

2) Deze naam is bijgeschreven.

3) De nu volgende woorden zijn bijgeschreven door den hertog.

4) In margine staat: Dyt en heeft Herman niet ain wyllen nemen als dagelix in der Rekenkameren to wesen, want hij mitten alden leenbuecken to doersyen ind behoirlicke extracten dairaff to maken noch een wijle tijts genoich to doen hedde.

5) Dit artikel is doorgeslagen.

Item die koickenschrijver sall voir zijn loon ende soldije van den peerde hebben L e. guld.

Item so sall mijne genedige heer hebben XII haefflude in sijnre genaden soldt, die oirs selffs persoen to haeve zullen gaen eten ende verbonden wesen twe perde mit eenen reisigen knecht to halden ende daegelix in oir harnissch rijden, ende hyrvoir sall mijn genedige heer oen doin betaelen elck hondert enck. g. sjairs ende then allen vierdell jairs den IIIIden pennynck, val. XIJ^c e. g.

Item uit desen voirschr. haeffluden sall mijn genedige heer nemen sijner genade koickenmeister, schencker, stalmeister, voirsnijder, duerwerder ende schutmeister, wie sijnen genaden believen sall.

Item ordinancy toe maken wat die ambysiaten des daeghs opten peert hebben sullen baven oir soldij 1).

Item sullen sijne gnaden aen doen nemen acht schutten, die voir haver, rouwfoeder ende beslach sullen hebben XXXIJ e. g. sjairs, ende voir oir kleydonge ende dryncgelt elck XX e. guld., ende zij zullen to haeff eten ende then allen vierdell jairs betaelt weerden, ende maickt to samen II^c LVI enckell g.

Item wolde mijne genedige heer believen dat men die truanten op acht setten mucht ende twee lakeyen, ende die en solden nyet to have eten, dan elck hebben ther maent vijff e. g., maickt aen eenen jair ende jair gerekent opt XII maendt, val. . . . . VI^c e. g.

Item so moeten noch to haeff wesen to peerde, die op eten zullen dese naebeschreven personen, die men elck voir peerdt ter soldijen geven solde XXXII e. guld.

Item eenen capellaen, val.	XXXII e. guld.
Item to weten vier schrijvers in den cancelryen, val.	I^cXXVIII e. guld.
Item drye trompetten, val.	XCVJ e. guld.
Item Swarte Henrick, ...	XXXII e. guld.
Item des koickenmeisters schrijver, val.	XXXII e. g.
Item drye koicke, val.	XCVI e. g.
Item twe bottelier, ...	LXIIIJ e. g.
Summa dat dese soldije beloipt op	V½^m e. g.

Item so solden mijnss genedigen heren peerden belopen mitten geenen, die verzoldt werden I^c ende IIII peerde.

1) Dit is bijgeschreven door den hertog.

Item hyr moiten noch in den koicken, in den bottelryen, in den saell die voitbaden, porteren ende in den stall waill XV off XVI meer to voit wesen, so dat to have noch buyten solt gaen ende ombtrent LXXX personen.

Item hyr sijn mijnss genedigen heren peerde, die camerknecht, die rijdende baden noch buten bleven.

Item hyr zijn noch buyten bleven Jacob van Rymsdijck, Henric van Dornyck, die richter van Arnhem, meister Johan van der Weyden ende alle andere rede.

Item hyr noch buyten den heelen kost, badeloon, schynckonge, cledonge, ambassiaetschap, spoelgelt ende den officieren loen, dat oick waell VII^{m} e. g. costen sall.

Soe onse genedige heer nu zijnre gnaden staet ordiniert hefft as vurs. steit, dair noch vast mennigerley stucken buyten vergeten zijn dat mede versorght to weerden, soe ist wair ende sall sich also mitter wairheit erfynden, dat men tot onderhaldongen onss genedigen heren staet, desgelickx tot onderhaldongen onss joncheren van Moirse ende der zijnre, jairlickx sall moiten behoeven ende hebben aver XVI off XVII^{m} golden gulden, welcke pennongen nae onss genedigen heren guetduncken men solde vynden in deser naebeschreven manieren, op behaegen ende verbeterongen der vier hoifftsteden in manieren naebescreven volght.

In den yersten ist wair, dat mijnss genedigen heren renthen ind domeynen mitten ampten so hoighe ende zeer besweert zijn mit schulden, die voir bij tijden sijnre gnaden alderen ende nu mede bij zijnre gnaden tijden avermitz vede ind oirloge dairop komen zijn, so dat men averall doir tgantze lant egeen vierdusent golden gulden vrijess geltz dese yerste twee off drye jaire nyet en sall moigen bruycken tot zijnre gnaden kosten.

Item als dann die sijse opten platten lande averall so waill in den smaell heerlicheiden as anders gegeven ind gebuert weerden, en sal men doch dairmede nyet aen den V^{m} gulden moigen komen off dairombtrynt. Ende men sal in elcken quartier eenen rentmeister stellen, die op die bierzijsen ende renthen syen ende die op den mynsten pennynck rekenen ende verpachten zullen mit allen anderen renthen ind domeynen.

Item sold dieselve sijse in den steden groite ende kleyn

oeren ganck hebben as opten platten lande ende in den heerlicheiden ast geluydt hefft, dan een yegelicke stat solde voir oire sijse eenen pennynck geven so groit ind kleyn as men averdraegen solde.

Item so weer die meynonge, so wes dan aen der sommen van XVI off XVII^{m} enck. guld. vurger. ontbreicken, dat soldt men setten ind nemen opten platten lande, ende solde die gelegenheit der ampten ende ondersaeten aensien ende den pennynck dairnae soe stellen, dat men totten vurger. sommen komen mucht. Ind den yerst aen to betaelen op nu en neesten toekoemenden Meydach aengaende, duerende den tijt lanck die sijse oeren ganck hebben sall. Off dat zijne gnaden myt sulcker erfftaelen van sijnen guederen ind pandtschap in myddeler tijt aenquemen, dat zijne gnaden sonder behulp van der sijsen ende der vurs. gegeven pennongen zijnen staet onderhalden mucht.

Item mijne genedige heer will die armoide zijnre gnaden ondersaeten aensyen ende wesen mit XVI off XVII^{m} enckell gulden tovreden. Bij also off mijnen joncker van Moirse meer eyschden dan XIIe enckell gulden sjairs, dat men dan die mitten XVII^{m} e. guld. uutsetten sall.

Item wolden sich nu die stede hyrinne guetwillich ergeven, as mijn genedige heer sich des vertrouwt, solden zijne gnaden van stonden aen een gebot averall doirt lant doen gaen aldus ludende:

Wij bevelen ind gebieden, as wij tanderen tijden oick bevalen hebben, allen onsen amptluden, richteren, scholteten, peynderen ende baeden, dat gij van onser wegen haldt ind laet eenen yegelicken bij lantrecht, statrechten, leenrechten ende dijckrechten ende allen anderen vrijheiden ind previlegien as eenen yegelicken van onsen zeligen heren ind alderen ende van ons verleent ende gegeven sijn moigen; doch bij also dat diegheene, die sich tegen ons ergeven ende affgetreden zijn, sullen staen tot onsen wille, ende alle andere ondersaeten ons broickafftich moigen wesen komen bynnen een vierdell jairs ende draegen dat aff as behoeren sall. Oick sall een yegelick bynnen der vurs. tijt komen ind draegen aen ons aff sijnen dienst van sijnen leenen ende achterleenen. Desgelickx die tot noch oer leenen nyet ontfangen en hebben, dat die oick bynnen der vurs. tijt komen ende dairaff doen dat zij schuldig sijn, bij verboernisse oeren leenen, hyrinne uytgesondert die ons affgetreden sijn. Voirtaen

die onse pandtguede inne gebruyck hebben ende dairaff voirder ende meer gebruycken dan van den I^e gulden sess derselver gulden des jairs, dat dieselven oick in der vurs. tijd komen ende dairaff mit ons averdraegen. Voirt alle dieghoene, die ons copie autentyck van oer pantschappen tot noch in onsen Rekencamer nyet bracht en hebben, dat die noch komen ende brengen ende dieselve registrieren laeten bynnen der vurs. tijt, op verboirnissen oer pantschappen, sonder dieghoene ons affgetreden zijn hyrinne uitgesondert. Voirt alle dieghoene enige ghifften van onsen domeynen, renthen, tollen, wysselen, werdeyntschappen, ampten, groit offte cleyn, van ons verkregen hebben, dair zij egeyne pennyngen op staende en hebben, dat die oer hande afftrecken ende onsen renthmeister in onsen quartier aldair die in onsen behoiff gebruycken ende bewaeren laeten tot onsen meesten oirber ende profijt, off wij dencken dat teynden der vurs. tijt van eenen yegelicken also te doen straeffen as dat dan nae gelegenheit behoeren sall. Ind alle anderen onse ondersaeten halden ind verdedyngen in oeren rechten, vrijheiden, previlegien as sich nae den besten redenen behoiren sall. Ind des so sullen die ondersaeten onss amptz van N. ons jairlickx tot onderhaldongen onser kosten geven ende op Meydach betaelen die somme van N., ende dat aen onsen rentmeisters handen vurs. betalen.

Item oick so is onss genedige heer meynonge, off enige van sijnre gnaden reden, dyenren ende amptluden weren, die synt zijnre gnade inkompst enige stucken baven zijnre gnaden beveell tegen lantrecht off dergelijcken gedaen hedden, dat solden dieselven voir sijnen gnaden ende der lantschappen affdraegen so dat behoiren solde.

Desgelijcken alle dieghoene, die ontfanck van enigen pennongen gehadt hebben, dat dieselven bynnen behoirlicken tijt dair rekenynge doen sullen, off men solde dair straeffynge aver doen ende geschien laeten tot guetduncken onss genedigen heren ind der stedenfrunde.

CHARLES.

Op dye baetschap onss jonckeren lieffden van Bronckhorst van wegen onss genedigen lieven heren raitzfrunde der dryer hooftsteden, as Nijemegen, Zutphen ende Arnhem, gisteren op Donnerdach gedaen hefft as van den onderhaldynge onss gne-

digen heren dagelixschen kost ende staet, na inhalt van eynen cedulen onsen gnedigen lieven heren dairvan avergegeven, seggen dye vurg. raitzfrunde, si en wethen noch en konnen dye cedell teser tijt nyet verandersaiten, en gevoelen oick anders nyet dat alle punten in der cedulen begrepen en sijn all tot eer ind waelfairt onss gnedigen heren. Want der lantschappen gueder meynonge anders nyet geweest off noch en is dan sijne gnaden alle behulp ende bijstendich to sijn, ende dat myt pennyngen so vole sijne gnaden ther redelickheyt behoeven ende sijnre gnaden lantschappen ennichsyns dragen mogen, ende hebben sijnre gnaden oick anders nyet bewesen; ende weer dairomme oerre gueder meynonge dat sijne furstlicke gnaden in den cedulen consentierden, ende mytten yrsten tot gelegener steden een dachfairt deden verschrijven; off en weer sijnre gnaden ommers nyet doenlicken die dachfart to doin verschrijven, dat sulx dan geschege van onss jonckeren lieffden van Bronckhorst, bij hem selven off mytten dryen hoeffsteden vurs., willen sij allen vlijt ende arbeyt in denselven doin ende keren as tot onderhaldynge sijnre gnaden dagelixschen kosten, staet, eer ende waelfart dyenen sall, ende as guede getrouwe ondersaiten schuldich sijn to doin.

VERWOLDE
EEN DAGELIJKSCHE HEERLIJKHEID.

In de Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde over het jaar 1898—1899 komt op blz. 135 v. een stuk van Prof. Blok voor over „Dagelijksche heeren van Varik". Hierin wordt o.a. er op gewezen, dat dagelijksche heerlijkheden, behalve in de Bommelerwaard, in de Tielerwaard en de Betuwe ook voorkomen. Zoover ik weet, is het echter tot heden onbekend, dat zij ook in het graafschap Zutphen gevonden werden. Uit het hieronder volgende stuk, dat ik in afschrift uit de 17de eeuw in het archief van het huis Verwolde vond, blijkt, dat de bezitter van dat huis ook dagelijksch heer van Verwolde was.

Zooals uit den Tegenwoordigen staat, blz. 424, blijkt, had in het midden der 18de eeuw de heer van Verwolde hoog en laag gericht.

1527 — Juli 10.

Wij Karel van der genaden Gods hertoge van Gelre und van Gulick und grave van Zutphen etc. doen kondt, alsoo onse lieve getrouwe Derck van Keppel van Verwolden und sijn vuralderen altijt die dagelijckse heerlickheyt met den dinst van den Krinch van Verwolde gehadt und gebruyckt hebben, nae heur wel gueder certificatien ons und onsen luden daervan getoent, dewelcke verklaerden, dat diegeene Verwolde inheft alle dagelijckse heerlickheyt und dinst van den krynk an sigh und wij dan anders nyet dan die hoge heerlickheyt hebben, und wanneer onse lantscap pontscattinge heft, sullen sij in den krynk nae advenant geven, und onse schulten toe Lochem sal hem die settinge in scrift geven und alsdan sal hij denghenen, die wij daer bevel van gedaen hebben, die penningen averleveren. Soe onss dan Frederick van Keppel, des voorscr. Dercks sonne, gebeeden heft die heerlickheyt willen bestedigen, bekennen wij hertogh voorscr. vur ons, onsen erven und naekomelingen, dat wij den vurs. Derck und Frederick, sijnen soenne, und oeren erven alsulcke daegelijckse heerlickheyt met den dinst, als oer vuralderen van den Krynck van Verwolde gehat, toegelaeten und bestedicht hebben, toelaeten und bestedigen met desen onsen opene breve, alsoe dat sie und oer erven die heerlickheyt met den dinst rustlick und vreedelick hebben und gebruycken sullen, gelijck als die oer vuralderen wie vurscr. gehatt hebben. Bevelen hierom allen onsen drosseten und amptluyden onser graefscap van Zutphen, die nu sijn oft komen werden, dat sie die vurscr. Derck, Frederick und oeren erven der heerlickheyt und dinst vurss. geen indraght doen offt laeten doen in eenige manieren, dat is alsoe onse gantse will und eernste meynonge sonder arglist. Des t'oirkonde und gantse vaster stedigheyt hebben wij hertogh vurss. onse gewontlijck hantteycken hyronder gesat und onsen zegell van onser rechter wetenheyt hyr aen desen onsen breve doen heyten hangen in den jaer onss Heeren dusent vijffhondert und soeven und twyntigh den 10en dagh Julij.

Dese acte staet mede geregistreert in de Reeckencamer en is te vinden in 't twaelfde boeck ofte register 1) ab anno 1525 fol. 208.

F. A. H.

1) Deel XII van de zoogenaamde XIV Registers is niet meer aanwezig.

HET WEDUWENHUIS TE DOESBURG.

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. M. SCHOENGEN.

Voor de bewerking van den tweeden druk zijner „Verhandeling over de Broederschap van G. Groote" 1) maakte Delprat o. a. ook gebruik van „de Kronijk van de Broederschap van St. Joris of S. Gregorius in Doesburg," die hem door den toenmaligen bezitter van dit handschrift, den heer P. Tengbergen te Doesburg, ter inzage was verstrekt.

Prof. W. Moll publiceerde in het Kerkhistorisch Archief III, blz. 108—115 een uittreksel uit deze Kroniek onder den titel: „Aanteekeningen van een tijdgenoot betreffende de opkomende kerkhervorming, inzonderheid in het fraterhuis te Doesburg." Op het belang van deze Kroniek voor de geschiedenis van de opkomst der kerkhervorming hier te lande wees Moll voorts nog in zijne Kerkgeschiedenis II, 2 blz. 169 n. 4 en blz. 351, zonder echter aan te geven, waar dit dokument te vinden was.

Hierdoor misleid, kon Mr. S. Muller Fzn. in zijne „Lijst van Noord-Nederlandsche Kronijken" 2) de plaats, waar deze Kroniek thans berust, niet met zekerheid aangeven, maar mocht met

---

1) G. W. H. Delprat, Verhandeling over de Broederschap van G. Groote en over den invloed der fraterhuizen op den wetenschappelijken en godsdienstigen toestand, voornamelijk van de Nederlanden na de veertiende eeuw. 2de Druk. Arnhem, 1856.

2) S. Muller Fzn., Lijst van Noord-Nederlandsche Kronijken, met opgave van bestaande handschriften en litteratuur. Utrecht, 1880, blz. 86.

recht vermoeden, dat het HS. wellicht eigendom van Prof. Moll was en dus misschien thans te Amsterdam in diens bibliotheek te vinden zou zijn.

Na lang zoeken mocht het mij eindelijk gelukken het verloren gewaande HS. op het spoor te komen en door bemiddeling van de heeren F. A. Hoefer en Dr. J. S. van Veen deze bron van den tegenwoordigen eigenaar, den heer P. de Bruyn Tengbergen te Doesburg, een tijd lang in bruikleen te ontvangen ten behoeve van eene eventueele uitgave in de werken van de vereeniging Gelre. Ik acht het mijn plicht op deze plaats den beiden heeren voor hunne welwillende hulp, maar vooral den eigenaar voor zijne waarlijk wetenschappelijke onbaatzuchtigheid mijn oprechten dank te betuigen.

Het handschrift, op papier ($10\frac{1}{2} \times 14\frac{1}{4}$) en gepagineerd, is in een modernen halflederen band gebonden, blijkbaar door een onnadenkenden binder, daar door te veel afsnijden vele aanteekeningen op den kant gedeeltelijk mede verloren en dientengevolge moeilijk te ontcijferen zijn. Overigens is het HS. in een zeer goeden staat. Het kleine, maar duidelijke schrift doet op den eersten blik een zestiendeëeuwsche hand herkennen. Verreweg het grootste gedeelte der Kroniek, tot op pag. 166 en loopende tot het jaar 1530, is gerobriceerd. Versierde hoofdletters of eenige andere ornamentatie ontbreken echter.

Ons boekje is én volgens den inhoud én volgens de indeeling in twee gedeelten gesplitst. Het eerste gedeelte, bevattende het Necrologium en de eigenlijke Kroniek van het Fraterhuis te Doesburg, is van het tweede gedeelte, behelzende het Cartularium van dit Fraterhuis en eenige andere stukken door het inlasschen van een stevig blad perkament duidelijk gescheiden. Opent men het HS., dan stuit men dadelijk op eene globale inhoudsopgave er van, opgemaakt door P. Nijhoff en geschreven op twee velletjes papier, die vroeger met een draad wit garen in den rug van den band van het HS. bevestigd waren, maar thans los er in liggen.

Hoewel nu eene nauwkeuriger beschrijving en inhoudsopgave van dit HS. door mij als inleiding tot de Kroniek zal worden gegeven, acht ik het nochtans niet overbodig hier den inhoud van het tweede gedeelte van ons HS., dat voor ons thans in aanmerking komt, te laten volgen, gelijk die door Nijhoff gegeven wordt.

p. 244—247 „Overzicht van de inkomsten en uitgaven van het Fraterhuis over de jaren 1534—1553, gelijk die door broeder Joh. Andreae geadministreerd zijn.

„ 252—284 Afschriften van brieven, waarbij onderscheidene voorregten en gunstbewijzen door geestelijke en wereldlijke vorsten verleend worden, hoofdzakelijk over de jaren 1405—1545.

„ 286—325 Aanteekening van alle particuliere schenkingen, giften, legaten tot het stichten van vicarien, missen, altaren, memorien, pitantien, almoesen en andere uitdeelingen van spijs en geld, tot welke het Fraterhuis op bepaalde tijden gehouden was.

„ 330—336 Aanteekening betreffende het Arme Klerkhuis te Doesborch, ontvangst en uitgave in 1554, opdragten en erfmakingen over de jaren 1451 en volgende.

„ 338—368 Korte aanteekeningen betreffende koop en verkoop, op- en overdragten, ruiling en erfwissel van huizen, landerijen, tinsen en erfpachten door en van wege het Fraterhuis te Doesborch gedaan over de jaren 1440—1557.

„ 369—376 Rekening van ontvangst en uitgave van het Fraterhuis over de jaren 1560—1567.

„ 388—406 Stukken betreffende de stichting, het bestuur, de inkomsten en uitgaven en de lotgevallen van het Weduwenhuis in de Waterstraat te Doesborch in hetzelfde huis, dat vroeger door de broeders van het Fraterhuis, voordat deze naar de Bergstraat verhuisden, bewoond was. Dat Weduwenhuis was gesticht door Evert van Bingerden, priester en vicaris, en stond onder het bestuur van het Fraterhuis."

Uit dit Cartularium etc. is, voor zoover ik heb kunnen nagaan, niets uitgegeven dan een brief van Karel V, dd. 7 Juni 1545, tegen die fratres, die trachtten met behoud van de door hen ingebrachte goederen hunne gestichten en hunnen staat te verlaten. Deze brief werd door Moll, tegelijk met de uittreksels uit de Kroniek, gepubliceerd in het Kerkhistorisch Archief III, blz. 114 noot 1.

De oorspronkelijke stukken van de in de Kroniek en het Cartularium vermelde koopbrieven enz. berusten thans voor een groot gedeelte in het Oud-Archief der gemeente Doesburg.

Iets naders omtrent de geschiedenis en de lotgevallen van het Weduwenhuis heb ik in gedrukte bronnen of literatuur tot mijn spijt niet kunnen vinden. Alleen vind ik het bestaan er van vermeld bij Huygen 1), Beschrijving der stad Doesburg, blz. 13 en misschien bij Moll, Kerkgeschiedenis II. 2, blz. 176, waar hij aangeeft, dat te Doesburg twee zusterhuizen waren. Of Moll nu de beide nonnenkloosters „Sancta Maria of het Groote Convent" op den Grave en „Sancta Catharina of het Kleine Convent" op den Berg op het oog heeft, kan moeilijk uitgemaakt worden. Zeker is echter, dat het Convent St. Catharina in het jaar 1443 tot de orde der Tertiarissen van St. Franciscus overging, gelijk blijkt uit hetgeen Moll ons uit de Kroniek van het Fraterhuis over den eersten rector van het Fraterhuis, Gerhardus Rees, die in bovengenoemd jaar uit zijn ambt ontslagen werd, mededeelt. Op blz. 16 namelijk lezen wij: „Et ipse dominus Gerardus (Rees) se ad habitandum transtulit ad conventum sororum Sancte Catherine in Doesborch, quem tamen antea una cum Domo Fratrum rexit, qui aliquamdiu illum laudabiliter rexit et ad tertiam regulam adduxit sancti Francisci, ubi et ipse cum sororibus tertiam regulam acceptavit." Dit nonnenconvent van den derden regel van St. Franciscus vindt men bij Moll niet vermeld.

Eene vergelijking der statuten van het Weduwenhuis met die der zusterhuizen van Deventer 2) en Zwolle 3) heb ik gemeend aan hem te moeten overlaten, die zich geroepen gevoelt de geschiedenis der zusters van het gemeene leven ex professo te behandelen. Moge spoedig iemand gevonden worden, die dit moeilijke, maar zeer dankbare onderwerp wil bewerken.

1) A. Huygen, Beschrijving van het begin, opkomst en aanwas der stad Doesburg, met eene voorreden vermeerderd door Mr. Cornelis Walraven Vonck. Nijmegen MDCCLIII.

2) De statuten van het Meester-Geertshuis zijn te vinden bij Dumbar, Kerkel. en Wereldl. Deventer I, blz. 549 vv. en in het Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis, onder redactie van J. G. R. Acquoy, H. Rogge en F. Pijper, deel VI, (1897), blz. 63—76, uitgeg. door Dr. J. de Hullu.

3) De statuten van het Kateneetershuis en Wijtenhuis te Zwolle zijn te vinden in Oudheden van Deventer II, blz. 197 vv. en bij B. J. van Hattum, Beschrijvinge der stad Zwolle, deel V, 1ste stuk, Zwolle, 1775, blz. 240 en 231; — die van het Oude-Convent bij van Hattum, l. c., blz. 220 vv.

Hierdoor zoude een lang door velen gekoesterde wensch vervuld worden.

1448 — Juni 6.

[388] Fundatio Domus Viduarum.

Wy burgermeyster, scepen ind rait der stadt van Doisborch bekennen myt desen apenen brieve, dat wy, ansiende die vermeringh der eren Gades, dat vordel ind hulp der armen bynnen onser stadt ind dien ynnicheyt des erbaren heren, her Evererts van Bingerden, priesters, Elbich, vicarius in onser kercken van Doisborch, believet hebben ind believen alsodanighe stichtinge, als heer Evert vurss. gesticht hefft to behoiff der armer van ind in den husinge, dair die priesters ind clercken of die fratres in plegen te wonen, van voeren to achter, gelijck die gelegen is binnen onser stat in der Waterstraten 1), ind van alsodanigen ses ind ein ort alder schilden den vurss. priesters ind clercken gevast ind opgedragen to behoeff der vurss. personen in manieren hierna beschreven:

In den yersten so sal men in desen husen setten personen, die in alsulken stait sijn, dat sie der almissen, die totten huse hoeren of namails hoeren sullen, behoevende schinen te wesen, ind sich regieren willen in hoiren leven, als hierna beschreven steet, ind dier luttel off veill, na den dat men der dair husen mach, diewelke personen die rectoir der Clerckenhuys bynnen onser stadt in der tijt in den vurss. huse setten sall, ind alst gebuert, die stede vergeven sall puerlick om Gads will in manieren hierna beschreven:

---

1) Volgens de Kroniek van het Fraterhuis te Doesburg p. 20 veranderden de broeders van woning, omdat „multus circa domum hinc in vicinis domibus strepitus agebatur; tabernis namque undique cingebatur, in quibus ebrii et bibuli die noctuque suis clamoribus eciam temporibus devotionis fratres inquiebant. Non minus quinque publicis tabernis ipsa fratrum habitatio ab omni parte circumsepta erat; eciam non solum clamores, sed et verba convinantium plerumque in cellis fratrum perfecte intelligebantur.... Fuit preterea situs ipse in corde civitatis, ubi major fuit angustia, quare spes nulla spacium dilatandi suppetebat, prout hoc clare patetur (sic) instituenti. Igitur anno Domini M°CCCC°XLVI secundum domistadium fratres comparaverunt juxta murum civitatis, ubi pro nunc commorantur et in magna inopia pecuniarum de novo edificare ceperunt et, nisi Dominus notabiliter domum edificando ipsis succurrisset, vere in vanum omnes edificantes laborassent, quo auxiliante interim profecerunt, quod post byennium eam habitare ceperunt."

Dats te weten, dat dese personen sullen duechtelick [389] in den gebaden Gods na hoeren vermoegen kuys in oeren lyve ind erber voir allen menschen in oeren leven weren, te kercken gaen na oeren vermoegen, te vieren hoichtyden, den minnesten te biechten gain to den pastoir of dairt hen genoiget, ind ten hiligen sacrament gain na rade des bijchtvaders, vredelick wesen sunderlinge myt malkanderen, simpelick mit swarten of grauwen gecledet wesen.

Oick so en sal niemant ut den huse benachten dan om redelicke saken myt weten dergeenre, die verwairster is.

Oick so en sal niemant van hem des margens voir vijff uren of des avents na acht uren buten den huse wesen sonder consent der verwairster in der tijt.

Voirt so en sal niemant degelixe wanderinge hebben of maken mit yemant, dair sie in quaden gerucht mede komet.

Oick en sal niemant onder hem enige alsodanige hanteringe hebben in den huse, dair die gemeyne personen redelick mede gestoirt moegen warden.

Ende om te bet vredelick mit malkanderen te wesen, so sullen sy oeren hof gelijk bereiden, havenen ind waren na goitduncken oirre verwairster, ind altijt sal ein van hem verwairen die koicken ein weeck lanck ind bereiden allent, wes sy int gemeyn hebben, ind havenen die reisscap, die totter koicken hoirt; mer van desen punt sal die verwairster ontheffet wesen.

[390.] Voirt so sal ein igelick van desen personen to demselven, dat hem allen in 't gemeyn gegeven sal warden, hem selven voirt to sijnre noitdruft rekelicken ind eerlicken besorgen.

Voirt als ymant van hem allen sieck ten bedde bevallet, so sullen si malkanderen bistandich wesen ind wachtinge ind waringe, als kerstenmenschen tobehoirt, na ordinantie hoirer verwairster.

Item aam al dingen te bat in wesen te bliven, so sullen dese personen mit rade des rectoirs vurss. ein van hem kiesen voir ein verwairster, ind die sall ein opsien hebben om Gades will:

Ten iersten of die fundatie van desen brieff beschreven ongebraken gehalden wort na meninge dergeenre, die die gemaickt ind ingesat hebben.

Ten anderen so sal die verwairster inmanen ind opboiren alsodanige renthen, als den huse to sullen horen, ind dairvan

sal sie dat huys ind hof in alle gerack halden, ind voirt so sall sie dairmede kopen brant ind ander dingen, die int gemeyn dienen moegen, na raet des rectoirs vurss. also veer, als die renthe vurss. reyket; ind eins des jaers sal sie rekeningh ind bewijs hiervan doin voir den rectoir vurss. ind den gemeynen personen.

Doch mede so mogen alle jaer die gemeine personen of die wijste ind bescheidenste van hem, na raet des rectoirs vurss., dese verwairster afsetten ind ein ander weder dairtoe kiesen, des oick niemant van hem allen te wesen [391] wederseggen sal in eniger maten. Ende oick mede weret sake, dat eenige van hem allen te samen twisten in eenigen punten, die sullen sie opdoin voir hoir verwairster ind wes die dairin seggen sal, des sal ein ygelick tevreden wesen. Doch weret dat die verwairster vurss. die niet verenigen en kond, so sal men die saicken te kennen gheven den rectoir vurss. ind, oft hem noit dunckt, tween van onsen schepen, ind wes die dairin ordineren, des sal ein ygelick tevreden wesen sonder wederseggen.

Voirt mede weret sake, dat ymant van hem allen dese vurss. punten niet en hielden, (dat Godt verbiede), den sal die verwairster in der tijt einwerf, anderwarf ind dardewarf vermanen ind berispen in tegenwoirdicheit der gemeyner personen; ind weret dat si hoir dairna noch niet en beterden, so sal die rectoir vurss. mit twe van onsen scepenen sie noch ein berispen ind dairna, isset dat si oir noch niet en beterden, so sal die rectoir vurss. mit den vurss. scepen die persoin ut den huse vurss. setten, dair niet langer in te wonen, ind dan sal sie mit hoir nemen alsulck goit als hoir is, mer hevet si enich goit an den huse vertimmert, des en sal sie niet weder eyschen.

Mer alst geboirt, dat eenich van desen personen lijfflick stervet in desen huse, wes dese persoin dan achterlaten sal van enigerhande guet, dat sal in den vurss. huse bliven to behoif der personen, die dairin wonen of [392] namails wonen sullen, na ordinantie des rectoirs ind die verwairster vurss.

Doch so mach ein yegelick dat tiendedeell van synen reden guet to testament vergeven, wairt hem genueget, ind dan sullen die gemeyne personen der doden begencknisse doin oitmoidelick na gewointe der hilliger kerken van der doden guet of van den gemeynen guet.

Mer weret dat eenich van hem to enige tijden in nament-

licken erfstal 1) geërvet word, dat mach sy gebruken oir leven lanck ind dairna, oft hoir genueget, weder laten komen an hoiren rechten erven, behalven ein redelick testament dairvan te bliven in den vurss. huys na groitheit des guedes to behoiff der personen, die dairin wonen sullen.

Oick mede, opdat niemants erfgenamen oir hand in enich guet slaen, dat alsus verstorven were, so sal die rectoir enen ygelick, dien hy in den vurss. huse stede geven sal, deses brieffs ein copie lesen, ind genueget hoir dan die stede in deser vurss. manieren, so sal sy noch ein jair lanck oir berait hebben, meer teyndens den jaer begeert si noch dair te bliven, so sal sy voir tween onsen scepenen hoire guets utgain na gewonte onser stadt to behoif des vurss. huses.

Dese stichtinge ind fundatie vurss. consentieren ind believen wy samentlick ind willen medehulp ind bistant doen dat vurss. huys te vorderen, als dat van ons begeert wort, na onsen vermoegen ind vryen die vurss. personen van allen dienst [393] ind schattinge, die onse stat angait. Ende mede oft geboirt, dat men to enigen tijden in den husen vurss. eenige manspersonen wolde setten, die sullen oick gebruken aller punten ind privilegien vurss. al sonder argelist.

Deser brief is drie gelijck van woird to word haldende, der wy ein in onser stadt kist hebben, den andern die personen des vurss. huys ind den derden heeren Evert vurss., den hy voirt gelegd heft in der vicariis kist.

In oirkonde der wairheit so hebben wy onses stadt segell an desen brief gehangen.

Gegeven int jair ons Heren M^cCCCCXLVIII des dages na Sinte Bonifaciusdach 2) (6 Juni).

---

1) Erfstal of erftal = onroerend goed.

2) G. H. M. Delprat, Verhandeling over de Broederschap van G. Groote en over den invloed der Fraterhuizen, Arnhem 1856, 2de druk, p. 133 en noot 1 vermeldt, dat hem door P. Nijhoff een afschrift van den oorspronkelijken stichtingsbrief dd. 6 Juni 1448 en berustende in het archief der stad Doesburg, bezorgd is. In den Inventaris van het Oud-Archief der Gemeente Doesburg, opgemaakt door P. Nijhoff, Doesburg 1865, p. 83 wordt ook de „Stichtingsbrief van het Convent in de Waterstraat te Doesburg, gegeven door den magistraat dier stad" vermeld als „oorspronk. perk. brief No. 67, in de kist: Stad Doesburg". De dateering van dit stuk wordt echter door Nijhoff aangegeven: „1448, 15 Mei. Des dages na St. Bonifacius dach". Klaarblijkelijk neemt Nijhoff hier verkeerdelijk aan, dat het feest van St. Bonifacius in het bisdom van Utrecht ook den 14 Mei gevierd werd, gelijk dit in het bisdom Bazel etc. en in verschillende orden het geval was.

1448 — December 20.

Onses huses Transfixbrieff.

Wy Henricus van den Grave 1), Johannes van Deventer 2), priesters, Johannes van Dotinchem, Bitterus van Dotichem, Tricus van Sittart, clercken, provisoirs des Clerckhuys binnen Doisborch, doin kondt ind bekennen myt desen apenen transfixbrieff voir ons, onse medebrueders ind nacomelingen:

Also heer Evert van Bingerden, priester, van ons gecoft hevet die husinge ind hofsteden, dair wy voirtydes inne plegen te wonen, ind die mit ein diell erfrenthen voirt om Gades wil erflick gegeven hevet in behoiff guetwilliger armer personen, die te besitten ind te gebruken, [394] in alre maten als die huysbrieff, dairvan gemaket, dat utwyset, welken huysbrieff burgermeister, scepen ind rait der stat van Doisborch believet ind bestediget hebben in maten, dat die goitwilligen personen, die men in den vurss. husinge ontfangen sal, ein jair binnen Doisborch woinachtig geweest sullen hebben, so bekennen wy voir ons, onse medebrueders ind nakomelingen, dat wy om Godes wyl angenomen hebben die vurss. husinge mitten personen dairinne also te regieren, in te setten, te berichten ind, off noit geboirden, weder ut te setten in alre maten als die principaill huysbrieff, dair dit transfix doir gestoken is, dat utwyset. Ende want dan heer Everts vurss. uterste wil is, weert sake, dat Got verbiede, dat die huysbrief niet gehalden en word, het weer van onsen wegen of van wegen der personen, die dairinne wonen sullen, sich niet regierende als na utwysinge des huysbrieffs behoirlick is, dat dan die vicarii ind kerkmeisteren der kerken van Doisborch an hem nemen sullen alsulke renthe, als heer Evert vurss. den vurss. huse gegeven hevet of namaels gegeven worden, die vicarii die helffte van den renthen vurss. te verdienen mit memorien, voir enen ygelicken halven oilden schilt ene memorie te [395] doin, als hem gewoinlick is, ind die kerkmeisters die ander helffte te schicken totter kercken vurss. timmeringe hent ter tijt toe, dat die

1) Henricus van den Grave, den 3 Juni 1443 tot rector van het Fraterhuis verkozen op den leeftijd van 24 jaren, stierf in 1475.

2) Johannes van Deventer was in 1443 op voorstel van Gerhardus van Rees, den eersten rector van het huis, tot rector verkozen, maar werd op het Colloquium der broeders te Zwolle niet bevestigd. Hij overleed in 1493.

huysbrieff in allen sinen punten weder gehalden word. So believen wy priesteren ind clercken vurss. als patrone des vurss. huses dat in alre maten, als vurss. steet, sonder argelist. Des to tuge so hebben wy onsen segell an desen transfixbrieff gehangen ind hebben heer Evert vurss. gebeden dit mede te besegelen, dat ick Everardus, priester vurss., want alsus mijn uterste wil is, gern gedain heb. Gegeven int jair ons Heren M CCCCXLVIII op Sancte Thomas avent des hiligen Apostels (20 December).

1458 — December 9.

Ein anderen brieff van onsen broeders.

Wy Henricus van den Grave, Joannes van Deventer, Tricus van Sittert ind Johannes van Coesvelt, priesters ende provisoers des Fraterhuys binnen Doesboch, doin kondt ind bekennen myt desen apenen brieve voir ons, onsen medebrueders ind nacomelinghen, also die erbar her Evert van Bingherden, priester, gegeven ende fundiert heft in behoeff den rechten goitwilligen armen personen binnen Doisborch husinge, hoffsteden, haven ende erfnissen, (nae) utwisinge der principaell brieve, dairop sprekende, te gebruken, [396] so bekennen wi ende gelaven voir ons ende onsen nacomelingen, dat wy met goiden beraed ende mit onsen vrien willen denselven guetwilligen armen personen vurss. gegont ind gelaefft hebben to hoiren gesinnen ut onsen huse vurss. enen goiden priester te schicken, die by oirloff des pastoirs van Doisborch in der tijt hoir biecht hoiren sal ende in al hoiren ende hoirs huys saeken te kopen, te verkopen ende in allent hoiren ende hoeren husen ter eren Gaeds ende hoeren sielen salicheit nut ende noit wesen mach geredich, behulplick ende vordelick sal sijn op der armer personen vurss. kost, behaltlick doch hierenbaven der principaler fundacien ende brieven in al hoire volre macht te bliven, sonder argelist. Des to tuge so hebben wy onsen segel an desen brieff gehangen. Gegeven int jair ons Heren dusent vierhondert acht ind vijftich in crastino Conceptionis Virginis gloriose (9 December).

[397] Item vant Weduwenhuys ut olden brieven.

Anno 1396 heft Harmen opten Oirde verkoft Willem Stevensen sijn steenhuys mitter hofstede ind helfft van den have liggende

achter sijn huys, mer den ganck an der straten sullen sy gelijck gebruken.

Anno 1411 heft Steven Willems in den Weerde vercoft Garit van Hicker ind Johanna Tengnegel oir steenhuys ind hofstede, gelegen achter Harmen opten Oirden huys in der Waterstraten mytten wech dairtoe hoerende, tusschen Harmens vurss. ind Wolter Pannerts huys.

Anno 1420 heft Harmen opten Oird joffer Johanna, weduwe Gerits van Hickeren, vercoft husinge, hofstede, hof, van achteren to voren gelegen in der Waterstrate tusschen Jan Roloffsen ind Alijt Andries.

Anno 1429 heft Joanna, weduwe Gerits van Hickeren, dat weren huys ind hof gevrijt ind dairtoe den halven hof achter an der weren liggende gecoft ind voirt avergegeven heren Derick van Herxen ind sijn gesellen, puyrlick om Gods will 1).

Int selve jair hebben her Derick vurss., her Jan van Rees etc., priesters ind clerken van Zwoll, verworven den koepbrieff van den erven zaliger Gerits van Hickeren, als sy oir van oir anpaert vernoicht hedden.

Anno 1440 heft Lens Uter ind sijn huysfrou vercoft heren Gerit Negeler van Rees sijn husinge ind hofstede van achter toe voeren, kommervry gelegen [398] in der Waterstraet tusschen die vurss. priesters ind Clerkenhuys ind Celen kinder van Averkamp.

Anno 1448 heft heer Henrick van den Grave, pater des Fraterhuys of Clerkenhuys, (als hy dat nye huys rede hadden in die Barchstrate ind die broeders dairin gebracht) weder vercoft 2) dat olde huys, dair die broeders plegen te wonen, heer Evert van Bingerden, vicarys te Doisborch of dairt die toe kiert, welke huys achter schiet an die Joedenstraet tusschen erffnis Egbert te Hickers ind an die ander sijt Remkens Důwen ind Bernts van den Gold myt vorwerden, dat Remkes gevel van den schueren heer Evert mede toekomen sal ind noch dairto van den gevel die drupp etc., voirschietende an die

1) De schrijver der Kroniek van het Fraterhuis vermeldt p. 6 betreffende deze schenking: „Tandem anno Domini M°CCCC°XXIX° venerabilis et honesta Johanna Tengnagell, uxor quondam Theodorici van Heyker, domino Theodorico Herxen dedit domus et aree partem in Platea Aquarum ibi, quod cum suis fratribus extunc habitare cepit de suarum laboribus manuum redditibus de Zwollis venientibus vivendo irreprehensibiliterque ac devote conversando."

2) Over dezen verkoop is in de Kroniek niets te vinden.

Waterstraet myt ein wech ind poirt gelegen tusschen erffnis Hermen opten Oird an ein ind Hartwich Pannerts gevel ind erffnis an die ander sijt, ind Hartwich sal den wech van der straten hen an den put ind niet veerder mede gebruken, des sullen die inwoeners van heer Everts huys den putt op Hartwichs erffnis staende mede bekostigen ind gebruken.

Int selve jair heft heer Evert van Bingerden dit huys ind hof etc. mit 6 olde schilde ut den Spoelweert gainde (die is afgebroken) weder gecoft van den fraters ind gegeven tot behoiff der weduwen na luyt der fundacien baven stainde, mit ein transfix van der fraters, dat sy dat regieren sollen. Ind noch ein anderen brieff is van den fraters X jair gegeven, ut supra.
[399] Anno 1458, dat is thijn jaer na den fundacybrieff, is den weduwen noch ein brieff gegeven van den fraters, dair sy in belaven den weduwen ein bijchtvader te stellen, die oick oir saken utdragen sal, kopen, verkopen ind voirt behulpelick wesen op der weduwen kost, baven desen die fundacy onverbroken.

Van den Renthen die Copyen opt kortst.

Anno 1475 heft Wilhelma van Huessen den weduwen gegeven II lib. erffrenthen ten ewigen testament Petri ad Cathedram (22 Februari) ut selige Derick Messincks huse. Op den breef steet: „Ut meister Arnt Tichelers huys, na Gosen Kistemaker, nu joffer Gruters toekomende." Dair is noch ein older brieff af van jair 1415.

Anno 1476 heft Bernt Hont II koeweyden opgedragen ind avergegeven den weduwen, gelijck als hy van der stadt gekoft had anno 1458, doe sy die watermoill timmerden. Dese koeweyden sal men genieten, so vroe die stadt op der oyen opbrent. Die stadt mach se lossen Petri ad Cathedram (22 Februari) myt vijfftich goltgulden.

Anno 1479 hebben Lambrich Loyen ind Steven Loyen, oir soin, vercoft den weduwen II pont sjaers, tbetalen op Paesdach ut husinge, Gertruyt Kreen twesen placht in der Voerstraet, nu ter tijt toebehoerende Jan Verstegen tegen Wijsken Vos aver.
[400] Anno 1486 heft Elsbe Baltermans vercofft ind opgedragen die moederkerke III Rijns gulden current gelts, jairlix te boeren Martin in den Winter (11 November) ut Garit Baltermans husinge in die Smeetstrait, ind gelaifft te waeren.

Opt selve jair ind dach hebben die kerckmeysters die vurss. jaerrenthe vercofft toe behoiff des weduwenhuys ind dieselve drie currente Rijns gulden pachtgelts erffrenthe den weduwen opgedragen ind wair gelaifft.

Anno 1493 heft Bartruyt Roevers gecoft twe pont sjaers, Martini (11 November) tbetalen, ut Jan Vaichts hoff in die Hofstrate tot behoiff der weduen.

Item dese ponden betailt die stadt van Doisborch, want die windemoill binnen der stadt dairop steet. Die yerste betalingh van der stadt geschach anno 1513.

Anno 1505 is den weduen gegeven II quarten olijs ut den Naeteers, tbetalen Petri ad Cathedram (22 Februari). Dat sal utrichten Derick te Grotenhuys of sijn erven.

Anno 1530 of dairomtrent heft Garit Grotenhuys den weduwen gegeven te testament tsjaers ein mand kalen, die hem die gasthuysmeisters utrichten sullen jairlix op Martini (11 November) of Galli (16 October). Hier is ein copij aff.

Anno 1539 heftet cloister van Sion den weduen versegelt 2½ goltgulden, den gulden ad 28 stuivers Brab., ut dat Langewant, tbetalen Petri ad Cathedam, te lossen myt 50 derselver gulden, als die loss ein vierdel jaers te voren opgesacht weer. [401] Anno 1541 circa Purificationis (2 Februari) heft joffer Clara Riperbants gegeven den weduen oir andeel der hofstede Griete Coinraits, in den kerspell van Hummel gelegen, dair zelige Gijsbert Riperbant die wederhelffte af to testament gegeven hadde denselven weduen by also, dat in gevall den weduen die hofstede afgelost worde, die penningen niet en sollen spleyten, dan an ein ander goit anderpant beleggen. Dit is geloist ind roeder (?) anno 1555 an den kloister van Boirlo belecht; die gheven vijf Jochimdaler sjaers, Andree (30 November) ut Enghuser slege te lossen myt hondert daler. Deze renth is verordent tot holt te kopen. Riperbants gelt beliep hondert Riderguldens, den gulden ad 22 stuver Brab. Dat ander is dairby gedain van der weduwen gelt.

Item 1547 heft Hendrik van Lennep den weduen afgelost 1½ gulden mit 24 gulden van 22½ stuver Brab. Dair hebben sy af gemaickt 33 enkel Ridergulden of die weerde ind hebbent belecht an die stadt myt den armen clercken, dair die weduen jairlix voir boiren te hantgelt 2 der vurss. Rider Petri ad Cathedram, als int signaet steet anno 47. Die weduen ind clerken belechten gelijck 100 Rider.

[402] Anno 1542 sijn gemaict twe schepenbrieve van die mueren an biden syden der weduwen hof, in denwelken Arnt te Haen ind joffer Seffe Veren bekennen gerichtelick, dat sy myt allen ghein recht en hebben an der mueren, dan die gansselick mitten pylers opter weduwen gront ind kost gelecht sijn.

Anno 1553 hebben joffer Else van Heerd ind joffer Jacob, Bernt Gruters huysfrou, gegeven den weduen 3 enkel Philips gulden ut husinge Henrick Wetters in die Hospitaelsstraet, tbetalen Petri ad Cathedram, te lossen myt vijftich daler.

Anno 1) . . . heft heer Wolter Hugens, pastoir te Ellinchem, den weduen gegeven 20 daler, die heft heer Jan Worms, commenduer te Doesborch, ein weyll op hantgelt gehalden ind dairvan gegeven ein daler sjaers Nativitatem Marie (8 September) ind ein weyl dairna gelost.

Item noch dairna anno 1561 is den weduen noch afgelost 1 daler sjaers ut den Vailweert, oick myt 20 daler. Dese 40 daler heft Derick Verstege ontfangen ind dairvan gegeven jairlix 3 enkel Rider van 24 stuver Brab. op Petri ad Cathedram.

Dit heft Derick vurss. gelost anno 1564 in Januario myt 53 Rider dairby gedain van der weduen gelt, dattet 50 daler worden is, voirt gedain op ein hantschrift anno 1564 dat Convent van Sion, die geven dairvoir sjaers op Pinxteren 2½ daler.

[403] Anno 2) . . . heft joffer Hilleken te Dieren den weduen gegeven te testament 24½ daler ind dairby gedain 5½ daler van der weduwen gelt, facit 30 daler, gerekent op 29 stuver Brab. Hiermede sijn Lijsken Coinraets neven utgelost. Dese Lijsken Coinraets, in der Weduen huys verstorven, had belacht an M. Albert Schaip 50 Rider. Dair heft sy thijn af gegeven den weduwenhuys. Die ander viertich sol men utrichten den vier kinder Arnt Coinraits seliger gedachten, oir broeder geweest. So heft Ludolphus, aldoe opsiender of pater der weduen, die twe oilsten, als Conrat Arnts myt Anna, sijn huysfrou, ind Derick Arnts, gebroederen, ein yder thijn Ridergulden gegeven myt die verschenen renth, als int signaet geteykent is, dair si oick bekanden, dat oir moy die thijn Rider den weduen hed gegeven. Geschiet voir scepen Jan Zoir ind Soert Doys anno 1559 omtrent Omnium Sanctorum (1 November). Anno 1560

1) Het jaartal is in het HS. niet ingevuld.
2) Het jaartal is in het HS. niet ingevuld.

sijn die twe ander kinder Evert ind Jan Conraets, gebroederen, oick gegeven oir XX Ridergulden myt die vurss. renth van den weduen gelt ind tot oir behoiff voirt belecht an Henrick Vatebender ind sijn huysfrou, oir naiste frund, na utwisinge syner hantschrift. Actum anno 60 op Pinxteren (2 Juni) ind also is Lijskens renth tsamen op dat weduenhuys gekomen.

Item anno 69 omtrent Pinxteren hebben die broders dat gelt van Vatebender ontfangen ind dat hantschrift laten lossen.

[404] Anno 1) .... is gestorven Gertruyt Bongerts, zalige Arnoldus Bongerts moeder, dair die fraters af hebben ein scepenbrieff van hondert Rider van sijn patrimonium. Desen brieff is den weduen opgedragen ind avergegeven ind van vrou Bongerts erfgenamen gelost.

Anno 2) .... heft heer Jan Schaip ind sijn susteren te Keppel den weduen gegeven vijftich daler.

Anno 3) .... heft die landtcommenduer heer Frans van den Loo den weduen gegeven 20 daler.

Dese vurss. penningen sijn aldus belacht.

Anno 1556 hebben heer Jan Scaip, M. Albert ind Wolter, gebruederen, ontfangen op ein hantschrift 62½ Ridergulden ind geven dairvan sjaers op Pinxsteren 3 derselver Rider ind 3 stuver Brab.

Noch int selve jair hebben dieselve broeders myt oir suster ontfangen vijftich daler, dair sy af gheven te hantgelt op Paschen 2½ daler ind geloven int hantscrift beter vestenis tot der weduen gesinnen.

Item noch heft M. Albert Schaep allein ontfangen hondert Ridergulden, den gulden ad 24 stuver Brab. op ein hantschrift. Hy geeft sjaers ut sijn huys vijf derselver Rider gulden op Purificationis Marie (2 Februari). Actum anno 1562.

[405] Anno 1557 heft Alijt, nagelaten wedue zeliger Johans van Lennep, versegelt den Weduenhuys ut oir husinge in die Oyportstraet ½ Ridergulden i. 12 stuver Brab. sjairs, tbetalen Epiphanie (6 Januari). Dit was voir 8 Riders, die sy inbrengen sol ind die twe averlopende Rider sal men utrichten Wendell, oir stiefdochter, oick dair wonende.

Anno 1558 heft Bernt Gruter gecoft ut Jorien van Halte-

1) Het jaartal is in het HS. niet ingevuld.
2) Het jaartal is in het HS. niet ingevuld.
3) Het jaartal is in het HS. niet ingevuld.

rens huys op die Vysmarct 1 Ridergulden ind 1 ort van 1 Rider sjaers, tbetalen op Paesschen, den Rider gerekent ad 24 stuver Brab. Desen brieff is voirt gegeven ind opgedragen den weduen. Men moet hem lossen myt 25 Ridergulden.

Anno eodem 1558 heft heer Johannes Andree 1), eertijds procurator des Fraterhuys, gecoft totten weduen behoiff 3½ Koipmansgulden i. 70 stuver Brab. sjaers Martini in den Winter (11 November) ut husinge ind hof Wolter Janssen, genoimpt die Sloetel, gelegen in die Koepoertstraet, dat vierde huys van der poert op den hoick. Sy moegent lossen mit 56 derselver gulden, den gulden ad 20 stuver Brab.

[406] Anno 1562 heft Alijt Kerckhofs moeder int weduenhuys op oiren eedt getuycht, hoe eertijts Derick Putzeler ein deel van den weduenganck gecoft ind betimmert heft mit sulken bescheydt, dat hi niet meer dan één doir in denselven ganck hebben solde. Item dat hi noch sijn erven der weduen locht in der koicken int voirhuys niet benemen solde. Item dat hi den put op der weduen gront stainde mede gebruken solde ind buten der weduen kost onderhalden. Hier sijn 2 schepenbrieff af.

Int selve jaer hebben Joist Putzeler ind Wijsse, wedue zeliger Johan Schaips, die te voren gehadt had Derick Putzeler, oick getuycht, hoe dat sy gehoirt hedden van denselven Derick Putzeler, dat hy den ganck gecoft hed ein deel ind betimmert ind gelaefft mer ein doir dairin te holden ind die locht niet te benemen ind den put mede te gebruken etc.

Anno 1564, doe Ludolphus 2) starff, was dair an reden

---

1) In de Kroniek van het Fraterhuis te Doesburg, p. 212, vinden wij over den procurator Johannes Andree het volgende:

„In fine autem anni istius (scil. M°CCCC° LIIII°) in Adventu Domini, dum fieret computatio procuratoris, facta est inter fratres dissentio sive disceptatio quedam contra procuratorem, qui de facto absolutus est. Ipse autem procurator Johannes cum consensu contulit se ad mensam patris Majoris Conventus in Doesborch ad tempus, loco autem ipsius substitutus est ad officium procurature dominus Gerardus Novimagii per voces fratrum electus in die Innocentum anno LIIII" (27 December). Hij overleed in het jaar 1560.

2) Volgens het Necrologium van het Fraterhuis te Doesburg (voorkomende in de Kroniek van dit Fraterhuis) stierf in 1564 „dominus Ludolphus ter Steghe." In de Kroniek p. 160 vinden wij over hem het volgende „Eodem anno (M°CCCC°L XXIX°) Ludolphus ter Steech, clericus et intraneus, ad probam ingreditur circa Nativitatem Johannis" (24 Juni). Op p. 173 teekent de kroniekschrijver over hem aan: „Item (anno 1534) Ludolphus ter Steeghe primicias solempniter celebravit dominica die post octavas Sacramenti" (14 Juni). Van 1538—1559 komt hij voor als „vestiarius" van het Fraterhuis.

gelde 50 daler 3 stuver Brab., dairin gerekend werd 53 Rider, Derick ter Steegh gelost had. Dairtoe heft Derick na sijn broeders Loiffs doit noch gebracht 53 daler, die Ludolphus gegeven had te beleggen, facit 82 daler 3 stuver Brab.

Int selve jair van der summen 50 daler gedain dat convent Sion, dair sy Pentecostes af geven sullen 2½ daler, ut supra.

Noch int selve jair 30 daler gedain Johan Haick, die dairvan gheeft op Meidach 1½ daler.

[407] Reditus Domus Viduarum anno 1565.

Epiphanie (6 Januari).

Ut vrou van Lenneps huys ½ Rider i. — 12 stuver Brab.

Purificationis (2 Februari).

Ut M. Albert Schaips huys 5 Rider gulden.

Petri ad Cathedram (22 Februari).

Ut joffer Ruennoirts huys 2 libris facit 8 stuver Brab.
Van der stadt 2 koewijden op die Oy Jennick Wolters 3 Daler.
Ut den Naters 2 quarten olijs.
Vant convent Sion ut tLangelbant 2½ gulden van 28 stuv. Brab.
Van de stat 2 Rider van 26 Claisken of 23 stuv. Brab.
Ut Henrick Witters huys 3 Philips gulden enkel.

Pasche (22 April).

Ut Jan Verstegen huys in die Veerstrait 2 libris.
Ut Jorien van Halterens huys 1 Rider 1 Ort. facit 1 Daler.
Van heer Jan Schaip ind sijn broeders 2½ Daler.

Pentecostes (10 Juni).

Noch van heer Jan Schaip ind sijn broeders 3 Rider ind 3 stuber Brab. facit tsamen 5 Daler.
Van den convent van Sion 2½ daler op ein hantschift.

Martini (11 November).

Ut Garit Baltermans huys 3 Rijns gulden currents gelts.
Van der stadt 2 lib. ut der Windemoelenhof op plaets.
Van den Gasthuys ein mand kalen.
Ut Wolter Janssens huys 3½ Caroli gulden of 70 stuver Brab.

Andree (30 November).

Van den convent Boirlo ut Enghuser slege 5 daler.

Summa 34 daler 3 stuver Brab., 2 quarten olijs, 1 mand kalen.

Circa Gertrudis (17 Maart) supererant in prorapt(?)... van den renthen 7 daler 1 Rider totter timmeringh 6 Rider ind 2 Ringh.

Debet Biel adhuc 4 Riders et Anna 2 Riders.

TOOVENARIJ?

Den 13 Juni 1603 werd Henneke Versteegh met haar dochter gevangen genomen in de Ooi. Zij bleef in haftongh op den burcht te Nijmegen van 13 Juni tot 18 Augustus daaraanvolgend, „doen sij des nachts uuytgebroken ende over de mueren vant Hoff gevallen is ende also ontkommen." Tegen 8 st. daags werd haar voeding op 22 pond 16 st. in rekening gebracht. De apostille op dezen post is merkwaardig: „Alhowell men vast gewoenlick is tho royeren tot laste van de officieren die verteringen gedaen bij gevangens, welcke uuit die hafte gebroken und enwech gecoemen sijn, nietthomin vermits der [Reken]-cameren kenlick is, dat dese dochter wonderbaerlick is uuitgebroken, alsoe dat tho besorgen statt, sije hebbe meer als menslicke hulpe gehadt, soe wordt dese verteronge bij deliberatie van den bureele voor dese reiss geleden, sonder eenichsins getogen te worden in consequentie.

Hoe het met de moeder afliep, verhalen de volgende posten:

„Item op den 23en Junij. Henneken Versteegh vermoghens der schepen sententie opt water doen werpen, de schuytvoerder gegeven. . . . . 23 st.

Item op den 25en Augusty Henneken Versteegh volghende der schepen sententie, op den 13en uuytgesproken, doen in eenen sack steken ende verdrencken, den schuytvoerder oick gegeven. 23 st.

Item den scherprichter vant pijnighen der moeder als oick der dochter, van opt water te werpen ende volgens te executiren ende van eenen nyen sack te maken, in alles gegeven negentien ponden . . . . 19 ℔

Item die moeder in cost gehadt van den 13 Junij totten 15en Augusty, maken in alles vierentsestich daghen, sdachs 8 st., doet hier . . . . 25 ℔ 12 st.

Uit de rekening van den burggraaf Cornelis van Ghent, heer tot Meinerswijk. 160²/₃. H. D. J. v. S.

INSTRUCTIE
VOOR DE BIJSCHOLEN TE CULENBORG.

MEDEGEDEELD DOOR

Th. J. G. VAN EVERDINGEN.

Instructie volgende dewelcke allen bijscholen voortaen door die opsienders der schoolen sullen ingestelt ende gereformeert worden.

1. Die schoolmeesters zullen wesen personen van gesonde gelove ende leere ende zullen tot bevestenisse van dien die algemeene belijdenisse des gelooffs der Nederduytsche kercken ofte den Christelijcken Catechismum tot haerder optie onderteykenen, ende dat volgens de kerckenordeninge laestmael in den Hage gestelt ende bij Zijne Excellentie mitsgaders mijn E. Heeren de Magistraet geconfirmeert.

2. Sullen gantsch gheen Latijnsche boucken leeren ende van Duytsche ofte Franchoissche boucken gheenen, dan die Christelijck ende stichtelijck zijn, als daer zijn de Christelijcke Catechismus, Psalmen Davids, de seeven Psalmen Davids sonder Pauselijcken additien, het Nieuwe Testament, Salomons ende Jesus Syrachs spreucken, Tobias ende voorts sulcke als hem bij rectoor ende opsienders der scholen aengewesen ende toegelaten sullen worden.

3. Sullen oick naer uutwijsinge haers ampts die kinderen, die haer toebetrout werden, tot de suyvere gereformeerde relegie na de mate van der kinderen verstant stueren ende onderwij-

sen ende naer gelegentheyt voor alle andere valsche leere als papisterie, wederdoperie ende andere secterie waerschouwen.

4. Dienvolgende zullen sij den ousten uuten kinderen het morgengebeth ende avontgebedt uuten Catechismo leeren ende een uuten kinderen bij gebuerten dieselve gebeden smorgens int aencomen ende tsavonts int scheyden van buyten ende overluyde met aendacht ende geschicktheyt doen lesen, ende oick desgelijcks die segheninghe ende dancksegginge over die maeltijt van buyten laten leeren.

5. Sullen mede voornaemlijck haere kinderen gewennen eenpaerlijck ter predicatie te comen bysonder op de ure, als in de kerke predicatie gedaen werdt. Ende sullen den verstandichsten van den kinderen den catechismum van buyten doen leeren om den dienaer in der kercke te beantwoorden, oick den kinderen de psalmen leeren singhen.

6. Sullen voirts beloven den rectoor, opsienders der schoolen goet gehoor te geven in hetgheene hij hemlieden naer eysch haers lasts ende officiums (als die de generale sorge over die schoolen deser stadt bevolen is) sullen hebben te vermanen.

Onder stont: Aldus gelesen ende geapprobeert in den Rade den 13en Octobris anni 1586, ende was onderteykent:

VAN DER VOORT.

Werden om die publicatie wegen die bijschoolen ende diegeenen, soo sich in den huwelicken staet te samen begeven sonder sich voer der kercken nog den gerigte onser stadt Cuylenborch te vertonen, te bewerpen 1) der predicant, mitsgaders die van den kerckenraedt, voorts Lambert Hoevenaer ende Cornelis Toeniss belast sulcx te verveerdigen, dan wij desenthalven die affroepinge op morgen den vierendetwyntichsten deses maentz Decembris geerne sollen doen geschieden. Actum den drieendetwyntichsten Decembris anno etc. sevenendetagtentig (1587) nae den ouden scrijven.

(Naar een gelijktijdig afschrift in het pakket „Memorien betrekkelijk de regten, goederen en inkomsten der Vicarien in de kerk te Culenborg en onderhoorige plaatsen". Archief van Culenborg in het Rijksarchief te Arnhem, Afd. IV, No. 13a.)

1) = ontwerpen.

ELBURG IN DE JAREN 1672 EN 1673.

MEDEGEDEELD DOOR

Dr. J. S. VAN VEEN.

Onder de losse stukken van het archief van het huis den Gelderschen toren, door de familie van Rhemen van Rhemenshuizen aan het archiefdepôt in Gelderland in bruikleen afgestaan, bevindt zich een fragment van een verhaal van hetgeen binnen Elburg is voorgevallen tijdens de bezetting door de Munsterschen en de Franschen in 1672 en 1673. Ongelukkig is dit verhaal niet volledig: het loopt tot October 1673 en breekt midden in een zin af. Toch geloof ik den leden van Gelre een dienst te bewijzen met de mededeeling er van, daar het blijkbaar van een ooggetuige afkomstig is en er slechts een klein deel van verloren kan zijn geraakt: immers op 2 Dec. 1673 werd Elburg van de tegenwoordigheid der Franschen bevrijd.

Een vergelijking met Valkenier, Verwerd Europa I, blz. 564—566 (uitg. 1742), heeft mij doen zien, dat de bewoordingen daar meer dan eens bijna woordelijk overeenkomen met die van ons fragment, met dien verstande evenwel, dat V. zich bepaalt tot het mededeelen van de gebeurtenissen tot aan het sluiten van het tractaat met Chamilly, dus § 1—5 van ons verhaal.

Deze omstandigheid bracht mij op het vermoeden, dat ons handschrift een afschrift zou kunnen zijn van een gedrukt boekje, waaruit dan Valkenier later zou hebben geput. Een onderzoek van de pamflettenverzameling der Koninklijke

bibliotheek heeft echter tot geen resultaat geleid en dit geeft mij te meer aanleiding tot de uitgave, daar het boekje, zoo ons verhaal een afschrift is, in dat geval zoo zeldzaam is, dat de rijke verzameling in genoemde bibliotheek het niet bevat. De mogelijkheid is ook niet buitengesloten, dat Valkenier bij het schrijven van zijn werk gebruik heeft gemaakt van schriftelijke mededeelingen van den samensteller van ons verhaal.

---

1. Innemen van Elburch.

Wanneer de stadt Deventer belegert was, is uyt het leger, daervoor sijnde, onder den oversten Houtijn een partie van ontrent 600 man, soo draegonders als ruyters, voor Elburch gecoomen, daertoe gaende gemaeckt door een quaetwilligen burger, die haer alvoorens de gelegentheyt van de stadt had bekent gemaeckt en de ondiepten der grachten aengewesen, welc de burgers niet machtich sijnde om tegen te staen, vermits geen guarnisoen inhadden, is de magistraet genootsaeckt met haer te capituleeren, welcke capitulatie daer voornaemelick in bestont, dat men soude behouden vrije exercitie van religie en dat men lijf en goet soude behouden en dat men in den tijt van een half jaer met lijf en goet vrij soude mogen vertrecken en dat de tegenwoordige regeeringe, oock de officiers van het Oude broeck en Doornspijck souden blijven en dat de renten op die stadt souden in wesen blijven en die verkochte geestelicke goederen blijven bij de tegenwoordige besitters en op de capitulatie de stadt over te geven, te meer dewijl men genoechsaem bericht was, dat in cas van tegenstant een meerder macht ophanden was. En is de stadt door ontrent 5 of 600 soo ruyters als dragonders beset geworden op den 9 Junij 1674 1) stylo vet.

2. Ontrouw der innemers.

Welcke anstonts tegens gemaeckte capitulatie onder verscheyde pretexten de burgers elck in 't bijsonder hebben afgeperst soo veel als sij conden, van sommige 50, 60, 70, jae tot 100 gl. toe behalven spijs en dranck, beide van het beste,

---

1) Verschrijving voor 1672.

hebben oock de dorpen van Oudebroeck, Epe, Nunspeet gebrantschat en daeruyt een merckelicke somme getrocken, behalven dat se haer binnen Elburch gevluchte goederen, welck in de capitulatie bedongen waeren, hebben moeten redimeeren, doch is een gedeelte van die penningen, daervan comende, met de ankomste der Fransen haer afhandich gemaeckt.

3. Veranderinge van guarnisoen.

Naedat weynich daegen waeren verstreecken, sijn dese ruyters en draegonders weder vertrocken en in haer plaats voetvolck ingecoomen, welcke van den oversten luytenant Gruyter, die oock het commando over de stadt is gegeven, gecommandeert wiert, welcken Gruyter, sijnde van een schraepachtige natuer, alle nootsaekelickheden, tot laeken, tot kleederen incluys, eyste, waerin men hem believen moste, en mosten dese soldaten van de burgers van het beste in spijse en dranck met gelt onder de tellioren onderhouden worden.

4. Ankomste der Fransen.

Doch desen en duyrde haer rijck niet lange, want wanneer maer eenige weynige daegen daerbinnen waeren geweest, is de hartoch van Luxenburch met eenige Franse officiers ingecoomen, die hebben haer op staende voet doen vertrecken en hebben haer een groot gedeelte van het geroofde gelt ontweldicht en aen haer getrocken. De gemelte hartoch vertrock met ordre van dat men alles soude doen en gehoorsaemen, 't welck van den marquys de Chamilli soude worden geordoneert.

5. Contract met Chamilli.

Den 30 Junij st. v. is de marquys de Chamilli in de stadt gecoomen en heeft een niuw accoort met de magistraet geslooten met dese woorden: „Nos consules civitatis Elburganae cum excellentissimo D. marquys de Chamilli tractavimus die subscripto pro alendis militibus eum in modum, ut primo mense pensuri simus triginta et quinque imperiales singulis diebus, postea per omnes menses sequentes in futurum quindecim imperiales singulis diebus, hoc cum intellectu, ut pagi Oudebroeck et Doornspijck sua tributa et vectigalia, qualiacunque sint, nobis conferant, qui nobiscum hac pro re a ceteris contributionibus omnibus, tributis et qualibuscunque

oneribus et exactionibus immunes erunt. Actum ad Kalendas Julias.

Was onderteekent

LE MARQUYS DE CHAMILLI.

6. Commandeur der Fransen.

Dese heeft binnen Elburch gelaeten den luytenant St. Laurent (sijnde een jong man van een redelicken aert en van de gereformeerde religie, welcke geen andere exacties heeft gepleecht, als alleen nemende van ieder mensch, coomende uyt Hollant, een rijxdaelder), bij hem hebbende 23 à 25 man, die van de burgers van kost en dranck en kledinge mosten onderhouden worden.

7. Voorgemelte accoort gebrooken.

Dit voorgemelte accoort gemaeckt en geteekent sijnde, is van de Franse sijde niet wel onderhouden, want als men alreede 490 rijxdaelder, volgens quitanci van den marquys voornoemt had getelt en betaelt en noch daerenboven 40 rijxdaelder door ordre van den marquys an twee capiteynen, soo is de stadt van Elburch nevens andere steden van Veluwe gesomeert haere gecommitteerde te senden op den quartiersdach tot Aernhem om haer quota te draegen over een petitie over de geheele provintie van Gelderlant, waerin sij voor haer quota angeslaegen sijn voor de maenden Augustus, September en October op de somma van 3000 gl., welck oock hebben moeten voldaen worden, waerom sij gedifficulteert hebben de resteerende penningen, niettegenstaende sij met swaere dreygementen daertoe aengemaent wierden, an den marquys uyt kracht van het accoort te voldoen.

8. Vertrek van den commandeur.

In het begin van Augustus is den commandeur St. Laurent vertrocken, eyschende een vereeringe voor sijne diensten, welcke niet kunnende ontgaen worden, heeft ontfangen 20 ducatons.

9. Een niuwen commandeur.

Doen is het guarnisoen versterckt met een compagnie soldaten onder den capiteyn Cuyp, die het commandament van de stadt oock is gegeven uyt ordre van Maysonville, gouverneur van Harderwijck en Elburch, welcke dreygende ons Godts huys

te nemen en boomen om te houwen, daervoor heeft genooten 500 gl. volgens sijn eygen quitanci.

Den 10 van Augustus is ingecoomen eenen capiteyn Visonge met sijn compagnie, doch sijn daeges daeran die soldaten van St. Laurent en de compagnie van Cuyp weder vertrocken, blijvende het commandament bij Visonge, doch is kort daernae in dien selfs plaets den voorss. Cuyp weder gecoomen.

10. Ankomste der Switsers.

Den 13 Augusti sijn voor 120 Switsers bilietten uytgedeelt, die oock alsdoe sijn ingecoomen, sijnde een gedeelte van de compagnie van capiteyn Munier le Cadet, sijnde van de gereformeerde religie en is doe voor de eerste mael het ammunitiebroot uytgedeelt, doch heeft sulcks de arme burgers weynich kunnen solageeren, vermits de soldaten het broot verkochten en al haer nootsaekelickheden van de burgers vorderden, waerin de capiteyn, genoomen dat hij daertoe van de magistraet menichmael vrientlicken versocht was, weynich ordre heeft in gelieven te stellen, maer hem seer verstoort getoont heeft an een der burgemeesters, wanneer hij hem seyde sulcks tegens de ordre van den cooninck te wesen, en is oorsaeck geweest, dat hij om geen redenen in een gevankenisse is gesmeten geworden.

11. Vermeerderinge van guarnisoen.

Den 22 Augusti sijn wederom bilietten uytgedeelt voor 290 soldaten, soo Switsers als Fransen, welcke Switsers noch behoorden tot de voorige compagnie, bestaende uyt 180 à 190 man. De Franse waeren gecommandeerde volckeren, welcke tsaemen oock ingecoomen sijn nevens noch 50 ruyters, die den 30 Nov. weder vertrocken sijn. Den 24 December sijn de gecommandeerde volckeren, ontrent het getal van 60, weder vertrocken, blijvende het guarnisoen alleen bij de compagnie Switsers en de compagnie Fransen.

12. Niuwen gouverneur.

Den 26 December is binnengecoomen het meeste gedeelte van het regiment ruyters onder den colonel d'Augie, die doe gouverneur van de stadt is geworden, sijnde een man van de gereformeerde religie, van een goet naturel en beleefde bespraecksaemheyt, soodat men niet veel in hem heeft ge-

desidereert, als dat hij sijn ruyters al te groote licentie heeft gegeven in de burgers de kost af te persen, hebbende noyt iet geeyst als een taefellaeken en twee dousijn servetten, die bij hem oock beleefdelick sijn angenoomen. Den 5 Jan. 1673 is noch een compagnie ruyters, behoorende tot het voors. regiment, ingecoomen en is denselven dito de compagnie van Cuyp weder vertrocken. Den 9 dito vertrock die laest ingecoomen compagnie ruyters.

13. Contributie.

De contributien van de maenden November en December sijn geweest behalven vouragie 2500 gl. en voor de maent van Januarij 2500 gl. behalven spijse en dranck, die van den beginne tot het eynde toe van den burgeren nae het contentement der ruyteren en soldaten heeft moeten verschaft worden.

14. Een partie ruyteren gaet uyt.

Den 5 Februari is een partie gecommandeerde ruyteren, 102 in getal, uytgetrocken nae Utrecht en sijn den 14 ontrent 90 wederom gecoomen.

15. Contributie.

De contributie van de maent Februari is geweest 1250 gl. en van Meert, van April en Mai 800 gl.

16. Switsers vertrecken.

Den 5 May is de compagnie van Munier le Cadet uytgetrocken en sijn 6 compagnie Fransen wederom in plaets gecoomen, waervoor, behalven de officieren, hebben moeten uytgegeven worden voor 240 bilietten en sijn daerdoor alle die ledige logementen van de Switsers beswaert van de minste tot de meeste met 4 man.

17. De ruterij vertrect.

Wanneer deze binnengecoomen waeren, sijn de ruyteren mede vertrocken.

18. Niuwe gouverneur.

De stadt door het vertreck van d'Augie nu ontbloot van haeren gouverneur, is in desselfs plaets gecoomen d'Aubigni, een man, die in al sijn handelingen meer een duyvel als een mensch was, een man van een tyrannischen aert, 't welck

hij daerin getoont heeft, dat hij sonder redenen en oorsaeck, wanneer het hem maer in 't sin quam, de arme menschen in gaten smeet, daerin haer noch son noch maen beschijnen konde, en haer daer in honger en kommer liet sitten. Het gebeurde op den 24 Aug. 1673, dat seeker burgemeester, hebbende nae Campen door ordre van den intendant de contributie gebracht, des avonts wederom te huys coomende, sonder redenen seer qualick van hem wiert getracteert, met voeten getrapt en deerlick gewondet in presentie van noch 2 andere burgemeesters en een der predicanten. Daerop liet hij hem in een naere, stinckende en donkere gevankenisse werpen en daer een tijt lanck laeten sitten. Hij liet stroppen in de boomen hangen, met bedreyginge, dat hij de burgers daeran wilde doen ophangen; een man van een onversaedelicke giericheyt: hij liet den huysman schaepen, ossen, hoenderen etc. nae sijn gevallen afhaelen sonder daervoor iet te betaelen; kasten en kisten liet hij in der burgeren huysen opsluyten en liet het linnen en wat hem maer diende daeruyt haelen; een man van een schandelicke ontuchticheyt, waervan noch blijck en schijn binnen Elburch gebleven is, wanneer dat seeker lichtveerdich mensch in het veerschip van Elburch op Amsterdam alleen boven op het schip sittende hem......... 1) sonder hulp van een vroevrouw of andere vrouwen gebaert heeft.

19. Een parti Statenvolck voor de stadt.

Als in 't eynde van October een partie Statenvolck sich voor de poorten had vertoont en den gouverneur daerdoor impressie kreech van dat men iet op de stadt wilde attenteeren, soo heeft hij insonderheyt beginnen te woeden. Men maeckte ijmant op om de burgemeesters te beschuldigen van correspondentie met hem gehadt te hebben; daerop werden se elck in een bijsonder plaets bewaert; de wacht wiert gelast op de eerste beweginge van die van buyten haer sonder eenige informatie te nemen te doorschieten, dan daernae te saemen in een erbarmelicke gevankenisse gesmeten. De burgers mosten ettelicke nachten in de kerck sitten en wiert de militie in absentie der mannen uyt haere huysen vrijheyt gegeven om binnen haere logementen alle moetwil te bedrijven.

---

1) Hier zijn twee of drie woorden onleesbaar geworden door vocht.

20. Contributie.

De contributien van de maenden Junius en Julius sijn geweest 840 gl., op de maenden Augustus, September en October is betaelt 529 en de resteerende penningen sijn onder de brantschattinge begrepen.

21. Accoort voor plonderen en branden.

Naedat men op de propositie van den heer intendant Robert om te tracteeren en een seekere somma te accordeeren om daermede af te coopen de gedreychde ongelucken van branden en blonderen eenige daegen was besich geweest, soo is men eyntlick met den commissaris Heist nae een hart anpressen eens geworden voor twintich duysent gulden met...........

DWANGMIDDEL.

In de rekening der stad Arnhem over het jaar 1420 worden de volgende posten aangetroffen:

Item om bande mede toe te negelen dergeenre huse, die oer schattinge nyet betaelen en wolden.... 1 st. 4 d.

Item om negel daertoe 2 st.

In die van 1432 treft men den volgenden post aan:

Item doe men Reynkens huys van der Sluys toenegelden voir die broicken, die hi der stat gebroickt hadde van den onbestuer ende geschefte, dat hi bij nacht in der Hellen dede, overmids Nennynck doin kopen alsoe voele lynden, daer men die echterdoer ende vynsteren mede toebant; die costen 4 blencken.

J. S. v. V.

BRAND TE VARSSEVELD.

MEDEDEELD DOOR

Dr. J. S. VAN VEEN.

Het dorp Varsseveld is op 14 September 1723 door een hevigen brand geteisterd. In het ordinair protocol der Hoogheid Wisch over de jaren 1721 tot 1747 vinden wij daarover de volgende aanteekening:

Nota. Is te weten, dat desen brand door eenen smitt, Jan Sweerinck genoemt, veroorsaeckt is, als hij stonde en smeede een mistgreep, spijende op het ambeelt, waarop een schilver van 't ijser vliegt in 't afdack. En also het dese geheele soomer sterck en weergaloos gedroogt heeft, so was alles even spreu, waardoor een korten tijd daaraen, sijnde des nademiddags om 4 uren, het huys in brant raeckte, wanneer de meeste inwoonderen na Groot Nibbelinck genoot waren om daar een neuw huys, soo in de voorsomer afgebrant was, te rigten, waarom weinig reddinge heeft konnen geschieden, soodat binnen 3 uyren tijd het gehele dorp met kerck en toorn in de asse was.

Deze groote ramp gaf aanleiding tot de volgende bekendmaking in hetzelfde protocol voorkomende:

Wij Hendrick van Moetzfeldt en Hermannus Bosboom, als beyderzijts respective officieren der hoogheyt Wisch 1), certificeren en verclaaren, hoe dat door de sware en straffe handt

---

1) De hoogheid Wisch was tweeheerig sedert 1530. Beide halfheeren stelden een drost aan.

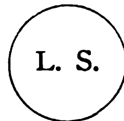
des Alderhoogsten het florisante dorp Varsseveldt in de graafschap Zutphen, onder de hoogheyt Wisch gehorende, op den 14den dess afgelopene maandts September 1723 tegens den avont door een onuytblusschelijcke brandt beneffens de daarin sijnde schoone kerck en thoorn met vier klocken en 't horologie in weinigh tijdts ten eenemaal tot de grondt toe geruïneert en verteert is, sonder dat iets overigh gebleven is als alleenlijk de simpele buitenste muer der kerck, soodat dess Heeren woordt voor die groote en bloyend gemeente niet anders als onder den blauwen hemel kan gepredict worden, soodat de inwoonderen niet alleen van kerck en toorn, maar ook van haare huysen en schuren met alle leeftogt, tegen den winter voor menschen en vee versamelt, voorts alle boerenwelvaart ten eenemaal door dit beweenlijke ongeluck berooft bennen en geen middelen voorhanden om meerendeels onder te komen en haar selven als haar vee te onderhouden, veel min in staat sonder bijstant van mildage (sic) personen wederom te bouwen.

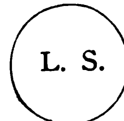
Soo is 't, dat dese verbrande en verarmde inwoonderen, eerst en vooral haaren godtsdienst behertigende, voornemens bennen een algemeene collecte tot opbouwinge van haare kerck mitsgaders haare huysen te ondernemen en daarom ons als haare respective officieren niet alleen versogt daarin te consenteren, maar ook onse attestatie wegens dit droevigh ongeluck te verlenen, twelke wij, naedat ons bij experientie desen bedroefden toestant volkomen bekent sijnde, niet hebben konnen off mogen verweigeren, maar gaarn daarin geaccordeert en medegedeelt hebben, daarenboven aan alle en een ieder in 't bijsonder, waar haar Godt geleyde, seer dienst vriendelijck versoeken onse attestatie niet alleen volkomen gelove te geven, maar dese verarmde menschen in haar voornemen een milden bijstuir, nae dat van Godt geseegent zijn, in dese haare soo groote miserie eenighsints te verquicken en tot herbouwinge van kerck en haare huysen te ondersteunen, verseekert sijnde, dat den Allerhoogsten sulke weldadigheden reekenen sal als aen hem selfs geschiedt en dubbelt wederom vergelden.

Tot dien eynde wordt bij dese tot de collecten uyt het midden van haar gecommitteert de eerwaarde heer Henrik Johan Beckingh, V. D. M. aldaar, met Harmen Aertsen mitsgaders Nicolaas Plantte, vooght, met Arnoldus Leeneman, voorts Garrit Plantten met Gart van Argou en Hendrik Beckingh met Harmen Hesselinck.

Tot bevestinge deses hebben wij officieren voors. onse zeegelen hieronder geset en eygenhandigh geteekent. Actum Borgh desen 23 Octob. 1723.

H. v. MOETZFELDT. HERMANNUS BOSBOOM.

Hoeveel de collecte heeft opgebracht, is mij niet bekend, maar het moet nogal veel zijn geweest; althans op 28 September 1724 vinden wij in hetzelfde protocol de volgende regeling der verdeeling:

Tot Varsseveld den 28 September 1724.

De heeren officieren der hoogheyt Wisch de gecollecteerde penningen voor de verbrande van Varsseveldt naegesien en bevonden te gedraegen . . . . . (niet ingevuld).

Daerover het grootste gedeelte der gemelte verbranden gehoort sijnde,

Hebben gemelte heeren officieren geoordeelt het beste te zijn met toestemminge van alle de praesente, dat diegeene, die huysen door den brant verlooren hebben, egael van de collecte sullen profeteren. Sullen derhalven de penningen door Domine Becking tot Amsterdam gecollecteert ten behoeve van de kerke en gemeente half en half genooten worden.

Voorts is voor de kaemerlieden 1) tot volst van haer verlis van de geheele somma volgens eene specificatie geordonneert eene somma van 191 gl. 10 st.

En sal daerenboven van de geheele somma genomen worden tot betaelinge van vijfftig leeren brandtemmers, twee dito leeren 2) en ses brandthaeken, soo tot dienst van 't gemeene in de kerck bewaert sullen worden.

Voorts de pacht van de Raevismaetjes, daer getiggelt wordt, en de onkosten van vrughten en lijckmaeken 3) derselve.

Is geaccordeert, dat alle huysen met pannen en niet met

1) Personen, die in kamers woonden, geen eigen huizen bezaten.

2) = ladders. 3) = effenen van het afgetichelde land.

stroo behangen sullen worden, waer de minst verlorene de meest verliesene in den tax egael gestelt sijn, en dat diegeene, die niet weer en timmeren, daerin niet sullen participeeren.

En sullen de penningen ten eersten worden uytgetelt, dogh niet anders als tot betaelinge van materialien off arbeitsloon.

Eyndelick worden alle en een ieder gelast 't geene voor 't gemeen ontfangen hebben, ten spoedigsten sullen hebben over te geeven.

DE OVERGAVE VAN BLIJENBEEK.

In een brief van het Hof aan Dirck Vijgh, ambtman van Nederbetuwe, en aan den magistraat van Tiel d.d. 14 Mei 1585 (No. 9683) lezen wij het volgende:

„Wes anher hefft men vill gesacht van Schenck, dan het seggen is nhu einmael waer geworden. Mit goede practicquen hefft hij Blijenbeeck uut die gewallt der soldaten behalden. Nemblick hij hefft den soldaten laten anseggen, dat hij sij ennige wichtige saken vur tho halden und hefft haer also van den huyse in goede ordnungh gebracht und in ein rinck gebracht und midler tijt dat huys durch die Geldersche soldaten stiller wijse laten innenhemen; und daernae hefft hij sij vurgehalden, off sij den Staten sweren wolden offte niet. Und als etlicke sachten neen, seide hij, so kunde hij haer langer in dienst niet behalden. Daeraver dat vendlen van der stangen gereten, het merendeell vertagen unnd wederom ein ander vendel angeslagen und opgericht. Ditselvige geefft grote meuterye binnen Nijmegen" 1).

Deze brief geeft ons inlichting aangaande de wijze, waarop Blijenbeek aan den vijand ontnomen is, de eerste daad van Marten Schenck na zijn tweeden overgang.

J. S. v. V.

1) Nijmegen was op 5 Maart 1585 aan de Spanjaarden overgegaan.

BIBLIOGRAPHIE 1901.

Bussemaker, Th., De arrestatie van Gyllenborg en Görtz in 1717. (Tijdschrift voor geschiedenis, land- en volkenkunde.)

Craandijk, J., In de buurt van Nijmegen. Met illustratiën naar teekeningen van A. L. Koster. (De aarde en haar volken blz. 105.)

Doorninck, P. N. van, Acten betreffende Gelre en Zutphen (1377—1397), uit het staatsarchief te Dusseldorp, Register B No. 24. Naar het oorspronkelijke handschrift uitgegeven.

—— Acten betreffende Gelre en Zutphen (1400—1404), uit het staatsarchief te Dusseldorp, Register B No. 25. Naar het oorspronkelijke handschrift uitgegeven.

—— Leenacten van Gelre en Zutphen (1376—1402), uit het staatsarchief te Dusseldorp. Naar de oorspronkelijke bescheiden uitgegeven.

Haak, S. P., Paullus Merula, 1558—1607. (Acad. proefschrift.) (Op blz. 88—110 wordt M. als geschiedschrijver van Gelderland besproken.)

Hofman, J. H., Mr. Wessel van Eyl en zijn stichting. (Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht, deel XXVII, blz. 83.)

—— Over de kerk van Wilp op de Veluwe. (Ibid. blz. 181.)

—— Wichmond en Vierakker. (Ibid. blz. 224.)

Kremer, A. J. C., Johan van Bijlevelt te Arnhem. (De Tijdspiegel I, blz. 327.)

—— Fransch garnizoen te Arnhem in 1672. (Arnh. Courant van 4 Febr.)

—— De Fransche invasie in 1672. (Ibid. van 2 Maart.)

—— De Franschen in de Betuwe. (Ibid. van 25 April.)

—— De St. Walburgstraat. (Ibid. van 21 Sept. en 2 Nov.)

Lintum, C. te, Geldersche verdraagzaamheid in de 18de eeuw. (Tijdschrift voor geschiedenis, land- en volkenkunde.)

Meinsma, K. O., Geschiedenis van een kazuifel, vervaardigd door Mr. Peter Joosten voor de St. Walburgskerk te Zutphen. (Oud-Holland, jaargang XIX.)

—— De St. Walburgskerk te Zutphen. (Ibidem.)

Moes, E. W., Nicolaes van Helt Stocade. (Amsterdamsch jaarboekje voor 1902, blz. 69.)

Moorrees, F. D. J., De koning van Holland in den watersnood van 1809. (De Tijdspiegel I, blz. 61.)

Prinsen J. Lzn., J., Collectanea van Gerardus Geldenhauer Noviomagus, gevolgd door een herdruk van eenige zijner werken. (Historisch Genootschap.)

Schevichaven, H. D. J. van, Penschetsen uit Nijmegen's verleden. Tweede bundel.

—— Tweede vervolg der kroniek van Nijmegen tot en met den jare 1900.

—— De gedenkplaat ter eere van Adolf, graaf van Nassau in de St. Stephenskerk te Nijmegen aangebracht. (Zie ook Prov. Geld. en Nijm. Courant van 24 Maart.)

—— Het Meer. (Prov. Geld. en Nijm. Courant van 20 Jan.)

—— Onze Romeinsche oudheden en verzamelingen daarvan. (Ibid. van 3 Febr.)

—— Ouderwetsche inboedels. (Ibid. van 24 Febr.)

—— Een oud politiereglement. (Ibid. van 10 Maart.)

—— Onze molens. (Ibid. van 14 April.)

—— De Broerdijk. (Ibid. van 28 April.)

—— Leisting. (Ibid. van 17 Nov.)

—— Onze dienstboden uit het verleden. (Ibid. van 8 Dec.)

—— Naweeën van het Nijmeegsche vredescongres. (Ibid. van 29 Dec.)

Snelting, B. L., Aalten en Bredevoort tijdens en na de Reformatie. (Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht, deel XXVII, blz. 1.)

Veen, J. S. van, Rechtsbronnen van Tiel. (Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht.)

—— Berichten aangaande de stichting der kapel te Bronkhorst. (Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht, deel XXVII, blz. 96.)

—— Stichtingsbrief der parochiekerk te IJzendoorn. (Ibid. blz. 100.)

—— Prins Willem V te Arnhem in 1764. (Arnhemsche courant van 25 Febr.)

Volks-almanak, Geldersche, voor 1902. *Met 3 plaatjes.*

Inhoud: A. Schimmelpenninck van der Oye van de Poll en Nijenbeek, Genealogische aanteekeningen op oude geslachten. XV. — Ed. Rosenkrantz, Bijdrage tot de geschiedenis van Gelderland. VIII. — J. S. van Veen, Het oude Arnhemsche stadhuis. — L. E., De hertogen uit het Huis van Nassau. — F. A. Hoefer, De komst der kozakken te Hattem. — H. M. Werner, De Nijenbeek. *Vervolg en slot.* — J. H. Hofman, De havezate Boetselaers-borch. — W. van de Poll, Het graf van Marten Schenck in de St. Stevenskerk te Nijmegen. — J. A. Heuff Azn., Het Patriotsche kerkhof te Tiel. — J. S. van Veen, Een reis met hindernissen in 1587. — H. M. Werner, Het kasteel Loenen in Overbetuwe. — H. D. J. van Schevichaven, De almanakken van den Nijmeegschen magistraat. — A. J. C. Kremer, De Paaschweide aan de Praest bij Arnhem. — M. L. Quack, Oude lindeboomen in de Betuwe. — Bladvulling.

INHOUD.

BLADVULLING.

Gelre

Vereeniging tot beoefening van Geldersche Geschiedenis, Oudheidkunde en Recht.

BIJDRAGEN

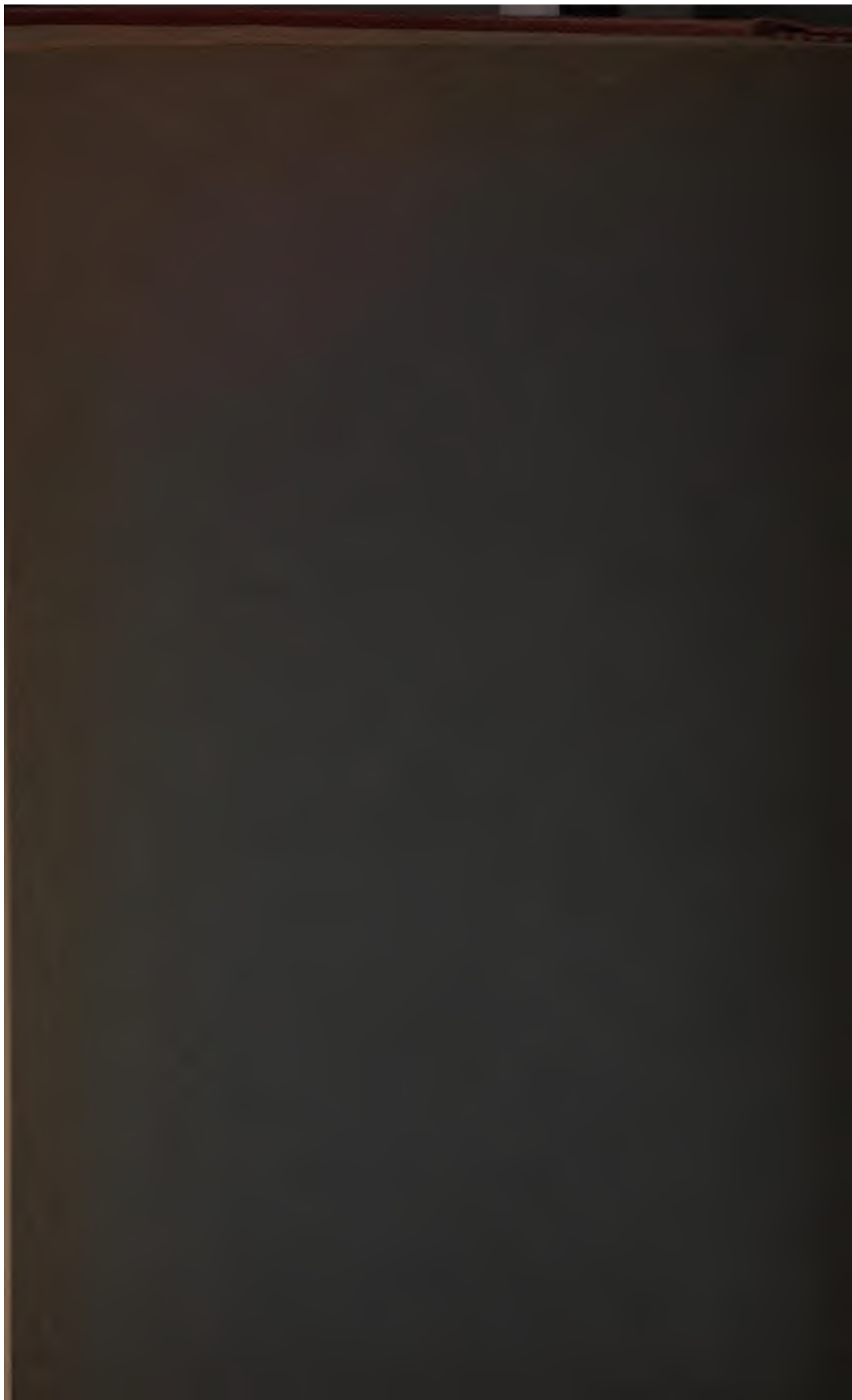
EN

MEDEDEELINGEN.

DEEL V.

ARNHEM,
P. GOUDA QUINT.
1902.

UITGAVEN VAN DE VEREENIGING GELRE

Bijdragen en mededeelingen. Deel I *f* 3.50 Gebonden *f* 4.50

Inhoud: J. S. van Veen, Uit de uitwendige en inwendige geschiedenis der voormalige Geldersche hooge school. *Met 2 afbeeldingen van zegels.* — A. J. C. Kremer, [illegible] — L. H. C. Heijens, De inval der [illegible] in September 1799. — Jac. Anspach, [illegible] Wamel en het [illegible] — W. van de Poll, Het leengoed de Duckenburg in het schependom van Nijmegen. — J. Gimberg, Iets over de [illegible] uurwerkmaker [illegible] — J. Gimberg, Een bouwcontract van 1302. — J. H. Hofman, De stad Groenlo [illegible] — H. D. J. van Schevichaven, Vrijgeleide voor [illegible] — J. S. van Veen, Stukken betreffende plannen tot aanleg eener waterleiding te Arnhem in het midden der 18de eeuw. — H. D. J. van Schevichaven, Historische aanteekeningen van [illegible] — H. de Jager, Bijzonderheden uit de kerkeraadsacta der hervormde gemeente te [illegible] van de jaren 1660—1721.

Idem. **Idem.** Deel II *f* 5.50 Gebonden *f* 6.50

Inhoud: A. J. C. Kremer, [illegible] Inleiding tot de geschiedenis van den Geldersche [illegible] Van de vroegste tijden tot het jaar 1339. *Met eene kaart.* — H. Portheine Jr., [illegible] O. L. Vrouwe- of Groote Kerk te Harderwijk. *Met 3 platen en een plattegrond in den tekst.* — J. H. Hofman, Het huis te Vorden en zijne bewoners. — [illegible] Brinkman, Het heiligekreuisgild te Lienden. — H. J. H. Groneman, Iets over de oude [illegible] te Zutphen. *Met 3 plaatjes.* — Jac. Anspach, Iets over papiermolens op de Veluwe. — J. Gimberg, Zutphensche [illegible] — P. N. van Doorninck, Drie oorkonden betrekking hebbende op Reinald I, graaf van Gelre (1271—1326). — J. S. van Veen, Uitspraak van bisschop Guy van Utrecht [illegible] tusschen die van Groenlo en die van [illegible] — H. D. J. van Schevichaven, [illegible] Nijmegen. — J. S. van Veen, [illegible] — J. H. Hofman, [illegible] der stad Hattem. — J. H. Hofman, Tocht van Alva's troepen naar Jemmingen. — J. S. van Veen, Correspondentie van Andries van Anderlecht als gouverneur van Tiel (1573—1575). — F. A. Hoefer, Een [illegible] te Hattem in 1580. — L. H. C. Heijens, Brieven over het beleg van Groenlo in 1627. *Met eene kaart.* — J. J. S. Sloet, Het [illegible] in het midden der 17de eeuw. — H. D. J. van Schevichaven, Gerechtelijke trouwing bij contumaceele absentie van een der partijen.

Idem. **Idem.** Deel III *f* 4.25 Gebonden *f* 5.25

Inhoud: J. Gimberg, Eene Geldersche stad in de middeleeuwen. (Zutphen.) *Met eene kaart.* — J. S. van Veen, [illegible] op het Gooi. — H. D. J. van Schevichaven, Het Rijk van Nijmegen, zijne wapen en [illegible] — J. H. Hofman, Het [illegible] der heeren van Borth. — J. H. Hofman, [illegible] — J. de Hullu Jzn., Het ambtmanschap in Neder-Betuwe. — J. H. Hofman, [illegible] — J. H. Hofman, Dr. Arend van Slichtenhorst. — G. J. [illegible], Het gieten der [illegible] te [illegible] — H. J. Schouten, Aanvulling en verbetering op de verhandeling van den heer H. Portheine Jr. over de O. L. V. Kerk te Harderwijk. — J. H. Hofman, [illegible] in het ambt van Voorst. — V. B. A. Bosch, De Arnhemsche plateelbakkerij van Johan van Kerckhoff. *Met 15 figuren, handteekeningen en wapen en eene uitslaande plaat.* — Overzicht van de [illegible] in Gelderland tusschen 1795 en 1813. — J. A. [illegible], [illegible] van het kasteel [illegible] *Met afbeelding.* — G. [illegible], [illegible] van graaf Reinald I van Gelre bij koning Philips van Frankrijk [illegible] Guy van Vlaanderen. — P. N. van Doorninck, [illegible] Gelriensis [illegible], 1315—1331. Uit het [illegible] van Holland, [illegible] in het Rijksarchief te 's Gravenhage. — [illegible], [illegible] van Amersfoort aan Willem den [illegible] — J. S. van Veen, Aanvulling der correspondentie van Andries van Anderlecht als gouverneur van Tiel (1573—1575). — F. A. Hoefer, Uit het archief der [illegible] van [illegible] — Jac. Anspach, [illegible] eene papiermolen op de Veluwe.

Zutphensche politieverordeningen uit de 17de en 18de eeuw. — Willem van [illegible]
en ander over het „Hibbeth" protocolboek der Israëlietische gemeente te Nijmegen. [illegible]
facsimile van eene bladzijde van het handschrift. — J. S. van Veen, [illegible]
[illegible] van 2 Februari 1575. — P. N. van Doorninck, Rekening van [illegible]
[illegible] van Overrichter Rutger van [illegible], van Vrijdag na [illegible]
1388 tot Sondag na Victorsdag (16 October) 1390, berustende in het [illegible]
Dusseldorp, afdeeling Jülich-Berg, No. [illegible] — J. [illegible], Uit het [illegible]
te Zutphen. — P. C. Molhuysen, Twee [illegible] van Dirk [illegible] — [illegible]
Sloet, Inventaris van [illegible] — J. S. van Veen, De [illegible]
Willem van den Berg in 1583. — P. W. van Doorninck, [illegible]
[illegible] uit het einde der 16de eeuw. *Met [illegible] afbeeldingen.* — H. D. J. van Schevichaven, [illegible]
Ampliatie van den gildebrief van het Nijmeegsche kramersgild. — F. A. Hoefer, [illegible]
van Gerard van Lennep aan den magistraat van Hattem. — A. C. van der [illegible]
[illegible] van gerechtskosten uit het jaar 1705.

Register op de leenaktenboeken van het vorstendom Gel[illegible]
graafschap Zutphen. Uitgegeven door Mr. J. J. S. [illegible]
SLOET en Dr. J. S. VAN VEEN. Eerste stuk . . . *f* [illegible]

Idem. **Idem.** Tweede stuk . . . [illegible]

Idem. **Idem.** Derde stuk. Met bijv[illegible]
door P. N. VAN DOORNINCK . . . . *f* [illegible]

Het bijvoegsel afzonderlijk (**Register op de Leenacten van** [illegible]
en Zutphen, 1376—1402, uit het staatsarchief te Dussel[illegible]
Uitgegeven door P. N. VAN DOORNINCK) . . . *f* [illegible]

F. A. HOEFER, **Aanteekeningen betreffende de kerk van Ha**[illegible]
Met 30 platen. 2 Deelen *f* 10.— Gebonden . . . *f* [illegible]

Vorenstaande werken zijn voor de leden **tegen de helft**[illegible]

